OBDOBJA 28

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko
Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik

Obdobja 28

INFRASTRUKTURA SLOVENŠČINE IN SLOVENISTIKE

Ljubljana 2009

Obdobja 28
Infrastruktura slovenščine in slovenistike

Urednik: Marko Stabej

Recenzenti: Kozma Ahačič, Tatjana Balažic Bulc, Mirjana Benjak, Aleksander Bjelčevič, Ursula Doleschal, Tomaž Erjavec, Ina Ferbežar, Polona Gantar, Miran Hladnik, Niko Jež, Monika Kalin Golob, Carmen Kenda Jež, Simona Kranjc, Simon Krek, Erika Kržišnik, Vesna Mikolič, Martina Ožbot, Anita Peti-Stantić, Nataša Pirih Svetina, Erich Prunč, Marko Stabej, Mojca Stritar, Darinka Verdonik, Primož Vitez, Alenka Žbogar

Lektorji in prevajalci izvlečkov in prispevkov v tujem jeziku: David Limon, Marjeta Vrbinc, Tatjana Komarova, Anežka Kočalkova

Tehnična urednika: Mateja Lutar, Damjan Huber

Oblikovanje in prelom: Metka Žerovnik

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2009. Vse pravice pridržane. Brez pisnega dovoljenja Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev, dajanje na voljo javnosti (internet), predelava ali vsaka druga uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnemkoli obsegu ali postopku, vključno s fotokopiranjem, tiskanjem ali shranitvijo v elektronski obliki. Odstranitev tega podatka je kazniva.

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Izdal: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko, s finančno pomočjo Ministrstva za kulturo RS, Sektorja za slovenski jezik

Za založbo: red. prof. dr. Valentin Bucik, dekan Filozofske fakultete

Ljubljana, 2009
Prvi natis

Naklada: 450 izvodov

Tisk: Birografika Bori, d. o. o.

Cena: 26,16 EUR

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6(082)

INFRASTRUKTURA slovenščine in slovenistike / [urednik Marko Stabej].
- Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009. - (Obdobja ; 28)

ISBN 978-961-237-333-7

1. Stabej, Marko

248431360

Vsebina

Marko Stabej
ZA SLOVENŠČINO, ZA SLOVENISTIKO 9

Kozma Ahačič
INFRASTRUKTURA SLOVENŠČINE 1550–1758 11
Špela Arhar
UPORABNIŠKA EVALVACIJA KORPUSA FidaPLUS:
ZASNOVA VPRAŠALNIKA, PRVI REZULTATI 19
Lidija Arizankovska
SLOVENŠČINA KOT TUJI JEZIK – TEŽAVE, S KATERIMI SE SREČUJEJO
GOVORCI MAKEDONŠČINE 27
Tatjana Balažic Bulc
SLOVARSKI OPISI POMENSKO OBČUTLJIVIH KATEGORIJ:
KONEKTORJI IN SSKJ 33
Kasilda Bedenk, Tatjana Vučajnk
AVSTROSLOVENISTIČNA PESTROST PEDAGOŠKEGA IZZIVA 41
Simona Bergoč
METODOLOŠKA INFRASTRUKTURA SLOVENISTIČNEGA JEZIKOSLOVJA:
PRIMER KRITIČNE ANALIZE DISKURZA (KAD) 49
Elizabeta Bernjak
MEDKULTURNA PARADIGMA SLOVENISTIKE V TUJEJEZIČNEM
OKOLJU 57
Marja Bešter Turk
ŠTUDIJ RAZREDNEGA POUKA NA SLOVENSKIH PEDAGOŠKIH
FAKULTETAH OD ŠTUD. L. 2009/10 DALJE 65
Maja Bitenc
JEZIK ZA KATEDROM: POGLEDI DIJAKOV NA NAREČJE OZIROMA
KNJIŽNI POGOVORNI JEZIK 75
Milena Mileva Blažić
INFRASTRUKTURA SLOVENSKE MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI 83
Gaja Červ
ŽANRSKI KORPUS NOVINARSKIH BESEDIL 89
Ursula Doleschal
INFRASTRUKTURA IN RAZVOJ SLOVENŠČINE IN SLOVENISTIKE
NA KOROŠKEM 97
Marijan Dović
PROBLEMI DIGITALIZACIJE SLOVENSKE LITERARNE
IN KULTURNE DEDIŠČINE 103
Maja Đukanović, Olga Sabo
OBRAVNAVA PREDLOGOV V DVOJEZIČNEM (SLOVENSKO-SRBSKEM
IN SRBSKO-SLOVENSKEM) SLOVARJU 109

Tomaž Erjavec
ODPRTOST JEZIKOVNIH VIROV ZA SLOVENŠČINO 115
Tomaž Erjavec, Matija Ogrin
ELEKTRONSKE ZNANSTVENOKRITIČNE IZDAJE SLOVENSKEGA SLOVSTVA eZISS: METODE ZAPISA IN IZDAJE 123
Ina Ferbežar
»JE MOJ B1 TVOJ B1?« ALI KAJ JE NOVEGA NA PODROČJU TESTIRANJA IN CERTIFICIRANJA SLOVENŠČINE KOT DRUGEGA/TUJEGA JEZIKA 129
Ina Ferbežar, Marko Stabej
RAZUMLJIVOST V SLOVENSKI PRAVNI NORMI 137
Darja Fišer
sloWNet – SLOVENSKI SEMANTIČNI LEKSIKON 145
Polona Gantar, Simon Krek
DRUGAČEN POGLED NA SLOVARSKE DEFINICIJE: OPISATI, POJASNITI, RAZLOŽITI? 151
Miran Hladnik
INFRASTRUKTURA SLOVENISTIČNE LITERARNE VEDE 161
Nataša Hribar
AL' PRAV SE PIŠE ... – SPLETNA RAZGLABLJANJA O SLOVENSKEM JEZIKU 171
Mateja Jemec Tomazin
STROKOVNA SLOVENŠČINA ZA NESLOVENISTE 177
Elizabeta Jenko
UČENJE IN ŠTUDIJ SLOVENSKEGA JEZIKA NA DUNAJSKI UNIVERZI 185
Damjana Kern
SLOVENSKI JEZIK V VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNIH USTANOVAH V MANJŠINSKEM PROSTORU 191
Mihaela Knez
JEZIKOVNO VKLJUČEVANJE (IN IZKLJUČEVANJE) OTROK PRISELJENCEV 197
Zuzanna Krystyna Kobos, Nataša Pirih Svetina
UČENJE IN POUČEVANJE SLOVENŠČINE KOT NEPRVEGA JEZIKA V SLOVENIJI 203
Anita Laznik
DELOVANJE IN UČINEK LITERARNIH NAGRAD – VERONIKINA NAGRADA 211
Nina Ledinek, Tomaž Erjavec
ODVISNOSTNO POVRŠINSKOSKLADENJSKO OZNAČEVANJE SLOVENŠČINE: SPECIFIKACIJE IN OZNAČENI KORPUSI 219
Nataša Logar Berginc
SLOVENSKI SPLOŠNI IN TERMINOLOŠKI SLOVARJI: ZA KOGA? 225
Karin Marc Bratina
ZASNOVA NARAČNEGA FRAZEOLOŠKEGA SLOVARJA 233

Jasmina Markič
VLOGA TOLMAČENJA V SODOBNEM SVETU 239
Franc Marušič, Rok Žaucer
NEKAJ MISLI O JEZIKU SLOVENISTIČNIH OBJAV 245
Majda Merše
SLOVENSKO ZGODOVINSKO SLOVAROPISJE S KONCEPTUALNO-RAZVOJNEGA VIDIKA 251
Vesna Mikolič
SPECIALIZIRANI JEZIKOVNI KORPUSI IN FUNKCIJSKA ZVRSTNOST 257
Sara Može
SEMANTIČNO OZNAČEVANJE KORPUSA SLOVENŠČINE PO MODELU FrameNet 265
Mojca Nidorfer Šiškovič
ŽANRSKI PRISTOP K ANALIZI POSLOVNIH E-SPOROČIL 271
Mojca Nidorfer Šiškovič, Alojzija Zupan Sosič
PROGRAM *SLOVENŠČINA NA TUJIH UNIVERZAH* KOT DEL INFRASTRUKTURE SLOVENŠČINE IN SLOVENISTIKE 279
Matija Ogrin, Jan Jona Javoršek, Tomaž Erjavec
REPOZITORIJ ROKOPISOV SLOVENSKEGA SLOVSTVA – ODDALJENA BLIŽINA 285
Mladen Pavičić
INFRASTRUKTURA SLOVENISTIKE NA FILOZOFSKI FAKULTETI UNIVERZE LORÁNDA EÖTVÖSA 291
Monika Pemič
SREDNJA EVROPA MED VZHODOM IN BALKANOM. SLOVENISTIKA V ZVEZNI REPUBLIKI NEMČIJI IN NJENA KULTURNA ZASIDRANOST . . . 295
Anna Perďochová-Sklárová
SLOVENČINA AKO CUDZÍ JAZYK NA POZADÍ SLOVINSKÉHO JAZYKA . . . 301
Anita Peti-Stantić
LITERARY LANGUAGES BETWEEN CHOICE AND IMAGINATION 307
Nataša Pirih Svetina
IZOBRAŽEVANJE ZA PODROČJE SLOVENŠČINE KOT DRUGEGA IN TUJEGA JEZIKA 315
Erich Prunč
PREVAJANJE IN TOLMAČENJE V EVROPSKI UNIJI 323
Mojca Schlamberger Brezar
ODGOVORI SODOBNIH SLOVENSKIH JEZIKOVNIH VIROV NA VPRAŠANJA PREVAJANJA FRANCOSKIH LASTNIH IMEN IN KULTURNO-SPECIFIČNIH IZRAZOV V SLOVENŠČINO 335
Julija A. Sozina
SODOBNA SLOVENISTIKA NA RUSKI AKADEMIJI ZNANOSTI 341
Nadežda Starikova
ŠTUDIJSKI PROGRAMI SLOVENISTIKE *LITERATURA, KULTURA IN LITERARNA KRITIKA* NA MOSKOVSKI DRŽAVNI UNIVERZI 347

Mojca Stritar
SLOVENŠČINA IN DRUGI JEZIKI – VREDNOTA ALI GROŽNJA?
PROGRAMI SLOVENSKIH PARLAMENTARNIH STRANK 2008 353
Mojca Šorli
PRIDOBIVANJE PODATKOV O SLOVENŠČINI ZA IZDELAVO
SLOVENSKO-TUJEJEZIČNIH SLOVARJEV 359
Hotimir Tivadar
FONETIKA IN REALNO GRADIVO – IZBIRA(NJE), PRIDOBIVANJE,
UREJANJE IN ANALIZA GOVORJENIH MEDIJSKIH BESEDIL 365
Elena Tomova
БОЛГАРСКИЕ ПЕРЕВОДЫ СОВРЕМЕННЫХ СЛОВЕНСКИХ ПОЭТОВ
(Вида Мокрин-Пауер, Бране Мозетич, Тоне Шкрянец, Петер Семолич) 371
Marko Trobevšek
POUK MATERINŠČINE IN JEZIKOSLOVJE 379
Špela Vintar
SLOVENSKI PREVODOSLOVNI KORPUS 385
Primož Vitez
LEKTORIRANJE IN ODGOVORNOST 393
Marijanca Ajša Vižintin
SLOVENŠČINA V OSNOVNI ŠOLI – PRILOŽNOST ZA
MEDKULTURNI DIALOG 401
Peter Weiss
SLOVENSKO PRAVOPISJE IN KORPUSI 409
Olga Yeroshina Pobirk, Petra Zaranšek, Simon Šuster
BESEDNE SKICE ZA SLOVENŠČINO. KRITIČNI POGLED 413
Jana Zemljarič Miklavčič, Marko Stabej, Simon Krek, Ana Zwitter Vitez
KAJ IN ZAKAJ V REFERENČNI GOVORNI KORPUS SLOVENŠČINE 423
Alojzija Zupan Sosič
KOLONIZACIJA SLOVENSKE LITERARNE ZGODOVINE 429
Ana Zwitter Vitez, Jana Zemljarič Miklavčič, Marko Stabej, Simon Krek
NAČELA TRANSKRIBIRANJA IN OZNAČEVANJA POSNETKOV
V REFERENČNEM GOVORNEM KORPUSU SLOVENŠČINE 437
Mojca Žagar Karer
TERMINOLOŠKO SVETOVANJE MED TEORIJO IN PRAKSO 443
Rok Žaucer, Franc Marušič
JEZIKOVNO SVETOVANJE, PRAKSA IN IDEALI 449
Andreja Žele
ENOJEZIČNI SLOVARJI – SLEDENJE POMENSKOSTI BESED OZ.
KAJ IN KAKO PRAVI RABA 457
Ahac Meden, Gita Zadnikar
ANALIZA ZAKONA O JAVNI RABI SLOVENŠČINE IN NJEGOVEGA
URESNIČEVANJA 463

Recenzentke in recenzenti 471
Avtorice in avtorji 471

Za slovenščino, za slovenistiko

Se spomnite nerodnega oglasa za novačenje v slovensko vojsko pred nekaj leti? S sklepnim geslom »samo v eni službi služiš domovini«? Še danes se na spletu najde vse polno živčnih forumskih odzivov na tako očitno neumestno, krivično, žaljivo, pa tudi lažnivo sporočilo. Tudi če se strinjamo s trditvijo, da sodobni slovenski vojaki in vojakinje neposredno služijo domovini (kar je vsaj pri nekaterih njihovih poslanstvih kar težko), pri tem početju nikakor niso edini. Med vsemi tistimi, ki se že dolgo brez zadržkov, včasih tiho, včasih glasno prištevajo med služabnike domovine, smo tudi slovenisti in slovenistke oziroma slavisti in slavistke, kot nam še vedno najpogosteje rečejo ljudje. Kako in s čim služimo domovini? Smo pri tem učinkoviti in uspešni? Je domovina zato kaj boljša, bogatejša, prijaznejša? Si od domovine zaslužimo pohvalo ali grajo? Ali pri tem zaslužimo dovolj, premalo ali preveč? Se domovina za nas sploh zmeni? In mi zanjo? Več kot dovolj vprašanj, za vsaj en simpozij. Zbornik pred vami ponuja 65 delnih odgovorov, v simpozijskem razpravljanju pa se bodo gotovo odpirala nova vprašanja in ponujali dodatni odgovori.

Slovenistična ožja domovina sta slovenska jezik in književnost, vpeta v širok okvir družbenih, gospodarskih, kulturnih, političnih, industrijskih, tehnoloških, informacijskih in vsakovrstnih drugih procesov. Zgodovina nas je razvadila: v slovenski narodni zgodovini sta bila književnost in jezik dolgo v ospredju, če že ne v središču javne pozornosti. Služila sta hkrati kot izhodišče in cilj, kot razlog in utemeljitev narodnega gibanja. Saj veste, prva zares politična slovenska zahteva: zaživimo vsi slovensko govoreči združeni pod eno upravo. Prvo, slavnostno predavanje na slovenski univerzi, skoraj natanko pred devetdesetimi leti: o zgodovini slovenskega jezika. A javna pozornost jeziku, književnosti in slovenistični stroki je sčasoma postajala vse bolj deklarativna, površna, priložnostna in je usihala z večanjem samoumevnosti življenja v slovenščini, z evropskim združevanjem in z izginjanjem mej. Morda je tako prav – v skladu s stereotipom o švicarski politiki, ki naj bi bila tako dolgočasno učinkovita in profesionalna, da se o njej sploh ne govori in ne piše. Vendar slovenistika ni švicarska politika. Profesionalnosti ji (oziroma si) sicer ne moremo odrekati; glede učinkovitosti in tudi družbene odgovornosti pa moramo biti previdnejši. Marsikdo med nami je – morda zaradi zgodovine, morda zaradi česa drugega – pozabil vedno znova premišljevati, za koga in čemu počne to, kar počne. Marsikdo (pri tem v mislih nimam samo posameznikov in posameznic, temveč tudi ustanove) se ima za *superstrukturo*, za nadgradnjo ali vsaj za odločilno začimbo slovenstva v narodnem loncu, ne glede na to, kaj počne: samo da počne nekaj v zvezi s slovenskim jezikom oziroma književnostjo. Če je to nekaj znanstvenega, še posebej velja. Za vse to potem ta marsikdo terja ne le slavo in čast, temveč tudi redno, če že ne bogato plačilo.

Vse bolj se zdi, da taka samoumevna pričakovanja niso dobra ne za stroko ne za domovino – torej za jezik, njegove govorce in govorke,

za literaturo in njene proizvajalce ter odjemalce. Morda je misel o slovenistični znanosti in stroki kot infrastrukturni dejavnosti marsikomu pod častjo kot preponižna in servilna. Toda ta misel več prinaša kot odnaša. Odnaša apriorno vrednost slovenistov in slovenistk kot zaslužnih borcev in bork za slovenstvo, slovenščino in slovensko književnost – ampak ta valuta je že itak temeljito devalvirala in je približno enaka viteški vrednosti don Kihota. Prinaša pa misel naslednje: lastno zadovoljstvo pri opravljanju dela, splošno družbeno zadovoljstvo z opravljenim delom, kar stroki postopoma povečuje tudi družbeni ugled, utemeljen v sodobnosti, ne pa le z večnim preigravanjem zgodovinskih vlog. Ta misel stroki vrača smisel.

Letos mineva trideset let od prvega simpozija Obdobja. Hkrati mineva tudi trideset let od nekega velikega strokovnega dogodka, ki je v slovenističnem zgodovinskem spominu najverjetneje najbolj podcenjen, od portoroškega posvetovanja o jeziku Slovenščina v javnosti. Oba dogodka sta bila svojevrstna mejnika. Simpozij Obdobja je pokazal zrelost in samozavest tedanje slovenistične znanosti, ki se je odločno odprla mednarodni znanstveni javnosti in poiskala dialog z drugimi humanističnimi in družboslovnimi znanstvenimi disciplinami. Slovenščina v javnosti je imela širši akcijski značaj, usmerjen v družbeno odgovornost stroke, v demokratično izboljševanje slovenske jezikovne skupnosti, hkrati pa je premogla zelo moderno teoretično izhodišče (čeprav za današnji okus nekoliko preobloženo z večpolarno ideološko ornamentaliko).

Slovenistika se je v zadnjih tridesetih letih izjemno razmahnila – kvantitativnih kazalcev za to je, kolikor hočete, od števila univerzitetnih slovenistik v Sloveniji in po svetu, prek števila projektov, objavljenih razprav in monografij do števila slovenističnih diplomantov, magistrantov in doktorantov. Nekatere stvari, povezane s kvaliteto in družbeno odgovornostjo, pa se le počasi premikajo, o njih se govori malokrat in bolj sramežljivo. Tole je uvod v zbornik že 28. simpozija Obdobja – Slovenščina v javnosti neposrednega nadaljevanja (še) ni doživela. Iskreno si želim, da bi ta zbornik in simpozij lahko razumeli kot sintezo obeh odličnih slovenističnih tradicij – in sicer z jasno usmeritvijo v sedanjost in prihodnost. Kot uredniku zbornika se mi neskromno zdi, da velika večina prispevkov tej želji popolnoma ustreza, čeprav so tematsko, metodološko in teoretsko zelo raznovrstni. Dokončni odgovor na to pa bo dal sam simpozij in njegov odmev v znanstveni, strokovni in splošni javnosti.

Ob tej priložnosti se zahvaljujem članom in članicam programskega odbora, še posebej dragoceno delo so opravili recenzenti in recenzentke, seveda pa zbornika sploh ne bi bilo brez predanih avtoric in avtorjev.

Marko Stabej

INFRASTRUKTURA SLOVENŠČINE 1550–1758[1]

Kozma Ahačič
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 811.163.6–112"1550/1758"

Prispevek sintetično prikazuje, kako se je v času med letoma 1550 in 1758 razvijala infrastruktura slovenščine. Pri tem pregleda vlogo jezikoslovnih in nejezikoslovnih knjižnih del, vlogo organizacije izdajanja knjižnih del ter vlogo slovenščine v šolstvu in v javnosti nasploh.

zgodovina jezikoslovja, 16. stoletje, 17. stoletje, 18. stoletje

The article presents the development of the infrastructure of the Slovene language between 1550 and 1758. It focuses on the role of linguistic and non-linguistic printed texts, the organisation of book-publishing and the role of the Slovene language in education and in public life.

history of linguistics, 16th century, 17th century, 18th century

1 Nejezikoslovna knjižna dela

Temeljni kamen infrastrukture slovenskega knjižnega jezika je bil v celotnem obravnavanem obdobju jezik knjižnih prevodov Svetega pisma – vpliv slovnic in slovarjev kot del, ki za sodobni knjižni jezik predstavljajo temeljni normativni dejavnik, je bil zelo majhen. Slovnice in slovarji norme niso vzpostavljali, ampak so popisovali že utečeno (oziroma prej dogovorjeno) stanje ter krepili prestižno (in z vidika vpliva na slovnično tradicijo tudi referenčno) funkcijo slovenskega jezika. Kar je bilo v slovnicah ali slovarjih docela novo, praviloma ni prodrlo v splošno rabo.[2]

Tudi jezikoslovne (predvsem pravopisne) opombe v uvodih v knjižna dela niso imele strogo normativne vloge, saj so služile predvsem razlagi *rabe* besedila in ne razlagi *tvorjenja* novih besedil. S tega vidika so bili tvorci nejezikoslovnih knjižnih besedil vzpostavljalci norme knjižnega jezika, pisci slovarjev in slovnic pa so skrbeli predvsem za jezikovno samozavest uporabnikov knjižnega jezika.

Enotnost norme ter njeno spreminjanje in razvoj so bili tako neločljivo povezani z avtoriteto osrednjih tvorcev knjižnih besedil oziroma pozneje z avtoriteto že natisnjenih izdaj. V času protestantizma je vsaj delno enotnost takšne norme vzpostavljal Primož Trubar, ki je po eni strani močno podpiral tako s splošno jezikovnega kot s pravopisnega vidika premišljeno delo svojega naslednika Jurija Dalmatina, po

1 Prispevek želi podati interpretativen shematski pregled nekaterih vprašanj vzpostavljanja infrastrukture slovenščine med letoma 1550 in 1758 in predstavlja povzetek širše zastavljene raziskave o zgodovini jezikoslovja v tem obdobju. Ker bi ob doslednem navajanju že aparat sam presegel dovoljeni obseg referata, smo navajanje virov in literature skrčili na minimum (tudi v končnem seznamu), prav tako tam, kjer to ni neizogibno potrebno, ne navajamo strani v virih ter popisa dosedanjih raziskav. Opis razvoja v prekmurskem prostoru smo opustili, saj zahteva samostojno obravnavo.

2 Npr. Bohoričev način pisave predloga *v* in *z/s* ipd.

drugi strani pa – kolikor je bilo to mogoče zaradi nujne skrbi za zunanjo samopodobo slovenske protestantske skupnosti – ostro nastopal proti knjižnim delom, ki so po njegovem mnenju pomenile odklon od ustreznega razvoja.[3]

V obdobju od protireformacije naprej pa se je norma vzpostavljala drugače: temeljni jezikovni (in s tem tudi normativni) zgled so postale katoliške izdaje lekcionarjev. Te so – kot je prepričljivo dokazal že Breznik (1982 [1917]) – v kar največji meri ohranjale *izročilo*, kar sta s prvim tovrstnim lekcionarjem začrtala Tomaž Hren in Janez Čandek. To izročilo pa dejansko ni bilo nič drugega kot izročilo slovenskih protestantskih piscev, saj vse kaže, da je Janez Čandek besedilo Dalmatinove Biblije zgolj prepisal ter vsebinsko popravil oziroma na novo prevedel mesta, pri katerih sta se Luther in Vulgata razlikovala, Tomaž Hren pa je nato oskrbel še nekatere jezikovne popravke.[4]

Medtem ko je zapis slovenskega knjižnega jezika v času protestantizma še temeljil na nekaterih značilnostih govora, pa je začela v naslednjem obdobju razlika med zapisom in dejanskim govorom (oziroma dejanskimi govori) postajati vse večja (prim. Ahačič 2008). Normativnega ideala slovenskega knjižnega jezika pisci niso mogli več preverjati v dejanskem govoru, ampak so mu lahko sledili samo z zgledovanjem. Negotovost glede tega, kaj je prav in kaj narobe, je postajala vse večja, s tem pa se je večala tudi potreba po slovnicah in slovarjih, ki bi imeli jasnejšo normativno vlogo. A pisci slovnic ter slovarjev niso bili nič bolj samozavestni kot pisci književnih del – večkrat so sledili svojim predhodnikom, ne da bi vedeli, zakaj. Logična reakcija na takšno stanje je bila postopno uveljavljanje pokrajinskih variant slovenskega knjižnega jezika, znotraj katerih je bila lahko jezikovna samozavest piscev večja in ki so bistveno zaznamovale obdobje, ki je sledilo tu obravnavanemu.

2 Jezikoslovna besedila

Do izdaje Bohoričeve slovnice (BH 1584) najdemo obravnavo jezikoslovne problematike pri Trubarju in Krelju predvsem na mestih, kjer je razložen izgovor posameznih črk in njihovih sklopov oziroma opis izgovora posameznih glasov (TA 1550: a 3a, TC 1550 A 2a–A 2b, TA 1555: A 1b, TE 1555: B 3a, TT 1557: a 3b, TA 1566: A 1b; KPo 1567: B 2b–B 3a). Trubar je tako opozarjal na razliko med *u* in *v* v izgovoru, na neaspirirano izgovarjavo črke *h*, na velarno izgovarjavo črke *l* v nekaterih položajih ter na potrebo po upoštevanju dejanskega govora pri izgovoru samoglasnikov. Krelj je v svojem besedilu razložil izgovor *ch* [ć oziroma č], *c* [c] ter razliko med *s* [z] in *ſ* [s] ter *sh* [ž] in *ſh* [š]. Nekatere druge posebnosti njegove pisave (npr. razlikovanje med *u* in *v*) so vidne tudi iz razpredelnic v obeh njegovih delih (KB 1566: A 2a–A 2b, KPo 1567: A 1b), kjer je sopostavil »imena slovanskih črk«, kakor jih sam imenuje, z znaki v svojem črkopisu. Temeljni poudarek njegovega jezikoslovno zaznamovanega uvoda pa je bil napad na Trubarjev črkopis, ki ga je med vrsticami označil za neukega. Tudi zato Kreljeve jezikoslovne opazke niso imele posebnega odmeva in jim nikakor ne smemo pripisovati razvojnega vpliva, saj je bil njegov predlog črkopisa vsaj sprva očitno *a priori* zavrnjen.[5]

3 Npr. zelo slabo pripravljena *P 1563 ali pravopisno ter jezikovno drugačni Kreljevi deli (KB 1566, KPo 1567).

4 Razlike med besedilom v Dalmatinovi Bibliji (1584) in besedilom v Hrenovem lekcionarju so namreč tako majhne, da bi v nasprotnem primeru Tomaž Hren v pismu Čandku (10. aprila 1612) ter v koledarskem zapisu (15. avgusta 1613) težko trdil, da je Čandkovo besedilo pregledal in popravil.

5 Dela, ki so sledila KPo 1567, torej JPo 1578, DPa 1576, DB 1578 ne razlikujejo več med *u* in v ter *ſh* in *sh*. Tudi Bohoričeva *Otročja tabla* (1580) še ne kaže nobenega sledenja Kreljevim razlikovanjem. Krelja je očitno doletela nekakšna *damnatio memoriae*, kar potrjuje tudi podatek, da so Nikodemu Frischlinu, ki je bil v Ljubljani v času med 1582–1584, prikrili obstoj Kreljeve KB 1566, čeprav se je za tovrstno delo izrecno zanimal (Ahačič 2007: 253–255).

Zato tudi težko zatrdno rečemo, v kolikšni meri je Krelj neposredno vplival na Bohoričeve rešitve v prvi slovenski slovnici (BH 1584) oziroma na rešitve v Dalmatinovi Bibliji – te so bile gotovo rezultat širšega razmisleka več ljudi, saj Dalmatin ni sledil vsem Bohoričevim rešitvam, prav tako pa vsem svojim rešitvam ni vselej dosledno sledil niti Bohorič.

Tako **Bohoričeva** slovnica (BH 1584) kot **Megiserjeva** mala slovnica (v MD 1592) sta bili zelo pomembni za krepitev prestižne vloge slovenskega jezika. Z Bohoričevo slovnico smo Slovenci postali deveti narod v Evropi s sodobno slovnico svojega jezika, z Megiserjevimi tabelami sklanjatev in spregatev pa smo bili soudeleženi pri eni prvih večjezičnih slovnic v Evropi. Bohorič je na podlagi latinske slovnice nemškega humanista Filipa Melanchthona, ene izmed verjetno dvojezičnih priredb antičnega slovničarja Donata ter slovnice nemškega protestantskega slovničarja Johanna Claja, naredil sodobno slovensko slovnico, ki so jo kot kvalitetno doživljali tudi tisti tedanji bralci, ki slovenščine niso znali. V slovnici je opisal vso tedaj aktualno slovnično problematiko, pri mnogih rešitvah, pomembnih za zgodovino slovenskega jezikoslovja, pa je bil popolnoma samostojen in je dobro krmaril med zahtevami humanistične latinske predloge ter značilnostmi slovenskega jezika. Megiser se je pri oblikovanju svojih tabel naslonil na Bohoriča, podobno pa se je pozneje v slovničnem uvodu v svojem slovarju naslonil Alasia (1607) na Megiserja, četudi je bil pri mnogih rešitvah povsem samostojen. Tako Bohoričeva slovnica kakor tudi Megiserjeva mala slovnica sta imeli močen vpliv še v 18. stoletju (Bohorič: HG 1715, G 1755, G 1758; Megiser: slovar 1744).

Glede na že povedano je lažje razumeti, zakaj je bilo **v jezikoslovnih zapisih v naslednjem obdobju** tako pomembno in odmevno Schönlebnovo (1672) načelo o ohranjanju tradicionalnega zapisa,[6] kakor je bil v navadi že od slovenskih protestantskih piscev dalje, ter izgovarjanju zapisanega besedila v skladu z dejanskim razvojem govora na določenem področju in v določenem času (po Schönlebnu oblikujejo svoje teoretične zapise Svetokriški 1691, Hipolit 1711 in Paglovec 1741, drugače Basar 1734).

Hipolit (1711) je vpeljal v pisanje o jeziku prikaz znanja slovenščine kot prestižnega znanja ter opozarjal na diglotično situacijo (slovenščina : nemščina) na Slovenskem, ki nastaja zaradi odsotnosti slovenščine v času šolanja in v javnem življenju, ter na pomembno vlogo, ki jo imajo pri vzdrževanju ravni jezika pridigarji. Avtorji so obravnavali tudi odnos tuje : domače v jeziku (Schönleben 1672, Valvasor 1689, Vorenc 1703–1710, Svetokriški 1691, Hipolit 1711 in Basar 1734).

V okviru pravopisnih vprašanj so se ukvarjali z razlikovanjem med samoglasniškim i ter soglasniškim j in samoglasniškim u ter soglasniškim v (Schönleben 1672, Kastelec 1678, 1682, 1684, Svetokriški 1691, Vorenc 1703–1710 in Basar 1734), med *s* [z] ter *ſ* [s] in *sh* [ž] ter *ſh* [š] (Schönleben 1672, Kastelec 1678, 1682, 1684, Svetokriški 1691, Vorenc 1703–1710, HG 1715, Hipolit 1715, 1730, Paglovec 1741, slovar 1744, G 1755 in G 1758, bolj svobodno Basar 1734, po Bohoriču Valvasor 1689), med naglašenim *i* (zapis: y) ter nenaglašenim *i* (zapis: i) (Kastelec 1678, 1682, 1684, Svetokriški 1691, Vorenc 1703–1710, Hipolit 1715, 1730, Basar 1734), med *z* [c] in *zh* [č] (Kastelec 1684, Valvasor 1689, Svetokriški 1691, Vorenc 1703–1710, Basar 1734), med črkami *c* [c ali k], *z* [c] in *k* [k] (Kastelec 1684, Svetokriški 1691, Vorenc 1703–1710, Basar 1734, HG 1715 in po njem G 1755 ter G 1758, neposredno po Bohoriču še Valvasor 1689). Kastelec (1684) je uvedel tudi *t* : *d* kot pomenskorazlikovalni par, to pa imata še dodatno razširjeno Svetokriški (1691) in Vorenc (1703–1710). Podobno je

6 »Zato pišimo po šegi naroda, izgovarjajmo pa po šegi pokrajine« (Schönleben 1672: A 7a).

Svetokriški (1691) – in verjetno po njem Vorenc (1703–1710) – uvedel kot pomenskorazlikovalni par *f* : *v*, kar je bilo potrebno predvsem zaradi razlike z nemščino. Svetokriški (1691) je kot prvi teoretično utemeljil zapis odrazov izglasnega in predsoglasniškega ł, ki se je že celotno 17. stoletje zapisoval z *l* zgolj pod vplivom tradicije, čeprav se je izgovarjal kot u̯.[7] Njegovo definicijo je prepisal Vorenc (1703–1710), dokončno pa so jo razvili HG 1715 (po njem tudi slovar 1744), Paglovec (1741) ter G 1758. (HG 1715 in G 1758 sta vključila tudi problematiko švapanja.) Problem omenja tudi Basar (1734), vendar ga dosledno razpoznava le pri deležnikih na *-l*. Poleg tega je Kastelec (1678, 1682) uvedel tudi posebno pisanje [n'] z *nî*, ki ga je leta 1684 še dodatno dopolnil (= zapletel). Svetokriški (1691) je to pravilo črtal, Vorenc (1703–1710) ga je prepisal, nato pa to pravilo ni imelo več odmeva. Je pa Basar (1734) opozarjal, da lahko kljub zapisu *lj* in *nj* večkrat naletimo na trd izgovor (= *j* se izreče tako, da se »komaj čuti«).

Pravila o rabi naglasnih znamenj so bila zelo raznovrstna in so jih posamezni avtorji določali precej poljubno in skoraj praviloma le po občutku. Nova pravila za naglaševanje so skušali definirati Schönleben (1672), Kastelec (1684), Svetokriški (1691), Vorenc (1703–1710) in Basar (1734), Valvasor (1689) pa je glede naglaševanja v celoti sledil Bohoriču (1584). Tudi Hipolitova slovnica (HG 1715) glede tega dosledno podaja vsebino Bohoričeve (1584), sledita pa ji še G 1755 ter G 1758. Poleg tega so Svetokriški (1691), Basar (1734) ter Paglovec (1741) vsaj teoretično nasprotovali pretiranemu postavljanju naglasov zaradi razlik med posameznimi pokrajinami, saj naj bo zapis čim bolj univerzalen za celotno slovensko področje.

V opisane tokove so se, kot je razvidno, vključile tudi **slovnice iz let 1715**, **1755** in **1758** – seveda v poglavju o pravopisu, kjer so posvetile še posebej veliko prostora razmerju med črkama *c* in *k* ter njuni izgovarjavi, zapisom odrazov izglasnega in predsamoglasniškega ł ter švapanju, zapisu glasov s in z, š in ž ter rabi črke *z* za glas c. Brez sprememb, ki jih je zahteval čas ali (ne)znanje piscev, pa niso ostala tudi vsa ostala poglavja. V uvodnih delih je bila bistvena novost pojmovanje knjižnega jezika kot jezika, ki se ga moramo naučiti, ter utemeljitev nujnosti znanja slovenščine v vseh stanovih – tudi v višjih slojih tedanje družbe in tudi na obrobnih delih Slovenije – tako iz prestižnih kot tudi iz povsem praktičnih vzrokov; v poglavju o etimologiji je bilo najbolj novo Hipolitovo poglavje o nepravilnih glagolih ter poglavje o tvorjenih lastnih imenih; v poglavju o skladnji pa se nam kot nadvse zanimivo kaže slabo znanje in okornost enega od prirejevalcev celovške slovnice. Hipolit (1715) se je pri snovanju svoje slovnice naslanjal neposredno na Bohoričevo (BH 1584), nasprotno pa sta tako G 1755 kot G 1758 svoji varianti slovnice zasnovala zgolj po Hipolitovi priredbi (HG 1715). Razvojno je bil zelo pomemben premik k nemškemu metajeziku v celovški slovnici (G 1758), na kar so bistveno vplivale šolske reforme Karla VI. in Marije Terezije.

Neposreden vpliv **slovarjev** na jezik je bil v tem obdobju še precej majhen, so pa sestavljavci novih slovarjev poznali vsaj kakega od starih. Najvplivnejši slovar je bil gotovo Megiserjev iz leta 1592, čeprav je bil v rabi tudi slovar iz leta 1603, Alasijev tiskani slovar iz leta 1607 je imel zaradi svoje narečne narave občutno manj vpliva, čeprav ni bil popolnoma prezrt. Ohranjeni rokopisi[8] do naslednje tiskane izdaje slovenskega slovarja leta 1744 nam pričajo o veliki potrebi po slovarjih na Slovenskem, ki jo je najbolje ubesedil Hipolit v uvodu v svoj rokopisni slovar (1711). Ker pa ni bilo zunanje finančne in organizacijske vzpodbude

7 Natančneje o izgovoru in o razvoju *ł* nasploh piše Rigler (1961–1962: 241–252).
8 Kranjsko besedišče iz 1. pol. 17. stol., Kastelec v prepisih, Vorenc, Hipolit.

za tovrstne izdaje, so slovarji večinoma ostajali v rokopisu.

3 Organizacija izdajanja knjig v slovenščini

Za vzpostavljanje infrastrukture slovenskega knjižnega jezika je bil odločilnega pomena organizatorski delež. V času protestantizma in protireformacije je cerkvena in posvetna elita tovrstno dejavnost zagnano podpirala, po smrti škofa Tomaža Hrena pa do leta 1672, ko je Schönleben izdal svoj lekcionar, ni bilo kakega vidnejšega jezikovnega ali književnega načrtovanja izdaj del v slovenščini. Brez tega so dela sicer nastajala, a so ostajala v rokopisu, saj ni bilo možnosti za hitro in učinkovito zalaganje. Šlo je za splošno evropsko stanje poprotireformacijske izdajateljske utrujenosti, na Slovenskem pa je bila nesrečna okoliščina tudi, da sta bila lekcionar (1613) in katekizem (1615) izdana v tako veliki nakladi (3000 ter 2000 izvodov), da po tovrstnih delih več let ni bilo večje potrebe – podoben zastoj opažamo tudi v sosednjih hrvaških pokrajinah in marsikje drugje po Evropi. Odsotnost tiskarne v Ljubljani do leta 1678 je tako lahko le eden od vzrokov za pomanjkanje tiskov v tem času (prej bi bila to lahko posledica), glavni vzrok pa je bil gotovo, da (večinoma tuji) Hrenovi nasledniki na škofovskem sedežu niso aktivno posegali v načrtovanje izdajanja slovenskih del[9] niti niso za to zaznali kake posebne potrebe, čeprav je bila ta v nižjih cerkvenih krogih vseskozi živa. Ko je glede tega odločneje nastopil Schönleben, se je 1678 vzpostavila Mayrjeva tiskarna, obenem pa se je izboljšalo tudi organiziranje in spodbujanje tovrstnega dela znotraj in zunaj cerkvenih vrst.

4 Šolstvo

Na področju šolstva je bilo v času protestantizma delu dečkov (večinoma iz višjega sloja) v okviru šolanja na stanovski šoli v Ljubljani omogočena raba slovenščine, ki je verjetno lahko obsegala tudi branje in pisanje slovenskih besed, vendar samo do trenutka, dokler se niso naučili nemško. Elementarnih šol s slovenščino kot učnim jezikom, kakor si jih je zamislil Trubar na podlagi nemških cerkvenih redov v TO 1564, sodeč po virih ni bilo, na neorganizirani ravni pa so gotovo bile kake priložnostne »šole«, kjer so se mladi učili (tudi) slovenskega katekizma, bolj nadarjeni pa (tudi) slovenskega branja, nekateri celo pisanja. V 17. in 1. polovici 18. stoletja se stanje ni kaj dosti spremenilo,[10] le da je bila na ravni srednjega šolstva na jezuitskih licejih raba jezikov še intenzivneje usmerjena k latinščini. Raba slovenščine je bila v »organiziranem« šolstvu izključno govorno-slušna[11] in je bila namenjena zgolj pouku katekizma. Spremembo bi najlažje opisali takole: protestantsko neuresničeno vizijo osnovne šole, ki bi v slovenščini zajela vse otroke »v župnijah« ter v nemščini ali latinščini vse otroke v trgih ali mestih, je zamenjala katoliška skrb za organizirano versko vzgojo otrok (verouk enkrat na teden) v materinščini: za Slovence torej v slovenščini. Knjiga pa je pri takšni viziji izobraževanja izgubila svojo primarno vlogo.

Raba slovenščine v cerkvi se je v času protestantizma bistveno okrepila, kar se je nadaljevalo tudi v katoliški dobi. Za javno rabo slovenščine so bile še posebej pomembne redne slovenske pridige (s tega vidika je še posebej pomembno opozoriti na veliko mobilnost pridigarjev, kar je zahtevalo, da so bile njihove pridige nekako nadnarečne), slovenske razlage procesij ter raba slovenščine pri dramskih uprizoritvah. V izrazito »slovenskih« mestih

9 Raba slovenskih knjig je bila vseskozi predpisana in so jo tudi preverjali.

10 Viri Schmidtove (1963) teorije o vzpostavitvi elementarne slovenske šole v protestantizmu in njenem propadu v protireformaciji ne podpirajo.

11 Edino šolski red šole pri sv. Nikolaju iz leta 1679 izpričuje pisno rabo slovenščine med tretjo in četrto popoldansko uro.

na Slovenskem je v slovenščini potekalo tudi politično meščansko življenje.

5 Recepcija besedil

Krog naslovnikov slovenskih besedil kot heterogene skupine bralcev in poslušalcev se iz reformacije v protireformacijo in celotno obdobje do 1758 ni bistveno spreminjal. Se je pa z nastopom protireformacije bistveno spremenil predvideni način recepcije teh besedil. Medtem ko je bil krog možnih bralcev slovenskih besedil v času protestantizma širši, je bil predvideni bralec besedil v katoliški dobi skoraj izključno duhovnik. Krog poslušalcev takšnih besedil pa se ni kaj bistveno spremenil. Glavni nosilci vzpostavljanja in ohranjanja slovenskega knjižnega jezika, kakor mu lahko sledimo v knjižnih besedilih, so bili potemtakem duhovniki oziroma pridigarji, vloga pismenih meščanov in plemstva pa je bila zanemarljiva – seveda mnogo večja v času protestantizma in manjša v času po njem. Nasprotno pa lahko tako meščanom kot plemstvu sledimo v njihovi rokopisni rabi slovenščine, ki se praviloma ne trudi slediti knjižni normi. Vse do sredine 18. stoletja je slovenščini uspevalo ohranjati status jezika, katerega raba ni neprestižna (četudi je je bilo premalo). Šele sredi 18. stoletja se začne vzpostavljati model nemščine kot statusno razločevalnega in prestižnega jezika proti slovenščini kot jeziku nižjih slojev.

Kratice nekaterih virov

BH 1584 = Bohorič, Adam, 1584: *Arcticae horulae ſuccifivae*. Wittenberg.

DPa 1576 = Dalmatin, Jurij, 1576: *PASSION*. Ljubljana.

DB 1578 = Dalmatin, Jurij, 1578: *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*. Ljubljana.

G 1755 = Annon., 1755: *Grammatica Latino-Germanico-Slavonica*. S. l. (rokopis, BSB cod. Slav. 8; kopija v NUK-u, inv. št. 6/2007).

G 1758 = Annon., 1758: *Grammatica oder Windisches Sprach-Buch*. Celovec: Kleinmayr.

HG 1715 = Hipolit Novomeški, 1715: *Grammatica Latino-Germanico-Slavonica*. Ljubljana: J. G. Mayr.

JPo 1578 = Juričič, Jurij, 1578: *POSTILLA*. Ljubljana.

KB 1566 = Krelj, Sebastijan, 1566: *OTROZHIA BIBLIA*. Regensburg.

KPo 1567 = Krelj, Sebastijan, 1567: *POSTILLA SLOVENSKA*. Regensburg.

MD 1592 = Megiser, Hieronymus, 1592: *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*. Gradec.

*P 1563 = *ENE DVHOVNE PEISNI*, Tübingen, 1563.

TA 1550 = Trubar, Primož, 1550: *Abecedarium vnd der klein Catechiſmus*. Tübingen.

TA 1555 = Trubar, Primož, 1555: *ABECEDARIVM*. Tübingen.

TA 1566 = Trubar, Primož, 1566: *ABECEDARIVM, OLI TABLIZA*. Tübingen.

TC 1550 = Trubar, Primož, 1550: *Catechiſmus*. Tübingen.

TE 1555 = Trubar, Primož, 1555: *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*. Tübingen.

TT 1557 = Trubar, Primož, 1557: *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.

Literatura

AHAČIČ, Kozma, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Založba ZRC, ZRC SAZU.

AHAČIČ, Kozma, 2008: Govor in njegov zapis v prvih stoletjih zgodovine slovenskega knjižnega jezika. Vitez, Primož (ur.): *Spisi o govoru*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 111–124.

BREZNIK, Anton, 1982: *Jezikoslovne razprave*. Ljubljana: Slovenska matica.

DULAR, Anja, 2002: *Živeti od knjig: zgodovina knjigotrštva na Kranjskem do začetka 19. stoletja*. (Knjižnica Kronike, časopisa za slovensko krajevno zgodovino 7.) Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

GOLEC, Boris, 2003: Regionalne razlike v jezikovni podobi prebivalstva slovenskih celinskih mest med 16. in 18. stoletjem. *Zgodovinski časopis* 57/1–2. 23–38.

GREENBERG, Marc L., 2002: *Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika*. Maribor: Aristej.

GRDINA, Igor, 1999: *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Maribor: Obzorja.

GRDINA, Igor, 2007: Reformationsströme in slowenischen Raum im 16. Jahrhundert. *Biblia Slavica. Serie IV: Südslavische Bibeln. Band 3,2: Kommentare*. 9–21.LEGAN

LEGAN RAVNIKAR, Andreja, 2008: *Slovenska krščanska terminologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

LENČEK, Rado L., 1996: *Izbrane razprave in eseji*. Ljubljana: Slovenska matica.

MERŠE, Majda, JAKOPIN, Franc, NOVAK, France, 1996: Fonološki sistem knjižnega jezika slovenskih protestantov. *III. Trubarjev zbornik: Prispevki z mednarodnega znanstvenega simpozija »Reformacija na Slovenskem« ob štiristoletnici smrti Primoža*

Trubarja. Ljubljana: Slovenska matica – Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar. 239–255.

OREL, Irena, 2003: Slovenski pisni jezik nekdaj in danes – med izročilom in govorom. Vidovič Muha, Ada (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450-letnici izida prve slovenske knjige. Obdobja 20. Metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/ tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 551–562.

OROŽEN, Martina, 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

POGORELEC, Breda, 1967: Nastajanje slovenskega knjižnega jezika od začetkov do konca 18. stol. *Jezikovni pogovori II*. 75–105.

RIGLER, Jakob, 1961–1962: Tendence pri razvoju l-a. *SR* 13/1–4. 241–252.

SCHMIDT, Vlado, 1963: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, 1. del. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

ŽNIDARŠIČ GOLEC, Lilijana, 2009: Trubarjeva »Cerkovna ordninga« med želenim in živetim. *Vera in hotenja. Študije o Primožu Trubarju in njegovem času*. Ljubljana: Slovenska matica. V tisku.

UPORABNIŠKA EVALVACIJA KORPUSA FidaPLUS: ZASNOVA VPRAŠALNIKA, PRVI REZULTATI

Špela Arhar
Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Škofja Loka

UDK 811.163.6'322.2

V sklopu priprav na nadgradnjo referenčnega korpusa za slovenski jezik poteka uporabniška evalvacija trenutno aktualnega referenčnega korpusa FidaPLUS. Osnova evalvacije je elektronski vprašalnik, v katerem korpusni uporabnik opredeli svoje izkušnje s posameznimi korpusnimi orodji oz. značilnostmi korpusnega vmesnika. Prispevek opisuje zgradbo vprašalnika ter podaja prvo analizo odgovorov – z osredotočanjem na tisti del vprašanj, ki so zaprtega tipa.

FidaPLUS, uporabniška evalvacija, korpusni vmesnik, Sporazumevanje v slovenskem jeziku, Konkordančnik ASP32

As part of the preparations for the upgrade of the Slovene reference corpus FidaPLUS, a user evaluation of the current corpus is underway. The basis of the evaluation is an electronic questionnaire by means of which corpus users rate their experience with specific corpus tools and corpus interface features. The paper describes the structure of the questionnaire and provides a preliminary response analysis focusing on the closed questions.

FidaPLUS, user evaluation, corpus interface, Communication in Slovene, ASP32 Concordancer

1 Korpus FidaPLUS

Referenčni korpus FidaPLUS je na internetni strani (http://www.fidaplus.net/) prosto dostopen za uporabo od začetka leta 2007. Uporabnikom je delo s korpusom omogočeno s pomočjo Konkordančnika ASP32, ki je bil razvit posebej za potrebe slovenskega korpusnega jezikoslovja ob pripravi korpusa FIDA (http://www.fida.net/).[1]

Konkordančnik ASP32 je zmogljivo programsko orodje, ki omogoča zahtevnejše oblike iskanja po lematiziranem ter oblikoskladenjsko označenem korpusu ter ponuja orodja za selekcijo ter organizacijo v konkordančnem nizu predstavljenih jezikovnih podatkov. Funkcionalnosti programa so bile v literaturi že večkrat predstavljene,[2] prav tako so bili pripravljeni priročniki za učenje dela s korpusom, v katerih je uporaba konkordančnika natančneje razložena.[3]

Kljub temu, da je bila ob gradnji korpusa FidaPLUS že opravljena delna poenostavitev konkordančnega vmesnika (Arhar, Gorjanc 2007: 103–106), pa je – glede na to, da je referenčni korpus namenjen različnim tipom uporabnikov – smotrno razmisliti o dodatnih programskih spremembah, tako na ravni funkcionalnosti kot preglednosti ponujenih orodij. Naslednja nadgradnja referenčnega korpusa se načrtuje v sklopu projekta *Sporazumevanje*

1 Konkordančnik ASP32 se poleg pri omenjenih korpusih uporablja tudi pri korpusu KoRP, specializiranem korpusu besedil odnosov z javnostmi: http://www.korp.fdv.uni-lj.si/.
2 Denimo v Arhar, Gorjanc 2007, Gantar 2007, Gorjanc 2005, Gorjanc, Vintar 2000.
3 Arhar 2007, Logar, Arhar 2008.

v slovenskem jeziku,[4] pri katerem je predvidena povsem nova zasnova konkordančnika, pri kateri bodo med drugim upoštevane tudi povratne informacije zainteresirane uporabniške javnosti, na kar se osredotoča pričujoči prispevek.

2 Vprašalnik za uporabniško evalvacijo

2.1 Priprava in distribucija vprašalnika

Uporabniška evalvacija poteka s pomočjo elektronskega vprašalnika. Začela se je julija 2009 in bo trajala predvidoma šest mesecev, tj. do konca leta 2009. Vprašalnik je bil pripravljen s pomočjo internetnega servisa *Free Online Surveys*,[5] ki poleg priprave vprašalnika omogoča tudi njegovo distribucijo, npr. enostavno vključitev v že obstoječe internetne strani, pošiljanje po e-pošti ipd. Povezava na obravnavani vprašalnik je bila vključena na internetne strani korpusa FidaPLUS.[6]

2.2 Sestava vprašalnika

Vprašalnik se osredotoča na dve glavni temi v zvezi s posameznimi funkcijami Konkordančnika ASP32: (I) kako pogosto uporabnik določeno programsko funkcijo uporablja, (II) kakšne predloge ima uporabnik za izboljšavo obravnavane programske funkcije. Poleg vprašanj, neposredno vezanih na konkordančnik, vprašalnik prinaša splošna vprašanja o namenu in načinu rabe referenčnega korpusa.

Večina vprašanj je zaprtega tipa – uporabnik izbira med vnaprej podanimi odgovori (nekatera vprašanja dovoljujejo samo en odgovor, pri nekaterih pa je možnih več odgovorov). V primeru, da je med odgovori na voljo kategorija *Drugo*, ima možnost vpisa želenega odgovora. Pri tem sklopu vprašanj je uporabnikov odgovor po večini pogoj za nadaljevanje izpolnjevanja vprašalnika. Vprašanja odprtega tipa, na katera odgovor ni obvezen, so na mestih zbiranja mnenj ter predlogov za izboljšavo korpusa, in sicer v povezavi z: (I) načini iskanja po korpusu ter (II) korpusnimi orodji, ki so na voljo (npr. statistike, sito itn.), uporabniki pa lahko podajo tudi splošno mnenje o tem, (III) kaj jih pri korpusu FidaPLUS najbolj moti ter (IV) česa pri nadgradnji ne bi spreminjali.

Vprašalnik sestavljajo tri strani. Prva prinaša vprašanja za opredelitev vzorca vprašanih (glej poglavje 3.1) ter vprašanja o splošni oceni korpusa FidaPLUS (glej poglavje 3.2). Druga stran se osredotoča na zbiranje informacij o pogostnosti rabe posameznih funkcionalnosti Konkordančnika ASP32 (glej poglavje 3.3), zadnja pa je namenjena uporabniškim komentarjem glede možnih korpusnih sprememb. Vprašanja odprtega tipa zahtevajo posebno obravnavo in zato ostajajo izven dometa pričujočega prispevka. Prav tako na tem mestu ni prostora za natančnejšo interpretacijo pridobljenih podatkov – slednja bo opravljena po zaključku evalvacije.

3 Prvi rezultati evalvacije

V prispevku so predstavljeni trenutni rezultati: do 24. avgusta 2009 je prvo stran vprašalnika izpolnilo 143 korpusnih uporabnikov, 125 jih je vprašalnik izpolnilo do konca.

3.1 Uvodna vprašanja o načinu in namenu rabe korpusa FidaPLUS

Uvodni del vprašalnika prinaša vprašanja, ki opredeljujejo vzorec vprašanih (opredelitev starosti ter mesta zaposlitve oz. študija) ter

4 http://www.slovenscina.eu.

5 Na voljo na strani http://freeonlinesurveys.com/. Plačljiva različica programa omogoča izdelavo poljubno dolgega vprašalnika z vprašanji različnega tipa, program pa tudi delno analizira rezultate ter jih grafično predstavi.

6 Uporabniki so bili k reševanju vprašalnika pozvani prek ustreznih poštnih seznamov (*SlovLit*, *SDJT*), forumov (forum prevajalcev, študentov slovenistike v Ljubljani ter Mariboru), na blogu *slovenistika* ipd. Z začetkom novega študijskega leta bodo na vprašalnik dodatno opozorjeni profesorji ter študentje relevantnih študijskih smeri.

sprašujejo po namenu ter pogostnosti uporabe korpusa FidaPLUS. Uporabniki so vprašani, kako so izvedeli za korpus FidaPLUS, kako so se naučili njegove uporabe ter katera druga podobna orodja uporabljajo pri svojem delu.

Skoraj polovica vprašanih je starih med 25 in 34 let (45,5 %), sledita kategoriji 18 do 24 let (22,4 %) ter 35 do 44 let (18,9 %). Vprašalnik je rešilo manj uporabnikov, starejših od 44 let (13,3 %), uporabnikov, mlajših od 18 let, pa v vzorcu ni.

Več kot polovica vprašanih je zaposlenih in se pri delu ukvarja z jezikom (50,3 %), sledijo študentje na dodiplomski (29,2 %) ter podiplomski (12,4 %) ravni, nekaj je tudi zaposlenih, ki jim jezik pri delu ni ključni interes (3,7 %).[7]

Največ vprašanih uporablja korpus nekajkrat mesečno (38,5 %), dosti pa tudi pogosteje: nekajkrat tedensko (20,3 %) ali skoraj vsak dan (16,8 %). Odgovor *nekajkrat letno* je izbralo 17,5 % vprašanih, *korpus sem začel-a uporabljati šele pred kratkim* pa 4,9 %.

Pri vprašanju za kakšen namen večinoma uporabljajo korpus FidaPLUS,[8] so korpusni uporabniki najpogosteje izbrali odgovore: *kot pomoč pri lektoriranju besedil* (20,3 %), *za izvajanje jezikoslovnih raziskav* (15,9 %), *kot pomoč pri prevajanju* (15,0 %) in *pisanju* (14,1 %) *besedil*. Za ljubiteljsko raziskovanje jezika uporablja korpus 13,4 % vprašanih, za pripravo učnega gradiva 6,9 %, za pripravo seminarskih oz. diplomskih nalog 6,7 %, magistrskih oz. doktorskih nalog 4,8 % ter za reševanje domačih nalog 1,6 % vprašanih.

Večina vprašanih je za korpus FidaPLUS izvedela od učitelja oz. profesorja (39,3 %) ali od kolegov (30,3 %), manj pa iz strokovne literature (12,4 %) ali na strokovnem izobraževanju (9,0 %). Po naključju je korpus našlo 1,7 % vprašanih.

Dela s korpusom so se vprašani po večini naučili sami s pomočjo priročnika (45,2 %) ali pa jih je naučil učitelj oz. profesor (20,4 %) ali kolega oz. sodelavec (18,3 %). Manjši delež vprašanih se je uporabe korpusa naučil na strokovnem izobraževanju (6,5 %) oz. se uporabe še ni naučil (2,7 %).

Za raziskovanje jezika večina vprašanih uporablja tudi druga orodja, največ internetne brskalnike (111 vprašanih), korpus Nova beseda (74 vp.), korpuse tujih jezikov (58 vp.) ter specializirane korpuse (29 vp.), poleg tega pa tudi Wordsketches (24 vp.) ter WordSmith (11 vp.).[9] Odgovor *ne uporabljam* je izbralo 10 vprašanih.

3.2 Splošna evalvacija korpusa FidaPLUS

V sklopu splošne evalvacije korpusa so vprašani z oceno od 1 (najslabše) do 5 (najboljše) ocenjevali: (I) uporabnost korpusa za svoje delo, (II) preglednost korpusnega vmesnika (razporeditev ikon, prikaz podatkov itn.) ter (III) enostavnost uporabe korpusa. V drugem koraku, kjer je na voljo tudi odgovor *ne poznam*, so vprašani na enak način ocenjevali (IV) uporabnost priročnika *Kaj početi s korpusom FidaPLUS* ter (V) uporabnost pomoči, ki je na voljo znotraj korpusnega vmesnika: tabele z oblikoskladenjskimi oznakami (t. i. kodami MSD), povzetek načinov iskanja itn.

Rezultate ocenjevanja prikazujeta Grafa 1 ter 2. Vsi grafi v nadaljevanju prispevka na osi x prinašajo nabor odgovorov, med katerimi vprašani uporabnik lahko izbira, na osi y pa število vprašanih, ki so izbrali posamezni odgovor.

7 Obravnavano vprašanje, kot tudi sledeča vprašanja poglavja 3.1, ima med odgovori na voljo kategorijo *Drugo*, ki tipično prinaša okrog 5 % odgovorov. Te odgovore na tem mestu puščamo ob strani, vključeni pa bodo v končno analizo rezultatov.

8 Pri obravnavanem vprašanju in sledečih vprašanjih poglavja 3.1 lahko vprašani izbere več odgovorov.

9 Nova beseda: http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html, Wordsketches: http://www.sketchengine.co.uk/, Wordsmith: http://www.lexically.net/wordsmith/.

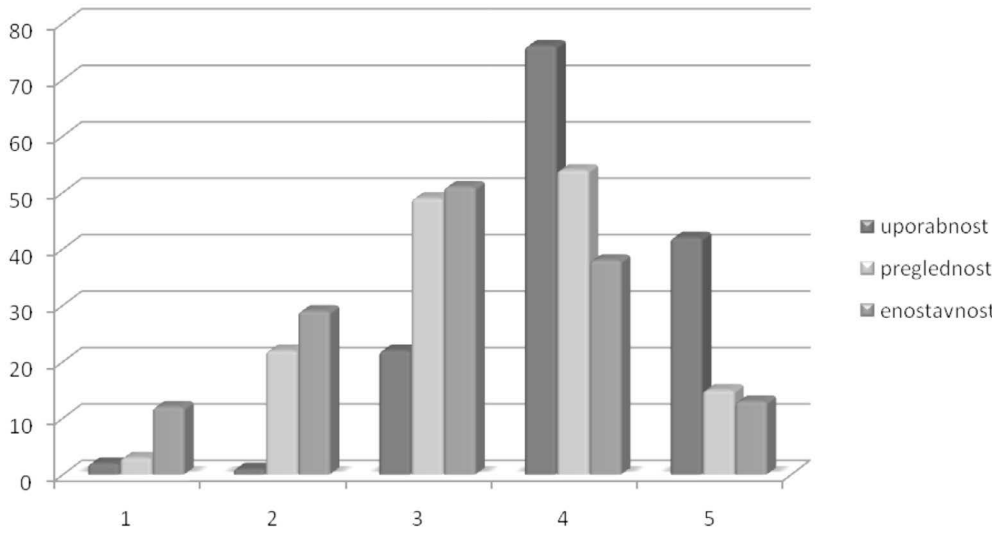

Graf 1: Uporabniška ocena uporabnosti, preglednosti ter enostavnosti rabe korpusa FidaPLUS.

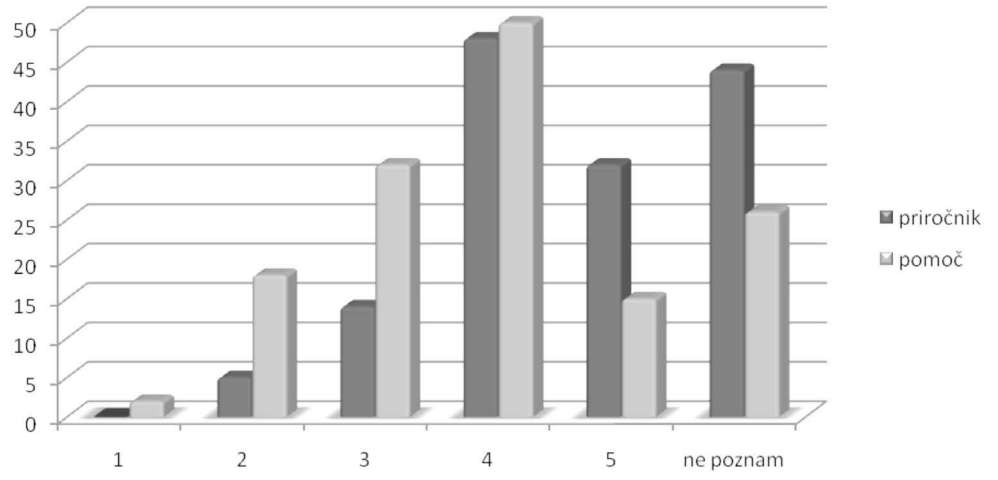

Graf 2: Uporabniška ocena priročnika za delo s korpusom FidaPLUS ter vmesniške pomoči.

Vprašani korpusni uporabniki v splošnem najvišje ocenjujejo uporabnost korpusa FidaPLUS ter priročnik za delo s korpusom (oboje ima povprečno oceno 4,1). Nekoliko manj so vprašani zadovoljni z vmesniško pomočjo (povp. ocena 3,5) ter splošno preglednostjo vmesnika (povp. ocena 3,4), najnižjo oceno pa so pripisali enostavnosti rabe korpusa (povp. ocena 3,1). Zgovoren je podatek, da vmesniške pomoči ne pozna 18,2 % vprašanih, priročnika pa kar 30,8 % vprašanih.

3.3 Pogostnost uporabe posameznih funkcij Konkordančnika ASP32

Vprašani so nadalje ocenjevali, kako pogosto uporabljajo določene funkcije Konkordančnika ASP32 za izdelovanje konkordančnega niza: najprej glede pogostnosti uporabe enostavnega ter razširjenega iskanja (Graf 3), nato glede pogostnosti uporabe posameznih regularnih izrazov kot pomoč pri sestavi iskalnega pogoja (Graf 4).

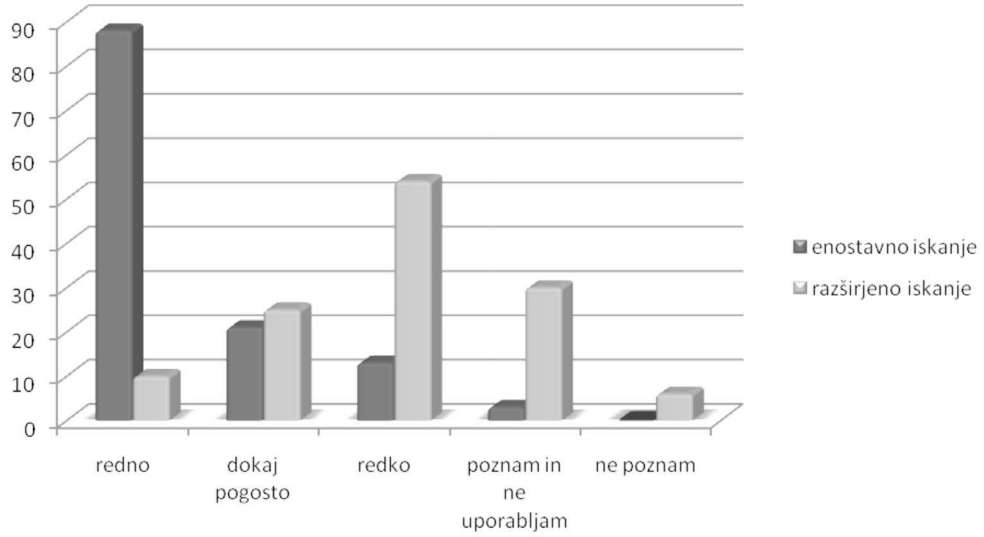

Graf 3: Pogostnost rabe enostavnega ter razširjenega iskanja.

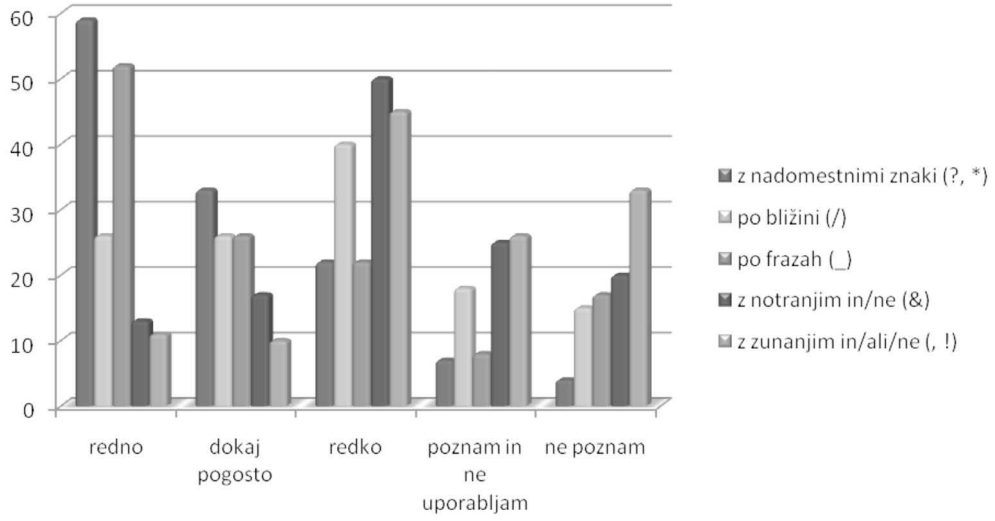

Graf 4: Pogostnost rabe regularnih izrazov kot pomoč pri iskanju.

Graf 3 kaže, da vprašani uporabniki bistveno pogosteje uporabljajo enostavno iskanje kot razširjeno. Vprašani, ki razširjeno iskanje uporabljajo, so imeli v nadaljevanju možnost opredelitve, kateri načini omejevanja zadetkov se jim zdijo uporabni za delo: filtriranje po zvrsti je izbralo 58 vprašanih, po lektoriranosti 52 vprašanih, po letu izida 49 vprašanih, po prenosniku 41 vprašanih, po oznaki Cobiss pa 17 vprašanih.

Zanimive rezultate kaže tudi Graf 4. Od zahtevnejših oblik iskanja vprašani najpogosteje uporabljajo iskanje z nadomestnimi znaki ter iskanje po frazah, manj pogosto iskanje po bližini, najredkeje pa iskanje z notranjim oz. zunanjim in/ali/ne. Slednjega načina iskanja obenem velik delež (26,4 %) vprašanih uporabnikov ne pozna. Kot je razvidno iz grafa, se relativno pomanjkljivo poznavanje kompleksnih načinov izdelave iskalnega pogoja izkazuje pri vseh naštetih kategorijah, razen pri iskanju z nadomestnimi znaki.

V naslednjem koraku so vprašani ocenjevali, kako pogosto uporabljajo iskanje s pomočjo kanalov, tj. iskanje na osnovi besedne leme oz. s pomočjo oblikoskladenjskih oznak. Prvi ter drugi kanal prinašata razdvoumljene korpusne oznake, ostali pa nerazdvoumljene (Arhar, Gorjanc 2007: 103).

Kot je razvidno iz Grafa 5, vprašani dokaj pogosto uporabljajo prvi, nekoliko manj drugi kanal, ostale štiri kanale pa uporabljajo zelo redko. Po pričakovanjih velik delež vprašanih uporabnikov ne pozna tretjega oz. petega kanala (44,0 %) ter četrtega oz. šestega kanala (46,4 %), preseneča pa visok delež vprašanih, ki ne pozna drugega (30,4 %) oz. celo prvega kanala (22,4 %).

Nazadnje Graf 6 prikazuje še rezultate ocenjevanja, kako pogosto vprašani uporabljajo metode nadaljnje obdelave konkordančnega niza, ki so na voljo v Konkordančniku ASP32, tj. urejanje konkordančnega niza, vzorčenje konkordančnega niza, sito ter statistike za izdelavo seznama kolokatorjev.

Rezultati kažejo, da vprašani dokaj pogosto uporabljajo urejanje konkordančnega niza ter statistike za iskanje kolokatorjev, redkeje pa sito ter vzorčenje konkordančnega niza. Ponovno se izkazuje zelo visok delež vprašanih, ki navedenih funkcij ne pozna – vzorčenja ne pozna 34,4 % vprašanih, sita 31,2 %, statistik 27,2 % ter urejanja niza 24,0 % vprašanih.

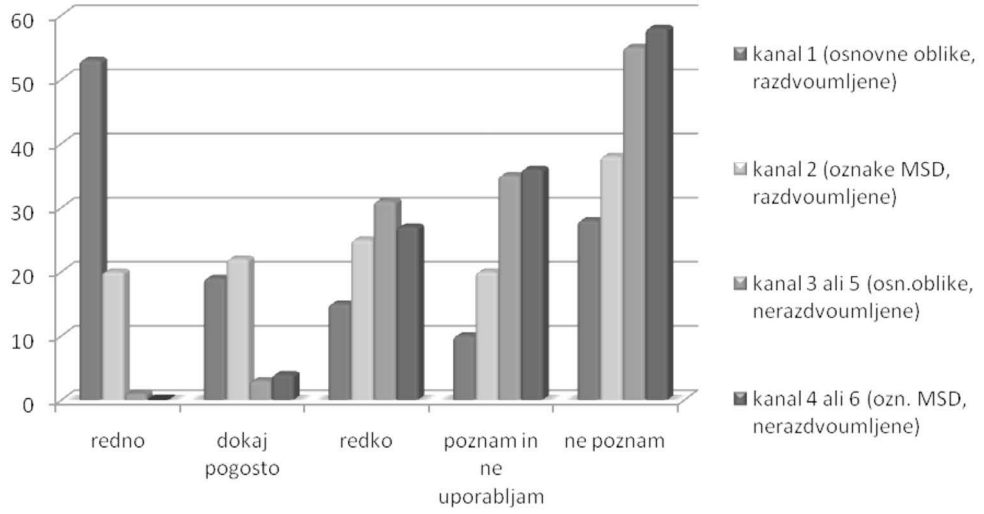

Graf 5: Pogostnost rabe kanalov za iskanje po korpusu.

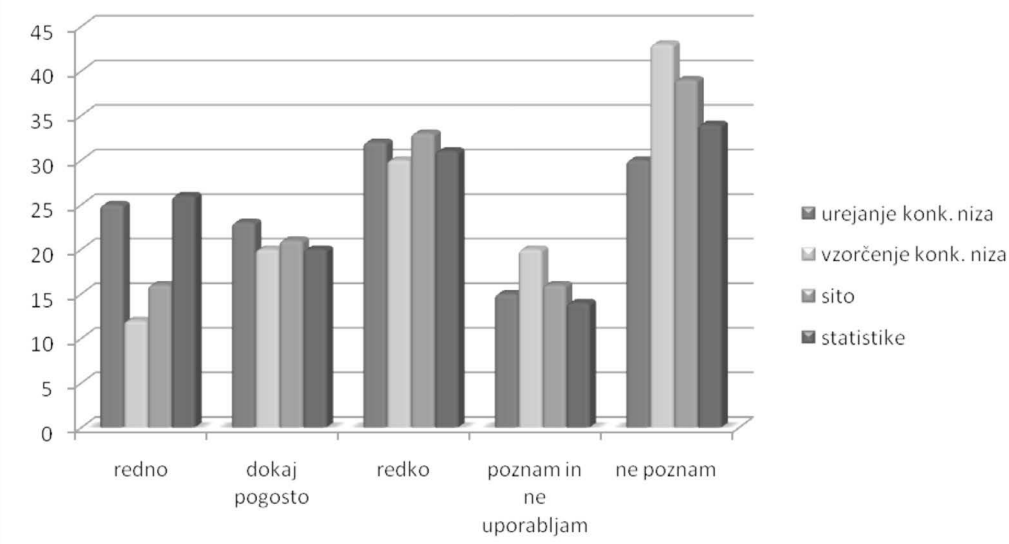

Graf 6: Pogostnost rabe funkcij za nadaljnjo obdelavo konkordančnega niza.

4 Sklep

Odgovori na vprašanja odprtega tipa, ki so na tem mestu puščeni ob strani, pričajo o načelni zadovoljnosti vprašanih uporabnikov s funkcijami, ki jih redno uporabljajo, veliko pa je tudi idej za izboljšave vmesnika v smer večje prijaznosti. Odgovori na vprašanja odprtega tipa bodo v nadaljevanju kategorizirani glede na vsebino predloga oz. komentarja ter v ustrezno zgoščeni obliki zajeti v končno evalvacijsko poročilo.

Uporabniška izkušnja se bo upoštevala pri načrtovanju korpusnih posodobitev, med katerimi je glede na trenutne rezultate predvidena predvsem (I) poenostavitev iskalnih možnosti, (II) priprava preglednejše in dostopnejše pomoči, (III) odstranitev funkcij, ki jih uporabniki ne uporabljajo, ter (IV) nadgradnja pogosto uporabljanih funkcij. Kot eden glavnih ciljev se kaže predvsem zasnova konkordančnika s preglednim ter intuitivnim vmesnikom, ki bo olajšal – trenutno še dokaj zahtevno – delo z referenčnim korpusom za slovenščino.

Literatura in spletni viri

ARHAR, Špela, 2007: *Kaj početi z referenčnim korpusom FidaPLUS*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta (Elektronski vir na www.fidaplus.net).

ARHAR, Špela, GORJANC, Vojko, 2007: Korpus FidaPLUS: Nova generacija slovenskega referenčnega korpusa. *Jezik in slovstvo* 52/2. 95–110.

Free Online Surveys: <http://freeonlinesurveys.com/.>. (Dostop 25. 8. 2009.)

GANTAR, Polona, 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini: korpusni pristop*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

GORJANC, Vojko, 2005: *Uvod v korpusno jezikoslovje*. Domžale: Izolit.

GORJANC, Vojko, VINTAR, Špela, 2000: Iskanja po Korpusu slovenskega jezika FIDA. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Jezikovne tehnologije 2*. Ljubljana: IJS. 20–26.

KOSEM, Iztok, 2008: *User-friendly corpus tools for language teaching and learning*. Garcia-Garcia, A. (ur.): *Proceedings of the 8th Teaching and Language Corpora Conference*. Lizbona: Associação de Estudos e de Investigação Cientifica do ISLA-Lisboa. 183–192.

LOGAR, Nataša, ARHAR, Špela, 2008: *Kaj početi s korpusom strokovnih besedil KoRP*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Sporazumevanje v slovenskem jeziku: <http://www.slovenscina.eu.>. (Dostop 25. 8. 2009.)

Wordsketches: <http://www.sketchengine.co.uk/.>. (Dostop 25. 8. 2009.)

Wordsmith: <http://www.lexically.net/wordsmith/.>. (Dostop 25. 8. 2009.)

Korpusi

Fida: <http://www.fida.net/slo/index.html.>. (Dostop 25. 8. 2009.)

FidaPLUS: <http://www.fidaplus.net.>. (Dostop 25. 8. 2009.)

KoRP: <http://www.korp.fdv.uni-lj.si/.>. (Dostop 25. 8. 2009.)

Nova beseda: <http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html.>. (Dostop 25. 8. 2009.)

SLOVENŠČINA KOT TUJI JEZIK – TEŽAVE, S KATERIMI SE SREČUJEJO GOVORCI MAKEDONŠČINE

Lidija Arizankovska
Filološki fakultet "Blaže Koneski", Skopje

UDK 811.163.6'243(=163.3)

Obvladati tuji jezik ne pomeni le obvladati njegovo strukturo, ampak tudi dobro poznati posamezne specifike tujega jezika, ki se razlikujejo od prvega jezika govorca. Razlikovalne značilnosti med slovenskim in makedonskim jezikom so rezultat vpliva neslovanskega okolja. Jezik je kot del definirane družbene skupnosti razvil te specifike v okviru širšega družbenega in kulturnega konteksta. Obvladati jezik pomeni tudi obvladati kontekst.

jezikovne težave, prvi jezik, tuji jezik, struktura, družbeni in kulturni kontekst

The command of a foreign language implies not only command of language structure, but also sound knowledge of the individual distinctive features compared to your first language. The features distinguishing Slovene from Macedonian are the result of the influence of the non-Slavic environment. The language as part of a defined social community has developed these features within a wider social and cultural context. Command of the language means command of that very context.

language difficulties, first language, foreign language, structure, social and cultural context

1

Izhajamo iz funkcionalnosti jezika oziroma njegove rabe, ki na eni strani pomeni zadovoljitev komunikacijske funkcije, na drugi strani pa pomeni poznavanje strukture prvega jezika govorca kot tudi strukture tujega jezika oziroma jezika, ki se ga učimo. Brez tega poznavanja se namreč ne bi v celoti izpolnila niti komunikacijska funkcija jezika. Primeri, ki jih navajamo v prispevku in s katerimi se srečujejo makedonski govorci, ki se učijo slovenščino kot tuji jezik, izhajajo v glavnem iz prakse oziroma iz naše pedagoške in prevajalske dejavnosti in so rezultat (ne)-poznavanja strukture prvega oziroma tujega jezika. Primeri ilustrirajo predvsem razlike v strukturi obeh jezikov, kakor tudi občasno prekrivanje nekaterih jezikovnih značilnosti na posameznih jezikovnih ravneh, posebno na leksikalni ravni.

Pravilna raba slovenščine ne bi bila mogoča, če se jezika ne bi učili v danem družbenem in kulturnem kontekstu. Ravno v tem tiči kompleksnost jezika ali infrastruktura jezika v okviru interdisciplinarne znanstvene in strokovne mreže.

Motivacija za učenje nekega tujega jezika je lahko različna. A ko gre za učenje slovenščine na makedonskih tleh, je to, poleg družbenih oziroma ekonomskih parametrov, v največji meri motivirano tudi z bližino obeh narodov, ki sta imela skupno genezo in precej podobno, a hkrati različno razvojno pot, ki je pustila sledi v jeziku in njunem kulturološkem razvoju.

Od tu izhaja potreba po tem, da se slovenščino učimo v širšem kontekstu. Najprej je treba dobro spoznati strukturo slovenskega jezika, ki se jo v glavnem naučimo preko prvega jezika, v tem primeru makedonskega, kar nam

precej olajša učenje, zlasti ko gre za učenje sorodnih jezikov, nato pa vse pridobljeno znanje nadgraditi z uporabo jezika v okolju, kjer se jezik govori.

Ko govorimo o jezikih, kot sta makedonščina in slovenščina, je situacija na začetku videti veliko enostavnejša, kot je v resnici. Gre za dva slovanska, točneje južnoslovanska, jezika, ki se ju da na prvi pogled zlahka razumeti. Ko pa je treba spregovoriti v tujem jeziku, ki ni materni jezik ali jezik vsakdanje komunikacije, se kaj hitro pojavijo težave: pri rabi slovničnih oblik, pri rabi nekaterih leksemov, ki so v obeh jezikih po obliki enaki, vendar se razlikujejo v pomenu, ter pri napačni skladnji, posebno pri besednem redu.

Tako je prvi korak pri sporočanju v tujem jeziku neposredno prevajanje sporočila oziroma neposredna zamenjava obstoječih leksemov z ustreznimi ekvivalenti. Pri tem skušamo s pomočjo slovničnih pravil uporabiti pravilne slovnične, t. j. morfološke oblike. Nato je treba poiskati podobnosti in razlike med jezikoma, posebno na skladenjski ravni, in jih uporabiti tako, da bo prevedeno besedilo korektno ter razumljivo tudi prejemniku.

2 Težave, s katerimi se srečujejo govorci makedonščine kot prvega jezika

Obvladati tuji jezik pomeni dejansko poznati posamezne specifike tujega jezika, ki se razlikujejo od prvega jezika govorca. Če pri sodobnem makedonskem jeziku kot razlikovalne specifike izpostavimo specifike t. i. balkanskega tipa, ki makedonščino uvrščajo v skupino tipološko in ne genetsko sorodnih jezikov, se moramo ustaviti predvsem pri načinu izražanja sklonskih odnosov in se navezati tudi na uporabo predlogov v sodobnem jeziku, saj so se ti (za izražanje sklonskih odnosov) v večini gramatikalizirali. Omeniti moramo tudi kategorijo določenosti in rabo trojnega postpozitivnega člena, razlike v rabi kategorije število (pri čemer mislimo predvsem na dvojino v slovenščini), način stopnjevanja pridevnikov, razviti sistem glagolskih časov v makedonščini (kategorije določenost in nedoločenost ter pripovednost), rabo podvojenega predmeta, ima- in sum-konstrukcije.

2.1 Na fonetični/fonološki ravni

2.1.1 Na fonetično-fonološki ravni se težave pojavljajo pri izgovoru določenih samoglasniških fonemov in so povezane z naglaševanjem oziroma s tipom naglasa ter z naglasnim mestom. Nekaj težav povzročajo tudi izjeme, povezane z izgovorom fonema l pred soglasnikom in v poziciji na koncu besede (samostalnik, bolnica, darilce, palma, kultura, hotel, glagol, daril, Pavel, pol).[1]

2.2 Na morfosintaktični ravni

2.2.1 Pri samostalniških besedah

2.2.1.1 Težave se pri samostalniških besedah običajno pojavijo pri izražanju sklonskih odnosov, saj makedonščina ne pozna sistema sklanjatev, temveč kot analitični jezik sklonske odnose izraža na drug način, na primer s pomočjo predlogov.

(1)[2] Се сретнавме во *центарот на градот*.
Srečali smo se v *centru mesta*.

(2) Вчера му реков *на Марко*.
Včeraj sem povedala *Marku*.

2.2.1.1.1 Makedonski govorec težje osvoji funkcijo sklonov v dani sklanjatvi tudi zaradi dvojine, ki je v njegovem jezikovnem sistemu ni.

1 V makedonščini je pravopis fonetičen, težave se pojavijo tudi pri zapisovanju fonema *v* oziroma *u* na začetku besede (vprašati, udeležiti se; vstajati, usahniti; vhod, uhan) ali zapisovanju fonemov *l* in *v* pred soglasnikom in na koncu besede (popoldne, povprečje, žival, cev, cel, prireditev) oziroma pri zamenjavi teh dveh grafemov v zgoraj omenjeni poziciji.

2 Vsi zgledi so rezultat ankete ter jezikovne kompetence, izhajajo pa iz prakse.

(3) (Јас и Марко) *сретнавме две пријателки.*
Srečala sva dve prijateljici.

(4) (Јас и Марко) *им рековме на двете пријателки.*
Povedala sva dvema prijateljicama.

V zgledu (2) in zgledu (4) je razvidna tudi raba podvojenega predmeta kot lastnost makedonskega jezika.

2.2.1.2 Izražanje svojine s pomočjo ustrezne pridevniške oblike v samostalniški besedni zvezi je značilno za slovenščino ne pa tudi za makedonščino. Makedonski govorec bo skušal svojino izraziti s predlogi.

(5) Куќата е *на (од) Марко.*
To je *Markova hiša.*

(6) Структуралната дијалектологија постепено се воведува *со расправите на Риглер ...*
Strukturalno narečjeslovje se počasi uveljavlja *z Riglerjevimi razpravami ...*

2.2.1.3 Iskanje načina za izražanje funkcij trojnega postpozitivnega člena, ki ga pozna makedonščina, kot je na primer konkretizacija predmeta ali njegova prostorska opredelitev z vidika govorca.

(7a) Го познаваш ли *човекот* со кого разговараше?
Poznaš *človeka*, s katerim si se pogovarjala?

(7b) Кој, *човеков* / *овој човек*?
Koga, *tega človeka*?

(7c) Не, *човекон* / *оној човек.*
Ne, *tistega* / *onega* človeka.

2.2.1.4 Prisotnost kategorije mobilnosti v slovenščini, s pomočjo katere se prostorsko locira dejanje, pri čemer se besedna zveza sklanja glede na predlog. S tem je povezana tudi raba ustreznih predlogov v slovenščini.

(8a) Одам *во Љубљана.*
Grem *v Ljubljano.*

(8b) *Во Љубљана* сум.
V Ljubljani sem.

(9a) Одам *на факултет.*
Grem *na fakulteto.*

(9b) *На факултет* сум.
Na fakulteti sem.

(10a) Однесете го автомобилот *зад хотелот.*
Odpeljite avto *za hotel.*

(10b) *Зад хотелот* е паркингот.
Za hotelom je parkirišče.

2.2.1.5 Raba določenih slovenskih predlogov kot ustrezen ekvivalent predlogom v makedonščini, in sicer pri predlogih, ki so najpogosteje slovanskega izvora in so prisotni v obeh jezikih.

2.2.1.5.1 V makedonščini je posebno pogosta raba predloga *za* v besednih zvezah, ki imajo skladenjsko vlogo predmeta (predložni predmet).

(11a) Имам нешто *за тебе.*
(12a) *За тебе* знам малку.
(13a) Ќе разговараме *за студиите.*
(14a) *За тоа* не сакам да разговарам повеќе.

V prvem primeru (11a) bo slovenska ustreznica predlog *za*:

(11b) Imam nekaj *zate* (*za tebe*).

V ostalih primerih pa bomo na tem mestu uporabili predlog *o*:

(12b) *O tebi* vem malo.
(13b) Pogovarjali se bova *o študijah.*
(14b) *O tem* se nočem več pogovarjati.

2.2.1.5.2 Tudi pri rabi predlogov *в/во* in *на* na makedonski ter *v* in *na* na slovenski strani prihaja do težav, posebno ko so ti predlogi

sestavni del besedne zveze, ki nastopa v skladenjski vlogi prislovnega določila kraja.

(15) Одам *во Охрид/во Виена.*
Grem *na Ohrid/na Dunaj.*

Vendar:

(16) Одам *на петти кат.*
Grem *v peto nadstropje.*

(17) Книгата е објавена 1963 година *на* македонски јазик.
Knjiga je izšla leta 1963 *v* makedonščini (*v* makedonskem jeziku).

2.2.1.6 Stopnjevanje pridevniških besed in prislovov

Makedonskemu govorcu je precej težko ugotoviti, kateri pridevnik se stopnjuje po modelu s priponskimi obrazili in kateri z opisnim stopnjevanjem. Ker je makedonščina analitičen jezik, je makedonskemu govorcu sprejemljivejše opisno stopnjevanje, ki je bliže analitičnemu modelu stopnjevanja v tem jeziku (по-убав, нај-убав).

(18) Ана е *повисока* од Вера, но Марија е *највисока* и *најдебела*.
Ana je *višja* od Vere, ampak Marija je *najvišja* in *najdebelejša*.

(19) Тука е *поубаво* од таму.
Tukaj je *lepše* kot tam.

(20) Кога излегувам *најчесто* одам во кино.
Kadar hodim ven (v mesto), grem *najpogosteje* v kino.

2.2.1.7 Težave pri usvajanju 2. ženske sklanjatve ali točneje: ugotavljanje, ali je dani samostalnik ženskega ali moškega spola, saj se končuje na soglasnik (ustvarjalnost, dejavnost, zamisel, jed; zaposlitev, prireditev; stvar, vas, laž, snov), ali pa mešanje 1. in 2. ženske sklanjatve pod vplivom prvega jezika (cerkev, stran, cev, klop; mak. црква, страна/страница, цевка, клупа).

2.2.2 Pri glagolskem sistemu

2.2.2.1 Tu je situacija nekoliko enostavnejša, saj je predvsem sistem glagolskih časov v slovenščini enostavnejši kot v makedonščini, kljub temu pa se lahko pojavijo težave pri načinu prenosa danega glagolskega časa iz makedonščine v slovenščino, posebno ko gre za kategoriji določenost in pripovednost.

(21a) Марко *дојде.*
Za makedonskega govorca to pomeni: Videl/-a sem, da je prišel, in vem natančno, kdaj.

(21b) Марко *дошол.*
Za makedonskega govorca to pomeni: Nisem videl/-a, kdaj je prišel, povedali so mi, da je prišel.

(21a/1) Marko *je prišel.*
Opazila si, da je Marko *prišel.*

(21b/1) *Nisem opazila, da/ko je* Marko *prišel.*
Povedali so mi, da je Marko *prišel.*

Ali:

(22) Тој вели, *не доаѓал* сега.
Oziroma: Тој вели, не доаѓа сега/не сака да дојде сега/нема да дојде сега.
Pravi, da ne pride zdaj/da noče zdaj priti/da ne bo zdaj prišel.

(23) Тебе ќе те слуша, бидејќи *си бил* постар.
Tebe bo poslušal, ker si (*baje*) starejši.

(24) Дури да дојдам да *си* го *зготвила* ручекот! (Koneski 1982: 474)
Do takrat, ko pridem, skuhaj/pripravi kosilo/naj bo kosilo skuhano/pripravljeno.

2.2.2.2 Odsotnost nedoločnika v makedonščini otežuje njegovo rabo v slovenščini.

(25) Сакаше да *те замоли* за нешто.
Hotel te je nekaj *prositi.*

(26) Морам *да* ти го *кажам* ова.
Moram ti to *povedati*.

(27) Намеравам *да одам* дома.
Nameravam *iti* domov.

2.2.2.3 Prisotnost ima- in sum-konstrukcij v makedonščini povzroča, da makedonski govorci največkrat iščejo njihov dobesedni prevod oziroma ustreznico.

(28) Вчера го видов во Охрид, денес, пак, *е виден* во Скопје.
Včeraj sem ga videla na Ohridu, danes pa *so ga videli* v Skopju.

(29) Збирката *била издадена* илегално ...
Zbirka *je izšla* ilegalno ...

(30) За тоа *имам пишувано* (*имам напишано*).
O tem *sem (že) pisal*.

(31) И тој *има пишувано*.
Tudi on *je (že) pisal*.

Ko gre za konstrukcije tipa: Јас *сум јадена*, а ти?, se makedonski govorec najpogosteje sooča s težavami, da jih mora prilagoditi slovenskemu modelu, torej: Jaz *sem že jedla*, kaj pa ti?

2.2.3 Besedni red je posebno težko usvojiti, prav zaradi proste stave v obeh jezikih.

(32) Не мора да останете цел ден в постела, можете да читате и гледате телевизија.
Ni vam treba ostati ves dan v postelji, lahko berete ali gledate televizijo.

(33) Не мора да останеш во болница, можеш да си одиш дома.
Ne bo ti treba ostati v bolnišnici, lahko boš šel domov.

(34) Не мора да одиш на училиште, ако те боли глава.
Ne bi ti bilo treba priti v šolo, če te boli glava.

(35) Не сакаше да признае дека претставата и се допадна.
Ni hotela priznati, da ji je predstava bila všeč.

(36) Ќе и го донесеме.
Prinesli ji ga bomo.

(37) Кога се вратив дома, татко ми ме чекаше пред вратата.
Ko sem se vrnil domov, me je oče čakal pred vrati.

2.3 Na leksikalni ravni

Težave se največkrat pojavijo pri izbiri ustrezne terminologije, posebno če je v celoti adaptirana v obeh jezikih. Težave pa se lahko pojavijo tudi pri določeni slovanski leksiki, ki je v enem od jezikov modificirala svoj pomen (rumen ~ румен; lice ~ лице ipd.).

2.3.1 Z besedotvornega vidika so se v obeh jezikih v glavnem obdržali slovanski modeli besedotvorja, razlika se kaže predvsem v tendenci in frekvenci uporabe določenih obrazil in modelov.

3 Zaključek

Kot rečeno, obvladati tuji jezik ne pomeni le obvladati njegovo strukturo, ampak tudi dobro poznati posamezne specifike tujega jezika, ki se razlikujejo od prvega jezika govorca. Razlikovalne značilnosti med slovenskim in makedonskim jezikom so rezultat vpliva neslovanskega okolja. Jezik je kot del definirane družbene skupnosti razvil te specifike v okviru širšega družbenega in kulturnega konteksta. Obvladati jezik pomeni obvladati tudi ta kontekst.

Literatura

ARIZANKOVSKA, Lidija, 1992/93: Dvoinata vo slovenečkiot jazik i možnosti za nejzino predavanje vo makedonskiot jazik. *Godišen zbornik na Filološkiot fakultet*, kniga 18/19. Skopje: Filološki fakultet. 23–39.

ARIZANKOVSKA, Lidija, 2007: Problemi pri preveduvanjeto od makedonski na slovenečki jazik.

Zbornik od XXXIII Megjunarodna naučna konferencija (Ohrid, 28.–29. avgust 2006). Skopje: Univerzitet, Sv. Kiril i Metodij. 57–68.

ARIZANKOVSKA, Lidija, 1996: Slovenečkiot jazik vo balkanski kontekst. *Zbornik od simpoziumot Jazicite na počvata na Makedonija (Skopje, 22.–23. dekemvri 1994)*. Skopje: MANU. 223–230.

BEDENK, Kasilda, 2005: *Prevajalski koraki: Prevajanje kot izziv in preizkušnja* (predavanje, STU). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Jezik in slovstvo, 2008: Ljubljana: Filozofska fakulteta, letnik 53.

KONESKI, Blaže, 1982: *Gramatika na makedonskiot literaturen jazik*. Skopje: Kultura.

KONESKI, Blaže, 1982: *Istorija na makedonskiot jazik*. Skopje: Kultura.

MINOVA-GJURKOVA, Liljana, 1994: *Sintaksa na makedonskiot standarden jazik*. Skopje.

OREL, Irena (ur.), 2005: *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24. Metode in zvrsti*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

POLJANSKI, A. Hristo, 1978: *Makedonija i Slovenija*. Skopje: Kultura.

PRUNČ, Erich, 2005: *Prevajanje kot proces in proizvod* (predavanje, STU). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

SPASOV, Ljudmil, 2006: *Izbrani poglavja od istorijata na makedonskiot pismen jazik/Bojata na jazikot*. Skopje: Kultura.

TOPOLINJSKA, Zuzana, 1991: Za pragmatičnata i semantičnata motivacija na morfosintaksičkite balkanizmi. *Prilozi XVII*. Skopje: MANU.

TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

SLOVARSKI OPISI POMENSKO OBČUTLJIVIH KATEGORIJ: KONEKTORJI IN SSKJ

Tatjana Balažic Bulc
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'374.81:81'42:811.163.6'322.2

Enojezični slovar je eden bistvenih pripomočkov za tvorbo besedil, zato mora z opisi posameznih poimenovalnih prvin uporabniku nuditi informacije o njihovi funkciji in rabi v različnih kontekstih. Pri tem je zagotovo najteže opisati pomensko občutljive kategorije, kot so konektorji, saj je njihov pomen odvisen ravno od konteksta. V prispevku primerjamo slovarske opise konektorjev v SSKJ z rezultati korpusne analize.

SSKJ, slovarski opisi, konektorji, korpusna analiza, jezikoslovni diskurz

Monolingual dictionaries are one of the fundamental aids for text production, so in the description of individual lexical items they need to offer users information concerning function and usage in different contexts. What is no doubt most difficult in this regard is to describe semantically sensitive categories such as connectors, as their meaning depends on the context itself. The article compares dictionary descriptions of connectors in the Dictionary of the Standard Slovene Language (SSKJ), with the results obtained through corpus analysis.

SSKJ (Dictionary of Standard Slovene Language), dictionary descriptions, connectors, corpus analysis, linguistic discourse

1 Uvod

Enojezični slovar je, kot pravi Vidovič Muha (2002: 60), »zbir poimenovanj, ki odsevajo pojmovni svet nosilcev določenega jezika,« in je kot tak eden bistvenih pripomočkov za tvorbo besedil, govornih ali pisnih, tako v prvem kot v tujem jeziku. Da pa bi lahko služil svojemu osnovnemu namenu, mora z jezikovnimi opisi posameznih poimenovalnih prvin uporabniku nuditi informacije o njihovi funkciji in rabi v različnih kontekstih, in sicer zlasti s kolokacijami in zgledi iz aktualnih avtentičnih besedil različnih besedilnih žanrov. Pri tem je zagotovo najteže opisati pomensko občutljive kategorije, saj je njihov pomen odvisen ravno od konteksta. V to skupino sodijo tudi konektorji kot posebna kategorija logičnega povezovanja, ki jim v prispevku posvečamo posebno pozornost. Najprej bomo natančneje opredelili razumevanje konektorjev, v nadaljevanju pa predstavili nekatere izsledke preučevanja njihovih funkcij v jezikoslovnem diskurzu.[1]

2 Konektorji kot pomensko občutljive kategorije

Pri opredeljevanju konektorjev (Balažic Bulc 2008, 2009) izhajamo iz predpostavke Hallidaya in Hasan (1976), da konektorji ustvarjajo vezi med deli besedila prek svojega pomena in funkcije, ki jo imajo v besedilu. Konektorje razumemo kot skupino tipičnih

1 Raziskava je bila izvedena v okviru doktorske disertacije *Raba in funkcija konektorjev v jezikoslovnem diskurzu na primeru slovenščine in hrvaščine kot prvih in tujih jezikov* (mentorica prof. dr. Vesna Požgaj Hadži, somentor prof. dr. Vojko Gorjanc), Ljubljana, Filozofska fakulteta, 2008.

izrazov, ki v besedilu eksplicitno izražajo povezave med manjšimi besedilnimi segmenti ali pa vzpostavljajo organizacijsko strukturo besedila. Manjše besedilne segmente v raziskavi poimenujemo izjave, ki so kontekstualizirana in pomensko-skladenjsko zaokrožena enota jezikovne produkcije, bodisi govorne bodisi pisne (pod. tudi Schiffrin 1994), neodvisna od strukture, ki jo določa formalni stavek,[2] v zapisanih besedilih označen z veliko začetnico in piko.[3]

Kot je razvidno iz zgornje definicije, konektorji vzpostavljajo odnose na dveh ravneh. Na eni strani so konektorji, ki delujejo med izjavami oz. med seboj povezujejo dve sosednji izjavi, zato jih imenujemo konektorji povezovalci (zgled 1) (v nadaljevanju besedila KP), na drugi strani pa so konektorji, ki delujejo med deli besedila oz. organizirajo dele besedila v smiselno celoto, zato jih imenujemo konektorji organizatorji (zgled 2) (v nadaljevanju besedila KO).

[1] Najpogostejša vrsta determinologizacije je delna$**in**_KP_POV to velja tudi v primeru fizike.Delno determinologizacijo je (prof-s-17)[4]

[2] interpretaciji, se lahko to repliko razume kot sprenevedanje.</o><o>$**In**_KO_POV kako se udeleženci diskurza zavarujejo pred nesporazumom?S p (prof-s-16)

Vloga konektorjev pa ni le povezovanje sosednjih izjav ali delov besedila, temveč tudi vzpostavljanje interakcije med tvorcem in prejemnikom besedila. S svojim pomenom namreč napovedujejo odnose med sestavnimi deli besedila in s tem omogočajo lažje razumevanje besedila. To pomeni, da na eni strani tvorec besedila s konektorji vzpostavlja različne povezave med deli besedila, na drugi strani pa prejemnik z njihovo pomočjo gradi koherentne in pravilne miselne modele, pri čemer mora konektor v besedilu najprej prepoznati, nadalje razumeti njegove splošne funkcije in pogoje rabe ter opredeliti njegovo funkcijo v določenem besedilu. Ti procesi najpogosteje potekajo na nezavedni ravni, zlasti v prvem jeziku, medtem ko so v tujem jeziku odvisni tudi od stopnje znanja jezika (Goldman in Murray 1992).

3 Jezikovni opisi konektorjev v korpusu in SSKJ

Konektorje določa njihov pomen in funkcija v besedilu, zato jih je precej težko zajeti v slovarski opis. Slovarsko opisovanje pa dodatno otežujeta tudi njihova ambivalentnost in žanrska občutljivost. Kljub temu smo v raziskavi poskušali določiti funkcijske značilnosti posameznih konektorjev, in sicer v jezikoslovnem diskurzu kot enem od akademskih diskurzov. Rezultate smo nato primerjali z opisi

2 V literaturi obstajajo različne definicije stavka. V prispevku ga opredeljujemo podobno kot Beaugrande in Dressler (1992), ki delni stavek razumeta kot enoto z najmanj enim samostalnikom ali samostalniško frazo in z ujemajočim se glagolom ali glagolsko frazo, stavek pa kot omejeno enoto z najmanj enim neodvisnim delnim stavkom.

3 Seveda konektorji ne povezujejo le dveh izjav, povežejo lahko tudi izjavo in kontekst. Rouchota (1996) navaja zgled *Tudi jaz bi morala na dieto*, pri čemer konektor tudi izjavo navezuje na kontekst *Peter tehta skodelico s kosmiči* in ne na kakšno predhodno izjavo.

4 Za lažje razumevanje korpusnih zgledov navajamo korpusne oznake, ki so izdelane v skladu z oznakami XML. Besedilo je najprej segmentirano na odstavke: oznaka </o><o> pomeni konec predhodnega in začetek novega odstavka in potem na manjše besedilne enote, tj. izjave, in sicer je začetek izjave označen z , konec pa z . Konektorji so v korpusu označeni z dvojno oznako, in sicer imajo spredaj znak $, zadaj pa za spodnjo stično črtico oznako za vrsto konektorja in funkcijo, ki jo v besedilu opravlja (npr. $torej_KP_POJ pomeni, da gre za konektor povezovalec v funkciji pojasnjevanja). V besedilih so se konektorji pojavili v funkciji ilustriranja (ZGL), nasprotovanja (NAS), pojasnjevanja (POJ), povezovanja (POV), razlikovanja (RAZL), razvrščanja (RAZV), sklepanja (SKL) in utemeljevanja (UTEM). Na koncu vsakega zgleda je naveden vir (npr. prof-s-17 pomeni, da je zgled iz korpusa prof-s, in sicer se nahaja v besedilu št. 17).

v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (v nadaljevanju besedila SSKJ).

3.1 Cilji in hipoteze raziskave

Z raziskavo smo poskušali ugotoviti morebitna odstopanja slovarskih opisov konektorjev v SSKJ od njihovega funkcijskega pomena v določenem besedilnem žanru. Iz izkušenj nam je namreč znano, da so v SSKJ, kljub funkcijski naravnanosti, zlasti v smislu evropskega jezikovnozvrstnega funkcionalizma (Vidovič Muha 2000), funkcijski opisi precej nedosledni, včasih tudi pomanjkljivi, kot bo razvidno iz zgledov v nadaljevanju pa za razumevanje zahtevajo usposobljenega strokovnjaka. Podobno meni tudi Kosem (2006: 26), ko pravi, da največji problem SSKJ predstavlja definicijski jezik, »saj kot ciljnega uporabnika predvideva jezikovno nadpovprečno sposobnega maternega govorca slovenščine«.

3.2 Metodologija

Raziskava je potekala v dveh delih. Posebej za namene raziskave je bil izdelan specializirani korpus PROF-S, zgrajen iz izvirnih znanstvenih člankov, objavljenih v treh letnikih časopisa *Jezik in slovstvo* (2003–2005), skupaj 19 člankov 23 avtorjev v obsegu 70.164 besed oz. pojavnic. Zaradi lažjega označevanja smo v korpusu besedila najprej segmentirali na manjše enote, ki smo jih poimenovali izjave. Konektorje smo nato ročno označili in s programom Oxford WordSmith Tools 4.0 izračunali pogostnost njihovih pojavitev. Na ta način smo dobili listo vseh konektorjev, tako pojavnic, tj. število vseh konektorjev, kot različnic, tj. število različnih konektorjev. Vseh konektorjev je bilo 1.231, od tega 886 KP in 345 KO. Da bi se izognili individualnim značilnostim rabe konektorjev posameznih avtorjev, smo v nadaljnjo raziskavo vključili le tiste, ki imajo pojavnost 3+ in se pojavijo vsaj pri dveh avtorjih. Dobili smo število za raziskavo relevantnih konektorjev, in sicer jih je 1.165, od tega 838 KP in 327 KO. Podatki so prikazani v Tabeli 1.

Zaradi velikega števila konektorjev smo na podlagi statističnega izračuna določili 10 najpogostnejših konektorjev, ki smo jih v nadaljevanju natančno opisali glede na njihovo funkcijo v besedilu in jih v drugem delu raziskave primerjali z jezikovnimi opisi v SSKJ.

4 Rezultati in razprava

Med 10 najpogostnejšimi konektorji v korpusu PROF-S so konektorji *pa*, *npr.*, *torej*, *saj*, *tj.*, *tako*, *namreč*, *in sicer*, *zato* in *vendar* (gl. tabelo 2).

Tabela 1: Pogostnost konektorjev v korpusu PROF-S.

PROF-S	št. vseh K			št. relevantnih K		
	K	KP	KO	K	KP	KO
	1.231	886	345	1.165	838	327
K/1000 besed	17,5	12,6	4,9	16,6	11,9	4,7

Tabela 2: 10 konektorjev z najvišjo pogostnostjo v korpusu PROF-S.

konektor	funkcije	pojavnice skupaj	pojavnice KP	pojavnice KO
pa	pov, nas	184	152	32
npr.	zgl	151	0	151
torej	poj, skl	125	70	55
saj	utem	105	105	0
tj.	poj	76	76	0
tako	poj, zgl, skl	76	58	18
namreč	utem	70	70	0
in sicer	poj	50	50	0
zato	skl	49	42	7
vendar	nas	36	28	8
skupaj		922		

Kot je razvidno iz Tabele 2, predstavlja 10 najpogostnejših konektorjev z variantami 922 pojavnic, kar znaša skoraj 75 odstotkov vseh konektorjev v korpusu PROF-S.

Med 10 najpogostnejšimi konektorji imajo funkcijo pojasnjevanja štirje konektorji, ki jih glede na njihove lastnosti lahko razdelimo v dve skupini: v prvi skupini sta konektorja *torej* in *to je*, ki zlasti parafrazirata besedilo, pogosto tudi v obliki definicije, in ga tako pomensko zapirata, v drugi pa konektorja *tako* ter *in sicer*, ki samo dodatno pojasnjujeta argument iz prve izjave, včasih tudi s primerom, in besedilo pomensko odpirata. V besedilu nastopajo kot KP.

V funkciji sklepanja so trije konektorji, *torej*, *tako* in *zato*, ki imajo vlogo KO, *torej* in *zato* pa tudi KP. Med njimi ni večjih pomenskih razlik, v besedilu namreč napovedujejo sklepno misel argumenta, izrečenega v predhodni izjavi, oz. sekvence in pomensko odpirajo besedilo.

Utemeljevalna konektorja *saj* in *namreč* kot KP v besedilu napovedujeta podrobnejši opis trditve v predhodni izjavi in sta pomensko prekrivna, razlikujeta pa se glede na pozicijo v izjavi. *Saj* se namreč vedno pojavlja v inicialni poziciji znotraj povedi, *namreč* pa zaseda sredinsko pozicijo in navadno sega prek meje povedi.

Tudi v funkciji nasprotovanja sta dva konektorja, in to v vlogi KP in KO. Oba izražata nizko stopnjo nasprotnosti, to pomeni, da se izjavi oz. sekvenci med seboj ne izključujeta, vendar pomensko nista prekrivni. Konektor *pa* namreč napoveduje le pomenski kontrast, medtem ko *vendar* relativizira vsebino predhodne izjave oz. sekvence.

V funkciji ilustriranja sta dva konektorja: *na primer* in varianta konektorja s *tako*, tj. *tako na primer*, ki sta med seboj pomensko prekrivna, oba v besedilo vpeljujeta zgled.

V funkciji povezovanja je na lestvici 10 najpogostnejših en sam konektor, tj. *pa*, ki ima v besedilu vlogo KP in KO ter napoveduje dodatne izjave o istem nanosniku oz. topiku.

Zaradi obsežnosti raziskave bo v prispevku predstavljen samo njen delček, in sicer podrobnejši opis najpogostnejših pojasnjevalnih konektorjev: *torej*, *to je* (*tj.*), *tako* ter *in sicer*. Konektorji so v nadaljevanju razvrščeni glede na pogostnost pojavitev v funkciji pojasnjevanja.

4.1 Pojasnjevalni konektor tj.

Pojasnjevalni KP *tj.* (65 pojavnic) napoveduje dodatno pojasnilo argumenta v prvi izjavi, in sicer v obliki parafraze, tj. z drugimi besedami ponovljene misli iz prve izjave oz. po Beaugrandu in Dresslerju (1992) ponovno uporabljene vsebine, vendar z novimi izrazi (zgled 3). Parafraza je v teh primerih pogosto tudi definicija določenega termina (zgled 4), kar je po vsej verjetnosti posebna značilnost znanstvenega diskurza. O tem podobno tudi Gorjanc (1998a), ki nadaljuje, da gre v tem primeru za poseben tip besedilnega povezovanja, ki besedilo zapira in ne omogoča možnosti razvoja besedilne teme.

[3] 1 po izdelavi slovarja, ki bi bil namenjen posebni skupini uporabnikov,$**tj.**_KP_ POJ tujcem, ki se učijo slovenščino kot drugi/tuji jezik, $saj_K (prof-s-11)

[4] .Za tujce je pomembno tudi poznavanje sporazumevalnih vzorcev,$**tj.**_KP_ POJ predvidljivih načinov, kako z jezikovnimi sredstvi navezati stik, vo (prof-s-11)

Njegova nekratična varianta je konektor *to je* (11 pojavnic), ki se v korpusu pojavlja precej bolj poredko (zgled 5).

[5] sestavljajo skupaj z glagolskim jedrom polavtomatizirane besedne zveze,$**to je**_ KP_POJ zveze, ki praviloma po govornem dejanju ne razpadejo (SLP: 75, (prof-s-01)

V SSKJ je zveza *to je* oz. *tj.* navedena kot eden od pomenov zaimka *ta* v samostalniški rabi z razlago, da uvaja drugačno, ustreznejšo izrazitev, opredelitev česa (zgled 6), z enim primerom pa je zastopana tudi pri glagolu *biti* v osebni rabi, ki izraža istost ali enakost (zgled 7). Slovarski opis se torej pojavi pri obeh sestavinah frazeologiziranega konektorja, vendar pri vsaki z drugačnim slovarskim opisom.

[6] Prišel je sam, **to je** [**tj.**] brez družine in sorodnikov.

[7] Pride jutri, **to je** v torek.

Za uporabnika je problematična predvsem slovarska uvrstitev konektorja *to je* v geslo *ta*. Zaimek *to* je v frazeologiziranem konektorju *to je* namreč izgubil svoj zaimenski pomen in v besedilu nima vloge samostojne deiktične anafore, zato je vprašanje, če bi povprečni uporabnik opis v slovarju sploh našel.

4.2 Pojasnjevalni konektor *in sicer*

Pojasnjevalni KP *in sicer* (50 pojavnic) povezuje dve izjavi, od katerih druga dodatno pojasni argument iz prve izjave, vendar je, za razliko od konektorja *tj.*, ne parafrazira in prav tako pomensko ne zapira besedila, temveč ga odpira (podobno tudi Gorjanc 1998a) (zgled 8).

[8] K analizi nesporazumov pristopam iz jezikovnopragmatičnega stališča,$**in sicer**_ KP_POJ izhajam iz teorije govornih dejanj, ki ima korenine v filozofiji (prof-s-16)

Pojasnjevalnemu KP *in sicer* ustreza enaka zveza v SSKJ, ki je, podobno kot konektor *to je*, navedena pri obeh njenih sestavinah, pri geslu *sicer* in pri geslu *in*, tokrat v obeh primerih z enakim opisom: za dopolnjevanje, pojasnjevanje prej povedanega (zgled 9).

[9] Kmalu se bodo pripeljali, **in sicer** iz te smeri.

Pri geslu *in* je ob njem kot zveza z enakim pomenom navedena tudi zveza *in to*, vendar ima v naši raziskavi precej nižjo pojavnost (4 pojavnice), iz česar lahko sklepamo, da konektorja, vsaj kar se tiče rabe v akademskem diskurzu, nista povsem enakovredna.

4.3 Pojasnjevalni konektor *tako*

Pojasnjevalni KP *tako* (45 pojavnic) povezuje dve izjavi, od katerih druga pojasni

argument v prvi izjavi (zgled 10) oz. ga natančneje opredeli, najpogosteje s primerom (zgled 11). Iz zgledov je tudi razvidno, da, za razliko od konektorja *to je*, konektor *tako* besedilo pomensko odpira.

[10] so prepričani, da jih obvladajo, in jih po potrebi ponavljajo.$**Tako**_KP_POJ se izognejo napakam in obenem kompenzirajo primanjkljaj v las (prof-s-10)

[11] je očitna težnja po hiperboli in antilitoti.V ilokucijskih pomenih se $**tako**_KP _POJ odraža specifičen, italijanski slog družbene interakcije, kamor spada (prof-s-09)

Nekoliko drugačen pomen ima pojasnjevalni konektor *tako da* (9 pojavnic), ki se rabi samo za pojasnjevanje argumenta in besedilo pomensko zapira (zgled 12).

[12] Spreminjanje sintagmatskih lastnosti v smislu spreminjanja dinamične/statične <OP> (splošne ali specifične)</OP> razmernosti $pa_KO_NAS lahko sproži tudi spremembo paradigmatskih lastnosti,</i><i>$**tako da**_KP_POJ so strukturnoskladenjsko oz. oblikoslovnoskladenjsko najbližje povedkovniški rabi izpridevniški prislovi;to eksplicitno potrjuje tudi sodobno češko jezikoslovje, (prof-s-19)

V SSKJ je prislov *tako* predstavljen v številnih pomenih. Pojasnjevalnemu KP *tako* ustreza zlasti zgled pri pomenu Č v II. sklopu: z oslabljenim pomenom, za piko ali podpičjem (zgled 13), pri čemer ni povsem jasno, kaj naj bi pomenil oslabljeni pomen. Varianta z *in* se pojavi le naključno pri nekaj zgledih (npr. pri geslu *gem*, zgled 14). Zveza *tako da* je predstavljena v 1. pomenu II. sklopa, in sicer v vezniški rabi med členi v stavku za uvajanje načinovnega odvisnega stavka, ki izraža posledico, vendar je iz zgleda razvidno, da v tem primeru ne gre za podredno razmerje, temveč za dve samostojni pomenski enoti, od katerih druga dodatno pojasni prvo (zgled 15).

[13] Opisal bom nekatere poklice. **Tako** bom analiziral, ko pride na vrsto, tudi kmeta.

[14] Zmagal je v vseh gemih **in tako** osvojil prvi niz.

[15] Grdo piše, **tako da** njegove pisave ni mogoče brati.

Iz teh zgledov je povsem očitno, da so mnogofunkcijski leksemi v SSKJ slovarsko izpeljani iz strukturnega razmerja funkcije, medtem ko so informacije glede besedilne funkcije razpršene, večinoma se pojavljajo le v zgledih.

4.4 Pojasnjevalni konektor *torej*

Pojasnjevalni KP *torej* (28 pojavnic) povezuje dve izjavi, od katerih druga dodatno pojasnjuje argument v prvi izjavi, navadno v obliki parafraze (zgleda 16 in 17).

[16] Izbira strukturalnega leksikalnopomenoslovnega izhodišča je vezana na prevladujoči tip razlagalnih slovarjev,ki v razlagah slovarskih pomenov odražajo aristoteljansko spoznavno načelo, vključujoč kategoriji genus proximum in differentia specifica,$**torej**_KP_POJ kategoriji, ki imata v strukturalnem modelu slovarskega pomena svo (prof-s-01)

[17] njem sporazumevalnih namenov v konkretnih jezikovnih položajih,odkriva $**torej**_KP_POJ smisel izrekov,26slovar $pa_KP_NAS je,$v nasprotju s tem_K (prof-s-11)

Varianta pojasnjevalnega KP *torej* je nefrazeologizirani KP *in [torej]* (3 pojavnice), ki je pomensko bliže pojasnjevalnemu KP tako, saj pojasnjuje argumente v prvi izjavi brez parafraz, vendar za razliko od *tako* pomensko zapira besedilo. V vseh primerih se v nefrazeologizirano zvezo vriva glagol biti (zgled 18).

[18] zeme s primero v kontrolni skupini razumemo kot napako oz. nedoslednost $**in [torej]**_KP_POJ **bi torej** ti frazemi po merilih SSKJ morali biti označeni z ek (prof-s-08)

V SSKJ je *torej* zastopan kot prislov in kot veznik z različnimi pomeni. Pojasnjevalnemu KP *torej* ustreza 2. pomen pri vezniku, kjer se *torej* uporablja z oslabljenim pomenom za dopolnjevanje, pojasnjevanje prej povedanega (zgled 19) in je zamenljiv, podobno kot v naši raziskavi, z zvezo *to je*.

[19] Predstava bo prvega, **torej** v nedeljo.

Tudi v tem primeru ni povsem jasno, kaj pomeni zveza z oslabljenim pomenom.

5 Zaključek

Rezultati raziskave so pokazali, da slovarski opisi konektorjev v SSKJ večinoma ne vključujejo podatkov o njihovih besedilnih funkcijah oz. jih vključujejo zelo nesistematično. To pomeni, da so posamezni pomeni gesel opisani predvsem skladenjsko, informacije o besedilnih funkcijah pa so podane le v posameznih primerih in so precej razpršene. Vendar na ravni konektorjev skladenjski opisi ne zadoščajo, saj je iz natančnejše analize razvidno, da konektorji v besedilu nimajo skladenjske vloge ali, z drugimi besedami, v stavku nimajo vloge stavčnega člena ali njegovega dela (pod. tudi Velčić 1987, Schlamberger Brezar 1998, Smolej 2004). Skladenjski opisi pomenov v priročnikih pa so problematični vsaj še iz dveh razlogov. Prvič, od uporabnika zahtevajo visoko jezikoslovno kompetentnost, torej so namenjeni le strokovnjakom, ki se s tem področjem tudi ukvarjajo, in drugič, uporabniku ne podajo informacij o tem, kdaj in kako naj določeno jezikovno strukturo uporabi v komunikaciji, kar naj bi bil po našem mnenju osnovni namen jezikovnih priročnikov tako za uporabnike prvega kot za uporabnike tujega jezika.

Literatura

BALAŽIC BULC, Tatjana, 2008: *Raba in funkcija konektorjev v jezikoslovnem diskurzu na primeru slovenščine in hrvaščine kot prvega in tujega jezika*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

BALAŽIC BULC, Tatjana, 2009: *Torej, namreč, zato ... o konektorjih. Raba in funkcija konektorjev v slovenskem in hrvaškem jezikoslovnem diskurzu*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

BEAUGRANDE, Robert Alain de, DRESSLER, Wolfgang Ulrich, DERGANC, Aleksandra, MIKLIČ, Tjaša, 1992: *Uvod v besediloslovje*. Ljubljana: Park.

GOLDMAN, Susan R., MURRAY, John D., 1992: Knowledge of Connectors as Cohesion Devices in Text: A Comparative Study of Native-English and English-as-a-Second-Language Speakers. *Journal foe Educational Psychology* 84/4. 504–519.

GORJANC, Vojko, 1998a: *Besediloslovni vidiki slovenskega znanstvenega jezika*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

GORJANC, Vojko, 1998b: Konektorji v slovničnem opisu znanstvenega besedila. *Slavistična revija* 46/4. 367–388.

HALLIDAY, M. A. K., HASAN, Ruqaiya, 1976: *Cohesion in English*. London–New York: Longman.

KOSEM, Iztok, 2006: Definicijski jezik v Slovarju slovenskega knjižnega jezika s stališča sodobnih leksikografskih načel. *Jezik in slovstvo* 51/5. 25–45.

ROUCHOTA, Villy, 1996: Discourse connectives: what do they link? *UCL Working Papers in Linguistics* 8. 1–15.

SCHIFFRIN, Deborah, 1994: *Approaches to discourse*. Oxford–Cambridge: Blackwell.

SCHLAMBERGER BREZAR, Mojca, 1998: Vloga povezovalcev v diskurzu. *Jezik za danes in jutri*. Ljubljana: DZUS. 194–202.

SMOLEJ, Mojca, 2004: Členki kot besedilni povezovalci. *Jezik in slovstvo* 49/5. 45–57.

VELČIĆ, Mirna, 1987: *Uvod u lingvistiku teksta*. Zagreb: Školska knjiga.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Govorica slovarja. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 2002: Govorica slovarja. Jesenšek, Marko (ur.): *Zbornik slavističnega društva Slovenije 12*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 60–69.

AVSTROSLOVENISTIČNA PESTROST PEDAGOŠKEGA IZZIVA

Kasilda Bedenk
Geisteswissenschaftliche Fakultät, Gradec
Tatjana Vučajnk
Filozofska fakulteta, Ljubljana; Geisteswissenschaftliche Fakultät, Gradec

UDK 811.163.6'243:378.147(436)

Pri svojem pedagoškem delu se učitelji slovenščine na tujih univerzah pogosto srečujejo z zelo heterogenimi skupinami študentov. Pri študiju slovenščine na Univerzi Karla in Franca v Gradcu ta heterogenost izvira predvsem iz raznolike kulturne in/ali jezikovne pripadnosti študentov, kar odločilno vpliva na njihovo stopnjo znanja slovenščine in intenzivnost ali enakomernost napredovanja. Študentom in učiteljem bi bila v pomoč ustreznejša in bogatejša infrastruktura za poučevanje in učenje slovenščine, ki bi omogočala prilagajanje raznovrstnim skupinam. Njihove potrebe smo ugotavljali tudi s pilotno raziskavo o najpogostejših odstopanjih od jezikovne norme.

študij slovenščine v Gradcu, slovenščina kot drugi/tuji jezik, napake, interference, jezikovna zmožnost

In their teaching work, teachers of Slovene language abroad often meet very heterogeneous groups of students. In the case of Slovene language students at the University of Graz, this heterogeneity derives mostly from their diverse cultural and/or language affiliations, which significantly influences the learning of Slovene as well as the level of progress made. Students and teachers would benefit from a more appropriate and varied infrastructure for teaching and learning Slovene which would facilitate the accommodation of diverse groups. Student needs were also investigated through pilot research on the most common deviations from language norms.

Slovene language at the University of Graz, Slovene Studies, Slovene as a second/foreign language, mistakes, interference, language competence

Uvod

S prispevkom želimo opozoriti na specifičnost posameznih lektoratov slovenščine v tujini, ki delujejo v zelo raznolikih pogojih glede na organiziranost učenja oz. študij slovenščine, sestavo študentov, študijske ali učne programe in zastavljene cilje. Na univerzi Karla in Franca v Gradcu (v nadaljevanju UKF) ni »klasičnega« lektorata, saj učenje slovenščine poteka v obliki univerzitetnega študija na dveh inštitutih: na Inštitutu za slavistiko (v nadaljevanju IS[1]) kot samostojna diplomska in pedagoška smer študija slovenščine kot tujega jezika in na Inštitutu za teoretično in uporabno translatologijo (v nadaljevanju ITUT[2]) kot prevajalska ali tolmaška smer, v sklopu katere študenti lahko izberejo slovenščino kot materni,[3] prvi ali drugi tuji jezik. Učitelj slovenščine na UKF je torej vpet v celoten študijski proces, kar ima velike prednosti (reden dotok študentov, visoka stopnja pridobljenega znanja, večja motiviranost študentov zaradi

1 Več na http://www.uni-graz.at/slaw/. (Dostop 29. 9. 2009.)
2 Več na http://www.uni-graz.at/itat/. (Dostop 29. 9. 2009.)
3 Inštitut za teoretično in uporabno translatologijo na UKF je edini, ki v tujini omogoča izbiro slovenščine kot materinščine.

pridobitve naziva itn.), hkrati pa zahteva dosledno izpolnjevanje in doseganje ciljev, ki jih določajo študijski programi. Zaradi slednjega pa ima precej omejene možnosti pri oblikovanju skupin, prilagajanju študijskih vsebin in doseganju učnih ciljev.

Študij slovenščine na UKF je zaradi majhnosti[4] jezika racionaliziran tako, da so nekateri predmeti in vsebine skupni za oba inštituta. To pomeni, da so študenti obeh slovenističnih študijskih smeri pri nekaterih predmetih (predvsem pri jezikovnih vajah) združeni v eni skupini, kar še zvečuje njihovo pestrost. Jedrni in temeljni del študija na obeh inštitutih je jezikovno izobraževanje (t. i. jezikovne ali lektorske vaje), ki poteka različno dolgo: na ITUT le tri semestre (uvodni zimski semester namreč ni vključen v študij, ker študija slovenščine ni več mogoče vpisati brez predznanja, zato morajo študenti najprej pridobiti osnovno jezikovno znanje), pričakovana raven jezikovnega znanja po drugem letniku (po skupaj 420 kontaktnih urah učenja) je C1 po Skupnem evropskem jezikovnem okviru ali SEJO,[5] na IS potekajo jezikovne vaje sedem semestrov (skupaj z uvodnim semestrom predstavlja to 504 kontaktne ure), raven jezikovnega znanja C1 pa se pričakuje šele po četrtem letniku študija. Tudi če primerjamo študijske programe obeh inštitutov, lahko ugotovimo bistvene razlike v pričakovanih ključnih kompetencah. Študenti, ki vpišejo bakalavreat iz medkulturnega sporazumevanja (Transkulturelle Kommunikation) na ITUT, naj bi po treh letih študija znali »kulturno občuteno, funkcijsko in mediju primerno pripraviti večjezikovno informacijsko gradivo za različne ciljne skupine ter jezikovno in kulturno specifično svetovati pri mednarodnih stikih.« Študijski program bakalavreata iz slovenščine na IS pa ima nekoliko splošnejše opisane cilje: študent naj bi bil ob koncu študija zmožen »svoj ciljni jezik kompetentno uporabljati v različnih jezikovnih receptivnih in produktivnih dejavnostih ter v kar se da širokem spektru situacij /.../, ga samostojno in ciljno nadgraditi, pri tem pa upoštevati sodoben jezikovni razvoj.«[6] Podobne razlike so na magistrski ravni študija.

Pri poučevanju slovenščine na UKF morajo učitelji upoštevati zelo različne zahteve, dodatna oteževalna okoliščina pa je heterogenost skupin, saj študenti prihajajo iz različnih jezikovnih okolij, imajo različne prve (J1)[7] in druge jezike (J2 – kot jezike okolja ali izobraževanja), zelo raznoliko sociokulturno vedenje o slovenskem kulturnem prostoru in neenakomerno napredujejo pri učenju slovenščine. Za doseganje zastavljenih študijskih ciljev, bistvenega napredka v znanju slovenščine pri študentih, ki že imajo določeno predznanje slovenščine, in približno enako visoke ravni znanja jezika ob koncu študija pri vseh študentih potrebuje učitelj slovenščine v danih razmerah široko, specifično didaktično znanje in usposobljenost ter ustrezna dodatna in mnogovrstna učna gradiva, ki bi jih lahko uporabil po potrebi. Da bi se lahko uresničil ta cilj, smo na podlagi svojih izkušenj opredelili posamezne skupine študentov glede na J1, J2 in druge dejavnike ter s pilotno raziskavo ugotovili najpogostejša odstopanja od jezikovne norme (v nadaljevanju napake) pri posameznih skupinah. Napake smo nato razvrstili v tri skupine: napake, ki so skupne vsem študentom, napake, ki jih delajo samo nekatere skupine študentov, ter napake, ki so specifične za posamezno skupino.

4 Študijski jeziki na UKF so uvrščeni med majhne in velike po številu vpisanih študentov in ne po številu govorcev. Tako sodijo k majhnim jezikom npr. tudi arabščina, turščina, bošnjaščina/hrvaščina/srbščina in madžarščina.

5 http://europass.cedefop.europa.eu/europass/home/hornav/Downloads/CEF/LanguageSelfAssessmentGrid.csp?loc=sl_SI. (Dostop 30. 9. 2009.)

6 http://www.uni-graz.at/slaw4www/slaw4www_studium/slaw4www_studienplaene.htm. (Dostop 29. 9. 2009.)

7 Opredelitev prvega (J1) in drugega jezika (J2) glej Pirih Svetina 2005: 8–12.

Skupine študentov

Skupine študentov posameznih letnikov pri jezikovnih vajah iz slovenščine so sestavljene iz govorcev nemščine kot J1 (Avstrijci brez slovanskih korenin), nemščine in/ali slovenščine kot J1 (koroški Slovenci), bošnjaščine, hrvaščine ali srbščine kot J1 (študenti iz Hrvaške, BiH ali Srbije) ter govorcev slovenščine kot J1 v tujini s tujim izobraževalnim jezikom (otroci slovenskih staršev, ki krajše ali daljše obdobje preživijo v tujini).[8] Pri študiju prevajalstva in tolmačenja na ITUT k pestrosti prispevajo še študenti iz Slovenije kot materni govorci slovenščine, ki predstavljajo tudi največjo skupino študentov glede na jezikovno pripadnost. Pri prevajalskih vajah so od tretjega letnika študija naprej sicer združeni z vsemi drugimi študenti v eno skupino, pri jezikovnih vajah pa imajo samostojno skupino in ne obiskujejo predmetov na slavistiki, zato jih nismo vključili v svojo pilotno raziskavo.

– Prva in največja skupina študentov, ki vpišejo slovenščino kot tuji jezik, prihaja iz avstrijske Koroške (v nadaljevanju prva skupina). To so pogosto pripadniki slovenske manjšine s slovenščino kot J1, včasih samo na pogovorni ali narečni ravni, in nemščino kot J2, katerih izobraževalni jezik je lahko nemščina in/ali slovenščina. Vsi ne obvladajo enakovredno obeh jezikov, pri marsikom lahko govorimo o diglosiji. Imajo dobre receptivne zmožnosti (tako slušne kot bralne), pri produktivnih pa imajo nekaj težav s slogom in pravopisom pri pisnem izražanju ter s pravorečjem pri govorjenju. Povečuje se tudi število Koroščev, ki slovenščine v družini ne uporabljajo več ali jo uporabljajo samo deloma, pa se zanjo odločijo zaradi boljših poklicnih možnosti.

– Druga skupina so študenti iz Hrvaške ter Bosne in Hercegovine, ki zadnja leta vse številnejše prihajajo študirat v Gradec. Njihov J1 je bodisi hrvaščina ali bošnjaščina, J2 in izobraževalni jezik med študijem pa nemščina. Na začetku študija zelo hitro dosežejo visoko receptivno zmožnost v slovenščini, kar je za njih morda zavajajoče in pričakujejo enako hiter napredek tudi pri produktivni zmožnosti. Tem študentom povzroča največ težav negativen jezikovni prenos zaradi sorodnosti jezikov, dodatne težave pa jim povzroča tudi vpliv nemščine.

– Tretja skupina so študenti iz drugih avstrijskih dežel, predvsem iz avstrijske Štajerske, ki začnejo študij slovenščine kot tujega jezika brez predznanja. Njihov J1 in izobraževalni jezik je nemščina, običajno že dobro obvladajo več tujih jezikov. Večina se študija loti sistematično in intenzivno, zato hitro in enakomerno napredujejo pri vseh jezikovnih zmožnostih. Težave jim povzročajo predvsem izgovarjava in tiste strukture, ki so tipično slovanske (glagolski vid, besedni red, raba rodilnika itn). V tretjem letu študija so že sposobni slediti predavanjem v slovenščini in prevajati manj zahtevna besedila v slovenščino.

– Četrta, zadnja skupina so otroci iz slovenskih družin, ki so iz različnih vzrokov dlje časa živeli v nemško govoreči tujini in tam opravili pretežni del ali celotno izobraževanje na primarni in sekundarni stopnji. Pri tem so nekateri večkrat menjali kraj bivanja in šolanja ter se morebiti za kakšno leto vmes tudi vrnili v Slovenijo, zaradi česar nimajo niti dobrega znanja nemščine. Njihov J1 je sicer slovenščina (v tujini), ki pa ni tudi izobraževalni jezik, zato obvladajo predvsem pogovorno in/ali narečno raven jezika. Imajo velike težave pri pisnem sporazumevanju in izredno slabo poznajo slovenski sociokulturni prostor ter njegovo geografijo, zgodovino, književnost itn. Pri tej skupini je največji razkorak med govorno in pisno produktivno zmožnostjo.

8 Poudariti velja, da je na UKF pri študiju slovenščine pri vsakem predmetu predvidena le ena skupina študentov in je ni mogoče deliti na več skupin.

Pilotna raziskava in ugotovitve

Za učinkovitejše izvajanje pedagoškega procesa ter doseganje visoko zastavljenih ciljev novih (bolonjskih) študijskih programov smo v poletnem semestru 2009 na ITUT in IS izvedli manjšo pilotno raziskavo. Zanimalo nas je predvsem, kakšna je trenutna razvitost določenega dela sporazumevalne zmožnosti naših študentov, in sicer jezikovne oz. slovnične. To smo ugotavljali na podlagi napak, ki jih delajo študenti posameznih skupin, in podobnosti oz. razlik med posameznimi vrstami napak. Napake smo ocenjevali na podlagi norme in pričakovane produkcije domačih govorcev. Ta diagnostična raziskava naj bi pokazala, kaj je tisto, kar dejansko razločuje ali povezuje naše skupine študentov. Vanjo smo zajeli sedemnajst študentov slovenščine (nenaključno so vsi ženskega spola, kar predstavlja reprezentativen vzorec feminizirane slovenistike) od prvega do četrtega letnika, in sicer enajst prevajalk in šest slovenistk. Zastopane so vse omenjene skupine študentov, in sicer po štiri iz vsake skupine, le Korošic je bilo pet. Vzorec raziskave je sicer številčno skromen, vendar predstavlja celotno populacijo študentov tako glede na študijsko smer kot spol, letnik in jezikovno pripadnost. Jezikovno znanje študentk smo testirali s posebej za raziskavo pripravljenimi testnimi nalogami. Napisale so prosti sestavek[9] na temo *Mladi in zabava* (150–200 besed) in prevedle[10] časopisni članek *Frau Fröhlich aus dem Schwabenland* (244 besed) iz nemščine v slovenščino. Z njimi smo opravili tudi pogovor o njihovem študiju, ki smo ga posneli. Analiza pogovorov zaradi nujnega sodelovanja fonetika še ni dokončana, zato je nismo vključili v ta prispevek in jo nameravamo objaviti v enem od naslednjih.

Predstavitev jezikovnih napak po posameznih skupinah

Prva skupina

Pri tej skupini študentov se pojavljajo napake pri rabi glagolskega vida, in sicer zamenjava dovršnika z nedovršnikom (a1) in obrnjeno (a2). Tvorba in raba glagolskega vida v slovenščini je trd oreh za vse govorce nemščine kot J1, ker nemški jezik te glagolske kategorije ne pozna; težave z njim imajo tudi mlajše generacije koroških Slovencev.[11] Pogosta napaka je nadomeščanje nemškega trpnika dogajanja (z werden) z rabo trpnega povratnega glagola v slovenščini (a3). Težave povzročajo tudi sklonske oblike samostalnika, predvsem raba rod. ed. in mn. (a4), tvorba mest. in orod. mn. (a5, a6) ter druga ženska sklanjatev (a7). Pri rodilniku gre predvsem za rabo količinskega rodilnika in zanikanega predmeta v rodilniku, pri mestniku in orodniku pa za sklona, ki jih nemška sklanjatev nima. Pri zaimkih ta skupina pogosto uporablja t. i. poudarjalni osebni zaimek (a8), težave jim povzroča tudi raba povratno svojilnega zaimka (a9), pri oziralnih zaimkih pogosteje uporabljajo obliko *kateri*, ko bi bila primernejša oblika *ki* (a10).

(a1) *Opoldanski odmor sta ženski* ***koristili*** *za čiščenje najdbe. (M[12])*

(a2) *Maria Malina /.../ se še dobro* ***spomni*** *9. septembra 2008 /I/*

(a3) *In kje* ***naj bi se iskal*** *smisel življenja? (N) < Wo soll der Sinn des Lebens gesucht werden?*

(a4) *Velikokrat tudi ni težko rešiti* ***probleme*** */.../ (N)*

(a5) *Te stvari pa niso tako enostavne, da bi se našle* ***za prvem kotičku****.(N)*

9 Prosti sestavek kot oblika nevodene jezikovne produkcije odraža celovito jezikovno znanje na ravni pisnega izražanja.

10 Za prevod smo se odločili, ker se v njem pojavlja več napak zaradi jezikovnega prenosa. Nismo pa ga obravnavali s prevajalskega stališča, ker vse študentke ne študirajo prevajalstva.

11 Z napakami slovenskih gimnazijcev na celovški gimnaziji se je v svojem diplomskem delu podrobneje ukvarjala Suzanne Weitlaner.

12 Sodelovanje študentov v pilotni raziskavi je bilo anonimno, zato so ob primerih navedene šifre študentov.

(a6) */.../ telo iz slonovine brez glave in nog, ampak **z jasnem sramnem kotičkom** /.../ (N)*
(a7) *Že pravi živalski vrt umetniških predmetov v obliki **žival** /I/*
(a8) *Ko sem **jaz** bila majhna /.../. (M)*
(a9) *Poklicala je **njeno** izkušeno kolegico Malino. (M)*
(a10) *Nobena od znanih ženskih podob, **katere** so do zdaj našli /.../. (C)*

Na skladenjski ravni povzročata največ preglavic vezava samostalnika in glagola (a11, a12) ter raba nedoločnika s predlogom *za* (a13).

(a11) */.../ da mladina /.../ nima več **spoštovanja pred** starejšimi (M) < vor jmdm. Achtung haben)*
(a12) */.../ se dobro **spominja na** 9. september (M) < sich erinnern an*
(a13) *Pridejo razni problemi in težave na dan, kateri niso tako lahko **za rešiti**. (N) < die nicht so leicht zu lösen sind*

Pri pravopisu imajo težave z vejico v skladenjski rabi (a14), pri zapisu soglasniških sklopov *lj* in *nj* ter nezvenečega *s* in zvenečega *z*, kar je vpliv pogovornega jezika (a15, a16) in nemškega načina zapisovanja zvenečega z (a17).

(a14) */.../ ampak to je tudi stvar ki je odvisna od samozavesti mladinca (N)*
(a15) */.../ se **najboj** rešijo (N)*
(a16) *Ker ta objekt /.../ je še **mankal**. (N)*
(a17) */.../ in nastala je oblika **Torsoja** (K)*

Pogoste so tudi »novotvorbe«, predvsem pri glagolskih oblikah (a18) in prislovnih izpeljankah (a19). Besedotvorje je namreč precej zanemarjeno področje v učbenikih za učenje slovenščine kot drugega/tujega jezika, zato bo treba temu v prihodnje posvetiti več pozornosti.

(a18) *Čeprav sem šele 20 let, sem že **ugotivala**, ko sem /.../ (M)*
(a19) *Meni se zdi to **pretiravano**. (M)*

Druga skupina

Pri oblikoslovnih napakah v analiziranem korpusu izstopajo raba zaimka, in sicer samostalniškega nedoločnega namesto samostalniškega poljubnostnega (b1), samostalniškega oziralnega (b2) in kazalnega (b3). Pogosta je tudi neustrezna raba naklonskega glagola moči (b4). Pri sklonskih oblikah se je največ težav pokazalo pri orodniku (b5) in mestniku množine (b6) ženskega spola, tožilniku ednine (b7) ženskega spola in količinskem rodilniku (b8). Pri pridevniku pa so težave z rabo določne oblike namesto nedoločne (b9).

(b1) *Med mladimi je vedno dobra zabava ko pa to manjka si radi nekaj **vzamejo** ali spijejo. (A)*
(b2) */.../ in bi verjetno bilo manj prometnih nesrečah in vsega **kaj** gre s tim. (E)*
(b3) ***Tisto** ni res, da se ni mogoče zabavati brez alkohola /.../) (A)*
(b4) *Jaz mislim, da se tudi brez alkohola **more** dobro zabavati. (A)*
(b5) */.../ obrnila ga je med **prstmi** in /.../ (B)*
(b6) *Doslej je v **Švabskim jamama** /.../ (D)*
(b7) */.../ da bi očistila tu **najdbu**. (D)*
(b8) *Prepoznajo pet **prst** /.../ (A)*
(b9) *Raje sam doma in pogledam **kakšni** dober film /.../ (D)*

Na skladenjski ravni se pogosto pojavlja neobičajen besedni red (b10).

(b10) */.../ ko začnejo mladi piti, zagotovo bodo tudi pili, ko bodo starejši /.../ (E)*

Najpogostejša pravopisna napaka je opuščanje vejice pred veznikom v večstavčni povedi (b11), pri zapisu besed pa se pojavljata izpadanje soglasnikov v soglasniškem sklopu (b12) in vokalizacija (b13).

(b11) *Menim da bi se ljudje bolje zabavali brez alkohola. (E)*
(b12) *Ja, **žalotsno** je, ampak /.../ (D)*
(b13) *Kaj je vse **naredijo**, ko je bil na zabavi. (B)*

Tudi ta skupina ima težave pri tvorjenju besed, npr. vrstnega pridevnika (b14).

(b14) *Par **apnenastih** drobcev /.../ (A)*

Tretja skupina

Najpogostejša oblikoslovna napaka je neustrezna sklonska oblika samostalnika, pridevnika, števnika in zaimka v skoraj vseh sklonih, največkrat pri količinskem rodilniku (c1). Precej pogosta napaka je tudi neujemanje v spolu in/ali številu (c2). Nekaj težav imajo študenti s stopnjevanjem pridevnika (c3), precej več pa z ustrezno rabo in obliko različnih zaimkov (c4). Pogosto uporabljajo tudi poudarjalni osebni zaimek (c5), neustrezno obliko prislova (c6), glagolskega vida (c7) in glagola ob količinskem rodilniku (c8) ter glagolskega časa (c9). Zanimivo je, da ta skupina v primerjavi s prvo zelo redko uporablja slovenski trpnik s *se* kot tudi oziralni zaimek *kateri*, pogostejše pa so napake pri sklanjanju. Slednje so pogoste tudi pri četrti skupini.

(c1) *Mi smo šli v park in smo pili **nekaj sok** in to je bilo. (L)*
(c2) *In zdaj prva podoba v obliki ženske! Pa **kakšnega**! (L)*
(c3) */.../ ti boš videl **zelo mlajši** ljudi, in samo oni, pijejo zelo močni pijači (L)*
(c4) *Ker **tisti** objekt, ki je /.../ prišel na dan, je še manjkal. (R)*
(c5) */.../ če **ti** ne piješ alkohola **ti** nimaš možnost, da ljudi tebi sprejema /.../ (L)*
(c6) *Že obstaja zakon, da je **prepovedan** popiti alkohol /.../ (H)*
(c7) *Že ob ponedeljkih mi pove, da konec tedna se bo opil. Jaz mislim, da to samo **naredi**, ker njegovi drugi prijatelji to tudi **naredijo**. (H)*
(c8) *V kvadratu s številko 30 **so še ležali** nekaj kameni. (R)*
(c9) *Čutijo se izključeni in se bojijo ker mislijo da ne bodo več imeli prijateljev, če **ne** tudi **pijejo**. (R)*

Ponavljajoče so težave z besednim vrstnim redom, predvsem v naslonskem nizu (c10). Neredko prenašajo skladenjske fraze iz nemščine (c11), nekaj težav pa je tudi z vezavo samostalnika (c12), a manj kot pri prvi in četrti skupini.

(c10) *Ampak **je možno se zabavati** na drugačne načine. (J)*
(c11) *Zato **ni zelo težko za mene** veseliti se brez alkohola. (R) < Für mich ist es nicht schwer.*
(c12) *Jaz sem imela prvi **dotik do alkohola** ko sem začela študirati (L) < Kontakt zum Alkohol.*

Na pravopisni ravni so težave podobne kot pri prvi in četrti skupini (zapisovanje predloga s/z in skladenjska raba vejice), a manj pogoste.

Tudi pri tej skupini se je pokazalo, da bi bilo treba besedotvorje temeljiteje obdelati. Primeri so včasih kar zabavni, zato jih navajamo več (c13, c14, c15).

(c13) *Opoldanski odmor sta izrabili za **čistanje** najdbe. (R)*
(c14) */.../ in spoznala ročno **oblikovajočen** obok /.../ (J)*
(c15) *V sedimentu sta **najtili** drug odlomek /.../ (J)*

Četrta skupina

Ugotovili smo vpliv izobraževalnega jezika zlasti na rabo naklonskega glagola moči (d1), neupoštevanje rabe količinskega rodilnika (d2), rabo predlogov (d3) in oziralnega zaimka (d4). Na rabo namenilnika ob naklonskem glagolu (d5) in neustreznih glagolskih oblik (d6) pa vpliva pogovorni jezik.

(d1) *Pri teh letih namreč mislijo vsi, da se **morejo** obnašati kot /.../ (G) < dass sie sich benehmen können*
(d2) *Seveda obstajajo veliko **različni načini zabave**. (F)< Natürlich bestehen viele andere Arten der Unterhaltung.*

(d3) *Kljub **vseh slabih novic**, ki jih tako pogosto beremo v časopisu ali čujemo v televiziji /.../ (O) < trotz aller schlechten Neuigkeiten /.../*

(d4) *Seveda, **kdo** se ga prevečkrat napije, to ni /.../ (F) < Natürlich, wer sich öfter betrinkt*

(d5) *Meni se zdi, da **mora** vsak **delat** kot ve. (F)*

(d6) */.../ se dobro **spomne** 9. septembra /.../ (F)*

Vpliv pogovornega jezika je najmočnejši na skladenjski (d7) ravni, npr. na napačno stavo poudarjalnih členkov (d8). Na neustrezno vezavo glagola (d9) in neprimeren skladenjski vzorec pa tudi tu vpliva nemščina (d10).

(d7) *Najbolj se zabavam, če lahko nekje plešem. To pa itak ne deluje več tako dobro, če si pijan. (P)*

(d8) */... / in tudi alkohol **le** uživam v mejah. (O)*

(d9) *Malina je **gledala na** svežo najdeno umazano stvar /.../ (P) < Malina schaute auf das /.../*

(d10) */.../ **vedno** bolj ko sem starejša, **vedno** manj pijem alkohol. (G) < Je älter ich bin, desto weniger trinke ich Alkohol.*

Pravopisne napake so posledica vpliva nemščine in/ali govorjenega jezika ter so podobne kot pri prvi in tretji skupini.

Tudi govorci slovenščine kot J1 iz tujine imajo težave s tvorjenjem besed (d11, d12).

(d11) */.../ prostovolnica iz Zuericha /.../ (F)*

(d12) */.../ na univerziteti /.../ (G)*

Pokazalo se je, da so nekatere napake res skupne vsem skupinam; to so skladenjska raba vejice, količinski rodilnik in napake pri tvorbi izpeljank. Posamezne skupine imajo npr. skupne težave pri:

– rabi naklonskega glagola moči (druga in četrta skupina);

– rabi oziralnega zaimka *ki/kateri*, zapisovanju soglasniških sklopov *lj*, *nj* in z vezavo glagola (prva in četrta skupina);

– ustrezni rabi glagolskega vida, poudarjalnega osebnega in povratno svojilnega zaimka ter z vezavo samostalnika (prva in tretja skupina);

– rabi samostalniškega oziralnega in kazalnega zaimka (druga in tretja skupina).

Zaključek

Zanimanje za slovenščino se na lektoratih po svetu širi tako količinsko kot kakovostno (učenje slovenščine na različnih ravneh, vse več na univerzitetni ravni), zato potrebujejo učitelji slovenščine kot drugega/tujega jezika in njihovi študenti enako infrastrukturo, kot jo imajo drugi jeziki. Navajamo nekaj predlogov:

1) Klasične učbenike, ki so nastali predvsem za potrebe poučevanja tujcev v Sloveniji, lahko na lektoratih, kjer poteka tudi študij slovenščine, uporabljamo le za razvoj praktično-sporazumevalne jezikovne zmožnosti na začetnih stopnjah učenja (prvi in drugi letnik študija). Vendar bi jih bilo treba tudi v ta namen modularno dopolniti s korekcijskimi vajami za različne govorce (s slovanskim, germanskim, romanskim ... J1). Nujna je tudi dopolnitev učbenikov z osnovami fonetike in fonetičnimi vajami za posamezne govorce. Za višje letnike pa bi potrebovali študijska gradiva za besedotvorje, skladnjo, stilistiko, frazeologijo in besediloslovje.

2) Študenti pogrešajo sistematično in didaktizirano slovnico z vajami za utrjevanje in samoučenje. Lahko bi dodelali obstoječe priročnike.

3) Za vse stopnje učenja slovenščine bi bilo treba pripraviti poenostavljena in/ali skrajšana literarna besedila, ki jih študenti zelo pogrešajo, saj bi z njimi utrdili usvojeno znanje in razširili svoje besedišče ter spoznali slovensko književnost.

4) Na lektoratih v tujini bi potrebovali gradivo za sociokulturne vsebine, lahko kot dodatke k učbenikom ali kot samostojno študijsko gradivo o zgodovini, zemljepisu, gospodarstvu in slovenskem politično-pravnem sistemu.

5) Razmisliti velja o razvoju e-učbenikov in e-gradiv, ki so lažje dostopni in jih je mogoče prilagajati heterogenosti skupin ter njihovim potrebam. Tudi finančni vidik je za študente namreč zelo pomemben.

Literatura in viri

BALAŽIC BULC, Tatjana, 2004: Jezikovni prenos pri učenju sorodnih jezikov (na primeru slovenščine in srbohrvaščine). *Jezik in slovstvo* 49/3–4. 77–89.

HENRICI, Gert, RIEMER, Claudia (ur., 1994): *Einführung in die Didaktik des Unterrichts Deutsch als Fremdsprache mit Videospielen*. Baltmannsweiler: Schneider-Verlag Hohengehren.

PIRIH SVETINA, Nataša, 2005: *Slovenščina kot tuji jezik*. Domžale: Izolit.

ŠTUMBERGER, Saška, 2007: *Slovenščina pri Slovencih v Nemčiji*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

WEITLANER, Susanne, 2005: *Analyse von slowenischen Fehlersätzen Kärntner Gymnasiasten unter dem Aspekt der deutsch-slowenischen Zweisprachigkeit*. Diplomarbeit. Gradec: Institut für Slawistik.

METODOLOŠKA INFRASTRUKTURA SLOVENISTIČNEGA JEZIKOSLOVJA: PRIMER KRITIČNE ANALIZE DISKURZA (KAD)

Simona Bergoč
Fakulteta za humanistične študije Koper, Koper

UDK 811.163.6'42–13

V prispevku je predstavljena kritična analiza diskurza kot eden od metodoloških infrastrukturnih virov slovenističnega jezikoslovja. Skozi optiko zunajdisciplinarne in znotrajdisciplinarne kritike analizira temeljne izzive discipline: prva kritika je utemeljena na drugačnih epistemoloških izhodiščih ter pojmih objektivnosti ter subjektivnosti, zato se za razvoj KAD pokaže manj relevantna, druga, ki jo izrekajo raziskovalci znotraj same discipline, se pokaže za bolj konstruktivno, saj izpostavlja potrebo po reflektiranju vloge KAD kot raziskovalnega in akademskega gibanja.

kritična analiza diskurza, objektivizem, akademski diskurz, socialni konstruktivizem, slovenistično jezikoslovje

The paper considers critical discourse analysis (CDA) as one of the methodological infrastructure resources of Slovene linguistics. The fundamental challenges of the discipline are discussed from critical extra-disciplinary and intra-disciplinary viewpoints. The first critical stance is based on different epistemological approaches and concepts of subjectivism and objectivism, and is thus less relevant for the development of CDA. The second, which comes from researchers within CDA, is more constructive as it stresses the need for reflecting on the role of CDA as a research and academic movement.

critical discourse analysis, objectivism, academic discourse, social constructivism, Slovene linguistics

1 Uvod

V zadnjih petnajstih letih se je slovenistično jezikoslovje dinamično in pospešeno razvijalo v smer raznovrstnosti pristopov. Razlogov je lahko več, zagotovo je k temu pripomogel siceršnji obrat paradigme v smer kontekstualnega jezikoslovja (ki je po definiciji metodološko »bolj demokratično«), ne velja pa zanemariti niti konkurenčnosti, ki jo je spodbudila vzpostavitev novih univerzitetnih in raziskovalnih središč, ki razvijajo jezikoslovne vsebine. Eden od pristopov, ki mu slovenistično jezikoslovje (pa tudi druge humanistične discipline) v zadnjih letih namenja vedno več pozornosti, je tudi kritična analiza diskurza (KAD).

Ko raziskovalci razmišljajo o bistvu KAD, neradi uporabljajo oznake, kot sta »teorija« ali »metoda«, raje »šola« ali »program« (prim. Wodak 2006: 2), najbolj ustrezna se celo zdi oznaka »akademsko gibanje«, ki jo predlaga van Dijk (2008: 321–322). Razlog za to je seveda preprost in tiči najprej v eklektičnosti kritične analize diskurza tako na teoretski kot metodološki ravni. Definicija, ki jo podata Fairclough in Wodak (1997: 258), tako implicira raznovrstnost v pristopih:

> KAD vidi diskurz – jezikovno rabo v govoru in pisanju – kot obliko 'družbene prakse'. Razlaga diskurza kot družbene prakse implicira dialektični odnos med določenim diskurzivnim dogodkom ter situacijo (situacijami), institucijo (institucijami) in družbeno strukturo (strukturami), ki ga uokvirjajo: diskurzivni dogodek je

oblikovan s pomočjo njih, vendar jih tudi sam oblikuje. To pomeni, da je diskurz ravno tako družbeno konstitutiven kot družbeno oblikovan – konstituira situacije, objekte védenja ter družbene identitete in odnose med ljudmi in skupinami. Konstitutiven je tako v smislu, da omogoča ohranjati in reproducirati družbeni status quo, kot v smislu, da prispeva k njegovemu preoblikovanju. Glede na to, da je diskurz družbeno vpliven, povzroča vznik pomembnih vprašanj, povezanih z močjo. Diskurzivne prakse imajo lahko velike ideološke učinke, to pomeni, da lahko producirajo in reproducirajo neenakopravne odnose med (npr.) družbenimi razredi, ženskami in moškimi ter etničnimi/kulturnimi večinami in manjšinami na načine, s katerimi reprezentirajo stvari in pozicionirajo ljudi.

KAD tako pod skupno streho združuje različne pristope; poenostavljeno jih lahko klasificiramo v štiri kategorije. *Kritično jezikoslovje* se je razvilo na Univerzi Vzhodna Anglija v 70. letih in je svojo analizo utemeljevalo v veliki meri na načelih Hallidayjeve funkcijske slovnice (prim. Fowler 1991 in Halliday 1985). *Sociokulturni pristop* je utemeljil Norman Fairclough (prim. 1995), *sociokognitivni* Teun van Dijk (prim. 1997a in b), *historično-diskurzivno metodo* pa Ruth Wodak (prim. 2001) Konkretne študije, ki so objavljene (če se osredotočim na anglosaksonsko območje) večinoma v treh revijah, in sicer *Discourse & Society*, *Discourse Studies* in *Critical Discourse Studies*, so metodološko heterogene in velikokrat kombinirajo značilnosti več omenjenih pristopov hkrati. Vendar pa so kljub temu vsem prispevkom, ki jih umeščamo v polje kritične analize diskurza, skupne določene epistemološke predpostavke, ki so iz gornjega citata še bolj razvidne, tj. zlasti kritika neenakopravnih razmerij moči med družbenimi akterji. Enotno filozofsko podlago svojih analiz KAD črpa iz različnih, a epistemološko »usklajenih« virov: Antonio Gramsci, frankfurtska šola, vključno z Jürgenom Habermasom, Michael Foucault, Luis Althusser, Mihail Bahtin (Vološinov), Michel Pécheux, Pierre Bourdieu (za pregled prim. Fairclough, Wodak 1997; Vezovnik 2008). Enotna filozofska podlaga je torej tisti razlog – če se vrnem na samooznačevanje KAD – zaradi katerega slednji najbolj ustreza oznaka »akademsko gibanje«.

Če je KAD na mednarodni znanstveni sceni mlada, a polno uveljavljena disciplina, za domače slovenistične razmere to težko trdimo. Zanimanje za ta pristop sicer narašča, vendar ne s hitrostjo, ki bi mu zagotavljala polno in enakopravno participacijo na trgu znanstveno-raziskovalnih disciplin. Pobude za vstop v slovenski prostor so torej prišle iz neslovenističnih krogov, za to interdisciplinarno védenje so doslej največ zanimanja pokazali raziskovalci s Fakultete za družbene vede, ki opravljajo kritične analize medijskega diskurza, naj omenim Marušo Pušnik, Andreja Škerlepa, Andrejo Vezovnik (prim. 2007a, 2007b) ter Karmen Erjavec, ki na zanimiv in zgleden način analizira pomembne (ne le slovenske) politične teme (prim. Erjavec 2001, 2002, v sodelovanju z Volčič 2007, 2009; v sodelovanju z E. Erjavec, Juvančič 2009).[1] Na omenjeni fakulteti je nastalo tudi nekaj zanimivih diplomskih nalog s področja KAD. Na Fakulteti za podiplomski humanistični študij (ISH) deluje nekaj raziskovalcev, ki kritično analizirajo izobraževalne procese (Janez Justin), medije (Jože Vogrinc), računalniško komunikacijo (Tadej Praprotnik), kot eno zanimivejših raziskav velja omeniti analizo pojmovanja tujega in tujcev v učbenikih zgodovine (Čepič, Vogrinčič 2003). Na Mirovnem inštitutu izvajata klasične kritične analize med drugimi zlasti Mojca Pajnik in Roman Kuhar, in sicer na primeru odnosa večine do marginaliziranih skupin (imigranti, prostitutke, istospolno

1 Pri neslovenističnih avtorjih navajam le primere tistih razprav, ki so metodološko in vsebinsko najbolj povezane s »kritično analizo diskurza« kot šolo.

usmerjeni itn.). KAD izvajajo tudi na Pedagoškem inštitutu; eden od rezultatov evropskega projekta EMEDIATE, ki je združeval konzorcij najbolj vidnih evropskih raziskovalcev KAD, je analiza poročanja jugoslovanskih medijev o češkoslovaški krizi leta 1968 (Krašovec, Žagar 2008). Kritična analiza diskurza pa v slovenistiki žal ne kaže tako živahne podobe. Če se slovenistično jezikoslovje lahko izkaže z razvitim poljem analize diskurza na eni strani (prim. med drugim tematsko številko *Jezika in slovstva* 3–4, 2007) ter kvalitetnimi razpravami s področja kritične sociolingvistike na drugi (prim. M. Stabej, N. Komac Gliha, V. Mikolič, A. Nećak Lük idr.), presečišča, kamor bi lahko umestili KAD, skorajda ni. Omeniti velja razmišljanje Darinke Verdonik o pomenu kritične analize diskurza k preučevanju rabe jezika (ob primeru analize dnevnoinformativne televizijske oddaje) (2004), Gorjančevo analizo slovarskega diskurza (2005a), Skubičevo razpravo o sociolektih (2004) ter mojo analizo učnega načrta za gimnazije (2006) ter akterjev, ki so sooblikovali družbeno-politično dogajanje ob odcepitvi in pridružitvi Slovenije (2008). Pod mentorstvom Stabeja in Skubica je na Filozofski fakulteti nastalo tudi nekaj diplomskih nalog s področja KAD, ravno tako ena diploma na koprski slovenistiki pod mentorstvom Vesne Mikolič. Glede na izredno povečano zanimanje jezikoslovcev za korpusno jezikoslovje lahko upamo v prihodnosti na porast kritičnih korpusnih analiz. Toda v tem trenutku stanje raziskav na področju slovenistične kritične analize diskurza ni na zavidljivi ravni in razlogov je zagotovo več, od močne strukturalistične tradicije do poslanstva slovenistike kot nacionalne vede. Poleg tega se je KAD tako na mednarodni kot slovenistični ravni znašla pred izzivi, s katerimi se mora, če hoče polno razviti svoje potenciale, konstruktivno soočiti. V nadaljevanju bom predstavila dva problema in smernice za njuno reševanje.

2 Mit o objektivizmu

V trenutku, ko se kritična analiza diskurza odpove oznaki »teorija« ali »metoda« (z vsemi posledicami), je pripravljen teren za kritične poglede zlasti tistih raziskovalcev, ki ji očitajo subjektivnost, politični angažma in metodološko nerigoroznost (prim. Widdowson 2004[2] v Tian 2006 in Stubbs 1997). Očitkom o subjektivnosti lahko kritična analiza diskurza po eni strani pritrdi, po drugi pa jih tudi ovrže, in sicer na podlagi skupne predpostavke o znanosti kot diskurzu, tj. posebni obliki družbene prakse. Pojma subjektivnosti in objektivnosti sta znotraj tako pojmovanega *akademskega diskurza*, za katerega so značilni intersubjektivnost, hierarhije, norme, različne distribucije moči, pravzaprav nerelevantna.[3] Osnovna značilnost znanosti, kot si jo želimo predstavljati, je ukvarjanje z dejstvi, vendar je filozofija znanosti, utemeljena na konstruktivističnih načelih, že pred nekaj desetletji zamajala to prepričanje (prim. Latour 1987). Halloway (2004/2002: 60–61) ironično predstavi mit o znanstveni objektivnosti takole:

> Čim dlje je družboslovec umaknjen od družbe, ki jo proučuje, tem bolje. Idealen znanstvenik bi bil opazovalec na Luni, od koder bi lahko resnično objektivno analiziral družbo. Kolektivnost, družba, postane objekt, ki je, kolikor se le da, daleč od subjekta.

Znanstveno raziskovanje je podvrženo intersubjektivnim normam, ki nastajajo znotraj in ne obstajajo zunaj posamičnih disciplin znanosti, tj. neodvisno, »objektivno«. Douglas Allchin (1998) predlaga celo nov koncept objektivnosti; ugotavlja namreč, da znanstveniki med znanstvenim delovanjem izražajo vrednote

2 H. G. Widdowson: *Text, Context, Pretext: Critical Issues in Discourse Analysis*, Oxford, Blackwell Publishing, 2004.

3 V članku opredeljujem predvsem humanistični in družboslovni diskurz, vendar tudi za naravoslovje, kot obsežno utemeljuje Bruno Latour, veljajo podobna načela (prim. Latour 1987).

svojega kulturnega okolja,[4] čemur se nikakor ni mogoče upreti, zato je »objektivnost« mogoče doseči le z različnimi raziskavami, ki (tudi) s pomočjo alternativnih vrednot pridejo do različnih zaključkov. Na ta način lahko, kot ugotavlja avtor, nasprotujoče si vrednote delujejo kot sistem epistemičnega preverjanja in uravnoteženja (prav tam, spletni dostop).

V zvezi s kritično analizo diskurza, za katero bi se zdelo, da bi lahko očitkom o metodološki nerigoroznosti (in posledično subjektivnosti) vsaj delno ušla s popolnim prestrukturiranjem v polje računalniške korpusne analize,[5] ni videti udobnega izhoda. Tudi sama korpusna analiza je v prvem koraku soočena z vrednostno odločitvijo, in sicer v zvezi z uravnoteženostjo korpusa. Stabej (1998; spletni dostop) razmišlja o omenjeni problematiki takole:

> Vprašanje referenčnosti [korpusa] je v svoji globalni razsežnosti pomembno jezikovnofilozofsko vprašanje /.../. Kakšna količina izpričanih besedil in stavkov je potrebna, da lahko ustrezno ponazarja jezikovno zmožnost chomskyjevskega idealnega rojenega govorca? /.../ Popolnoma jasno je, da noben korpus ne more vsebovati neskončnega števila slovnično pravilnih (in komunikacijsko ustreznih) stavkov. Vprašanje je le, katero končno število lahko vzamemo za metonimijo neskončnega in kako se raziskovalci pri uporabi korpusa zavedajo, da ima ne glede na svojo končno velikost vsak korpus poleg vseh prednosti, ki na marsikaterem jezikoslovnem področju izpričano omogočajo ustreznejše in učinkovitejše raziskovanje in uporabnost, na koncu vendarle status metonimičnosti.

Vprašanje referenčnosti ob gradnji korpusa je bilo in ostaja eden od temeljnih izzivov korpusnega jezikoslovja, ki še ni rešeno v zadovoljivi meri (Biber idr.: 1998: 250; Gorjanc 2005b: 30) in morda je po skoraj dveh desetletjih še vedno aktualna iskrena trditev Geoffreyja Leecha (2005/1991: 33):

> Danes je treba v predpostavko o reprezentativnosti preprosto verjeti. Upamo, da bomo v prihodnosti razvili statistične ali druge modele, ki bi določili, kaj dela korpus reprezentativen za veliko množico besedil, ter jih aplicirali na obstoječe korpuse.

Drugi problem korpusne analize se nanaša na obdelavo korpusnih podatkov. Korpusni jezikoslovci so včasih tako fascinirani nad analizo korpusnih podatkov, da pozabijo na vrednotenje dobljenega gradiva (prim. Sinclair 2007: 1). Vrednotenje jezikovnih podatkov, ki je odvisno od kulturnega konteksta raziskovalcev, je torej vselej prisotno v humanističnih raziskavah[6] in kritike vrednostnih stališč KAD so zaradi tega spoznanja pravzaprav precej redke, kakor so tudi redki odzivi raziskovalcev »akademskega gibanja KAD« na te očitke (prim. Beaugrande 2007).

3 Izziv: avtorefleksija

Bolj konstruktivne so se pokazale tiste debate o problemih KAD, ki so jih sprožili domicilni raziskovalci ali pa avtorji, ki jih s slednjimi druži sorodno epistemološko izhodišče; mednje sodi tudi Michael Billig, ki kritiko KAD usmerja v dve (sicer) povezani smeri. Njegova »besedilna kritika« se nanaša na prispevke, ki jih pišejo raziskovalci s področja kritične analize diskurza: avtor ugotavlja, da ti uporabljajo enake jezikovne strukture, kot jih sami pri drugih piscih označujejo za problematične (2008a). Izpostavi zlasti strategiji

4 To tezo utemeljuje med drugim tudi s sklicevanjem na znane izsledke preučevanja človeških ras s konca 19. stoletja, ki so bili v pretežni meri odvisni od predhodnih »zunajznanstvenih« predpostavk o večvrednosti bele rase (Allchin 1998; spletni dostop).

5 Korpusno analizo omenjam zaradi tega, ker je po splošnem prepričanju najbolj objektivna in od vseh kvantitativnih metod družboslovnega in humanističnega raziskovanja najmanj odvisna od raziskovalčeve interpretacije. Resnica seveda ni tako preprosta, kar utemeljujem v nadaljevanju.

6 Prim. opombo št. 2.

nominalizacije in pasivizacije, ki naj bi po njegovem mnenju[7] zagotavljali izbris akterja; reprezentacijo akterjev in njihovih dejanj kot neživih reči, npr. »tržne zakonitosti«); ohranjanje neenakih družbenih razmerij. Prispevek omenjenega avtorja v reviji *Discourse and Society* je spodbudil kar nekaj utemeljenih odzivov (Fairclough 2008, van Dijk 2008, Martin 2008), in sicer jih lahko grobo strnem v ugotovitev, da sta tako nominalizacija kot pasivizacija le potencialno problematični strategiji (v smislu ohranjanja neenakopravnih družbenih razmerij) in da nikakor to ne velja za vse kontekste, v katerih jih avtorji uporabljajo, saj se lahko uporabljata v popolnoma »nedolžne« namene, kot npr. navaja Fairclough za nominalizacijo (2008: 813):

> Nominalizacije so koristne pri generaliziranju, abstrahiranju in klasifikaciji dejanj in dogodkov. Ko jih uporabljamo, so koristne, ko govorimo ali razmišljamo o razredih /.../ brez spremenljivk, ki za naše (tj. znanstvene ali administrativne) zadeve niso relevantne, ker so lahko akterji dejanj in drugi udeleženci v procesih ter časovni, prostorski ter načinovni prislovi ter operatorji izbrisani.

Billig se dotakne tudi področja, ki ga je obširneje izpostavil že v članku iz leta 2003, ki pa razen skromne pripombe Wodakove (2006), da kaže na potencialno zelo plodno in nujno debato za KAD, obširnejših odzivov (vsaj glede na podatke, do katerih sem sama prišla) ni doživel. Razmišljanje o slogu kritične znanstvene razprave (ob katerem posebej izpostavlja, da ni le estetske narave (2008b: 839) umesti v širši družbeni kontekst; poskuša namreč najti vlogo kritične analize diskurza znotraj akademskega življenja. Nekoč alternativna šola, ki se je utemeljevala na kritični poziciji do prevladujočih trendov v jezikoslovju in do širše družbene teorije, si je v zadnjih desetletjih pridobila enakopraven status med akademskimi disciplinami.[8] Avtor na uspeh KAD pogleda tudi iz druge perspektive in ugotovi, da se podreja istim načelom politične ekonomije, ki obvladuje akademsko poučevanje in raziskovanje, kot ostale discipline, ki jih KAD motri s kritičnim očesom (2003: 40–45). KAD se je s svojim ekskluzivističnim odnosom in »predkupno pravico« do pojma *kritično* znašla na isti ladji z vsemi ostalimi pristopi, ki jih označuje za tradicionalne in nekritične. Znašla se je v svetu akademske tekmovalnosti in preživetja, borbe za financiranje raziskovalnih projektov, študentov, nagrad, skratka, v svetu komercialnih vrednot in posledično potrebe in nuje po promoviranju svojih intelektualnih produktov, kar zrcali tudi slog znanstvenih besedil (2008b: 839).

Rešitev iz zagate pa ni preprosta. Radikalno spreminjanje pravil žanrov (tudi znanstvenih) je tvegano početje. Naivno je tudi upati na radikalno reorganiziranje akademskih hierarhij, ki so seveda posledica neenakomerne distribucije moči, mdr. tudi odnosa med učiteljem (ki predava kritično analizo diskurza) in študentom. Vprašanje je, ali bi bila kritika obstoječih družbenih razmerij lahko učinkovita, če bi jo izrekali akterji, pozicionirani zunaj obstoječih akademskih institucij. Namreč, učinkovitost izjav je neločljiva od obstoja institucije, ki definira pogoje »posrečenosti« (Bourdieu 1991: 73). Pravi odgovor je zaenkrat morda le v večji stopnji senzibilnosti in avtorefleksiji raziskovalcev glede vprašanj družbenega konteksta, znotraj katerega delujemo, in majhni koraki v smer zagotavljanja enakopravnosti vseh družbenih akterjev, s katerimi imamo opravka tako znotraj kot zunaj akademskega življenja.

7 Razumevanje strategije nominalizacije v znanstvenih besedilih avtor poveže s konceptom t. i. gramatične metafore, ki ga je razvil Halliday (Halliday 1993/1989: 79–82 in Halliday 1998: 185–236) ter ugotovitvami kritičnega jezikoslovja (Billig 2008: 785–787).

8 Za razvoj kritične analize diskurza na slovenski akademski sceni to najbrž ne velja v celoti.

Literatura

ALLCHIN, Douglas, 1998: Values in Science and in Science Education. Fraser, B. J. in Tobin, K. G. (ur.): *International Handbook of Sicence Education. Part one.* Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 1083–1092. <http://www1.umn.edu /ships/ethics/values.htm>. (Dostop 15. 7. 2009.)

BEAUGRANDE, Robert de, 2007: The Case against Critical Discourse Analysis Reopened: In Search of Widdowson's »Pretexts.« <http://www.beaugrande.com/WiddowsonPretexts.htm>. (Dostop 16. 7. 2009.)

BERGOČ, Simona 2006: Vloga šole pri jezikovnem načrtovanju. *Šolsko polje* 1–2/17. 117–125.

BERGOČ, Simona, 2008: Družbeni akterji in slovenska kulturna identiteta v medijskem diskurzu dveh obdobij. *Jezik in slovstvo* 6/53. 69–84.

BIBER, Douglas, CONRAD, Susan, REPPEN, Randi, 1998: *Corpus linguistics: investigating language structure and use*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.

BILLIG, Michael, 2003: Critical Discourse Analysis and the Rhetoric of Critique. Weiss, Gilbert, Wodak, Ruth (ur.): *Critical Discourse Analysis. Theory and Interdisciplinarity*. Houndmills etc.: Palgrave Macmillan. 35–46.

BILLIG, Michael, 2008a: The Language of critical discourse analysis: the case of nominalisation. *Discourse and Society* 6/19. 783–800.

BILLIG, Michael, 2008b: Nominalizing and de-nominalizing: a reply. *Discourse and Society* 6/19. 829–841.

BOURDIEU, Pierre, 1991: *Language and Simbolic Power*. Cambridge: Polity Press.

ČEPIČ, Mitja, VOGRINČIČ, Ana, 2003: Tujec in tuje v učbenikih: kritična diskurzivna analiza izbranih primerov iz učbenika zgodovine. *Teorija in praksa* 2/40. 313–334.

ERJAVEC, Karmen, 2001: Media representation of the discrimination against the Roma in Eastern Europe: the case of Slovenia. *Discourse and Society*. 6/12. 699–727.

ERJAVEC, Karmen, 2002: September 11: media construction of risk discourse: critical discourse analysis. *Medien Journal* 4/26. 19–31.

ERJAVEC, Karmen, ERJAVEC, Emil, JUVANČIČ, Luka, 2009: New wine in old bottles: critical discourse analysis of the current common EU agricultural policy reform agenda. *Sociol. rural.* 1/49. 41–55.

ERJAVEC, Karmen, VOLČIČ, Zala, 2009: A Slovene president's self-help discourse: making Slovenes more positive. *Critical discourse studies* 2/6. 97–110.

ERJAVEC, Karmen, VOLČIČ, Zala, 2007: »War on terrorism« as a discursive battelground: Serbian recontextualization. *Discourse and Society* 2/18. 123–137.

FAIRCLOUGH, Norman, 1995: *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London, New York: Longman.

FAIRCLOUGH, Norman, 2008: The language of critical discourse analysis: reply to Michael Billig. *Discourse and Society* 6/19. 811–819.

FAIRCLOUGH, Norman, WODAK, Ruth, 1997: Critical Discourse Analysis. van Dijk, Teun (ur.): *Discourse as social interaction. Discourse studies 2. A multidisciplinary introduction*. 258–284.

FOWLER, Roger, 1991: *Language in the news: discourse and ideology in the press*. London, New York: Routledge.

GORJANC, Vojko, 2005a: Neposredno in posredno žaljiv govor v jezikovnih priročnikih: diskurz slovarjev slovenskega jezika. *Družboslovne razprave* 48/21. 197–209.

GORJANC, Vojko, 2005b: *Uvod v korpusno jezikoslovje*. Domžale: Izolit.

HALLIDAY, Michael A. K., 1985: *An introduction to functional linguistics*. London, Caulfield East, Baltimore: Edward Arnold.

HALLIDAY, Michael A. K., 1993/1989: Some Grammatical Problems in Scientific English. Halliday, Michael A. K., Martin, James R. (ur.): *Writing Science: Literacy and Discoursive Power*. London, Washington, D. C.: The Falmer Press (Taylor & Francis Group). 69–85.

HALLIDAY, Michael A. K., 1998: Things and Relations. Regrammaticising experience as technical knowledge. Martin, James R., Veel, Robert (ur): *Reading Science. Critical and functional perspectives on discourses of science*. London, New York: Routledge. 185–236.

HALLOWAY, John, 2004/2002: *Spremenimo svet brez boja za oblast*. Ljubljana: Študentska založba (posebna izdaja Časopisa za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo). Izv.: *Change the world without taking power*.

KRAŠOVEC, Primož, ŽAGAR, Igor Ž., 2008: »Napredni« proti »birokratskemu« socializmu: kako se je mit socializma v jugoslovanskem poročanju o okupaciji Češkoslovaške leta 1968 razcepil na dvoje. *Šolsko polje* 3–4/19. 57–76.

LATOUR, Bruno, 1987: *Science in action. How to follow scientists and engineers through society*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

LEECH, Geoffrey, 2005/1991: Stanje stvari v korpusnem jezikoslovju. Gorjanc, Vojko, Krek, Simon (ur.): *Študije o korpusnem jezikoslovju*. Ljubljana: Krtina. 29–57. Izvirnik: The state of the art in corpus linguistics.

MARTIN, James R., 2008: Incongruent and proud: devilifying »nominalisation«. *Discourse and Society* 6/19. 801–810.

SAJOVIC, Tomaž, 2007: Jezik znanosti – jezik metafizične redukcije? Orel, Irena (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24. Metode in*

zvrsti. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 33–55.

SINCLAIR, John, 2007: Introduction. Hoey, Michael idr. (ur.): *Text, Discourse and Corpora*. London: Continuum. 1–5.

SKUBIC, Andrej E., 2004: Sociolekti od izraza do pomena: kultiviranost, obrobje in eksces. Kržišnik, Erika (ur.). *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Obdobja 22. Metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.

STABEJ, Marko, 1998: Besedilnovrstna sestava korpusa FIDA. Kačič, Zdravko (ur.): *Uporabno jezikoslovje* 6. 96–106. <http://www.fida.net/slo/clanki/stabej_02.html>. (Dostop 15. 7. 2009.)

STUBBS, Michael, 1997: Whorf's children: critical comments on critical discourse analysis (CDA). Ryan, Ann, Wray, Alison (ur.): *Evolving Models of Language*. Clevedon: Multilingual Matters. 100–116. <http://www.uni-trier.de/fileadmin/fb2/ANG/Linguistik/Stubbs/stubbs-1997-whorfs-children.pdf>. (Dostop 14. 7. 2009.)

TIAN, Hailong, 2006: H. G. Widdowson: *Text, Context, Pretext: Critical Issues in Discourse Analysis* (Language in Society, 35). Oxford: Blackwell Publishing. 2004. 185 pp. Journal of sociolinguistics 2. 140–143. <http://www.lancs.ac.uk/staff/tian/publications/reviews/Review%20of%20Text,%20Context,%20Pretext.pdf>. (Dostop 14. 7. 2009.)

WODAK, Ruth, 2001: The discourse – historical approach. Wodak, Ruth, Meyer, Michael (ur.): *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage. Str. 63–94.

WODAK, Ruth, 2006: Critical linguistics and critical discourse analysis. Östman, Jan-Ola, Verschueren, Jeff (ur.): *Handbook of Pragmatics Online*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publ. Co. <http://www.benjamins.com/online/hop/>. (Dostop 9. 7. 2009.)

VAN DIJK, Teun A., 1997a: The study of discourse. van Dijk, Teun (ur.): *Discourse as structure and process. Discourse studies. A multidisciplinary introduction. Volume 1*. London: Sage Publications. 1–34.

VAN DIJK, Teun A., 1997b: Discourse as interaction in society. van Dijk, Teun (ur.): *Discourse as social interaction. Discourse studies. A multidisciplinary introduction. Volume 2*. London: Sage publications. 1–37.

VAN DIJK, Teun A., 2008: Critical discourse analysis and nominalisation: problem or pseudo-problem? *Discourse and Society* 6/19. 821–828.

VERDONIK, Darinka, 2004: Prispevki kritične analize diskurza k proučevanju rabe jezika. *Dialogi (Maribor)* 3–4/40. 60–74.

VEZOVNIK, Andreja, 2007a: Diskurzivna konstrukcija slovenske nacionalne identitete: analiza časopisnih političnih komentarjev v obdobju vstopanja Slovenije v Evropsko unijo. *Ann, Ser. hist. sociol*. 2/17. 469–483.

VEZOVNIK, Andreja, 2007b: Diskurzi o očetovstvu v slovenskih starševskih revijah: kritična analiza diskurza. *Teorija in praksa* 1–2/44. 191–208.

VEZOVNIK, Andreja, 2008: Kritična diskurzivna analiza v kontekstu sodobnih diskurzivnih teorij. *Družboslovne razprave* 24/57. 79–96.

MEDKULTURNA PARADIGMA SLOVENISTIKE V TUJEJEZIČNEM OKOLJU

Elizabeta Bernjak
Filozofska fakulteta, Maribor

UDK 376.1-054.57:811.163.6'243:316.7

Prispevek obravnava medkulturno paradigmo slovenistike v tujejezičnem okolju, kjer se slovenščina poučuje kot tuji in manjšinski jezik. Medkulturni model izobraževanja manjšine in večine je model jezikovne in kulturne integracije. Prispevek oblikuje tudi vprašanja v zvezi z medkulturno paradigmo jezikoslovja ter z medkulturno komunikacijo.

medkulturno jezikoslovje, medkulturna slovenistika, medkulturna komunikacija, medkulturno izobraževanje, medkulturna kompetenca

The article deals with the intercultural paradigm of Slovene Studies in a context where Slovene is being taught as a foreign and a minority language. The intercultural model of educating both the minority and the majority is one of linguistic and cultural integration. The article also poses questions concerning the intercultural paradigm of linguistics and intercultural communication.

intercultural linguistics, intercultural Slovene Studies, intercultural communication, intercultural education, intercultural competence

1 Uvod

Medkulturna slovenistika v Univerzitetnem središču Savaria v Szombathelyu ima izjemno pomembno vlogo pri usvajanju in ohranjanju maternega jezika slovenske manjšine, pri uzaveščanju narodnostne pripadnosti in razvijanju kulturne identitete ter sožitja med večinskim narodom in narodnostjo. Uresničevanje teh nalog razširja program sombotelske slovenistike, ki naj bi postala središče narodnostnega in medkulturnega življenja. Spoznavno jezikoslovje prinaša vedno več opozoril o odločilnem pomenu jezikovnega znanja in medkulturnih vednosti za smiselno preživetje v novo nastalih okoliščinah čezmejnega pretoka delovne sile, informacij, znanja, kulture itn. Jezikovno znanje in medkulturne vednosti ne nudijo le realnih možnosti za družbeno uspešnost in kakovostno življenje v novi integracijski stvarnosti, marveč tudi posamezne možnosti, kot je npr. sposobnost besednega urjenja lastne izkušnje in odnosa do realnosti, do stičnih jezikov v skupnosti, do lastne in druge skupnosti, ki prispevajo tudi k skladnemu čustvenemu in duhovnemu razvoju. Ta spoznanja s področja medkulturne komunikacije smo upoštevali pri načrtovanju izobraževalnih programov na slovenistiki, upoštevajoč strategije in načela izbire učnih vsebin v učnih programih za pouk manjšinskega jezika kot materinščine in tujega jezika, načela selektivnosti, stičnosti ter kontrastivnosti. V ospredju so komunikacijske potrebe individualnih govorcev, saj analiza individualne vloge posameznega govorca v vsakokratni socialni interakciji potrjuje, da prav sporazumevalna zmožnost posameznika predstavlja bistven predpogoj za sporazumevanje v pogojih medkulturne

komunikacije. Študij slovenskega jezika, književnosti, kulture in civilizacije naj bi prispeval k nujno potrebnemu razvoju jezikovne in kulturne zavesti kot širšega razumevanja človekove jezikovne dejavnosti. Jezikovna in kulturna zavest vključujeta tudi poznavanje jezikovne moči in posameznikovega nadzora nad jezikovnimi rabami. Pomembni sta posebno v stiku z drugimi jeziki, kar samo po sebi navaja k primerjalnemu opazovanju jezikovnih in kulturnih podobnosti ter razlik in tako omogoča poglobljene vpoglede v materinščino in lastno kulturo.

2 Medkulturno izobraževanje

Svet Evrope razume raznolikost kultur, jezikovni pluralizem in jezikovno raznolikost kot posebno vrednoto. Večkulturnost pomeni vzajemno dopolnjevanje, mirno sožitje in razumevanje med narodnostnimi skupinami različnih kultur, živečih v isti družbi. Izraz medkulturnost se uporablja v smislu interakcije med kulturami. Medkulturni model izobraževanja je model jezikovne in kulturne integracije. Z medkulturnostjo se tesno povezuje tudi pojem kulturne raznolikosti. V primeru medkulturnosti je večji poudarek na interakciji med različnimi kulturami, medtem ko gre pri kulturni raznolikosti v prvi vrsti za ohranjanje in razvijanje vrednot različnosti (Wierzbicka 1992, Grosman 2000, Mikolič 2004). Pri pouku manjšinskega/tujega jezika medkulturni pristop zamenja tradicionalno paradigmo: namesto usvajanja leksikalno-gramatične kompetence se osredinja na usvajanje medkulturne sporazumevalne zmožnosti. Poudarja, da je znanje in učenje manjšinskega/tujega jezika več kot le uspešna in učinkovita informacija-komunikacija. Komunikacija namreč ne pomeni zgolj izmenjave informacije, ampak zajema interakcijo z drugim človeškim bitjem, razumevanje njegovega dojemanja sveta, verovanj, vrednot in obnašanj ter reakcije nanje. Komunikacija ima v tem smislu značaj kulturnega procesa. Iz tega izhajajoč se pri pouku manjšinskega/tujega jezika znova poudarja tradicionalni humanistični model, ki vsebuje tudi spoznavanje kulturnih produktov, ustvarjenih v danem jeziku: književnost, filozofijo, umetnost. Teoretično ozadje pouka manjšinskega/tujega jezika, ki ima za cilj razvijanje medkulturne zmožnosti, je teorija družbene identitete (Kramsch 2003). Z njeno pomočjo lahko razumemo »drugega«, preučujemo, kako člani določene družbe stopajo v stik s predstavniki druge skupnosti in se odzivajo nanje. Pomembno vlogo ima tudi pri tem, da se vedenja in znanja študentov slovenistike razširijo tudi z vedenji o skupnosti, ki ta jezik govori, tako lahko stereotipe zamenjajo dejanska vedenja o »drugem«. S srečevanjem različnih kultur, z izmenjavo študentov in predavateljev, z razvijanjem medsebojnega zaupanja, tj. prek medkulturnih izkušenj, se lahko ponovno odkriva tudi lastna kultura. Tako kulturne razlike ne povzročajo več frustracij, predsodkov, ampak pokažejo na meje med kulturami, ki jih je mogoče prestopiti le po poti odprtosti in komunikacije. Medkulturno izobraževanje omogoča doseganje novih znanj in vedenj z obravnavo takih občutljivih vprašanj, kot je skupna zgodovinska preteklost, religiozna pripadnost, narodne identitete in migracija. Naloga učitelja slovenščine kot tujega ali manjšinskega jezika je pripraviti študente na interakcijo z ljudmi druge kulture in jim omogočiti, da razumejo in sprejmejo pripadnike druge kulture, ki imajo razlikujoča se gledišča, vrednote in vedenjske oblike (prim. Byram, Gribkova, Starkey 2002:10). Vse to seveda ne pomeni, da morajo učitelji v medkulturnem izobraževanju obvladati vsa možna znanja in vedenja v zvezi z lastno in z vsemi drugimi kulturami. Mnogo bolj je pomembno, da so s svojo strokovno in metodično usposobljenostjo zmožni ustvariti tako medkulturno učno okolje, v katerem se v študentih (lahko) prebudi želja po odkrivanju kulturnih razlik.

3 Medkulturna zmožnost

V analizi modela medkulturne kompetence nekateri avtorji (A. Wierzbicka 1992, Byram, Zarate 1997, Čok 1999) izpostavljajo problem oblikovanja stikov med različnima kulturama oz. različnimi kulturami. Pri tem je osrednji dejavnik t. i. medkulturni govorec, ki realno vidi in zna razložiti sistem odnosov med kulturama ter opravlja vlogo posredovalca, se pravi, da je zmožen posredovati med seboj in sogovorci, da je zmožen med interakcijo objektivno opazovati sebe, analizirati svoje obnašanje in se prilagoditi partnerjem v interesu uspešne interakcije. Ena najpomembnejših nalog učiteljev kot medkulturnih posredovalcev je razvijanje medkulturne zmožnosti (Byram, Gribkova, Starkey 2002: 15), ki jo sestavljajo naslednje komponente: (1) znanje, (2) spretnosti in (3) odnos do drugačnosti. Slednja komponenta zajema radovednost in odprtost, kar omogoča, da svojih vrednot, predstav in vedenjskih oblik ne razumemo kot edine resnične in za vse obvezujoče, prav nasprotno, upoštevati je treba, kako naš lastni red vrednot in naša podoba sveta delujeta iz perspektive kake druge osebe. Komponenta znanja predstavlja znanje o različnih družbenih skupinah lastne in druge kulture, o njihovih kulturnih produktih in tradicijah ter o znanju, pridobljenem v družbenih in osebnih interakcijah. Pri spretnostih avtorji izpostavljajo zmožnost primerjave, razlaganja in iskanja povezav med kulturami in jeziki. Medkulturno usmerjeni učitelj mora razpolagati ne samo z aktualiziranim in aktivnim znanjem o kulturi ciljne jezikovne skupnosti, ampak tudi z informacijami v zvezi s svojo državo, s posebnim poudarkom na tem, kako vse to lahko vidi neki zunanji opazovalec s popolnoma drugačnimi kulturnimi običaji in jezikovno podobo sveta. Temelj medkulturnega izobraževanja predstavlja medkulturno sporazumevanje, zato mora učitelj na slovenistiki razpolagati z ustreznim znanjem o rabi ciljnega jezika – pri tem je v prvi vrsti poudarek na slovnični in pragmatični pravilnosti – oz. ustreznim vedenjem o komunikacijskih problemih, ki se pojavljajo med komunikacijo in jih izzovejo primanjkljaji v jezikovni zmožnosti študentov.

4 Medkulturna komunikacija

V mednarodnih raziskavah se izraz medkulturna komunikacija (MKK) pojavlja od sedemdesetih in osemdesetih let prejšnjega stoletja in se je razširil v najrazličnejših kulturoloških znanostih. V teh raziskavah pa bi moralo imeti svoj delež tudi jezikoslovje, ker se stiki med kulturami odvijajo v okviru komunikacijskih procesov, ki so pretežno jezikovne narave. Kljub temu pa na predmetni ravni ne vemo natančno, kaj pomeni oz. kako poteka t. i. medkulturni komunikacijski proces, prav tako na metaravnini ni povsem jasno, kakšna disciplina naj bo/bi bila MKK. Pri konceptualizaciji in razlagi medkulturne komunikacije jezikoslovje tako rekoč ni imelo pomembnejše vloge (prim. Podsiadłowski 2004). MKK se na predmetni ravni v različnih virih pojavlja v različnih pomenih: dvostranski znanstveni diskurz, koncepcija pouka tujega jezika, prevajanje v drugi jezik, medjezikovno sposojanje, razvijanje kulturne kompetence, kulturno kontrastivno raziskovanje komunikacije, dvogovor manjšinskih in večinskih kultur, razširjena varianta deželoznanstva kot discipline itn. Bistvo problema je v tem, da naše zaznavanje stvarnosti in naš odnos do nje določa naša kultura in znotraj nje jezik dane kulture. Poudariti je treba, da gre za interakcijo govorcev, za pojem dinamičnega procesa, v okviru katerega se med interakcijo oseb, izhajajočih iz konceptualno različnih življenjskih svetov, nastane nova, posebna kultura – neke vrste terciarna kultura.

5 Medkulturno jezikoslovje: vsebina, naloge, cilji

5.1

Četudi je Malinowski (1944: 5) že več kot pred šestimi desetletji napovedal, da se bo jezikoslovje prihodnosti razvijalo v znamenju kulture, je vse do bližnje preteklosti le nekaj raziskovalcev prišlo dejansko do postavitve kulturno osredinjene jezikoslovne paradigme. Medtem ko se je v filozofskih znanstvenih smereh – tudi v literarni vedi – ali na njihovih delnih področjih uveljavila medkulturna usmeritev, je v jezikoslovju, po vseh znakih sodeč, manjše zanimanje za medkulturnost. Tako poskušajo npr. nekatere smeri pragmatike izključiti kulturne relacije, ko določajo univerzalije govornega dejanja neodvisno od kulture (prim. konverzacijske maksime, Grice 1997). V madžarskem in slovenskem jezikoslovju se teorija medkulturnosti pojavlja predvsem pri teoriji komunikacije, dialektologiji, teoriji prevajanja, kulturni semantiki ter pragmatiki. Medkulturno pragmatiko lahko razumemo kot sodobni pristop h kontrastivni analizi jezikov in kultur, ki se na sombotelski slovenistiki udejanja pri slovensko-madžarski kontrastivni frazeologiji in slovnici, pri obravnavi slovensko-madžarskih književnih in jezikovnih stikov ter slovensko-madžarskih zgodovinskih in kulturnih stikov. Posebno vlogo ima prevajanje in branje sodobne slovenske književnosti in slovenske zamejske (porabske) književnosti v poučevanju slovenskega jezika. Sodobna slovenska književnost pomaga k doživetju pestrosti sodobnega jezika, medkulturna književnost pisatelja pripadnika narodne manjšine pa, s svojo odprtostjo do druge kulture, ponuja jezikovne in tematske vzorce, ki pomagajo razumeti »skupni prostor« več kultur, kulture avtorja in bralca, literarnega kritika in znanstvenika, učitelja in študenta. Ne gre le za vprašanje vnašanja kulturnih elementov, pač pa za ozaveščen pristop k medkulturnim razlikam v jezikovnih sistemih in njihovi rabi, s pomočjo katerega bodo študenti usposobljeni za učinkovito komunikacijo v zanje tujejezičnem okolju. Kontrastivna analiza različnih jezikov poteka hkrati na semantični in pragmatični ravnini, saj se pri jezikovnem sporazumevanju hkrati z leksikalnimi in besedilnimi udejanjajo tudi pragmatični pomeni.

Med utemeljitelje medkulturnega jezikoslovja se z nemškega govornega območja uvrščajo zlasti Hermanns (2003), Kniffka (1995), Kusse, K. Unrath-Scharpeneck (2002) ter Raster (2002). Kniffka (1995: 65) na primer govori o »kulturno kontrastivnem jezikoslovju«, osredinja se zlasti na različne načine usvajanja in rabe jezikov, na različnost jezikov v stiku ter na razlike v znanstvenem preučevanju posameznih jezikov. V zvezi s tem postavlja hipotezo, da teorija gramatike, jezikovna tipologija in druge jezikovnosistemske perspektive kot referenčne znanosti niso dovolj za opis medkulturnih stikov. Iz njegovega izvajanja je sklepati, da so za odkrivanje jezikovnih in kulturnih kontrastov najustreznejše pragmatične oz. jezikovnovedenjske tipološke razlike (omeniti moramo, da to ni povsem točno, saj je tudi jezik del kulture). Kusse, K. Unrath-Scharpeneck (2002) poskušata osvetliti vsaj dve smeri medkulturnega jezikoslovja: a) raziskave, ki se neposredno ali posredno vežejo na filološko tradicijo ter na raznovrstne pojavitve kultur (jezik, umetnost, religija, običaji ipd.) in so tako kulturološko znanstveno inspirirane; b) »kulturološke študije«, v kolikor jezikoslovna vprašanja povezujejo s preučevanjem kultur in subkultur. Raster (2002) razlikuje dva pristopa, po katerih se z medkulturnega vidika preučujejo (a) jeziki in (b) jezikoslovje. Pod (a) si predstavlja tak raziskovalni program, ki se nanaša na medkulturnost jezikov. V tej funkciji MKJ analizira določene razlike v eksistenčnih oblikah in načinih rabe jezikov v odvisnosti od vsakokratne kulture. Pod (b) Raster postulira smer, ki se nanaša na medkulturnost jezikoslovja, torej na to, da je v različnih kulturah tudi jezikoslovje različno prisotno.

Anglosaška strokovna literatura daje sintezo o jezikovni antropologiji in holističnem kognitivnem jezikoslovju (Palmer 1996) ter o interkulturni pragmatiki in semantiki (Wierzbicka 1992). V ruski slavistiki se je izoblikovalo jezikoslovje o jezikovni podobi sveta (naslanjajoč se na kognitivizem, dejansko pa gre za neohumboldtizem). Na Poljskem se pojavlja »lingwistyka interkulturowa«. V slovenskem kulturnem prostoru najdemo prav tako nove pristope medkulturne obravnave jezikov, ki temeljijo na različnih teoretičnih izhodiščih, na konceptu medkulturne vzgoje pri tujejezičnem pouku, na teoriji govornih dejanj, Hallidayevem funkcijskem jezikoslovju, na teoriji prevajanja, na kontrastivni retoriki, na teoriji jezikov v stiku, na jezikovnem transferju (prim. Grosman, Čok, v: Štrukelj 2000, Bernjak 2004), a jih večinoma druži skupen namen, tj. z medkulturno osvetlitvijo jezikovnih pojavov pri tujejezičnem pouku doseči ozaveščeno sprejemanje različnih jezikovnih in kulturnih stvarnosti, s čimer bi se študenti lažje izognili spodrsljajem v medkulturnem sporazumevanju.

5.2 Konceptualizacija medkulturnega jezikoslovja

Razvozlanje kulturnih kodov se dogaja s pomočjo raziskovanja in/ali analiziranja komunikacije in jezika. V manjšinski situaciji pogostokrat jezik in kultura ne tvorita vzporednice. Empirične raziskave namreč kažejo, da se vzorci kulturnega izročila pogosto krepkeje in trajneje usidrajo kot njim pripadajoča jezikovnost. Pripadniki številnih narodnih manjšin zaradi napredujoče zamenjave jezika več ne govorijo etnične materinščine, kljub temu se kulturno vendarle odločno čutijo vezane na etnično skupnost. V bistvu gre za to, da je treba na metaravni bolj upoštevati kulturno determiniranost jezikovne dejavnosti, da bi dopolnili jezik kot s kulturo prepleteno dejavnost (tako glede sistema, rabe in funkcije, kot tudi s perspektive lastne in tuje kulture). Tudi sam status MKJ še ni povsem dorečen. Hermanns (2003) v okviru MKJ izpostavi tri poddiscipline: pragmatiko, semantiko in semiotiko; Raster (2002) štiri: pragmatiko, teorijo komunikacije, sociolingvistiko in metodiko poučevanja tujega jezika. Clyne (1997) uvede tudi medkulturno besediloslovje. Ker nimamo opravka samo z medkulturnim besediloslovjem, ampak tudi z medkulturnim diskurznim jezikoslovjem, je treba pri MKJ upoštevati tudi vednosti o sporočanjskih zvrsteh. Raziskave so pokazale, da so sporočanjske zvrsti odvisne od kultur oz. da se kljub tipološko zunanji podobnosti zelo različno strukturirajo. MKJ je treba razširiti tudi z medkulturnimi vprašanji jezikovnih stikov, tj. s preučevanjem vzajemnih vplivov oz. pojavitev evidentnih in latentnih stikov med jeziki ter kulturni prekrivanji, npr. v primeru dvojezičnih manjšinskih skupnosti, kot je slovenska manjšina v Porabju. Tako bi se lahko na znanstveno adekvaten način spopadli z danes čedalje bolj značilno situacijo, da se jeziki in kulture na zelo različne načine stikajo in se prepletajo na več ravneh, od abstrakcijske do interkonceptualne ravnine. Pod interkonceptualnostjo razumem različne aspekte vzajemnih povezav med kognitivnimi koncepti, npr. dvojezični govorci med govorno dejavnostjo pogosto prevzemajo miselne sheme dominantnega stičnega jezika. Nekateri jezikoslovci (npr. Hermanns) razumejo MKJ za eno od vej kontrastivnega jezikoslovja, toda če spada v predmetni krog MKJ tudi tema jezikovnih in kulturnih stikov, se kontrastivno jezikoslovje izkaže za pretesno. Zato predlagam naslednjo delovno definicijo za MKJ: MKJ je raziskovalna smer, usmerjena na kulturno determiniranost jezika in komunikacije, posebno na jezikovni in kulturni kontrast, nadalje na socialne stike dveh/več jezikov ter na kulturno določene interakcijske pojave oz. na preučevanje jezikovnega in kulturnega kontrasta oz. kulturnega stika. Pri tem gre za kombinacijo jezikovnosistemskih, psiholingvističnih, socio-pragmalingvističnih, stičnojezikoslovnih ter jezikovnopolitičnih študij.

5.3 Vsebina medkulturnega jezikoslovja

Mentaliteta naroda se najbolj manifestira v besedah njegovega jezika ter v jezikovni dejavnosti dane jezikovne skupnosti. Zato tvorita leksikologija in pragmatika dve glavni delni področji medkulturnega jezikoslovja. Od pragmatike se lahko pri slovenističnih predmetih veliko pričakuje, saj se različne kulturno-vrednotenjske orientacije kažejo prav v pragmatičnih pravilih komunikacije. O semantiki lahko rečemo, da ima vsak jezik z lastno kulturo določen sistem pomenov, tako da se – v razmerju dveh jezikov – lahko pojavijo pomembne razlike na pomenskem in posebno na pragmatičnem področju, poleg tega je besedišče tudi močno kulturno odvisno (Wierzbicka 2003). Kot nadaljnji dve delni področji je treba upoštevati tudi frazeologijo in raziskovanje metafor (gl. Lakoff, Johnson 1994). Metafore so v prvi vrsti značilna lastnost pojmov (ne besed) in so nujni pripomočki človekovega mišljenja in razumevanja, toda poleg tega so tudi temeljnega pomena pri ustvarjanju naše družbene, kulturne in psihološke stvarnosti. O frazeologizaciji ter o kulturni določenosti frazemov so na razpolago že rezultati številnih raziskav, na osnovi sodobnih spoznanj imamo frazeme za kulturne znake, v kolikor v zgoščeni obliki zrcalijo spoznanja, vrednotenja in sistem osmišljanja kake jezikovne oz. kulturne skupnosti (Dobrovol'skij, E. Piirainen 2005). MKJ bi moralo teoretično in empirično osvetliti in razložiti metalingvistične, a tudi jezikoslovne razlike, podobnosti in enakosti med jeziki v stiku. S prilastkom metalingvističen mislim na primere jezikovnega načrtovanja (npr. razvijanje standardne variante ali oblikovanje strokovne terminologije). Pod jezikoslovnimi razlikami, podobnostmi, enakostmi oz. stičnimi pojavi razumem take manifestacije, v katerih se jezik in kultura oz. kulturni znaki integrirajo v notranje bistvo jezika (protistava interakcijskih pojavov, npr. ogovornih oblik v različnih jezikih).

6 Namesto zaključka

Medkulturnost kot znanstveno-teoretski in metodološki miselni okvir odpira pomembna vprašanja medkulturne vzgoje ali in kako – na osnovi etičnih, moralnih, političnih idr. kriterijev – vrednotiti določene težnje svoje in drugih kultur. Pri tem je seveda pomembno, da se študenti medkulturnih razlik sploh zavedo, če pa jih bodo znali ustrezno, tj. neobremenjeno in brez nepotrebnih stereotipov in predsodkov ovrednotiti, bo cilj takšne vzgoje dosežen. Zato mora postati medkulturnost vodilna strateška in programska prvina jezikoslovnih refleksij tako na področju oblikovanja teorije kot tudi na empiričnem raziskovalnem področju.

Literatura

BERNJAK, Elizabeta, 2004: *Slovenščina in madžarščina v stiku*. (Zora 29). Maribor: Slavistično društvo.

BYRAM, Michael, GRIBKOVA, Bella, STARKEY, Hugh, 2002: *Developing the intercultural dimension in language teachning. A practical introduction for teachers*. Strasbourg: Council of Europe.

BYRAM, Michael, ZARATE, Geneviéve, 1997: Definitiones, objectives and assessment of sociocultural competence. Council of Europe. *Social-cultural Competence in Language Learning an Teaching*. Strasbourg: Council of Europe. 7–43.

CLYNE, Michael, 1997: Multilingualism. Coulmas, Florian (ur.): *The Handbook of Sociolinguistics*. Oxford/Cambridge, Mass.: Blackwell. 301–314.

ČOK, Lucija idr. (ur.), 1999: *Učenje in poučevanje tujega jezika*. Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani. Znanstveno-raziskovalno središče Koper.

DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij, PIIRANIEN, Elisabeth, 2005: *Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives*. Amsterdam: Elsevier.

GRICE, Paul, 1997: A társalgás logikája. Pléh, Csaba, Siklaki, István, Terestyéni, Tamás (ur.): *Nyelv-kommuniáció-cselekvés*. Budimpešta: Osiris. 213–227.

GROSMAN, Meta, 2000: Izzivi in področja medkulturne vzgoje. Štrukelj, Inka (ur.): *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje. 11–22.

HERMANNS, Fritz, 2003: Interkulturelle Linguistik. Wierlacher, Alois in Bogner, Andrea (ur.): *Handbuch interkulturelle Germanistik*. Stuttgart/Weimar: Wetzler.

KNIFFKA, Hannes, 1995: *Elements of Culture-Contrastive Linguistics. Elemente einer kulturkontrastiven Linguistik*. Frankfurt. Lang.

KRAMSCH, Claire, 2003: *Language and Culture*. Fourth impr. Oxford: Oxford University Press.

KUSSE, Holger, UNRATH-SCHARPENACK, Katrin (ur.), 2002: *Kulturwissenschaftliche Linguistik. Beispiele aus der Slavistik*. Bochum: Brockmeyer.

LAKOFF, Goerge, Johnson, Mark, 1994: *Metaphors we live by*. Chicago idr.: University of Chicago Press.

MALINOWSKI, Bronislaw, 1944: *A scientific theory of culture and other essays*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

MIKOLIČ, Vesna, 2004: Medkulturna slovenistika – realnost ali izziv? Stabej, Marko (ur.): *Moderno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 37–47.

PODSIADŁOWSKI, Astrid, 2004: *Interkulrurelle Kommunikation und Zusammenarbeit. Interkulturelle Kompetenz trainieren. Mit Übungen und Fallbeispielen*. München: Verlag Vahlen.

PALMER, Gary B., 1996: *Toward a Theory of Cultural Linguistics*. Austin: University of Texax Press.

RASTER, Peter, 2002: *Perspektiven einer interkulturellen Linguistik. Von der Verschiedenheit der Sprachen zur Verschiedenheit der Sprachwissenschaft*. Frankfurt: Lang.

ŠTRUKELJ, Inka (ur.), 2000: *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje.

WIERZBICKA, Anna, 1992: *Semantics, culture, and cognitions. Universal human concepts in culture-specific configurations*. New York idr.: Oxford University Press.

WIERZBICKA, Anna, 2003: *Cross/Cultural Pragmatics. The Semantics of Human Interaction. Second edition*. Berlin, New York: Mounton de Gruyter.

ŠTUDIJ RAZREDNEGA POUKA NA SLOVENSKIH PEDAGOŠKIH FAKULTETAH OD ŠTUD. L. 2009/10 DALJE

Marja Bešter Turk
Pedagoška fakulteta, Ljubljana

UDK 371.12-011.3-051:811.163.6'242:82:378.096(497.4)

V Republiki Sloveniji izobražujejo učitelje razrednega pouka (ti poučujejo s šolskim predmetnikom predpisane predmete od 1. do 6. razreda osnovne šole) tri ustanove: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru in Pedagoška fakulteta Univerze na Primorskem. V prispevku so primerjani bolonjski študijski programi teh ustanov, s poudarkom na predmetih s področja slovenski jezik in književnost.

izobraževanje učiteljev razrednega pouka, bolonjska reforma, pedagoške fakultete v Sloveniji, primerljivost študijskih programov, slovenski jezik in književnost

In the Republic of Slovenia, classroom teachers who teach subjects in the first six years of primary school are educated at the faculties of education at the universities of Ljubljana, Maribor and Primorska. This article compares the »Bologna« study programmes of these institutions, with an emphasis on those for Slovene language and literature.

education of classroom teachers, Bologna reform, faculties of education in Slovenia, comparison of study programmes, Slovene language and literature

1 Uvod

V Republiki Sloveniji izobražujejo učitelje razrednega pouka tri ustanove: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani (PeF UL), Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru (PeF UM) in Pedagoška fakulteta Univerze na Primorskem (PeF UP).[1]

Učitelji razrednega pouka poučujejo vse šolske predmete po predmetniku za 1. in 2. triletje osnovne šole. Njihov študijski program torej ne obsega le enega strokovnega področja/predmeta ali dveh, temveč je »univerza v malem«. Poleg predmetov predmetnih področij pa njihov študijski program vključuje tudi t. i. pedagoške predmete.

2 Bolonjski proces

Vse tri slovenske pedagoške fakultete so v preteklih letih pripravile (koprska ima nekatere še v postopku akreditacije) prenovljene študijske programe na področju izobraževanja razrednih učiteljev v skladu z zahtevami t. i. bolonjske reforme (prim. Bolonjsko deklaracijo (1999) in druge/sledeče dokumente, v: Zgaga 2004: 215 sl.). Kot je znano, je do nje prišlo zaradi potrebe po »vsesplošnem razvoju /evropske/ celine« (prav tam), omogočila pa naj bi hitrejšo in večjo zaposljivost državljanov EU in mednarodno konkurenčnost evropskega sistema visokega šolstva. Diplomanti na področju izobraževanja učiteljev naj bi bili

1 *Izobraževanje* učiteljev razrednega pouka je v Sloveniji relativno mlado področje univerzitetnega študija, saj je vključeno v univerzo od 90. let 20. stol.

usposobljeni reševati probleme na področju vzgoje in izobraževanja, hkrati pa naj bi si pridobili akademsko izobrazbo, ki omogoča strokovni razvoj (tudi v smislu vseživljenjskega učenja) in vključitev v nadaljnji študij.

Eden od temeljnih pojmov bolonjskega procesa je primerljivost študijskih programov med državami, čeprav ta ne izključuje razlik, pogojenih z izobraževalno tradicijo v posamezni državi (Zgaga 2006: 15). Da bi se študijski programi laže primerjali, je prišlo do oblikovanja skupnih načel o njihovi sestavi, in sicer mdr. tako, da je vsebina študija podrejena študijskim dosežkom in zmožnostim (te so določene za vsak posamezni študij in se delijo na splošne in predmetnospecifične).

S primerljivostjo študijskih programov je povezan pojem mobilnost – za študente/bodoče učitelje je koristno, če neposredno spoznajo izkušnje drugih sistemov (in kultur), in sicer ne le v drugih državah, temveč tudi v okviru ene države oz. fakultete. Študijski programi naj bi zato poleg obveznih predmetov vsebovali tudi izbirne (ti so treh vrst: izbirni predmeti ožjega strokovnega področja, skupni izbirni predmeti fakultete in izbirni predmeti na drugih fakultetah). Uveden je bil tudi sistem točk ECTS, ki jih študent dobi za opravljeno delo (na podlagi učnega rezultata in študijske obremenitve); dosežene kvalifikacije I. stopnje študija naj bi obsegale od 180 do 240 točk ECST, kvalifikacije II. stopnje pa od 90 do 120 (najmanj pa 60).

3 Študijski programi I. in II. stopnje bolonjskega študija na slovenskih pedagoških fakultetah

Pregled bolonjskih programov I. in II. stopnje študija na PeF UL, PeF UM in PeF UP prinaša odgovor na vprašanje, ali se študentje, ki želijo postati razredni učitelji, od štud. l. 2009/10 v Sloveniji izobražujejo enako/podobno ali različno.

3.1 Vrsta in ime programa, trajanje študija (tudi v točkah ESCT) in strokovni naslov, ki ga prejme diplomant, ter zaposljivost

– Na vseh treh pedagoških fakultetah gre za dvostopenjski univerzitetni študijski program, ki traja 5 let – študij na I. stopnji 4 leta in na II. stopnji 1 leto.

– Smer študija se na I. stopnji povsod imenuje *RAZREDNI POUK*, na II. stopnji pa na PeF UL *POUČEVANJE NA RAZREDNI STOPNJI*, na PeF UM in PeF UP pa *RAZREDNI POUK*.

– Za vse fakultete je značilno, da je celotno štiriletno trajanje univerzitetnega študijskega programa I. stopnje ovrednoteno z 240 ECST (vsak letnik s 60 ECST), enoletno trajanje programa II. stopnje pa s 60 ECST.

– Strokovni naslov, ki ga dobijo študentje po končani I. stopnji, je na vseh fakultetah *profesor/profesorica razrednega pouka*, po končani II. stopnji na PeF UL *magister profesor poučevanja na razredni stopnji* (varianta: *magister poučevanja na razredni stopnji*, na PeF UM in PeF UP pa *magister profesor/magistrica profesorica razrednega pouka*.

– Iz bolonjskih študijskih programov vseh treh pedagoških fakultet izhaja, da diplomant I. stopnje še ne more samostojno poučevati v razredu, to lahko počne po dokončani II. stopnji bolonjskega študija.

3.2 Predmeti s področja slovenski jezik in književnost

Ker šolski predmet slovenščina sestoji iz dveh predmetnih področij (jezikovnega pouka in pouka književnosti), potrebuje učitelj, ki poučuje ta predmet na razredni stopnji, poleg drugih zmožnosti (prim. naštete zmožnosti v učnih načrtih za posamezne predmete v študijskih programih)[2] tudi:

– zmožnost sporazumevanja v slovenskem jeziku,

2 Te so bile na PeF UL na podlagi evropskega seznama dogovorjenih zmožnosti določene v raziskavi, v kateri so sodelovali nekdanji diplomanti, delodajalci (ravnatelji) in visokošolski učitelji (Razdevšek Pučko, Rugelj 2006). Prim. tudi Skribe Dimec 2006.

– zmožnost razumevanja in uporabe jezikoslovnega in jezikovnodidaktičnega ter literarnovednega in književnodidaktičnega znanja za doseganje ciljev iz učnega načrta za slovenščino v prvih dveh triletjih osnovne šole,

– poznavanje in razumevanje razvojnih značilnosti, razlik in potreb učencev ter prepoznavanje učnih zmožnosti in težav,

– poznavanje in razumevanje večkulturnosti ter

– občutljivost in odprtost za ljudi in socialne situacije.

Iz Preglednice 4 (v Prilogi), v kateri je predstavljen del predmetnika študija na I. in II. stopnji, je razvidno, da je število predmetov s področja slovenski jezik in književnost v predmetnikih treh pedagoških fakultet različno. Predmeti so obvezni in izbirni.

3.2.1 I. stopnja

OBVEZNI PREDMETI

– Na PeF UL so na I. stopnji obvezni predmeti v 2., 3., 4. in 5. semestru študija: t. i. predmeti stroke *slovenski jezik I*, *slovenski jezik II*, *uvod v književnost*, *mladinska književnost* in t. i. didaktični predmeti *didaktika slovenskega jezika*, *didaktika književnosti* ter *didaktika slovenščine* (ta vključuje hospitacije in nastope na obeh predmetnih področjih /jezik in književnost/).

– Na PeF UM so na I. stopnji obvezni predmeti v 1., 3., 4., 5. in 7. semestru študija: *branje*, *slovenski jezik I*, *slovenski jezik II*, *splošna književnost*, *mladinska književnost*, *didaktika slovenskega jezika in književnosti I* (gre predvsem za didaktiko književnosti) in *II* (gre predvsem za didaktiko jezika + hospitacije in nastope z obeh predmetnih področij).

– Na PeF UP so na I. stopnji obvezni predmeti v prvih 7 semestrih študija: *slovenski knjižni jezik I*, *slovenski knjižni jezik II*, *jezik v družbi*, *strokovna besedila* in *uvod v književnost*, *mladinska književnost* ter *pismenost*, *didaktika slovenščine I* (gre predvsem za didaktiko jezika) in *II* (gre predvsem za didaktiko književnosti) ter *III* (ta vključuje hospitacije in nastope na obeh predmetnih področjih).

Preglednica 1: OBVEZNI PREDMETI NA I. STOPNJI.

PeF UL	PeF UM	PeF UP[3]
slovenski jezik I slovenski jezik II	branje slovenski jezik I slovenski jezik II	slovenski knjižni jezik I slovenski knjižni jezik II jezik v družbi strokovna besedila
uvod v književnost mladinska književnost	splošna književnost mladinska književnost	uvod v književnost mladinska književnost
didaktika slovenskega jezika didaktika književnosti didaktika slovenščine	didaktika slovenščine I didaktika slovenščine II didaktika slovenščine III	didaktika slovenskega jezika in književnosti I didaktika slovenskega jezika in književnosti II

3 Za podatke iz potrjenega (a še ne objavljenega) študijskega programa PeF UP se zahvaljujem doc. dr. Vidi Medved Udovič.

IZBIRNI PREDMETI

Preglednica 2: IZBIRNI PREDMETI NA I. STOPNJI.

PeF UL		PeF UM		PeF UP	
NOTRANJI	pragmatično jezikoslovje književnost z didaktiko didaktična igra pri pouku slovenščine	NOTRANJI	književnost v novih medijih knjižna vzgoja	NOTRANJI	govorni nastopi medkulturnost zgodnje učenje in poučevanje slovenščine kot drugega/tujega jezika retorika in argumentacija
ZUNANJI	pedagoško sporazumevanje v slovenščini šolska interpretacija sodobne mladinske književnosti ustvarjalno pisanje	ZUNANJI	retorika in komunikacija	ZUNANJI	–

Študentje PeF UL morajo v skladu s predmetnikom izbrati 3 »notranje« izbirne predmete – »naše« strokovno področje jim ponuja naslednje: *pragmatično jezikoslovje*, *književnost z didaktiko* ali *didaktično igro pri pouku slovenščine* –, in 3 »zunanje« izbirne predmete – »naše« strokovno področje jim ponuja (kakor tudi študentom drugih smeri/fakultet) naslednje: *pedagoško sporazumevanje v slovenščini*, *šolska interpretacija sodobne mladinske književnosti* in *ustvarjalno pisanje*. Na PeF UM morajo študenti izbrati 4 »notranje« predmete (z »našega« področja sta *književnost v novih medijih* in *knjižna vzgoja*) in 2 »zunanja« (ponudba *retorike* in *komunikacije*), na PeF UP pa 3 »notranje« (ponujajo *govorne nastope*, *medkulturnost*, *zgodnje učenje in poučevanje slovenščine kot drugega/tujega jezika* ter *retoriko in argumentacijo*) in 2 »zunanja« (sami ne ponujajo ničesar).

3.2.2 II. stopnja

Predmeti z »našega« strokovnega področja so na II. stopnji študija na vseh pedagoških fakultetah izbirni.

Preglednica 3: IZBIRNI MODULI NA II. STOPNJI.

PeF UL	PeF UM	PeF UP[4]
MODUL: didaktika slovenskega jezika in opismenjevanja MODUL: medkulturna mladinska književnost	DRUŽBOSLOVNO-HUMANISTIČNI MODUL: – didaktika branja in pisanja otrok s težavami v opismenjevanju in bralnem procesu – recepcija slovenske mladinske književnosti – didaktika družboslovja DRUŽBOSLOVNO-HUMANISTIČNI MODUL (za izbirni predmet) – preverjanje in ocenjevanje znanja pri slovenščini ter učiteljeva samoevalvacija – psihologija branja – strategije in metode dela pri poučevanju začetnega družboslovja	MODUL: KULTURNE DEJAVNOSTI, ki sestoji iz 4 predmetov, povezanih s šolskimi glasili, proslavami, filmom ter retoriko in argumentacijo MODUL: SLOVENSKI JEZIK IN KNJIŽEVNOST, ki sestoji iz 4 predmetov, povezanih z medkulturnimi vsebinami, slovenskim jezikom kot J1, slovenskim jezikom kot J2 in novimi usmeritvami učnega načrta za slovenščino

– Na PeF UL študent v 1. semestru obvezno izbere dva od ponujenih izbirnih strokovnih modulov; med navedenimi tudi dva z »našega« predmetnega področja: *didaktika slovenskega jezika in opismenjevanja* ter *medkulturna mladinska književnost*. Če se odloči za izdelavo magistrskega dela z našega področja, v 2. semestru obiskuje pri enem od učiteljev slovenistov tudi obvezni izbirni magistrski seminar *raziskovanje prakse*, ki je povezan z raziskovalnim delom v času praktičnega usposabljanja na II. stopnji.[5]

– Na PeF UM študent v 2. semestru obvezno izbere enega od ponujenih izbirnih strokovnih modulov; med drugimi je naveden *družboslovno-humanistični modul*, ki sestoji iz treh predmetov, in med njimi sta dva z »našega« strokovnega področja: *didaktika branja in pisanja otrok s težavami v opismenjevanju in bralnem procesu* in *recepcija slovenske mladinske književnosti*. V 2. semestru študent izbere izbirna predmeta iz istovrstnega modula (v *družboslovno-humanističnem modulu* sta to *preverjanje in ocenjevanje znanja pri slovenščini ter učiteljeva samoevalvacija* in *psihologija branja*). Lahko se odloči tudi za izdelavo magistrskega dela s slovenističnega področja.

– Na PeF UP študijski program II. stopnje v času nastajanja tega prispevka še ni akreditiran; v osnutku pa sta na našem področju predvidena izbirna modula s po štirimi predmeti (gl. Preglednico 3).

4 Za podatke iz študijskega programa PeF UP, ki je še v postopku akreditacije, se zahvaljujem doc. dr. Vidi Medved Udovič.

5 V prvem semestru je mdr. obvezen strokovni modul *medpredmetno povezovanje*; v njem je tudi nekaj slovenističnih vsebin.

Če napisano povzamemo, lahko ugotovimo, da

– je število obveznih predmetov s področja slovenski jezik in književnost na I. stopnji študija na fakultetah različno; posebnost sta predmeta *jezik v družbi* in *strokovna besedila* na PeF UP, katerih vsebina je drugod – glede na navedene podatke – deloma vsebovana v predmetu *slovenski jezik II*, in predmet *pismenost*, katerega vsebina je drugod deloma vsebovana v didaktičnih predmetih – tu so ti predmeti osamosvojeni zaradi specializacije njihovih nosilk; na PeF UM pa izstopa predmet *branje*, ki mdr. vključuje vsebine, ki so na drugih fakultetah vsebovane v *didaktiki slovenskega jezika/didaktiki slovenščine*;

– so predmeti na I. stopnji t. i. predmeti stroke in t. i. didaktični predmeti, in sicer tako obvezni kot izbirni, na II. stopnji pa samo t. i. didaktični (gre za nadgradnjo didaktike slovenskega jezika in književnosti na I. stopnji) in izbirni – če študent na izbere nobenega modula/predmeta z »našega« predmetnega področja, konča II. stopnjo študija brez nadgradnje I. stopnje na tem področju.

3.3 Praktično usposabljanje

Poleg hospitacij in nastopov, ki jih študentje opravljajo pri didaktičnih predmetih na I. stopnji, je praktično usposabljanje bodočih učiteljev zagotovljeno z neposredno pedagoško prakso v osnovni šoli, in sicer

– na I. stopnji v vseh letnikih:

• na vseh pedagoških fakultetah je v 1. l. opazovalna praksa (na PeF UL in PeF UP 10 dni, na PeF UM 90 ur), v 2. l. integrirana (10 dni – 90 ur), v 3. l. vodena (študent samostojno poučuje posamezne predmete dnevno; 15 dni – 180 ur) in v 4. l. strnjena (študent samostojno poučuje vse predmete; 15 dni – 300 ur);

– na II. stopnji pa:

• na PeF UL v okviru obveznega modula *raziskovanje prakse*, ki v 2. semestru poteka strnjeno (60 ur) pod mentorstvom univerzitetnega učitelja, pri katerem študent pripravlja magistrsko delo,

• na PeF UM pa gre za strnjeno prakso v 1. semestru študija (180 ur), ki je odvisna od izbranega modula (če študent v 1. semestru izbere družboslovno-humanistični modul, samostojno pod vodstvom učitelja mentorja poučuje predmete slovenščina, spoznavanje okolja in družbe),

• na PeF UP pa gre za t. i. reflektivno prakso, ki v 1. semestru poteka pod mentorstvom univerzitetnega učitelja, pri katerem študent pripravlja magistrsko delo, in pedagoškega metodologa.

3.4 Način izvedbe programa

Iz Preglednice 4 je razvidno, kako je izveden določeni predmet: v obliki predavanj (P) (vsi študentje v letniku), seminarjev (SE; vsi študentje v letniku) ali vaj (te so lahko seminarske, SV, s 30 študenti ali laboratorijske, LV, s 15 študenti).

Primerjava med fakultetami pokaže, da

– ima vsak predmet na I. in II. stopnji študija predvidena predavanja in seminarje ali vaje (SV ali/in LV), le *didaktika slovenščine* na PeF UL ima le vaje (LV);

– je razmerje med številom ur P/SE in med številom vaj (SV in LV) pri vseh obveznih predmetih na I. stopnji po fakultetah različno: na PeF UL pride 1,2 ure P/SE na 1 uro V, na PeF UM 1,75 ure P/SE na 1 uro V, na PeF UP pa 3,33 ure P/SE na 1 uro V;

– je tudi razmerje med številom ur P/SE in med številom vaj (SV in LV) pri obveznih didaktičnih predmetih na I. stopnji različno: le na PeF UL je v korist vaj (0,67 P : 1 V; na PeF UM 1,25 P : 1 V in na PeF UP 1,12 P : 1 V).

3.5 Točke ECST

Iz Preglednice 4 je tudi razvidno, s koliko točkami ECST je ovrednoten posamezni predmet. Približno enaki dosežki študentov imajo nekoliko različno število točk ECST. Npr. predmet *slovenski (knjižni) jezik 1*, ki ima na

vseh treh fakultetah skoraj enako število ur in predvideva podobne dosežke študentov, je na PeF UL in PeF UP vreden 6 točk ECST, na PeF UM pa 7. Obvezni didaktični predmeti so na PeF UL vredni 11 točk ECST, na PeF UM 9 (del vsebine je, kot že rečeno, vsebovan v predmetu *branje*), na PeF UP pa 19 (ker jim je, kot že rečeno, priključen predmet *pismenost*). Izbirni predmeti so na PeF UP vredni po 6 točk ECST, na PeF UL in PeF UM pa po 4.

4 Zaključek

Predstavljeni programi I. in II. stopnje študija razrednega pouka na treh slovenskih pedagoških fakultetah kažejo na precejšnjo podobnost v tem,

- katere zmožnosti razvijajo posamezni predmeti,
- da predmeti vsebinsko gledano ponujajo podobno snov, a se ta nahaja pod raznimi imeni (in tudi v več predmetih),
- da so istovrstni predmeti v raznih semestrih, vendar na I. stopnji študija t. i. predmetom stroke povsod sledijo t. i. didaktični predmeti, medtem ko so na II. stopnji študija ponujeni le t. i. didaktični predmeti,
- da je več predmetov s področja slovenski jezik in književnost na I. stopnji obveznih kot izbirnih, na II. stopnji pa so le izbirni,
- da je praksi namenjeno pomembno mesto, vendar so razlike v času njenega trajanja,
- da med načini izvedbe prevladujejo predavanja,
- da so isti/podobni predmeti ovrednoteni z različnim številom točk ESCT.

Večina imen predmetov in njihova vsebina ter njihov način izvedbe na prvi pogled kažejo na to, da se v primerjavi s »starim«/nebolonjskim programom ni spremenilo zelo veliko. Ali je prišlo v pripravi novih programov do »formalističnega razumevanja bolonjskega procesa« (Kontler Salamon 2009) tudi na pedagoških fakultetah ali ne, pa bo pokazala njihova izvedba in usposobljenost učiteljev pri delu v razredu.

Literatura in spletni viri

KONTLER SALAMON, Jasna, 2009: Na bolonjskem izpitu smo padli, kaj zdaj? *Delo* 5. 2. 2009.

RAZDEVŠEK PUČKO, Cveta, RUGELJ, Jože, 2006: Kompetence v izobraževanju učiteljev. TANCIG, Simona, DEVJAK, Tatjana (ur.): *Prispevki k posodobitvi pedagoških študijskih programov*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta UL. 30–44.

SKRIBE DIMEC, Darja, 2006: Analiza pridobljenih in zaželenih kompetenc študijskega programa za učitelje razrednega pouka. TANCIG, Simona, DEVJAK, Tatjana (ur.): *Prispevki k posodobitvi pedagoških študijskih programov*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta UL. 103–124.

ZGAGA, Pavle, 2004: *Bolonjski proces: oblikovanje skupnega evropskega visokošolskega prostora*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta UL, Center za študij edukacijskih strategij (Zbirka Obrazi edukacije).

ZGAGA, Pavle, 2006: Posodobitev pedagoških študijskih programov v mednarodnem kontekstu: teme, konteksti in odprta vprašanja. Zgaga, Pavle (ur.): *Posodobitev pedagoških študijskih programov v mednarodnem kontekstu*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta UL. 11–25.

»Bolonjski« študijski program, smer RAZREDNI POUK (I. stopnja), na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani: <http://pef.uni-lj.si/bolonjski-programi/rpzbornik.pdf>. (Dostop 1. 7. 2009.)

»Bolonjski« študijski program, smer RAZREDNI POUK (II. stopnja), na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani: <http://pef.uni-lj.si/stud_programi_druga_stopnja/razredna-stopnja-2zbornik.pdf>. (Dostop 1. 7. 2009.)

»Bolonjski« študijski program, smer RAZREDNI POUK (I. stopnja), na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru: <http//:www.http://www.pfmb.uni-mb.si/xinha/plugins/ExtendedFileManager/demo_images/Bolonski_St_programi/programRP.doc>. (Dostop 1. 7. 2009.)

»Bolonjski« študijski program, smer RAZREDNI POUK (II. stopnja), na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru: <http://www.pfmb.uni-mb.si/xinha/plugins/ExtendedFileManager/demo_images/studijski_programi/RP_Pod_Mag/razredniPouk2SKRAJSANO.pdf>. (Dostop 1. 7. 2009.)

»Bolonjski« študijski program, smer RAZREDNI POUK (I. stopnja), na Pedagoški fakulteti Univerze v Kopru, še neobjavljen.

Priloga

Preglednica 4: PREDMETI S PODROČJA *SLOVENSKI JEZIK IN KNJIŽEVNOST* NA I. STOPNJI »BOLONJSKEGA« ŠTUDIJA, SMER: RAZREDNI POUK.

Pedagoška fakulteta UL – 1. stopnja

LET.	SEM.	PREDMET	URE	ECST
1.				
	2.	slovenski jezik I	60 P, 30 SV	6
	2.	uvod v književnost	30 P, 15 SV	4
2.				
	3.	slovenski jezik II	45 P, 15 SE (1/2 štud. obvezno), 15 SV, 30 LV	7/8
	3.	mladinska književnost	45 P, 15 SE (1/2 štud. obvezno), 30 SV	5/6
	3.	izbirni predmet – notranji I	30 P, 30 SV	4
	4.	didaktika slovenskega jezika	30 P, 15 SV, 15 LV	4
	4.	didaktika književnosti	30 P, 15 SV, 15 LV	4
3.				
	5.	didaktika slovenščine	30 LV	3
	5.	izbirni predmet – notranji II	30 P, 30 SV	4
	5.	izbirni predmet – zunanji I	30 P, 30 SV	4
4.				
	7.	izbirni predmet – zunanji II	30 P, 30 SV	4
	8.	izbirni predmet – notranji III	30 P, 30 SV	4
	8.	izbirni predmet – zunanji III	30 P, 30 SV	4

Pedagoška fakulteta UM – 1. stopnja

LET.	SEM.	PREDMET	URE	ECST
1.				
	1.	branje	30 P, 30 SV	3
2.				
	3.	slovenski jezik I	60 P, 30 LV	7
	3.	splošna književnost	30 P, 30 SE	4
	4.	slovenski jezik II	60 P, 30 LV	7
3.				
	5.	mladinska književnost	30 P, 30 SV	4
	5.	didaktika slovenskega jezika in književnosti I	30 P, 15 SE, 30 SV	5
	5.	izbirni predmet – notranji I	30 P, 30 SV	4
	5.	izbirni predmet – zunanji I	30 P, 30 SV	4
	6.	izbirni predmet – notranji II	30 P, 30 SV	4
4.				
	7.	didaktika slovenskega jezika in književnosti II	30 P, 30 SV	4
	8.	izbirni predmet – notranji III	30 P, 30 SV	4
	8.	izbirni predmet – notranji IV	30 P, 30 SV	4
	8.	izbirni predmet – zunanji II	30 P, 30 SV	4

Pedagoška fakulteta UP – 1. stopnja

LET.	SEM.	PREDMET	URE	ECST
1.				
	1.	slovenski knjižni jezik I	45 P, 15 SE, 15 LV	6
	1.	izbirni predmet – zunanji I (tuji jezik)	ni podatka	6
	2.	slovenski knjižni jezik II	30 P, 15 SE	3
	2.	uvod v književnost	30 P, 30 SE	4
2.				
	3.	mladinska književnost	60 P, 15 SE	6
	3.	izbirni predmet – notranji I	ni podatka	6
	4.	jezik v družbi	30 P, 30 SE	4
	4.	pismenost	30 P, 30 SV	4
	4.	izbirni predmet – zunanji II	ni podatka	6
3.				
	5.	strokovna besedila	15 P, 15 SV, 15 LV	3
	5.	didaktika slovenščine I	30 P, 15 SE, 30 LV	6
	6.	didaktika slovenščine II	30 P, 15 SE, 15 SV, 15 LV	6
4.				
	7.	didaktika slovenščine III	15 P, 30 LV	3
	8.	izbirni predmet – notranji II	ni podatka	6
	8.	izbirni predmet – notranji III	ni podatka	6

JEZIK ZA KATEDROM: POGLEDI DIJAKOV NA NAREČJE OZIROMA KNJIŽNI POGOVORNI JEZIK[1]

Maja Bitenc
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'271.12:811.163.6'282:373.543(497.4 Idrija)

Uvodoma je predstavljena problematika govornega učnega jezika v slovenskih šolah, osrednji del prispevka pa se osredotoča na zasnovanost, potek in rezultate raziskave, izvedene v dveh razredih Gimnazije Jurija Vege v Idriji, s katero sem ugotavljala predvsem stališča dijakov do knjižnega pogovornega jezika oziroma narečja.

stališča do jezika, sociolingvistika, narečje, knjižni pogovorni jezik, šola

First, the problem of the (varieties of) Slovene that teachers use in schools is presented. The central part of the paper then deals with the structure, process and results of research carried out in two classes at Gimnazija Jurij Vega in Idrija, which was aimed at eliciting students' attitudes to the standard spoken language and to dialect.

language attitudes, sociolinguistics, dialect, standard spoken language, school

1 Slovenščina v slovenskem vzgojno-izobraževalnem sistemu

Po socialnozvrstnostni teoriji je zvrst, ustrezna za predavanja v razredu, knjižni (zborni) jezik, za razlage in komunikacijo z učenci, pri čemer gre za tvorjenje besedila v navzočnosti naslovnika, tudi manj stroga, pogovorna varianta knjižne slovenščine, knjižna pogovorna zvrst (prim. Toporišič 2000: 15–17).

Breda Pogorelec (1998: 58–59) ugotavlja, da na področju šolstva v slovenskem prostoru ni enotnih stališč glede norme govornega učnega jezika, udejanjanja pa nihajo od večjega ali manjšega upoštevanja norme do zavestnega opuščanja le-te na račun vsakdanjega jezika. Dodaja: »Učitelji se pri pouku različno odločijo za zborno obliko jezika, običajno ostajajo pri individualnih idiolektih s pokrajinskim pogovornim jezikom. Razlogi za to so različni, nedvomno je glavni v primanjkljaju jezikovne kompetence,[2] pa tudi v pragmatični oceni govornega položaja, po kateri bi učiteljev zborni jezik učitelja dodatno odtujeval, postulirana norma pa ustvarjala dodatno polje šolske prisile« (navedeno delo: 63, op. 4).

Navedene trditve potrjujejo rezultati raziskave, ki je bila izpeljana na osnovnih šolah idrijske in cerkljanske občine ter na idrijski

1 Prispevek je nastal na podlagi seminarske naloge (za predmet Sociolingvistika v 1. letniku podiplomskega študija) pod mentorstvom red. prof. dr. Albine Nećak Lük. Njej, doc. dr. Karmen Kenda-Jež, red. prof. dr. Marku Stabeju in Mojci Stritar se zahvaljujem za koristne pripombe, Nataši Felc za posredovane podatke o izvedeni raziskavi (Felc 2007), vsem sodelujočim z Gimnazije Jurija Vege pa za pomoč pri izvedbi poskusa.

2 Avtorica v istem članku (1998: 61) piše, da govorno nastopanje spričo primanjkljaja v načrtovanju javne govorne kulture mnogim Slovencem predstavlja veliko zadrego in da nesproščenost in nevajenost tvorbe javnih govornih diskurzov pogosto pripisujejo normi zbornega (knjižnega) govora, ki se zdi mnogim odtujena od jezikovne vsakdanjosti.

gimnaziji[3] (Felc 2007). Rezultati kažejo, da med učitelji sicer prevladuje prepričanje, da je pri pouku treba uporabljati knjižni pogovorni jezik (96 % vprašanih), glede na samooceno dosledne uporabe te zvrsti pa to v praksi dosledno izvaja le 42 % vprašanih.[4] Na vprašanje, ali se čutijo jezikovno dovolj pripravljeni za izvajanje pouka v knjižnem pogovornem jeziku, je 55 % vprašanih učiteljev odgovorilo pritrdilno, 42 % z »delno« in 3 % nikalno. Od skupno 373 učencev jih (samo) 49 % meni, da je potrebno, da pri pouku pri vseh predmetih učitelj za katedrom uporablja knjižni pogovorni jezik. 42 % jih ocenjuje, da učitelji pri pouku dosledno uporabljajo to zvrst, kar se natančno ujema s (samo)oceno učiteljev.

Po besedah Karmen Kenda-Jež (2002: 67) je za (idrijsko-)cerkljansko področje značilno, da je narečje v rabi (tudi) v poljavnih (poluradnih) govornih položajih (med drugim v šoli pri manj formalnih oblikah dela), tudi če sogovorec uporablja drugo jezikovno različico. To pripisuje visokemu statusu narečja, ki izvira iz dolgotrajne sorazmerne komunikacijske izoliranosti, družbenoplastne homogenosti (pretežno kmečko prebivalstvo) in izgube stika z (govorjenim) slovenskim knjižnim jezikom po Gentilejevi šolski reformi leta 1923, ki je na zasedenih ozemljih predpisala pouk samo v italijanščini, do druge svetovne vojne. V obdobju nasilnega poitalijančevanja je bilo namreč narečje »edina narodo- in kulturotvorna ustanova, zato je ohranilo večjo funkcijsko prožnost« (prav tam).

2 Raziskava o odnosu dijakov do knjižnega pogovornega jezika oziroma narečja

Raziskavo, s katero sem želela ugotoviti predvsem stališča dijakov do knjižnega pogovornega jezika[5] oziroma narečja,[6] sem osnovala na podlagi poskusa, opisanega v Giles in Bourhis (1976: 294–295), anketne vprašalnike pa sem oblikovala s pomočjo še nekaj sorodnih raziskav.[7]

2.1 Tehnika prikritih dvojic s semantičnim diferencialom

Pri omenjenem poskusu, ki je temelj za v nadaljevanju opisano raziskavo, gre za eno izmed modifikacij tako imenovane »matched-guise technique« ali tehnike prikritih dvojic, ki jo je razvil Wallace Lambert s sodelavci (Lambert 1967) in pri kateri se za podajanje odzivov anketirancev pogosto uporablja semantični

3 Vprašalnike je izpolnilo 115 učiteljev ter 373 učencev in dijakov, od tega skupno 96 učiteljev in 324 učencev 6. in 9. razreda na osnovnih šolah v Idriji, Spodnji Idriji, Cerknem in Črnem Vrhu ter 19 učiteljev in 49 dijakov 2. in 4. letnika Gimnazije Jurija Vege Idrija.

4 Učitelji navajajo, da ne govorijo knjižno pogovorno predvsem takrat, ko gre za čustveno obarvan govor (ko so recimo jezni), ko se pošalijo, ko dajejo navodila (predvsem v prvi triadi osnovne šole in ob vnovičnem podajanju navodil posamezniku), ko razlagajo zahtevnejše strukture ali knjižne besede, v individualnih razgovorih z učenci, v še večji meri pa pri razrednih urah, na dnevih dejavnosti in ob drugih manj formalnih priložnostih, ki ne potekajo v razredu.

5 Kljub polemikam o (ne)primernosti izraza in nekaterim argumentom v prid uporabi kakega drugega (recimo standardni jezik, prim. Skubic 2003: 209–210) ter vprašljivi ustreznosti delitve slovenščine na socialne zvrsti (prim. Gruden 1976: 73, op. 3, Kržišnik 1998: 54–55, Stabej 2003: 21, Smole 2004: 322–323) se v razpravi o raziskavi odločam za uveljavljen izraz knjižni pogovorni jezik (in narečje), saj menim, da bi morebitna zamenjava izrazov in preoblikovanje zvrstnostne teorije morala sloneti na izčrpnih študijah slovenščine v vseh njenih pojavnih oblikah.

6 Pri raziskavi je šlo za kanomeljski govor, ki spada v cerkljansko narečje rovtarske narečne skupine. Labov sicer piše, da še ni srečal govorca nestandardnega jezika z znanjem standardne različice, ki bi ohranil govorno zmožnost v nestandardnem jeziku. Čeprav se zdi, da tak govorec govori v prvotnem narečju, natančna analiza njegovega govora pokaže, da je njegova slovnica pod močnim vplivom standarda (Labov 1972: 215). Seveda tudi narečje (kot vsak jezik oziroma jezikovna različica) izkazuje posledice jezikovnega stika, lahko pa trdim, da je moj narečni govor kljub obvladanju knjižne slovenščine in verjetnim vplivom le-te prepoznaven kot narečni, kar se potrjuje tudi v odgovorih dijakov.

7 Larranza, Ryan (1975, po Fasold 1996: 168–170), Bourish, Giles, Lambert (1975), El-Dash, Tucker (1975).

diferencial.[8] Metoda je uveljavljena na področju proučevanja stališč do jezika, pri čemer so posebno vplivne teorije s področja socialne psihologije (prim. Nećak Luk 1998: 80–81), in se je izkazala za dragoceno pri proučevanju stereotipov oziroma predsodkov, ki jih imajo člani ene družbene skupine do druge. Kritike metode so povezane predvsem z nenaravnostjo testne situacije in problematiko izvajanja poskusov v šolskem okolju (prim. Fasold 1996: 153–155, 160).

2.2 Metodologija dela

Poskus sem izvedla v dveh oddelkih prvih letnikov (starost anketirancev je bila torej 15 oziroma 16 let) na Gimnaziji Jurija Vege Idrija v juniju 2009, pri čemer sem v enem razredu govorila knjižno pogovorno, v drugem narečno (prim. op. 5 in 6). Druge dejavnike lahko razumemo za konstantne, oba razreda pa za enaki in reprezentativni skupini.[9] Na vprašanja je skupaj odgovarjalo 43 dijakov (21 v razredu, kjer sem govorila v knjižnem pogovornem jeziku, in 24 v razredu, kjer sem govorila narečno).

Po vstopu v razred je dijake nagovorila njihova učiteljica, nato sem jih pozdravila še sama in se predstavila. Povedala sem, da izviram iz Kanomlje (v bližini Idrije) in da delam na ljubljanski Filozofski fakulteti, kjer se ukvarjam predvsem s sociolingvistiko. V nadaljevanju sem podala nekaj dejstev, ki predstavljajo deloma skonstruirano realnost. Rekla sem, da s kolegi med ljudmi, celo med študenti slovenščine, opažamo površne predstave o vprašanjih, ki jih proučuje sociolingvistika, ter da si želimo, da bi več o teh temah dijaki slišali že med srednješolskim izobraževanjem. Radi bi uvedli poskusni sklop predavanj, preko katerega bi ugotovili, katera sociolingvistična poglavja in po katerih metodah bi bila najbolj primerna za obravnavo v gimnazijah.

Poudarila sem, da bodo njihovi odgovori za nas dragocen vir informacij o predstavah srednješolcev o izbranih temah, jih spodbudila k neobremenjenemu odgovarjanju in vprašanja o dvo-/večjezičnosti glasno prebrala. Razdelila sem liste. Po zaključku pisanja (odgovarjanje jim je vzelo približno 5 minut) sem liste pobrala, nadaljnje delo predala kolegici in se poslovila.

Učiteljica je dijakom povedala, da sem ena od kandidatk, ki naj bi po srednjih šolah izvajala poskusni sklop predavanj o sociolingvistiki. Prosila jih je, da me ocenijo kot potencialno predavateljico. Najprej jim je razdelila liste z vprašanji odprtega tipa o splošnem vtisu, nato jim je dala lestvice semantičnega diferenciala in jih spodbudila k opisu glede na izbrane lastnosti, nato pa še liste z vprašanjema odprtega tipa o uporabljeni jezikovni različici. Na koncu je učiteljica vprašalnike pobrala in se zahvalila za sodelovanje.

2.3 Analiza rezultatov in diskusija

2.3.1 Splošni vtis

Odgovori na vprašanje o splošnem vtisu[10] kažejo, so me dijaki podobno doživeli v obeh razredih. Največkrat so menili, da sem bila (zelo) prijazna, da sem naredila dober vtis, da sem stvari dobro/lepo razložila, da bi bila dobra predavateljica, opisali so me kot v redu, sproščeno in inteligentno.

Potrdila se je hipoteza, da se bo več komentarjev v zvezi z jezikom pojavilo v razredu, kjer bom govorila v narečju. Medtem ko sta v razredu, kjer sem uporabila knjižni pogovorni

8 V originalni različici preizkušanci poslušajo naključno razvrščene posnetke nekaj dvojezičnih govorcev, ki berejo izbran odlomek v dveh jezikih, in nato bralce posameznih odlomkov ocenijo glede na določene lastnosti. Če ista oseba dobi različne ocene, gre to pripisati prav jeziku (Lambert 1967: 93–94).

9 Prizadevala sem si, da pri drugih dejavnikih, ki bi lahko vplivali na vtis pri dijakih (obleka, očesni stik, mimika, gestikulacija ipd.), ne bi delala razlik. Podobni komentarji pri odgovorih o splošnem vtisu (glej 2.3.1) potrjujejo, da je bil moj nastop v obeh razredih primerljiv. Po zagotovilu učiteljice sta oba oddelka enakovredna glede na uspeh, sposobnosti, komunikativnost ipd.

10 Navajam komentarje, ki so se vsaj v enem izmed razredov pojavili najmanj štirikrat.

jezik, govorico izpostavila le 2 dijaka (eden je napisal, da lepo, drugi pa, da razumljivo govorim), je to v primeru narečnega govora storilo 19 oz. 79 % dijakov. 6 (25 %) jih je narečje (zelo) motilo, 5 (21 %) jih je napisalo, da bi lahko oziroma bi morala (kot predavateljica) govoriti bolj knjižno/slovensko, 2 sta to izpostavila zgolj kot dejstvo, 1 je komentiral, da je bil nagovor »mogoče malo preveč v narečju«, 1 je napisal, da sem s tem nanj naredila vtis. 4 dijaki (19 %) so neodobravanje oziroma začudenje nad uporabo narečja utemeljevali z mojim študijem slovenščine. Eden je to tako ubesedil: »Mislim, da oseba, ki študira slovenski jezik, mora vsaj pri javnem nastopu oziroma v službi govoriti v knjižnem pogovornem jeziku, ne pa v narečju.« Nekomu je bila, v nasprotju z navedenimi neodobravajočimi komentarji, všeč »uporaba narečja, ki se za slavista zelo spodobi.« Drugi je komentiral: »V govoru se čuti narečje, kar predavateljico naredi bolj domačo in sproščeno.«

2.3.2 Lestvice semantičnega diferenciala

Drugi del anketnega vprašalnika je vseboval 14 lestvic semantičnega diferenciala z naključno razporejenimi lastnostmi. Dijaki so s križcem na eni izmed sedmih črtic označili stopnjo lastnosti, ki bi mi jo prisodili, pri čemer smo pri analizi vrednost 1 pripisali najnižji, 7 pa najvišji stopnji lastnosti.

Pred predstavitvijo rezultatov v grafični obliki naj poudarim, da gre pri raziskavi za relativno majhen vzorec anketirancev in da izsledkov ne moremo posploševati. Pri interpretaciji komentiram odstopanja in imam pri tem za upoštevanja vredno razliko za več kot pol ocene (vsaj +/– 0,5), statistično relevantnost razlik v ocenah pa bi bilo treba še preveriti.

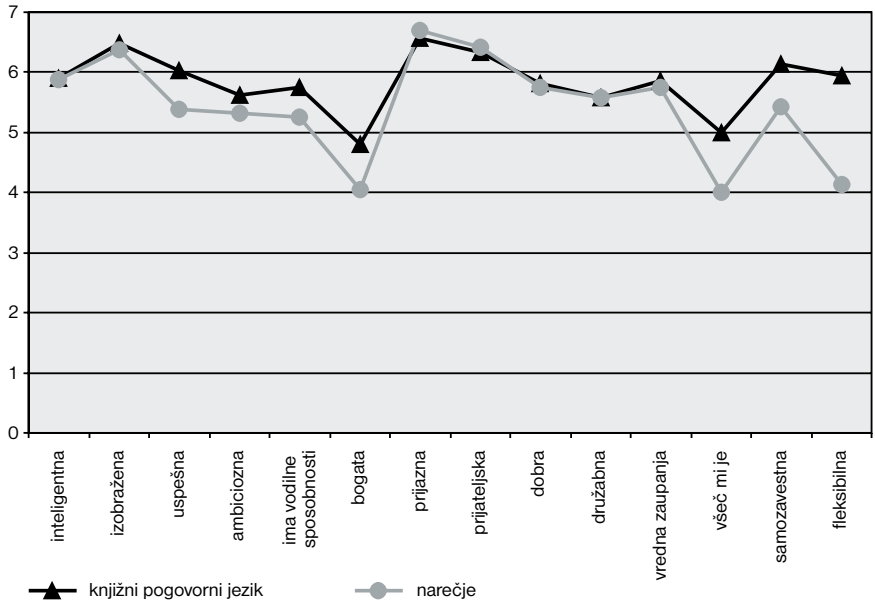

Slika 1: Povprečne ocene različnih lastnosti govorke v posameznih razredih glede na uporabljeno jezikovno različico (prvih šest navedenih lastnosti se nanaša na status, ostalih osmih na solidarnost).[11]

11 Ang. »status-stressing« in »solidarity-stressing«, prim. Larranza, Ryan (1975, po Fasold 1996: 168–170).

Iz Slike 1 je razvidno, da sem pri večini lastnosti (tam, kjer ne, pa je odstopanje v drugo smer zanemarljivo) dobila nižje ocene v razredu, kjer sem govorila narečno, kot v razredu, kjer sem uporabila knjižni pogovorni jezik, pri čemer izstopajo nižje ocene pri fleksibilnosti (–1,82), splošni všečnosti (–1,00), bogastvu (–0,77), samozavesti (–0,72) in uspešnosti (–0,66).

Zanimala me je primerjava ocen med skupino pridevnikov, ki se nanašajo na status, in skupino s pridevniki, ki označujejo osebnostne lastnosti, povezane s solidarnostjo. Pričakovali bi namreč, da me bodo dijaki pri drugi skupini pridevnikov ocenili višje, ko bom uporabljala narečje, saj jim to predstavlja element skupinske identifikacije in lokalne pripadnosti. Presenetljivo rezultati kažejo, da je odstopanje podobno pri lastnostih, povezanih s statusom (narečje glede na knjižni pogovorni jezik –0,39), in pri osebnostnih lastnostih (–0,43), ocena splošne všečnosti pa glede na oceno v razredu, v katerem sem govorila knjižno pogovorno, izstopa za celo oceno navzdol. To lahko vzporejamo z ugotovitvami sorodnih raziskav, ki so pokazale, da anketiranci tudi osebnostne lastnosti govorcev, ki se nanašajo na solidarnost, ocenjujejo nižje, kadar ti govorijo v anketirancem lastni (nestandardni, narečni) jezikovni različici, kot če govorijo v skladu z normativno izreko (prim. El Dash in Tucker 1975: 46, Fasold 1996: 158–159).[12]

2.3.3 Komentarji v zvezi z govorom oziroma jezikom

Odgovori na vprašanji »*Kako ti je bil všeč njen govor oziroma jezik?*« in »*Bi ti sam-a na njenem mestu v taki situaciji izbral-a isto jezikovno varianto?*« so glede na različne okuse in različen odnos do posameznih jezikovnih različic po pričakovanju precej raznovrstni. Pomenljive so razlike med posameznimi komentarji v istem razredu, ki pričajo o tem, kako različno posamezniki zaznavajo in opisujejo določeno jezikovno različico. Medtem ko na primer v razredu, kjer sem govorila knjižno pogovorno, večina dijakov jezik opiše kot (slovnično) pravilen, izpopolnjen, knjižni jezik (en dijak ob tem pripomni, da se mi ne sliši, od kod prihajam, drugi pa, da mu jezik ni bil všeč prav zato, ker je bil »čisto pravilen«), nekdo v nasprotju s tem komentira, da sem »uporabljala malce tudi narečja«, a da je bilo »vseeno v redu«. Vsi nimajo tako izoblikovanih stališč: en dijak na primer napiše, da sploh ni opazil, kako sem govorila, drugi pa, da je glede mojega načina govora neopredeljen.

2.3.3.1 Razred, v katerem sem govorila knjižno pogovorno (21 dijakov)

Dijaki so večinoma so ocenili, da je bil jezik slovnično pravilen/izpopolnjen/knjižni (pogovorni/zborni)/lep (slovenski) jezik,[13] 5 (24 %) dijakov je napisalo, da jim je bil všeč, 4 (19 %) so izrazili mnenje, da bi lahko, predvsem glede na to, da smo v Idriji in da sem tudi sama iz teh krajev, govorila »po kanomeljsko«,

12 Labov je z raziskavo r-ja v New Yorku dokazal, da so močno negativna stališča do lastnega načina govorjenja ob siceršnji jezikovni negotovosti značilna za ameriški nižji srednji razred. Njihova negotovost se kaže še v širokem razponu stilistične variantnosti, v nestalnosti znotraj določenega stila in v zavestnem prizadevanju za pravilnost (Labov 1972: 117). Značilno oklepanje simbolov prestiža (med drugim uporaba standardnega jezika) zaradi občutka negotovosti je značilno tudi za socialno mobilne osebe, ki se na novo povzdignejo v socialno elito, težnje zgledovanja po standardnem jeziku v slovenskem prostoru pa lahko opazimo še pri geografsko mobilnih osebah (Skubic 2003: 217–218). Tu gre za rezultat konkretnih razmerij v družbi in jeziku, pri čemer je potrebno izpostaviti različnost ameriškega in slovenskega okolja.

13 Komentarji po številu pojavitev (tisti, ki nimajo navedene številke v oklepaju, so se pojavili po enkrat): (slovnično) pravilen (4), (zelo) izpopolnjen (3), razumljiv (2), pogovorni (2) in knjižni zborni jezik (2); izpiljen, naučen, lep slovenski jezik; knjižna pogovorna slovenščina; slovnično; knjižno, raje imam narečja; uporabljala malce tudi narečja, a vseeno v redu; ni mi bil všeč, ker je bil čisto pravilen; se ji ne sliši, od kod prihaja; nisem opazil; neopredeljen.

»v domačem jeziku«, »po domače« oziroma »v narečju«, saj bi tako »delovala mogoče celo bolj sproščeno«.

11 dijakov (52 %) zagotavlja, da bi v taki situaciji tudi sami izbrali isto jezikovno varianto, 1 verjetno. Odločitev sta dva dijaka utemeljila s sledečimi argumenti: »ker je prišla v javno ustanovo«, »drugače me ne bi vzeli resno«. En dijak je na vprašanje odgovoril z »mogoče« in dodal, da ne zna tako pravilno slovensko govoriti. 6 (29 %) jih je odgovorilo, da ne, od tega bi eden izbral »slengovsko jezikovno varianto«, ena bi govorila »po domače«, druga pa »knjižni pogovorni jezik« (moj jezik je opredelila kot zborni knjižni jezik). 2 dijaka sta bila neopredeljena.

2.3.3.2 Razred, v katerem sem govorila v narečju (24 dijakov)

Tako kot pri odgovorih glede splošnega vtisa se tudi pri odgovorih na vprašanja o govoru oziroma jeziku kaže, da se je idrijskim dijakom moj narečni govor zdel (preveč) narečen oziroma je vseboval preveč narečnih besed (skupaj 10 oz. 42 %) in jim zato ni bil všeč (9 oz. 38 %). Dijak je komentiral, da sem govorila »kot neizobražena oseba«, druga dva pa sta pripomnila, da imam »tak poklic, da bi morala govoriti zborno« in da bi »lahko v vlogi predavateljice govorila popolnoma knjižno«. 3 dijakom je bil govor všeč, saj sem, kot komentira eden izmed njih, »z njim delovala sproščeno in domače«, drugi pa pravi, da se »za slovenista vendar spodobi, da ga zanima tudi dialektologija«. 2 dijaka sta napisala, da jima je bil všeč govor, jezik pa je bil »nekoliko bolj« oziroma »morda na trenutke« narečen.

Večina dijakov (19 oz. 79 %) na mojem mestu ne bi izbrala iste govorne variante, ker, kot utemeljujeta dva posameznika, sem »prišla uradno, ne kot prijateljica« in »ker za človeka s stopnjo izobrazbe to ni primerno«. Potrudili bi se govoriti slovenski knjižni jezik (4), zborno slovenščino (2), knjižni pogovorni jezik (1), zborno ali vsaj pogovorno (1). 3 dijaki bi tudi sami izbrali narečje; eden izbiro utemeljuje: »Da, saj je narečje del jezika. Knjižni jezik je tako ali tako umetno ustvarjen.« 2 dijaka sta odgovorila z »ne vem«.

3 Zaključek

Raziskovalno bo zanimiva primerjava z ocenami in komentarji glede jezika govorke pri istem poskusu, izvedenem na ljubljanski gimnaziji, kjer so dijaki večinoma iz osrednjeslovenskega prostora, glede na različen prestiž posameznih slovenskih narečij pa bi bilo pomenljivo opraviti podoben poskus še na kaki drugi gimnaziji na drugem območju Slovenije (pri čemer bi uporabili tamkajšnje narečje) in nato primerjati rezultate.

Rezultati v dveh idrijskih razredih izvedene raziskave dokazujejo, da uporaba narečja vpliva na nižje vrednotenje govorcev pri dijakih, kar je nekako pričakovano pri statusnih lastnostih, presenetljivo pa pri osebnostnih lastnostih, povezanih s solidarnostjo. Gre namreč za govor, ki je večini dijakov blizu in jim predstavlja predmet skupinske identifikacije in lokalne pripadnosti, obenem pa so tudi s strani drugih učiteljev navajeni (tudi) narečnega ali vsaj narečno obarvanega govora (prim. 1. poglavje). Po drugi strani so nižje ocene pri obeh sklopih pridevnikov predvidljive glede na v poglavju 4.3 omenjene podobne ugotovitve v sorodnih raziskavah.

Ocene pri semantičnem diferencialu in večinoma neodobravajoči komentarji v zvezi z rabo narečja kažejo na to, da je po mnenju dijakov v šolskih okoliščinah in glede na mojo vlogo strokovnjakinje za slovenščino ustrezna knjižna zvrst. Tudi pogledi nekaterih anketirancev pri mojem nadaljnjem raziskovanju stališč do jezika pričajo o tem, da dijake izrazito učiteljevo narečje pri pouku moti in da se staršem in učencem zdi naravno, da se v šoli v določenih situacijah uporablja knjižni jezik.

Glede na to, da naj bi bil eden od glavnih razlogov za neuporabo knjižnega jezika pomanjkljiva jezikovna kompetenca (prim.

1. poglavje) oziroma nevajenost in odtujenost rabe te zvrsti, se zastavlja vprašanje, kako načrtovati izobraževanje, posebej usposabljanje učiteljev, da bodo ti pridobili ustrezno javno govorno kulturo, da se bodo čutili sproščene in samozavestne ob uporabi knjižnega jezika za katedrom in bodo tako tudi dijakom dali priložnost in spodbudo, da jim ta zvrst preko rabe postane manj odtujena in bolj domača. Smiselno bi bilo tudi proučiti navodila in priporočila za rabo knjižnega jezika, ki veljajo v slovenskih šolah, saj se zdi, da je problem predvsem v nedefinirani meji med področji posameznih zvrsti in neuzaveščenosti razmerij med njimi.

Literatura

BOURISH, Richard, GILES, Howard, LAMBERT, Wallace, 1975: Social Consequences of Accommodating One's Style of Speech: a Cross-national Investigation. *International Journal of the Sociology of Language*, št. 6. 55–71

EL-DASH, Linda, TUCKER, G. Richard, 1975: Subjective Reactions to Various Speech Styles in Egypt. *International Journal of the Sociology of Language*, št. 6. 33–54.

FASOLD, Ralph, 1996 (prva izdaja 1987): *The Sociolinguistics of Society: Introduction to Sociolinguistics Volume I*. Oxford, Cambridge: Basil Blackwell.

FELC, Nataša, 2007 (neobjavljeno gradivo): *Podatki o raziskavi o knjižnem pogovornem jeziku (stališča, raba, sporazumevalna zmožnost) med učenci in učitelji v šolah na Idrijskem*. 7. 6. 2009 preko e-pošte posredovala avtorica.

GILES, Howard, BOURISH, Richard, 1976: Methodological Issues in Dialect Perception: Some Social Psychological Perspectives. *Anthropological Linguistics*, št. 187. 294–304.

GRUDEN, Živa, 1976: Prispevek k spoznanju jezikovne situacije tržaških Slovencev. *Jezik in slovstvo*, 22/3. 72–79.

KENDA-JEŽ, Karmen, 2002: *Cerkljansko narečje: teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgledu besedišča in glasoslovja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

KRŽIŠNIK, Erika, 1998: Socialna zvrstnost in frazeologija.: Kržišnik, Erika (ur.): *XXXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 53–69.

LABOV, William, 1972: *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

LAMBERT, Wallace E., 1967: A Social Psychology of Bilingualism. *Journal of Social Issues*, XXIII/2. 91–109.

NEĆAK LÜK, Albina, 1998: Jezik v etničnih študijah: nekaj raziskovalnih pristopov in izsledkov iz slovenske izkušnje. V: Štrukelj, Inka (ur.): *Jezik za danes in jutri: Zbornik referatov na II. kongresu, Ljubljana, 8.-10. 10. 1998*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 77–90.

POGORELEC, Breda, 1998: Jezikovno načrtovanje govornega jezika pri Slovencih: teorija, praksa in odprti problemi slovenskega zbornega jezika. V: Štrukelj, Inka (ur.): *Jezik za danes in jutri: Zbornik referatov na II. kongresu, Ljubljana, 8.-10. 10. 1998*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije.

SKUBIC, Andrej E., 2003: *Mesto standardnega jezika v jezikovnem repertoarju posameznika*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 209–226.

SMOLE, Vera, 2004: Nekaj resnic in zmot o narečjih v Sloveniji danes. Kržišnik, Erika (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti. Obdobja 22: zbornik predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 321–330.

STABEJ, Marko, 2003: Kaj je to, slovenščina? (Slovenščina v narodni in mednarodni razsežnosti). Ivšek, Milena (ur.): *Poučevanje materinščine - načrtovanje pouka ter preverjanje in ocenjevanje znanja*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2004. 14–22.

TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica: Četrta, prenovljena in razširjena izdaja*. Maribor: Založba Obzorja.

INFRASTRUKTURA SLOVENSKE MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI

Milena Mileva Blažić
Pedagoška fakulteta, Ljubljana

UDK 821.163.6–93.09:316.7(497.4)

Mladinska književnost je nadpomenka za dve področji, in sicer za področje ustvarjanja za otroke (od rojstva do 12. leta) in mladostnike (12.–18. leta), kar je treba upoštevati *cum grano salis*, kar pomeni, da so letnice le informativne. Področje je obenem integralni del polisistema, kot so družba, kultura, jezik in književnost. Le-ta ima funkcije, ki so medsebojno povezane ter soodvisne od drugih sistemov, npr. slovenske književnosti, primerjalne književnosti, prevajalstva, bibliotekarstva in sorodnih področij.

infrastruktura, slovenska mladinska književnost, literarni sistem, splet, Wikipedija

Children's literature is a hypernym or umbrella term for two fields: firstly, literary texts for children (up to 12) and secondly texts for young people (from 12 to 18) – the ages here being more of an informative nature. The field of children's literature is part of polysystems such as society, culture, language and literature; it has functions that are complementary and dependent on other systems, e.g. Slovene literature, comparative literature, translation studies, library studies and similar fields.

infrastructure, Slovene children's literature, literary system, web, Wikipedia

Uvod

Pojmovanje družbe, kulture, jezika in literature kot polisistema omogoča postopen prihod mladinske književnosti z margine v center. Mladinska književnost je literarni sistem:[1]

1. **literarni proizvajalec** – mladinski pisatelji in pisatelji za odrasle, katerih besedila so v procesu literarne recepcije postala mladinsko branje, npr. *Povodni mož*, *Martin Krpan*, *Butalci*;

2. **literarni sprejemnik** – mladi (otroci, učenci, dijaki) in odrasli bralci (učitelji, didaktiki, pedagogi, profesionalci);

3. **literarne institucije** – ne le ustanove, ampak seštevek dejavnikov, ki vzdržujejo mladinsko književnost kot institucijo posebnega družbenega pomena oz. kot pomembno družbeno in kulturno dejavnost, npr. avtorji, kritika, založbe, časopisi in revije); državne ustanove: univerze, ministrstva, šole, mediji, knjižnice, literarne nagrade;

4. **literarni trg** – dejavniki, povezani s prodajo, kupovanjem, prevajanjem, promocijo, nagrajevanjem ipd. Potrošniški ali tržni odnos do literarnih izdelkov je prisoten na področju mladinske književnosti, posebej slikanic (številne zasebne založbe);

5. **literarni repertoar** – besedila, zbirke (kanonskih) avtorjev, predlagana besedila, pregledni in priporočilni seznami, seznami domačega branja, e-zbirke;

6. **literarni produkt** – mladinska književnost in mladinsko branje (besedila s področja književnosti za odrasle, ki so v procesu literarne recepcije postala mladinsko branje).

1 Itamar Even-Zohar: *Polysystem theory*, 1990, 1997 in M. Dović: *Slovenski pisatelj*, 2007.

Zgodovina slovenske mladinske književnosti in infrastruktura oz. literarni repertoar se je začel pojavljati s prvo posvetno revijo *Vedež: časopis za šolsko mladost*, 1848–1850 (ur. Ivan Navratil), kar pomeni, da se je moral ustanoviti literarni trg oz. posredniki (časopisi, revije, založniki) med proizvajalci in sprejemniki. Kot predmet poučevanj ali kot literarna institucija se je v obliki knjižnične vzgoje, pravljičnih ur, igralnih ur s knjigo ipd. začela pojavljati v knjižnicah. K institucionalizaciji v pravem pomenu besede so prispevali tudi dejavniki, povezani s poučevanjem, npr. v 60., 70. in 80. letih 20. stol. M. Šircelj (Pedagoška akademija v Ljubljani), H. Glušič (Filozofska fakulteta v Ljubljani), v Mariboru A. Glazer.

Literarni sistem slovenske mladinske književnosti

V prvem obdobju nastajanja mladinske književnosti so za otroke pisali pisatelji za odrasle, npr. Levstik, Stritar, po letu 1900, npr. Župančič, po letu 1950 pa sledi obdobje razcveta in avtorskih poetik (Kovič, Pavček, Grafenauer, S. Makarovič ipd.), ko se je mladinska književnost začela institucionalizirati, sprva v knjižnicah (Pionirska knjižnica, 1948), z oddelki za otroke in mlade ter bibliopedagoškimi dejavnostmi v splošnih knjižnicah. Internacionalizacijo je spodbujala Mladinska knjiga, kongres IBBY v Ljubljani 1966, prevodi izvirnega leposlovja v tuje jezike in prevodi iz tujih jezikov v slovenščino. Obdobje pluralizma je od leta 1990 do danes. Prelomnice so naslednje: revija *Otrok in knjiga* (1972), revije za otroke *Ciciban*, *Cicido*, monografija s področja mladinske književnosti *Pregled slovenskega mladinskega slovstva* Kazimirja Humarja iz leta 1950 in 2. izdaja *Slovensko mladinsko slovstvo* (Gorica, 1955). Prelomnica v nastajanju posvetne mladinske književnosti so poleg *Vedeža* literarne revije za otroke *Vertec* (1871–1945; tu je Levstik pod psevdonimom M. I. objavil pesmi z naslovom *Otročje igre v pesencah*), *Angelček* (1887–1934), *Zvonček* (1900–1939). Pomembne so upodobitve oz. uvajanje ilustracij v časopisih, revijah in knjigah za otroke, npr. Župančičeve zbirke za otroke (*Pisanice*, 1900; *Ciciban in še kaj*, 1915; *Sto ugank*, 1915 idr.). V njih se je mladinska književnost osamosvojila od književnosti za odrasle in postala avtonomna. Po 2. svetovni vojni je pomemben program založbe Mladinska knjiga, projekt *Izvirna slovenska slikanica*, uvajanje predmeta mladinska književnost in didaktike mladinske književnosti na univerzah.

Prava prelomnica bo, ko bo Prešernovo nagrado za življenjsko delo[2] na področju književnosti dobil avtor, ki je v celoti mladinski. Pomenljivo je dejstvo, da v zbirki zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev ni del mladinskih avtorjev.

Literarni proizvajalci – Po definiciji mladinska književnost zajema področje pisanja odraslih za mlade. V večini primerov odrasli pisatelji pišejo za mlade, npr. K. Kovič: *Maček Muri*, N. Grafenauer: *Pedenjped*, S. Makarovič: *Svetlanine pravljice* ipd. Vendar je precejšen delež besedil za odrasle, ki so v procesu literarne recepcije postala mladinsko branje, npr. *Turjaška Rozamunda*, *Martin Krpan*, *Kozlovska sodba v Višnji Gori* ipd. Večina mladinskih pisateljev piše hkrati za odrasle in otroke, npr. Župančič, Kosovel, potem Kovič, Grafenauer, Pavček, Vegri, Rozman idr. Nekateri pisatelji so na začetku svoje ustvarjalne poti, ob lastnem starševstvu, začeli pisati za otroke, kasneje pa to opustili, npr. L. Kovačič: *Zgodbe iz mesta Rič-Rač*, drugi so nehali pisati za odrasle in nadaljujujejo le pisanje za mlade, npr. S. Makarovič, ki je z zadnjo pesniško zbirko zaključila pisanje za odrasle (*Samost*, 2002), za mlade pa še ustvarja. Nekateri pisatelji

2 Nagrado Prešernovega sklada je dobila Ela Peroci leta 1971.

pišejo le za otroke, npr. B. Gregorič, A. Štefan, C. Sokolov idr.

Pri slovenski Wikipediji se s študenti Pedagoške fakultete v Ljubljani od 2007/2008 dalje načrtno lotevamo projekta slovenske mladinske književnosti (http://sl.wikipedia.org/wiki/Wikipedija:WikiProjekt_Slovenska_mladinska_književnost), kjer poskušamo v podprojektu z naslovom Seznam slovenskih mladinskih pisateljev (http://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_mladinskih_pisateljev) sestaviti seznam slovenskih mladinskih pisateljev, ga izpopolnjevati in napisati kratke biobibliografske članke o njih. Kriterij za uvrstitev pisateljev na seznam je objava književnega besedila (lahko tudi v samozaložbi). Vanj so vključeni tudi pisatelji za odrasle, katerih besedila niso mladinska književnost, ampak mladinsko branje. Med mladinskimi pisatelji so tudi pisateljice, ki so začele pisati, ko so bili otroci, npr. Petra Samec, Nejka Omahen, Neli Kodrič ipd.

Literarni sprejemniki niso enotna kategorija, od rojstva do 18. leta, tako kot Unesco definira otroka. Otroško oz. mladinsko književnost pri literarnem sprejemniku v predšolskem obdobju lahko najdemo kot del jezikovne vzgoje in kot del umetniške vzgoje. V prvem in drugem triletju se poučuje mladinska književnost, v tretjem triletju *Učni načrt za slovenščino* iz leta 2009 priporoča prehod od mladinske k nemladinski književnosti v 7. in 8. razredu, v 9. razredu pa pouk nemladinske književnosti. Zato lahko najdemo nemladinske pisatelje ali pisatelje za odrasle, katerih besedila so postala mladinsko branje, npr. P. Trubar, A. Bohorič, T. Šalamun, od svetovnih npr. G. Boccaccio, W. Shakespeare, L. N. Tolstoj ipd. V srednješolskem izobraževanju so prisotni predvsem pisatelji za odrasle.

Literarne institucije so dokaj številne in se posredno (založba, revije, časopisi ...) ali neposredno (univerze, knjižnice, lutkovno gledališče ...) povezujejo z mladinsko književnostjo. Številni dejavniki prispevajo k institucionalizaciji primarne literature, predvsem šolstvo, revije, časopisi. Od prvega obdobja 1850–1900 je bilo potrebno vsaj petdeset let razvoja primarnega slovenskega leposlovja, da so bili ustvarjeni dejavniki za institucionalizacijo, npr. revije za otroke in mlade, razvoj primarnega leposlovja (F. Levstik, J. Stitar), postopno uvajanje risb in/ali ilustracij,[3] prevajanje, predvsem pa obvezno šolstvo. Pomembno je, da so se na koncu 19. st. začele pojavljati prvine sekundarne literature, npr. kritike, ocene, poročila, beležke ipd. zapisi o knjigah, tudi v *Ljubljanskem zvonu*, npr. F. Levec, A. Žumer, A. Kosi, A. Aškerc in anonimno. Od leta 1887 so že izdajali okrog trideset zvezkov v *Knjižnici za mladino*, ki jo je urejal E. Gangl. Mladinsko književnost so poimenovali *mladinsko slovstvo, spisi za mladino*. Gangl je izdajal še *Zbrane spise za mladino* v 7. zvezkih (1909–1923), v katerih je objavljal pripovedne spise in pesmi. Pomembno vlogo pri nastajanju literarnega repertoarja je imela publikacija *Pedagoški letopis* (1901–1920), kjer je J. Brinar pisal literarnozgodovinske članke in ocene del. Pomembna je monografija K. Humarja z naslovom *Pregled slovenskega mladinskega slovstva* (1950) in *Slovensko mladinsko slovstvo* (1955). Posebno mesto pri literarni institucionalizaciji ima knjiga M. Kobe *Pogledi na mladinsko književnost* (1987).

Med literarne institucije sodita Društvo slovenskih pisateljev in Sekcija za mladinsko književnost (2004). Področje mladinske literarne kritike je v začetni fazi, ker je zaradi potrošniško-založniških interesov le-ta nezaželena.[4] Redke so znanstveno-strokovne revije s

3 Npr. J. Stritar: Pod lipo: knjiga za mladino s podobami, 1895; Zvonček: list s podobami za mladino, 1900–1939; Tisoč in ena noč: pravljice za mladino: s podobami v barvotisku, 1902 ipd.

4 Npr. rubrika *Branje med vrsticami*, s podnaslovom *Priporočamo – Ne priporočamo*, ki je izhajala v Prilogi za starše revij Cicido in Ciciban (2004–2007).

področja mladinske literarne vede, in sicer *Otrok in knjiga: revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev* (1972–). Omeniti je treba dve kakovostni literarni reviji za otroke, *Cicido: revija za predšolske otroke* (2.–6. leta, 1998–) in *Ciciban: revija za najmlajše* (6.–9. leta, 1945–), ki jima literarna kakovost zaradi tržne ekonomije tudi upada. Velik pomen ima Pionirska knjižnica (1948), ki je opravila pomembno vlogo pri nastajanju mladinske književnosti in prehodu od mladinskega knjižničarstva do književnosti ter od knjižne do književne vzgoje. *Center za mladinsko književnost in knjižničarstvo* (1961) je nastal iz *Študijskega oddelka* in spodbuja promocijo slovenske mladinske književnosti. Pomembno vlogo imajo univerze, na katerih se poučuje mladinska književnost in didaktika mladinske književnosti, kar je rezultat dolgoletnih prizadevanj. Nagrade za mladinsko književnost, ki so državne (Prešernova nagrada), založniške (Levstikova, Večernica), stanovske (Desetnica), otroške (Moja najljubša knjiga), mestne (Ljubljana bere), spodbujajo branje.

Literarni trg za mladinsko književnost je posebej za naslovnike od 3.–6. ter 6.–9. leta tržno zanimiv. Dinamiko na literarnem trgu je povzročila uspešnica *Harry Potter* in marketinške poteze, ki spreminjajo bralce v potrošnike. Tolkienova uspešnica *Gospodar prstanov* je literarna in filmska uspešnica, enako ekranizacija C. S. Lewisa in fantastične pripovedi *Narnija*. Po letu 1990 se je povečalo število zasebnih založb v Sloveniji, ki so začele tiskati predvsem otroške slikanice in otroške revije.[5] Založbo Mladinska knjiga je kupila družba Zvon dva holding d. d.,[6] zato lahko namesto ukinjene kakovostne *Priloge za starše* najdemo *Pogled - reklamno prilogo za starše*, ki je priložena revijam *Cicido* (2.–6. leta) in *Ciciban* (6.–9. leta), ter reklamo za versko revijo *Mavrica*,[7] ki je bila prej konkurenčna revija.[8]

Šolski literarni repertoar uravnava Ministrstvo za šolstvo in šport, vendar ne nepristransko, ampak z različnimi NPZ (nacionalnimi preizkusi znanja), maturo, seznami branja, tekmovanji, učnimi načrti za slovenščino, različnimi zbirkami domačega branja. Literarni repertoar naj bi ne glede na sodobni potrošniški čas tvorili pisatelji iz starejše, novejše in sodobne mladinske književnosti, ki so reprezentativni na nacionalni in internacionalni ravni (S. Makarovič, T. Pavček, B. A. Novak ...). Tudi v preteklosti je nastajal literarni repertoar za otroke in mlade v obliki različnih beril, antologij, cvetnikov[9] idr. Le-ta je mladim bralcem dostopen v knjižnih izdajah v obliki

5 *Pikapolonica*: revija za radovedne, ustvarjalne in igrive otroke (1999–); *Hepko*: prva svetovna revija za otroke (2001–); *Telebajski*: revija za otroke (2001–); *Zvonček*: revija z glasbeno prilogo za otroke (2002–); *Bim-Bam*: revija za otroke z računalniško in avdiozgoščenko (2003–); *Bučka*: revija za otroke z avdiozgoščenko (2004–); *Frkolin*: revija za otroke od 4. leta dalje (2006–); *Trobentica*: za vedoželjne in igrive (2001–), *Umko*: najboljša revija za umne glave (2007–) ipd

6 http://www.mladinska.com/skupinamk.aspx?docid=215254.

7 *Pogled, oglasna priloga za starše*. Ljubljana: Mladinska knjiga Založba. September 2007. 30–31.

8 Skoraj na isti strani pa najdemo v reklamni prilogi priloženi reviji za otroke 2.–6. leta, tudi reklame za šest računalniških *Java iger*. Peta je *Java igra* B5 z naslovom in sliko moškega z debelo cigaro v ustih, rdečimi spodnjimi hlačami, očali. Naslov slike je *Porn Manager* (str. 31). Več kot očitno je, da so ekonomske vrednote nad etičnimi, ker na levi strani priloge *Pogled* uredništvo reklamira revijo *Mavrica* »edino slovensko revijo z verskimi vsebinami«, na desni strani pa java igro *Porn manager*, pri kateri je verbalno sporočilo podkrepljeno s sliko oz. ilustracijo omenjene osebe. Gre za enega izmed precedenčnih primerov, ko ekonomija uravnava literarni trg tudi za otroke (2.–6. leta) in jih pod pretvezo, da gre za prilogo za odrasle, spodbuja, kar je tudi v nasprotju s Slovenskim oglaševalskim kodeksom (1999) in Zakonom o medijih (2006).

9 Npr. A. Janežič: *Cvetnik: berilo za slovensko mladino*, 1865–1867; A. Kosi: *Narodne legende za slovensko mladino*, 1890; E. Gangl: *Zbrani spisi za mladino*, 7. zv., 1895–1923; F. Erjavec: *Starejše pesnice in pisateljice: Izbrani spisi za mladino*, 1926.

slikanic, knjig, posebnih zbirk, npr. antologij, zbirk, beril, šolskega, domačega ali prostega branja. Mladi imajo knjige doma, v razrednih, šolskih in splošnih knjižnicah, v novejšem času tudi na spletu. Literarni repertoar so tudi e-knjige (E-*Maček Muri*, 2001), filmi (*Kekec*, predvsem pa filmi po svetovni mladinski književnosti, npr. serija o *Harryju Potterju*), v najsodobnejšem času tudi na e-bralnikih (iPhone in Kindl pri Amazon.com).

Na spletnem portalu Slovenske mladinske književnosti na Wikipediji poskušamo s študenti sestaviti *Seznam slovenskih mladinskih besedil* v tujih jezikih ter jih predstaviti (http://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_mladinskih_besedil_v_tujih_jezikih). Spodbudna je Zbirka slovenskih leposlovnih besedil, ki jo je leta 1995 na spletu začel objavljati Miran Hladnik (http://lit.ijs.si/leposl. html). Po njegovem zgledu nastaja na spletnih straneh Wikivira oz. Wikipedije tudi *Zbirka slovenskih mladinskih leposlovnih besedil (*http://sl.wikisource.org/wiki/Wikivir:Zbirka_slovenskih_mladinskih_leposlovnih_besedil) s podzbirkami slovenske pravljice, slovenske otroške pesmi (ljudske in avtorske) in slovenska mladinska dramatika.

Literarni produkti so mladinska besedila, ki predstavljajo knjige za otroke in mlade. Za t. i. otroške knjige, predvsem slikanice, je večje povpraševanje, ker odrasli spremljajo bralni razvoj otrok. V sodobnem času imamo knjige v stripu, npr. slovenske klasike, pravljice, učbenike. Vzpon medijev, časopisov in revij je v drugi polovici 19. stoletja sprožil profesionalizacijo pisateljev, ki so včasih bili tudi novinarji (F. Levstik), kritiki (F. Levec), učitelji (E. Gangl). Na področju mladinske književnosti so redki, ki se preživljajo s profesionalnim pisanjem, razen po letu 1990, npr. S. Makarovič, D. Muck, A. Štefan, A. Rozman, M. Komelj idr., vendar se ne preživljajo le s pisanjem, temveč tudi s prevajanjem (M. Komelj), nastopanjem (D. Muck, A. Rozman, A. Štefan). Zanimivi so tudi medijsko, npr. D. Muck nastopa v popularnih TV-oddajah. Založništvo je po letu 1950, posebej pa po letu 1990, bistven, celo najbistvenejši del (literarnega) trga, na katerem (mladinsko) književnost trži dobesedno kot produkt, ki ni v korelaciji s kakovostjo književnega besedila.

Povzetek

Pojmovanje mladinske književnosti kot dela literarnega sistema, po letu 1990, v času tržnega kapitalizma, ko zaznavamo tudi porast medijev, je primeren teoretičen okvir za poučevanje mladinske književnosti kot celote in ne le njenih posameznih delov – avtorja, književnih besedil in bralcev – kar v *Učnem načrtu za slovenščino* (2009) poudarja komunikacijska teorija. Po vstopu v EU l. 2004 so razvoj IKT, prevodi in medkulturni stiki izpostavili tudi pomen drugih deliv literarnega sistema – institucije, trga in repertoarja. Prevajanje iz različnih svetovnih literatur v slovenščino, predvsem iz angloameriškega konteksta, je dominantno in ni zamudniško, motivira ga tudi kapital, razvoj medijev, ekranizacije, npr. fantastičnih pripovedi. Pri slovenski mladinski književnosti, ki se je nekoč dokazovala s kakovostjo, je prišlo do preobrata: kakovost je marginalizirano poveličevanje ekonomskih namesto estetskih meril, ki je povzročilo, da je postala predmet drugih, neliterarnih sistemov.

Literatura in spletni viri

EVEN-ZOHAR, Itamar, 1990, 1997: Polysystem studies. V: *Poetics Today: International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication* 11/1 (1990): <http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/books/ez-pss1990.pdf.>. (Dostop 23. 9. 2009.)

DOVIĆ, Marijan, 2007: *Slovenski pisatelj*. Ljubljana: ZRC SAZU.

WikiProjekt Slovenska mladinska književnost: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Wikipedija:WikiProjekt_Slovenska_mladinska_književnost.>. (Dostop 23. 9. 2009.)

Zbirka slovenskih mladinskih leposlovnih besedil: <http://sl.wikisource.org/wiki/Wikivir:Zbirka_slovenskih_mladinskih_leposlovnih_besedil.>. (Dostop 23. 9. 2009.)

ŽANRSKI KORPUS NOVINARSKIH BESEDIL

Gaja Červ
Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

UDK 811.163.6'42:070

Prispevek predstavlja nekatera izhodišča okvirnega načrta gradnje specializiranega korpusa slovenskih novinarskih besedil. Posebej se posveča vprašanju združevanja korpusnega in besediloslovnega pristopa ter dilemam, povezanim z besediloslovnim in metabesedilnim označevanjem dokumentov korpusa, ki naj bi ga uporabili za prenovo teorije stalnih sporočanjskih oblik slovenskega novinarskega diskurza.

korpusno jezikoslovje, korpusi slovenščine, besediloslovje, novinarski diskurz, žanri

The paper addresses some of the corpus design issues relating to the compilation of a specialised corpus of Slovene journalistic texts. Special consideration is given to corpus linguistic techniques applied to text linguistics, and to issues relating to discourse-based and meta-textual tagging of a corpus that should be of use in revising the genre theory of Slovene journalistic discourse.

corpus linguistics, Slovene corpora, text linguistics, journalistic discourse, genres

Uvod

Zamisel o specializiranem žanrskem korpusu novinarskih besedil slovenskih tiskanih medijev in njihovih spletnih različic je poskus odgovora na potrebe, s katerimi se pedagogi, raziskovalci in študenti Fakultete za družbene vede soočajo pri diskurzivnem, besediloslovnem in jezikovnostilnem proučevanju novinarskih besedil. Učinkovitost raziskovanja novinarskega jezika in besedil, ki tradicionalno gradivno usmerjena jezikoslovna področja, kot sta stilistika in besediloslovje, povezuje z avtomatsko jezikovno analizo, je s svojo disertacijo potrdil že Korošec (1976). Trenutno pa se ukvarjamo z izzivom, kako možnosti, ki jih ponujajo jezikovne tehnologije, tvorno vključiti v prenovo teorije slovenskih novinarskih žanrov, ki jo je konec 80. let prejšnjega stoletja osnovala M. Košir (1988). Spremenjene družbene, medijske in tehnološke razmere po letu 1990 so se namreč v slovenskem (časopisnem) novinarstvu odrazile kot oddaljevanje od tradicije nemških poročevalskih vzorcev, ob katerih je nastajalo prvo slovensko časopisje, oblikovanje novih besedilnih vrst in spreminjanje jezikovnostilnih konvencij, poleg tega pa tudi v zabrisovanju meje med informativno in interpretativno zvrstjo ter resnim in tabloidnim tiskom (Kalin Golob 2004a, 2004b, Poler Kovačič 2005). Zaradi navedenega je uveljavljena teorija novinarskih vrst, ki je nastala na podlagi teorij novinarskega diskurza druge polovice 20. stoletja in raziskovanja trenutno približno trideset let starega časniškega gradiva, vsaj delno zastarela. Poleg tega pa je treba upoštevati, da knjiga M. Košir, ki je od konca 80. let prejšnjega stoletja osnova za poučevanje novinarskih stalnih sporočanjskih oblik na Katedri za novinarstvo, ni nastala z ambicijo celovite in poglobljene teoretske predstavitve slovenskih novinarskih žanrov, temveč je kot pionirsko delo pripravila le »nastavke« (Košir

1988) za nadaljnje raziskovanje tega področja, ki do danes, ko se obenem soočamo že z novo potrebo po ažurni refleksiji vzpostavljajočih se internetnih novinarskih žanrov, v celoti še ni bilo opravljeno.

Korpus novinarskih besedil pa ni pomemben zgolj, ker naj bi pripomogel, da bo žanrsko izobraževanje bodočih novinarjev temeljilo na izsledkih analitično-empiričnega opazovanja dejanske in sodobne rabe; v procesu njegovega oblikovanja se namreč porajajo dileme o označevanju in analizi korpusnih dokumentov, ki so relevantne tako za korpusno jezikoslovje kot za jezikovno- in besedilnozvrstno teorijo.

Ob zastavljenem cilju, oblikovati korpus, ki bi zadostil predvsem besediloslovno in žanrsko naravnanim raziskovalnim potrebam, obenem pa bi bil v pomoč tudi pri širšem komunikološkem raziskovanju medijske reprezentacije družbenih pojavov, se postavlja nekaj ključnih vprašanj. Predvsem, ali in na katerih ravneh raziskovanja so možnosti, ki jih nudi korpusno jezikoslovje, upoštevajoč dejstvo, da se žanr vzpostavlja kot preplet tipiziranih jezikovnostilnih značilnosti, formalno-vsebinskih besedilnih lastnosti in pragmatičnih sporočanjskih okoliščin (Bhatia 2004: 22, Swales 1990: 58, Mauranen 1998: 304), sploh primerne za žanrsko raziskovanje.[1] Pri pripravi načrta gradnje korpusa novinarskih besedil se zdi ključno najprej premisliti že obstoječe možnosti avtomatizirane analize novinarskega diskurza. Kaj o novinarskem jeziku lahko izvemo iz referenčnega korpusa FidaPLUS, v katerem skoraj polovico celotnega gradiva sestavljajo poročevalska besedila[2] ter dodatnih več kot 30 % novinarska besedila iz časopisov, ki izhajajo tedensko ali večkrat tedensko, in revij (Erjavec 2008: 8, Arhar, Gorjanc 2007: 100)? In kakšne oblike diskurzivnega in besediloslovnega raziskovanja z možnostjo vsebinskega odbiranja besedil prek iskanja po ključnih besedah ponujajo spletni arhivi medijskih hiš? Oblikovanje novega specializiranega žanrskega korpusa je namreč smiselno le, če bo ta razširil in olajšal možnost raziskovanja novinarskih besedil, ki so zainteresiranim uporabnikom že na voljo. Naslednje ključno vprašanje je, kako označiti korpus, v katerem bodo osnovne enote raziskovanja največkrat besedila in šele posredno manjše jezikovne enote, oziroma kako temeljne metode korpusnega pristopa, osredotočene na analizo konkordančnih nizov, razširiti in prilagoditi besediloslovnemu pristopu, kjer so v središču zanimanja kohezivno-koherenčna struktura besedila kot celote ter položaj in vloga jezikovnih pojavov v njem (Beaugrande, Dressler 1992, Flowerdew 2005: 326, 1998: 543). Kar nekaj dilem je povezanih tudi z metabesedilnim označevanjem korpusnih dokumentov. Premisliti je namreč treba, katere jezikovne in zunajjezikovne dejavnike obravnavati kot žanrotvorne, da bi se izognili začaranemu krogu, v katerega bi se ujeli, če bi za klasifikacijo korpusnih

1 Korpusni pristop namreč implicira metodologijo, ki temelji na uporabi računalnika za avtomatizacijo analitičnih postopkov in statistično obdelavo velike količine avtentičnega gradiva (Gantar 2007: 17). V zvezi z žanrsko analizo besedil se zato postavlja vprašanje, ali bo korpus predvsem orodje, ki bo pospešilo in avtomatiziralo zgolj analizi predhodno iskanje in odbiranje določenega tipa besedil oziroma delov besedil, ali pa je mogoče in smiselno avtomatizirati tudi nekatere besediloslovne in diskurzivne analitične postopke.

2 To so novinarska besedila, ki nastajajo in se objavljajo dnevno. Stilistika poročevalstva jih od drugih novinarskih besedil loči, ker je v njih najočitnejše delovanje dveh objektivnih stilotvornih dejavnikov, ki izhajata iz narave novinarskega dela – časovne stiske, v kateri ta besedila nastajajo, ter podobnih in ponavljajočih se okoliščin, ki jih ubesedujejo (Korošec 1998, Kalin Golob 2003). V referenčnem korpusu FidaPLUS je poročevalska besedila približno mogoče izenačiti z gradivom, ki je glede na tip označeno kot časopisno in nato glede na pogostnost izhajanja uvrščeno v podkategorijo dnevno (Arhar, Gorjanc 2007: 100). Pri tem pa je treba upoštevati, da podkorpus dnevnih časopisnih besedil ni povsem prekriven s poročevalskimi besedili, saj zajema celotno časopisno gradivo, torej tudi nenovinarska besedila, kot so pisma bralcev, mali oglasi, TV-sporedi itd.

dokumentov, ki predhaja njihovo analizo, nekritično privzeli razvrščevalne kriterije te iste žanrske teorije, zaradi zastarelosti katere korpus pravzaprav gradimo, da bi jo lahko na podlagi stilističnih in besediloslovnih ugotovitev korpusne analize prenovili (Studer 2008: 40, Mauranen 1998: 311). Raziskovalni potencial, ki ga nudi obsežna zbirka avtentičnega računalniško berljivega gradiva, bo namreč povsem uresničen le, če korpusa ne bomo uporabili zgolj za preverjanje obstoječih besediloslovnih in žanrskih teorij, temveč bomo skušali kolikor mogoče neodvisno od njih dobiti vpogled v dejansko stanje. Nenazadnje tudi odločitev, katera besedila sploh zajeti v korpus, ki jo na prvi pogled lajša dejstvo, da oblikujemo specializirani korpus (Atkins idr. 1992: 5, Arhar 2006), ni samoumevna. V času vse bolj tržno in razvedrilno naravnanih medijev, ko prihaja med novinarskim in oglaševalskim diskurzom ter diskurzom odnosov z javnostmi do intenzivne hibridizacije, odgovor na vprašanje, kaj je novinarstvo, in posledično, katera besedila so novinarska, še zdaleč ni enoznačen in neproblematičen (McManus 1994, Dahlgren 1993, Poler Kovačič 2005). Na nekatera od zgornjih vprašanj skušamo v tem prispevku vsaj shematično odgovoriti in tako začrtati smernice za gradnjo žanrskega korpusa novinarskih besedil.

Primernost korpusnega pristopa za diskurzivno in besediloslovno raziskovanje

Pomisleki o primernosti korpusnega pristopa za besediloslovno raziskovanje izhajajo iz precejšnjih, v nekaterih aspektih diametralnih razlik v raziskovalnih izhodiščih in metodologiji korpusnega jezikoslovja in besediloslovja, ki napeljujejo k misli, da jima je pravzaprav gotovo skupna le osredotočenost na rabo jezika v avtentičnih besedilih (Swales 2004: 97–98). Korpusi potencialno omogočajo oblikovanje predstave o jeziku ali eni od njegovih točno določenih rab kot celoti (Gorjanc 2005: 8), vendar je jedro korpusnih analiz z njihovimi ključnimi metodološkimi pristopi usmerjeno k raziskovanju skladenjsko-leksikalnih vzorcev in kot tako omejeno na relativno majhne jezikovne enote (Kennedy 1998: 8, Flowerdew 2005: 324). Na drugi strani celota, ki zanima besediloslovje, ni jezik, ampak konkretno besedilo oziroma besedilni tip; opazovanje vseh manjših jezikovnih enot je določeno z besedilnim okvirom in usmerjeno h kolikor mogoče celostni pojasnitvi formalno-vsebinske zgradbe in sporočanjske vloge besedila oziroma tipa besedil, zaradi česar besediloslovje, predvsem pa diskurzivna analiza, v raziskovanje pritegujeta tudi izvenbesedilne okoliščine, ki vplivajo na nastajanje in recepcijo besedila (Bhatia 2004: 19, 20, Swales 1990: 10). Dva ključna zadržka pri združevanju korpusnega in besediloslovnega pristopa sta zato, da – vsaj klasični – korpusi že pri razporejanju gradiva v dokumente besedila ne obravnavajo kot osnovne raziskovalne enote, temveč lahko korpusni dokument sestavlja le del besedila ali pa je v en dokument združenih več besedil ali celo več izdaj periodične publikacije (Atkins idr. 1992: 2, Erjavec 2008: 8, 17). Taki korpusni dokumenti pravzaprav izgubijo status besedila, saj je besedilo v svojih delih lahko zelo raznoliko in z naključnim vzorčenjem tvegamo, da ne bomo zajeli vseh lastnosti določene besedilne vrste (Biber in drugi 1998: 249, Gorjanc 2005: 9), z združevanjem več besedil v en dokument pa, da se bodo informacije o tipičnih besedilnih lastnostih preveč zabrisale. Po drugi strani tudi temeljni metodološki pristop opazovanja konkordančnega niza besedila v korpusu ne ohrani kot celote, temveč ga fragmentira v enote, ki so za raziskovanje besedilne zgradbe in součinkovanja njegovih sestavnih delov premajhne (Flowerdew 1998: 543, Biber, Jones 2005: 152). Drugi zadržek je povezan z dejstvom, da so informacije o časovnih, družbenih, institucionalnih in osebnostnih okoliščinah, v katerih je besedilo nastajalo, v korpusu dostopne le posredno, prek podatkov o razvrstitvi dokumenta v taksonomijo prenosnika,

zvrsti itn., ti so za besediloslovno in diskurzivno analizo sicer dragoceni (McEnery, Wilson 1996: 87), vendar pogosto preskopi.

Iz povedanega je jasno, da bo treba v žanrskem korpusu novinarskih besedil, če naj služi svojemu besediloslovnemu namenu, ne glede na časovno in finančno zahtevnost takega dela (Gorjanc 2005: 63), vsako besedilo[3] ločiti v svoj dokument. Korpus bo lematiziran in oblikoskladenjsko označen, saj že taka označitev omogoča dober vpogled v jezikovnostilne lastnosti novinarskih besedil; predvsem analizo tipičnih skladenjskih oblik in s tem luščenje avtomatizmov,[4] ki so v novinarskem diskurzu po svojih značilnostih primerljivi s termini strokovnih in znanstvenih besedil. Korpusnim dokumentom imamo namen, da bi zajeli čim več izvenbesedilnih podatkov, poleg osnovnih bibliografskih podatkov, prenosnika – ki je ključen za ločevanje med tiskanimi in internetnimi različicami – in žanrske oznake dosledno pripisati tudi vsebinsko-tematsko oznake, ki bodo temeljile na rubrični tipologiji časopisov,[5] in avtorja, če bo ta razviden s polnim imenom in priimkom. Dopuščamo namreč možnost, da jezikovno-stilne in druge besedilne lastnosti, predvsem pri tistih žanrih, ki niso močno formalizirani in kjer je avtorju glede na ločevalno normo[6] dopuščene več interpretativne in izrazne svobode, od tvorca do tvorca precej variirajo (Bhatia 2004: 25). V takih primerih nam bo možnost razvrščanja besedil po avtorju omogočila premisliti razmerje med tipično žanrskimi in avtorskimi besedilnimi prvinami.

Vseeno pa še tako vsestranski izvenjezikovni podatki o izvoru in vrsti besedil, pripisani korpusnim dokumentom, ne zagotavljajo njihovega celovitega žanrskega razumevanja. Žanrska analiza je namreč »večdimenzionalna aktivnost« (Bhatia 1993, 2004), ki mora poleg besedilnih lastnosti žanra upoštevati tudi »procese njegovega enkodiranja in dekodiranja, ki so odvisni od žanrsko določene sporočanjske vloge besedila in okolja, v katerem se besedilo uresničuje« (Swales 1990: 10). Ključni podatki, ki jih o žanrih nudi korpus, so zato podatki o žanru kot besedilnem tipu (Biber 1993), določenem na podlagi jezikovnih in ne izvenjezikovnih kriterijev (Biber 1993: 244–245, Atkins idr. 1992: 5). Z multivariatnimi statističnimi metodami je mogoče korpusno gradivo analizirati in klasificirati glede na podobnosti in razlike besedil na različnih jezikovnih ravneh (Biber 1988, 1993, Nishina 2007), za raziskovanje žanra kot »načina konceptualiziranja in interpretiranja realnosti« (Duff 2000: 10) pa se zdi korpusni pristop smiselno dopolniti z drugimi disciplinami, ki omogočajo vpogled v družbeno-institucionalno in poklicno okolje, v katerem žanri nastajajo, ter v sam proces njihovega tvorjenja in recepcije (Bhatia 2004).

Omejitve tradicionalnega korpusnega pristopa pri besedilnem raziskovanju se v zadnjih

3 Pri zajemanju internetnih novinarskih žanrov se bomo prej ali slej soočili tudi z vprašanjem, kako sploh določiti meje hipertekstovno oblikovanih besedil, ki kot taka dobivajo intertekstualen značaj (Mautner 2005: 818).

4 Besedne zveze in stavčni vzorci, ki so se za opravljanje specifične sporočanjske vloge utrdili med tvorci in naslovniki novinarskega diskurza (Korošec 1998: 15). Najpogostejši so v poročevalstvu, kjer tvorjenje besedil kot objektivna stilotvorna dejavnika pogojujeta časovna stiska in ubesedovanje ponavljajočih se okoliščin (Korošec 1976: 33, 34, Kalin Golob 2003: 45).

5 Pri tem je treba upoštevati, da so količina rubrik in predmetna področja, ki so jim rubrike posvečene (npr. najpomembnejši dogodki, zunanja in notranja politika, gospodarstvo, šport ...), med različnimi časopisi in njihovimi spletnimi različicami precej skladni, sama poimenovanja rubrik pa se med medijskimi hišami razlikujejo.

6 Ločnica, ki jo vzpostavlja zahteva po objektivnosti novinarskega diskurza in novinarske žanre po sporočanjski vlogi deli v informativno in interpretativno zvrst (M. Košir 1988: 63), obenem pa deluje tudi kot objektivni stilotvorni dejavnik, ki se odraža v jezikovnostilnih lastnostih besedil (Korošec 1998: 12, Kalin Golob 2003: 48).

letih vedno uspešneje presegajo tudi z besediloslovnim označevanjem korpusov, ki sega od precej preprostega zaznamovanja slovnične kohezije prek identifikacije anaforično-kataforičnih prvin in označevanja tematsko-rematskih struktur do označevanja besedilnih delov glede na njihovo sporočanjsko vlogo[7] (Gledhill 2000, Upton, Connor 2001, Balažic Bulc 2008). Pri odločitvi za tovrstno označevanje se je treba zavedati, da bo to neizogibno potekalo ročno in bo precej zamudno (Flowerdew 2005: 327), zato se bo pri poskusih besediloslovnega označevanja žanrskega korpusa novinarskih besedil nujno omejiti na podkorpus obvladljive velikosti. V zvezi z označevanjem besedilnih delov glede na njihovo sporočanjsko vlogo se zdijo vredni upoštevanja tudi pomisleki, da je tako označevanje primerno za besedila, ki imajo ustaljeno in formalizirano strukturo, manj pa za tista z ohlapnejšo in fleksibilnejšo vsebinsko-formalno zgradbo, in da je označevanje lahko precej arbitrarno, ker določen del besedila ni nujno opredeljen zgolj z eno sporočanjsko vlogo (Flowerdew 2005: 327, McEnery,Wilson 1996: 52).

Primernost žanrskega korpusa novinarskih besedil za besediloslovno raziskovanje bomo skušali povečati tudi z označevanjem, ki bo omogočilo analizo omejiti zgolj na naslovje, začetne ali končne odstavke določenega žanra, saj raziskave kažejo (Korošec 1998, Milosavljević 2008, Katajamäki, Koskela 2006), da so ti deli novinarskih besedil za besediloslovno in žanrsko raziskovanje še posebej zanimivi.

Problematika žanrskega označevanja korpusnega gradiva

Dileme, povezane z metabesedilnim označevanjem korpusnih dokumentov, izhajajo iz dejstva, da korpus oblikujemo z namenom prenove žanrske teorije, kar pomeni, da bi v idealnem primeru žanrska klasifikacija pravzaprav morala biti šele rezultat in ne izhodišče korpusne analize (Studer 2008: 46). Obenem pa je jasno, da je treba, če želimo s korpusno analizo primerjati jezikovnostilne in besedilne lastnosti tipov novinarskih besedil, ta besedila po določenih kriterijih predhodno klasificirati. Zato se zastavlja vprašanje, ali in katere informacije o tem, kaj je za določen žanr značilno, ki jih potrebujemo za oblikovanje kriterijev za izbiro in razvrščanje v korpus zajetih besedil, je iz obstoječe teorije sploh smiselno prevzeti. Določitev kriterijev za žanrsko razvrščanje besedil dodatno otežuje dejstvo, da vsak posamezen žanr določa kompleksna, ne nujno za vse žanre enaka konstelacija jezikovnih in pragmatičnih dejavnikov ter da je v »žanrski strukturni potencial« vgrajenih nepredvidljivo število kombinacij razmerij med obveznimi in možnimi žanrskimi prvinami, ki se uresničujejo v konkretnih besedilih (Ansary, Babaii 2005: 277). Upoštevati je treba tudi, da izvenjezikovni, kulturno, družbeno in institucionalno določeni kriteriji, po katerih navadno klasificiramo korpusno gradivo (Biber 1993: 245), sploh ne korelirajo nujno s klasifikacijo besedilnih tipov, ki bi jo oblikovali zgolj na podlagi analize jezikovnih podobnosti in razlik med besedili v korpusu (McEnery, Wilson 1996: 103, Mauranen 1998: 309).

Rešitev iz te zagate se trenutno kaže v vrstno-žanrskem označevanju korpusa v dveh korakih. Pred začetkom analize bomo besedila v korpusu označili do ravni novinarske vrste,[8] kot jih je teoretsko osnovala Košir (1988).[9] Odločitev za tako označevanje je dozorela v sodelovanju s poklicnimi tvorci besedil, ki so pri raziskovanju žanrov eden od najrelevantnejših virov informacij (Swales 1990: 54–55).

7 V izvirniku move structure tagging (Bhatia 2004, Flowerdew 2005).

8 Žanri so razumljeni kot »variacije vrstnih konstitutivnih prvin« (Košir 1988: 32), vrsta je torej stabilnejša kategorija od žanra, ki v sebi združuje več sorodnih žanrov. V teoriji Mance Košir je definirana s predmetom, ki ga sporočilo upoveduje; sporočevalčevim hotenjem, ki se kaže v funkciji sporočila; naslovnikovim pričakovanjem in komunikacijsko situacijo (Košir 1988: 33).

V poglobljenih intervjujih z novinarji[10] se je namreč izkazalo, da je razumevanje in poimenovanje novinarskih besedil v uredništvih slovenskih časopisov precej skladno s teorijo novinarskih vrst po Košir (1988: 65), obenem pa tudi, da novinarji in uredniki za sporazumevanje o tipu besedila, ki naj ga novinarji napišejo, ne uporabljajo žanrskih poimenovanj, kot jih je razvila Košir, temveč ostajajo na ravni vrste. V drugem koraku bomo jezikovnostilne in besedilne kriterije, ugotovljene s korpusno analizo, uporabili za testiranje teoretskih kriterijev, po katerih smo besedila razvrstili (Mauranen 1998: 309). Če bodo jezikovno-besedilne značilnosti besedil, uvrščenih v določeno vrsto, kazale na možnost dodatne, poglobljenejše klasifikacije, bomo besedila znotraj vrste še dodatno razvrstili. Tako bomo dobili skupine novinarskih besedil, oblikovane glede na njihove besedilnotipske lastnosti. Bodo to novi novinarski žanri? Morda, vsaj v nekaterih primerih, a s tem o novinarskih žanrih še zdaleč ne bomo izvedeli vsega, ampak samo tisto, kar trenutno na podlagi korpusa kot pomembnega orodja sodobnih jezikoslovnih analiz lahko.

Literatura in spletni viri

ANSARY, Hasan, BABAII, Esmat, 2005: The Generic Integrity of Newspaper Editorials: A Systemic Functional Perspective. *RELC Journal* 36/1. 271–295.

ARHAR, Špela, 2006: Gradnja specializiranega korpusa. *Jezik in slovstvo*, 51/1. 53–67.

ARHAR, Špela, GORJANC, Vojko, 2007: Korpus FidaPLUS: Nova generacija slovenskega referenčnega korpusa. *Jezik in slovstvo* 52/2. 95–110.

ATKINS, Sue, CLEAR, Jeremy, OSTLER, Nicolas, 1992: Corpus Design Criteria. *Literary and Linguistic Computing* 7/1. 1–16.

BALAŽIC Bulc, Tatjana, 2008: *Raba in funkcija konektorjev v jezikoslovnem diskurzu na primeru slovenščine in hrvaščine kot prvega in tujega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (doktorska disertacija).

BEAUGRANDE, Robert Alain de, DRESSLER, Wolfgang Ulrich, 1992: *Uvod v besediloslovje*. Ljubljana: Park.

BHATIA, Vijay K., 1993: *Analysing ganre: Language Use in professional Settings*. London: Longman.

BHATIA, Vijay K., 2007: *Worlds of Written Discourse*. London, New York: Continuum.

BIBER, Douglas, 1988: *Variation across speech and writting*. Cambridge: Cambridge University Press.

BIBER, Douglas, 1993: Representativeness in Corpus Design. *Literary and Linguistic Computing* 8/4. 243–257.

BIBER, Douglas, CONRAD, Susan, REPPEN, Randi, 1998: *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure in Use*. Cambridge: Cambridge University Press.

BIBER, Douglas, JONES, James K., 2005: Merging corpus linguistic and discourse analytic research goals: Discourse units in biology research articles. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory* 1–2. 151–182.

DAHLGREN, Peter, SPARKS, Colin (ur.), 1993: *Journalism and Popular Culture*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications.

DUFF, David (ur.), 2000: *Modern Genre Theory*. London, New York: Longman (Zbirka Critical Readers).

ERJAVEC, Tomaž, 2008: *Analiza metapodatkov korpusa FidaPLUS*. Ljubljana: Institut »Jožef Stefan«. 1–18. (Tipkopis.)

FLOWERDEW, Lynne, 1998: Corpus lingustic techniques applied to textlinguistics. *System* 26. 541–552.

FLOWERDEW, Lynne, 2005: An integration of corpus-based and genre-based approaches to text analysis in EAP/ESP: countering criticism against corpus-based methodologies. *English for Specific Purposes* 24. 321–332.

GANTAR, Polona, 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini: korpusni pristop*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Zbirka Lingua Slovenica 3).

GLEDHILL, Chris, 2000: The discourse function for collocation in research article introductions. *English for Specific Purposes* 19/2. 115–135.

GORJANC, Vojko, 2005: *Uvod v korpusno jezikoslovje*. Domžale: Izolit (Zbirka Zrenja).

KALIN GOLOB, Monika, 2003: *H koreninam slovenskega poročevalnega stila*. Ljubljana: Jutro.

KALIN GOLOB, Monika, 2004a: Novinarski jezik in stil: kaj vemo in česa ne. Poler Kovačič, Melita, Kalin Golob, Monika (ur.): *Poti slovenskega*

9 Pri tem besedil ne bomo skušali na silo kategorizirati, temveč bomo dopustili tudi možnost, da besedilo ostane brez oznake, pripiše pa se mu komentar, ki pojasnjuje, zaradi katerih lastnosti ne more biti nedvoumno uvrščeno v eno od vrst.

10 14 poglobljenih intervjujev, pretežno z novinarji Dela in Dnevnika, so maja 2009 študenti novinarstva na FDV UL opravili v okviru vaj pri predmetu Stilistika poročevalstva.

novinarstva – danes in jutri. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. 69–84.
KALIN GOLOB, Monika, 2004b: Moč jezika – izbor dejstev in besed. *Teorija in praksa* 41/3–4. 703–711.
KATAJÄMAKI, Heli, KOSKELA, Merja, 2006: The Retorical structure of Editorials in English, Swedish and Finnish Business Newspapers. *Teoksessa Proceedings of the 5th International Aelfe Conference*. Prensas: Universitas de Zaragoza. 215–219.
KENNEDY, Graeme, 1998: *An Introduction to Corpus Linguistics*. London, New York: Longman.
KOROŠEC, Tomo, 1976: *Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila*. Ljubljana: doktorska disertacija.
KOROŠEC, Tomo, 1998: *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki Glas.
KOŠIR, Manca, 1988: *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
MAURANEN, Anna, 1998: Another look at genre: corpus linguistics vs. genre analysis. *Studia Anglica Posnaniensia: international review of English Studies* 33. 303–315.
MAUTNER, Gerlinde, 2005: Time to get wired: Using web-based corpora in critical discourse analysis. *Discourse & Society* 16. 809–828.
MCENERY, Tony, WILSON, Andrew, 1996: *Corpus Linguistics*. Edinbourgh: Edinbourgh University Press.
MCMANUS, John H., 1994: *Market-Driven Journalism: Let the Citizen Beware?* Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
MILOSAVLJEVIĆ, Marko, 2008: Besedilni nastop v novinarskih zgodbah. Kalin Golob, Monika, Logar, Nataša, Grizold, Anton (ur.): *Jezikovna prepletanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (Zbirka Stičišča).
NISHINA, Yasunori, 2007: A Corpus-Driven Approach to Genre Analysis: The Reinvestigation of Academic, Newspaper and Literary Texts. *ELR Journal* 2. 1–24: <http://ejournals.org.uk/ELR/article/2007/2>. (Dostop 24. 4. 2009.)
POLER KOVAČIČ, Melita, 2005: *Kriza novinarske odgovornosti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (Zbirka Media).
STUDER, Patrick, 2008: *Historical Corpus Stylistics: Media, Technology and Change*. London: Continuum.
SWALES, John M., 1990: *Genre Analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
SWALES, John M., 2004: *Research Genres: Exploration and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
UPTON, Thomas A., CONNOR, Ula, 2001: Using computerised analysis to investigate textlinguistic discourse moves of a genre. *English for Specific Purposes* 20/4. 313–329.

INFRASTRUKTURA IN RAZVOJ SLOVENŠČINE IN SLOVENISTIKE NA KOROŠKEM

Ursula Doleschal
Fakultät für Kulturwissenschaften, Celovec

UDK 81'246.2(436.5=163.6)

Članek želi na primeru infrastrukture slovenščine in slovenistike na (avstrijskem) Koroškem razjasniti pojma »jezikovna« in »jezikoslovna infrastruktura«, kot ju razumejo predstavniki koroških Slovencev. Na podlagi štirih intervjujev lahko zaključimo, da v enostranski kolektivni dvojezičnosti sodijo k infrastrukturi vse institucije, kjer se poučuje ali uporablja slovenščino, in sicer z družinami vred. Za to infrastrukturo se je hkrati izkazalo, da je nujno potrebna za ohranitev manjšinskega jezika.

dvojezičnost, diglosija, učenje jezika, koroški Slovenci, dvojezična vzgoja

The article aims at clarifying and illustrating the term »language infrastructure« on the basis of interviews with representatives of Carinthian Slovenes. In such a unilateral diglossic situation as in (Austrian) Carinthia, not only institutions that promote or use Slovene but also families themselves become part of the language infrastructure, which is also seen as vital for the maintenance of the minority language.

bilingualism, diglossia, language learning, Carinthian Slovenes, bilingual education

»Infrastruktura« je termin, ki se v jezikoslovju še ni ustalil.[1] Letošnji simpozij Obdobja ima namen »spodbuditi znanstveno razpravljanje o infrastrukturi slovenskega jezika in o infrastrukturi slovenistike kot stroke« s ciljem »razvoj[a] konceptov jezikovne in strokovne infrastrukture v slovenskem prostoru.« (Stabej 2009: 2)

V pričujočem prispevku bomo poskusili razjasniti pojem na primeru infrastrukture slovenščine in slovenistike na (avstrijskem) Koroškem kot delu slovenskega prostora. S tem ciljem sem opravila intervjuje s predstavniki koroških Slovencev. Gre za predstavnike na področju šolstva, in sicer zato, ker je šola (dvojezična šola) dandanes prav tisti del infrastrukture slovenščine na Koroškem, kjer se najjasneje kažejo težnje razvoja in rabe slovenskega jezika v družbi. V zadnjih letih namreč opazujemo stalno naraščanje vpisa otrok v dvojezične razrede (prim. Bogataj 2008: 317, Domej, Ogris 2007: 104), kar priča o rastočem zanimanju Koroščev za slovenski jezik. Velik del teh otrok ob vpisu v šolo z dvojezičnim poukom nima nikakršnega predznanja slovenščine (Domej 2001: 52, Sandrieser 2009), v koroškem okolju pa tudi skoraj nimajo priložnosti uporabljati slovenščino izven šole (Kern 2009), vendar pouk obiskujejo skupaj z otroki iz slovensko govorečih družin. Kaj to pomeni za slovenščino na Koroškem in za infrastrukturo, ki ta jezik podpira? O tem sem se pogovarjala s šolskima nadzornikoma Teodorjem Domejem in Sabino Sandrieser, z ravnateljem

1 Izraz včasih najdemo v literaturi, npr. v Stabej (2003, 2004) ali Gorjanc (2002).
2 Združenje deluje na prostovoljni brezplačni osnovi.

Zvezne gimnazije za Slovence Miho Vrbincem in s predsednico Strokovnega pedagoškega združenja dvojezičnih učiteljev in učiteljic[2] Lucijo Ogorevc - Feinig. V nadaljevanju bom predstavila nekaj rezultatov in odlomkov teh pogovorov, ki po eni strani definirajo infrastrukturo slovenščine na Koroškem, po drugi strani pa opisujejo posebnosti, probleme, a tudi želje za prihodnost te infrastrukture.[3]

Zdi se, da je treba definirati nekaj pojmov. Kot je bilo omenjeno, pojem infrastruktura še ne predstavlja določenega (socio)lingvističnega termina. Intuitivno sem prištevamo vse dejavnike, ki so značilni za jezikovno načrtovanje, in sicer institucije, ki se ukvarjajo z ohranjanjem in razvojem jezika ter njegovega statusa, kot tudi njihove dejavnosti in izdelke. Če pogledamo v SSKJ, najdemo tam primerno definicijo: »publ., navadno s prilastkom, kar je potrebno za opravljanje kake dejavnosti sploh.« Infrastruktura slovenščine oz. slovenistike naj pomeni to, kar je potrebno za opravljanje jezikovne dejavnosti oz. strokovne dejavnosti v zvezi s slovenščino.[4]

Druga pojma, ki bi ju morali natančneje določiti v koroškem kontekstu, sta slovenščina kot drugi jezik in slovenščina kot tuji jezik. Slovenščina je na Koroškem po eni strani drugi jezik zato, ker je dejstvo, kot se je izrazil eden izmed intervjuvancev: »/.../ da državna infrastruktura sama od sebe slovenščine nikjer ne ponuja ali pa uporablja. /.../ Edina struktura, ki to pravzaprav že dela, je cerkev in do neke mere tudi šolstvo. Vse ostalo je na Koroškem pravzaprav avtomatično nemško.«[5] Zato lahko postane slovenščina tudi za ljudi, katerim je materinščina, neprvi jezik, torej drugi, nedominantni, če ne sploh zadnji jezik: »Večina otrok, recimo na južnem Koroškem, ima gotovo še med predniki ali pa tudi sorodniki ljudi, ki govorijo slovensko ali pa so govorili slovensko. In ti otroci se danes na primeru svoje lastne družine in lastnega okolja učijo in vidijo, da je ta jezik do neke mere zanemarljiv. Če ga starši ne uporabljajo v komunikaciji z njimi, čeprav ga znajo, bo otrok na osnovi tega sklepal, da slovenščina pač ni tako potreben jezik kot nemščina.«[6] Slovenščina je v trenutnih razmerah v tistem sociolingvističnem smislu, v katerem ga navadno uporabljamo v jezikoslovju, tudi drugi jezik, torej jezik, ki ga govorci usvajajo iz okolja, npr. veliko otrok iz nemško govorečih družin se uči slovenščine v dvojezični šoli, kjer je slovenščina delovni jezik: »Nimamo raziskave, kako to konkretno izgleda, ampak jaz bi rekel, da na enega učenca s slovensko materinščino pridejo trije učenci z nemško materinščino. /.../ V večini šol je slovenščina dejansko jezik manjšine, če govorimo o nosilcih tega jezika.« Kot tretjič pa je slovenščina na Koroškem tudi »drugi deželni jezik« in »/.../ vedno več je ljudi, ki že razmišljajo v to smer, da slovenščino razumejo kot deželni jezik, drugi deželni jezik, da je dobro, da se ga otroci učijo, /.../ ker se ga sami niso naučili.« Slovenščina je na Koroškem zanimiva tudi »/.../ za tiste, ki se učijo slovenščino kot tuji jezik. Ti se večinoma slovenščine ne učijo, ker je na Koroškem slovenska manjšina, ampak bolj zato, ker je zanje Slovenija zanimiva država: gospodarsko, politično, /.../ teh je tudi veliko.« In čeprav slovenščina na Koroškem zgodovinsko gledano nikakor ni tuj jezik, »/.../ dosti ljudi /.../ ne akceptira, da je to tukaj drugi deželni jezik, /.../ ampak če govoriš o slovenščini, je to sosednji jezik, jezik sosednje dežele.« V tem smislu prevladuje na Koroškem mnenje, da je slovenščina jezik, ki

3 Intervjuji so potekali v slovenščini in so bili transkribirani. Citirana mesta so bila spremenjena tako, da so bile odstranjene izrazite prvine pogovornosti.

4 Tak pomen se prekriva s tem, kar je bilo obravnavano v zborniku *Slovenščina v javnosti* 1983, vendar termina infrastruktura tam ne najdemo.

5 V tem pogledu je situacija ista, kot jo je opisal Kristjan Domej (Domej 1983).

6 Prim. Domej 2009: 87, 98.

se ga učiš umetno, ne naravno. To dejstvo ima seveda posledice za pouk slovenščine oz. za pouk v slovenščini kot del infrastrukture slovenščine. Glede tega Sabina Sandrieser pravi: »Zelo pozdravljam, da je vedno več interesa za slovenščino, /.../ na šolah je treba posredovati dvojezični pouk po novih jezikovnih metodah, ki otroke za dalj časa potapljajo v drugi jezik.« Iz povedanega lahko povzamemo, da mora biti infrastruktura, ki podpira slovenščino na avstrijskem Koroškem, nekaj drugega kot infrastruktura v deželi, kjer je slovenščina uradni jezik in materinščina večine prebivalstva (v Sloveniji). Razlikovati se mora tudi od infrastrukture, ki slovenščino podpira in poučuje v tujini kot tuji jezik.

Poglejmo, kako intervjuvane osebe definirajo infrastrukturo slovenščine oz. slovenistike na Koroškem: »To je zelo širok pojem,« ki obsega najprej ustanove, in sicer »ustanove, ki posredujejo ali pa gojijo slovenščino. /.../ Lahko bi začeli že z otroškim vrtcem in nadaljevali pri vseh oblikah organiziranega delovanja, bodisi kulturnega, cerkvenega, glasbenega bodisi športnega in tako naprej vse do organiziranih oblik izobraževanja, tudi znanstvenega raziskovanja.« Z drugimi besedami: »Eno je načrtno izobraževanje, to so organizacije kot šole, drugo pa je /.../ prostor, v katerem ima slovenščina svoje mesto in kjer jo lahko uporabljamo.« Pojem infrastruktura slovenščine konkretneje razložijo kot nekaj, kar predstavlja stanje »od dvojezičnih vrtcev, dvojezične šole in do slovenščine, ki se nudi otrokom na glavnih šolah in na srednjih višjih šolah, na slovenski gimnaziji in na trgovski akademiji ter na srednji višji šoli v Šentpetru, kakor tudi slovenščina, ki jo nudijo na drugih šolah kot prosti predmet /.../ in tudi na tečajih za odrasle /.../. Infrastrukturo predstavljajo tudi naše knjigarne in založbe, naši časopisi, tedenska lista Novice, Nedelja, imamo tudi radio, dnevni radio, nedeljsko televizijsko oddajo. Na področju gospodarstva imamo gospodarske ustanove, slovenske banke, na podeželju tudi različne trgovine, kjer deželanom nudijo tudi postrežbo v slovenščini, /.../ imamo pa tudi kulturna in športna društva.« Iz teh citatov postane razvidno, da intervjuvanci pod pojmom infrastruktura ne pojmujejo samo ustanov, ampak tudi ponudbo le-teh in drugih ustanov, kot na primer tečaji za odrasle, ki jih nudijo različne, tudi neslovenske organizacije (mdr. Univerza v Celovcu). Izjave v drugem intervjuju to trditev dopolnjujejo takole: »Profesionalno imamo dve ali tri varuške, ki sta dvojezični in to dvojezičnost tudi živita, saj slovenščino aktivno ponujata pri svojem poklicu, da se je otroci naučijo; jasli še nimamo dvojezičnih. Imamo pa deset zasebnih vrtcev ter sedem občinskih, kjer se slovenščina posreduje profesionalno.«[7] Dva intervjuvanca omenjata, da »za ohranjanje slovenščine na Koroškem skrbijo tudi družine, ki sicer niso ustanova, ampak imajo v določenem pogledu tudi to funkcijo.« Temu moramo dodati še študij slovenistike in izobraževanje učiteljev slovenščine na Univerzi v Celovcu in na Pedagoški visoki šoli ter tudi Slovensko študijsko knjižnico v Celovcu. Kot je rekel eden izmed intervjuvancev, »imamo na Koroškem res zelo široko paleto.«[8]

Vsi intervjuvanci se strinjajo, da je infrastruktura zadostna in v celoti dobro deluje. Tudi zakonski predpogoji so zadovoljivi, a se težave vseeno pojavljajo. Največji problem je izziv heterogenosti, ki mu je v prvi vrsti izpostavljen izobraževalni sistem. Heterogenost zadeva na eni strani ljudi, ki govorijo oz. se učijo slovensko. Na drugi strani pa je sama infrastruktura jezikovno heterogena, kajti domene enega in drugega jezika niso jasno opredeljene oz. niso ločene, saj obstajajo enojezične slovenske organizacije, kot so kulturna

7 Prim. Ogorevc-Feinig 2005.
8 Tačas popoln pregled infrastrukture slovenščine na Koroškem daje Bogataj 2008.

društva, ki delujejo načeloma v slovenščini in so tako skoraj edino področje, kjer slovenščina načeloma nima konkurence s strani nemščine: »V društvu je pravzaprav vsak večer, vsaka vaja, ki jo ima zbor, ena taka priložnost. /.../ Zdaj gremo za tri dni na izlet v Innsbruck, kar je organizirana možnost uporabe slovenščine za vse, ki so zraven.« Vendar pa večji del omenjene infrastrukture, torej večji del organizacij, ki smo jih prej našteli, deluje dvojezično: od varuške preko dvojezičnega vrtca in dvojezične osnovne (ljudske) šole do dvojezične trgovske akademije, višje šole za gospodarske poklice v Šentpetru in študija slovenistike na celovški univerzi, ki v določeni meri poteka v nemščini. Izjemo v izobraževalnem sistemu predstavlja slovenska gimnazija, ki je po zakonu enojezična šola in s tem je slovenščina, po besedah ravnatelja Vrbinca, »dobila dejansko najvišjo možno podporo, kar je zelo prav, saj je to dejansko edina možnost, kjer slovenščina v celoti zaživi kot učni jezik.« Vendar je nemščina preko nemškega učbenika prisotna tudi v slovenski gimnaziji, saj »/.../ če bi zdaj kot slovenska gimnazija rekli, da imamo povsod samo slovenske učbenike, ki jih dobimo iz Slovenije in jih seveda aprobiramo, torej učbenike za zgodovino, biologijo itd., bi to slovenščino gotovo podprlo, na drugi strani pa potem ni mogoče dodati tistega drugega dela, ki ga tudi potrebujemo, torej nemščino. Smo sicer šola s slovenskim učnim jezikom, ampak je prisotna tudi nemščina.« Heterogenost se torej pojavlja tako, da je ponudba slovenščine v različnih izobraževalnih ustanovah različna. V slovenski gimnaziji je, kot rečeno, slovenščina edini učni jezik. V dvojezičnih vrtcih in v dvojezični osnovni šoli (ki traja štiri leta), višji šoli za gospodarske poklice in trgovski akademiji je slovenščina poleg nemščine učni in deloma tudi pogovorni jezik. V vseh drugih šolah sekundarne stopnje pa je slovenščina lahko samo predmet – izbirni ali prosti. V poklicnih šolah konec koncev sploh ni ponudbe, saj »če se odločiš za poklicno šolo, socialne ali tehniške poklice ali vse drugo, nimaš pravice, da bi se šolal v slovenščini.« Tudi družine so glede rabe slovenščine heterogene, zato »mora infrastruktura velikokrat opravljati več nalog, kar pomeni, da včasih prevzame tudi vloge, ki bi jih morala prevzeti družina, v smislu, da naj šola nauči otroka.« Iz istega razloga intervjuvance skrbi, da niti otroci niti učitelji ne morejo živeti slovenščine, ker je v njihovem okolju ni, zato si želijo več izvenšolskih ponudb za otroke in priložnosti ter prostorov za srečavanje odraslih, kot na primer klubske prostore Kluba slovenskih študentov in študentk na Koroškem ali iniciative, kot so bralni krožki in podobno.

Drug problem, ki je povezan s pomanjkanjem priložnosti za rabo slovenščine, je obvladanje strokovnega jezika učiteljev. Učitelj matematike, ki je študiral matematiko v Avstriji, nima nobene možnosti, da si pridobi znanje strokovnega jezika v slovenščini: »Dejansko je vprašanje, kako živi slovenščina kot strokovni jezik na Koroškem, zelo odvisno od tega, kako vsak posameznik poskrbi zase.«[9] Iz tega lahko sklepamo, da bi bilo zaželeno organizirati izobraževalni program ali tečaje slovenščine kot učnega in strokovnega jezika za učitelje in študente. Vsi intervjuvanci se strinjajo, da je podpora s strani Slovenije oz. slovenske infrastrukture zelo pomembna in koristna bodisi s finančnega bodisi z organizacijskega vidika: »Tam so obiskovale tečaje slovenščine šest ur na teden. To je podprlo ljubljansko ministrstvo za šolstvo, kar je zelo dobro. /.../ Zdaj je tako, da imajo v svojem proračunu dve mesti za vzgojiteljice, tudi za Slovence na Madžarskem in v Italiji.« Dejavnost Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik se zelo ceni in z veseljem sprejema, vendar heterogenost pogojev na Koroškem kljub temu zahteva dodatno in posebno infrastrukturo, ali kot pravi Teodor Domej:

9 Glej tudi Vrbinc 2001: 10.

»Na Koroškem nimamo nobenega profesionalnega delovnega mesta ali pa institucije, ki bi se ukvarjala z metodiko in didaktiko pouka slovenščine v takih razmerah, kakršne vladajo na Koroškem. /.../ Dobro bi bilo, da bi v okviru slovenistike ali celo interdisciplinarno /.../ nastal center, ki bi se dejansko znanstveno posvetil tem izzivom poučevanja slovenščine v zares zahtevnih razmerah. Mislim, da bi bili rezultati naslednji: znanost in praktični priročniki, nujno pa tudi izobraževanje učiteljskega kadra.«

Naj zaključimo z odgovorom na vprašanje, ali obstajajo tudi odlike infrastrukture slovenščine in slovenistike na avstrijskem Koroškem, ki ga je podala Lucija Ogorevc - Feinig: »Če nekdo želi, se lahko slovenščino nauči. /.../ Zdaj imaš več možnosti, pred leti ni bilo tako razširjeno. Imaš možnost, da se naučiš.« Iz zadnjega citata postane razvidna dilema slovenščine na Koroškem, omenjena na začetku članka: maternega jezika se učiš doma, drugega jezika iz okolja. Obstoječa infrastruktura pa kljub temu, da govorci v veliki meri slovenščine ne uporabljajo kot materinščine doma ali v okolju, omogoča obstoj jezika. V položaju med materinščino, drugim in tujim jezikom je slovenščina na avstrijskem Koroškem danes fenomen, ki ga bo še treba raziskovati, opisati in razložiti.

Literatura in viri

BOGATAJ, Mirko, 2008: *Die Kärntner Slowenen. Ein Volk am Rand der Mitte*. Celovec, Dunaj: Kitab-Verlag.

DOMEJ, Kristijan, 1983: Slovenščina v javni rabi v življenju koroških Slovencev v Avstriji. Pogorelec, Breda (ur.): *Slovenščina v javnosti. Posvetovanje o jeziku*. Portorož, 14. in 15. maja 1979. Gradivo in sporočila. 100–8.

DOMEJ, Teodor, 2001: V korak z novimi oblikami dvojezičnega šolstva. *Koroški koledar* 2001. 45–53.

DOMEJ, Teodor, 2009: Usodba obveznega dvojezičnega šolstva. *Koroški koledar* 2001. 84–98.

GORJANC, Vojko, 2002: Jezikovna infrastruktura: kje je tu slovenščina? Krakar Vogel, Boža (ur.): *Ustvarjalnost Slovencev po svetu. 38. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 257–270.

OGOREVC-FEINIG, Lucija, 2005: Dvojezični otroški vrtci na Koroškem od 1945 do danes. *Sova* 1. 8–11.

OGRIS, Thomas, DOMEJ, Theodor, 2007: *Jahresbericht über das Schuljahr 2006/07*. Celovec: Landesschulrat für Kärnten.

KERN, Damjana, 2009: Vloga manjšinske šole pri ohranjanju slovenskega jezika in kulture. *Jezik in slovstvo* 54/1. 55–71.

SANDRIESER, Sabina, 2009: *Jezikovna kompetenca je ključna kvalifikacija za nadaljnje izobraževanje!* Poletni pogovor. Enotna lista Pliberk: <http://www.elpliberk.at/2009/09/poletni-pogovor-%E2%80%93-sommergesprach-sabina-sandrieser.>. (Dostop 1. 9. 2009.)

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1996: Elektronska izdaja, verzija 1.0. Ljubljana: DZS & Amebis.

STABEJ, Marko, 2003: Jezikovne tehnologije in jezikovno načrtovanje. *Jezik in slovstvo* 48/3–4. 5–18.

STABEJ, Marko, 2004: Slovenščina kot drugi/tuji jezik in slovensko jezikovno načrtovanje. *Jezik in slovstvo*. 49/3–4. 5–16.

STABEJ, Marko, 2009: *Simpozij Obdobja 28: Infrastruktura slovenščine in slovenistike. The infrastructure of the Slovene language and Slovene studies*: <http://www.centerslo.net/files/file/simpozij/simp28/Obdobja%2028_vabilo.pdf.>. (Dostop 6. 7. 2009.)

VRBINC, Miha, 2001: Rezultati so odvisni od truda vseh. *Koroški koledar*. 101–105.

VRBINC, Miha, 2007: O izobraževanju danes za jutri – ob primeru Zvezne gimnazije in zvezne realne gimnazije za Slovence v Celovcu. *Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu 2007*. 66–69.

PROBLEMI DIGITALIZACIJE SLOVENSKE LITERARNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Marijan Dović
Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 821.163.6:316.7(497.4):004.55

Prispevek z infrastrukturno-tehnoloških, organizacijskih, deloma pa tudi pravnih vidikov obravnava ključne probleme digitalizacije slovenske slovstvene zapuščine v okviru namišljenega idealnega portala »Kulturna dediščina Slovenije«.

slovenska literatura, kulturna dediščina, digitalizacija, hipertekst, elektronske izdaje

The paper discusses key issues relating to the digitalisation of the Slovene written legacy as a part of the imagined ideal web portal »Cultural heritage of Slovenia« from infrastructural, technological, organisational and legal points of view.

Slovene literature, cultural heritage, digitalisation, hypertext, electronic editions

Danes ne more biti več nikakršnega dvoma o tem, da digitalizacija in spletno objavljanje slovenske slovstvene dediščine predstavljata prvovrsten *infrastrukturni izziv* sodobne slovenistike. Zahteva po celoviti in kakovostni elektronski predstavitvi slovenske kulturne in umetnostne dediščine, znotraj te pa seveda tudi literarne oziroma v širšem smislu slovstvene, se zdi vse bolj uresničljiva in legitimna. Mogoče je reči, da z razvojem informacijskih tehnologij pravzaprav dobiva značaj imperativa, ene izmed *prioritet* humanističnih disciplin.[1] Na svetovnem spletu je trenutno dostopnih veliko vsebin, ki bi jih lahko uvrstili v rubriko »slovenska kulturna dediščina«, težko pa bi rekli, da kot celota delujejo zares usklajeno, premišljeno, celovito ali pregledno.

»Kulturna dediščina Slovenije:« zamišljeni idealni portal

Preden se lotimo najrazličnejših načelnih in praktičnih zadreg, ki jih digitalizacija nujno prinaša s seboj – in tako skušamo odgovoriti na vprašanje *kako* – se za trenutek pomudimo pri vprašanju *kaj*. V ta namen si zamislimo (za zdaj še imaginarni) povsem brezplačen in javno dostopen spletni portal, imenovan recimo *Kulturna dediščina Slovenije*. Zamislimo si, da bi se na takšnem portalu lahko sprehajali po vseh ohranjenih Prešernovih rokopisih in tiskih (tudi apokrifnih), ki bi nam bili dostopni v obliki faksimilov in kakovostnih prepisov, da bi po potrebi sami generirali vzporedne postavitve želenih variant (bodisi rokopisnih ali tiskanih), iskali konkordance, izvajali zahtevne empirične tekstne raziskave, brskali po drobovju natančnega znanstvenokritičnega

1 Tekstno kodiranje in digitalizacija sta od statusa »pomožnih« disciplin danes napredovali med osrednja vprašanja sodobne humanistike (Juvan 2006, Burnard 2005).

uredniškega aparata, si zraven ogledali še likovne upodobitve Prešerna ali motivov iz njegovih pesmi ter prisluhnili njihovim uglasbitvam – od entuziastičnih zborovskih priredb 19. stoletja do Kreslinove Vrbe. Sledeč Prešernovim prepesnitvam ljudskih pesmi, na primer Lepe Vide, bi se nato pogreznili v nelinearno, rizomatsko strukturirano omrežje prepletajočih se motivov in s tem slovenske ljudske pesmi, sledili različnim zapisom tekstovnih variant in melodij ter zraven poslušali zvočne posnetke njihovih izvedb s »terena«. Zatem si zamislimo, da bi pri ljudskem motivu »/.../ šel sem čez gmajnico«, ki ga Iacobus Gallus citira v znamenitem motetu Preparate corda vestra, preklopili v muzikološko bazo in brskali po celotnem Gallusovem opusu – in sicer po kompletnih rokopisih in originalnih tiskih iz 16. stoletja, ki bi jih lahko primerjali z različnimi zgodovinskimi transkripcijami Gallusovih maš, motetov in madrigalov, izvajalci pa bi si po potrebi iztisnili optimalno izvedbeno verzijo in si nato pri interpretaciji pomagali z zvočnimi posnetki dostopnih izvedb, ki bi jih ravno tako dobili na portalu. Nadalje si zamislimo, da bi naš obisk nadaljevali v smiselno organizirani spletni likovni galeriji, kjer bi krmarili med visoko ločljivimi skenogrami vseh Groharjevih del (ne glede na njihovo fizično nahajališče), ki bi jih spremljal kakovosten kritični aparat z vsemi umetnostnozgodovinskimi metapodatki; ali pa bi si v virtualnih tridimenzionalnih prikazih od vseh strani ogledovali slovenske kiparske in arhitekturne mojstrovine in se na primer sprehodili po notranjosti Plečnikove cerkve srca Jezusovega v praški četrti Jiřího z Poděbrad.

Zastaviti takšen cilj bi bilo še pred nekaj leti prenapeto in fantastično. Zamisel je sicer še vedno nadvse smela, kajti na poti do njene uresničitve stojijo številne ovire in nedorečenosti, ki jih je mogoče v grobem razdeliti na *ekonomske* (financiranje), *pravne* (razreševanje avtorske pravice avtorjev in dedičev, sorodne pravice itn.), *infrastrukturno-tehnološke* (kodiranje, označevalni standardi, hranjenje, konkretne digitalne rešitve) in *politično-organizacijske* (skrbništvo, avtoriteta/ nadzor). Kot običajno je problem tudi ali celo predvsem »v glavah«: narava zamisli namreč zahteva metarefleksiven paradigmatski zasuk, modifikacijo utrjenih praks posameznih humanističnih disciplin in ne nazadnje poglobljeno interdisciplinarno sodelovanje med humanistiko in informacijsko tehnologijo.

Slovenska slovstvena dediščina in njena digitalizacija

Vsaka izmed naštetih točk je tako kompleksna, da se je bo v tem okviru mogoče dotakniti le shematično in v zoženi perspektivi, torej z vidika slovstvene dediščine.[2] Bežen pregled današnjega stanja digitalizacije slovenskega leposlovja v zbirkah, kot so Wikipedija oz. Wikivir, Zbirka slovenskih leposlovnih besedil, Digitalna knjižnica Slovenije, virtualna knjigarna Beseda, zbirka znanstvenokritičnih e-izdaj pri ISSLV ZRC SAZU, Intratekst, besedilna korpusa Nova beseda in Fida, Google Books ter Internet Archive, kaže na prvi pogled zelo pestro podobo. Toda v nadaljevanju se bo izkazalo, da s temi dosežki še ne moremo biti povsem zadovoljni. Njihove pomanjkljivosti in parcialnosti morajo nujno postati predmet »infrastrukturne« refleksije. Kako zastaviti nadaljnje korake, da se bodo rezultati prizadevanj – sicer vse hvale vrednih – učinkoviteje povezovali v smiselno celoto? Preden se lotim posameznih problemskih točk, velja povedati, da podpiram štiri temeljna načela, ki so podlaga zamisli o Digitalni knjižnici Scaife (Scaife Digital Library).[3]

2 Že problematika avtorskih pravic v zgornjem namišljenem »sprehodu« bi zadostovala za samostojno razpravo. Dela slovenskih slikarjev na primer niso brezplačno dostopna na spletu, četudi so njihovi avtorji pod rušo že več kot 70 let.

3 Projekt SDL temelji na dolgoletnih izkušnjah odlične zbirke Perseus (gl. Blackwell, Crane 2009).

Prvič, objavljena besedila morajo biti strokovno recenzirana (»peer reviewed«); drugič, morajo biti ustrezno formatirana in kodirana (XML/TEI); tretjič, imeti morajo trajen in stabilen dolgoročen repozitorij, neodvisen oziroma ločen od proizvajalca vsebine; in četrtič, morajo biti brezplačno dostopna javni rabi prek odprte licence (CC). V nadaljevanju se bo nekoliko natančneje pokazalo, za kaj gre pri omenjenih načelih.

Tipi digitalnih izdaj

Po začetni evforični digitalizaciji strani kot »bitmap« sličic in neoznačenemu prepisovanju tekstov v nezanesljivih formatih, kot so word, html ali pdf, se je »digitalna humanistika« odločno orientirala v smeri zahtevnejših strukturiranih in označenih zapisov. Čeprav še vedno nastajajo povsem uporabne zbirke preprostejšega tipa, je danes jasno, da mora resna digitalizacija upoštevati določene standarde. Na spletu seveda obstaja široka paleta različnih tipov in kategorij izdaj. Večina »slovenike« je pri nas dostopne v nestrukturirani obliki,[4] imamo pa tudi nekaj vzorčnih primerov kompleksnih edicij v zbirki *Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva*.[5] Celo pri najbolj dodelanih tujih izdajah še ni razrešena dilema, ali je idealna organizacijska oblika *besedilna zbirka* ali kompleksen *hipermedijski arhiv*, ki vključuje tudi nebesedilna gradiva.

Standardi kodiranja

V morju potencialov kiberprostora bi bilo utopično pričakovati, da se bodo v elektronskih izdajah vzpostavili enotni načini strukturiranja, navigacije ali oblikovanja. A če so zbirke na prvi pogled res zelo različne, vzorčni tuji primeri, kot so Rossetti Archive, William Blake Archive, Perseus Digital Library in mnogi drugi, vsaj glede *kodiranja* ne puščajo veliko dvoma: izdelavo elektronskih izdaj je treba opreti na odprte mednarodne standarde elektronskega kodiranja, ki zagotavljajo ne le raznovrstno uporabnost označenih besedil, ampak tudi njihovo neodvisnost od tehnoloških sprememb, trajnost in izmenljivost.[6] Besedilo naj bi bilo torej zapisano v jeziku XML (eXtensible Markup Language; gre za izvedenko predhodnega SGML) in obenem strukturirano po priporočilih TEI (Text Encoding Initiative, www.tei-c.org). Takšna besedila imajo bogato semantično strukturo, ki je računalniku razumljiva in manipulabilna.[7] Vseh dimenzij uporabnosti tako označenih besedil se verjetno niti še ne zavedamo, četudi je že to, kar je mogoče danes, naravnost osupljivo.[8]

Avtoritarni strokovni nadzor ali kolektivni entuziazem?

Uspeh projektov v okviru Wikimedie sproža evforične napovedi o demokratizaciji participacije v svetu digitalnih izdaj. Kljub temu bi vsaj glede rubrike »dediščina« veljalo upoštevati

4 Najpreprostejša je povsem nemanipulabilna virtualna knjigarna Beseda, ki ponuja zaklenjene transkripcije knjig v formatu pdf. Zbirka torej ne izkorišča potenciala e-izdaj, je pa zato organizirana pregledno in uporabniku prijazno, kar še zdaleč ni nepomembno.

5 Izdaja jih Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU v sodelovanju z Odsekom za tehnologije znanja Inštituta Jožef Stefan. Tak način objavljanja je visoko zahteven in zamuden, seveda pa posebej primeren za časovno oddaljene in kompleksne primere, kot so npr. Brižinski spomeniki (gl. Ogrin 2005, Erjavec 2005, Dović 2005).

6 Mnoge zbirke so bile v XML konvertirane naknadno, med drugim tudi zaradi težav s komercialnimi softverskimi standardi – na primer zbirka češke poezije (*Česká elektronická knihovna*). Tudi sedanje neoznačene zbirke bodo verjetno prej ali slej konvertirane.

7 Opozoriti velja, da je bila shema XML deležna tudi kritik, češ da je preveč linearna in ni kompatibilna z avtopoetičnimi sistemi (gl. McGann, *Marking Texts in Many Dimensions*). Kljub temu za zdaj nima primerljive alternative.

8 Gl. Blackwell, Crane 2009.

nekaj hierarhije iz Gutenbergove dobe. Vsekakor morajo *elite* posameznih strok temeljito premisliti lastno tradicijo tekstne kritike oz. ekdotike in njena vodila artikulirati v novem kontekstu.[9] Povsem naivno pa je od še tako navdušenih amaterskih digitalizatorjev pričakovati premišljene strukturne in organizacijske rešitve.[10] Vsekakor je treba nove oblike »skupinskega« dela, ki jih omogoča kiberprostor, učinkovito integrirati v posamezne faze nastajanja izdaj, predvsem prepisovanje in korigiranje.[11]

Avtorske pravice

Čeprav še vedno nastajajo komercialni projekti, ki uporabniku zaračunavajo dostop, postaja uporaba vse številnejših besedilnih baz brezplačna in neomejena – oziroma omejena kvečjemu v okviru priljubljene licence CC (Creative commons, http://creativecommons.org/), ki je zasnovana z namenom, da razširi prostor javne rabe. Podobne težnje se usmerjajo tudi »nazaj«: krepi se gibanje za korekcijo obstoječe avtorske zakonodaje, ki v zahodnih državah po mnenju mnogih pretirano oz. predolgo ščiti avtorstvo.[12]

Vsebinske zamejitve in prioritete

Načelna neomejenost kiberprostora in inherentna nedokončanost spletnih izdaj – izdaje so lahko velikanske, kontekstualno zelo goste in odprte za nenehno popravljanje in dopolnjevanje – predstavljata veliko zadrego pri vsebinskem zamejevanju in določanju prioritet. Problem dokončanja, nekoč zarezan z »oddajo v tisk«, je pri brezplačno dostopnih e-izdajah še bolj pereč; pri plačljivih je bilo namreč treba delo končati že zato, da je lahko šlo v prodajo.[13] S problemom, koliko konteksta vključiti, kje začeti, kdaj (če sploh) izjaviti »končano je«, se soočajo vsi načrtovalci spletnih izdaj, rešitve in utemeljitve pa so zelo različne.[14]

Sklep

Digitalizacija (svetovne) kulturne dediščine je epohalen projekt. Vseh njegovih dimenzij ta hip gotovo še ni mogoče ugledati. Novi medij pomeni mnogo več kot zgolj nevtralno »ohranitev« dokumentov, pa vendar je ena od njegovih bistvenih potez ravno ta, da z njim na poseben način arhiviramo celotno epoho (ali kar dve): epoho rokopisne in tiskane dobe, epoho, ko je prenos znanja v družbi zaznamovala sekvenca pravokotnih strani, organiziranih v kodeks oziroma pozneje v natisnjeno knjigo. Izkušnje z digitalnim hipertekstom so pokazale, da konkretni materialni parametri tiskane kulture, dotlej nekaj neopaznega in samoumevnega, niso tako nepomembni; izkazalo se je, da je med platnice uvezen niz strani prinašal tudi stabilen, jasno zamejen in tihi

9 Gl. Ogrin 2005 in Dolinar 2005. Naloga strokovnih elit je med drugim gotovo tudi, da razrešijo vprašanje standardizacije navajanja digitalnih virov.

10 Celo Jerome McGann, ki poudarja nehierarhično in nelinearno naravo spletnih izdaj, priznava, da stran – četudi namenjena »nomadskemu« anarhičnemu bralcu – vendarle potrebuje arhitekta, ki načrtuje optimalno gibanje skozi kiberprostor (McGann, *The Rationale of Hypertext*). Podobno kot avtor v sodobni spletni literaturi ostaja nepričakovano močna figura in prihaja na dan celo tam, kjer ga ne bi pričakoval (gl. Hartling 2009), potrebujejo digitalne izdaje (avtorskega) načrtovalca, za lažjo navigacijo pa so jim pogosto dodana »linearna« pomagala (kronologije, biografije, bibliografije ipd.).

11 Primera odlične prakse sta Gutenbergov Distributed Proofreaders, sprva zasnovan kot podpora projekta Gutenberg, ali slovenski Wikivir.

12 O razlogih za to piše Lessig v *Svobodni kulturi*.

13 Gl. Sewell 2009, Kirschenbaum 2009 ter Brown idr. 2009.

14 Ob primeru slovenske kulturne dediščine se je tako treba odločiti, ali je meja slovenski jezik ali morda slovensko ozemlje; ali je treba enakovredno vključiti drugojezične literature na tleh današnje Slovenije, emigrantsko, zamejsko literaturo. Ker z napredovanjem tiskane kulture količina besedil postaja vse manj obvladljiva, se kot zelo smiselna kaže možnost začeti kronološko pri najstarejših besedilih (rokopisih), ki predstavljajo poseben edicijski in hermenevtični izziv.

tekst, ki je vednost organiziral kategorizacijsko, linearno in hierarhično.[15] Virtualizacija gradiv je torej na novo osvetlila dileme, ki sta jih premlevala že Diderot ali Fichte – namreč o razmejitvi »dela« kot duhovne (virtualne) entitete od njegovih akcidenčnih, materialnih pojavnih oblik.[16]

Hipertekstne izdaje v nobenem primeru niso samo zaslonske verzije tiskanih[17] – ontološki parametri tu pač ne ostajajo nedotaknjeni. Pa vendar je njihova dragocenost med drugimi tudi ta, da lahko epoho tiska z njeno linearno strukturo vred postavijo v muzej, jo ponudijo na ogled takšno, kot je nekoč bila, z vsemi njenimi aporijami vred. Ta akt muzealizacije pa seveda lahko pomeni tudi simbolično slovo od nje in usmeritev k izzivom novih, asociativnih struktur podatkovno gostega in »gladkega« prostora, v katerem ni več sledu o materialnosti, linearnosti in enosmerni komunikaciji tiskane dobe.

Literatura

BLACKWELL, Cristopher; CRANE, Gregory, 2009: Conclusion: Cyberinfrastructure, the Scaife Digital Library and Classics in a Digital age. *Digital Humanities Quarterly* 3/1: <http://www.digitalhumanities.org/dhq/.>. (Dostop 24. 6. 2009.)

BROWN, Susan, CLEMENTS, Patricia, GRUNDY, Isobel; RUECKER, Stan; ANTONIUK, Jeffery; BALAZS, Sharon, 2009: Published Yet Never Done: The Tension Between Projection and Completion in Digital Humanities Research. *Digital Humanities Quarterly* 3/2: <http://www.digitalhumanities.org/dhq/.>. (Dostop 24. 6. 2009.)

BURNARD, Lou, 2005: Encoding standards for the electronic edition. Ogrin, Matija (ur.): *Znanstvene izdaje in elektronski medij*. Ljubljana: ZRC SAZU. 25–42.

CHARTIER, Roger, 2008: *Pisanje in brisanje*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

DOLINAR, Darko: Znanstvene izdaje in literarna veda. Ogrin, Matija (ur.): *Znanstvene izdaje in elektronski medij*. Ljubljana: ZRC SAZU. 155–166.

DOVIĆ, Marijan, 2005: Priprava elektronske znanstvenokritične izdaje pesmi Antona Podbevška. Ogrin, Matija (ur.): *Znanstvene izdaje in elektronski medij*. Ljubljana: ZRC SAZU. 101–116.

ERJAVEC, Tomaž, 2005: Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva: standardi in izzivi. Ogrin, Matija (ur.): *Znanstvene izdaje in elektronski medij*. Ljubljana: ZRC SAZU. 51–70.

HARTLING, Florian, 2009: The digital author? Authorship in the digital era. *Primerjalna književnost* (pos. št., v tisku).

HLADNIK, Miran: *Za elektronsko knjigo*: <http://lit.ijs.si/zaeknjigo.html.>. (Dostop 24. 6. 2009.)

JUVAN, Marko, 2006: *Literarna veda v rekonstrukciji*. Ljubljana: LUD Literatura.

KIRSCHENBAUM, Matthew G., 2009: Done: Finishing Projects in the Digital Humanities: *Digital Humanities Quarterly* 3/2: <http://www.digitalhumanities.org/dhq/.>. (Dostop 24. 6. 2009.)

LANDOW, George P.: Material Object, Virtual Spaces: <http://www.19.bbk.ac.uk/issue6/digital%20forum/landowapril2008.pdf .>. (Dostop 24. 6. 2009.)

LESSIG, Lawrence: *Svobodna kultura*. Ljubljana: Krtina, 2005.

MCGANN, Jerome: The Rationale of HyperText: <http://jefferson.village.virginia.edu/~jjm2f/rationale.htm.>. (Dostop 24. 6. 2009.)

MCGANN, Jerome: Marking Texts of Many Dimensions: <http://jefferson.village.virginia.edu/~jjm2f/blackwell.htm.>. (Dostop 24. 6. 2009.)

OGRIN, Matija, 2005: Uvod. O znanstvenih izdajah in digitalni humanistiki. Ogrin, Matija (ur.): *Znanstvene izdaje in elektronski medij*. Ljubljana: ZRC SAZU. 7–21.

STOICHEFF, Peter; TAYLOR, Andrew, 2004: Architecture, Ideologies, and Materials of the Page. Stoicheff, Peter; Taylor, Andrew (ur.): *The Future of the Page. Studies in Book and Print Culture*. Toronto: University of Toronto Press. 3–26.

SEWELL, David, 2009: It's For Sale, So It Must Be Finished: Digital Projects in the Scholarly Publishing World. *Digital Humanities Quarterly* 3/2: <http://www.digitalhumanities.org/dhq/.>. (Dostop 24. 6. 2009.)

15 Gl. Stoicheff, Taylor 2009. Ni presenetljivo, da so se najbolj pronicljive analize prehoda iz tekstne v hipertekstno dobo (McGann, Landow ...) porajale ravno iz izkušenj pri pripravi digitalnih arhivov.

16 Gre za debato, ki jo je sprožil problem prenašanja lastninskih pravic v zvezi z delom (gl. Chartier 2008: 247–270).

17 V e-okolju vsekakor izgublja smisel iskanje »ultimativne« variante teksta za vsako ceno, saj je mogoče nehierarhično predstaviti vse variante, proces nastajanja itd. (gl. npr. Podbevškove zbrane pesmi v e-ZISS). Sam tekst se torej izkaže kot dinamičen, nefiksiran, »ohlapen« pojav (Juvan 2006: 94–99). Whitmanov arhiv naravnost odlično prikaže fluidno, »procesno« naravo besedila.

Tuje spletne izdaje in arhivi (Dostop 2. 7. 2009.)

The Complete Writings and Pictures of Dante Gabriel Rossetti. A Hypermedia Archive: <http://www.rossettiarchive.org/>.

Česká elektronická knihovna – Poezie 19. a počátku 20. století: <http://www.ceska-poezie.cz/cek/>.

Distributed proofreaders: <http://www.pgdp.net/c/.>.

Google books: <http://books.google.com/books.>.

Gutenberg Project: <http://www.gutenberg.org.>.

Internet archive: <http://www.archive.org/index.>.

IntraText Digital Library: <http://www.intratext.com/SLV/.>.Manuscriptorium: <http://www.manuscriptorium.com>.

Orlando: Women's Writing in the British Isles from the Beginnings to the Present: <http://www.cambridge.org/online/orlandoonline/.>.

Perseus Digital Library: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/.>.

The Walt Whitman Archive: <http://www.whitmanarchive.org/.>.

The William Blake Archive: <http://www.blakearchive.org/blake/.>.

Slovenski spletni viri (Dostop 2. 7. 2009.)

Beseda. Virtualna slovenska knjigarna: <http://www.omnibus.se/beseda/.>.

Digitalna knjižnica Slovenije: <http://www.dlib.si/dlib.asp.>.

Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva (e-ZISS): <http://nl.ijs.si/e-zrc/>.

Nova beseda: <http://bos.zrc-sazu.si/s_nova_beseda.html.>.

Wikivir: Slovenska leposlovna klasika: <http://sl.wikisource.org/wiki/Wikivir:Slovenska_leposlovna_klasika.>.

Zbirka slovenskih leposlovnih besedil: <http://lit.ijs.si/leposl.html.>.

OBRAVNAVA PREDLOGOV V DVOJEZIČNEM (SLOVENSKO-SRBSKEM IN SRBSKO-SLOVENSKEM) SLOVARJU

Maja Đukanović, Olga Sabo
Filološki fakultet, Beograd

UDK 81'374.822=163.41=163.6:81'367.633

Razvoj računalniškega jezikoslovja in slovaropisja je ustvaril prostor za nov tip slovarja. Avtorici sta v tem članku predstavili model predložnega gesla v dvojezičnem (slovensko-srbskem in srbsko-slovenskem) slovarju. Predstavljeni so:

- modeli predložnih gesel v slovarjih srbskega in slovenskega jezika,
- primeri določanja in usklajevanja korpusov za izdelavo dvojezičnih slovarjev in
- model gesla v dvojezičnem slovarju.

predložno geslo, slovar srbskega/slovenskega jezika, dvojezični korpus, računalniško slovaropisje

The development of computational linguistics and lexicography has created space for a new type of dictionary. In this paper the authors propose a new model for prepositional entries in the bilingual Serbian-Slovene/Slovene-Serbian dictionary. Specifically, we discuss:

- existing models of prepositional entries in Serbian and Slovene dictionaries;
- examples of how the corpora underlying bilingual dictionaries are selected and balanced;
- a prepositional entry model to be used in the bilingual dictionary.

prepositional entry, Serbian-Slovene dictionary, bilingual corpus, computational lexicography

Konec dvajsetega stoletja, predvsem njegovo zadnje desetletje, je na področju jezikoslovja zaznamovano z računalniškim jezikoslovjem (computational linguistics) in računalniškim slovaropisjem (computational lexicography). Na področju ustvarjanja nacionalnih korpusov, prek strojnega prevajanja, avtomatične obdelave jezika (natural language processing), izdelave paralelnih korpusov, vse do izdelave elektronskih slovarjev je ravno računalniško jezikoslovje tisto, ki zavzema vedno bolj pomembno mesto v okviru jezikoslovnih raziskav.

Če se ozremo na raziskovalna področja, lahko z gotovostjo rečemo – kar velja predvsem za področje skladnje –, da veliko število raziskav obravnava ravno predloge. Na področju strojnega prevajanja le-ti sodijo med najbolj zapletene probleme za obdelavo. Tudi za klasičen slovaropisni postopek velja, da določanje pomenov predlogov sodi v skupino resnejših in bolj kompleksnih nalog.

Če primerjamo svetovno jezikoslovno sceno z rezultati, ki so doseženi v južnoslovanskem jezikoslovju, opažamo, da južnoslovansko jezikoslovje spremlja te tendence. Ustvarjeni so korpusi za srbski, slovenski in hrvaški jezik, obstaja pa tudi določeno število vzporednih korpusov.

Pogled na dosežke na področju slovaropisja nas opozori na pomanjkanje določenih specializiranih slovarjev, predvsem dvojezičnih za slovanske oziroma južnoslovanske jezike.

Glede na to, da so predlogi predmet najinih skladenjskih in leksikografskih raziskav, sva mnenja, da bi bil dvojezični slovar predlogov v veliko pomoč, ne samo v razvoju strojnega

prevajanja, temveč tudi pri izdelavi vzporednih korpusov ter drugih jezikoslovnih raziskavah.

Oglejmo si najprej, kako se je spremenila struktura predložnega gesla v slovarjih srbskega oz. hrvaškega jezika od 19. stoletja do danes, in sicer na primeru predloga *od*.

V srbsko-nemško-latinskem slovarju Vuka Stefanovića Karadžića (Stefanović Karadžić: 1935) najdemo le tri primere rabe predloga *od*:

OD *mit gen.*

1) von, a [cf. oda]: *Od* popa do kovača; *od* zlata, *od* srebra, *od* zemlje; knjiga došla *od* cara, *od* brata; grmi *od* zapada.
2) bolji *od* mene, ...
3) n. p. umro *od* srdobolje (*od* groznice, *od* vrućice) ...

V slovarju srbohrvaškega jezika Srbske akademije znanosti in umetnosti (SANU, Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika 2001) pa je navedenih celo devet pomenov z 38 podpomeni.

Oglejmo si strukturo začetnega dela gesla:

ОД (каткад у облику: ода) *предлог с генитивом (покр. каткад и с другим падежима), у падежним изразима којима се означава*

1. *почетна граница нечега*

а. *почетна граница неког простирања, пружања нечега што има просторни досег, домашај*

1) *кад се на домашај указује предлогом „до“*: пруга од Београда до Бара, путовати од Београда до Бара, земљиште од пута до потока, од извора до ушћа (о реци, водотоку), од главе до пете (мокар, сквасити се). – Јатаган ... је од ушица до на дно корица вас у срми (Мил. М. Ђ. 18,226). Те распори Мусу кесецију | Од учкура до бијела грла (НП Вук 2,409). Од Солуна ... па до Дубровника ... звале су га [дро-ље] братом (Булат. М. 1, 11). Ту проведе Стојан у синџирима од врата до гњата један читави мјесец дана (Сар. 12,291).

2) *кад се на домашај указује предлозима „на“, „у“ или (приближно, оријентационо) предлозима „ка“, „према“; кад се домашај подразу-мева*: Сава је пловна од Сиска, пешачим све од Славије. – Једна [муња] сину од Кома к Ловћену, | Друга сину од Скадра к Острогу – | Крст од огња жива направише (Њег. 9,13). Шкољка од дна мора доплива горе на површину морску (Виенац 1871, 517). Од сваког овог зденца одводи један канал у сису (Вуков. А. 1,31).

б. *почетна временска граница (нечег што има трајање, временско протезање или оквир)*: од Божића до Ускрса, од сетве до жетве, од зоре до мрака; од Ђурђева дне, од јесенас, од синоћ, од детињства, од давнина, од удаје. – Ми који се грчимо од зоре до мрака, зар нијесмо више гладни него сити? (Мат. 6,54). Три петка узастопце препости а да ништа не окуси, од сунца до сунца (Грђ. 5, 82). То је читава књижница хијероглифа дубоких | који описују живот од јутра до мрака, од рођења до смрти (Чипл. 4, 55). Од тога часа не могоше чељад ни полак јести колико су донде јела (НПр Вук, 98). Ухвати ме стара Барбара, служкиња од малих ногу у тој кући (Ковачић 1, 62). Од завршетка рата умрло је од беснила . . . петнаест особа (Пек. Б. 6, 172).

V slovarju srbohrvaškega knjižnega in narodnega jezika Srbske akademije znanosti in umetnosti je struktura gesla predloga *od* torej takšna:

PREDLOG → alternativna oblika →
oblikoslovna definicija → slovnična definicija

1. definicija osnovnega pomena

a. pomenska definicija

podpomeni – PRIMERI

Tudi pogled na slovensko slovaropisje nam tako kot dvojezično slovensko-srbsko (srbohrvaško) slovaropisje pokaže precejšnjo pomensko razčlenjenost v geslih, ki obravnavajo predloge.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSJK) na primer za predlog *od* navaja 13 osnovnih

pomenov, z dodatnimi podpomeni, ter stilno zaznamovano rabo. Pomeni so razčlenjeni podobno kot v slovarju srbohrvaškega jezika (SANU):

> 1. za izražanje premikanja iz položaja (a) v neposrednem dotiku, stiku s kom ali čim; b) v bližini, okolici česa) ; 2. za izražanje časovne meje, ki je začetek dogajanja; 3. pri izrazih količine za izražanje začetne mere; 4. v zvezi z do za izražanje začetne in končne meje (a) v prostoru; b) v času); c) pri količini; 5. za izražanje ločevanja, odstranjevanja; 6. za izražanje izbora, odbiranja; 7. za izražanje izhodišča, vira; 8. za izražanje pripadnosti (a) k funkcijski celoti; b) k družbeni skupini, okolju: to mi je povedal nekdo od naših); 9. navadno s primernikom za izražanje primerjave glede neenakosti, različnosti; 10. za izražanje povzročitelja; 11. za izražanje vzroka, zaradi katerega se kaj dogaja; 12. za izražanje načina, kako se kaj dogaja; 13. star. za izražanje vsebine, predmeta govornega, miselnega, pisnega obravnavanja.

V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je struktura gesla predloga *od* torej naslednja:

> PREDLOG → oblikoslovna definicija → slovnična definicija
>
> **1.** pomenska definicija osnovnega pomena
> **a.** pomenska definicija
> podpomeni – PRIMERI
> stilno zaznamovana raba – PRIMERI

Čeprav primerjava gesel, kot je na primer geslo predloga *od*, kaže na veliko podobnost v strukturi in rabi v slovenščini in srbščini, med predlogi, ravno tako kot med drugimi besednimi vrstami, obstaja tudi precej razlik. Zato nikakor ni dovolj le določiti in uskladiti njihove pomene, temveč je treba biti pozoren na te razlike.

Vzporedna lista predlogov v srbskem in slovenskem jeziku ter njena obravnava v obeh smereh kažeta, da med predlogi obstaja več tipov pomenskih odnosov. Le-te bi lahko predstavili v nekaj skupinah:

1. Za predloge, kot so *na*, *od*, *iz* ..., lahko rečemo, da so pomensko popolnoma prekrivni. Kot je razvidno iz analize njihove rabe v slovenščini in srbščini, se uporabljajo v enakih skladenjskih strukturah in z enakim pomenom v obeh jezikih.

2. Drugo skupino tvorijo predlogi, ki imajo v dveh jezikih podobno pisno obliko, kot so na primer: *brez* – *bez*, *izza* – *iza*.

a) Predlog tipa *brez* – *bez* ne povzroča večjih težav v rabi, predvsem ne govorcem južnoslovanskih jezikov, saj se v obeh jezikih uporablja v enakih skladenjskih strukturah (*brez* + *rodilnik*), zato je njegova prepoznavnost za govorce drugega južnoslovanskega jezika velika.

b) Predlog tipa *izza* – *iza* v primerjavi s predlogom za pa v obeh jezikih nima popolnoma enakega pomena, saj izza in za v slovenščini nista sopomenki, kakor sta v srbščini.

> Auto je parkiran *iza* hotela.
> Avto je parkiran *za* hotelom.
>
> Auto je naišao *iza* hotela.
> Avto je pripeljal *izza* hotela.

Raba predlogov *izza/za* – *iza/za* ravno zaradi prepletanja pomenov pogosto povzroča težave.

3. Največje težave, tako kot pri drugih besednih vrstah, povzročajo medjezikovni homonimi oz. lažni prijatelji. Med predlogi ni tistega tipa lažnih prijateljev, katerih oblika je popolnoma enaka v obeh jezikih, ampak obstajajo predlogi, katerih oblika je zelo podobna, pomen pa popolnoma različen. Takšni sta na primer obliki *proti* – *protiv*.

V slovenščini je osnovni pomen predloga *proti* izražanje cilja, h kateremu je usmerjeno premikanje, oz. izražanje splošne usmerjenosti, v srbščini pa *protiv* izraža nasprotovanje, odpor. Zato je pogosto napačno razumevanje:

> Šel je *proti* Ani.
> *Išao je/radio je *protiv* Ane (na njenu štetu).
>
> Namesto pravilnega:
> Išao je *prema* Ani.

V seznamu predlogov v srbskem in slovenskem jeziku obstajajo tudi oblike, ki so skupne obema jezikoma, a imajo drugačen pomen. Na primer, predlog *pri* obstaja v obeh jezikih, a se uporablja v različnih konstrukcijah. Slovensko *pri* običajno prevajamo s srbskim *kod*:

Pri vas je lepo.
Kod vas je lepo.[1] **Pri* vas je lepo.

4. V posebno skupino bi uvrstili predloge, katerih oblika je popolnoma netransparentna za govorce drugega jezika. Takšni so na primer za srbsko govoreče slovenski predlogi *kljub*, *vštric*, *spričo*, *vzlic* ali pa za slovensko govoreče srbski predlogi *uoči*, *zbog*, *osim* ...

5. V posebno skupino bi sodili predlogi, ki imajo več ekvivalentov v drugem jeziku, kot na primer:

poleg = osim, pokraj, pored
napram = nasuprot, prema, u odnosu na

V takšnih primerih težavo predstavlja pravilna izbira prevodnega ekvivalenta v jeziku prevoda.

Največji izziv v obravnavi in predstavitvi predlogov v dvojezičnih, predvsem elektronskih srbsko-slovenskih in slovensko-srbskih slovarjih je predstavitev določenih tipov predložnih odnosov. Temelj za rešitev te težave je definiranje pomenskih razredov samostalnikov, ki se nahajajo ob ustreznih predlogih. V tej fazi obravnave so vsekakor najbolj dragoceni podatki, ki jih nudijo jezikovni korpusi, saj se le na podlagi teh lahko določi frekventnost uporabe določenih predložnih zvez, njihove ustreznice v drugem jeziku ter interference na področju skladenjskih struktur.

Na primer, predlog *iz* tako v srbščini kot v slovenščini izraža premikanje iz notranjosti prostora navzven, v obeh jezikih pa se uporablja ob samostalniku, ki zaznamuje določen tip ustanove:

... otići iz bolnice, škole, gimnazije, crkve ...
... oditi iz bolnišnice, šole, gimnazije, cerkve ...

(iz + samostalnik, ki zaznamuje objekt, ki je določen tip ustanove)

V dvojezičnih, slovensko-srbskih/srbsko-slovenskih slovarjih je delovni model definicije predloga naslednji:

Predlog + sklon, ob katerem se uporablja v srbščini
Prevodni ekvivalent + sklon, ob katerem se uporablja v slovenščini
Pomenski razred
Pomenska definicija
Primer rabe

Rezultati opravljenih analiz so namenjeni ne samo rabi v slovaropisju, temveč tudi v didaktičnih gradivih, ki so namenjena bodisi srbsko govorečim, ki se učijo slovensko, bodisi slovensko govorečim, ki se učijo srbsko, predvsem na višjih ravneh učenja, ko je zelo težko odpraviti interference na področju skladenjskih struktur.

Literatura in viri

ĐUKANOVIĆ, Maja, 2007: Srpsko-slovenačka međujezička homonimija: *Međunarodni sastanak slavista u Vukove dane* 336/1. Beograd, 2007. 477–484.
FELEŠKO, Kazimješ, 1995: *Značenje i sintaksa srpskohrvatskog genitiva*. Beograd: Vukova zadužbina, Matica srpska, Orfelin.
IVIĆ, Milka, 1957–1958: Sistem predloških konstrukcija u srpskohrvatskom jeziku. *Južnoslovenski filolog* XXII. 141–166.
KLIKOVAC, Duška, 2000: *Semantika predloga, Studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
PIPER, Predrag idr., 2005: *Sintaksa savremenog srpskog jezika: prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Novi Sad: Matica srpska.
PIPER, Predrag, TOPOLINJSKA, Zuzana, ĐUKANOVIĆ, Maja, MALDŽIJEVA, Vjara, 2009: *Južnoslovenski jezici: gramatičke strukture i funkcije*. Beograd: Beogradska knjiga.
POPOVIĆ, Ljubomir, 1966: Predloški izrazi u savremenom srpskohrvatskom jeziku, *Naš jezik* XV/4–4 n.s. 195–197.

1 V srbščini ni mogoča konstrukcija **Pri vas je lepo*. Predlog *pri* se uporablja v pomenu *ob*, *poleg*.

Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, knj. XVI, 2001: Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Institut za srpski jezik.

Slovar slovenskega knjižnega jezika: Elektronska izdaja, 1998. Ljubljana: DZS.

STEVANOVIĆ, Mihailo, 1988: *Studije i rasprave o jeziku*. Nikšić: NIO Univerzitetska riječ.

STEFANOVIĆ KARAĐIĆ, Vuk 1935: *Srpski riječnik istumačen njemačkijem i latinskijem riječima*. Četvrto izdalje. Beograd: Štamparija kraljevine Jugoslavije.

ODPRTOST JEZIKOVNIH VIROV ZA SLOVENŠČINO

Tomaž Erjavec
Institut "Jožef Stefan", Ljubljana

UDK 811.163.6'322:004.738.52

Prispevek zagovarja odprtost jezikovnih virov kot enega od pogojev za napredek v poučevanju, proučevanju in razvoju jezikovnih tehnologij in jezikoslovja slovenskega jezika. V prispevku utemeljimo prednosti in izpostavimo probleme odprtih jezikovnih virov. Predstavimo vidike odprtosti, in sicer koncept predkonkurenčnosti, problem avtorskih pravic, standarde zapisa in najdljivosti, ter podamo primer dobre prakse. V zaključku podamo nekaj predlogov, kako povečati odprtost jezikovnih virov za slovenski jezik.

odprti jezikovni viri, računalniški korpusi, avtorske pravice, standardi zapisa

The paper discusses the importance of open language resources as a basis for progress in teaching, researching and developing language technologies and linguistic studies of Slovene. The pros and cons of open language resources are discussed. Issues such as pre-competitiveness, copyright, recording standards and ease of finding language resources are considered and an example of good practice is given. The paper concludes with some suggestions for increasing the openness of language resources for Slovene.

open language resources, computer corpora, copyright, encording standards

1 Uvod

Zadnji dve desetletji lahko, tako na področju jezikovnih tehnologij kot na področju jezikoslovja, poimenujemo kar obdobje jezikovnih virov. V jezikovnih tehnologijah se je v tem obdobju izoblikovalo in utrdilo stališče, da šele jezikovni viri omogočajo razvoj kakovostnih, robustnih in praktično uporabnih orodij za obdelavo naravnega jezika. Po eni strani je temu premiku botrovala uvedba pojma evalvacije, kjer se kakovost posameznih orodij ovrednoti na testni podatkovni množici, torej na nekem kakovostno označenem jezikovnem viru, po drugi strani pa izjemen napredek v strojnem učenju, kjer se računalniške modele jezika nauči neposredno iz jezikovnih virov. Tudi v jezikoslovju se je težišče raziskav premaknilo v korpusno (podprto) jezikoslovje, ki, za razliko od jezikoslovja, temelječega na intuiciji, potrebuje za svoje raziskave velike, po možnosti kakovostno izdelane in označene jezikovne vire.

Pojem »jezikovni viri« v prispevku opredelimo kot digitalno zapisane eno- ali večjezične jezikovne in jezikoslovne podatke, med katere sodijo:

- Korpusi pisnega ali govorjenega jezika, torej zbirke besedil, večinoma opremljene z metapodatki in jezikoslovno označene. Kot podzvrst lahko štejemo pomnilnike prevodov, do neke mere pa tudi digitalne knjižnice.
- Slovarji in računalniški leksikoni, pri čemer so prvi namenjeni branju in imajo tako veliko informacij predstavljenih kontekstualno, slednji pa računalniški uporabi in so torej precej bolj formalizirani. V prvo kategorijo sodijo tudi terminološki slovarji, v slednjo pa terminološke baze, semantični leksikoni in do neke mere tudi ontologije.

– Računalniški modeli jezika, ki predstavljajo osnovo za delovanje jezikovno-tehnoloških orodij, ki npr. identificirajo leme, oblikoslovne oznake, skladenjske strukture, termine, pomenske oznake, prevode ...

– Specifikacije za formate in nabore oznak, kot tudi bibliografske podatke, torej metapodatke o virih; sem štejemo npr. definicije oblikoslovnih oznak, ki se uporabljajo pri označevanjih korpusov, ali opis strukture nekega tipa virov.

Tako za korpusno jezikoslovje kot za jezikovne tehnologije velja, da jezikovne vire, ki jih raziskovalci potrebujemo za proučevanje, ali aplikacije lahko mogoče izdelamo sami, vendar to vodi k velikemu podvajanju dela in obremenjenosti raziskovalcev z zagotavljanjem potrebne podatkovne infrastrukture, ki, namesto da bi se posvetili predmetu raziskave, izgubijo veliko časa s pridobivanjem in pripravo podatkov.

Če za »velike« jezike vsaj do neke mere velja, da za zagotavljanje jezikovnih virov lahko uporabimo tržne vzvode, je situacija drugačna za jezike, kot je slovenščina, saj je malo virov, kjer ne bo razkorak med sredstvi, potrebnimi za njihovo izdelavo, in potencialnim trgom zanje prevelik, da bi se stroški razvoja lahko povrnili. V vsakem primeru je koncept prodaje virov primeren predvsem v poslovnem kontekstu. S strani univerz in drugih akademskih institucij pa je plačljivost nekega vira velika ovira za njegovo uporabo. V tem prispevku nas bo zanimal predvsem model »raziskovalci raziskovalcem«, kjer je jezikovni vir izdelala raziskovalna institucija, uporabnik tega vira pa je ravno tako (druga) raziskovalna institucija, pri čemer kot raziskovalne institucije vzamemo univerze, raziskovalne inštitute in tudi podjetja, ki izvajajo raziskovalno dejavnost. Namembnost takih jezikovnih virov je po eni strani poučevanje slovenskega jezika, prevodoslovja in jezikovnih tehnologij, po drugi strani pa raziskovanje na teh področjih, torej korpusno jezikoslovje in razvoj jezikovnih tehnologij.

Teza prispevka je, da bi morali jezikovni viri slovenskega jezika, ki nastanejo s pomočjo javnih sredstev, biti javni oz. odprti, saj se s tem najbolj pripomore k informatizaciji in tudi kvalitetnemu študiju slovenskega jezika. V Sloveniji je za odprtost jezikovnih virov do zdaj še največ naredilo Slovensko društvo za jezikovne tehnologije (SDJT),[1] predvsem z organizacijo konferenc o jezikovnih tehnologijah (1998–2008, vsaki dve leti, zborniki so dostopni na spletu), v zadnjem času pa tudi z organizacijo serije sestankov, posvečenih jezikovim virom.[2]

2 Dimenzije odprtosti

Kako naj razumemo »odprtost« jezikovnih virov? Odgovor ni enoznačen, temveč večdimenzionalen, kar obravnavamo v tem razdelku. Zgodovinsko gledano je pojem prišel iz gibanja za odprto kodo (OSI), ki se zavzema za dostopnost izvorne kode programske opreme, saj je na ta način omogočena ne samo splošna uporaba programov, temveč tudi javno popravljanje napak, prilagajanje in nadgrajevanje. Odprta koda ima natančne pravne formulacije in obstaja v več različicah. Tu se ne bomo spuščali v podrobnosti definicij licenc za odprte kode, ker so predvsem usmerjene v programsko opremo in ne v podatke (jezikovne vire), vseeno pa omenimo po številu uporabnikov enega uspešnejših odprtokodnih virov za slovenski jezik, in sicer slovar besednih oblik za odprtokodni program Aspell, (GNUsl), ki je nastal v sodelovanju Društva

1 Kjer je v prispevku kratica podana v oklepajih, je spletni vir zanjo na koncu prispevka v seznamu spletnih virov.

2 Prispevek nima namena podajati pregleda jezikovnih virov za slovenščino, čeprav bi bilo to zanimivo s stališča vpeljane tipologije. Sezname in opise pomembnejših virov najdemo na spletnih straneh SDJT, predvsem na http://www.sdjt.si/sdjt-www.html in http://www.sdjt.si/dogodki/LJ2008/.

uporabnikov Linuxa LUGOS, podjetja Amebis, d. o. o. in Inštituta Jožef Stefan v okviru projekta takratnega Ministrstva za informacijsko družbo. Aspell je s slovarji za skoraj sto jezikov dostopen pod GNU General Public Licence in se uporablja za slovenski črkovalnik v OpenOffice in Mac/iWork, ki skupaj pokrivata bolj ali manj vse ne-Windows uporabnike.

V prispevku odprtost jemljemo precej širše kot diskreten prostor v več dimenzijah, in sicer dejansko, pravno, tehnološko in najdljivo. Jezikovni vir bo v raziskovalnih okvirih minimalno odprt že s tem, da lahko uporabniki iz nematične institucije do vira sploh dostopajo, ne glede na način dostopa, restriktivnost pogojev uporabe, formata virov ali njihove kakovosti. Po drugi strani bo maksimalno odprt vir z minimalno truda omogočal komurkoli izvedeti zanj, za njegovo vsebino in strukturo, ga v izvornem in standardiziranem formatu prenesti na svoj računalnik ter ga zastonj uporabiti v poljubne namene.

Uporabo jezikovnih virov lahko razumemo na dva zelo različna načina. Po eni strani je lahko na spletu dostopen skozi program, ki nam omogoča iskanje in izpis delov vira. Tipičen primer bi bili spletni konkordančniki, ki omogočajo dostop do korpusa, kot je npr. FidaPLUS (Arhar, Gorjanc, 2007). Ta vrsta uporabe je jezikoslovno usmerjena, neprimerna pa je za jezikovnotehnološke raziskave, saj zanje potrebujemo celotno podatkovno zbirko, torej možnost prenosa vira. Takšna uporaba je tudi tema prispevka, ki pa seveda ni omejena samo na jezikovne tehnologije – tudi jezikoslovci, posebno tisti, ki imajo vsaj osnovna računalniška znanja, lahko izkoristijo možnost uporabe celotnega vira.

2.1 Predkonkurenčnost in znanstvena etika

Prva ovira pri dostopnosti jezikovnih virov je odločitev avtorjev, da zainteresirani javnosti ne omogočijo dostopa do vira. Matična institucija ima lahko za zaklepanje izdelanih virov različne razloge. Predvsem korpusi, lahko pa tudi leksikoni (slovarji), imajo tipično pripisane predhodne avtorske pravice na izvorno besedilo, ki lahko preprečujejo naknadno razširjanje. Vendar se ta ovira velikokrat zdi večja, kot je v resnici (več o tem v razdelku 2.2), obstaja pa tudi precej virov, katerih odprtost je odvisna predvsem od njihovih avtorjev. Tako je npr. pri nas vse več doktorskih disertacij, v sklopu katerih so izdelani zanimivi specializirani korpusi slovenskega jezika, ki nikoli niso objavljeni. Tu je verjetno glavna ovira nevednost študentov, pa tudi mentorjev, da je to lahko koristno in da je v odprtost vredno vložiti nekaj dodatnega truda pri izdelavi vira.

V slovenskem prostoru, pa tudi širše, so viri pogosto zaklenjeni, da bi matična institucija s tem pridobila ali ohranila konkurenčno prednost. Ta pristop je povsem legitimen v primeru podjetij, ki sama financirajo svojo raziskovalno oz. razvojno dejavnost, veliko manj tam, kjer raziskave delno financirajo javna sredstva, povsem neprimeren pa, kadar viri nastanejo v okviru državnih institucij in v celoti z javnimi sredstvi.[3] Rezultati takšnega dela bi morali biti usmerjeni v čim širšo uporabo, konkurenčna prednost pa bi se morala izraziti skozi publikacije; po eni strani takšne, kjer avtorji vir in postopek izdelave opišejo, po drugi pa skozi citate v publikacijah, ki opisujejo raziskave, ki te vire uporabljajo. Citiranje je še posebej pomembno, ker je merljiv

3 Najbolj znan primer zaklenjenega jezikovnega vira (v smislu dostopa kot podatkovne baze) je Slovar slovenskega knjižnega jezika, katerega izdelava je bila v celoti financirana iz javnih sredstev in ki je bil nato s pomočjo nadaljnjih javnih sredstev spremenjen v podatkovno bazo, vendar je skrbno varovan v okviru Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Napredek jezikovnih tehnologij za slovenski jezik je bil s tem bistveno upočasnjen, saj so bile ostale raziskovalne institucije prisiljene – večinoma spet z javnimi sredstvi – računalniške leksikone slovenskega jezika razvijati povsem na novo.

kazalec raziskovalne uspešnosti, zato bi se tudi moralo dosledno izvajati. Žal pa to ni v navadi pri citiranju publikacij o jezikovnih virih: vse prepogosto se nek vir omeni samo po imenu ali pa se v najboljšem primeru doda njegov spletni naslov, namesto da bi se v virih citiralo publikacijo, kjer je vir prvotno opisan. Za razvoj slovenskega jezika bi bilo tako koristno, da so vsaj jezikovni viri, ki nastanejo z javnimi sredstvi, potem tudi zares javni, bolje kot da utrjujejo monopole na področju slovenskega jezika. Po drugi strani pa bi bilo nujno, da raziskovalci v svojih publikacijah skozi bibliografske citate korektno navedejo, katere vire so uporabili.

2.2 Avtorske pravice

Povsem realen in zelo kompleksen problem pri nadaljnjem razširjanju jezikovnih virov so avtorske pravice, vezane na njihov izvor, saj je malo virov, ki nastanejo povsem na novo. Posebej je ta problem pereč pri korpusih sodobnega jezika; ti vsebujejo izvorna besedila, ki so po definiciji avtorsko zaščitena, pojavljajo pa se tudi pri drugih virih, če je npr. računalniški leksikon narejen na osnovi slovarja. Po drugi strani imajo tudi neposredni izdelovalci vira avtorske pravice na dodano vrednost, npr. na jezikoslovne oznake, posebej če so bile ročno zapisane. V ekstremih obstajata dva načina spopadanja s tem problemov: vir enostavno ni javno dostopen in sta uporaba ter razširjanje urejena neformalno ali pa je z vsakim nosilcem avtorskih pravic podpisana pogodba, vsaj digitalno pa podpisana tudi pogodba z vsakim uporabnikom. V prvem primeru je krog uporabnikov seveda majhen, slednji model pa zahteva veliko investicijo časa, saj je do podpisov težko priti. Pravno korektni pristop do besedilodajalcev je verjetno potreben pri referenčnih, posebej nacionalnih korpusih, in seveda nujen pri virih, ki vsebujejo osebne podatke. Za ostale vire, ki bi jih hoteli odpreti, predvsem korpuse, pa bi zagovarjali bolj sproščen odnos. Posebej za nekomercialno uporabo je npr. rešitev, da se besedila pridobijo brez pogodb (s spleta, neposredno od avtorjev oz. založb z ustnim pristankom) in se jih vključi v korpus, na kasnejšo željo avtorjev pa se njihova besedila iz korpusa izbrišejo.

Druga plat avtorskih pravic je pogodba, pod katero neka institucija ali oseba dobi odprti vir v uporabo, predelavo ali nadaljnje razširjanje. Če uporabnikove pravice vsebujejo slednje, je tak vir res odprt v smislu odprte kode, ki je dobila svojo ustreznico za besedila v licencah Creative Commons (CC), kar je verjetno največ, kar lahko dosežemo v smislu odprtosti z dobro pravno podlago. Obstaja več vrst licence CC, ki nalagajo različne omejitve pri uporabi oz. razširjanju: da je potrebno navesti avtorja dela, da je uporaba dovoljena samo za nekomercialne namene in da je delo dovoljeno razširjati samo brez predelav. Kjer je mogoče, bi zagovarjali uporabo licence CC, saj tako vir lahko doseže največjo možno odmevnost.

2.3 Standardi zapisa

V razdelku opišemo tehnični, pa tudi jezikoslovnoformalni vidik odprtosti jezikovnih virov. Ta temelji na uporabi standardov, mednarodnih priporočil ali dobrih praks, kar naj bi izboljšalo kvaliteto, dostopnost in trajnost virov. Pri tem se je treba zavedati, da je »krasna stvar pri standardih, da jih je toliko« in da dostikrat ne obstaja enoumna rešitev, katerega, če sploh katerega, uporabiti. Posebej pri kompleksnejših načinih označevanja lahko obstaja več neskladnih priporočil, pa drugi strani pa standardi po definiciji omejujejo in lahko silijo v »nenaravne« rešitve za opis lastnosti posameznega jezika.

Osnovni standard za zapis jezikovnih virov je priporočilo konzorcija za svetovni splet W3C, in sicer Extensible Markup Language (XML), ki je poleg tega, da je splošno uveljavljen, tudi razmeroma enostaven za uporabo. Ker je dokumente XML mogoče programsko validirati za strukturo in tudi za pravilen zapis

znakov, uporaba tega standarda zagotavlja pravilnost zapisa na formalni ravni, pomaga pa tudi pri uporabi vira, saj je XML mogoče razmeroma enostavno pretvoriti v poljubne ciljne formate, ki jih nato uporabljajo konkretna orodja.

Pristop, kjer za osnovni zapis jezikovnega vira uporabimo XML, je zelo drugačen od tistega, ki vir vidi samo v kontekstu uporabe nekega konkretnega orodja. Zaradi formata konkretnega orodja se namreč hitro zgodi, da so pomembni (meta)podatki o viru nezabeleženi, zapis znakov pa na razne načine pokvarjen, s čimer kvaliteta viru občutno pade.

Na nivojih zapisa, višjih od XML, konsenz o uporabi standardov oz. priporočil hitro pada, vseeno pa je nekaj izjem. Za »jezikovne vire«, kot so digitalne zbirke historičnih besedil, ki vsebujejo kompleksna razmerja med faksimili in prepisi, se skoraj povsod uporabljajo priporočila konzorcija za zapis besedil (TEI), to pa vsaj do neke mere velja tudi za slovarje in označene korpuse. Na področju pomnilnikov prevodov in terminoloških baz sta se uveljavila TMX in TBX, oba kot priporočili Localization Industry Standards Organization (LISA), na področju računalniških leksikonov pa je bil nedavno sprejet standard ISO-24613:2008, Lexical Markup Framework (LMF), ki ga že uporablja več EU projektov, ni pa še jasno, kako široko se bo res uveljavil.

Vsa ta priporočila se nanašajo predvsem na zapis strukture, ne pa na jezikoslovno označevanje in klasifikacijo. Tu do neke mere vlada konsenz samo za področje oblikoslovnih oznak, kjer se je za več jezikov, v veliki meri tudi za slovenščino, uveljavil sistem MULTEXT oz. MULTEXT-East, ki vsebuje priporočila za veliko število, predvsem evropskih jezikov. Po sistemu MULTEXT-East so označeni korpusi Fida in FidaPLUS, kot tudi drugi, kjer je označevanje izvedlo podjetje Amebis, d. o. o ali Institut Jožef Stefan. Primer prvega je KoRP, Korpus besedil odnosov z javnostmi (Logar, 2007), drugega pa iKorpus (Vintar, Erjavec 2008). Iz tega sistema označevanja korpusov slovenskega jezika najbolj izstopa nabor oblikoslovnih oznak, razvit na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (Jakopin, Bizjak 1997), vendar pa so tudi tu v teku raziskave, ki naj bi omogočile prehajanje med obema sistemoma (Jakopin, Bizjak, 2008).

2.4 Najdljivost

Tudi če je nek vir odprt, kako naj potencialni uporabniki zanj zvedo? Slovenski prostor je v tem pogledu še dovolj majhen, da poznanstva, dopisni seznami[4] in objave do neke mere zadostujejo, čeprav seveda ni nujno, da so potencialni uporabniki iz Slovenije, da razumejo slovenski jezik; v prihodnosti pa bo isto lahko veljalo tudi za proizvajalce virov slovenskega jezika. Zato je vsaj za mednarodno odmevnost pomembno, da so viri slovenskega jezika dokumentirani ne samo v slovenskem, temveč tudi v angleškem jeziku.

Nekateri avtorji distribucijo virov prepustijo eni od agencij, ki se ukvarjajo s tem, kar sta zaenkrat Linguistic Data Consortium (LDC) v ZDA in Evaluations and Language resources Distribution Agency (ELDA) v Evropi.[5] Obstaja tudi več spletnih strani, ki naj bi zaobjele vire za posamezne jezike – za slovenskih jezik sta bili dve taki že omenjeni – njihov problem pa je, da so dostikrat pomanjkljive in hitro zastarajo. V zadnjem času se za iskanje jezikovih virov razvijajo tudi posebni standardi in protokoli, ki definirajo zajem, zapis in uporabo metapodatkov o virih, kot je npr.

4 Med slovenskimi dopisnimi seznami področje jezikovih virov pokrivata zelo aktiven seznam za slovensko literarno vedo slovlit@ijs.si in nekoliko manj dejaven seznam SDJT, sdjt-l@ijs.si, mednarodno pa corpora@uib.no.

5 Za slovenske vire to možnost za zdaj izkorišča samo Laboratorij za digitalno procesiranje signalov Fakultete za elektrotehniko, računalništvo in informatiko Univerze v Mariboru, ki skozi agencijo ELDA prodaja pet virov za slovenski jezik.

Open Archive Initiative (OAI). Katalog in mreža ponudnikov virov, ki naj bi pokrivala jezikovne vire za področje humanistike (torej bolj kot za razvoj jezikovnih tehnologij), sta v delu v projektu Common Language Resources and Technology Infrastructure (CLARIN), ki se tudi sicer trudi vzpostaviti modele dobre prakse na področju zapisa in javne uporabe jezikovnih virov.

3 Odprti viri za oblikoslovno označevanje slovenščine

V tem razdelku predstavljamo jezikovni vir, ki se trudi čim bolj upoštevati zgoraj navedene kriterije, in sicer oblikoslovno označena korpusa slovenskega jezika jos100k in jos1M, ki sta nastala v okviru projekta Jezikoslovno označevanje slovenščine (JOS). Oblikoslovno označevanje in z njim povezana lematizacija sta osnovni in izredno pomembni predobdelavi besedila, pri čemer se sodobni označevalniki naučijo modela nekega jezika neposredno iz pravilno označenega korpusa. Za oblikoslovno označevanje slovenskega jezika potrebujemo čim večji in čim bolj raznovrsten korpus, ki je kakovostno (ročno) označen. Obstaja odprti označeni korpus MULTEXT-East (Dimitrova idr., 1998), ki ima tudi slovenski podkorpus, vendar ta vsebuje eno samo besedilo, roman *1984* Georga Orwella, zaradi česar se iz njega ni bilo moč naučiti kvalitetnih označevalnih modelov.[6]

Projekt JOS zapolnjuje to vrzel s korpusoma jos100k in jos1M. Prvi ima 100.000 besed in je ročno oblikoslovno označen in lematiziran, drugi pa šteje milijon besed z delno ročno preverjenimi oblikoslovnimi oznakami in lemami. Korpusa vsebujeta naključno izbrane odstavke iz korpusa FidaPLUS. Korpusa sta dostopna preko konkordančnika in tudi neposredno za prenos pod licenco Creative Commons BY NC, kar pomeni, da je treba pri uporabi navesti avtorje vira in da se lahko uporablja za nekomercialne namene.

Korpusa sta namenjena za raziskave, publikacije, vezane na uporabo korpusov, pa so pogojene s korektnim citiranjem vira. Avtorske pravice na predhodnem označevanju iz korpusa FidaPLUS so bile urejene s pogodbo med nosilcem projekta, IJS, in projektnimi partnerji FidaPLUS. Avtorske pravice nad izvornimi besedili so urejene preko besedilodajalske pogodbe s FIDO oz. FidoPLUS tako, da korpusi JOS za vsak odstavek navedejo vir besedila, ter z dejstvom, da vsebujejo samo posamezne odstavke besedil – da iz njih torej ni mogoče v celoti zajeti izvornih besedil. S strani besedilodajalcev je pomirjujoče tudi dejstvo, da IJS nudi korpusa brezplačno. Korpusa sta zapisana na standardiziran način v XML po smernicah TEI P5. Specifikacije za oblikoslovne oznake so tudi javno dostopne in ravno tako zapisane v XML/TEI P5, obenem pa dosegljive tako v slovenskem kot angleškem jeziku. Dodatno je na splet postavljen oblikoskladenjski označevalnik za slovenski jezik, naučen na korpusih JOS, s katerim je moč preko spleta označiti poljubno slovensko besedilo in shraniti rezultate, ki so nato primerni za uvoz v konkordančnik ali drugo orodje.

4 Zaključek

V prispevku smo poskusili utemeljiti potrebo po odprtih jezikovnih virih, obravnavali več vidikov odprtosti in nakazali rešitve, ki bi pripomogle k večji odprtosti slovenskih jezikovnih virov. V prispevku so bile omenjene tudi prepreke pri odpiranju virov, ki bi jih na kratko lahko razdelili v psihološke, pravne in tehnične; poleg teh pa je prepreka seveda tudi to, da je za zagotavljanje odprtosti nekega vira potrebno vložiti dodaten trud in ga izpostaviti kritični javnosti. Vseeno pa bi težnja po odprtosti morala biti nujna lastnost vseh virov, ki

6 Za slovenski jezik je bil sicer razvit večji oblikoslovno označeni korpus na ISJ ZRC SAZU (Jakopin, Bizjak, 1997), vendar pa je žal, tako kot SSKJ, zaklenjen.

nastajajo kot plod raziskav, financiranih z javnimi sredstvi. V zaključku podajmo še nekaj konkretnih predlogov, kako spodbuditi odprtost jezikovnih virov za slovenščino:

– Uvajanje pogoja odprte uporabe (ali vsaj dodatnih točk pri evalvaciji) pri razpisih ARRS in drugih javnih razpisih za predloge projektov, kjer je namen izdelovanje jezikovnih virov, kot je že zdaj v navadi pri razpisih za raziskovalno-razvojne projekte EU.

– Upoštevanje (ne)korektnega citiranja uporabe jezikovnih virov pri recenziranju člankov s strani programskih odborov.

– Vzpostavitev registra (odprtih) jezikovnih virov za slovenski jezik v okviru iniciative CLARIN.

– Pedagoške vsebine na univerzah, kjer se študentje naučijo pisanja člankov (reference), osnove standardov računalniškega zapisa besedil (Unicode, XML) in znanj, ki jim omogočajo samostojno ne samo uporabljati, temveč tudi najti ali narediti odprte jezikovne vire.

Literatura in spletni viri

ARHAR, Špela, GORJANC, Vojko, 2007: Korpus FidaPLUS: nova generacija slovenskega referenčnega korpusa. *Jezik in slovstvo* 52/2. 95–110.

DIMITROVA, Ludmila, ERJAVEC, Tomaž, IDE, Nancy, KAALEP, Heiki-Jan, PETKEVIČ, Vladimır, TUFIŞ, Dan, 1998: Multext-East: Parallel and Comparable Corpora and Lexicons for Six Central and Eastern European Languages. Zbornik *COLING-ACL* '98. 315–319.

ERJAVEC, Tomaž, KREK, Simon, 2008: Oblikoskladenjske specifikacije in označeni korpusi JOS. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 49–53.

JAKOPIN, Primož, BIZJAK, Aleksandra, 2008: Part-of-speech tagging of Slovenian, 12 years after. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 104–109.

JAKOPIN, Primož, BIZJAK, Aleksandra, 1997: O oblikoslovnem označevanju slovenskega besedila. *Slavistična revija* 45/3–4, [513]–532.

LOGAR, Nataša, 2007: Spričevalo stroke: njen slovar. Postružnik, Natalija, Kušar, Matej (ur.): *Zbornik 11. slovenske konference o odnosih z javnostmi*. Ljubljana: Slovensko društvo za odnose z javnostmi. 38–45.

LOGAR, Nataša, 2008: *Pregled korpusov za slovenščino*. Predavanje na posvetu »Est modus in korpus: ni korpusov brez divizij« SDJT. Ljubljana, IJS, oktober 2008. http://www.sdjt.si/dogodki/LJ2008/sdjtLJ08.htm

TEI Consortium, 2007: TEI P5: *Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*.

VINTAR, Špela, ERJAVEC, Tomaž, 2009: iKorpus in luščenje izrazja za Islovar. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.). *Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 2008, 65–69.

CC – Creative Commons: http://creativecommons. org/

CLARIN – Common Language Resources and Technology Infrastructure, http://www.clarin.eu/

ELDA – Evaluations and Language resources Distribution Agency, http://www.elda.org/

FidaPLUS – http://www.fidaplus.net/

GNUsl – http://nl.ijs.si/gnusl/

iKorpus – Korpus informacijskega izrazja, http://nl2. ijs.si/dsi.html

JOS – Jezikoslovno označevanje slovenščine, http://nl. ijs.si/jos/

KoRP – Korpus besedil odnosov z javnostmi, http:// www.korp.fdv.uni-lj.si/

LDC – Linguistic Data Consortium, http://www.ldc. upenn.edu/

LISA – Localisation Industry Standards Organisation, http://www.lisa.org/

LMF – Lexical Markup Framework, http://www.lexicalmarkupframework.org/

MULTEXT– East, http://nl.ijs.si/ME/

Nova beseda – http://bos.zrc-sazu.si/

OAI – Open Archives Initiative, http://www.openarchives.org/

OSI – Open Source Initiative, http://www.opensource .org/

SDJT – Slovensko društvo za jezikovne tehnologije, http://www.sdjt.si/

SSJ – Sporazumevanje v slovenskem jeziku, http:// www.slovenscina.eu/

TEI Consortium – http://www.tei-c.org/

XML – Extensible Markup Language, http://www. w3.org/XML/

ZRC SAZU – Oblikoslovno označevanje na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU http://bos.zrc-sazu.si/oblikoslovno_oznacevanje.html

ELEKTRONSKE ZNANSTVENOKRITIČNE IZDAJE SLOVENSKEGA SLOVSTVA eZISS: METODE ZAPISA IN IZDAJE

Tomaž Erjavec
Institut "Jožef Stefan", Ljubljana
Matija Ogrin
Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 821.163.6:801.73:004.91

Knjižnica znanstvenih izdaj eZISS povezuje klasično metodologijo filološko-kritičnega izdajanja besedil z modernimi tehnološkimi postopki, ki danes nudijo raznoliko podporo znanstveni obravnavi humanističnih besedil. Z naslonitvijo na mednarodne standarde elektronskega označevanja besedil je bilo moč pripraviti v okviru eZISS več izdaj temeljnih del slovenske literature. Prispevek oriše nekatere postopke, ki so to omogočili.

znanstvenokritične izdaje, slovenska književnost, ekdotika, tekstna kritika, XML, TEI

The eZISS library of scholarly editions links the traditional methodology of philological critical editing with modern technology, which offers varied kinds of support to the scholarly investigation of texts. The application of international standards for text encoding allowed us to publish electronic text-critical editions of a number of historically important works of Slovene literature. The paper outlines some of the approaches that made this possible.

scholarly editing, critical editions, Slovene literature, textual criticism, XML, TEI

1 Metodološka izhodišča

1.1 Namen in cilj

Temeljni namen projekta eZISS (http://nl.ijs.si/e-zrc/), katerega prvi nastavki segajo v leto 2001 (Ogrin, 2005), sta bila oživitev zanimanja za teorijo in prakso znanstvenega izdajanja literarnih besedil v znanstvenokritičnih izdajah ter prenos te tradicionalne teorije in prakse v novo okolje – v elektronski medij. Zdelo se je, da je bilo glede na pomembnost znanstvenih izdaj v sistemu literarne vede na Slovenskem obnovljeno zanimanje zanje potrebno, še posebej za del, ki zadeva prenos tradicionalnih ekdotičnih (ali tekstnokritičnih) metod iz medija tiskane knjige v elektronsko izdajo. Izkoristiti smo želeli možnosti novih informacijskih tehnologij, med katerimi so nekatere specifično prilagojene prav besedilom, še več, humanističnim besedilom, in z njihovo pomočjo pripraviti sodobne elektronske znanstvenokritične izdaje. Takšna izdaja naj se odlikuje predvsem po tem, da za analizo in predstavitev konkretnega besedila uporabi vse tiste ekdotične metode, ki so za sporočilo tega besedila relevantne ali primerne. Ali povedano z uporabniške strani: izdaja naj predstavi slovstveni vir v vseh prikazih, ki so lahko zanimivi raznolikim skupinam bralcev in znanstvenikov. To konkretno pomeni, da bo izdaja bralcu, ki ga nekoliko zanima tudi zgodovina slovenskega jezika, primerno odgovorila z diplomatičnim prepisom, torej takim, ki ohranja čim več prvin izvirnika; nekomu, ki ga bolj zanimajo narečne prvine, bo največ dal fonetični prepis istega vira; kritični prepis v sodobni pravopisni normi bo najbolj ustregel »navadnemu bralcu« (toda, kdo natanko je to?); arhivarja in zgodovinarja pa bo najbolj pritegnil digitalni faksimile tega vira – pa tudi vsak »navadni« bralec si ga z zanimanjem ogleda, saj instinktivno čuti, da se v faksimilu skriva tisti pravi, primarni vir besedila, iz

katerega prejema vse drugo v izdaji svojo avtentičnost in pomen.

Skratka: v literarni vedi na Slovenskem se zaradi znanih razlogov skorajda ne more zgoditi, da bi neki slovenist pripravil določeno izdajo besedila po neki (eni) metodi, drugi slovenist pa bi to isto besedilo izdal čez nekaj let – kot dopolnilo – še enkrat, toda po drugi metodi (ali več metodah). Nasprotno. Kar znanstveno izdamo, gotovo dolga desetletja ne bo ponovno izdano. To je praktični (celo pragmatični) argument za to, da bi vir besedila, ko ga že pripravljamo za znanstveno objavo, proučili, prepisali in pripravili za objavo *po več kot le eni metodi*. Metodološki in epistemološki argument za to pa je, da se za isto besedilo (morda še zlasti dandanes) razne skupine bralcev zanimajo na različne načine in bi v svoj izkustveni interes želele zajeti isti vir, isto besedilo v različnih perspektivah – če jim le izdaja to omogoča. Nedvomno gre v vseh primerih za isto besedilo, toda fenomen njegovega prikaza lahko omogoča razne prvine razumevanja, od jezikovno-historičnih in narečnih do vsebinskih.

1.2 Gradivo in stanje izdajanja

Na teh metodoloških izhodiščih je potekalo prizadevanje za pripravo izdaj eZISS. Doslej je izšlo sedem takšnih izdaj, to je povprečno po ena na leto:

1. *Brižinski spomeniki*. (Izdaja, osnovana na Bernik idr., 1993, je svojevrsten *editio variorum*, obsega najbogatejši metodološki razpon: faksimile, več starejših in sodoben (Igor Grdina) diplomatični prepis, dva kritična prepisa, fonetični prepis (Tine Logar), prevode v več jezikov, integriran zvočni posnetek, slovar besedja, študije itn.)

2. *Škofjeloški pasijon*. (Faksimile, diplomatični, kritični prepis, dopolnilno dokumentarno gradivo, integriran video posnetek uprizoritve, študije.)

3. *Mestna prisežna besedila*. (36 slovenskih priseg, nastalih od 17. do začetka 19. stol., predstavljenih s faksimilom, diplomatičnim in kritičnim prepisom; slovarček, študije.)

4. *Korespondenca Žige Zoisa*. (Faksimile, diplomatični prepis, prevod v slovenščino, študije.)

5. Anton Martin Slomšek: *Tri pridige o jeziku*. (Faksimile, diplomatični, kritični prepis, študije.)

6. Izidor Cankar: *S poti*. (Dve verziji slovenskega esejističnega romana, diplomatični prepis, kritični aparat, ki evidentira čez 400 razlik med obema verzijama, študije.)

7. Anton Podbevšek: *Zbrane pesmi*. (Prva izdaja, ki prinaša celotno delo slovenskega avantgardista, faksimile, diplomatični, kritični prepis, študije.)

Gradivo ali primarni viri, iz katerih potekajo izdaje, so zelo raznoliki: segajo od srednjeveškega (BS) in baročnega (ŠP) rokopisa do pisemske korespondence, prvotiskov v 19. stoletju in že izdanih, toda tako ali drugače avtorsko revidiranih modernih besedil 20. stoletja. Vsak od teh virov je narekoval svojstven način obravnave, upoštevajoč njegovo historično, jezikovno, zvrstno in avtorsko specifičnost. V tem prispevku se ni mogoče posvetiti posameznim ekdotičnim metodam in edicijskim postopkom, uporabljenih v teh izdajah, vsekakor pa je bil pri tem cilj vsake izdaje verodostojno in kritično vsestransko predstaviti vir kot tak. V nadaljevanju zato nekoliko orišemo uporabljeno tehnološko podlago, ki je bila dovolj univerzalna, da je mogla adekvatno izpolniti vse, tudi najtežje zahteve izdaj eZISS.

2 Tehnološka platforma in dostopnost

Postopek priprave digitalnih izdaj je bil sicer odvisen od specifik vsake posamezne izdaje, vendar je bilo vsem skupno, da je bilo izvorno besedilo najprej pripravljeno v digitalni obliki, iz te polavtomatsko pretvorjeno v standardni zapis v obliki XML (Extensible Markup Language), ta pa avtomatsko v zapis

HTML, primeren za spletno branje. V prispevku ne bomo opisovali korakov pretvorb izvirnih besedil v XML, saj se je pristop, v odvisnosti od posebnosti izvornega formata in želenega zapisa v XML, razlikoval od izdaje do izdaje, pač pa v nadaljevanju tega razdelka podrobneje raje opišemo tehnološka načela, ki so nas vodila pri pripravi edicij eZISS.

2.1 Kanonični zapis izdaj v XML

Brez standardiziranega zapisa digitalnih besedil se njihova trajnost ter izmenljivost bistveno zmanjšata. Razvoj elektronskega objavljanja besedil je zato naravnan k izdelavi in uporabi standardiziranega kodiranja in označevanja besedil (mark-up), ki naj nevtralizira vpliv spreminjajoče se strojne in programske opreme na elektronske tekste. Takšen standard je označevanje besedil v jeziku XML, ki ga predlaga Text Encoding Initiative (TEI) s svojimi obsežnimi in podrobnimi priporočili, ki so v celoti dostopna na medmrežju, na spletni strani konzorcija TEI, http://www.tei-c.org/.

Priporočila TEI sestavljajo smernice, tj. prozni opisi oznak, in formalni del, tj. vrste posameznih modulov, ki jih je mogoče kombinirati, da bi ustvarili želeno shemo XML, ustrezno namenom določenega projekta. S takšno shemo je nato, npr. v urejevalniku za XML, možno formalno validirati zapis XML posameznih e-izdaj, obenem pa je dostopna tudi dokumentacija za vse uporabljene elemente XML.

Za večino izdaj v sklopu eZISS so bila uporabljena priporočila TEI P4 (Sperberg-McQueen, Burnard, 2002), med trajanjem projekta pa je bila izdelana nova inačica priporočil, TEI P5 (TEI, 2007), ki smo jo uporabili pri kasnejših izdajah (ŠP, Prisege).

Vsaka izdaja eZISS sestoji iz enega dokumenta XML (kar v večini primerov pomeni tudi eno datoteko, v primeru BS ali ŠP pa več deset datotek), ki je skladen s shemo TEI, prilagojeno za eZISS, znotraj nje pa uporablja določen nabor elementov, ki pokrivajo specifike določene izdaje. V nadaljevanju izpostavimo nekaj bolj pomembnih vidikov takšnega kodiranja glede na posebnosti knjižnice eZISS. Kot primer zapisa izdaj eZISS podamo v Sliki 1 izseček eZISS izdaje romana Izidorja Cankarja *S poti*.

2.1.1 Kodni nabor

V vseh izdajah uporabljamo nabor znakov Unikod v kodiranju UTF-8. Ta univerzalni nabor znakov zadošča za večino (tudi historičnih) znakov, ki jih srečamo v posameznih izdajah, izjema so edino BS, kjer zaradi kompleksnosti uporabljenih znakov uporabljamo dodatni mehanizem, dostopen v TEI, s katerim je mogoče posebej označiti nestandardne znake in jim nato dodati standardno (vendar mogoče ne popolnoma ustrezno) interpretacijo po Unikodu ali pa nestandardno, vendar natančno interpretacijo s posebnimi tipografijami – pri BS smo uporabili pisavo ZRCola avtorja Petra Weissa. Spletna (HTML) izpeljanka BS je tako dostopna v dveh med seboj povezanih inačicah, kjer ena uporablja samo standardne znake Unikod, druga pa je vezana na pisavo ZRCola.

2.1.2 Kolofon TEI

Vsak dokument TEI vsebuje tudi kolofon (»TEI header«), ki opisuje označeno elektronsko besedilo, tako da so tekst sam, njegov vir, kodiranje in revizije temeljito dokumentirani. Kolofoni posameznih izdaj so lahko zelo obširni, saj vsebujejo tudi podatke, kot so definicije posebnih znakov (BS), podroben opis samih rokopisov (ŠP) itn.

2.1.3 Struktura besedila

Smernice TEI vsebujejo bogat nabor oznak za opisovanje strukture besedila, bodisi proznega (razdelek, odstavek, navedek ...), pesniškega (kitica, verz), dramskega (didaskalija, govorec, govor ...), slovarskega (geselski članek, iztočnica, definicija, primer ...) itn.

Edicije eZISS vsebujejo mdr. vse naštete besedilne zvrsti, zato uporabljajo zelo širok nabor strukturnih oznak.

2.1.4 Multimedijske vsebine

TEI nudi zelo dobro podporo za vključitev faksimilov v besedila, kjer je možno posamezni faksimile podrobno opisati in do njegove grafične podobe dostopati v več velikostih oz. resolucijah. To podporo v eZISS dodobra izkoristimo, saj skoraj vse edicije vsebujejo poleg prepisov tudi faksimile. Podpora za druge multimedijske vsebine je v TEI nekoliko slabša, zato smo za vključitev govora (BS) uporabili splošni mehanizem kazalk na avdio posnetke, medtem ko smo video (ŠP) shranili posebej, in povezavo med videom in besedili izvedli v okviru standarda Synchronized Multimedia Integration Language, SMIL.

2.1.5 Tekstnokritični aparat

Izdaje eZISS vsebujejo mdr. diplomatične prepise, ki ohranjajo izvorno besedilo skupaj z vsemi popravki in kasnejšimi dodatki ter spremembami naknadnih piscev oz. izdaj besedila. Za opis takšnih struktur nudi TEI posebne elemente za tekstnokritični aparat, ki lahko v besedilu izpostavijo dele, kjer je neko besedilo prečrtano ali dodano, kjer dodamo uredniške popravke ali razvezane kratice oz. kjer izpostavimo variantna branja (glej Sliko 1). Ti elementi so uporabljeni v skoraj vseh izdajah eZISS.

2.1.6 Navzkrižne povezave

Tipična edicija eZISS vsebuje besedilo kot faksimile in v več prepisih, ki so nato med seboj poravnani na nivoju strani, vrstice ali odstavka. Za realizacijo takšnih vzporednih prikazov smo uporabili metode navzkrižnih povezav, ki jih ponujajo smernice TEI, pri čemer smo zaradi specifik posameznih izdaj posegli po različnih metodah. Vsem metodam je skupno to, da vse elemente, ki naj bi bili poravnani, npr. vrstici diplomatičnega in kritičnega prepisa, opremimo z enoznačnimi identifikatorji, ti pa so potem tako ali drugače medsebojno povezani.

2.2 Postavitev na splet in dostopnost

Če predstavlja dokument, zapisan v XML, »dejansko« digitalno izdajo, ki naj bi bila formalno pravilna, večnamenska in odporna na tehnološke spremembe, pa ta oblika ni najbolj primerna za branje ali iskanje po izdaji; za te namene je bistveno boljši HTML, saj je ta zapis primeren za neposredni prikaz v spletnih brskalnikih. Pretvorba iz TEI-XML v HTML je za vsako edicijo narejena avtomatsko, s pomočjo skript v jeziku XSLT. Za čim boljšo predstavitev izdaj smo za vsako napisali namensko pretvorbo XSLT, katere rezultat čim bolje prikaže posebnosti izdaje v spletnem brskalniku. Kot primer je na Sliki 2 podan izgled izsečka romana *S poti*, ki ustreza izvornemu zapisu na Sliki 1.

Tako vsaka izdaja eZISS na spletu vsebuje naslednje komponente:

- krovna stran, s kratko predstavitvijo izdaje in povezave,
- izdaja v HTML, primerna za pregledovanje in branje v spletnih brskalnikih,
- kanonična izdaja v XML-TEI, skupaj s shemo XML in skripto XSLT za pretvorbo v HTML.

Vse izdaje je možno brati neposredno na spletu, dostopne pa so tudi kot stisnjene datoteke v formatu ZIP, tako da jih je možno (skupaj s faksimili in drugimi multimedijskimi vsebinami) prenesti na lastni računalnik in uporabljati brez spletne povezave. Za prenos je dostopen tako HTML kakor tudi izvorni XML-TEI, primeren za nadaljnje računalniške obdelave.

Vse izdaje so dostopne pod eno od licenc Creative Commons, kar pomeni, da jih je dovoljeno v celoti kopirati in razširjati. Pri vseh izdajah zahtevamo priznanje avtorstva, odvisno od izdaje pa tudi deljenje pod enakimi pogoji oz. pogoj, da se izdaja ne predeluje.

Dostop do spletnih strani knjižnice eZISS spremljamo s programom Google Analytics, ki nam pokaže, da strani v povprečju obišče okoli 50 uporabnikov na dan, od tega polovico iz Slovenije. Okoli polovica vseh uporabnikov najde knjižnico oz. posamezne izdaje prek spletnih iskalnikov (kjer sta najbolj pogosta iskalna niza »brižinski spomeniki« in »anton martin slomšek«), tretjina pa prek povezanih strani. Približno četrtina obiskovalcev uporabi knjižnico večkrat, okoli 6 % obiskovalcev (v zadnjem letu okoli 1.000) pa se na straneh zadržuje več kot 10 minut.

3 Sklep

Knjižnica eZISS (http://nl.ijs.si/e-zrc/) se trudi narediti temeljna besedila slovenskega slovstva bralcem kar najširše dostopna in med humanisti (zlasti filoloških usmeritev) povečati zanimanje za raziskovanje primarnih virov slovenske literature. S tem je povezana skrb za natančen in standardiziran zapis posameznih izdaj, kot tudi zelo liberalni pogoji uporabe, s katerimi prednjači v Sloveniji, kakor tudi v širšem regionalnem prostoru. V izdajah eZISS so uporabljene različne metode analize in prepisovanja besedil (diplomatični, kritični, fonetični prepis), pa tudi kombinacija prepisov in drugih medijev (faksimile, zvočni in video posnetek), da bi tako omogočili raznolike poglede in pristope k besedilu.

Tehnološka podlaga izdaj se opira na prevladujoče, v svetu sprejete standarde elektronskega označevanja besedil – XML, TEI, Unikod –, kar izdajam zagotavlja odpornost na tehnološke spremembe. Vendar tudi znotraj teh tehnologij razvoj nenehno napreduje in bomo verjetno tudi naše starejše izdaje prilagodili najnovejšim tehnološkim izboljšavam (prehod iz TEI P4 v P5), načrtujemo pa tudi drugačne možnosti dostopa do edicij, predvsem prek iskalnega vmesnika. Izdaje projekta eZISS udejanjajo združitev klasičnega filološkega raziskovanja besedil z modernimi postopki za njihovo hranjenje, analizo in prezentacijo. Upati je, da bo takšna združitev prispevala k oživitvi širšega zanimanja za raziskovanje primarnih virov slovenskega slovstva.

Zahvala

Delo, predstavljeno v tem prispevku, so finančno podprli Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo Republike Slovenije (MVZT), Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) in Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU) v okviru aplikativnih projektov: *Znanstvenokritične izdaje v elektronskem mediju*, *Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva* in ciljnega raziskovalnega projekta *Elektronsko besedilno središče*.

Literatura

BERNIK, France, GRDINA, Igor idr. (ur.), 1992, 1993: *Brižinski spomeniki. Znanstvenokritična izdaja*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU.

BURNARD, Lou, SPERBERG-MCQUEEN, C. M. (ur.), 2002: *Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*. Text Encoding Initiative Consortium, TEI P4, XML-compatible edition: <http://www.tei-c.org/P4X/.>. (Dostop 1. 8. 2009.)

OGRIN, Matija (ur.), 2005: *Znanstvene izdaje in elektronski medij*. Studia Litteraria, ZRC SAZU.

TEI Consortium (ur.), 2007: *TEI P5: Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*. Version 1.4.1. Last updated on July 1st 2009. TEI Consortium: <http://www.tei-c.org/Guidelines/P5/.>. (Dostop 1. 8. 2009.)

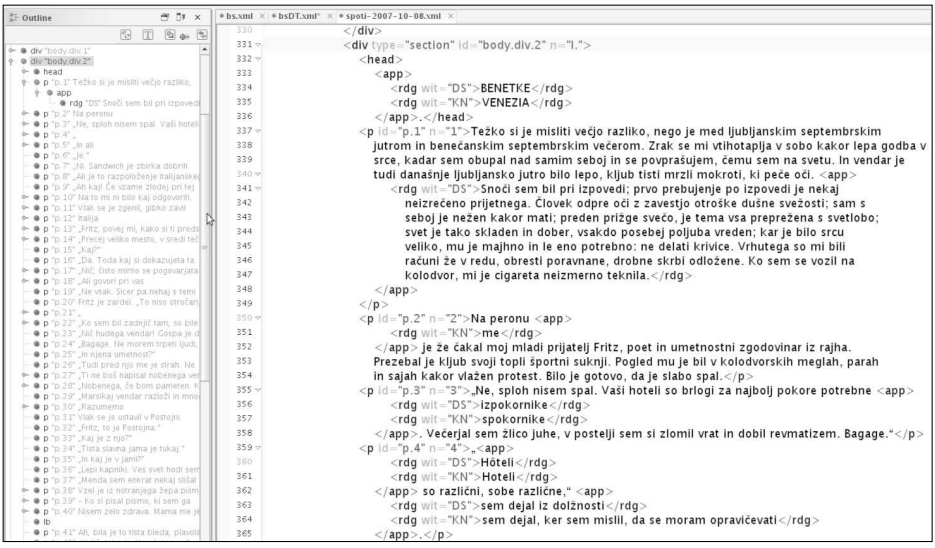

Slika 1: Izseček XML-TEI zapisa romana *S poti*, kjer vidimo strukturne elemente in tekstnokritični aparat, ki izpostavi razlike med objavo v reviji *Dom in svet* (»DS«) in predelano knjižno izdajo (»KN«).

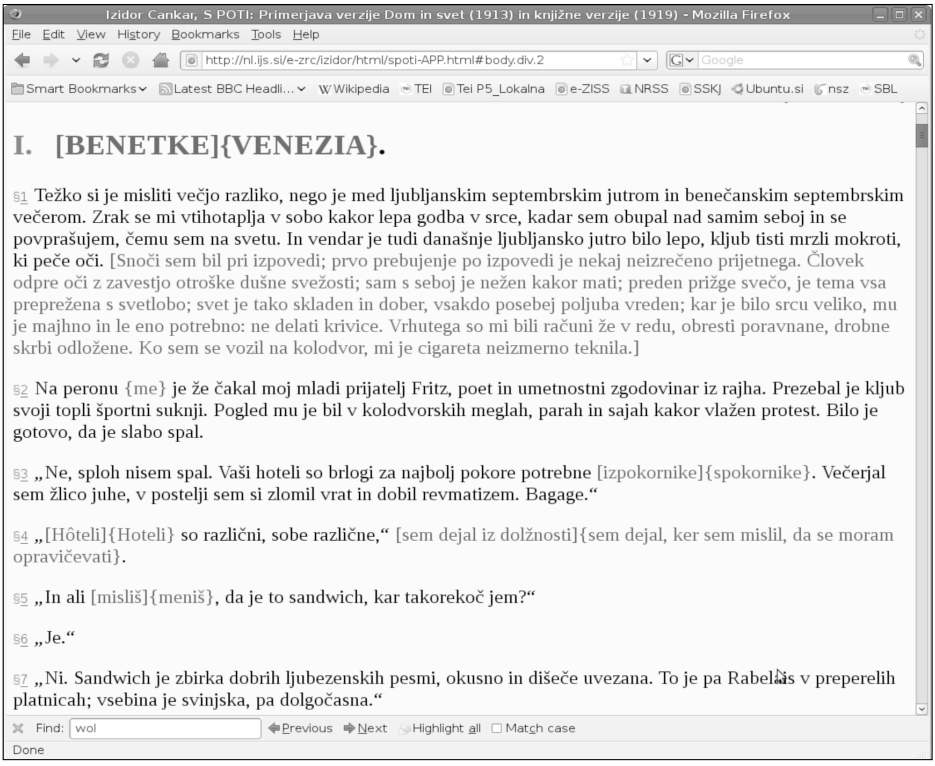

Slika 2: Izseček spletne (HTML) oblike romana *S poti*, kjer vidimo, kako se izvorne oznake TEI, podane v Sliki 1, preslikajo v vizualno usmerjene oznake.

»JE MOJ B1 TVOJ B1?«[1] ALI KAJ JE NOVEGA NA PODROČJU TESTIRANJA IN CERTIFICIRANJA SLOVENŠČINE KOT DRUGEGA/TUJEGA JEZIKA

Ina Ferbežar
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 371.26:811.163.6'243

Področje merjenja jezikovnega znanja se ne razvija več toliko v smeri izboljševanja testnih metodologij in izdelave testološko korektnih (to je veljavnih, občutljivih, zanesljivih, objektivnih) testov. Kot kaže, je to področje – vsaj kar zadeva na tem področju najbolj razvite države – že doseglo neko končno stopnjo. Področje se zato odpira bolj v smeri razvoja infrastrukture, potrebne za preverjanje in certificiranje jezikovnega znanja, in njene mednarodne primerljivosti. V prispevku se bomo osredotočili na razmere na področju preverjanja in certificiranja znanja slovenščine kot drugega/tujega jezika v Sloveniji. Pri tem bomo opozorili na specifično problematiko, ki se ob tem odpira, nakazali pa bomo tudi nekatere smernice razvoja na tem področju pri nas.

merjenje jezikovnega znanja, slovenščina kot drugi/tuji jezik, Skupni evropski jezikovni okvir, Slovenščina za tujce, ALTE

Over the past few years, the quality of language test construction is less and less in question – particularly in the countries that are most developed in this field. Thus rather than being concerned with the development of valid, objective, discriminative, reliable language tests, language testers now focus on establishing the infrastructure for verifying and certifying language standards and upon international comparability, especially among European countries. This article focuses on the Slovene situation in the field of language assessment of Slovene as a second/foreign language. Some issues concerning the specific Slovene situation are presented and possible directions of development in this field are shown.

assessing language, Slovene as a second/foreign language, Common European Framework of Reference for Languages (CEFR), Slovene for Foreign Learners, ALTE

18 let jezikovnih izpitov[2]

Sistem preverjanja in certificiranja znanja slovenščine kot drugega/tujega jezika (v nadaljevanju SD/TJ) v R Sloveniji postaja polnoleten, saj je star približno toliko kot slovenska država. Prelomno pa je bilo leto 1994, takrat je namreč Vlada RS pooblastila Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik (v nadaljevanju CSD/TJ) kot komisijo za postavljanje standardov znanja ter preverjanje in potrjevanje znanja SD/TJ (Uradni list RS, 47/1994). To je pomenilo po eni strani izhodišče za sistemizacijo področja merjenja znanja SD/TJ, po drugi pa tudi svojevrstno politizacijo področja, saj je nova država v najrazličnejših predpisih začela postavljati vedno več uradnih zahtev po znanju slovenščine na najrazličnejših področjih. Znanje slovenščine se je zahtevalo

1 Angl. *Is my B1 your B1?* Vprašanje je prvi uporabil Charles Alderson in se pogosto uporablja kot prispodoba za mednarodno primerljivost ravni jezikovnega znanja oz. jezikovnih izpitov.

2 Več o zgodovini preverjanja in certificiranja znanja SD/TJ gl. v Ferbežar, Stabej 2002 ter Ferbežar, Pirih Svetina 2004.

zlasti za opravljanje različnih poklicev (prim. Stabej 2000), postalo pa je tudi eden od pogojev za pridobitev slovenskega državljanstva (Ferbežar, Pirih Svetina 2004).

Po sprejetju javno veljavnega izobraževalnega programa za odrasle Slovenščina za tujce[3] konec leta 2000 so se izpiti iz znanja slovenščine začeli izvajati na treh ravneh,[4] na osnovni, srednji in visoki ravni. Vse ravni upoštevajo tujega govorca in raven njegove samostojnosti pri sporazumevanju v slovenščini. Izhodišče programa in izpitov, ki temeljijo na njem, je torej tuji govorec, ki izpit iz znanja slovenščine opravlja za najrazličnejše namene. Zato je bilo treba poskrbeti za ustrezno infrastrukturo. Po eni strani imamo tu v mislih ustrezno pripravo izpitnih gradiv, izobraževanje avtorjev teh gradiv (prim. Ferbežar idr. 2004b, Ferbežar, Bajec 2004), izvajanje izpitov in ustrezno strokovno spopolnjevanje na področju ocenjevanja jezikovnega znanja (v obliki stalnih izobraževalnih seminarjev). K slednjemu sodi poenoteno izvajanje izpitov oz. standardizacija izpitnih postopkov, zlasti pa usklajevanje ocenjevalnih meril znotraj posameznih skupin ocenjevalcev.[5]

Na drugi strani pa imamo v mislih neposredne uporabnike izpitov, to je kandidate, ki javno veljavno listino o znanju slovenščine potrebujejo za uradne ali kake druge namene: zanje smo v CSD/TJ pripravili učna gradiva, ki omogočajo simulirati izpitno situacijo in tako pomagajo pri pripravi na izpit (prim. Ferbežar, Petric 2006, Pirih Svetina, Ferbežar 2006, Ferbežar, Pirih Svetina 2006), ter uvedli pripravljalne tečaje. Pokazalo se je namreč, da prav seznanjenost z izpitno situacijo pomembno vpliva na rezultat na izpitu iz znanja slovenščine – zlasti na osnovni ravni, ki se ga v veliki meri udeležujejo tudi socialno in izobrazbeno šibkejši.

Povedati je treba, da CSD/TJ nima nikakršnega pooblastila za določanje, katera od obstoječih treh ravni izpita je primerna za kateri namen, lahko pa poda določena priporočila in strokovne (in etične) utemeljitve. Zato smo v CSD/TJ leta 2006 pripravili posebno zgibanko[6] za vse, ki se pri svojem delu srečujejo s tujimi govorci slovenščine in tako posredno ali neposredno oblikujejo slovensko jezikovno politiko (delodajalcem, uradnikom, politikom idr.).

Če smo doslej izpostavljali zunanje preverjanje znanje SD/TJ, velja dodati, da v CSD/TJ razvijamo tudi jezikovne teste drugih vrst. Ti so v večji meri povezani s procesom učenja slovenščine in se izvajajo pred njegovim začetkom (uvrstitveni testi za različne tečaje), med procesom učenja (testi napredovanja) in ob koncu izobraževalnega procesa (testi uspešnosti). Ti testi seveda niso tako družbeno usodni in ne omogočajo pridobitve javno veljavnih listin, kot to velja za zunanje preverjanje. Poudarimo pa naj, da spoznanja stroke vodijo učitelje SD/TJ tudi pri pripravi in izvedbi teh nekoliko manj formalnih oblik testiranja, ki jih potrebujejo pri svojem delu ne glede na vrsto poučevanja – v izhodišču je tisti, ki test opravlja, in njegove komunikacijske potrebe.

Mednarodna primerljivost jezikovnih ravni

Program Slovenščina za tujce je vsebinsko primerljiv s šeststopenjskim Skupnim evropskim jezikovnim okvirom (v nadaljevanju

3 <http://www.acs.si/programoteka.> (Dostop 9. 7. 2009.)

4 Do tedaj se je izvajal le t. i. izpit iz aktivnega znanja slovenščine, ki se je uporabljal za prav vse uradne namene – od pridobitve slovenskega državljanstva do opravljanja zahtevnih poklicev.

5 Skupine ocenjevalcev se ločujejo glede na raven izpita. Izpiti na osnovni ravni se izvajajo na 14 ustanovah po vsej Sloveniji, izpite na srednji in visoki ravni pa izvaja izključno CSD/TJ. Najbolj sistematizirano je usklajevanje ocenjevalnih meril na osnovni ravni, saj izpite trenutno izvaja okoli 40 testatorjev iz vse Slovenije.

6 Besedilo zgibanke je od 27. 10. 2009 dostopno na: http://www.centerslo.net/l2.asp?L1_ID=3&L2_ID=106&LANG=slo.

SEJO),[7] ki ga je Svet Evrope (Odsek za jezikovno politiko) izdal v evropskem letu jezikov 2001.

SEJO je dokument, ki izčrpno opisuje zmožnosti, potrebne za sporazumevanje, z njimi povezane znanje/védenje in spretnosti. Opredeljuje tudi ravni jezikovnega znanja, ki jih je šest – od najnižje A1 do najvišje C2 – opisane v obliki t. i. opisnikov (deskriptorjev); izhodišče za opise je v jeziku spreten tuji govorec. SEJO je namenjen vsem, ki se ukvarjajo s poučevanjem in/ali preverjanjem jezikovnega znanja oz. jezikovne zmožnosti v neprvih jezikih.[8]

SEJO velja za priporočilo, ne za predpis in je preveden v 31 jezikov, slovenski prevod pa je v fazi revidiranja in naj bi predvidoma izšel še v letu 2009.

SEJO je bil v prvi vrsti izdelan zaradi večje transparentnosti preverjanja in certificiranja jezikovnega znanja oz. zaradi primerljivosti jezikovnih izpitov, zlasti v Evropi. Prizadevanja jezikovnih načrtovalcev v posameznih državah gredo prav v smeri usklajevanja obstoječih jezikovnih izpitov s standardi znanja, opisanimi v tem dokumentu. Čeprav je zamišljen kot univerzalen dokument, pa se je SEJO izkazal za manj uporabnega, kot so pričakovali. Omogoča namreč najrazličnejše interpretacije[9] – od tod tudi prispodoba o »mojem in tvojem B1« v naslovu tega članka.[10] Zato so pri Odseku za jezikovno politiko Sveta Evrope poskrbeli za priročnik, ki naj bi pomagal pri postopkih prilagajanja oz. usklajevanja izpitov z opisanimi standardi (*Manual for relating Language Examinations to the Common European Framework of Reference for Languages*).[11] Za namen izdelave priročnika so v zadnjih letih v okviru večjih jezikovnih institucij, kot so angleški ESOL, Inštitut Cervantes, Goethejev inštitut in drugi, potekali t. i. usklajevalni seminarji (angl. *benchmarking conference*), ki so imeli za cilj pripraviti ustrezne konkretne podlage z ilustrativnimi primeri za posamezne stopnje znanja v različnih jezikih (prim. Bolton idr. 2008).

Za slovenske ravni jezikovne zmožnosti, kot so opisane v programu Slovenščina za tujce, natančnih primerjav s SEJOM še nimamo – ne le zaradi dejstva, da slovenski prevod še ni javno dostopen, temveč predvsem zato, ker so postopki takšnega prilagajanja zelo zapleteni in dragi.[12] Kljub temu pa o določeni primerljivosti s SEJOM vendarle lahko govorimo: program Slovenščina za tujce je bil izdelan na podlagi prvih osnutkov SEJA in takrat dostopnih dokumentov, ki opisujejo posamezne ravni jezikovne zmožnosti oz. znanja: jezikovni portfoliji (jezikovne mape in listovniki),[13] sporazumevalni prag (angl. *Threshold Level*) in drugi.

7 Angl. *Common European Framework of Reference for Languages*: <http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/education/Languages/Language_Policy/Common_Framework_of_Reference/.>. (Dostop 9. 7. 2009.) Vse informacije o dokumentu SEJO so povzete po tej spletni strani.

8 V tem prispevku pojma jezikovne zmožnosti in jezikovnega znanja uporabljamo sinonimno.

9 Raziskava o uporabnosti SEJA, ki je bila izvedena štiri leta po njegovem izidu, je pokazala, da je besedilo dokumenta zaradi abstraktnosti opisov – pa najbrž tudi zaradi različnih prevodov – za uporabnike težko razumljivo. Prim. poročilo o raziskavi na http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Surveyresults.pdf. (Dostop 9. 7. 2009.)

10 Ker se je univerzalnost SEJA pokazala kot precejšnja pomanjkljivost, so npr. za nemška govorna področja pripravili poseben dokument, kjer so SEJO ustrezno prilagodili specifikam nemščine (prim. Glaboniat idr. 2005).

11 <http://www.coe.int/T/DG4/Portfolio/documents/Manual%20Revision%20-%20proofread%20-%20FINAL.pdf.> (Dostop 10. 7. 2009.)

12 Gre za t. i. kalibracijo, pri kateri okoli 20 strokovnjakov s področja jezikovnega testiranja presoja posamezne izpitne naloge ter vzorce pisne in govorne produkcije tujih govorcev nekega jezika, ki naj bi služili kot ilustrativni primer za določeno stopnjo znanja. Presoja mora biti usklajena in statistično analizirana, poleg tega pa se zahteva tudi statistična analiza rezultatov posameznih nalog v jezikovnih testih.

13 Za oba slovenska listovnika gl. Čok idr. 1999, Skela, Holc 2006, Puklavec idr. 2006.

Preglednica: Primerljivost programa Slovenščina za tujce s SEJOM.

Slovenščina za tujce	**SEJO**
/	A1 – vstopna (preživetvena) raven
/	A2 – vmesna raven
osnovna raven	B1 – raven sporazumevalnega praga
srednja raven	B2 – višja raven
visoka raven	C1 – raven učinkovitosti
/	C2 – raven mojstrstva

V zadnjih petih letih so v okviru CSD/TJ nastali različni dokumenti, s katerimi se, kar zadeva infrastrukturo, tudi na področju slovenščine kot J2/JT približujemo evropskim standardom. Tako smo v letu 2004 dobili Sporazumevalni prag za slovenščino, ki opisuje standarde znanja na ravni B1 (Ferbežar idr. 2004a), za slovenščino so bili prilagojeni Opisi ravni jezikovnega znanja, ki so v nekem smislu skrajšana verzija SEJA (Pirih Svetina idr. 2004), in Preživetvena raven v slovenščini, v kateri so opisani standardi znanja na ravni A1 (Pirih Svetina idr. 2004).

Na postopek prilagajanja programa Slovenščina za tujce oz. izpitov iz znanja slovenščine SEJU bo torej treba še počakati – vsaj do izida slovenske verzije SEJA.[14]

SEJU se prilagajajo tudi izpiti iz tujih jezikov, ki se izvajajo v okviru Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Tako je bil v letih 2007–2009 izdelan študijski program za izpopolnjevanje tujih jezikov, ki naj bi študentom omogočil »udeležbo na mednarodno primerljivih jezikovnih programih in pridobitev javno veljavnih listin iz znanja tujih jezikov na različnih stopnjah v skladu s Skupnim evropskim jezikovnim referenčnim okvirom« (iz vloge za pridobitev soglasja k študijskemu programu). Program je usklajen tudi z bolonjskimi programi in je v postopku akreditacije.[15]

Načela dobre prakse

Vzporedno s standardi jezikovnega znanja se usklajujejo in skušajo poenotiti tudi načela dobre prakse pri izvajanju jezikovnih izpitov. Tako je združenje evropskih jezikovnih testatorjev (angl. *Association of Language Testers in Europe, ALTE*),[16] katerega članica je s predstavnikom CSD/TJ tudi Univerza v Ljubljani, vzpostavilo sistem za samoevalvacijo in izboljševanje izpitnih in drugih postopkov (angl. *Quality Management System*). Posebna delovna

14 Na ustrezno prilagoditev čakajo tudi javno veljavni izpiti iz tujih jezikov, maturitetni izpiti in nacionalni preizkusi znanja iz tujih jezikov, ki jih izvaja Državni izpitni center (http://www.ric.si/, dostop 10. 7. 2009.) V njegovem okviru trenutno teče projekt *Umestitev izpitov iz angleščine v skupni evropski referenčni okvir za jezike* (za začetek na ravni SEJO uvrščajo teste nacionalnega preverjanja znanja).

15 Program je splošen in velja za vse jezike. Problem bo – vsaj kar zadeva izvajanje izpitov – njegova aplikacija, saj mednarodni standardi zahtevajo statistično natančno utemeljeno uvrščanje na ravni SEJO.

16 <http://www.alte.org.> (Dostop 10. 7. 2009.) ALTE ni le stanovsko združenje, temveč se v njegovem okviru odvijajo različne aktivnosti. Člani – predstavniki institucij – delujejo v delovnih skupinah za različna področja (npr. Testiranje otrok in mladostnikov, Jezik in migracije idr.), pogosto pa se družijo v partnerstva in izvajajo različne projekte v okviru Socratesovih in drugih evropskih jezikovnih programov.

skupina v okviru ALTE je oblikovala 17 minimalnih standardov,[17] ki naj bi jih jezikovni testatorji, zlasti člani združenja, upoštevali pri izvajanju izpitov ter tako ohranjali kakovost izvajanja izpitov oz. stremeli k nenehnim izboljšavam le-tega. Standardi imajo za izhodišče uporabnike izpitov – od tistih, ki se izpita udeležijo, do vseh ostalih, ki so posredno ali neposredno vključeni v postopek preverjanja in certificiranja (družine udeležencev izpitov, delodajalci, šole, izvajalci izpitov). Nanašajo se na celoten postopek preverjanja – od informiranja kandidatov, prijave na izpit, priprave izpitnih gradiv, do izvedbe izpita, posredovanja rezultatov, varovanja podatkov, izdaje certifikatov, analize rezultatov itn. Pri tem so v ospredju pravice udeležencev jezikovnih izpitov do ustreznega informiranja in poštenega ocenjevanja in interpretiranja njihovih rezultatov. V večini so namreč ti izpiti za tiste, ki se jih udeležujejo, usodni, saj jim odpirajo oz. zapirajo vrata na različnih področjih življenja in dela, to pa od izvajalcev zahteva še posebno etično in strokovno pozornost pri njihovi pripravi in izvedbi.

Združenje ALTE je prav zaradi navedenih dejstev vzpostavilo sistem zunanjega nadzora nad kakovostjo izvajanja izpitov v skladu z načeli dobre prakse. Gre za postopke samoevalvacije in nadzora, kot zasilno opisujemo angleški *auditing*. Postopek nadzora kakovosti je od leta 2006 obvezen za vse člane združenja, če želijo ostati v njem, za nove pa je po novem eden od pogojev za pridružitev. Nadzor kakovosti naj bi se med člani izvajal vsaka tri leta.[18]

Postopek nadzora kakovosti je včasih organiziran recipročno. To pomeni, da je predstavnik nadzorovane institucije lahko tudi ocenjevalec institucije, ki ga nadzoruje.[19] A to ni pravilo, saj postopek od ocenjevalca zahteva določeno raven jezikovnega znanja in ustrezno strokovno usposobljenost.[20] Da bi se izognili »barantanju« za ocene, končno oceno nadzorovane institucije na podlagi samoevalvacije in nadzornikovega poročila izdela Stalni odbor (angl. Standing Committee) združenja ALTE.

Perspektive

V okviru različnih projektov sodelavci CSD/TJ opravljajo tudi vlogo svetovalcev za področje jezikovnega testiranja – ne le znotraj fakultete, temveč tudi zunaj Slovenije. Tako je imel projekt programa Tempus v letu 2008 za cilj na filološki fakulteti skopske univerze vzpostaviti Center za testiranje makedonščine kot tujega jezika (CETISMAK)[21] s podobno vlogo, kot jo ima Izpitni center CSD/TJ v Sloveniji. V tem okviru (pa tudi v okviru projekta Unicef) so sodelavci CSD/TJ izvedli seminarje in opravili recenzije različnih priročnikov in testov, projekt pa bo, upamo, dobil tudi svoje nadaljevanje: z novim Tempusovim projektom naj bi obstoječi certifikatni sistem nadgradili z nadaljnjimi stopnjami.

Svoja znanja s področja jezikovnega testiranja v obliki delavnic in predavanj sodelavci CSD/TJ ponujajo tudi drugim institucijam (npr. Univerzi v Zagrebu, Univerzi v Novem

17 Minimalni standardi se nanašajo na pet področij, posamezni sklopi pa vključujejo: 1) pripravo izpitnega gradiva, 2) izvedbo izpita in logistiko v zvezi z njo, 3) točkovanje in ocenjevanje, 4) analizo izpitnih rezultatov in 5) komuniciranje z uporabniki izpitov (<http://www.alte.org/qa/index.php.>, dostop 10. 7. 2009).

18 V CSD/TJ smo imeli takšen nadzor v letu 2008. Glede na oceno zunanjega ocenjevalca CSD/TJ v večini segmentov zadovoljivo upošteva načela dobre prakse, nekaj težav se je pokazalo le pri izpitu na osnovni ravni, pri katerem ni jasno razviden njegov namen. Namenjen je sicer kateremukoli tujemu govorcu slovenščine, ki potrebuje javno veljavno listino o svojem znanju slovenščine na osnovni ravni (npr. za opravljanje poklica, šolanje, pridobitev slovenskega državljanstva), dejansko pa je prilagojen prosilcem za slovensko državljanstvo, saj ti najbolj množično opravljajo ta izpit.

19 Tako je bilo v primeru CSD/TJ in poljske Državne komisije za preverjanje in certificiranje znanja poljščine kot tujega jezika (http://www.buwiwm.edu.pl/certyfikacja/, dostop 11. 7. 2009).

20 V za namen se na rednih srečanjih ALTE organizirajo posebni seminarji, ki so za ocenjevalce obvezni.

21 <http://www.cetismak.edu.mk/Default.aspx?lang=en.> (Dostop 11. 7. 2009.)

Sadu). Takšna širitev po eni strani pomeni potrditev kakovosti dela, po drugi pa odpira dodatne možnosti za mednarodno udejstvovanje.

V tem prispevku smo se osredotočili na »klasično« jezikovo testiranje, še posebej za uradne namene, kazalo pa bi nakazati tudi novejše oblike merjenja jezikovnega znanja, ki so povezane z novimi mediji. Naj omenimo področje e-testiranja, ki se pri nas iz različnih razlogov še ni začelo razvijati. Nekatere evropske države (npr. Belgija, Nizozemska) že nekaj let ponujajo možnost zunanjega preverjanja jezikovnega znanja v elektronski obliki. Približno deset let je na voljo Dialang, nekakšen diagnostični e-test s samoevalvacijskim vprašalnikom, s katerim uporabniki lahko izmerijo raven svojega jezikovnega znanja v 14 jezikih in pri tem dobijo strokovno povratno informacijo o svojem znanju.[22] Dialang je prvi test, ki je bil v celoti usklajen s SEJOM. Od leta 2005 je v različnih jezikih na voljo tudi e-portfolio,[23] ki je – kot pač to velja za listovnike – v prvi vrsti namenjen samoevalvaciji jezikovnega znanja.

Prvi poskusi e-testiranja slovenščine so bili po vzoru Dialanga za SD/TJ izvedeni v okviru ciljno-raziskovalnega projekta Slovenščina na daljavo,[24] za katerega je bil izdelan poseben uvrstitveni test, in v okviru Socratesovega projekta TOOL.[25] Gre za področje, ki ga bo treba čim prej začeti sistematično razvijati tudi pri nas.

Nove poti se odpirajo tudi kar zadeva testiranje otrok in mladostnikov. Zunanje preverjanje in certificiranje znanja SD/TJ je za zdaj namreč omejeno na odraslo ciljno publiko. Izjema je matura iz slovenščine kot DJ za pripadnike italijanske in madžarske narodne manjšine. Sicer maturo in nacionalne preizkuse znanja, katerih priprava in izvedba je v domeni Državnega izpitnega centra, tu puščamo ob strani, čeprav bi še posebej o merjenju jezikovne zmožnosti v slovenščini kot drugem jeziku v osnovni in srednji šoli kazalo širše razpravljati.[26] Testiranje otrok in mladostnikov kot posebnih ranljivih skupin zahteva posebne pristope, saj njihovega znanja ni mogoče opisovati z merili, ki veljajo za odrasle. Zato so ponekod (Norveška, Francija, Nizozemska) SEJO že ustrezno prilagodili za otroke in mladino. V CSD/TJ se področje preverjanja jezikovnega znanja otrok razvija v okviru projekta evropskih strukturnih skladov,[27] razmišljati pa bomo morali tudi o ustreznem certificiranju za to populacijo.

Prav tako poseben pristop zahteva jezikovno testiranje oseb s posebnimi potrebami. Za njihovo ustrezno testiranje pri nas ni sistemsko poskrbljeno; ker jih je, vsaj kar zadeva merjenje slovenščine kot DJ/TJ, malo, se takšni primeri rešujejo sproti, po potrebi.

Čeprav se zdi, da je področje preverjanja znanja SD/TJ v Sloveniji v nekaterih segmentih razmeroma dobro razvito, pa so številna vprašanja še odprta in čakajo ustrezne odgovore. Če želimo v Sloveniji sistem preverjanja in certificiranja jezikovnega znanja, ki bo primerljiv z na tem področju najbolj razvitimi deželami, je torej dela še veliko.

22 <http://www.dialang.org/english/index.htm.> (Dostop 11. 7. 2009.)
23 <http://www.eelp.org/eportfolio/index.html.> (Dostop 11. 7. 2009.) V slovenščini ni na voljo.
24 <http://www.e-slovenscina.si.> (Dostop 12. 7. 2009.)
25 <http://www.toolproject.eu/.> (Dostop 12. 7. 2009.)
26 Tu mislimo posebej na jezikovno zmožnost tistih učencev in dijakov, katerih prvi jezik ni slovenščina, se pa vključujejo v sistem izobraževanja s slovenskim učnim jezikom. Njihova jezikovna zmožnost v slovenščini se za zdaj meri in ocenjuje po enakih merilih kot znanje otrok s slovenščino kot prvim jezikom, tj. kot znanje o jeziku.
27 Naslov projekta: Uspešno vključevanje otrok, učencev in dijakov migrantov v vzgojo in izobraževanje za obdobje 2008–2011 (http://www.centerslo.net/l2.asp?L1_ID=8&L2_ID=94&LANG=slo, dostop 12. 10. 2009).

P. S.

V tem prispevku smo se omejili na testiranje znanja slovenščine kot DJ/TJ, čeprav se znova in znova zanimiva vprašanja odpirajo tudi ob merjenju znanja slovenščine kot prvega jezika. To je za zdaj z nacionalnimi preizkusi znanja in maturo vpeto v sistem izobraževanja znotraj RS, bo pa zagotovo zahtevalo tudi širši razmislek. Vse več mladih s slovenščino kot prvim jezikom se bo namreč vsaj deloma šolalo v tujini in se v določenem obdobju svojega izobraževanja ali dela vračalo v Slovenijo. Za zdaj te osebe, če so zaključile šolanje v tujini, nimajo nikakršnih možnosti formalno dokazovati ravni svoje jezikovne zmožnosti v slovenščini kot prvem jeziku – razen z nacionalnimi preizkusi znanja in maturo, ki pa se v veliki meri osredotočata na merjenje znanja o jeziku, ne pa na merjenje znanja jezika. Pri tem imajo učenci in dijaki, ki se niso v celoti šolali v RS, v primerjavi z vrstniki (lahko) velik primanjkljaj (prim. tudi op. 26). Posebej pa se to kot problem lahko pokaže pri odraslih. Ti pravzaprav lahko formalno dokažejo le znanje slovenščine kot DJ/TJ, kar je intimno zagotovo boleče.

Naj za konec nakažemo še eno možno smer razvoja merjenja znanja slovenščine kot prvega (in kot drugega) jezika: gre za testiranje strokovnega jezika oz. t. i. jezika za posebne namene (angl. *Language for Special Purposes, LSP*), ki mu v slovenskem prostoru še nismo namenili prav nikakršne pozornosti.

Literatura in spletni viri

BOLTON, Sibylle, GLABONIAT, Manuela, idr., 2008: *Mündlich. Mündliche Produktion und Interaktion Deutsch. Illustration der Niveaustufen Gemeinsamen europäischen Referenzrahmens*. Berlin, München, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt.

ČOK, Lucija, ŠEČEROV, Neva, idr., 1999: *Moja prva jezikovna mapa*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Ministrstvo za šolstvo in šport RS.

FERBEŽAR, Ina, BAJEC, Boštjan, 2004. *Priročnik za avtorje testnih gradiv*. Kraków: TAiWPN Universitas.

FERBEŽAR, Ina, PETRIC, Ivana, 2006. *Izpit iz znanja slovenščine na osnovni ravni: zbirka testov*. 1. natis. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Izpitni center.

FERBEŽAR, Ina, PIRIH SVETINA, Nataša, 2004: Certificiranje slovenščine kot drugega/tujega jezika – zgodovina in perspektive. *Jezik in slovstvo* 49/3–4. 17–33.

FERBEŽAR, Ina, PIRIH SVETINA, Nataša, 2006: *Izpit iz znanja slovenščine na visoki ravni: zbirka testov*. 1. natis. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Izpitni center.

FERBEŽAR, Ina, STABEJ, Marko, 2002. Slovene as a second language: infrastructure and language policy. *Strani jezici*, 32/3–4. 235–243.

FERBEŽAR, Ina, KNEZ, Mihaela, MARKOVIČ, Andreja, idr., 2004a: *Sporazumevalni prag za slovenščino 2004*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in Ministrstvo RS za šolstvo, znanost in šport.

FERBEŽAR, Ina, PIRIH SVETINA, Nataša, PODLESEK, Anja, SVETINA, Matija, 2004b: Slovenski pojmovnik s področja jezikovnega testiranja. *Glossary of language testing terms*, Kraków: TAiWPN Universitas. 115–167.

GLABONIAT, Manuela, MÜLLER, Martin, RUSCH, Paul, idr. 2005: *Profile deutsch. Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen*. Berlin, München, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt.

Letna poročila Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

PIRIH SVETINA, Nataša, FERBEŽAR, Ina, LAVRIČ, Marjana, ARZENŠEK, Katja, 2004: *Opisi ravni jezikovnega znanja. The ALTE can do statements – a Slovene version*. Kraków: TAiWPN Universitas.

PIRIH SVETINA, Nataša, FERBEŽAR, Ina, 2006: *Izpit iz znanja slovenščine na srednji ravni: zbirka testov*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Izpitni center.

PUKLAVEC, Nada, ENČEVA, Milka, MULEJ, Sabina, 2006: *Evropski jezikovni listovnik za srednješolce, stare od 15 do 19 let. European language portfolio for upper secondary-school learners aged 15 to 19*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport RS.

SKELA, Janez, HOLC, Nada, 2006: *Evropski jezikovni listovnik za osnovnošolce, stare od 11 do 15 let. European language portfolio for primary-school learners aged 11 to 15*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport RS.

STABEJ, Marko, 2000: Nekatera vprašanj formalnopravnega urejanja statusa slovenskega jezika v Republiki Sloveniji. Štrukelj, Inka (ur.). *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 234–245.

<http://www.alte.org/qa/index.php.> (Dostop 10. 7. 2009.)

<http://www.eelp.org/eportfolio/index.html.> (Dostop 11. 7. 2009.)
<http://www.ric.si/.> (Dostop 10. 7. 2009.)
<http://www.toolproject.eu/.> (Dostop 12. 7. 2009.)
<http://www.acs.si/programoteka.> (Dostop 9. 7. 2009.)
<http://www.alte.org/.> (Dostop 10. 7. 2009.)
<http://www.buwiwm.edu.pl/certyfikacja/.> (Dostop 11. 7. 2009.)
<http://www.centerslo.net/.> (Dostop 11. 7. 2009.)
<http://www.centerslo.net/l2.asp?L1_ID=3&L2_ID=42&LANG=slo.> (Dostop 12. 10. 2009.)
<http://www.cetismak.edu.mk/Default.aspx?lang=en.> (Dostop 11. 7. 2009.)
<http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Surveyresults.pdf.> (Dostop 9. 7. 2009.)
<http://www.coe.int/T/DG4/Portfolio/documents/Manual%20Revision%20-%20proofread%20-%20FINAL.pdf.> (Dostop 10. 7. 2009.)
<http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/education/Languages/Language_Policy/Common_Framework_of_Reference/.> (Dostop 9. 7. 2009.)
<http://www.dialang.org/english/index.htm.> (Dostop 11. 7. 2009.)
<http://www.ealta.eu.org/.> (Dostop 10. 7. 2009.)
<http://www.e-slovenscina.si/.> (Dostop 12. 7. 2009.)
<http://www.ius-software.si/.> (Dostop 10. 7. 2009.)

RAZUMLJIVOST V SLOVENSKI PRAVNI NORMI

Ina Ferbežar, Marko Stabej
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'276.6:34:81'26

Prispevek ponuja pregled pravnih predpisov RS, ki vsebujejo zahtevo po razumljivosti, in odpira nekatera vprašanja v zvezi s tem. Razumljivost je prikazana z dveh stališč, kot izbira jezika in kot izbira jezikovnih sredstev pri oblikovanju besedila. Jezikovnopolitično gledano so zahteve po razumljivosti nujne s stališča zagotavljanja dostopnosti javne komunikacije za najširši krog udeležencev.

razumljivost, pravna norma, jezikovno načrtovanje, jezikovna politika

The article presents an overview of legal regulations in the Republic of Slovenia that include a formal request for comprehensibility, and poses certain relevant questions. Two aspects of comprehensibility are considered: the choice of language and the selection of the linguistic resources used to formulate a text. From a language policy point of view, the demand for comprehensibility is necessary to ensure that public communications are accessible to the largest possible number of stakeholders.

comprehensibility, legal regulations, language planning, language policy

1 Uvod

Razumevanje in razumljivost besedil sta v sodobnem jezikoslovju zadnja leta vse pogostejši predmet raziskovanja (prim. Göpferich 2001, Gogolok, Heil 2002, Lah 2004, Osolnik Kunc 2004 in 2006, Jarnovič 2007, Novak 2007). Veliko pozornost jima namenjajo predvsem v okviru raziskovanja komunikacije med domačimi in tujimi govorci v formaliziranih sporazumevalnih situacijah (Bremer, Roberts idr. 1996, Bremer 1997). V slovenskem prostoru si koncepta razumevanja in razumljivosti šele počasi utirata pot v jezikoslovno razmišljanje – čeprav je že v Slovenščini v javnosti mogoče prebrati zelo jasno raziskovalno in strokovno projekcijo v zvezi s tem: »Predvsem pa je treba stalno preverjati razumevanje pri naslovniku, in to z raziskavami, z iskanjem povratne informacije in podobno.« (Pogorelec 1983: 28)

Pomembni dejavniki razumevanja so dejavniki v zvezi z udeleženci in družbenimi okoliščinami sporazumevanja ter razumljivost besedila. Torej razumljivosti ne pojmujemo kot nekaj, kar je v glavnem zagotovljeno že z izbiro skupnega jezika v sporazumevanju, temveč mislimo predvsem na razumljivost besedil znotraj enega jezika, še zlasti v enosmerni javni in uradni komunikaciji ter komunikaciji v hierarhiziranih situacijah. V teh komunikacijskih položajih so namreč možnosti povratne informacije in s tem odpravljanja morebitnih sporazumevalnih motenj močno omejene. V demokratičnih družbah naj bi bila pravica do razumevanja na strani šibkejšega, zagotavljanje razumljivosti pa dolžnost močnejšega.

2 Pregled pravnonormativnih zahtev po razumljivosti v RS

Zgodovinsko gledano je bil pri vzpostavljanju slovenščine kot jezika javne komunikacije eden od glavnih argumentov jezikovnih načrtovalcev ravno razumljivost in posledično

sprejemljivost uradnih sporočil – češ, sporočila v svojem maternem jeziku bodo enojezični govorci laže in raje razumeli. Z današnje perspektive se zdi razmišljanje, da je ključ do razumljivosti besedila predvsem izbira jezika, veliko manj pa oblikovanost besedila, precej konzervativno. Pa vendar se zdi, da je služilo za izhodišče pri pripravi Zakona o javni rabi slovenščine, ki je bil v Uradnem listu (UL) objavljen 5. 8. 2004 (UL 86/2004). Temeljna vloga tega zakona je namreč prav pravnoformalno zagotavljati status slovenščine. Toda razumljivost v smislu jezikovne oblikovanosti besedila, ki ji ta zakon namenja zelo malo pozornosti,[1] se zdi še kako pomemben dejavnik v kontekstu dostopa do informacij v sodobnih informacijskih družbah in družbah znanja, posebej še na področju uresničevanja človekovih pravic in zagotavljanja kakovosti življenja državljank in državljanov. Pravice do razumljive informacije oz. razumljivega (javnega) komuniciranja se državljanke in državljani čedalje bolj zavedajo, posledično pa se tudi država Slovenija zakonsko močno zavezuje k temu, še zlasti na področju delovanja organov javnega sektorja.[2] Konec leta 2008 je bilo na spletnem portalu družbe Ius Software[3] mogoče najti več kot 50 različnih uradnih predpisov, ki vključujejo zahtevo po razumljivem informiranju oz. komuniciranju s potrošniki.[4]

Tako morajo biti na »stranki razumljiv način« podane informacije o upravnih storitvah, vsebina dokumentov državnega organa pa »sestavljena jasno in razumljivo ter v skladu s pravopisnimi pravili jezika« (Uredba o upravnem poslovanju, UL 20/2005). »Razumljiv« mora biti izrek sodbe (Zakon o prekrških, UL 7/2003), akt o sistemizaciji delovnih mest v bankah in hranilnicah pa zahteva »jasen in razumljiv« opis delovnega mesta (Kolektivna pogodba dejavnosti bank in hranilnic Republike Slovenije, UL 81/2004). »Razumljiv« mora biti tudi predlog za uvedbo disciplinskega postopka (Pravilnik o disciplinskem postopku zoper izvršitelja, UL 95/2002).

Pri označevanju in navodilih za uporabo zdravil morata biti zagotovljena »čitljivost in primerna razumljivost za uporabnika« v Zakonu o zdravilih (UL 31/2006). Zdravilo ali medicinski pripomoček mora biti, kadar se oglašuje, »nedvoumno predstavljen kot zdravilo oziroma kot medicinski pripomoček«, pri čemer so navodila proizvajalcem, kako mora biti predstavljen v različnih medijih, zelo natančna (velikost in poudarjenost črk, razločnost tiska, razumljivost) (Pravilnik o oglaševanju zdravil in medicinskih pripomočkov, UL 76/2001). »/Z/lahka vidne, razumljive, nedvoumne, jasno čitljive in neizbrisne« morajo biti tudi označbe na živilu (Pravilnik o splošnem označevanju predpakiranih živil, UL 20/2004). Uredba o pogojih, pod katerimi se lahko pri rekonstrukciji ali odstranitvi objektov in pri vzdrževalnih delih na objektih, instalacijah ali napravah odstranjujejo materiali, ki vsebujejo azbest (UL 60/2006), od izvajalca zahteva, da mora pred začetkom izvajanja rekonstrukcije, odstranitve ali vzdrževalnih del delavcem dati navodilo, ki »mora biti zapisano na način, ki je razumljiv vsem zaposlenim«.

1 Le v 15. členu vsebuje zahtevo po tem, da so besedila ob prodajnih izdelkih »*napisana vidno, čitljivo, za uporabnika razumljivo*« (Zakon o javni rabi slovenščine, UL 86/2004).

2 Zlasti to področje ureja Uredba o posredovanju in ponovni uporabi informacij javnega značaja (UL 76/2005).

3 http://www.ius-software.si/ (Dostop 16. 7. 2009.)

4 Iskali smo po naslednjih pogojih: »razumljiv«, »jasn« in »jasen« ter »nedvoumen«. S tem gotovo nismo izčrpali vseh možnosti zajema vsebin, povezanih z razumljivostjo. V okviru pilotne študije pa se je taka omejitev zdela zadostna. Predpisi so v nadaljevanju besedila navedeni po sklopih, ne po času sprejema. Navedene so letnice prvega sprejema oz. objave v Uradnem listu. V pregled so vključeni izključno deli aktov, ki se nanašajo na razumljivost. Pri tem smo izbrali predpise, v katerih je jasno razvidno, da se razumljivost nanaša na besedilo oz. način komuniciranja. Obstajajo namreč tudi predpisi, v katerih se razumljivost nanaša na določene postopke, standarde ipd.

V Prometnem pravilniku (UL 123/2007) je predvideno, da mora strojevodja zahtevati ponovitev ukaza pred premaknitvijo vlaka, če mu le-ta »ni razumljiv«. Tu se morda razumljivost bolj nanaša na motnje (šume itn.) v komunikaciji, vendar to iz besedila ni razvidno.

Pogosto so torej predpisi, ki zahtevajo razumljiv način komunikacije, povezani z zdravjem. Tako se mora npr. v Pravilniku o strokovno medicinskih pogojih za odvzem krvi (UL 75/2003) in Zakonu o preskrbi s krvjo (UL 52/2000) krvodajalce »na razumljiv način poučiti« o vidikih krvodajalstva in morebitnih posledicah odvzema krvi, prav tako morajo biti preizkušancem zdravil »na njim razumljiv način ustno in pisno izčrpno« razloženi osnovni podatki o zdravilu v kliničnem preskušanju, namenu in poteku preizkušanja zdravil, nevarnostih in koristih za preizkušance ter o njihovih pravicah (Pravilnik o kliničnih preskušanjih zdravil, UL 54/2006). V Zakonu o duševnem zdravju (UL 77/2008) je navedeno, da mora sprejemni zdravnik osebi v neposrednem stiku »na njej razumljiv način« pojasniti, zakaj je sprejeta na zdravljenje oz. zadržana v psihiatrični bolnišnici, po Zakonu o pacientovih pravicah (UL 15/2008) pa mora zdravnik pacientu v neposrednem stiku »na pacientu razumljiv način« pojasniti potek in organizacijske vidike zdravljenja. V primeru operativnega posega mora zdravnik pacientu dati »razumljiva ustna in pisna pojasnila« o tem. Zahtevo po »razumljivem jeziku in ravni komunikacije« z uporabniki najdemo tudi v Kodeksu etičnih načel v socialnem varstvu (UL 59/2002). »Komuniciranje z javnostjo ter obveščanje pacientov na prijazen in razumljiv način« je predvideno tudi v Resoluciji o nacionalnem planu zdravstvenega varstva 2008–2013 »Zadovoljni uporabniki in izvajalci zdravstvenih storitev« (UL 72/ 2008). Najbolj določen glede razumljivosti pa je Pravilnik o označevanju zdravil in navodilu za uporabo (UL 31/06), saj predvideva tudi ustrezno testiranje oz. preverjanje le-te (22. člen).[5]

Na »razumljiv način« morajo biti zapisane informacije potrošnikom o emisiji hrupa gospodinjskih strojev (Pravilnik o emisiji hrupa gospodinjskih strojev, UL 13/2001), tehnična dokumentacija (Pravilnik o merilnih instrumentih, UL 42/2006), opisana vsebina stavbne in lastninske pravice (Zakon o varstvu kupcev stanovanj in enostanovanjskih stavb, UL 18/2004), splošne informacije, ki se nanašajo na upravne postopke (Uredba o upravnem poslovanju, UL 20/2005), opisan pomen znakov (Pravilnik o varnostnih znakih, UL 89/1999), posredovani podatki delavcem o tveganju zaradi izpostavljenosti kemičnim snovem pri delu (Pravilnik o varovanju delavcev pred tveganji zaradi izpostavljenosti kemičnim snovem pri delu, UL 100/2001). Na »jasen in razumljiv način« mora biti povzeto letno poročilo, ki ga pripravi upravljavec pokojninskega sklada za informiranje svojih članov (Sklep o podrobnejši vsebini letnega poslovnega poročila vzajemnega pokojninskega sklada, UL 133/ 2003), in razložene pravice delničarjev prvega pokojninskega sklada (Zakon o prvem pokojninskem skladu Republike Slovenije in preoblikovanju pooblaščenih investicijskih družb, UL 20/1999). »Razumljivi« morajo biti oglasi, ki oglašujejo nevarne snovi (Pravilnik o razvrščanju, pakiranju in označevanju nevarnih pripravkov, UL 67/2005). Prav določila, ki se nanašajo na nevarne snovi, pogosto navajajo tudi zahtevo po jasnosti in čitljivosti, pri čemer

5 Test berljivosti temelji na vprašanjih (od 12 do 15 vprašanj), na katera v obliki intervjuja odgovarjajo bolniki ali njihovi skrbniki (odvisno od narave zdravila). Pri tem mora biti struktura sodelujočih skrbno izbrana. Test poteka v dveh fazah: v pilotni sodeluje od 3 do 6 udeležencev, pri samem testu pa mora biti vključenih najmanj 20 udeležencev. Navodila za testiranje berljivosti so natančno določena v 3. poglavju smernic EU, ki jih morajo upoštevati vsi izdelovalci zdravil (<http://ec.europa.eu/enterprise/pharmaceuticals/eudralex/vol-2/c/2009_01_12_readability_guidelinefinal.pdf>). Podatke nama je po e-pošti (17. 7. 2009) prijazno posredovala Renata Rangus Čermelj z Javne agencije RS za zdravila in medicinske pripomočke.

so natančno določeni tudi velikost črk, razmik med njimi itn. (gl. Pravilnik o razvrščanju, pakiranju in označevanju nevarnih pripravkov). Prav tako naj bodo »lahko razumljivi« garancijski listi in pogodbeni pogoji, vsebina navodil za uporabo (Zakon o varstvu potrošnikov, UL 20/1998),[6] »javnosti razumljivi« morajo biti povzetki okoljskih programov in poročil (Zakon o varstvu okolja, UL 41/ 2004, Uredba o okoljskem poročilu in podrobnejšem postopku celovite presoje vplivov izvedbe planov na okolje, UL 73/2005), v »enostavnem in razumljivem besedilu« mora biti napisana pogodba o najemu kredita (Zakon o potrošniških kreditih, UL 20/2000).[7] V »potrošniku razumljivem jeziku« morajo biti označeni izdelki ali materiali, namenjeni za stik z živili, kot predvideva Zakon o zdravstveni ustreznosti živil in izdelkov ter snovi, ki prihajajo v stik z živili oz. njegovi podzakonski akti (UL 51/2000).[8]

Le redko se razumljivost nanaša tudi (eksplicitno) na izbiro jezika v korist tujejezičnega uporabnika določenih storitev oz. na njegovo pravico, da razume: tako je npr. v Zakonu o notariatu (UL, 13/1994),[9] Zakonu o opravljanju zdravstvenih poklicev v Republiki Sloveniji za državljane drugih držav članic Evropske unije (UL 86/2002),[10] Zakonu o prekrških (UL 7/2003) in Zakonu o začasnem zatočišču (UL 20/1997). Že omenjeni Zakon o javni rabi slovenščine pa – sicer izjemoma – dovoljuje uporabo tujega jezika pri poimenovanju lokalov, »če vsebujejo tujo blagovno ali storitveno znamko ali če gre za krajše besedne zveze, ki so zaradi običajne rabe razumljive večini potrošnikov, če predstavljajo sestavni del celostne podobe« (UL 86/2004); omejitev tujega jezika je torej izrecno motivirana z zagotavljanjem razumljivosti.

Če bi sklepali po zgoraj navedenih določilih, bi lahko rekli, da je na formalnopravni ravni razumljivost besedil in posledično komunikacije na nekaterih ključnih področjih v Republiki Sloveniji zagotovljena. Vendar pa vprašanje, »/a/li pravna regulacija nekega vprašanja že avtomatično pomeni ureditev tega vprašanja v družbi« (Stabej 2000: 235), ostaja odprto. Uresničevanje jezikovnopolitične volje bi namreč zahtevalo dosledni nadzor izvajanja in posledično strogo sankcioniranje, saj v nasprotnem primeru sama določila ostajajo neučinkovita (Stabej 2000: 236).[11] Učinkovitost pravnih zahtev po razumljivosti omejujeta dva problema. Prvi je bolj tehnični: omenjeni predpisi le redko predvidevajo tudi sankcije. Tako je npr. v Zakonu o elektronskih komunikacijah (UL 43/2004) in Zakonu o varstvu potrošnikov predvidena globa za neupoštevanje zahteve po razumljivi komunikaciji.[12] Kršitev določb postopka o prekršku pa je, »če je izrek sodbe nerazumljiv« (Zakon o prekrških, UL

6 O vlogi Delovne skupine za jezikovno načrtovanje pri oblikovanju Zakona o varstvu potrošnikov gl. tudi Stabej 2001.

7 Iz letnic sprejema in objave v UL je razvidno, da gre večinoma za predpise, ki so bili sprejeti v zadnjih nekaj letih. To nas nehote navaja na sklep, da so zahteve po razumljivem komuniciranju z javnostjo tudi posledica prilagajanja evropskim standardom.

8 Pri tem ni jasno, ali gre za izbiro jezika ali (tudi) jezikovnih sredstev znotraj enega jezika.

9 Npr. 4. odstavek 13. člena omenjenega zakona: »Če stranke oziroma drugi udeleženci pri sestavljanju listine iz prejšnjega odstavka ne razumejo jezika, v katerem je listina sestavljena, mora listina vsebovati klavzulo, da jim je bila njena vsebina v celoti prevedena. Prevaja notar ali, na zahtevo stranke, sodni tolmač«.

10 Omenjeni zakon je sicer s stališča zahteve po uporabi slovenščine precej sporen (gl. Stabej 2003).

11 Deloma se s tovrstnim nadzorom sicer ukvarja Zveza potrošnikov Slovenije, v okviru svojih pristojnosti tudi razni inšpektorati, vendar o sistematičnem nadzoru – že zaradi fizičnega obsega – ne moremo govoriti.

12 Prvi predvideva kaznovanje pravne osebe z globo, če »na jasen in razumljiv način ne obvesti uporabnika o upravljavcu in namenu obdelave podatkov«, shranjenih v elektronskih komunikacijskih omrežjih ... V zakonu o varstvu potrošnikov pa so v 77. členu predvidene globe, če prodajalec »ob sklenitvi prodajne pogodbe potrošniku ne izroči garancijskega lista, navodila za sestavo in uporabo in seznama pooblaščenih servisov ali če navedeni dokumenti niso v celoti v slovenskem jeziku in lahko razumljivi.«

7/2003).[13] In kot je razvidno iz bežnega pregleda juridikatov s tega področja na istem spletnem portalu, se pritožniki (oz. zanje njihovi pravni zastopniki) pogosto sklicujejo prav na nerazumljivost izreka sodbe. Drugi problem pa je globlji: razumljivost je v gornjih predpisih sicer predpisana, ni pa kakor koli opisana ali opredeljena kot lastnost besedil. Zato se odpira vprašanje, kako jo po potrebi dokazovati. Pogosto se namreč – sploh v kontekstu povezav znotraj EU – razumljiv način komunikacije povezuje z izbiro jezika, ne pa tudi z izbiro in načinom rabe jezikovnih sredstev znotraj enega jezika (gl. Zakon o zdravstveni ustreznosti živil in izdelkov ter snovi, ki prihajajo v stik z živili). Tako to področje ostaja jezikovnopolitično nedorečeno, možnosti za uresničitev pravice državljank in državljanov do zares razumljivega javnega sporazumevanja pa je bolj malo. Jezikovnopolitična nedorečenost pravzaprav niti ne preseneča, saj je razumljivost tudi v uporabnem jezikoslovju sorazmerno šibko raziskana in definirana.

Razumljivost je tudi eden od temeljev nomotehnike, vede o pripravljanju pravnih predpisov. Čeprav se v tem prispevku z zahtevnim vprašanjem razumljivosti pravnih predpisov in pravnega jezika na sploh ne ukvarjamo, si je vendarle zanimivo ogledati, kako je problematika razumljivosti opredeljena v Nomotehničnih smernicah:[14] »Tudi jasnost in razumljivost predpisov sta tako eden od temeljev pravne varnosti in s tem pravne države sploh. In obratno: če predpisi niso dovolj jasni in razumljivi, so s tem resno načeta in ogrožena načela, na katerih sloni in deluje pravna država. V primeru pomanjkljive jasnosti in razumljivosti predpisov niti ni mogoče preverjati ustreznosti njihove vsebine, ker se iz takih predpisov ne da izluščiti in nedvoumno ugotoviti.« (str. 47) Smernice v nekaterih segmentih zelo natančno določajo izbiro jezikovnih sredstev, izhodišče pa je »pisna oblika (splošnega) govornega ljudskega jezika« (str. 48). Pri tem naj bi se upoštevale tiste posebnosti jezikovnega izražanja v pravnih predpisih, zaradi katerih se jezik le-teh loči od splošnega ljudskega govornega jezika (prav tam).[15]

3 Sklep

Jezikovnonačrtovalno gledano je določanje razumljivosti v normativnih pravnih aktih načelno dobrodošlo, vendar je v trenutni obliki tudi delno problematično. Kot je bilo doslej že večkrat ugotovljeno za slovensko pravnonormativno jezikovnopolitično prakso (Stabej 2000), so zakonodajni akti (in drugi pravni predpisi) tudi glede problematike zagotavljanja razumljivosti neenotni in neusklajeni. Pri področnih zakonih se zadeva rešuje bolj sporadično in nekoordinirano, glede na trenutno organiziranost slovenske institucionalne jezikovne politike to tudi ni nič čudnega. Po drugi strani pa je problematično samo pojmovanje in – najbrž – tudi sankcioniranje razumljivosti, saj trenutno – z izjemo Pravilnika o označevanju zdravil in navodilu za uporabo – ni bilo mogoče najti nobenega navodila, kako naj se razumljivost meri in preverja. Tako praksa kot tudi pogovor s pravniki[16] namreč kažeta na dejstvo, da se kot edino oprijemljivo merilo razumljivosti upošteva predvsem izbira jezika, ne pa jezikovna podoba besedila.[17] Vendar to seveda ni le problem pravne prakse; pravzaprav je

13 O značilnostih pravniških besedil na primeru sodb gl. Novak 2007.

14 Dokument je leta 2004 sprejela Služba Vlade RS za zakonodajo: <http://www.svz.gov.si/fileadmin/svz.gov.si/pageuploads/Dokumenti/nomotehnicne_smernice.pdf>, dostop 17. 7. 2009. Leta 2008 je izšla druga, prenovljena izdaja, vendar še ni na voljo v spletni obliki.

15 Tako opredeljeno izhodišče je s stališča jezikoslovnega premisleka zelo problematično, najbrž pa ima zgodovinske razloge in je do neke mere v pravni praksi tudi funkcionalno.

16 Avtorja prispevka sta se o tem 10. 7. 2009 pogovarjala s predstavniki vladne službe za zakonodajo, in sicer z dr. Janezom Pogorelcem, Majo Štefančič in mag. Borutom Šinkovcem.

naloga uporabnega jezikoslovja, da ponudi neko robustno rešitev ocenjevanja razumljivosti z upoštevanjem kompleksne narave razumevanja, razpete med lastnostmi besedila, kognitinimi sposobnostmi naslovnikov in družbenimi dejavniki določenega sporazumevalnega dejanja.

Literatura in viri

BREMER, Katharina, 1997: *Verständigungsarbeit. Problembearbeitung und Gesprächverlauf zwischen Sprechern verschiedener Muttersprachen*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

BREMER, Katharina, ROBERTS, Celia idr., 1996: *Achieving understanding: Discourse in intercultural encounters*. London, New York: Logman.

GOGOLOK, Kristin, HEIL, Alexsander, 2002: *Die Verständlichkeit in der Informationsgesellschaft untersucht am Beispiel von Formularen*. Leipziger Arbeiten zur Fachsprachenforschung, Band 21. Deutsche Hochschulschriften DHS.

GÖPFERICH, Susanne, 2001: Von Hamburg nach Karlsruhe: Ein kommunikationsorientierter Bezugsrahmen zur Bewertung der Verständlichkeit von Texten. V: *Fachsprache. International Journal of LSP*. 23/3–4. Braumüller. 117–138.

JARNOVIČ, Urška, 2007: Vpliv metadiskurznih elementov na razumevanje besedil. *Jezik in slovstvo*, l. 52/3–4. 145–165.

LAH, Meta, 2004: *Vpliv tipa in avtentičnosti besedila na njegovo razumevanje*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

NOVAK, Nina, 2007: *Sodobna slovenska pravniška besedila*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

OSOLNIK KUNC, Viktorija, 2004: *Verständlichkeit in der Fachkommunikation*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

OSOLNIK KUNC, Viktorija, 2006: *Fachkommunikative Verständlichkeit in der Verwaltungssprache: dargestellt am Deutschen und Slowenischen*. Hamburg: Dr. Kovač.

POGORELEC, Breda, 1983 (ur.): *Slovenščina v javnosti. Posvetovanje o jeziku. Portorož, 14. in 15. maja 1979. Gradivo in sporočila*. Ljubljana: Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva in Slavistično društvo Slovenije.

STABEJ, Marko, 2000: Nekatera vprašanj formalnopravnega urejanja statusa slovenskega jezika v Republiki Sloveniji. Štrukelj, Inka (ur.). *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 234–245.

STABEJ, Marko 2001: Jezikovna politika v Republiki Sloveniji. V: *Philologica LIII. Zborník Filozoickej gakulty Univerzity Komenského*. Bratislava. 91–100.

STABEJ, Marko, 2003: Slovenščina v Evropski uniji, Evropska unija v slovenščini. Požgaj - Hadži, Vesna (ur.). *Zbornik referatov z Drugega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja, ki je bilo v Šmarjeških Toplicah od 5. do 6. aprila 2001*. Ljubljana: Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta. 57–68.

<http://ec.europa.eu/enterprise/pharmaceuticals/eudralex/vol-2/c/2009_01_12_readability_guidelinefinal.pdf>

<http://www.ius-software.si/>

<http://www.svz.gov.si/fileadmin/svz.gov.si/pageuploads/Dokumenti/nomotehnicne_smernice.pdf>

17 Napačno sklepanje je tudi to, da naj bi razumljivost nekega besedila samodejno zagotavljala – poleg same izbire jezika – tudi njegova korektna knjižnojezikovna podoba. Ta je seveda s stališča jezikovnega načrtovanja potrebna in zaželena, vendar se je pri tem treba po eni strani zavedati odprte narave jezikoslovne norme, po drugi strani pa tudi drugih razsežnosti, ki prispevajo k širši razumljivosti nekega besedila za splošnejšo nespecializirano publiko, vendar niso neposredno pogojene s knjižnojezikovno normo.

Priloga

Predpisi, ki vsebujejo zahtevo po razumljivosti po posameznih sklopih oz. področjih:[18]

Področje	Predpis
Zdravje	Pravilnik o kliničnih preskušanjih zdravil, UL 54/2006 Pravilnik o oglaševanju zdravil in medicinskih pripomočkov, UL 76/2001 Pravilnik o strokovno medicinskih pogojih za odvzem krvi, UL 75/2003 Resolucija o nacionalnem planu zdravstvenega varstva 2008–2013 »Zadovoljni uporabniki in izvajalci zdravstvenih storitev«, UL 72/ 2008 Zakon o duševnem zdravju, UL 77/2008 Zakon o preskrbi s krvjo, UL 52/2000 Zakon o zdravstveni ustreznosti živil in izdelkov ter snovi, ki prihajajo v stik z živili, UL 51/2000 Zakonu o pacientovih pravicah, UL 15/2008 Zakonu o zdravilih, UL 31/2006
Varnost pri delu	Pravilnik o razvrščanju, pakiranju in označevanju nevarnih pripravkov, UL 67/2005 Pravilnik o varnostnih znakih, UL 89/1999 Pravilnik o varovanju delavcev pred tveganji zaradi izpostavljenosti kemičnim snovem pri delu, UL 100/2001
Pravice potrošnikov, uporabnikov storitev	Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu, UL 59/2002 Pravilnik o emisiji hrupa gospodinjskih strojev, UL 13/2001 Pravilnik o merilnih instrumentih, UL 42/2006 Pravilnik o splošnem označevanju predpakiranih živil, UL 20/2004 Sklep o podrobnejši vsebini letnega poslovnega poročila vzajemnega pokojninskega sklada, UL 133/2003 Zakon o potrošniških kreditih, UL 20/2000 Zakon o prvem pokojninskem skladu Republike Slovenije in preoblikovanju pooblaščenih investicijskih družb, UL 20/1999 Zakon o varstvu kupcev stanovanj in enostanovanjskih stavb, UL 18/2004 Zakon o varstvu potrošnikov, UL 20/1998
Druge pravice	Pravilnik o disciplinskem postopku zoper izvršitelja, UL 95/2002 Uredba o okoljskem poročilu in podrobnejšem postopku celovite presoje vplivov izvedbe planov na okolje, UL 73/2005 Uredba o upravnem poslovanju, UL 20/2005 Zakon o prekrških, UL 7/2003 Zakon o varstvu okolja, UL 41/2004

18 Seznam ni popoln.

sloWNet – SLOVENSKI SEMANTIČNI LEKSIKON

Darja Fišer
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'374.73:81'322

V prispevku predstavljam sloWNet, prvi obsežnejši, prosto dostopni semantični leksikon splošnega jezika za slovenščino. V njem so besede in besedne zveze organizirane ter med seboj povezane glede na to, kaj pomenijo. Leksikon je bil izdelan avtomatsko z izkoriščanjem dragocenih že obstoječih korpusnih in leksikalnih virov. Zadnja različica leksikona vsebuje okoli 20.000 leksikalnih enot, ki ubesedujejo 17.000 pojmov.

wordnet, semantični leksikon, leksikalna semantika

This paper presents sloWNet, the first large-scale and freely available general semantic lexicon for Slovene. Words and multi-word units in the lexicon are organised and interrelated according to their meaning. The lexicon was created automatically by taking advantage of several invaluable corpus and lexical resources. The most recent version of the lexicon contains about 20,000 lexical units that lexicalise 17,000 concepts.

wordnet, semantic lexicon, lexical semantics

1 Uvod

Ljudem medsebojno sporazumevanje omogoča mentalni leksikon, organizacija katerega je najverjetneje kompromisna rešitev naših potreb pri tvorjenju in razumevanju govora (Aitchison 2003: 26). Če želimo, da bodo pri sporazumevanju uspešni tudi računalniki, jim moramo omogočiti dostop do našega znanja o jeziku in svetu, za kar največkrat poskrbimo s semantičnimi zbirkami. Te pri računalniški obdelavi naravnega jezika predstavljajo most med jezikom in znanjem, ki je izraženo z jezikom. Po eni strani skrbijo za semantično normalizacijo, kar pomeni, da vsem različnim jezikovnim sredstvom, ki izražajo isti pomen, pripišejo enotno oznako pomena, po drugi pa za razreševanje večpomenskosti, se pravi, da vsem jezikovnim sredstvom, ki imajo lahko v različnih situacijah različne pomene, pripišejo tistega, ki ga imajo v konkretnem kontekstu.

S tem znanjem računalnikom omogočimo razvrščanje dokumentov v skupine, iskanje informacij po obsežnih podatkovnih zbirkah, povzemanje besedil, strojno prevajanje in podobno. Semantični leksikoni so uporabni tudi za eno- in večjezične jezikoslovne študije ter kot jezikovni pripomoček pri tvorjenju in prevajanju besedil. V prispevku predstavljam sloWNet, semantični leksikon za slovenščino. Naslednji razdelek vsebuje pregled leksikalno-semantičnih virov za slovenščino, v tretjem spregovorim o načelih gradnje semantičnih leksikonov, v četrtem poglavju predstavim zasnovo leksikonov tipa wordnet, v petem pa analiziram vsebino izdelane zbirke. Prispevek sklenem s sklepi in načrti za prihodnje delo.

2 Leksikalno-semantični viri za slovenščino

Medtem ko ima slovenščina zelo bogate korpusne vire, smo z leksiko-semantičnimi viri

precej slabše opremljeni, sploh glede prosto dostopnih zbirk. Med tradicionalnimi viri vsebuje zelo bogate leksiko-semantične informacije o besedišču slovenskega jezika SSKJ, v katerem je poleg razdelanih pomenov večpomenskih besed s kvalifikatorji opredeljeno področje rabe oz. domena, z ortografskimi variantami, kazalkami na druga gesla in v definicijah gesel so registrirane sopomenke in protipomenke, iz geselskih definicij in terminološkega oz. frazeološkega gnezda pa je mogoče izluščiti tudi nad- in podpomenke ter mero- in holonime. Te informacije so zaradi zastarelosti slovarja večkrat nerelevantne in pomanjkljive, predvsem pa, kot je s tradicionalnimi slovarji znan problem (Wilks, Slator, Guthrie 1996), pogosto niso izražene eksplicitno, zato jih je težje najti in uporabljati. Poleg tega niso kodificirane sistematično (Kosem 2006), kar je za računalniško rabo velika ovira. Tretja, še največja slabost SSKJ pa je v tem, da kot podatkovna zbirka ni dostopen za raziskovalne namene in je tako tudi ob predpostavki, da bi bilo zgornji dve težavi mogoče razrešiti, SSKJ kot leksiko-semantični vir za raziskave s področja računalniškega jezikoslovja žal praktično neuporaben.

Na podlagi SSKJ je Júlija Bálint (1997) izdelala slovar homonimov, ki vsebuje približno 750 homonimnih vrst, razlage homonimov in informacije o njihovi stilni oziroma zvrstni zaznamovanosti. Če bi bil ta slovar s pomočjo 620 milijonskega korpusa FidaPLUS dopolnjen in posodobljen ter digitaliziran, bi že bil uporaben kot koristen vir za številne računalniške naloge, kot je na primer priklic informacij, kjer za uspešno razdvoumljanje večpomenskih poizvedb zadošča ločevanje med homonimi.

Najstarejša in najbogatejša računalniška semantična zbirka za slovenščino v kombinaciji z nekaterimi drugimi jeziki je Ases, na kateri temelji strojni prevajalnik Presis in vsebuje 840.000 vnosov (Arhar 2008). Zbirka je pojmovno zasnovana in vsebuje besede in besedne zveze z vsemi oblikami, skupine pomensko tesno povezanih besed in delne tezavre ter predloge s podatki o vezljivosti glagolov (Holozan 2008). Zbirka je bila izdelana ročno, zato je zanesljivost podatkov visoka, pri njeni gradnji pa so si avtorji pomagali tudi s korpusi, tako da je zbirka utemeljena s stališča jezikovne rabe. Zbirka je bila izdelana za interne namene v podjetju Amebis in ni na voljo za raziskave.

Nekoliko drugačen je projekt FrameNet, ki so ga zasnovali na Univerzi v Berkeleyju in temelji na pomenskih shemah, ki jih neka leksikalna enota evocira. V slovenščino ga je poskusno prenesla Birte Lönneker-Rodman s sodelavci (B. Lönneker-Rodman, Baker, Hong 2008), delo pa se nadaljuje v okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku (glej Može 2008 in Gantar 2008). Razveseljivo je, da bo izdelana leksikalna zbirka po zaključku projekta SSJ tudi javno dostopna.

V nadaljevanju predstavljam semantični leksikon sloWNet. Čeprav je sloWNet za zdaj še precej manjši od Asesa, mu je podoben v tem, da je hierarhično organiziran in da so pojmi med seboj povezani s semantičnimi relacijami. Sorodnost s projektom FrameNet je v tem, da oba vira temeljita na angleški zasnovi, vendar je v FrameNetu več poudarka na sintagmatski ravni in slovničnih odnosih med besedami, kar pri wordnetu ni kodificirano. Ker je bil sloWNet razvit v skladu s priporočili večjezičnih projektov EuroWordNet[1] in BalkaNet, je izdelan vir mogoče uporabiti samostojno ali pa tudi kot dvo- ali večjezični leksikon z vsemi drugimi wordneti, ki uporabljajo enak nabor konceptov kot PWN. Pri razvoju sloWNeta sem uporabila izključno prosto dostopne vire, tako da je tudi izdelana zbirka v celoti prosto dostopna za raziskovalne namene in tako zapolnjuje vrzel v leksiko-semantičnih virih za slovenščino.

1 *EuroWordNet*: <http://www.illc.uva.nl/EuroWordNet/.>. (Dostop 12. 8. 2009.)

3 Načela gradnje semantičnih leksikonov

Predstavljeni semantični leksikon je oblikovan v skladu z načeli teorije relacijskih modelov (Evens 1988), kjer pomene besed opredeljujejo (paradigmatska) pomenska razmerja, ki veljajo med besedami in jih združujejo v pomenske mreže. Za relacijske modele je značilno, da izkoriščajo tudi dednost lastnosti. Zato so relacijski leksikoni zelo uporabni za sklepanje, še posebej v primeru tranzitivnih razmerij (Ravin, Leacock 2000).

4 Zasnova semantičnih leksikonov tipa wordnet

Prva tovrstna zbirka za angleški jezik je začela nastajati pred dobrima dvema desetletjema na Univerzi v Princetonu (Fellbaum 1998) in je kmalu postala eden najbolj priljubljenih pripomočkov pri najrazličnejših nalogah računalniške obdelave naravnega jezika. Konec prejšnjega in v začetku tega stoletja so pod okriljem mednarodnih projektov EuroWordNet (Vossen 1998) in BalkaNet (Tufis, Cristea, Stamou 2004) nastali wordneti za številne evropske jezike, s čimer je wordnet pridobil pomembno večjezično razsežnost. Od takrat naprej družina wordnet samo še raste; združenje Global WordNet Association[2] trenutno poroča o obstoju wordnetov v 50 različnih jezikih.

Wordnet je leksikalna podatkovna zbirka, ki vsebuje samostalnike, glagole, pridevnike in prislove. Zbirka je zasnovana pojmovno, kar pomeni, da so v njej vse besede, ki označujejo isti pojem, združene v sopomenske nize oziroma sinsete (npr. *luč* in *svetilka*), sinseti pa so med seboj povezani s semantičnimi relacijami. Posamezno sopomenko v sinsetu imenujemo literal, ki se v različnih pomenih lahko pojavlja v več sinsetih (npr. *jezik* kot sredstvo komunikacije, *jezik* kot organ, *jezik* kot del čevlja). Vsak sinset je opremljen z identifikacijsko kodo, informacijo o besedni vrsti in razlago, pogosto pa sinseti vsebujejo tudi primere rabe, oznako za področje, iz katerega izhaja, oziroma domeno in povezavo na ontologijo SUMO/MILO[3]. Primer sinseta za pojem *{luč, svetilka}* prikazuje spodnja slika.[4]

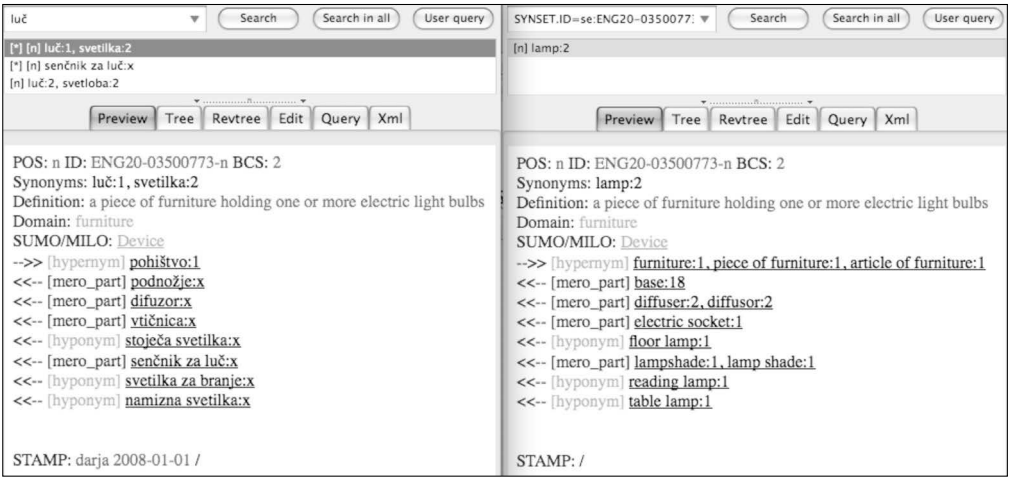

Slika 1: Primer sinseta za pojem *{luč, svetilka}*.

2 *Global WordNet Association*: <http://www.globalwordnet.org/gwa/wordnet_table.htm.>. (Dostop 12. 8. 2009.)
3 SUMO in MILO sta formalni ontologiji vrhnjih pojmov, ki sta jezikovno neodvisni in prosto dostopni na naslovu http://www.ontologyportal.org/.
4 Razlage pojmov in primeri rabe so zaradi velikega obsega dela za zdaj še v angleščini, vendar jih nameravam v prihodnosti nadomestiti s slovenskimi.

5 Izdelava sloWNeta

Slovenski wordnet sem skušala izdelati s pomočjo že obstoječih virov. Po vzoru uspešno izdelanih wordnetov za številne jezike sem sledila t. i. razširitvenemu modelu (Vossen 1998), ki prevzema strukturo in relacije iz angleškega WordNeta. Prednost tega modela je, da zagotavlja najvišjo možno stopnjo ujemanja med različnimi jeziki. Pristop vključuje tudi visoko stopnjo avtomatizacije, kar močno pospeši in poceni izdelavo.

Pri delu sem izhajala iz predpostavke, da so prevodi verodostojen semantični vir in da je semantično relevantne informacije mogoče izluščiti iz različnih že obstoječih virov. Osnovni nabor sinsetov sem pridobila z avtomatskim prevajanjem srbskega wordneta s pomočjo slovensko-srbskega slovarja, ki sem jih nato tudi ročno pregledala in popravila (Erjavec, Fišer 2006). Nadaljnji razvoj je izhajal iz Princeton WordNeta (PWN) in je potekal v dveh delih. Prevodne ustreznice za literale, ki imajo v PWN samo en pomen in jih torej ni treba razdvoumljati, sem izluščila iz prostodostopnih spletnih virov, kot je Wikipedija (Fišer, Sagot 2008). Z večbesednimi literali pa sem se spopadla s pomočjo besedno vzporejenega paralelnega korpusa, iz katerega sem izluščila večjezični leksikon in ga primerjala z že obstoječimi wordneti za te jezike ter slovenskim iztočnicam pripisala ustrezen pomen (Fišer 2007).

V najnovejši različici sloWNeta je tako 19.582 različnih literalov, organiziranih v 16.886 sinsetov, kar predstavlja četrtino vseh pojmov iz PWN. Slovenski wordnet vsebuje tako enobesedne (11.099) kot večbesedne literale (8.483). Zaradi virov in metod, ki sem jih za izdelavo wordneta uporabila, je v izdelanem wordnetu največ samostalnikov (15.406 oz. 91 %). Podrobnejša analiza sloWNeta je predstavljena v Fišer, Erjavec (2008).

6 Zaključek

V prispevku sem predstavila slovenski semantični leksikon tipa wordnet, ki je bil avtomatsko izdelan na podlagi prosto dostopnih večjezičnih virov, kot so večjezični korpusi in leksikoni. SloWNet je pod licenco Creative Commons prosto dostopen v raziskovalne namene na naslovu http://nl.ijs.si/slownet/.

Trenutno v okviru projekta JOS[5] (Erjavec, Krek 2008) poteka ročno označevanje korpusa jos100k s pomeni iz sloWNeta s ciljem, da izdelamo semantično označen korpus, ki bi nato služil kot učna množica za avtomatsko razdvoumljanje večpomenskih besed. Pri tem delu se je izkazalo, da avtomatsko izdelan sloWNet vsebuje zelo malo napak, vendar številni pomeni besed manjkajo in jih je treba še dodati. Poleg tega se potrjuje znana kritika zasnove wordneta, da vsebuje zelo nadrobno razdelane pomene, saj je med posameznimi pomeni besede pogosto težko ali pa celo nemogoče ločiti, kar zmanjšuje uporabno vrednost leksikona. Zato bi bilo v prihodnosti te zelo podobne pomene koristno združiti in ohraniti samo grobe razlike v pomenih.

Literatura

AITCHISON, Jean, 2003: *Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon*. Oxford, Cambridge: Wiley-Blackwell.

ARHAR, Špela, 2008: Upgrading the ASES lexical database with colligational and collocational information. V: *Knjiga abstraktov s konference SDAŠ*: <http://www.sdas.edus.si/Conf2/SDAS%202008%20Book%20of%20Abstracts.pdf.>. (Dostop 10. 7. 2009.)

BÁLINT, Julija, 1997: *Slovar slovenskih homonimov: Na podlagi gesel Slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

ERJAVEC, Tomaž, FIŠER, Darja, 2006: Building Slovene WordNet. V: *Proceedings of the 5th International Conference on Language Resources in Evaluation*. Genova.

ERJAVEC, Tomaž, KREK, Simon, 2008: Oblikoskladenjske specifikacije in označeni korpusi JOS. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Zbornik šeste konference o jezikovnih tehnologijah*. Ljubljana, Institut Jožef Stefan.

5 JOS: <http://nl.ijs.si/jos/.>. (Dostop 12. 8. 2009.)

EVENS, Martha, 1988: *Relational Models of the Lexicon: Representing Knowledge in Semantic Networks*. Cambridge: Cambridge University Press.

FELLBAUM, Christiane (ur.), 1998: *WordNet: An Electronic Lexical Database*. Cambridge, London: MIT Press.

FIŠER, Darja, SAGOT, Benoit, 2008: Combining Multiple Resources to Build Reliable Wordnets. V: *Proceedings of the 11th Text, Speech and Dialogue Conference*. Brno.

FIŠER, Darja, 2007: Leveraging Parallel Corpora in Existing Wordnets for Automatic Construction of the Slovene Wordnet. V: *Proceedings of the 3rd Language in Technology Conference*. Poznan.

FIŠER, Darja, ERJAVEC, Tomaž, 2008: Predstavitev in analiza slovenskega wordneta. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Zbornik šeste konference o jezikovnih tehnologijah*. Ljubljana, Institut Jožef Stefan.

GANTAR, Polona, 2008. Leksikalna baza: vse, kar ste vedno želeli vedeti o jeziku. V: *Konferenca Slovarji, več kot le besede*: <http://www.slovenscina.eu/Media/Slovarji/Predstavitve/Polona_Gantar_-_Leksikalna_baza_vse_kar_ste_vedno_zeleli_vedeti_o_jeziku.ppt.>. (Dostop 10. 7. 2009.)

HOLOZAN, Peter, 2008: Samodejno luščenje slovarja iz vzporednega korpusa s pomočjo vmesnega jezika in pomenskega razdvoumljanja. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Zbornik šeste konference o jezikovnih tehnologijah*. Ljubljana, Institut Jožef Stefan.

KOSEM, Iztok, 2006: Definicijski jezik v Slovarju slovenskega knjižnega jezika s stališča sodobnih leksikografskih načel. *Jezik in slovstvo* 51/5, 25–45.

LÖNNEKER-RODMAN, Birte, BAKER, Collin, HONG, Jisup 2008: The New FrameNet Desktop: A Usage Scenario for Slovenian. V: *Proceedings of ICGL 2008, the First International Conference on Global Interoperability for Language Resources*. Hong Kong. 147–154.

MOŽE, Sara, 2008: *Semantično označevanje slovenščine po modelu FrameNet*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

RAVIN, Yael, LEACOCK, Claudia, 2000: *Polysemy: Theoretical in Computational Approaches*. Oxford: Oxford University Press. 1–29.

TUFIS, Dan, CRISTEA, Dan, STAMOU, Sofia, 2004: BalkaNet: Aims, Methods, Results in Perspectives. A General Overview. *Romanian Journal of Information Science in Technology Special Issue* 7/1–2. 9–43.

VOSSEN, Piek (ur.), 1998. *EuroWordNet: A multilingual database with lexical semantic networks*. Dordrecht: Kluwer Academic Press.

WILKS, Yorick A., SLATOR, Brian M., GUTHRIE, Louise M., 1996: *Electric Words. Dictionaries, Computers, Meanings*. London: MIT Press.

DRUGAČEN POGLED NA SLOVARSKE DEFINICIJE: OPISATI, POJASNITI, RAZLOŽITI?

Polona Gantar
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana
Simon Krek
Amebis d. o. o., Kamnik; Institut "Jožef Stefan", Ljubljana

UDK 81'374.3:81'371:81'367

V prispevku predstavimo premik od klasičnih slovarskih definicij, ki temeljijo na aristotelovski tradiciji definiranja s pomočjo *genus proximum* / *differentia specifica*, k tipu opisovanja jezikovne realnosti, ki temelji na analizi definicijskega diskurza in poleg semantične razsežnosti upošteva tudi tipično skladenjsko in kolokacijsko okolje iztočnice.

leksikalni pomen, slovarska definicija, šolski slovar, stavčne definicije

The paper presents the transition from conventional dictionary definitions which are based on the Aristotelian tradition of defining through a genus proximum / differentia specifica pair, to the type of description of language reality which stems from the analysis of the definition discourse and includes the characteristic syntactic and collocational environment of the headword, along with the general semantic dimension.

lexical meaning, dictionary definition, monolingual learner's dictionary, EFL/ESL dictionary, full-sentence definitions

1 Slovarska definicija[1] in leksikalni pomen

Definicija leksikalnega pomena, navadno imenovana tudi *slovarska definicija*, pojasnjuje – v najsplošnejšem smislu – pomen besede v splošni rabi.[2] Pridevnik »slovarski« implicira definicijo, ki jo bomo najverjetneje našli v slovarjih, pri čemer je tip definicije navadno prilagojen tipu slovarja oz. njegovemu uporabniku, hkrati pa se za slovarsko definicijo na splošno pričakuje, da bo oblikovana čim bolj preprosto in z namenom zagotoviti informacijo, ki bo zadovoljila kar najširši krog ciljnih uporabnikov.

Pojasnjevanje tega, kaj besede pomenijo, je osnovna naloga enojezičnih slovarjev. Ko govorimo o slovarski definiciji, zato nujno naletimo na pojem leksikalni oz. slovarski pomen in s tem na številne teorije, ki se že od Aristotela dalje ukvarjajo s tem, kaj se dogaja v procesu komunikacije, ki vodi k (uspešnemu) medsebojnemu razumevanju, in kako pomen opisati, kar je, če se osredotočimo na prakso, ena najtežjih in hkrati osnovnih nalog leksikografije. Na tem mestu nimamo niti dovolj prostora niti ni namen našega prispevka ukvarjati

1 Ni naključje, da je bil izraz *definicija* zamenjan s *pojasnilo/razlaga* (ang. explanation) v (prvi) izdaji CCED (Sinclair 1987), ki je bil hkrati tudi prvi na korpusu temelječi slovar. V uvodu se omenja zgolj »pojasnjevanje pomena in rabe«, nikjer pa ni mogoče najti besede *definicija*. O tem je razmišljal že Johnson (*Dictionary of the English Language*, 1755), kot poročata Atkins in Rundell (2008: 407), da beseda *pojasnjevanje* bolj realno opisuje to, kar leksikografi dejansko počnejo. Treba je omeniti, da SSKJ uporablja besedo *razlaga*. Kljub temu v prispevku ostajamo pri mednarodno uveljavljenem izrazu *definicija*.

2 Ko govorimo o definiciji *besednega* pomena enakovredno uporabljamo izraza *beseda* in *leksikalna enota* (LE); prvega v bolj splošnem smislu, drugega pa v primeru, ko želimo poudariti, da imamo poleg enobesednih v mislih tudi večbesedne lekseme.

se s teorijo leksikalnega pomena, zato bomo zaradi lažjega razumevanja predloga definicij, ki ga podajamo v nadaljevanju, izhajali iz stališča, da večina pomenske informacije konkretne LE izhaja iz njenega bodisi neposrednega bodisi širšega besedilnega okolja. Logična posledica tega je, da vsega, kar se nahaja vsakokrat v sobesedilu vsake konkretne LE, ni mogoče zajeti v njen pomenski opis, kot ga omogoča (ali bolje omejuje) slovar. Zato sta postopek pomenskega dekodiranja v vsakdanji jezikovni komunikaciji in postopek razdvoumljanja pomenov v slovarjih med seboj neprimerljiva (Atkins, Rundell 2008: 263). Osnovno izhodišče, ki ga upoštevamo pri pomenskem členjenju LE, je, da obstaja bistvena razlika med slovarskimi pomeni (tj. oštevilčenimi pomeni, na katere so navadno razdeljene iztočnice v slovarjih) in pomeni, kot jih dojemajo slovarski uporabniki v vsakdanji komunikaciji.

2 Tipi slovarskih definicij

V teoriji in praksi enojezične leksikografije sta se ob sicer številnih tipih in variantah (prim. Kosem 2006: 26) vzpostavila dva temeljna tipa definiranja leksikalnega pomena:

2.1

Klasična slovarska definicija, imenovana tudi leksikografska ali tradicionalna analitična definicija, ki jo najpogosteje najdemo v splošnih enojezičnih slovarjih in je sestavljena iz dveh delov: nadpomenke (*genus proximum*) in ene ali več razločevalnih lastnosti (*differentia specifica*). Tak tip definicije je v večini primerov uporabljen tudi v SSKJ in ga je mogoče ponazoriti s spodnjim zgledom.

spominjati -am nedov.
1. povzročati, → GENUS PROXIMUM
da se komu kaj iz preteklosti znova pojavi v zavesti } DIFFERENTIA SPECIFICA

2.2

Stavčna definicija, ki jo je uveljavil leksikografski projekt Collins COBUILD (Sinclair 1987; Hanks 1987), je uporabljena predvsem v EFL slovarjih.[3] Zanjo v splošnem velja, da je primerna za šolske uporabnike, ki slovarje uporabljajo kot pripomočke pri učenju in usvajanju jezika. Levi del stavčne definicije podaja informacijo o rabi iztočnice, desni pa o njenem pomenu. Običajno je desni del bolj ekspliciten kot levi, med seboj pa sta povezana z zglobom (ang. hinge), ki je največkrat glagol, v nekaterih primerih tudi veznik (Krek 2004: 5). Bistvo stavčnih definicij je v tem, da sistematično vključujejo podatke o (glagolski) vezljivosti oz. udeleženskih vlogah s tipičnimi zapolnitvami, ki temeljijo na skladenjsko-pomenskih in kolokacijskih podatkih iz besedilnih korpusov. Spodnji primer stavčne definicije povzemamo po CCED:

1 remember
If you **remember** people or events from the past, you still have an idea of them in your mind and you are able to think about them. (Če se spominjaš ljudi in dogodkov iz preteklosti, si jih v mislih še vedno predstavljaš in o njih lahko razmišljaš.)

2.3 Argumenti za in proti stavčnim definicijam

Razmišljanje o tipu slovarskih definicij, ki bi bile primerne za uporabnike, ki se jezika učijo, so sprožile ugotovitve, da obstoječi enojezični slovarji (za angleščino) ne zadovoljujejo uporabnikov oz. da ne uporabljajo celote vseh podatkov, ki jih enojezični slovarji vsebujejo (Rundell 1988: 127). Snovalci Cobuildovih EFL slovarjev so se zato lotili analize spontanega definicijskega diskurza v šolskih situacijah (Sinclair, Coulthard 1975) in rezultate v obliki podslovnice definicijskega jezika (Hanks 1987; Sinclair 1991: 123–137; Barnbrook 2002) prenesli v slovarsko okolje.

3 Slovarji za učenje angleščine kot tujega/drugega jezika.

Raziskave slovarskih uporabnikov (za slovenščino npr. Stabej in drugi 2008) in analize učinkovitosti izrabe obstoječih slovarjev z vidika tipa definicij, njihove oblike, vsebine in definicijskega jezika so od pojava stavčnih definicij naprej ugotavljale tako njene prednosti kot pomanjkljivosti.

Stavčne definicije (npr. v CSD in MEDAL) so navadno daljše od sinonimnih, vendar uporabniku veliko bolj prijazne: v večini primerov leksikografom omogočajo opis pomena s preprostejšimi in lažje razumljivimi besedami, primernimi za šolskega uporabnika in/ali učenca jezika (Atkins, Rundell 2008: 38). Konverzacijski obrazec »če ...« definicij v šolskih slovarjih (npr. v CSD) je namreč veliko bolj v soglasju z naravno zvenečimi opisi pomena, saj odgovarja na uporabnikovo vprašanje: Kaj ta beseda pomeni? Glede na navadno krajše definicijske ustreznike v tradicionalnih slovarjih vsebujejo stavčne definicije posledično tudi veliko več podatkov, in sicer v obliki, ki je uporabniku poznana iz običajne komunikacije (prav tam, 329). Stavčne definicije z navajanjem tipičnih udeležencev, ki so pomembni za razumevanje določene besede,[4] hkrati na naraven način vključujejo tudi številne pragmatične informacije, ki se nanašajo na govorčev odnos do povedanega (Rundell 2006: 332).

Temeljni očitek stavčnim definicijam izhaja iz dejstva, da so navadno do dvakrat daljše kot ekvivalenti v tradicionalnih slovarjih, kar v večini primerov pomeni manjše število iztočnic v EFL slovarjih, hkrati pa tovrstne definicije predstavljajo učečim težavo pri procesiranju in razumevanju, saj se predpostavlja, da imajo omejeno jezikovno znanje (Rundell 2006: 328). S tem je povezan problem kopičenja anaforičnih zaimkov. Stavčne definicije namreč pogosto vsebujejo stavke, v katerih razmerja med razlagano besedo ali katerim od udeležencev ter nanosnico niso vedno nedvoumno izpeljana. Čeprav je prednost stavčnih definicij v tem, da vključujejo tipično skladenjsko okolje razlagane besede, Rundell (prav tam, 332) ugotavlja, da ena stavčna definicija pogostokrat ne more izraziti vseh slovničnih vzorcev, v katerih se beseda tipično pojavlja. Tak način definiranja prinaša tudi nove konvencije, ki jih učeči jezika pogosto niso vajeni. Posledica tega je, da ostajajo nekatere informacije uporabniku skrite.

3 Uporabniki in slovarska definicija

Različni slovarji običajno definirajo iste koncepte na različne načine, odločitev zanj(e) je zato v prvi vrsti odvisna od tega, kaj vemo o uporabnikih in kako bomo temu prilagodili vsebino definicije, tj. podatke, ki jih bo definicija vključevala, in besede ter strukture, ki jih bomo uporabili za prenos teh podatkov.

V slovenistični literaturi, ki govori o teoriji in praksi nastajanja SSKJ, lahko beremo, da je bila »pomenoslovna zasnova« SSKJ tako v smislu izbire leksike, ki naj bi ustrezala predstavitvi »splošnega pojmovnega sveta«, kot na ravni razlag, omejena z naslovnikom:

> »Na strukturalnem segmentiranju sveta temelječa zasnova tovrstnih slovarjev [tj. slovarjev SSKJ-jevskega tipa] je bila v veliki meri skladna z naslovnikovim pojmovnim svetom; občasna neskladja /.../ so bila 'rahljana' s tipom razlag, kot je tiger – zver : mačka, z omejitvenimi informacijami v razlagi kot navadno, ne nazadnje pa seveda predvsem z izločitvijo oz. posebno obravnavo leksemov z govornim dejanjem kot denotatom, kjer gre za komunikacijsko (stavčno) in ne strukturalno razlago.« (Vidovič Muha 2000: 51)

Čeprav naj bi odločitev za tip razlag v SSKJ upoštevala splošnega uporabnika, se zdi, da je v prvi vrsti sledila strukturalnemu

4 V zvezi z UPS/RPS razlagami v SSKJ tudi Vidovič Muha (1999: 11) ugotavlja, da se tako npr. pri glagolih izpuščajo univerzalne pomenske sestavine, kot je usmerjenost glagolskega dejanja, realizirana v glagolski vezljivosti.

segmentiranju jezika, ki naj bi hkrati ustrezal tudi spoznavnemu vidiku opomenjanja predmetnosti oz. sveta, kot ga vidi pripadnik jezikovne skupnosti (Vidovič Muha 2000: 48). Za SSKJ torej v splošnem velja, da so slovarske definicije, skladno s strukturalnim pojmovanjem slovarskega pomena, določene s hierarhično urejenostjo pomenskih sestavin v obliki nestavčne besedne zveze z nadrejeno t. i. uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) v jedru in t. i. razločevalnimi pomenskimi sestavinami (RPS) v odvisnem delu, kadar gre za LE s slovarsko vrednostjo, in v obliki stavčno strukturiranih definicij tipa (kdo) »izraža/poudarja ...« v primeru komunikacijskih prvin[5] (Vidovič Muha 1999: 13).

3.1 Kritike definicij v SSKJ

Med nezaželeno dediščino, ki se iz tradicionalnih enojezičnih slovarjev prenaša v enojezične pedagoške slovarje, Rundell (1988: 129–133) omenja nenaravno ločevanje homonimije od večpomenskosti in načine umeščanja frazeologije v slovarska gesla. Med definicijskimi pristopi pa zlasti uporabo arhaizmov in idiomatičnih izrazov v definicijah, etimološke definicije, ki temeljijo na neposrednih prevodih grških ali latinskih korenov, krožne ali posredne definicije ter rigidno sledenje zamenljivosti iztočnice s slovarsko definicijo v besedilu, zlasti v smislu besednovrstne ustreznosti pri večbesednih LE.

Pri pregledu kritik SSKJ (Müller 2009), če se omejimo zgolj na tiste, ki se nanašajo na uporabnika, tipe definicij in definicijski jezik, se omenjajo predvsem za splošnega uporabnika nerazumljive in prezahtevne razlage. Eksplicitneje pa zlasti premajhna sistemskost, nestrnjenost, okornost, abstraktnost in pomenske nepravilnosti (prav tam, 19). Posebej so izpostavljene pomensko prazne hierarhične razlage, npr. abelstvo – *lastnost ali ravnanje*, *podobno Abelovemu*, sklicevalne razlage pri glagolnikih, npr. beljenje – *glagolnik od beliti*[1], feminativih, npr. partnerica – *ženska oblika od partner*, nekaterih pridevnikih, npr. filistejski – *filistrski*; filistrski – *nanašajoč se na filistre ali filistrstvo*, samostalnikih (prim. zgoraj abelstvo) in manjšalnicah, npr. zobček – *manjšalnica od zob*.

4 Pomenske informacije v LBS in opisne slovarske definicije

Oblikovanje opisnih razlag cobuildovskega tipa, ki jih bomo predstavili v nadaljevanju in izhajajo iz pomenskih informacij, ki so vključene v nastajajočo leksikalno bazo za slovenščino v okviru t. i. semantične ravni LE, temelji v izhodišču na uporabniški perspektivi. To pomeni, da nas zanima slovarska definicija v svoji praktični funkciji, kot se kaže v reševanju komunikacijskih potreb slovarskih uporabnikov, in ne v katalogiziranju/strukturiranju pomenov v jezik, kar je (bila) primarna funkcija tradicionalnih in zgodovinskih slovarjev (Atkins, Rundell 2008: 407). Za aktivno in produktivno rabo besed je nujno poznavanje govornih in besedilnih položajev, v katerih se beseda tipično rabi, njenih kolokacijskih in omejitvenih preferenc, sociolingvističnih lastnosti in omejitev, regionalne distribucije in nenazadnje tudi pragmatičnih in konotativnih pomenskih lastnosti. Na podlagi tega smo pri izbiri načina za prenos podatkov v predlaganih definicijah upoštevali:

– da mora jezik definicij ustrezati jezikovnim sposobnostim in predpostavljenemu tehničnemu znanju uporabnika;

– da se v definicijah izogibamo rabi besed v pomenih, ki so marginalni ali atipični;

– da bo uporabnik pridobil celovito informacijo na enem mestu, ne da bi moral iskati bodisi znotraj istega slovarja ali v drugem slovarju druge definicije, da bi razumel prvo (prim. problem krožnosti v SSKJ);

5 Besednovrstno se stavčni tip razlage pojavlja pri členkih, prislovih in medmetih, glede na tip leksike pa tudi pri pragmatični rabi leksemov in frazeoloških enotah s strukturo stavka, kot so pregovori in reki.

– da bosta ubeseditev in zgradba definicij čim bolj ustrezali naravnemu diskurzu;

– da bo uporabnik zlahka sledil leksikografskim konvencijam, uporabljenim pri oblikovanju definicij oz. gesla v celoti (Atkins, Rundell 2008: 412).

4.1 Pomenski indikatorji v leksikalni bazi za slovenščino[6]

V nastajajoči LBS (Gantar idr. 2009) so podatki o slovenski leksiki organizirani v obliki medsebojno povezanih nivojev: hierarhično najvišji je pomenski nivo, kar pomeni, da so nivoji, ki mu sledijo, tj. skladenjski, kolokacijski in ponazarjalni, podrejeni vsakemu posameznemu pomenu ali podpomenu besede v iztočnici. Pomenski indikator, kot ga razumemo pri oblikovanju LBS, na kratko določi pomenski obseg ali področje obravnavanega pomena, pri večpomenskih besedah pa vzpostavlja razliko glede na druge pomene.[7] S kratkostjo in jedrnatostjo se želimo izogniti oblikovanju slovarskih razlag, hkrati pa doseči hitro prepoznavnost pomenskega dosega LE. Z razumljivostjo želimo doseči jasno in preprosto predstavo o pomenskem dosegu LE, zato se izogibamo besed, ki same potrebujejo razlago ali so redko uporabljane v vsakdanjem govoru.

4.2 Pomenske sheme

V kombinaciji s pomenskimi indikatorji predstavljajo pri glagolskih iztočnicah v LBS pomenske sheme[8] izhodiščni vir pri oblikovanju stavčnih definicij v šolskem slovarju. Pomensko shemo si v LBS predstavljamo kot opis pomenskega scenarija, ki ga oblikujemo na podlagi analize konkordančnega niza, v katerem za vsak pomen (in podpomen) obravnavane besede natančno opišemo: (skladenjske) udeležence (število ter njihovo pomensko vlogo ali semantični tip) ter okoliščine, zlasti kraj in smer ter način, če so za opis pomenskega scenarija konkretnega pomena ali podpomena relevantne (Gantar idr. 2009). Deloma se pri oblikovanju pomenskih shem naslanjamo na pravila šolskega diskurza (Sinclair, Coulthard 1975), ki je uporabljen pri oblikovanju opisnih razlag v EFL slovarjih.[9]

4.3 Od LBS do šolskega slovarja

Prehod od klasične slovarske definicije, kot jo najdemo v SSKJ, preko pomenskih podatkov v LBS do stavčne definicije v slovarju, ki je namenjen splošni ali šolski rabi, ponazarjamo z glagolom *stisniti*:

[1] SSKJ: iztočnica *stisniti*

(1) *trdno držeč, oprijemajoč z roko, rokami narediti, da na kaj deluje sila // obdajajoč s čim narediti, da na kaj deluje sila iz več smeri // tesno obdati*

(2) *s prijemom, objemajoč spraviti kaj v tesen dotik // trdno držeč dati kam*

(3) *narediti, da je med stvarmi, deli stvari manjši presledek, da ni presledka: // narediti, da je kaj tesno skupaj*

(4) *s silo narediti, da ima kaj manjši obseg // s stiskom, pritiskom poškodovati*

(5) *narediti, da na predmet, snov po vsej površini deluje sila, da se izloči tekočina // s stiskanjem, pritiskanjem spraviti iz česa*

(6) *z delovanjem sile na vso površino narediti, da kaj dobi določeno obliko*

6 V nadaljevanju LBS.

7 Lahko bi rekli, da je osnovna funkcija pomenskega indikatorja uporabniku pomagati identificirati določen koncept tako, da ga prikliče iz lastnega konceptualnega spomina (Geeraerts 1990: 196), ali kot pravi Hanks (2000: 8): »Slovarji niso namenjeni definiranju, pač pa je njihova naloga ustvariti vrsto namigov in asociacij, ki pomagajo povezati neznano z znanim.«

8 Pri oblikovanju pomenske sheme smo se v nekaterih segmentih približali teoriji pomenskih okvirjev v projektu FrameNet (Fillmore idr. 2003; Srdanović Erjavec 2007: 207–208, Krek 2008, Gantar 2009).

9 Tak tip razlag je bil za slovenščino uporabljen v angleško-slovenskem slovarju BRIDGE (ASSB: 2000). O tem več v Krek (2004: 7–12).

(7) *dati, spraviti kam, kjer je malo prostora // naskrivaj, nahitro dati*
(8) *s silo, z vztrajnostjo priti do česa*
(9) *izraža, da je kdo deležen neprijetnega stanja, kot ga določa samostalnik*
(10) *povzročiti kje topo bolečino // ganiti, prizadeti*
(11) *povzročiti, da kdo umre*
(12) *oditi, zbežati*

stisniti se
(1) *prikriti se, navadno skrčen, sključen*
(2) *s težavo priti skozi kaj ozkega, ovirajočega*

[2] LBS: Indikatorji in pomenske sheme pomenov in podpomenov za glagol *stisniti*

1 ***uporabiti fizični pritisk***
1.1 *oprijeti z dlanjo*
ČLOVEK stisne PREDMET z dlanjo
1.2 *oprijeti z rokama ali nogama*
ČLOVEK stisne PREDMET z rokami ali nogami
1.3 *oprijeti s prsti*
ČLOVEK stisne manjši PREDMET s prsti
1.4 *približati enake dele telesa*
ČLOVEK ali ŽIVAL stisne skupaj dva ENAKA DELA TELESA |ali| stisne PREDMET z ENAKIMA DELOMA telesa
1.5 *prijazno objeti*
ČLOVEK z rokami stisne drugega ČLOVEKA ali PREDMET tesno k sebi
1.6 *tesno se priviti*
ČLOVEK ali ŽIVAL se stisne k drugemu ČLOVEKU, ŽIVALI ali PREDMETU
1.7 *potisniti, poriniti ob kaj*
ČLOVEK stisne drugega ČLOVEKA ali PREDMET ob drug PREDMET ali PLOSKEV
1.8 *pritisniti skupaj*
ČLOVEK ali STVAR stisne DVA PREDMETA skupaj, lahko s pomočjo PRIPOMOČKA
1.9 *pritisniti z vseh strani*
STVAR, ki obdaja PREDMET, ga stisne z vseh strani
1.10 *pritisniti in sprožiti*
ČLOVEK stisne PREDMET, s čimer spravi napravo v delovanje
1.11 *skrčiti mišice*
ČLOVEK stisne MIŠICE |ali| se MIŠICE stisnejo
1.12 *oblikovati pest*
ČLOVEK stisne PEST |ali| stisne ROKO v PEST |ali| se ROKA stisne v PEST
1.13 *zriniti na manjši prostor*
ČLOVEK ali STVAR stisne KARKOLI na manjši PROSTOR
1.14 *preriniti se*
ČLOVEK se stisne skozi ozek PREHOD |ali| stisne PREDMET skozi ozek PREHOD
1.15 *obleči tesno obleko*
ČLOVEK se stisne v OBLAČILO |ali| stisne drugega ČLOVEKA v OBLAČILO
1.16 *oblikovati s stiskanjem*
ČLOVEK ali STVAR stisne PREDMET v določeno OBLIKO |ali| se ČLOVEK ali ŽIVAL stisne v določeno OBLIKO
1.17 *iztisniti mehko snov*
ČLOVEK stisne mehko SNOV iz predmeta na ali v drug PREDMET
1.18 *iztisniti tekočino*
ČLOVEK s PRIPOMOČKOM stisne SADJE |ali| stisne TEKOČINO iz SADJA |ali| stisne SADJE v TEKOČINO
1.19 *zmečkati, poškodovati*
NAPRAVA stisne ČLOVEKA ali DEL TELESA |ali| stisne ČLOVEKU DEL TELESA
1.20 *na silo poriniti*
ČLOVEK stisne SEBI ali drugemu ČLOVEKU PREDMET KAM kot darilo ali nagrado

2 ***vsiliti***
ČLOVEK stisne drugemu ČLOVEKU KARKOLI na silo

3 ***uspeti doseči***
ČLOVEK ali STROJ stisne kaj izjemnega iz STROJA

4 ***zmanjšati obseg***
ČLOVEK stisne KARKOLI na manjši OBSEG

4.1 *računalništvo*
ČLOVEK stisne računalniško VSEBINO, lahko s pomočjo PRIPOMOČKA

5 ***umreti***
ČLOVEKA stisne in umre

6 ***prestrašiti se***
ČLOVEKA stisne tesnoben občutek

7 ***izvajati ukrepe, pritisk***
ČLOVEK ali USTANOVA stisne drugega ČLOVEKA ali USTANOVO, lahko s pomočjo UKREPOV

8 ***povzročiti slab izid***
KAJ SLABEGA stisne ČLOVEKA, navadno v SLAB POLOŽAJ

9 ***potruditi se***
ČLOVEK stisne iz sebe dodaten trud, navadno na nekem PODROČJU

10 ***na hitro izpiti***
ČLOVEK stisne ALKOHOLNO PIJAČO

[3] Splošni/pedagoški slovar: Definicije so oblikovane na podlagi indikatorjev in pomenskih shem. Pomensko nujni elementi, ki so v pomenskih shemah označeni z velikimi črkami, so v definicijah lahko zapolnjeni s kolokacijskimi podatki iz LBS.

1.1–1.3 Kadar kdo stisne predmet, ga trdno oprime z dlanjo, prsti, rokami ali nogami.

1.4 Kadar kdo stisne ustnici ali čeljusti, ju približa tesno skupaj, navadno zato, ker je razburjen ali jezen.

1.5 Če kdo stisne drugega človeka ali predmet k sebi ali k prsim, ga objame, ker ga ima rad.

1.6 Kadar se človek ali žival stisne k drugemu človeku, živali ali predmetu, se tesno privije k njemu.

1.7 Kadar kdo stisne drugega človeka ali predmet ob zid, ograjo ali tla, ga tja na silo potisne ali porine.

1.8 Če kdo s prsti ali s pripomočkom ali če kaj stisne robove ali dva predmeta, ju pritisne skupaj, da se spojita ali združita.

1.9 Če stvar, ki obdaja predmet, tega stisne, nanj pritisne z vseh strani.

1.10 Kadar kdo stisne sklopko, gumb ali tipko, sproži delovanje naprave.

1.11 Kadar kdo stisne mišice, jih skrči in napne.

1.12 Kadar kdo stisne roko, prste ali dlan v pest, oblikuje pest.

1.13 Če kdo stisne koga ali kaj v obroč ali na manjši prostor, ga tja zrine in omeji.

1.14 Če se kdo stisne ali stisne kaj skozi ozek prehod, s težavo pride skozenj ali spravi kaj skozi prehod.

1.15 Če se kdo stisne v obleko, si jo s težavo obleče, ker je pretesna.

1.16 Če kdo stisne predmet ali snov v balo, kocko ali kepo, ga oblikuje v tako obliko.

1.17 Kadar kdo stisne mehko vsebino iz česa, jo iztisne na ali v drug predmet.

1.18 Kadar kdo s prsti ali pripomočkom stisne sadje, iztisne tekočino iz njega.

1.19 Če naprava stisne človeku prste, nogo ali glavo ali če ga stisne ob drevo ali zid, ga močno poškoduje.

1.20 Kadar kdo stisne komu denar ali predmet v žep, dlan ali roko, mu ga da kot darilo ali za nagrado.

2 Če kdo stisne drugemu človeku podkupnino ali predmet, mu da to na skrivaj.

3 Če kdo stisne moč ali hitrost iz motorja ali naprave, mu uspe doseči tolikšno moč ali hitrost.

4 Če kdo stisne kaj na manjši obseg, doseže, da zavzame manj prostora.

4.1 Če kdo stisne datoteko s programom, zmanjša velikost računalniške vsebine.

5 Če koga stisne ali rečemo, da je koga stisnilo, s tem povemo, da je zbolel ali umrl.

6 Kadar koga stisne pri srcu, v grlu, želodcu ali prsih, občuti tesnobo ali strah.

7 Kadar ustanova stisne koga z davki ali ukrepi, ga skuša v kaj prisiliti ali vplivati nanj.
8 Če ukrepi ali nastale spremembe koga stisnejo, ga spravijo v slabši položaj kot prej.
9 Kadar kdo stisne na kakem področju, se dodatno potrudi za uspeh.
10 Če kdo stisne pijačo, jo na hitro izpije.

5 Zaključek

Od nastanka SSKJ je leksikografska teorija in praksa doživela precejšnje spremembe. Največji vpliv na te spremembe so imeli tehnološki razvoj na področju računalništva, predvsem nove možnosti jezikoslovnega obdelovanja velike količine besedil v elektronski obliki, razvoj didaktičnih in pedagoških teorij pri poučevanju in usvajanju maternega in tujih jezikov, zlasti razvoj na področju didaktičnih gradiv v elektronski obliki, ter nenazadnje tudi razvoj na področju jezikoslovja, kjer smo lahko spremljali prevrednotenje generativnih teoretskih izhodišč v prid holističnih teorij, pri katerih analiza vsakega jezikovnega pojava poteka hkrati na vseh tradicionalno ločenih jezikoslovnih ravneh – skladenjski, oblikoslovni in pomenski.

V članku smo želeli izpostaviti nujnost razmisleka o izdelavi pedagoško zasnovanega šolskega slovarja, ki upošteva nova dognanja in tehnološke možnosti, ki jih ponujajo sodobni jezikovni viri in orodja, hkrati pa si želimo, da bi ponujene rešitve spodbudile tudi razmislek o pomenski obravnavi slovarskih iztočnic v trenutno edinem enojezičnem slovarju slovenskega jezika.

Literatura in viri

ATKINS, B. T. Sue, RUNDELL, Michael, 2008: *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.

BARNBROOK, Geoff, 2002: *A local grammar of definition sentences*. Amsterdam: John Benjamins (Studies in Corpus Linguistics 11).

FILLMORE, Charles, JOHNSON, Christopher, PETRUCK, Miriam. R. L., 2003: Background to Framenet. *International Journal of Lexicography* 16/3. 235–250.

GEERAERTS, Dirk, 1990: The Lexicographical Treatment of Prototypical Polysemy. Tsohatzidis, Savas L. (ur.): *Meanings and Prototypes*. London. Routledge. 195–210.

GANTAR, Polona, 2009: Leksikalna baza: vse, kar ste vedno želeli vedeti o jeziku. *Jezik in slovstvo*, 54/3–4. 69–94.

GANTAR, Polona, GRABNAR, Katja, KOCJANČIČ, Polonca, KREK, Simon, POBIRK, Olga, REJC, Rok, ŠORLI, Mojca, ŠUSTER, Simon, ZARANŠEK, Petra, 2009: *Specifikacije za izdelavo leksikalne baze za slovenščino: Kazalnik 6*. Projekt »Sporazumevanje v slovenskem jeziku« ESS in MŠŠ: <http://www.slovenscina.eu/Vsebine/Sl/Kazalniki/Kazalnik6/Kazalnik6.pdf.>. (Dostop 12. 9. 2009.)

HANKS, Patrick, 1987: Definitions and Explanations. Sinclair, John (ur.): *Looking Up: An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing*. London in Glasgow: Collins ELT.

HANKS, Patrick, 2000: Contributions of Lexicography and Corpus Linguistics to a Theory of Language Performance. Heid, Ulrich, Evert, Stefan, Lehmann, Egbert, Rohrer, Christian (ur.): *Proceedings of the Ninth EURALEX Congress*. Stuttgart: University of Stuttgart. 3–14.

KOSEM, Iztok, 2006: Definicijski jezik v Slovarju slovenskega knjižnega jezika s stališča sodobnih leksikografskih načel. *Jezik in slovstvo* 51/5. 25–45.

KREK, Simon, 2004: Slovarji serije COBUILD in formalizacija definicijskega jezika. Jezik in slovstvo 49/2. 3–16.

KREK, Simon, 2008: FrameNet in slovenščina. *Jezik in slovstvo* 53/5. 37–54.

MÜLLER, Jakob: Kritične misli in zamisli o SSKJ. *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika, 23. in 24. oktober 2008*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 17–25.

RUNDELL, Michael, 1988: Changing the rules: why the monolingual learner's dictionary should move away from the native-speaker tradition. Snell-Hornby, Mary (ur.), *ZüriLEX '86 Proceedings*. Tübingen: Franke Verlag. 127–137.

RUNDELL, Michael, 1998: Recent trends in English pedagogical lexicography. *International Journal of Lexicography* 11/4. 315–342.

RUNDELL, Michael, 2006: More than one way to skin a cat: why full-sentence definitions have not been universally adopted. Corino, Elisa, Marello Carla, Onesti, Cristina (ur.): *EURALEX 2006 Proceedings*. 323–337.

SINCLAIR, John, COULTHARD, Malcolm, 1974: *Towards an Analysis of Discourse: English Used by Teachers and Pupils*. Oxford: Oxford University Press.

SINCLAIR, John, 1987: *Looking Up: An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing*. London in Glasgow: Collins ELT.

SRDANOVIČ ERJAVEC, Irena, 2007: Vloga korpusa v analizi pomena in rabe stalnih besednih zvez: primer japonske zveze ki ni suru. Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah. Kržišnik, Erika, Eismann, Wolfgang (ur.): *Europhras Slovenija 2005*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta: Oddelek za slovensitiko.

STABEJ, Marko, ROZMAN, Tadeja, PIRIH SVETINA, Nataša, MODRIJAN, Nina, BAJEC, Boštjan, 2008: Jezikovni viri pri jezikovnem pouku v osnovni in srednji šoli. Končno poročilo z rezultati projekta. *Evalvacija vzgoje in izobraževanja v RS: Aktivnost št. 2 - Sekundarne analize podatkov in indikatorji kakovosti*. Pedagoški inštitut, Ministrstvo za šolstvo in šport RS, Evropski socialni sklad. <http://www.trojina.si/Vsebine/Sl/Projekti/Projekti.aspx.>. (Dostop 23. 8. 2009.)

VIDOVIČ MUHA, Ada, 1999: Čas in prostor, ujeta v slovenski slovar 20. stoletja. Kržišnik, Erika (ur.): *35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 7–26.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje - Govorica slovarja*. Ljubljana: ZIFF.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 2009: Poskus določitve meril slovarskega pomena. Perdih, Andrej (ur.): *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika, 23. in 24. oktober 2008*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 27–35.

ASSB: *Angleško-slovenski slovar BRIDGE*, 2000: Štern, Polona. Ljubljana: DZS.

CCED: *Collins Cobuild English Dictionary for advanced Learners*, 2001[3]. Glasgow: Harper Collins Publishers.

CSD: *Collins School Dictionary*, 2009: Četrta pregledana izdaja. London: Collins.

MEDAL: *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*, 2007[2]. Oxford: Macmillan Publishers Ltd.

SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika na CD-romu z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki.* Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik, DZS.

INFRASTRUKTURA SLOVENISTIČNE LITERARNE VEDE

Miran Hladnik
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 821.163.6.09:004.738.5

Slovenistična literarnovedna infrastruktura je predmet nujne posodobitve, ki zajema digitalizacijo njenega predmeta slovenske književnosti od začetkov do danes, preselitev kompletne strokovne komunikacije, raziskovalnega ter pedagoškega dela na internet ter digitalizacijo preteklih literarnovednih objav. Članek predstavlja trenutno stanje teh procesov in njihovo perspektivo.

slovenistika, digitalizacija dokumentov, podatkovne zbirke, Digitalna knjižnica Slovenije, Videolectures, Wikivir, Wikipedija

Slovene literary studies is being rapidly brought up to date through the digitalisation of Slovene literature from its beginnings to the present, the relocation of academic communication, research and teaching work to the Internet, and the digitalisation of past published works on literary studies. The article describes the current situation and takes a look into the future.

Slovene Studies, digitalisation of documents, databases, Slovene Digital Library, video lectures, Wikisource, Wikipedia

Infrastruktura je družboslovni pojem in pomeni temeljne tehnološke in organizacijske pogoje za funkcioniranje socialnega sistema oz. podjetja. Pojavil se je v 20. letih 20. stoletja, popularen pa je postal v 80. letih, zadnje čase tudi v humanistiki. Pred leti bi na vprašanje, kaj si predstavljamo pod infrastrukturo literarne vede, najprej pomislili na raziskovalne in izobraževalne inštitucije s knjižnicami, po vsebinski strani pa na tista strokovna področja s pripadajočimi inštitucijami, ki smo jim dodelili status t. i. pomožnih ved: biografiko, bibliografijo in tekstologijo. Danes pomislimo na prost dostop do podatkov in na komunikacijske kanale, ki lajšajo dostop do njih in omogočajo distribucijo raziskovalnih rezultatov. Pod infrastrukturo razumemo v prvi vrsti internetne vsebine in orodja za udobno delo v stroki.[1] Neobhodno in samoumevno se nam zdi, da so na klik dosegljivi vsi mogoči bibliografski in biografski podatki pa tudi besedila sama. Novo je, da med osnovne pogoje za funkcioniranje literarnovednega sistema štejemo možnost nemudnega spletnega objavljanja, hrambe študij ter strokovnega diskutiranja.

Obsežnost pojma infrastruktura je odvisna od dojemanja naše lastne dejavnosti. Svojčas je bila običajna identifikacija raziskovalcev in univerzitetnih učiteljev s stroko, kar bi lahko

1 Christine L. Borgman, Scholarship in the Digital Age: Information, Infrastructure and the Internet, MIT Press. Ker je navajanje spletnih lokacij v tisku nesmiselno, saj jih nikoli ne pretipkavamo v brskalnikovo okno, nanje opozarjam samo s podčrtavo. Tudi datuma ogleda ne navajam, ker je samoumevno, da se povezave preverijo tik pred objavo.

povzeli z izjavo *Literarna veda, to smo mi* ali v ekstremnih primerih celo *Literarna veda, to sem jaz*. S tega stališča spada v infrastrukturo vse, kar omogoča naše delo. Bolj je v skladu z današnjim časom in zdi se bolj perspektivno dojemanje lastnega dela kot javnega servisa. S tega stališča javni interes oz. uporabniki določajo, kaj je potrebno za zadovoljevanje njihovih potreb v literarnovednem sistemu. Infrastruktura tedaj zajema tudi fakultetne oddelke in inštitute, ki se posvečajo literarnemu študiju in raziskovanju, skupaj z zaposlenimi učitelji, asistenti in raziskovalci. Te službe naj bi servisirale področja, kjer je literatura najbolj v obtoku, to pa so, navajam iz svojega *Praktičnega spisovnika*, »šolstvo s predmetom slovenščina, založništvo s potrebo po spremnih besedah, recenzijah in redakciji besedil, mediji s potrebo po literarnih kritikah, lokalne in državne oblasti ter javnost s potrebo po kulturni in nacionalni reprezentanci, ki se kaže v praznovanju jubilejev literarnih osebnosti ter podeljevanju literarnih nagrad«.[2] Vloga servisa je daleč manj ugledna kot tradicionalno samorazumevanje, ki so ga legitimirale posvečenost, predanost in odgovornost zgolj vzvišenemu predmetu samemu, to je slovenski književnosti, ki je bila zaslužna za vzpostavitev nacionalnega sistema in zavesti.

Infrastruktura stroke je iz treh segmentov. Na tisti segment, ki v skladu z etimologijo izraza (*infra-* lat. 'spodaj') čisto na dnu omogoča naše delo, to je na računalniško tehnologijo, se humanisti povečini ne spoznamo, zato o njej ne bom izgubljal besed. Naše kompetence se začenjajo pri drugem segmentu, to je pri vsebinah elektronske infrastrukture, kjer naj bi določali, katere informacije naj bodo vsak čas dostopne in v kakšnem preferenčnem zaporedju naj bodo postavljene, ter bili pri pripravi in postavljanju informacij sami dejavni. Mislimo na gradnjo elektronske knjižnice in podatkovnih zbirk s področja literarne vede. Tretji segment infrastrukture, ki ga konstituira razumevanje inštitucij kot javnega servisa, so t. i. »človeški viri« oz. po starem kadrovska zasedba; o tem sem nekaj že pisal,[3] podrobnejšo analizo pa bo treba prihraniti za drugo priložnost.

Posvetimo se torej samo digitalizaciji strokovnih vsebin. Ne gre samo za selitev obstoječih informacij s težko dostopnih arhivskih in knjižničnih lokacij na prosto dostopna internetna mesta, ampak tudi za spremembo razmerij med udeleženci v tem interesnem krogu. Včasih je javnost iz zaupanja v t. i. stroko prepuščala pobudo in selekcijo informacij literarnovednim avtoritetam. Ker ni več prepričljivih avtoritativnih arbitrov in splošno sprejetega kriterija za selekcijo in ker so bile literarnovedne inštitucije v razmerju do tehnoloških možnosti prej zadržane kot ne, so pobudo prevzemali posamezniki z zavestjo o pomembnosti nove raziskovalne in kulturne paradigme, ki jo definira možnost slehernikove aktivne in kreativne participacije. Slehernik v tej kulturi ni dojet samo kot uporabnik, ki posega po dostopnih informacijah, ampak kot človek, ki želi sodelovati tudi pri ponudbi informacij. Nov koncept lepo dokumentira ključni pojem *sharing*, katerega pomen 'kooperativna udeležba pri ponujanju informacij ali izkušenj' ali 'soudeležba pri uporabi, izkušnji ali veselju',[4] v slovenščini nima utrjenega prevoda. Slovenci pod *sharing* vztrajno razumemo samo udeležbo pri delitvi dela in dobička, ne uzaveščamo pa dovolj tistega pomena besede, ki izhaja iz koncepta *sharing economy* (obdarovalna ekonomija) in prihaja do izraza, npr. pri pojmu *shareware* (programska oprema, ki jo zastonj snamemo z interneta in jo plačamo

2 Praktični spisovnik (2002, 1. izdaja 1990) seznanja študenta s slovenistično literarnovedno infrastrukturo: z inštitucijami, publikacijami in orodji za ukvarjanje s književnostjo.

3 Slovenska književnost na Filozofski fakulteti 1919–1979–2009, *Slovenistika: Pogledi na eno od ustanovnih strok Univerze v Ljubljani ob njeni 90-letnici*, Ljubljana: Znanstvena založba FF, 2009, 30–49.

4 Prosto po The Free Dictionary.

samo v primeru, če jo zares in dalj časa uporabljamo) ter pri praksi licenciranja avtorskih del pod znamko Creative Commons. S tem izkazujemo svoje počasno sprejemanje in nezaupanje do nove kulturne paradigme.

Slovenske univerze so zadržane pri nujnem prehodu s tiskanih na digitalne objave. Stremljive univerze po svetu ena za drugo prehajajo s tiska na digitalno objavljanje. Tiska s tem seveda ni konec, ker bralec natisnjeno varianto publikacije vedno lahko naroči (*print on demand*, 'knjige na zahtevo'), čemur znajo ustreči tudi naše tiskarne,[5] ali pa publikacijo, ki jo dobi na zaslon, iztisne sam. Primarna oblika objave je zdaj elektronska. Novo dejstvo z eno potezo pomete s tradicionalnim »argumentom« proti objavljanju na spletu, češ da *je knjiga le knjiga*. Verodostojnost spletnih objav ni nič manjša, če za njimi stoji enak recenzijski mehanizem kot pri tiskanih znanstvenih revijah. Z ustreznim vmesnikom se da zavarovati tudi komercialna dimenzija znanstvenih objav, čeprav je pritisk na inštitucije, da rezultate raziskav, ki so financirane iz davkoplačevalskega denarja, objavljajo zastonj, vedno večji. Hramba in distribucija sta pri elektronskih publikacijah neprimerno učinkovitejši kot pri tiskanih publikacijah.

Digitalizacija zadeva vsa področja literarne vede (literarno zgodovino in teorijo, metodologijo in zgodovino stroke). Digitalizirati je treba obstoječe informacije leksikonske in enciklopedične narave, bibliografije, kataloge, članke, zbornike in monografske razprave. Digitalizirati se mora aktualno znanstveno publiciranje, komunikacija ob raziskovalnih projektih, konferencah in predavanjih ter merjenje znanstvene odmevnosti. Posneta javno dostopna predavanja bodo do neke mere nadomestila fizično obiskovanje predavanj.

Za katere vsebine konkretno gre v literarni vedi? Teoretiki razlikujejo med dvema vrstama informacij, med dokumenti in podatki. Dokument je fizična reprezentacija informacije s komunikacijsko intenco in funkcijo. V literarni vedi je dokument drugo ime za besedilo. Tradicionalno so besedila na papirju, neobjavljena kot rokopis, objavljena kot knjiga ali članek, po novem pa v obliki računalniške datoteke različnih formatov: besedilnih (txt, doc, rtf, pdf, html), slikovnih (jpg, gif, png), filmskih (avi, wmv), zvočnih (mp3, wav), kot blogi, e-pošta ali wikiji. Podatki so osnovni elementi informacije, pridobljeni večinoma z meritvami in prikazani v formatiranih zapisih v podatkovni zbirki ali v obliki tabel in grafov. Idealno literarnovedno spletišče naj bi vsebovalo tako podatke kot dokumente. Tako je zgrajena Digitalna knjižnica Slovenije dLib. Iskalcu ponudi najprej vrsto podatkov, ki ustrezajo njegovi poizvedbi, ponudi pa mu tudi, da s klikom na izbrani podatek prikliče na zaslon celotni dokument. Do neke mere gre v to smer tudi zbirka Nova beseda Primoža Jakopina. Uporabniku, ki išče določeno besedo, ponudi rezultat v obliki serije konkordanc (vsak zapis je svoj podatek), v posameznih primerih pa preko povezave na ustrezna spletišča omogoči tudi dostop do celotnega teksta, v katerem se iskana beseda pojavi.

Običajno je bilo težko priti do podatkov. Če jih nismo generirali sami pri svojih raziskavah, se je bilo treba potruditi in jih poiskati na mestih, kjer so bili dostopni za javno uporabo: besede v slovarjih ali kataložnih zbirkah, publikacije v objavljenih bibliografijah ali listkovnih katalogih knjižnic, avtorje in druga dejstva v leksikonih in enciklopedijah, bodisi natisnjenih bodisi v arhivirani obliki. Specialni podatki so bili v lasti in hrambi strokovnih kolegov in je bilo treba zanje prositi osebno, če avtorji niso poskrbeli za knjižno objavo, kot npr. Gregor Kocijan v bibliografijah slovenske kratke proze. Neredko je raziskovalec čepel nad svojimi podatki in jih ljubosumno čuval pred strokovnimi kolegi v

5 Storitve digitalnega tiska: Birografika Bori.

strahu, da jih bodo uporabili pred njim. Število javno dostopnih podatkovnih zbirk, iz katerih je mogoče poljubno črpati, včasih pa jim tudi kaj dodajati,[6] narašča. Za slovensko literarno vedo pridejo v poštev slovarji (*SSKJ*, Besede slovenskega jezika), besedilna korpusa Nova beseda in Fidaplus, bibliografije (slovenski vzajemni katalog Cobiss, zbirka Diplomske naloge iz slovenske književnosti na FF 1950–2008, zbirka Slovenski zgodovinski roman in Slovenska kmečka povest), leksikonske informacije biografskega značaja (Wikipedija, *Slovenski biografski leksikon (SBL)*, *Primorski slovenski biografski leksikon (PSBL)*). Pri konkretnem delu pridejo prav tudi druge informacije javnega značaja (Telefonski imenik Slovenije in slovenski zemljevidi na Geopediji).

Literarnemu zgodovinarju prideta prav dve vrsti digitalnih dokumentov, literarnovedni in literarni. Literarnovedna vsebina prihaja do uporabnika na zaslon z digitalizacijo starih in svežih letnikov strokovnih in znanstvenih revij. *Slavistična revija* od 1997 dalje sproti digitalizira svoje izdaje, za nazaj pa še leta 1993–1995, revija *Jezik in slovstvo* pa je dostopna v celoti tudi preko portala dLib. *Primerjalna književnost* se z enoletnim časovnim zamikom pojavlja na spletu od 2005 dalje, *Slovene Studies* napoveduje skorajšnji dostop do arhivskih izvodov od začetka izhajanja (1979–), *Acta neophilologica* pa do vzporedne digitalne oblike še ni prišla. Med zborniki z literarnovedno vsebino so od 2002 dalje dostopna Obdobja, od 2004 pa zborniki Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture. Oddelek za slovenistiko je l. 2009 na splet postavil dva zbornika (*Zbornik 4. slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja in Slovenistika: Pogledi na eno od ustanovnih strok Univerze v Ljubljani ob njeni 90-letnici*), knjižno izdane študijske programe pa postavlja na splet od leta 1997. Oddelčna kronika (Novice Oddelka za slovanske književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani ali Kronika ljubljanske slavistike 1996–1998) je izšla vzporedno na spletu leta 1998. Publikacije Slavističnega društva Slovenije so pospletene selektivno, npr. Kozma Ahačič, *Izvirne slovenske pesmi Jovana Vesela Koseskega* 2006 (Slavistična knjižnica, 9), Zborniki SDS 16–18 za leta 2005–2007. Založbe za digitalizacijo niso zainteresirane, pa naj gre za založbe akademskega ali komercialnega tipa. Na svojih spletnih straneh objavljajo samo naslovnice in kazala, v najboljšem primeru kakšen odlomek iz knjige, cele knjige pa zgolj na papirju. To velja za Znanstveno založbo FF, za zbirko Zora Filozofske fakultete v Mariboru in za zbirko Studia litteraria pri ZRC SAZU. Tudi med učbeniki so prosto dostopne spletne knjige redkost in posledica avtorjeve osebne iniciative, npr. Hladnikova *Praktični spisovnik* (2002) in *Slovenski zgodovinski roman* (2009).

Spremembe nakazuje nova serija Digitalne objave pri ZRC SAZU, kamor so vključene tudi Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva (e-ZISS), ki jih pripravlja Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede in prinaša sedem znanstveno kritičnih izdaj. Gre v glavnem za starejša besedila (Brižinski spomeniki, Škofjeloški pasijon, pridige Antona Martina Slomška, korespondenca Žiga Zoisa, mestne prisege), bližje sodobnosti pa so pesmi Antona Podbevška in roman *S poti* Izidorja Cankarja.

Filozofska fakulteta UL je pred leti poskusila s sprotnim objavljanjem diplomskih del na svojih spletnih straneh, vendar zadeva ni stekla in fakulteta je celo ukinila povezavo do njih, tako da je deset slovenističnih literarnovednih diplomskih del dostopno le z internega Seznama avtorjev diplomskih nalog iz slovenske književnosti. Posamično objavljene študije najdemo v osebnih spletnih bibliografijah nekaterih literarnih zgodovinarjev, npr. pri Miranu Hladniku in Marku Juvanu.

6 Razvezani jezik: Prosti slovar žive slovenščine.

Bolj kot aktualni literarnovedni razpravni dosežki so digitalizaciji naklonjene starejše publikacije, ki so 70 let po smrti avtorjev postale javna last. Rokopisno *Slovensko slovstvo* (1871/1872) Frana Levca smo digitalizirali in prepisali sami,[7] druge so prinesli digitalizacijski projekti pri Googlu ali dLibu in je tako na naših ramenih samo njihovo korigiranje in prestavljanje na Wikivir; strojno prepoznavanje je namreč pri starejših slovenskih tekstih pogosto problematično in je korektorjeva ročna intervencija nujna. DLibovo pospletenje edicije Knezova knjižnica, ki jo je izdajala prva slovenska založba znanstvenega tiska Slovenska matica, in pospletenje Slovenskih večernic je naplavilo tudi nekaj zgodnjih literarnovednih študij. To so Frana Levca Dr. Janez Bleiweis (SV 35, 1880), Matija Valjavec: Životopis, 1895 (KK 2, 1895) in Dr. Fr. Prešeren (KK 7, 1900), Josipa Cimpermana Življenje in pesni Franje Ser. Cimpermana (1874), Gregorja Kreka Einleitung in die slavische Literatur-geschichte; akademische Vorlesungen, Studien und kritische Streifzüge (1887) in Anton Aškerc, Studie mit Übersetzungsproben (1899), Ivana Prijatelja Drama Prešernovega duševnega življenja (*Naši zapiski* 1905) in Dragotina Lončarja ocena Prijateljeve študije Janko Kersnik, njega delo in doba, ki je izšla v goriški reviji *Veda* 1914.

Največja pridobitev digitalizacij zunaj Slovenije je serija literarnovednih knjig. Najprej sta tu dve knjigi Ivana Macuna, *Cvetje slovenskiga pesništva* (Trst, 1850) in *Kratak pregled slovenske literature* (1863) – poetika z antologijo in literarnozgodovinski pregled. V več kopijah so na voljo štiri knjige *Zgodovine slovenskega slovstva* Karla Glaserja (1894–98)[8] in deloma se slovenski književnosti posveča tudi Matije Murka *Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen* (1908). Dokler ne bodo pretvorjene v obliko podatkovne zbirke, bomo med dokumenti naštevali tudi digitalizirane bibliografske monografije: Franc Simonič, *Slovenska bibliografija (1550–1900)*, Janko Šlebinger, *Slovenska bibliografija za l. 1907–1912* in Niko Kuret, *Slovenska knjiga: Seznam po stanju v prodaji dne 30. junija 1939*.

Počasi narašča število posnetih predavanj. Na portalu Videolectures je v kategoriji Humanities: Literature osem predavanj (Milena Blažić, Miran Hladnik, Gregor Pompe, Alojzija Zupan Sosič, Andrej E. Skubic, Borut Telban, Jana Kolar), v drugih kategorijah pa še predavanja Tarasa Kermaunerja, Petra Svetine in Toneta Smoleja. Še druge najdemo na portalu Youtube (Helgo Glušič, Igorja Krambergerja) ali na seznamu v Slovenistični literarnovedni kašči (Gregorja Kocijana, Janeza Vrečka, Marijo Mitrović, Matjaža Zupančiča).[9] Popularnejše oblike literarnovednega diskurza v zvočnem ali filmskem zapisu se vsaj za nekaj časa pojavljajo tudi na radijskih in televizijskih spletnih straneh.

Na Wikipediji izvajajo infrastrukturne projekte študentje: Slovenski literarni zgodovinarji, Slovenska mladinska književnost, Slovenska literarna veda itn. V treh letih smo v okviru diplomskega seminarja postavili 160 gesel o slovenskih literarnih zgodovinarjih. Na seznamu jih je skoraj še enkrat toliko, torej za nadaljnja tri seminarska leta, vendar bomo v prihodnje raje dali prednost drugim enciklopedičnim informacijam (literarnovednim terminom, inštitucijam, tekstom, avtorjem), kar bo osnova za literarni portal na domači Wikipediji.[10]

Enako pomembna kot digitalizacija literarnovednih virov je digitalizacija glavnega predmeta slovenistične literarne vede, to je

7 Za natis se pripravlja kritična izdaja tega rokopisa s spremno študijo.
8 Včasih je publikacije težje najti, ker je jezik pri marsikateri označen kot hrvaški ali slovaški.
9 Predavanja je snemal Matjaž Rebolj ali pa kar sami s funkcijo video na fotoaparatu.
10 Angleški *Literature: Portal* navaja blizu 40 jezikov z Wikipedijinim literarnim portalom. Pomenljivo je, da Slovenci, ki se sicer radi postavljamo kot »literarna nacija«, moči za kaj takega do zdaj nismo zbrali.

slovenske književnosti. Infrastruktura literarne vede je v preteklosti nastajala ob dejavni participaciji literarnih zgodovinarjev in naša udeležba je nujna tudi pri digitalizaciji. Prvo slovenistično podjetje tega tipa, Prešernove konkordance, se je rodilo v tujini.[11] Tam se je dogajala tudi prva obširnejša digitalizacija klasikov v začetku 90. let.[12] Javno dostopni so ti teksti postali leta 1995, ko je v okviru literarnega spletišča na strežniku Instituta Jožef Stefan zaživela stran z naslovom Zbirka slovenskih leposlovnih besedil. Zadnja leta sveže digitaliziranih besedil ne postavljamo več sem, ampak na Wikivir, ki omogoča širšo udeležbo strokovnjakov in laikov pri tem početju.

Naštejmo še druge udeležence pri gradnji digitalnega skladišča slovenske književnosti. Za 300 knjig obsežni kontingent je poskrbel Franko Luin v zbirki Beseda,[13] ki pa po urednikovi smrti leta 2005 ni redno vzdrževana in vedno dosegljiva. Ker je bil Luin tipograf, so knjige lepo oblikovane, vendar smo jih, ker so nepriročno zaklenjene v pdf-format, konvertirali in prestavili na Wikivir. Skeniranje in prepoznavanje več kot 200 knjig, prevedenih iz nemščine, je organiziral Erich Prunč z graške univerze.[14] Delo za njegov projekt so opravili pri dLibu, zato so knjige dostopne tudi preko portala Digitalne knjižnice Slovenije. Projekt Rastko Slovenija je vseboval prevode slovenske književnosti v srbščino. Nekaj dragocenih slovenističnih publikacij se je znašlo na zaslonih po zaslugi Googlove digitalizacije štirih ameriških univerzitetnih knjižnic (Google knjige). Od tod imamo prve izdaje Valentina Vodnika, Franceta Prešerna in Antona Martina Slomška. Googlove knjige prezentira portal Internet Archive, kjer v rubriki Texts med 1,7 milijona knjigami najdemo tudi letnike Stritarjevega *Zvona* (1877–1879), Janeza Trdino, Antona Aškerca, Slovenske večernice in Knezovo knjižnico. Vsi drugi ponudniki slovenske književnosti iz naštetih virov večinoma le zajemajo: vatikanski Intratext, Logos Library, zvočne knjige, elektronske knjige za čitalnike in za mobilne telefone, Virtualna knjižnica s teksti, primernimi za branje z Braillovo vrstico.

Infrastrukturna podjetja so na vseh področjih (promet, komunala, komunikacija) obsežna in finančno zahtevna, zato se jih lotevajo velike inštitucije z državno podporo. Zelo nenavadno bi bilo, če bi pri naštevanju akterjev, ki vzpostavljajo infrastrukturne pogoje za funkcioniranje literarne vede, ostali le pri tujcih in domačih individualnih volonterjih. Domače inštitucionalne inštance, od katerih smo pričakovali akcijo (univerze, inštituti, nacionalna knjižnica, akademija in ustrezna ministrstva), so na civilizacijski izziv odreagirale sprva nekam zaspano in bile zato deležne mojih kritičnih pripomb, vendar je v zadnjih letih delo steklo in vzbuja zaupanje, da bo digitalni dostop do vsebin postopoma nadomestil tradicionalnega.[15] Od leta 2005 največ k rasti digitalnih vsebin prispeva Digitalna knjižnica Slovenije v okviru Nacionalne in univerzitetne knjižnice. Prednostno digitalizira starejšo fizično občutljivo in težko dostopno periodiko (210.000 enot v obliki člankov) in neknjižno gradivo (stare fotografije, plakate, notne zapise, rokopise, zemljevide, slike) ter disertacije; knjige (trenutno je prebranih samo 450) pridejo na vrsto pozneje. Literarni zgodovinarji

11 Peter Scherber, 1977: *Slovar Prešernovega pesniškega jezika*. Maribor: Obzorja.

12 Skeniral sem jih v prostorih Gesellschaft für wissenschaftliche Datenverarbeitung v Göttingenu (GWDG), kjer je bil tedaj zaposlen moj neformalni mentor v času Humboldtove štipendije Peter Scherber. Digitalizacija angleške književnosti je 20 let starejša: Michael Hart je zastavil z digitalizacijo literarne dediščine pod naslovom Gutenberg Project že leta 1971.

13 Tudi ta zbirka je locirana v tujini, na Švedskem, kjer je živel in delal Tržačan Luin.

14 TraDok – Translation-Dokumentation, Die Datenbank für "Literarisches Übersetzen" aus dem Projekt "Deutsch-slowenische/kroatische Übersetzung 1848–1918".

15 Leta 2009 je NUK za nakup elektronskih publikacij namenil že 45 % vseh sredstev.

smo dLibu hvaležni za *Kmetijske in rokodelske novice*, za nemško časopisje na Slovenskem v 19. stoletju in za časopise *Ljubljanski zvon* (1881–1941), *Dom in svet* (1888–1944), *Sodobnost*, *Novi svet*, *Ženski svet*, *Zora* itn.

Digitalizirana besedila so v formatih pdf in html in so različne kvalitete. Preference so bile primerno določene: digitalizacija prvih natisov namesto poznejših redakcij, redkih ali slabo ohranjenih tiskov in tistega gradiva, po katerem obstaja povpraševanje. 51 knjig Ivana Cankarja imamo tako zdaj pred sabo v neredigirani, avtentični obliki. Malo nerodno je, da so bile zaradi principa povpraševanja med starimi knjigami najprej skenirane prevedene, ne pa izvirne. Teksti niso šli skozi ročno (človeško) korekturo in zato pri začetnicah, akcentih, delitvah in pri slabši podlagi tudi na drugih mestih vsebujejo napake. Skenirani so bili skupaj s paginacijo, ilustracijami in slučajnimi bralčevimi rokopisnimi posegi, pri revijalnih objavah so tekstu priključeni tudi kosi drugih besedil na isti strani, pri knjižnih izdajah pa kolofon, reklame ipd. Vse to je pomembno za poznavanje konteksta objave, vendar bi ga bilo treba v html-obliki izločiti, pri pdf-obliki pa dodati listanje naprej in nazaj in tako omogočiti ogled širšega konteksta objave. Ker so napake tudi v metapodatkih (imenih avtorjev, naslovih, izpuščene so strani in poglavja), nekaterih posameznih objav ne moremo najti. Najdene napake sproti sporočamo in smo z odzivom zadovoljni. Največja hiba tega sicer zelo hvalevrednega podjetja je izoliranost podatkov na spletu. Napovedano vključitev dLibovih enot v Cobiss pozdravljamo, nujno pa bo treba tudi poskrbeti, da se spletišče odpre indeksiranju spletnih iskalnikov in iskanje tako postane hitrejše in udobnejše.

Brez dLiba je trenutna zaloga elektronsko dostopnih knjig v Sloveniji, kakor jo prešteje Cobiss, 43.000 enot, ko omejimo iskanje na slovenščino, pa 23.000. Številka je v največji meri posledica vpisov v zadnjih letih, pri čemer je opazno veliko diplomskih del – univerze so očitno pobudnik nove oblike knjige.[16] Delež elektronskih izdaj je med 3,5 milijona vpisov v Cobissu v najboljšem primeru komaj dober odstotek. Ko se pridruži še 300.000 dLibovih enot, se bo povzpel na 10 %.

S podporo Ministrstva za kulturo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani že drugo leto v okviru projekta Slovenska leposlovna klasika digitaliziramo leposlovje v skupnem obsegu osem milijonov besed. Študenti svoje digitalizacije ali popravljanje strojno prebranih del uveljavljajo kot del študijskih obveznosti, pozneje za višjo oceno pri izpitih in najbolj zavzeti, med katerimi je marsikdo z drugih univerz, tudi za honorar. Avtorji z obsežnejšim ali celo skoraj popolnim opusom so France Prešeren (vključno z nemško poezijo), Stanko Vraz, Janez Trdina, Fran Erjavec, Simon Jenko, Josip Stritar, Janez Mencinger, Jakob Alešovec, Josip Jurčič, Simon Gregorčič, Josip Cimperman, Fran Detela, Anton Koder, Jakob Sket, Ivan Tavčar, Janko Kersnik, Fran Maselj Podlimbarski, Pavlina Pajk, Fran Zbašnik, Anton Aškerc, Miroslav Malovrh, Peter Bohinjec, Fran Milčinski, Fran Jaklič, Rado Murnik, Ksaver Meško, Ivan Cankar, Vladimir Levstik, Milan Lipovec, Sonja Koranter.

Koliko dela je že opravljenega in koliko ga še čaka? Globalne količine so takele: na svetu je med 65 in 75 milijoni knjig, od česar jih je okrog 25 milijonov v javni lasti – kar pomeni, da so njihovi avtorji pokojni že več kot 70 let – in torej brez vprašanja na voljo digitalizaciji. Približno 10 milijonov knjig je že prosto dostopnih na internetu: dobrih osem milijonov jih ponuja Google (Google Book Search), 1,3 milijona jih dobimo na portalu Internet Archive, 0,5 milijona v World Public Library in 0,1 milijona na straneh projekta Gutenberg.[17]

16 Strožje iskanje samo v omrežju dostopnih monografij vrne precej manj zadetkov (4300 vseh oz. 2200 slovenskih).

17 Michael Hart, Re: [Humanist] 22.639 looking back, *Humanist Discussion Group* 22/641 (2009).

Slovenske količine so ustrezno manjše. Zelo preprost ukaz v Cobissu pokaže okrog 600.000 vseh monografskih publikacij v slovenščini.[18] Leposlovja je skupaj s ponatisi 24.500 knjig.[19] O skupnem deležu leposlovja je iz te številke težko sklepati, ker se je leposlovje v 19. stoletju in prvi polovici 20. stoletja dogajalo v veliki meri na straneh literarnih revij in v podlistkih dnevnega časopisja. Poznani so podatki o količini dveh obsežnih pripovednih žanrov, kmečke povesti (7,7 mio. besed do 1945) in zgodovinskega romana (26 mio. besed do danes), poznani sta tudi količini digitaliziranega leposlovja v okviru obeh slovenskih korpusov: v Novi besedi 12 mio besed (5 % od skupaj 240 mio. besed), v Fidiplus 21,5 mio. besed (3,5 % od skupaj 621 mio. besed). Po zelo grobi oceni bi bilo vsega izvirnega slovenskega leposlovja 300–600 milijonov besed (brez ponatisov pa ustrezno manj). Ker se digitalizirane enote iz različnih virov deloma prekrivajo, jih ni mogoče kar preprosto sešteti in lahko le zelo približno ocenimo, da imamo v digitalni obliki za 30–60 mio. besed leposlovja, kar je nekje med 5 in 20 %. Dveh tretjin celotne mase leposlovja žal zaradi avtorske zakonodaje, ki preprečuje prosto uporabo del tistih avtorjev, ki so mrtvi manj kot 70 let (zadnjih 70 let pa je, če sklepamo po zgodovinskem romanu, prispevalo dve tretjini leposlovne zaloge), ne moremo digitalizirati. Domnevamo, da smo nekje na polovici tega, kar je mogoče postaviti na splet brez spraševanja avtorjev ali avtorske agencije oz. brez dodatnih stroškov, kar je podobno globalnim razmeram.

Pregled nad kompletnim slovenskim digitaliziranim leposlovjem skuša vzdrževati seznam Slovenska literatura na internetu, ki ga s študenti ročno dopolnjujemo. Popisuje vsa obsežnejša digitalizirana leposlovna dela (knjige, zbirke kratke proze, pesniške zbirke, daljšo in srednjo dolgo prozo v revijah, pa tudi starejša krajša dela) in ponuja povezavo nanja, če so le javno dostopna. Trenutno vsebuje okrog 1800 zapisov, takih, ki pripeljejo na dokument, pa je 1142: 406-krat k Luinu, 400-krat na Wikivir, 200-krat na dLib in 70-krat na Zbirko slovenskih leposlovnih besedil.

Sodobno leposlovje tistih avtorjev, ki ne računajo več na to, da bi živeli od avtorskega honorarja, skladišči online literarna revija *Locutio*, zelo popularen je tudi pesniški portal Pesnik, česar vse se literarna veda še ni naučila izkoriščati.

Poleg podatkov in dokumentov spadajo v kibernetsko infrastrukturo še orodja za obvladovanje podatkov in dokumentov. Najpogosteje so vgrajena v ustrezna spletišča kot iskalniki in konkordančniki. Orodje, ki ga slovenistična literarna veda skupaj s celo neangleško humanistiko močno pogreša, je specializirani citatni sistem. Nadomešča ga Googlov Učenjak, v sili pa kar običajni Googlov iskalnik, s katerim najdemo omembe ali ocene določenega dela v spletnih objavah. Če gre za spletno objavo, v Googlu z ukazom *link* zlahka preverimo, kje vse jo na spletu citirajo.[20] Sicer je literarna veda glede računalniških orodij nezahtevna; v sili si jih sposodi od jezikoslovcev ali družboslovcev, svojih pa vsaj na Slovenskem ne razvija.[21]

Mislim, da je treba med infrastrukturne pripomočke šteti tudi orodja za strokovno komunikacijo. Tak je moderirani diskusijski forum Slovlit, ki letos obhaja desetletnico obstoja in 1200 naročnikom postreže s povprečno dvema strokovnima obvestiloma dnevno.

Potrdilo za to, da moje delo spada med infrastrukturna početja, mi je priskrbel Google.

18 Brez diplom in separatov je enot nekaj manj, če odštejemo prevode, pa precej manj.

19 Številko dobimo z ukazom uc=821.163.6* and py=1550:1989 and la=slv; vrsta gradiva: monografske publikacije, potem ko od zadetkov odštejemo literarnovedne knjige (uc=821.163.6.09).

20 Za *Praktični spisovnik* npr. link:http://lit.ijs.si/spisovn.html.

21 Česa vse se poslužujejo za analizo besedil kolegi v tujini, si je mogoče ogledati na spletišču TAPoR (Text Analysis Portal for Research).

Med zadetki pri iskanju infrastrukturnih zadev, ki zadevajo slovensko književnost, se je znašel neki dokument pri evropskem projektu HERA,[22] kjer sta med 32 infrastrukturnimi referencami navedeni dve podatkovni zbirki v mojem uredništvu: Zbirka diplomskih nalog iz slovenske književnosti in Zbirka slovenskih leposlovnih besedil. Kot odgovorni zanju je naveden Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, kar je seveda narobe. Etnologi so verjetno zaslužni le za vpis obeh zbirk v kakšno od svojih raziskovalnih poročil, mi pa godi, da se sklicujejo prav na naše slovenistično literarnovedno delo.

Digitalizacijo infrastrukturnih vsebin in menjavo komunikacijskih kanalov v stroki bi lahko primerjali s selitvijo. Selitve so naporna reč, toda vsaka selitev je priložnost za vzpostavitev boljšega reda in za blagodejno prevetritev. Vzemimo tako tudi digitalizacijo in pospletenje v literarni vedi. V novem mediju se nam razkrivajo nove razsežnosti predmetov, za katere smo mislili, da jih v celoti in dovolj poznamo, in to je čisto zadosten iztržek.

Literatura

HLADNIK, Miran, 2006: Sodobna slovenska literatura in elektronski viri / Contemporary Slovene Literature and Electronic Sources. Zupan Sosič, Alojzija, Nidorfer Šiškovič, Mojca (ur.): *Almanah Svetovni dnevi slovenske literature / Almanac World Festival of Slovene Literature*: Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko. 20–23.

HLADNIK, Miran, 2008: Slovene student projects in Wikipedia and Wikisource. Referat na 3. regionalni konferenci Wikimedije v Beogradu 20. decembra 2008.

HLADNIK, Miran, 2009: Za elektronsko knjigo. *Šolska knjižnica* 19/2–3. 126–33.

22 Slovenia: Academic field and financial aspects of the existing research infrastructure.

AL' PRAV SE PIŠE ... – SPLETNA RAZGLABLJANJA O SLOVENSKEM JEZIKU

Nataša Hribar
Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

UDK 811.163.6'271.1:81'35(038)=163.6:004.738.5

V prispevku na primeru vprašanj uporabnikov slovenskega jezika, objavljenih na spletnem forumu, ugotavljam, katera vprašanja, povezana z rabo jezika, uporabnikom delajo največ težav, koliko jim pri teh težavah (lahko) pomagajo obstoječi jezikovni priročniki in ali so priročniki dovolj razumljivi in pravila dovolj enostavna, da jih tudi laični uporabniki zlahka poiščejo in ustrezno razumejo. Ob koncu prispevka se sprašujem o nujnosti in koristnosti takih in podobnih svetovalnih servisov ter ponujam v razmislek: ali so internetne svetovalnice ena od poti, da se slovenistična stroka, morda pod okriljem kakšnega urada, bolj približa novim generacijam?

jezikovni priročniki, pravopis, slovnica, raba jezika v praksi

Taking questions posted by Slovene language users on a web forum as an example, the article deals with the question of which aspects of language use are the most difficult for language users, to what extent these difficulties can be overcome with the help of existing grammar guides and whether the rules and explanations in the books are straightforward enough to be easily found and correctly understood by ordinary users. The question is also posed as to whether language forums might represent a way for Slovene Studies specialists, perhaps under the auspices of some official body, to approach new generations.

grammar guides, orthography/spelling, grammar, practical language use

1 Uvod

Ko je leta 2001 izšel novi *Slovenski pravopis* (dalje SP), so se ob njem razvile burne razprave. Nekateri so ga hvalili, drugi kritično ocenjevali. Marsikdo se strinja, da smo tak priročnik potrebovali in da ga še kako potrebujemo. Pa ne le tisti, ki se s slovenskim jezikom ukvarjamo poklicno ali pa smo v pravopise in slovarje prisiljeni pogledati zato, ker to od nas zahtevajo učitelji. Morda ga še bolj kot mi potrebujejo tisti, ki so se s pravopisnimi in slovničnimi pravili nazadnje nekoliko bolj poglobljeno seznanjali v osnovni in/ali srednji šoli, od takrat pa je za mnoge minilo že precej let in se marsikaj spremenilo.

V prispevku želim ugotoviti, katera so tista vprašanja, ki uporabnikom slovenskega jezika delajo največ težav, še zlasti, če v osnovnih priročnikih nanje ne najdemo odgovora. S tem želim odpreti razpravo o ustreznosti in natančnosti definicij, ki naj bi jih poznali vsi pišoči, ne le strokovnjaki, se dotakniti vprašanja prevelikega števila izbirnih možnosti, ki uporabnike zmedejo, in pa okornosti ter zapletenosti nekaterih pravil, ki od uporabnikov zahtevajo preširoko znanje, da bi normam lahko sledili tudi jezikoslovni laiki.

Gradivo za analizo sem dobila na spletnem forumu z naslovom *Al' prav se piše kaša ...?* (http://med.over.net), na katerem uporabniki postavljajo vprašanja, povezana s slovenskim jezikom, debatirajo o težavah, s katerimi se srečujejo pri svojem delu ali v svojem vsakdanu, izražajo mnenja o priročnikih, rabi jezika v medijih, knjigah itn. Analiza je zajela obdobje dveh mesecev (marec in april 2009)

in več kot sto za našo raziskavo relevantnih[1] vprašanj.

2 Tipi vprašanj glede na vsebino

Vprašanja, ki so jih uporabniki foruma postavili drugim uporabnikom, sem glede na vsebino razvrstila v več kategorij in znotraj posamezne kategorije oblikovala podkategorije, če je bilo na določeno temo postavljenih več vprašanj. Pri vsaki kategoriji sem izpostavila najpogostejše težave, kakor jih je pokazalo analizirano gradivo, in po potrebi navedla tudi primere. Ob tem me je zanimalo predvsem to, zakaj se konkretne težave pojavljajo. Odgovore sem skušala izpeljati iz vprašanj uporabnikov in odgovorov nanje.

2.1 Pravopis

Največ vprašanj je bilo, po pričakovanjih, pravopisnih. Ta so se nanašala na rabo velike oz. male začetnice, zapisovanje in sklanjanje prevzetih besed, rabo vejic ter pisanje skupaj, narazen ali z vezajem.

2.1.1 Raba velike oz. male začetnice

Pregled vprašanj, ki se nanašajo na rabo velike in male začetnice, kaže, da imajo uporabniki največ težav pri tistih imenih, kjer obstajata dve (ali celo več) možnosti. Uporabniki, kot izkazuje gradivo, očitno težko ustrezno izbirajo med dvema v priročniku dovoljenima »izbirnima«[2] možnostma, saj to od njih zahteva širše znanje in včasih tudi ustrezno utemeljitev izbrane možnosti. Najobsežnejšo debato v zvezi s tem vprašanjem je na spletnem forumu v analiziranem obdobju odprlo vprašanje, kako pisati imena (naslove) pogodb: *amsterdamska*, *maastrichtska*, *rimska*, *lizbonska*, *niška pogodba*, v razpravi o tej temi pa so se odprla še nekatera podvprašanja: kdaj in ali sploh je možno tudi *Evropsko komisijo*, *Evropski parlament*, *Svet Evropske unije*, *Sodišče Evropskih skupnosti* ipd. pisati tudi z malo (po analogiji z *vlada* : *Vlada Republike Slovenije*),[3] ali je imena zgoraj naštetih institucij mogoče krajšati (*Komisija*, *Parlament*, *Svet*, *Sodišče*) ipd.

Gradivo je pokazalo, da so težave tudi s primeri, ki v priročnikih niso eksplicitno navedeni, npr. zapisovanje imen arheoloških najdišč (*Najprimernejše ime za najdišče je bilo na dlani: Cheyokolnah ali »drevo/Drevo na hiši«*), velika ali mala začetnica v razlagi pomena (*Videz, ki ga daje Villahermosa danes, pa komajda upravičuje njeno ime, ki pomeni »lepo mestece«*), imena šolskih in študijskih predmetov (*pri slovenskem jeziku smo obravnavali : pri Uvodu v jezikoslovje smo obravnavali : pri predmetu Uvod v jezikoslovje*) itn. V zvezi z rabo velike in male začetnice torej lahko ugotovim, da so težave zlasti zaradi dvojnih možnosti in pa pri primerih, ki v pravilih ali slovarju SP niso eksplicitno omenjeni.

2.1.2 Prevzete besede

Med vprašanji, ki so se nanašala na prevzete besede, kakšnih posebej zapletenih ni bilo; večinoma je odgovore nanje mogoče najti v priročnikih. Izkušnje, ki sem jih nabrala v skoraj desetletju dela s študenti prvih letnikov slovenistike ter prvih in drugih letnikov prevajalstva, pa kažejo, da sta zlasti sklanjanje prevzetih imen ter tvorba svojilnih in vrstnih pridevnikov iz prevzetih imen eni težjih poglavij slovenskega pravopisa, ki ne delata težav samo laičnim uporabnikom slovenskega jezika, ampak

1 Relevantnih zato, ker se pojavljajo tudi vprašanja tipa »Katero narečje vam je najbolj všeč?«, »Kaj menite o jeziku v knjigah za mladino?«, »Kaj je materni jezik?« in podobno.

2 Izbirnost seveda ne v smislu poljubnosti izbire, temveč v odvisnosti od konteksta oz. »statusa« konkretnega poimenovanja – uradno proti splošno poimenovanje.

3 Kot zanimivost navajam citat redne uporabnice in moderatorke foruma: »V dodatno utemeljitev svoji navedbi glede velike začetnice navajam še tole: iz Evropske komisije oz. Generalnega direktorata za prevajanje, Slovenskega prevajalskega oddelka v Luxembourgu, so dali natančna navodila glede določenih zapisov, seveda v glavnem vezanih na EU, med drugim tudi, kako pisati tovrstne pogodbe: Z veliko pišemo ustaljena neuradna imena dokumentov: Maastrichtska in Rimska pogodba (Gl. Slogovni priročnik Komisije, str. 24).«

marsikdaj tudi strokovno bolj podkovanim; še zlasti, če izvornega jezika ne poznamo.[4] Velika težava so tudi številne nepotrebne dvojnice (npr. *Dumasov/-ev*, § 960) in pa redkeje rabljena imena (prim. Kocjan Barle 2002: 247–249). Naj navedem le en primer iz gradiva: sklanjanje francoskega imena *Seine-Saint-Denis*, kjer je težava zaradi v govoru nemega izglasnega pisanega soglasnika; uporabnik se je spraševal, ali v odvisnih sklonih ohraniti pisani soglasnik in pisati tudi govorjeni *j* (*Seine-Saint-Denisju*) ali zapisovati samo govorjeni *j* (*Seine-Saint-Deniju*) ali kako drugače.[5]

2.1.3 Vejica

Vprašanja v zvezi s postavljanjem vejic so pričakovano zelo pogosta. Kot kaže gradivo, uporabniki pravil SP marsikdaj ne znajo aplicirati na konkretne zglede. Na spletnem forumu tako objavljajo cele odstavke in sprašujejo, ali je na nekem mestu vejica ali ne, le redki pa vprašajo, zakaj vejica tam je oz. zakaj je ni, čeprav je moderatorka (in še nekaj drugih aktivnih članov) načeloma kar potrpežljiva in vedno znova in znova navaja pravila, paragrafe, razlage ... Iz tega lahko sklepam, da forum obišče precej ljudi, ki se jim niti ne da razmisliti, kako bi bilo prav. To je pač najlažja (in celo brezplačna) pot, da pridejo do pravopisno pravilnega zapisa.

Veliko vprašanj se je nanašalo tudi na rabo (in stičnost) vejice pri datumih, dostavkih tipa *d. d.* ipd. Ker je odgovore na vsa ta vprašanja mogoče najti v SP, domnevam, da se težave pojavljajo predvsem zaradi zelo neenotne, s pravopisnimi pravili neskladne rabe.[6] Nekateri uporabniki pravilo sicer preverijo v SP, a niso dovolj prepričani sami vase. Vedno pa se najdejo tudi primeri, na katere v SP odgovora ne najdemo tako enostavno (ali pa sploh ne), npr. *Veš kaj so rekli?*; *saj ne da/saj ne, da*.

2.1.4 Pisanje skupaj, narazen ali z vezajem

Pri tem pravopisnem vprašanju imajo uporabniki težave zlasti z laikom manj znanimi strokovnimi izrazi oz. poimenovanji, ki so besedotvorno priredne ali podredne zloženke. Tudi če uporabnik pozna razliko med prirednimi in podrednimi zloženkami ter posledično različnim načinom zapisovanja, pa je nestrokovnjakom na konkretnem strokovnem področju včasih težko razbrati, ali gre npr. za *kulturni in antropološki* pojav ali pridevnik izhaja iz *kulturne antropologije*. V SPS in SSKJ mnogih zloženk tega tipa ne najdemo (npr. *etnokulturni*), korpus FidaPLUS pa tudi velikokrat izkazuje zelo neenotno rabo ali pa je zgledov premalo za sklepanje o »pravilnem« zapisu.[7]

2.2 Oblikoslovje in besedotvorje

Tudi pri oblikoslovju in besedotvorju se kot ena večjih težav kažejo dvojnice, npr. *na/v Poljski/na Poljskem*, *tro-/trisobno stanovanje*, in pa

4 V mislih imam predvsem ohranjanje izglasnega nemega samoglasnika, kadar vpliva na izgovor pred seboj stoječega soglasnika (gl. SP, § 772).

5 Uporabnik ima težave zaradi zapletenih (in neenotnih!, gl. SP, § 781 in § 960; prim. tudi geslo *premier* v SSP) pravil v zvezi s sklanjanjem prevzetih besed, ki imajo v govoru in pisavi različno obliko; (gl. SP, § 784, 960).

6 Ob tem velja omeniti težave posameznikov in podjetij pri registraciji podjetij. Citiram besedilo uporabnice spletnega foruma: »In zadeva je taka, da se lahko registrira samo in le naziv s.p. Seveda sem na Ajpesu želela biti registrirana kot s. p., vendar so me poučili, da to ni mogoče. /.../ Torej moram imeti – čeprav sem lektorica – v svojem nazivu s.p. Sem si pa 'izborila' vsaj eno vejico, tako da sem Lektor'ca, Ime Priimek s.p. – brez vejice za priimkom in s stičnim s.p. torej.«

7 Navajam nekaj podatkov iz FidePLUS: *kulturnoantropološki* – 7 pojavitev, *kulturno-antropološki* – 11, *kulturno antropološki* – 0; *etnokulturen* – 11 pojavitev, *etno-kulturen* – 13, *etno kulturen* – 0. V navedenih primerih je pojavitev premalo, da bi lahko sklepali o pravilnosti ali večji uveljavljenosti katerega od zapisov. Višji odstotki pri kateri od oblik zapisa so pri tistih tvorjenkah, ki jih navaja tudi SPS, npr. *socialnoekonomski* – 21 % pojavitev, *socialno-ekonomski* – 68 % (to navaja tudi SPS; v SSKJ je zapis skupaj), *socialno ekonomski* – 11 %; *kulturnopolitičen* – 58 % pojavitev (tako je zapisano tudi v SPS), *kulturno-političen* – 34 %.

dvojna (neenotna) raba v praksi, npr. pri sklanjanju kratic: *NLB-∅/-ja*; *EU-∅/-ja*; *OZN-∅/-ja*, *DZ-∅/-ja*.[8] Več primerov se je nanašalo tudi na slovnično število (povratnega) svojilnega pridevnika ob priredno zloženi samostalniški zvezi (*Hvala za tvoji skrb in pomoč*; *Voda spreminja svojo/svoji lego in obliko*). Oblikoslovna in besedotvorna vprašanja torej ponovno potrjujejo zgoraj zapisano ugotovitev, da dvojnice uporabnike v glavnem zmedejo.

2.3 Skladnja

Pri skladnji uporabnikom slovenskega jezika največ težav povzročajo vezava in vezljivost ter besedni red. Navajam nekaj primerov: *cena svobode* ali *cena za svobodo*; *iti v/na bazen*; *govoriti na/po televiziji* – *V dokumentaciji je poudarek predvsem na čas trajanja izgradnje, cilje projekta ... – Vse definicije so več ali manj usmerjene na /.../ rezultate procesov, ki so namenjeni za uporabnike ... – Izraz rekreativno povezuje s športnimi in drugimi dejavnostmi v prostem času* (vprašanje obveznih prostih mest ob glagolu: kdo/kaj povezuje koga/kaj s kom/čim) – *Potrebno se je izogniti* ali *je izogniti se cesti A3* (mesto naslonk v stavku) – *Bolje se je tudi ne vrniti* ali *je tudi se ne vrniti* ali *je tudi ne vrniti se pred 11. uro* (zaporedje naslonk v naslonskem nizu) itn.

Skladnja je tista jezikovna raven, ki je v primerjavi s pravopisom, pa tudi z drugimi jezikovnimi ravninami, precej manj predpisljiva in posledično naučljiva (ob tem se seveda sprašujem, ali uporabniki sploh znajo pogledati v ustrezne priročnike oz. vire), vpliv tujih jezikov (še zlasti pri prevodnih besedilih) je lahko zelo močan, velik vpliv na rabo pa imajo tudi narečja oz. pogovorni jezik. Spregledati ne gre niti neenotne rabe v vsakdanji komunikaciji,[9] kar – kot sem ugotavljala že v prejšnjih točkah – uporabnike običajno zmede.

Kot kažejo izkušnje, pa se vedno znova pojavljajo težave s skladenjskimi strukturami, pri katerih je v osebku samostalniška zveza s količinskim izrazom. Uporabnik na spletnem forumu je navedel primera *Milijoni turisti so prišli* – *Milijone turistov je prišlo*, težave pa so še s količinskimi izrazi tipa *večina*, *skupina*, *množica*, *polovica*, *milijon* ipd. ter obliko pridevniškega povedkovega določila v stavkih s takimi besednimi zvezami v osebku (npr. *Večina ljudi je bilo/bila osamljenih/osamljena* proti *Veliko ljudi je bilo osamljenih*) oz. obliko glagola v pretekliku *(Večina ljudi je prišlo/prišla*). Problematika je obsežna in zahtevna, raba izkazuje veliko neenotnost, zato bi skladenjske strukture tega tipa potrebovale posebno obravnavo.

2.4 Oblikovanje besedil

Nekaj vprašanj je bilo povsem tehničnega tipa – kako navajati seznam literature; kako pisati kazalo, zlasti če poglavja nivojsko številčimo; kako odstavčno naštevati – velika ali mala začetnica, katera ločila na koncu odstavkov; oznaka za opombo – pred ali za ločilom; ločila pri citiranju – citiranje premega govora (npr. *Iz stavka »Jaz? Saj ne bom jokala ... Od veselja jokam,« lahko razberemo, da je vez med materjo in sinom zelo močna.*). Osrednji priročniki se teh vprašanj v glavnem ne dotikajo, kar je slabo, saj uporabniki ne vedo, kam pogledati. Vsaka revija, založba, uredništvo, fakulteta, pa tudi posamezni oddelki znotraj ene

8 Uporabniki so opozorili na skoraj dosledno sklanjanje naštetih kratic po moški sklanjatvi na teletekstu TV SLO (torej *NLB-ja*, *EU-ja*, *DZ-ja*, *OZN-ja*). Rabo sem preverila v FidiPLUS: v vseh naštetih primerih izrazito prevladuje sklanjanje po tretji ženski sklanjatvi. Na hitro sem preletela tudi rabo na portalu www.rtvslo.si: večinoma sklanjajo po moški sklanjatvi, vendar nedosledno (npr. *generalni sekretar OZN-a*; *predstavniki OZN-ja*; *v mirovnih operacijah OZN*; *v DZ* in tudi *v DZ-ju*; zapisujejo tudi *Gradnja AC-jev je mogoča ...*). Sklanjanje po prvi moški sklanjatvi na prvem mestu navaja tudi SPS (gl. gesla *OZN*, *EU*, *NLB*).

9 FidaPLUS: *cena za svobodo* : *cena svobode* – 14 : 45; *iti na bazen* : *iti v bazen* – 33 : 23 (od tega jih je precej v pomenu 'iti v vodo'; dejansko torej prevladuje zveza *iti na bazen*); *govoriti po televiziji* : *govoriti na televiziji* – 16 : 19 (SPS navaja samo *govoriti po televiziji*, *po radiu*).

fakultete imajo tako svoja pravila in navodila, kar v rabo prav tako vnaša precej zmede.

2.5 Odzivi na rabo jezika v medijih

Precej razburjenja med uporabniki spletnega foruma sprožajo mediji, še zlasti oglasna sporočila. Nekateri se na rabo v medijih odzivajo z zgražanjem, drugi pa se zgolj sprašujejo, ali je tako prav, iščejo utemeljitve za določeno rabo ipd. Še največ vprašanj se je nanašalo na v zadnjem času zelo pogosto uporabo členka *naj* ob pogojnem naklonu: nekateri uporabniki imajo težave z besednim redom (*Ljudje za prehranjevanje naj ne bi uporabljal/naj za prehranjevanje ne bi uporabljali hrane, škropljene s pesticidi*; prim. Toporišič (2000: 671); *V stanovanju voda nikoli naj ne teče*), drugi pa se sprašujejo o pomenu in upravičenosti rabe zveze *naj (ne) bi*: *Obtoženi naj bi umoril dve osebi, poskusil pa naj bi tudi posiliti neko žensko*; *Otroci bi naj za zajtrk jedli jogurt*; *Domačo nalogo naj bi delali doma* (prim. Korošec 2004). Druga vprašanja zadevajo posamezne primere različnih jezikovnih ravnin (*Še bi mami!* (vejica); *Zobna pasta mi pomaga ohranjati belino mojih zob*; *k Jakatu*; *popolnjena koža*; *Vlak se je iztiril*; *Dogovorili so sestanek*; *Upam, da boste kmalu uspeli rešiti ta vozel* – pogosta raba prenovitvenega frazema).

3 Ugotovitve

Članek prinaša nabor vprašanj o jezikovnih problemih, ki so jih v dveh mesecih postavili uporabniki spletnega foruma o jezikovnih vprašanjih. Razloge, zakaj se uporabniki odločijo postaviti vprašanje na forumu, lahko na osnovi pregledanega gradiva strnem v naslednje točke: (a) uporabnik sprašuje, ker odgovora ne pozna, in sicer: ker ga ne more najti v priročniku; ker priročnika nima pri roki; ker priročnikov ne uporablja ali pa po njih ne zna iskati; ker mu je laže postaviti vprašanje na internetu; (b) uporabnik se odloča med dvema ali več možnostmi (*Kaj je (bolj) prav?*); (c) uporabnik odgovor pozna, vendar ni prepričan, ali je pravi; (č) uporabnik prosi za razlago – neko jezikovno rešitev torej želi utemeljiti (npr. *Bolj ko gledam in razčlenjujem poved, mi je vse manj jasno, zato lepo prosim za razlago in pravilno postavitev vejic*); manj pogosto pa uporabniki na forumu izražajo svoje mnenje ali za mnenje o določenem jezikovnem vprašanju prosijo druge uporabnike.

Analiza je pokazala, da imajo uporabniki slovenskega jezika največ težav zaradi neenotnosti v vsakdanji rabi, medijih in včasih tudi v priročnikih;[10] neenotnosti med slovarskim predpisom in splošno rabo; prevelikega števila dvojnih možnosti; zapletenosti ali nejasnosti razlag v priročnikih in posledično nezmožnosti prenesti pravila v prakso;[11] in ne nazadnje: preslabega poznavanja slovnice slovenskega jezika oz. nezmožnosti strokovno argumentiranega izbiranja med več ponujenimi (v priročnikih dovoljenimi) možnostmi oz. med možnostmi, ki jih predpisuje priročnik, in splošno rabo, ki od predpisanega odstopa. Kje lahko iščemo razloge za to? V izobraževalnem sistemu? V priročnikih? Medijih? Lektorjih? Primarni namen prispevka sicer ni bil iskati razloge za tako stanje, saj bi to zahtevalo obširno

10 Npr. neenotnosti med Pravili in Slovarjem SP; npr. *premierev/premierov* (SP, § 961) oz. *premierjev* (geslo *premier* v SSP).

11 Tu naj omenim primer redne uporabnice, za katero predvidevam, da ima dokaj obsežno jezikovno znanje: »Pravopis v 260. paragrafu pravi, da če prideta na kup dve piki, skladenjska in neskladenjska, pišemo le eno. Npr.: Prišli so Miha, Marko, Andrej idr. Vse lepo in prav. Potem pa primer navajanja (npr. v diplomski nalogi), kot ga zahteva šola: ob koncu povzemanja moraš navesti v oklepaju vir in letnico, za njim pa postaviti piko kot zaključek povedi. Npr.: Pravni zakonik takšne možnosti ne predvideva (Novak 2008). In potem ti dve zadevi trčita skupaj: Sem spadajo tudi drugi organizacijski dejavniki, kot so dvomljive strategije, šibki organizacijski tokovi, neodkrito sporazumevanje itn. (Simčič 2008). In zdaj zahtevajo od mene, da za itn. izbrišem piko.« Kot kaže primer, uporabnik, ki avtorici nasprotuje, pravopisnega pravila ni dovolj dobro razumel, predvsem pa ga ni znal uporabiti v drugi, nekoliko drugačni jezikovni oz. besedilni situaciji.

raziskavo, ki bi se morala dotakniti tudi izobraževalnega sistema, učbenikov in učiteljskih praks, za kar pa na tem mestu ni prostora. Želela sem predvsem odpreti debato o koristnosti in nujnosti takih in podobnih servisov, ki so sicer obstajali že v preteklosti (npr. Urad Vlade RS za slovenski jezik), danes pa se zdi, da njihovo vlogo prevzemajo internetne svetovalnice,[12] ki so glede na izkušnje zlasti mlajšim generacijam precej bliže kot knjižni priročniki ali drugi servisi, na katere se lahko obrnejo pisno ali po telefonu. Slovenistični stroki se torej odpira možnost, da stopi korak bliže novi generaciji. Forumi in podobne svetovalnice, jezikovni kotički ter različna (praktično)strokovna besedila, ki v vedno večjem obsegu nastajajo v zadnjem času[13] in ki poenostavljajo zapletena pravila ter tako na nek način popularizirajo jezikovno kulturo oz. jezikovni standard, so verjetno odraz prezahtevnosti, zlasti s terminološkega vidika, in marsikdaj tudi nedostopnosti (nujnost objave na spletu!) osrednjih normativnih priročnikov za laično javnost, z drugimi viri, kot so npr. korpusi, pa – kot kažejo izkušnje s študenti – šole dijakov v glavnem ne seznanjajo, še manj pa je s tem seznanjen tisti del uporabnikov, ki so svoje šolanje že končali. Tudi zaradi tega bi veljalo razmisliti o »profesionalnem« svetovalnem servisu, ki bi morda deloval v okviru kake druge službe ali urada in ne zgolj na osnovi prostovoljstva, kot to poteka zdaj. V tem prispevku predstavljena analiza vprašanj uporabnikov spletnega foruma kaže, da ljudje take svetovalnice potrebujejo, dodatno pa nas k resnemu razmisleku o zgornjem predlogu lahko spodbudijo vedno znova pozitivni odzivi bralcev jezikovnih kotičkov[14] in vedno več pozivov za organizacijo delavnic za različne strokovne skupine (ekonomisti, pravniki ipd.).

Literatura in viri

KALIN GOLOB, Monika, 1996: *Jezikovna kultura in jezikovni kotički*. Ljubljana: Jutro.

KALIN GOLOB, Monika, 2001: *Jezikovne reže*. Ljubljana: GV Revije.

KALIN GOLOB, Monika, 2003: *Jezikovne reže 2*. Ljubljana: GV Revije.

KOCJAN BARLE, Marta, 2002: Normiranje polcitatnih lastnih imen v SP 2001. Krakar Vogel, Boža (ur.): *Ustvarjalnost Slovencev po svetu. 38. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 247–249.

KOROŠEC, Tomo, 2004: Stilistika poročevalstva – španska vas. Poler Kovačič, Melita, Kalin Golob, Monika (ur.): *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri: znanstveni zbornik ob 40. obletnici študija novinarstva na Slovenskem*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (Knjižna zbirka Media). 17–31.

Korpus slovenskega jezika FidaPLUS: <http://www.fidaplus.net.>. (Dostop 17. 7. 2009.)

LOGAR, Nataša, 2009: *Kotički pravnega jezika*. Ljubljana: GV Založba.

LOGAR BERGINC, Nataša, 2009: *Jezikovna kultura za pravnike*. Ljubljana: Planet GV.

Med.over.net (forum *Al' prav se piše kaša ...?*): <http://med.over.net/forum5/list.php?125.>. (Dostop 15. 7. 2009.)

RTV Slovenija: <http://www.rtvslo.si.>. (Dostop 17. 7. 2009.)

Slogovni priročnik Komisije. Luxembourg: Evropska komisija, Generalni direktorat za prevajanje, Slovenski prevajalski oddelek. <Http://ec.europa.eu/translation/language_aids/freelance/documents/slovene/slovene_style_gude_sl.pdf.>. (Dostop 27. 7. 2009.)

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Elektronska izdaja. Ljubljana: DZS, SAZU in ZRC SAZU.

Slovenski pravopis, 2001. Ljubljana: SAZU in ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

TOPORIŠIČ, Jože, 2007: *Jezikovni pogovori iz Sedem dni*. Ljubljana: Založba Pivec.

Sklep o ustanovitvi, organizaciji in delovnem področju Urada Vlade Republike Slovenije za slovenski jezik: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200097&stevilka=4110.>. (Dostop september 2009.)

VEROVNIK, Tina, 2005: *Jezikovni obronki*. Ljubljana: GV Založba.

12 Samo na forumu Al' prav se piše kaša ... je bilo v marcu in aprilu 2009 na novo odprtih okoli 80 tem, v septembru istega leta pa dobrih 30; v povprečju torej skoraj 40 tem na mesec.

13 Gl. npr. priporočeno literaturo v Logar Berginc (2009).

14 Mnogi kotički so tudi že izšli v knjižnih zbirkah, npr. Kalin Golob (2001, 2003), Verovnik (2005), Logar (2009), tudi Toporišič (2007). Prim. še Kalin Golob (1996).

STROKOVNA SLOVENŠČINA ZA NESLOVENISTE

Mateja Jemec Tomazin
Fakulteta za humanistične študije Koper, Koper

UDK 37.016:811.163.6'276.6:378(497.4)

Usposabljanje za tvorjenje strokovnih in znanstvenih besedil je na večini študijskih programov na slovenskih fakultetah prepuščeno osebni iniciativi vsakega posameznika, le redki programi že zdaj posebej ponujajo jezik stroke. Z uvedbo takšnega predmeta bi lahko na vseh študijskih programih izboljšali strokovno pismenost in hkrati uzavestili pomen prizadevanja za slovensko terminologijo.

jezik stroke, terminologija, znanstveno besedilo, znanje, učinkovitost

On most study programmes at Slovene faculties, developing the ability to write technical and academic texts is left to the individual's private initiative, as few offer courses in technical language or writing. The introduction of such a subject would improve technical literacy and raise awareness of efforts to establish Slovene terminology.

technical language, terminology, technical literacy, scientific text, knowledge

1 Uvod

Vprašanje, na katerega skušamo odgovoriti, je, ali srednješolsko znanje jezika zadošča za uspešno in ustrezno strokovno sporazumevanje in pisanje med samim študijem in predvsem po njem. Zakon o maturi (ZMat) v svojem 2. členu opredeljuje, da »kandidati s splošno maturo dokazujejo doseganje standardov znanj, ki so določeni s cilji gimnazijskih programov, programom maturitetnega tečaja[1] in usposobljenost za univerzitetni študij.« V zakonu o gimnazijah (ZGim-UPB1) je med cilji v 2. členu zapisano samo, da je naloga gimnazij »posredovanje znanja o slovenskem jeziku in književnosti«, 8. člen, ki govori o učnem jeziku, določa tudi, da lahko največ tretjino predvidenih ur predmeta izvaja priznan tuji strokovnjak ali gostujoči učitelj, vendar pa »mora šola zagotoviti, da dijaki obvladajo tudi slovensko strokovno besedišče, slovenščina kot učni jezik pa se mora uporabljati pri ocenjevanju.«

Če bi izhajali samo iz funkcionalnih ciljev, ki so zapisani v predmetnem katalogu za slovenščino na gimnazijah, dijaki pri jezikovnem pouku med drugim »tvorijo ustna in pisna neumetnostna besedila, se pogovarjajo in govorno nastopajo ter pišejo uradna in strokovna besedila; spoznavajo, da sta govorjenje in pisanje zapleteni miselni in ustvarjalni dejavnosti, na kateri se je treba pripraviti, zato so pri tvorjenju besedil natančni in sistematični, zavedajo pa se tudi pomena ozaveščenosti o maternem jeziku ter potrebe po nadaljnjem jezikovnem izpopolnjevanju in samostojni rabi jezikovnih priročnikov.« Srednješolsko izobraževanje seveda ne more ponuditi celotne terminologije vseh področij, ampak lahko bodoče študente seznani le s splošnejšimi področji,

1 Na tem mestu manjka vejica in se zato celota lahko razume tudi nekoliko drugače.

oziroma dijaki spoznavajo osnovno terminologijo področij, ki se jih učijo (slovenščina, matematika, zgodovina, geografija, fizika, kemija, biologija ...), hkrati pa dijake usposobi za pisanje neliterarnih besedil.

2 Slovenščina na fakultetah[2]

2.1 Univerza v Ljubljani

Z izjemo Filozofske fakultete (še posebej predmetnika slovenistike in prevajalstva), programov Fakultete za družbene vede (različni študijski programi ponujajo različne predmete, npr. *Jezikovna kultura*, *Osnove znanstvenega pisanja*, *Stil strokovnih besedil in argumentacija*, *Slovenski jezik in slovensko vojaško izrazoslovje* ...), Pedagoške fakultete (*Osnove znanstvenega pisanja*), Pravne fakultete (predmet na II. stopnji *Pravo in jezik v evropski tradiciji*), in Veterinarske fakultete (*Veterinarsko-medicinska terminologija*) druge fakultete ljubljanske univerze na svojih programih ne ponujajo predmetov, ki bi bili namenjeni slovenščini v stroki. Teološka fakulteta pa v enotnem programu teologija ponuja predmet *Veščine in etika javnega nastopanja*, kjer pa ima prednost veščina javnega nastopanja.

2.2 Univerza v Mariboru

Izmed vseh fakultet, ki delujejo v okviru mariborske univerze, strokovni jezik oz. medicinsko terminologijo ponuja samo Medicinska fakulteta, druge fakultete pa ne ponujajo predmetov, ki bi glede na svoj opis ponujali slovenščino kot jezik stroke, saj naj bi bilo usvajanje strokovnega izrazja del vsakega predmeta.

2.3 Univerza na Primorskem

Od fakultet, ki delujejo v okviru Univerze na Primorskem, ponuja Fakulteta za humanistične študije svojim študentom v 1. letniku Jezik znanstvenih besedil, Fakulteta za turistične študije Portorož – Turistica pa izbirni predmet Komuniciranje v slovenščini.

2.4 Univerza v Novi Gorici

Na novogoriški slovenistiki študentom ponujajo Jezikovnosvetovalni seminar in Pisanje zvrstnih besedil. Oba predmeta presegata zgolj znanstveni/strokovni diskurz in terminologijo, druge fakultete pa v svojih programih nimajo vključenih predmetov, ki bi jih lahko označili kot jezik stroke.

2.5 Ocena stanja na slovenskih fakultetah

Usposabljanje za tvorjenje strokovnih in znanstvenih besedil je tako na univerzitetni ravni (in po končani diplomi) največkrat prepuščeno osebni iniciativi vsakega posameznika, ki ima pri tem na voljo predvsem tehnična navodila za pisanje znanstvenih člankov, že v nekaterih strokovnih revijah pa so navodila za pisanje zelo specifična in zato tudi manj uporabna pri splošnem tvorjenju strokovnih in znanstvenih besedil.

Uvedba jezika stroke na vsak študijski program[3] bi uspešno rešila dve oviri, ki se pojavljata: študenti bi spoznali in se že na začetku

2 Na spletnih straneh slovenskih fakultet sem pregledala predmetnike po vseh študijskih programih in smereh in v nadaljevanju predstavljam predmete, ki vsaj po imenu, nekateri pa tudi z dostopnimi učnimi načrti, obljubljajo poučevanje strokovnega in/ali znanstvenega jezika. Mednje niso zajeti predmeti, ki kot eno od področij vsebujejo tudi retoriko, npr. predmet *Duhovna literatura: etika, estetika in retorika* na Teološki fakulteti v Ljubljani.

3 Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011 (ReNPJP0711) kot del strategije nacionalne jezikovne politike ali priložnost omenja tudi »vpeljavo študijskega predmeta *strokovno-znanstvena zvrst knjižne slovenščine* v visokem šolstvu« in kot nevarnost sopostavlja »zanemarjanje razvoja slovenskega strokovnega izrazja«, pri čemer ne opredeli, kaj je slovensko strokovno izrazje oziroma ali to že izključuje vsakršno rabo tujk. Posebej je treba omeniti 10. cilj resolucije, torej *Utrditev slovenščine v slovenskem visokem šolstvu in znanosti*, kjer že v prvi točki načrtuje »izdelavo skupne zasnove predmeta 'strokovno-znanstvena zvrst knjižne slovenščine', pripravo njegovih različic (terminološko, žanrsko, retorično idr., prilagojene za posamezne visokošolske študijske programe) in pripravo predavateljev za ta predmet«.

študija priučili načina pisanja v svoji stroki,[4] ki so si jo izbrali za študij, hkrati pa bi spoznali ustrezno argumentacijo in predvsem izbiro ter morebitno novo tvorjenje izrazov/terminov, ki ni pomembno samo v družboslovju in humanistiki, temveč tudi ali morda še bolj v naravoslovju.[5] Terminologijo študijskega področja naj bi študenti usvajali že med predavanji pri posameznih predmetih, vendar pisni izdelki, ki jih morajo študenti izdelati med študijem, velikokrat močno zaostajajo za pričakovanji.[6] Da bi pisni izdelki izpolnjevali neke zahteve, ki veljajo za strokovna besedila, bi torej morali študentom nujno ponuditi poseben predmet, ki bi jih (na)učil tudi to. Za uspešno izvajanje takšnega predmeta[7] bi bilo nujno potrebno sodelovanje med slovenisti in strokovnjaki izbranega področja[8] in le tako oblikovan interdisciplinarni predmet bi zadovoljeval potrebe (bodočih) strokovnjakov in hkrati izpolnil pričakovanja slovenistov, da bi si morala vsaka stroka prizadevati za razvoj slovenske terminologije. Zanimivo je, da ta zamisel, ki nikakor ni nova,[9] ne zaživi in vedno znova naleti na odpor, ker naj bi bodoči študenti to znanje prinesli že iz srednje šole.

2.6 Strokovni tuji jeziki na programih

Večina fakultet nima niti najmanjših pomislekov pri uvajanju strokovnih tujih jezikov, še več, večina programov ponuja tuje jezike, nekateri pa prav strokovno terminologijo v tujem jeziku, seveda predvsem angleško. Le pravni fakulteti v Ljubljani in Mariboru ponujata še pravno terminologijo v nemščini, francoščini in italijanščini,[10] nekatere umetniške akademije imajo obvezno italijanščino, ki je pogostejša tudi na obeh primorskih univerzah (v Kopru in Novi Gorici), nemščina je tudi na Ekonomski fakulteti v Ljubljani,[11] latinščino pa najdemo predvsem na teologiji, veterini, arheologiji in glasbeni akademiji.

Usvajanje slovenske terminologije v okviru drugih učnih predmetov je po pregledanih študijskih programih tako samoumevno, da ni niti zapisano kot eden od študijskih ciljev, nekaterim študentom pa se zaradi pretežno tujejezične literature (predvsem v naravoslovni

4 Predvsem pa bi takoj po gimnazijah nadgradili že usvojeno jezikoslovno znanje.

5 Da gre za resno oviro razvoja slovenščine kot strokovnega in znanstvenega jezika, dokazujejo tudi razmišljanja okrogle mize Slovenščina v znanosti in na univerzi (prim. *JiS* 52/5, 87–110), kjer od vseh sodelujočih zelo izstopata mnenji Janeza Strnada in Petra Mačka, ki »slovenščino na terciarni ravni«, torej že na dodiplomskem, še bolj pa podiplomskem študiju vidita kot oviro, saj naj bi bilo premalo slovenskih strokovnjakov, ki bi takšne razprave zmogli brati v slovenščini, zato naj bi bil pravi sedanji svetovni strokovni jezik angleščina, ki je nadomestila nemščino, še prej pa je bil vsesplošni strokovni jezik latinščina.

6 Število pisnih izdelkov se je z bolonjsko prenovo študija spet povečalo. Slovenisti na UP FHŠ morajo pri vsakem temeljnem in tudi večini izbirnih predmetov napisati seminarsko nalogo. Tako lahko obveznost v enem semestru tudi preseže število pet, kar pomeni, da morajo vsak mesec predavanj napisati več kot eno seminarsko nalogo ob vseh drugih rednih študijskih obveznostih. Kako poglobljeno lahko potem predelajo izbrano temo, je seveda vprašljivo, in profesorji se potem pritožujejo, da so izdelki preveč površni, nimajo ustrezne zgradbe (!), da so jezikovno neustrezni, zato je nezadovoljstvo na obeh straneh, tudi pri študentih.

7 Verjetno bi se zapletlo že pri izbiri imena – naj bo to *Jezik strokovnih besedil*, *Strokovno besedilo*, *Strokovni jezik*, *Strokovna terminologija* ... Slednja bi lahko zavajajoče ponujala samo strokovno besedišče kot le eno od jezikovnih ravni.

8 Da je sodelovanje pričakovano in zaželeno, kažejo tudi posamezne fakultete z organizacijo posebnih sklopov predavanj, npr. Iskanje skupnega jezika znanosti, ki ga na Pravni fakulteti v Ljubljani organizira Slovensko-nemško društvo štipendistov.

9 Zahteve za organizirano poučevanje strokovnega jezika na nejezikovnih programih fakultet je poudarila že Breda Pogorelec (prim. Pogorelec 1983, 33–34), kjer ugotavlja, da je jezikovno izobraževanje v slovenskem jeziku na višjih in visokih šolah prej izjema kot pravilo.

10 Slednja dva jezika ponuja le ljubljanska pravna fakulteta.

11 Čeprav to iz programov ni razvidno, se nemščina lahko pojavlja tudi tam, kjer imajo v programu samo predviden tuji jezik.

znanosti) celo zmanjša jezikovna zmožnost v slovenščini.[12]

3 Anketa

Med diplomanti različnih slovenskih fakultet sem opravila anketo,[13] ali so v času študija imeli poseben predmet, namenjen strokovni slovenščini, oziroma če bi takšen predmet obiskovali in kaj bi moral ponuditi. Od 51 prejetih odgovorov je večina (86 %) obiskovala Univerzo v Ljubljani, 8 % Univerzo v Mariboru in le redki druge univerze. Samo 8 % vprašanih je imelo v času študija poseben predmet, namenjen znanstveni/strokovni slovenščini, zato pa sta slabi dve tretjini (57 %) imeli predmet, namenjen tujemu jeziku stroke (predvsem angleščino, nemščino, italijanščino, kar 10 % vprašanih pa tudi latinščino), dobra tretjina (35 %) med študijem ni imela nobenega jezikovnega predmeta.

Na vprašanje *Ali imate dovolj jezikovnega znanja za delo, ki ga opravljate?* jih je kar 84 % samozavestno odgovorilo pritrdilno.[14] Tisti, ki s svojim znanjem niso zadovoljni, so izrazili željo po spletnem strokovnem slovarju, v katerega bi lahko sproti dodajali besede.[15] Poleg tega jih 53 % meni, da mora biti jezikovna podoba tako kot celota brezhibna, tretjina (33 %) pa, da so manjše jezikovne napake nepomembne in na celostno podobo ne vplivajo.

Kljub vsemu si večina (69 %) želi, da bi imeli v času študija možnost obiskovati poseben predmet, ki bi bil namenjen jeziku izbrane stroke, slaba polovica (47 %) bi ga gotovo izbrala, tretjina (35 %) verjetno, slaba petina (18 %) pa zagotovo ne. Tudi mnenja o (ne)obveznosti takšnega predmeta za vse študente so deljena, saj jih le 37 % podpira obveznost takšnega predmeta, še dodatnih 27 % jih meni, da bi tak predmet verjetno moral biti obvezen za vse, vendar pa jih 35 % temu nasprotuje.

Deljena so tudi mnenja o vsebini takšnega predmeta, 78 % vprašanih meni, da je prvi namen takšnega predmeta spoznavanje strokovne terminologije, vendar pa se skoraj dvema tretjinama (59 %)[16] zdi zelo pomembno, da takšen predmet ponudi tudi čim več znanja o pisanju strokovnih člankov in pravopisu (prav tako 59 %), slaba polovica (49 %) bi se pri takšnem predmetu želela naučiti tudi citiranja in navajanja literature.

4 Jezik znanstvenih besedil

Anketa, ki smo jo opravili, kaže, da bi si večina vprašanih želela v svoje formalno izobraževanje vključiti tudi poseben predmet, pri katerem bi se učili veščine strokovnega pisanja. Na Fakulteti za humanistične študije Koper je za sloveniste v prvem letniku obvezni, za druge pa izbirni, predmet Jezik znanstvenih besedil. Čeprav naj to ne bi bil veščinski predmet (učni načrt obsega predvsem osnove teorije besedila s poudarkom na strokovnem jeziku, verbalne in neverbalne sestavine besedil), je vendarle del predmeta posvečen tudi tvorjenju in vrednotenju različnih vrst strokovnih besedil. Končni namen je izdelati seminarsko nalogo, ki bo ustrezala vsem kriterijem.

12 To kažejo predvsem diplomske naloge na fiziki, elektrotehniki ... kjer imajo diplomanti resnične težave s poimenovanjem terminov v slovenščini, ker so v času študija poslušali predvsem angleške ali žargonske izraze, niso pa »potrebovali« knjižnih slovenskih.

13 Anketa je bila poslana na 200 e-naslovov maja in junija 2009, prejela sem 51 odgovorov.

14 Pomembno je poudariti, da vsi vprašani ne opravljajo dela, ki bi od njih vsakodnevno zahtevalo tvorjenje besedil, dopisov, se pa vsi vsak dan sporazumevajo po e-pošti, kjer so predvsem pravopisna pravila vendarle svobodnejša, saj se mešajo zasebni in javni, uradni in neuradni govorni položaji, kljub vsemu pa je osnovni namen – uspešna komunikacija – največkrat dosežen.

15 Takšno nalogo razmeroma uspešno izpolnjujeta *Islovar* (več o tem prim. Turk, Puc 2007, 651–663) in terminološka zbirka *Evroterm* (prim. npr. Erbič idr. 2007, 611–623), ki se sproti dopolnjujeta z novimi izrazi.

16 Pri tem vprašanju je bilo mogoče izbrati več odgovorov.

4.1 Jezik znanstvenih besedil (JZB) na UP FHŠ

Predmet sestavlja 30 ur predavanj, 15 ur seminarja in 30 ur vaj, drugo je namenjeno samostojnemu delu študenta. Analiza pisnih izdelkov v letih, kar se izvaja predmet Jezik znanstvenih besedil (predmet je v prvih letih – po 2004 – obiskovalo preko 100 študentov, z leti se je število zmanjševalo, v letu 2008/09 jih je bilo 40) kaže, da imajo študenti velike težave že pri sami izbiri seminarske teme. Ker tema po učnem načrtu ni predpisana glede na izbrano študijsko smer, je dopuščena večja svoboda z namenom, da naj bi tema študente pritegnila, vendar se je jasno pokazalo, da študentje v prvem letniku enostavno nimajo dovolj vedenja o tem, kako bi ustrezno predstavili temo.[17] Druga skrajnost se je pokazala pri študentih, ki so si sicer izbrali temo s področja, ki ga študirajo, vendar je bila tema preobsežna, da bi jo lahko ustrezno obdelali.[18]

Naslednja težava je strokovni/znanstveni diskurz. Kljub poznavanju socialne in funkcijske zvrstnosti, ki naj bi ga imeli po srednji šoli, se kaže vedno večja pogovornost v besedilih, ki je niti ne znajo spremeniti v »nevtralnejši«[19] slog:

> Lahko bi rekli, da je oglaševanje postalo že del našega vsakdana. Z vseh strani smo **bombardirani** z oglasi za različne izdelke in storitve, ki pa jih največkrat ne opazimo. /.../Med iskanjem primernih revij sem ugotovila, da je revij, ki so namenjene samo ženskam oziroma moškim, **ogromno**. Imela pa sem nekoliko težav pri iskanju revije (ne dnevnega časopisa), ki bi bila za oba spola. **Praktično rečeno naš trg ne premore, v vsej tej poplavi revij**, ene same mesečne revije, ki bi bila tako za ene kot druge. **Tako sem prišla do spoznanja**, da so edino politične revije primerne za oba spola. Zato sem za tretjo revijo izbrala Mladino, ki izhaja vsak teden. (Seminarsko delo J. P., str. 4, poudarila M. J. T.)[20]

Nekateri teoretiki, ki so se podobnih opazovanj lotili v tujini (prim. Pohl 2004: 103), za nesposobnost strokovnega pisanja krivijo že gimnazije, zato naj tega ne bi mogli nadoknaditi na univerzah, čeprav hkrati poudarjajo pomen (Pohl 2004: 104–105) t. i. *pisnega razvoja*, torej nenehnega spremljanja študentovih pisnih izdelkov[21] in nudenja pomoči, da se napisano lahko izboljša.

Težave se pojavijo že z zahtevo, da morajo študenti v svoje seminarsko delo vključiti tudi teoretični pregled, saj se večkrat obrnejo po pomoč z vprašanjem, da ne obstaja prav nobene literature o področju, ki so si ga izbrali. Težave povzroča tudi metodologija (kljub obveznemu predmetu Metodologija in epistemologija raziskovanja za vse smeri), vendar v humanistiki dejansko težko govorimo o enotni metodologiji. Tako se pokaže tudi slabost združevanja vseh smeri pri enem predmetu, čeprav gre za manjše število študentov, saj so v prvem letniku vendarle odprti za specifike svoje stroke. Pomen »uvajanja v stroko« poudarja tudi Pohl (2004: 105), saj naj bi le tako lahko zagotovili zmožnost napredovanja pri strokovnem pisanju.

Večje težave predstavlja tudi jezikovna ustreznost izdelkov, saj ima večina nalog kar nekaj pravopisnih napak. Kakšno naj bi bilo torej merilo, ali dosledno zavračanje jezikovno

17 Tako so si nekateri študenti slovenistike izbrali naslove *Raba fungicidov pri vinarjih Vipavske doline*, *Ločevanje odpadkov v Šaleški dolini*, *Slepi in slabovidni ...*

18 Npr. *Italijanske interference v šavrinskem govoru*, kar je za prvi letnik preobsežno in prezahtevno glede na usvojeno znanje.

19 Na konzultacijah študenti to pogosto poimenujejo tudi kot »dolgočasno«.

20 Besedilo navajam nespremenjeno.

21 Nemške fakultete poznajo tudi več vrst pisnih izdelkov glede na semester/letnik študija. V Sloveniji se do diplomskega dela pišejo predvsem seminarske naloge, na UP FHŠ morajo študenti na prvi stopnji napisati tudi dve seminarski deli, ki naj bi bili bolj poglobljeni in predvsem obsežnejši, vendar razlike med seminarskimi deli in ambicioznejšimi seminarskimi nalogami dejansko ni.

nepopolnih nalog ali pa je pisna podoba manj pomembna kot samo sporočilo? Z drugimi besedami – je upoštevanje jezikovne ustreznosti le eno od meril na vseh študijskih smereh, ne le slovenistiki, ali tisto merilo, ki pomeni, ali naj bo nek izdelek zavrnjen, ne da bi sploh ocenjevali njegovo vsebino. Ker pa gre največkrat za posebnosti, ki jih študenti niti ne poznajo, mora torej visokošolski učitelj te napake popravljati in jim vračati naloge,[22] nenehno spremljanje pa bi te pomanjkljivosti odpravilo že v procesu »usposabljanja« (prim. tudi Pohl 2004: 106–107).

5 Sklep

Večletno spremljanje in izvajanje posebnega predmeta, ki je namenjen jeziku stroke oziroma jeziku znanstvenih besedil, je pokazalo, da so študenti zadovoljni z možnostjo izbire takšnega predmeta in od njega pričakujejo predvsem, da se bodo naučili, kako ustrezno in učinkovito pisati, ob strani pa ostaja specifična terminologija, saj ta predmet obiskujejo študenti vseh smeri že v prvem letniku, ko še niti ne poznajo stroke, ki jo želijo spoznati. Predmet morajo torej sestavljati tako slogovni postopki kot sistemi citiranja, del pa mora biti namenjen tudi jeziku, predvsem pravopisnim težavam in terminotvorju, kar je najtežji oreh. Izkušnje kažejo, da je najbolj učinkovito, če je jezik ves čas del praktičnega dela predmeta, torej da je del vaj namenjen jeziku, ker se tako uzavešča tudi stalna potreba po jezikovnem izpopolnjevanju tudi v slovenščini in ne le tujih jezikih, kar je skorajda v vseh študijskih programih že upoštevano. Predmet, namenjen strokovni slovenščini, bi v začetnih semestrih olajšal tudi delo drugih profesorjev v nadaljevanju študija, kjer bi se res lahko (mimogrede, kot to že počnejo) posvetili samo spoznavanju (nove) terminologije v stroki. Da je takšno znanje treba nenehno osveževati tudi po študiju, kažejo tudi rubrike v strokovnih revijah, kakršni sta Jezikovni in Evropski terminološki kotiček v *Pravni praksi*, ki sta ves čas dobro brani in ocenjeni kot primeren način opozarjanja na jezikovne težave in nepravilnosti, ki se pojavljajo. Ne nazadnje bi tako lahko lektorji v strokovnih in znanstvenih revijah res samo svetovali in usmerjali pisce k boljšemu slogu, ne pa samo za vsako ceno slovenili vseh tujk, kar lahko ob nepoznavanju področja povzroči več nesporazumov kot jasnosti, to pa naj bi bil eden od ciljev razvite strokovne slovenščine.

Literatura in viri

ERBIČ, Darja idr., 2007: Slovenščina na spletu v dokumentih slovenske različice pravnega reda Evropske unije, v terminološki zbirki in korpusu. Orel, Irena (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24. Metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 616–623.

GÖPFERICH, Susanne, 2007: Kürze als Prinzip fachsprachlicher Kommunikation. Bär, Jochen A., Roelcke, Thorsten, Steinhauer, Anja (ur.): *Sprachliche Kürze. Konzeptuelle, strukturelle und pragmatische Aspekte*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 412–433.

POHL, Thorsten, 2004: Das wissenschaftliche Schreiben Studierender als Schreibentwicklungsphänomen. Göpferich, Susanne, Engberg, Jan (ur.): *Qualität fachsprachlicher Kommunikation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 103–124.

Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007-2011 (ReNPJP0711). Uradni list RS 43/2007).

POGORELEC, Breda idr., 1983: Jezik v vzgoji in izobraževanju. *Slovenščina v javnosti. Posvetovanje o jeziku. Portorož, 14. in 15. maja 1979. Gradivo in sporočila*. Ljubljana: Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva, Slavistično društvo Slovenije.

Seminarske naloge pri predmetu Jezik znanstvenih besedil, oddane v študijskem letu 2008/09.

Slovenščina v znanosti in univerzi. *Jezik in slovstvo* 52/5. 87–110.

TURK, Tomaž, Puc, Katarina, 2007: Islovar kot model spletnega terminološkega slovarja. Orel, Irena (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24. Metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 651–663.

22 Praksa kaže, da študenti popravijo samo označene napake, istovrstnih napak v besedilu pa ne popravijo oziroma jih ne prepoznajo.

Učni načrt za Jezik znanstvenih besedil na UP FHŠ: <http://www.fhs.upr.si/upload/doc/198_JEZIK_ZNANSTVENIH_BESEDIL.doc.>. (Dostop 10. 7. 2009.)

Zakon o gimnazijah – uradno prečiščeno besedilo (ZGimUPB1). Uradni list RS 1/2007.

Zakon o maturi – uradno prečiščeno besedilo (ZMatUPB1). Uradni list RS 1/2007.

UČENJE IN ŠTUDIJ SLOVENSKEGA JEZIKA NA DUNAJSKI UNIVERZI

Elizabeta Jenko
Philologisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, Dunaj

UDK 378.147:811.163.6'243(436.1)

Povečano zanimanje po znanju slovenskega jezika se kaže tudi na dunajski Univerzi. Članek predstavlja institucionalne okvire učenja slovenskega jezika na Univerzi na Dunaju ter pogoje za njihovo uresničevanje v praksi. Poseben pomen pripisujemo izvenštudijskim projektom, ustvarjalnemu delu z jezikom in kulturnimi vsebinami ter didaktičnim vprašanjem in pedagoškemu študiju.

študij slovenskega jezika, institucionalni okvir, praksa poučevanja, izvenštudijski projekti, didaktika

Over the last twenty years, due to political and economic changes, interest in the Slovene language has increased. We begin by discussing the institutional framework of Slovene language teaching at the Universitiy of Vienna and issues relating to teaching practice. Particular meaning is ascribed to external projects, creative language work and cultural content, as well as questions relating to didactics and pedagogical study.

study of Slovene, institutional framework, teaching practice, external projects, didactics

Prispevek temelji na kvalitativnih intervjujih s študenti in študentkami, ki obiskujejo tečaje slovenskega jezika na dunajski Univerzi ter spremljanju njihovih – v posameznih primerih celotnih – študijskih poti. Članek predstavlja institucionalne okvire učenja slovenskega jezika na dunajski Univerzi ter pogoje za njihovo uresničevanje v praksi.

Institucionalne okoliščine

Slovenistika na Dunaju je že vrsto let zaznamovana s kontroverznimi vestmi o svoji usodi. Medtem ko avstrijski časopisi[1] poročajo o pomanjkanju interesa za študij slovenistike, nas novica avstrijskega zunanjega ministrstva[2] iz leta 2007 obvešča o slovensko-avstrijskem meddržavnem programu za sodelovanje v letih od 2008 do 2012, ki naj bi dunajski Univerzi zagotovil slovenistično katedro. Nekdanji veleposlanik Republike Slovenije, Ivo Vajgl, se je v času svojega mandata na Dunaju zavzemal za gostujoče profesure iz Slovenije, ki so še danes sestavni del slovenističnega programa, a po svoji naravi vedno podrejene naključju.

Pogoji za študij slovenistike so se glede na čas mojega študija v osemdesetih letih prejšnjega stoletja močno izboljšali, če samo pomislimo, da so bila tedaj domala vsa slovenska in srbohrvaška literarna, jezikoslovna, kulturološka in didaktična predavanja združena pod naslovom *južnoslovanska*, kar pomeni, da je bilo med predavanji slovenističnim poglavjem odmerjeno sorazmerno malo časa.

1 Die Presse, 17. 8. 05/3, *Orchideenstudien vorm Verblühen*.
2 *Kultureller Gleichklang über Grenzen hinweg*: <http://www.bmeia.gv.at/aussenministerium/aktuelles/presseaussendungen /2007/.>. (Dostop 25. 9. 2009.)

Vendar z doseženo stopnjo ne smemo biti zadovoljni, saj bo slovenistika uspešna le tedaj, če se bo glede strukture in vsebine odzivala na zahteve časa in spreminjajočih se življenjskih pogojev, se prilagajala dinamiki sodobnega študija, hkrati pa ohranila in nadgrajevala svoje temeljne vsebine.

Glede na usmerjenost politike, ki se ponaša s skrbjo za širjenje vseh jezikov Evropske unije, se zdi, da se s težnjo po ekonomizaciji izobraževalnih dejavnosti uveljavlja diametralno nasprotje znanstvenega in izobraževalnega poslanstva Univerze. Kvantitativni kriteriji služijo kot merilo za kvalitativne kulturne vsebine,[3] kar seveda zapostavlja številčno skromnejše člene verige, čeprav le-ti »proizvajajo« tudi vrhunske in za širše občinstvo pomembne »izdelke«.[4]

Kljub deloma obetajočim vestem je slovenistika še vedno zajeta v sklop južnoslovanskih jezikov, kjer ostaja brez merodajnega znanstvenega zaledja in kontinuitete. Zdi se, da ji slednjo do neke mere zagotavlja le jezikovni pouk, ki, s formalnimi spremembami, kot tak poteka že desetletja in ki je bil leta 2009 celo razširjen s trinajstih na sedemnajst ur na teden.

V primerjavi z iztekajočim se štiriletnim diplomskim študijem je novi[5] triletni bakalavreat s spremenjenim študijskim programom po bolonjskem vzorcu prednostno usmerjen v razvijanje praktičnih jezikovnih zmožnosti in v posredovanje osnovnih filoloških vsebin. Dve dodatni uri, namenjeni jezikovni izobrazbi, poudarjata težnjo po praktični usmerjenosti, ki, sodeč po interesih študentske skupnosti, obeta več absolventov in absolventk na tej stopnji. Pokazalo se bo, ali bodo okoliščine naklonjene tudi znanstvenemu slovenističnemu študiju na naslednji stopnji dveletnega mastra. Pri tem ne smemo pozabiti, da veljajo tudi na univerzitetnem terenu tržni zakoni. Stranke, ki se jim ponudba ne bo zdela dovolj kakovostna in prilagojena njihovim potrebam, se bodo odločale za ustreznejše blago. To dejstvo lahko obrnemo tudi v korist slovenščini. Primerne okoliščine in ustrezna infrastruktura namreč močno vplivajo na motivacijo, za katero je znano, da je eden glavnih dejavnikov za uspešno usvajanje tujega jezika.

Kot infrastrukturo pojmujem v našem kontekstu tako formalne okvire, torej univerzitetno politiko, študijski program in pogoje za študij, kot tudi uresničevanje teh okvirov v praksi, torej premišljeno in kakovostno oblikovanje in posredovanje študijskih vsebin. Kot pomembnega dejavnika ne smemo zanemariti interakcije med tistimi, ki učijo, in tistimi, ki se učijo slovenščino.

Študijske okoliščine

Če primerjamo ozadja in motive, ki so študente in študentke pred desetletji privedli na slovenistiko z današnjimi, se le-ti zelo razlikujejo. Moje kolegice in kolegi so bili skoraj izključno slovenskega porekla. Dandanes se jim pridružuje čedalje več študirajočih brez slovenskih korenin z različnih fakultet in univerz, od ekonomije preko tehnike tja do zgodovine. Za študirajoče drugih fakultet so na slavistiki predvideni t. i. razširitveni moduli, vendar za slovenski jezik delujejo v okviru tečajev, namenjenih slovenističnemu in tudi pedagoškemu izobraževanju, tako da se cilji in potrebe med seboj prepletajo in jih je treba sproti ter previdno usklajevati. Struktura udeležencev in udeleženk začetniških tečajev zadnjih treh let kaže naslednjo sliko: približno četrtina jih študira slavistiko, v sklopu katere je slovenščina prvi ali drugi jezik, ostali pa

3 Primerjaj: *Bundespräsident, hilf!* Odprto pismo predsedniku Republike Avstrije, http://derstandard.at/. (Dostop 23. 8. 2009.)

4 Absolvent dunajske slovenistike Erwin Köstler je danes uspešen in cenjen prevajalec Cankarjevih del, objavljenih pa je tudi nekaj slovenističnih diplomskih nalog, npr. Jenko 1994, Kušej 1996 ali Leben 1997.

5 Uveden v študijskem letu 2008/09.

navajajo, da jim slovenščina pomeni dodatno jezikovno in kulturnopolitično izobraževanje. Jezikovni tečaji združujejo zelo heterogeno skupino ljudi, ki jih slovenščina zanima iz znanstvenih in/ali praktičnih razlogov. Posamezni študenti in študentke so vpisani v pedagoško smer študija slovenskega jezika.

Motivi za učenje slovenščine so zelo individualne narave, vendar se po rezultatih anket v zadnjih treh letih zdi, da jih lahko strnemo v dva osrednja sklopa. Na eni strani gre za usmerjenost v učenje jezika kot komunikacijskega sredstva v zasebnem in poklicnem okolju, na drugi strani pa v spoznavanje sociokulturnega konteksta ciljnega jezika. Vendar izkušnje kažejo, da rastoče znanje jezika prebuja tudi zanimanje za znanstveno-raziskovalna vprašanja. Naj kot primer navedem zdaj že absolventko slovenistike Claro Gröblacher. Jezikovnega tečaja se je udeležila, da bi se »naučila osnov slovenskega jezika«. Splošni interesi so se poglobili in slovenistiko obogatili z diplomsko nalogo, ki obravnava sodobno temo terminologije slovenskega jezika v okviru Evropske unije.[6] Tak primer je tudi absolventka filozofije Monika Wulz, ki je svoje, z osebno biografijo pogojeno zanimanje za slovenski jezik in znanje jezika, ki si ga je pridobila na jezikovnih tečajih, vpletla v filozofsko diplomsko nalogo.[7]

Izkušnje preteklih let so pokazale, da zlasti zanimiv in pester program privabi perspektivne ljudi, ki prav dobro razlikujejo med neorganizirano ponudbo predavanj in premišljenim, celovitim in znanstveno dodelanim študijskim programom. Takšen program pa zahteva močno duhovno, kadrovsko in materialno zaledje ter podporo. Za formalnim izrazom »kadrovsko zaledje« se skrivajo ljudje, ki se lahko nemoteno posvečajo slovenščini oz. oblikovanju okoliščin za zavzeto ukvarjanje z jezikom na univerzitetni ravni v tujejezičnem okolju, kjer se pogoji in potrebe močno razlikujejo od položaja v Sloveniji, in ki jih je za uspešno delo treba dobro poznati.

Ob delu s študenti in študentkami, ki jih zanimanje za slovenski jezik združuje v čedalje bolj heterogeno sestavljene skupine, se vedno znova kaže pomanjkanje učnega gradiva, prilagojenega potrebam določenih ciljnih skupin.

Pod omenjenimi pogoji je vsekakor smotrno razmišljati o modelu jezikovnega pouka, ki temelji na celostnem obravnavanju jezika s širokega uporabnega in znanstveno formalnega vidika. Vsesplošni komunikativni usmerjenosti jezikovnega pouka se na univerzitetni ravni nujno pridružuje opazovanje jezika »skozi jezikoslovna očala«, saj velja slediti enim – znanstvenim – in drugim – praktično usmerjenim – ciljem. Oboji pa morajo nujno potekati pod okriljem didaktičnega izobraževanja, saj pouk slovenščine na Univerzi služi tudi kot model za bodoče učitelje ali učiteljice, in sicer tako glede metodološkega pristopa kot glede vsebin. Omejene materialne in kadrovske možnosti narekujejo preproste in učinkovite metode združevanja filoloških – v našem kontekstu jezikoslovnih – in praktičnih ter didaktičnih interesov, ki se med seboj dopolnjujejo in spodbujajo. Videti je kot kvadratura kroga, vendar nas je dolgoletna praksa naučila obvladati heterogene okoliščine, v katerih je delo zelo individualne narave, saj se je treba sproti prilagajati zahtevam vsako leto spreminjajočih se skupin. To pomeni, da se ne moremo opreti na standardizirane učbenike, ampak delamo na podlagi izvirnih in aktualnih besedil, ki jih po potrebi didaktiziramo in opremimo z nalogami in vajami, bistvenimi v trenutnem položaju.

Iz poročil učiteljev in učiteljic slovenskega jezika v tujini[8] je znano, da potrebujejo za

6 Gröblacher 2008.
7 Wulz 2002.
8 Npr. na posvetu Poučevanje slovenščine zunaj meja Slovenije, ki je potekal 18. 9. 2009 na Slovenskem znanstvenem inštitutu na Dunaju.

delovno prakso na eni strani modularne splošne in posebne učne programe ter na drugi strani zbirke učnih pripomočkov, urejenih po različnih, tematskih in zvrstnostnih, kriterijih. Po zastavljenih ciljih lahko tako nastanejo individualni »učbeniki«. V mislih imam osnovni fond reprezentativnih izvirnih besedil v tiskani, zvočni in video obliki, razporejenih po temah, zvrsteh, kompleksnosti itn. V takšno zbirko sodijo najrazličnejša besedila za usvajanje tujejezičnih sposobnosti glede branja, govorjenja, slušnega razumevanja in pisanja z vzorci vaj, kot je to nakazano v *Zvočni čitanki* (Jenko, Pečnik, Reichmayr 2000) ali v priročniku *Z branjem do slovenščine* (Jenko 2006) in v *Literarni sestavljenki* (Pezdirc-Bartol 2003), informativno gradivo o kulturno-civilizacijskih okoliščinah ciljnega jezika v maternem in ciljnem jeziku ter gradivo za medkulturno komunikacijo, poleg tega še slovarji in slovnica v maternem jeziku,[9] bibliografija prevedene literature in še kaj. Namesto knjig bi bile uporabnejše mape, tako rekoč odprte modularne knjige, ki bi jih učeči se lahko poljubno razporejali in dopolnjevali po osebnih interesih oz. z aktualnimi besedili in informacijami. Prednost odprtega medija je tudi ta, da ne posreduje jezika kot zaključene celote, temveč nakazuje odprtost celotne materije in dopušča individualne pristope.

Želja po čim bolj kakovostnem in pestrem jezikovnem pouku je že v preteklosti botrovala projektom, namenjenim ustvarjalnemu delu z jezikom pri pouku slovenščine. Skupaj s študentsko skupnostjo nastajajo zamisli za vedno nove dejavnosti. Če v njih sodelujejo ali celo sami dajo pobudo zanje, prevzemajo tudi odgovornost za svoje napredovanje in uspeh pri učenju jezika, kar jih še posebej motivira. Naj v tem kontekstu omenim vrsto iger, ki smo jih izdelali z angažiranimi študenti in študentkami ter jih na inštitutu hranimo v prototipni izvedbi. Zamisel o igri kot učnem pripomočku ni nova, dejstvo pa je, da na področju pouka slovenščine kot tujega jezika skoraj ni izbire. Znano je, da sproščeno ozračje v skupini olajša učenje česarkoli. Element igre ustreza takšnemu okolju, izkazal pa se je tudi kot učinkovito sredstvo v okviru učnega procesa ter kot didaktična pobuda v pedagoško usmerjenem študiju.

Obštudijska infrastruktura

Zgradba študija slovenščine na dunajski Univerzi omogoča vpis brez kakršnegakoli predznanja. Jezikovno izobraževanje poteka vzporedno z uvajanjem v jezikoslovje, književnost in kulturne vsebine slovenskega jezika. Ker slednje zaradi tako zasnovanega študija v prvih semestrih navadno poteka v nemščini, je potreba po raznovrstnih stikih s slovenskim jezikom poleg obveznih jezikovnih tečajev velika. Pomanjkanje podpore z uradne strani (kar je med drugim pogojeno z že omenjeno ekonomizacijo izobraževalnih dejavnosti) smo na Inštitutu za slavistiko dunajske Univerze v preteklem desetletju v okviru slovenistične študijske smeri sprejeli kot kreativni izziv in razvili nekakšno obštudijsko infrastrukturo, ki se je izkazala za učinkovito podporo pri usvajanju praktičnih jezikovnih ter znanstveno-slovenističnih, kulturnih in družbenih vsebin, nujnih kot pogoj za vsakdanjo rabo jezika. Tako omogočamo študirajočim sicer neobvezno, a v njihovi zavesti močno zasidrano povezanost s slovenskim jezikom in Slovenijo. Dejavnosti so tudi »gostje« z drugih fakultet sprejeli za svoje in jih z veseljem obiskujejo ter tako dopolnjujejo znanje jezika.

Ideja Slovenskih večerov se je porodila iz želje, da bi študentom in študentkam slovenistike približali slovensko kulturno, znanstveno in politično življenje oz. jim Slovenijo predstavili v živo. Z leti je prireditev postala osrednji slovenistični kulturni dogodek na Inštitutu za slavistiko dunajske Univerze. Večeri, na

9 Npr. Jenko 2000.

katerih nastopajo osebnosti s področja znanosti, literature, kulture, politike itn., lahko uspevajo z materialno pomočjo Slovenskega znanstvenega inštituta na Dunaju in Slovenskega kulturnega centra Korotan – ki prav tako tvorita pomemben del izvenštudijskih možnosti za stik s kulturnimi in znanstvenimi dejavnostmi – ter s fizično pomočjo študirajočih, ki so ob rezultatu skupnega prizadevanja za doživetje slovenske kulture in znanosti zelo motivirani.

Pri študentih in študentkah so prav tako posebej priljubljene vsakoletne ekskurzije v Slovenijo, v okviru katerih izvirno spoznavajo in doživljajo jezik ter njegove družbene in kulturne okvire.

Pogled v prihodnost

S pogledom na jutri pripisujemo velik pomen tudi didaktičnim vprašanjem. Za slovenščino v izobraževanju bo pomembno tudi to, kako bo potekalo bolonjsko usklajevanje pedagoškega študija, saj postaja le-ta ob povečanem povpraševanju po jezikovnih tečajih tako na poljavnem (univerzitetni jezikovni centri, Ljudske visoke šole ipd.) kot tudi na zasebnem sektorju čedalje pomembnejši. Trenutno sta nadzor in zagotavljanje kakovosti pri kadrovanju predavateljev in predavateljic bolj ali manj naključna. Poročila iz Koroške, kjer zanimanje za slovenski jezik narašča tudi pri neslovenskem prebivalstvu in je čedalje večje tudi povpraševanje po možnostih opravljanja maturitetnega izpita iz slovenskega jezika, ki ga omogočajo nekatere mednarodne srednje šole na Dunaju, napovedujejo spremembe tudi v javnih izobraževalnih ustanovah, ki se le počasi prilagajajo novim težnjam. Nanje se je treba med drugim na univerzitetni ravni pripraviti z razvojem in oblikovanjem posebnih didaktičnih programov in primernih učnih pripomočkov.

Zato se je »didaktična ekipa«[10] slovenistike na Dunaju priključila pravkar ustanovljeni interdisciplinarni didaktično-raziskovalni platformi dunajske Univerze, ki se bo v tri leta trajajočem projektu prav teh vprašanj lotevala z avtorefleksijo in empiričnimi raziskavami, ki obetajo rezultate za sodobno didaktično delo na tečajih slovenskega jezika.

Literatura in spletni viri

Bundespräsident, hilf! Odprto pismo predsedniku Republike Avstrije (Senat der Akademie der bildenden Künste): <http://derstandard.at/.>. (Dostop 9. 7. 2009.)

GRÖBLACHER, Clara, 2008: *Sprachliche Aspekte im Rahmen der Erstellung slowenischer EU-Terminologie*. Dunaj. Diplomska naloga.

JENKO, Elizabeta, 2000: *Grammatik der slowenischen Sprache*. Celovec: Založba Drava.

JENKO, Elizabeta, PEČNIK, Daniela, REICHMAYR, Michael, 2002: *Zvočna čitanka za pouk slovenščine*. Celovec: Založba Drava.

JENKO, Elizabeta, 2006: *Z branjem do slovenščine*. Celovec: Založba Drava.

Kultureller Gleichklang über Grenzen hinweg: <http://www.bmeia.gv.at/aussenministerium/aktuelles/presseaussendungen/2007/kultureller-gleichklang-ueber-grenzen-hinweg-oesterreichisch-slowenische-kulturgespraeche-in-laibach.html.>. (Dostop 25. 9. 2009)

KUŠEJ, Mateja, 1996: *Prve učiteljice, prve pisateljice – kdo jih pozna?* Celovec: Založba Drava.

LEBEN, Andreas, 1997: *Ästhetizismus und Engagement. Die Kurzprosa der tschechischen und slowenischen Moderne*. Dunaj: WUV-Universitätsverlag.

Orchideenstudien vorm Verblühen. Die Presse, 17. 8. 05/3: <http://info.zv.tuwien.ac.at/pr/news/doc_news/Orchideenstudien_1.pdf.>. (Dostop 25. 9. 2009.)

PEZDIRC BARTOL, Mateja, 2003: *Literarna sestavljanka: umetnostna besedila na tečaju slovenščine. Priročnik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ljubljana, DZS.

WULZ, Monika, 2002: *Wissensproduktion als Technik der Geschichtsschreibung am Beispiel slowenischer Grammatiken seit der Reformation*. Dunaj. Diplomska naloga.

10 Elizabeta Jenko in Eva Tesar - Terseglav.

SLOVENSKI JEZIK V VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNIH USTANOVAH V MANJŠINSKEM PROSTORU

Damjana Kern
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 376.1-054.57:811.163.6'242(436.5+450.36+439=163.6)

Prispevek pregledno predstavi možnosti za učenje slovenščine v okviru manjšinskega šolstva ter različne modele izobraževanja v manjšinskih vzgojno-izobraževalnih ustanovah. Upoštevana je celotna izobraževalna vertikala: od vrtca do visokošolskega in univerzitetnega izobraževanja. Predstavljeno je šolstvo na avstrijskem Koroškem, slovenske šole na Tržaškem in Goriškem, slovensko šolstvo v Benečiji, prav tako pa tudi prisotnost slovenskega jezika in problematika narodnostnih šol v Porabju.

pouk slovenščine, manjšinsko šolstvo, avstrijska Koroška, slovenska šola v Italiji, Porabje

The article offers a overview of the opportunities for learning Slovene within minority educational systems and the various models of education in minority educational institutions. The complete educational span is considered: from nursery school to university level. The educational system of Austrian Carinthia and Slovene language education in Italy are presented, as well as the presence of Slovene and the question of minority group education in the Porabje region.

Slovene as a school subject, minority education, Austrian Carinthia, Slovene language education in Italy, the Porabje region

1 Uvod

Vzgojno-izobraževalni sistem v manjšinskem prostoru sodi med ključne razvojne dejavnike narodnih manjšin. V območjih kulturnega stika, kjer sobivata dve kulturi in dva jezika, ki v družbi (večinoma) uživata različen položaj in ugled, vzgojno-izobraževalne inštitucije namreč nimajo le funkcije pridobivanja splošnega in poklicnega znanja, temveč pomembno prispevajo k oblikovanju in varovanju identitete ter zagotavljanju socialnega in demografskega razvoja manjšine, hkrati pa imajo izjemno pomembno vlogo pri usvajanju, razvijanju in ohranjanju manjšinske materinščine.

Razlike v sedanjem pravnem položaju, umeščenosti manjšinskega šolstva v splošni sistem vzgoje in izobraževanja v Avstriji, Italiji in na Madžarskem ter različna organiziranost in razvejanost inštitucij, ki v manjšinskem prostoru nudijo možnosti za učenje in poučevanje slovenskega jezika, so odraz razvoja v različnih zgodovinskih, družbenopolitičnih in družbenogospodarskih okoliščinah. V nadaljevanju prispevka želim pregledno predstaviti možnosti za učenje slovenščine v okviru manjšinskega šolstva, možnosti za študij slovenskega jezika, različne modele izobraževanja ter položaj slovenščine kot učnega jezika in učnega predmeta znotraj njih na avstrijskem Koroškem, v Italiji in v Porabju.

2 Slovenske šole na avstrijskem Koroškem

Učenje slovenščine ima na Koroškem precej pomembno institucionalno mesto, saj šolski sistem omogoča učenje slovenščine v različnih oblikah na vseh šolskih stopnjah: v

otroškem vrtcu, v ljudski šoli,[1] glavni šoli,[2] splošnoizobraževalnih šolah[3] in poklicnoizobraževalnih šolah.[4] Pravni temelj dvojezičnemu izobraževanju daje 7. člen Avstrijske državne pogodbe, ureja pa ga Zakon o manjšinskem šolstvu. Uradni predpisi so znotraj posameznih institucij realizirani ponekod v večji, drugod v manjši meri.

Predšolska vzgoja v Avstriji ni del šolske vzgoje, zato dvojezičnim vrtcem ne pripadajo enake pravice kot šolam.[5] Zakon o predšolskih varstvenih in vzgojnih ustanovah niti pri zadostnem številu prijav ne predvideva obveznega ustanavljanja dvojezičnih otroških vrtcev oziroma skupin (kot je to npr. na področju obveznega šolstva), možno pa je, da zasebni investitorji oziroma tudi javnopravni subjekti prostovoljno ustanavljajo otroške vrtce. Tako je v resnici situacija z odpiranjem vrtcev na jezikovno mešanem ozemlju precej odvisna od dobre volje lokalnih oblasti, slovenskih organizacij, staršev in posameznikov. Na takšen ali drugačen način ustanovljene otroške vrtce na Koroškem pa naj bi dežela finančno podpirala, če le izpolnjujejo zakonsko predpisane pogoje (najmanj 15 prijavljenih otrok v skupini).[6]

Splošna šolska obveznost se v Avstriji začne po dopolnjenem šestem letu starosti z ljudsko šolo, ki v avstrijskem šolskem sistemu predstavlja prva štiri šolska leta in je za vse skupna. Mogoče je ustanavljati ljudske šole, ljudskošolske razrede in znotraj razredov oddelke z nemškim in s slovenskim učnim jezikom, saj je po zakonu dvojezični pouk pravica, ki jo za vsakega šoloobveznega otroka lahko uveljavijo starši. To pomeni, da naj bi tisti otroci, ki jih starši s posebno prijavnico prijavijo k dvojezičnemu pouku, v prvih štirih razredih poslušali pouk pri vseh predmetih v približno enakem obsegu v slovenskem in nemškem jeziku. Dvojezični pouk lahko poteka v t. i. integriranih razredih, kjer prijavljene in neprijavljene otroke skupaj poučujeta dvojezični razredni učitelj in enojezični dodatni učitelj. Če so prijavljeni vsi otroci v razredu, pa jih poučuje samo dvojezični učitelj. Poleg prijave k dvojezičnemu pouku obstaja tudi možnost, da v ljudskih šolah starši svoje otroke prijavijo k pouku slovenščine kot neobvezne vaje, kar pomeni, da se znanja slovenščine ne ocenjuje, udeležba pri pouku pa se vpiše v polletno šolsko obvestilo oziroma v letno spričevalo.[7]

Po končani četrti šolski stopnji v ljudski šoli se šolarji odločijo ali za štiriletno glavno šolo, ki je po učni praksi manj zahtevna, ali pa za šolanje na gimnaziji.[8] Tu se slovenščina največkrat čisto umakne, saj zakon predvideva kot dvojezična samo prva štiri leta, nato pa učni jezik postane izključno nemščina. Učenci se lahko prijavijo k slovenskemu jeziku kot

1 Ljudske šole na Koroškem ustrezajo razredni stopnji nekdanje slovenske osemletke – od prvega do četrtega razreda osnovne šole.

2 Glavne šole na Koroškem ustrezajo predmetni stopnji nekdanje slovenske osemletke – od petega do osmega razreda osnovne šole, lahko pa se na tej stopnji otroke vpiše tudi v nižjo stopnjo gimnazije.

3 Med splošnoizobraževalne šole na Koroškem spadajo: a) osemletne gimnazije, ki vključujejo višjo in nižjo stopnjo, b) štiriletne gimnazije, ki vključujejo le učence zadnjih štirih razredov.

4 Poklicnoizobraževalne šole so trgovske akademije, višji tehniški zavodi in obrtni učni zavodi, ki so večinoma petletni.

5 V šolskem letu 2008/09 je na južnem Koroškem možnost predšolske vzgoje v slovenščini nudilo devet zasebnih in osem javnih občinskih vrtcev.

6 Koroški zakon o skladu za otroške vrtce KKGFG.

7 V šolskem letu 2008/09 je na območju veljavnosti zakona o dvojezičnem šolstvu na avstrijskem Koroškem delovalo 74 ljudskih šol, kjer se je 1853 otrok poleg nemščine učilo tudi slovenščino. Skupaj z dvema ljudskima šolama v Celovcu (to sta: javna dvojezična ljudska šola in privatna dvojezična ljudska šola Mohorjeve družbe v Celovcu, ki se nahajata izven območja veljavnosti manjšinskega šolskega zakona) je bilo k dvojezičnemu pouku prijavljenih 2043 otrok (0,67 % več kot v šolskem letu 2007/08).

8 Na gimnaziji lahko dokončajo štiri razrede (t. i. nižjo stopnjo) in se nato preusmerijo ali pa nadaljujejo šolanje na višji stopnji gimnazije in po osmih letih opravljajo maturo.

dodatnemu obveznemu predmetu, kot alternativnemu obveznemu predmetu ali izbirnemu predmetu.[9] Izjema na tej stopnji šolanja je nižja stopnja na Zvezni in zvezni realni gimnaziji za Slovence v Celovcu, kjer je slovenščina (edini) učni jezik pri vseh predmetih.

Nadaljnjo možnost menjave šolskega tipa in s tem učnega jezika imajo učenci po zaključeni osmi šolski stopnji, torej po četrtem razredu glavne šole ali gimnazije, ko se lahko odločijo za obisk šol s poudarkom na splošni ali poklicni izobrazbi. Manjšinsko šolstvo na tej stopnji (od leta 1957) ponuja šolanje na višji stopnji Zvezne in zvezne realne gimnazije za Slovence v Celovcu,[10] kjer pouk pri vseh predmetih poteka v slovenskem jeziku. Dvojezično pa poteka pouk na petletni Dvojezični trgovski akademiji,[11] ustanovljeni jeseni 1990 v Celovcu, ter od leta 1989 na petletni Višji šoli za gospodarske poklice v Št. Petru pri Št. Jakobu v Rožu.[12] Na obeh šolah sta nemški in slovenski jezik enakovredna jezika in izmenjujejo se (mesečna) obdobja, ko je učni jezik pri vseh predmetih slovenščina oziroma nemščina. Višja šola za gospodarske poklice v Št. Petru ponuja tudi možnost vpisa v enoletno gospodarsko strokovno šolo,[13] kjer je slovenščina obvezni učni predmet. Slovenski jezik ponujajo tudi na nekaterih drugih (nemanjšinskih) splošnoizobraževalnih in poklicnih srednjih in višjih šolah na Koroškem, kjer slovenščino poučujejo fakultativno (v Velikovcu na gimnaziji in trgovski akademiji, prav tako pa tudi v Wolfsbergu, Beljaku in Celovcu).

Visoko izobrazbo s predmetom slovenščina ponuja Pedagoška visoka šola (Pädagogische Hochschule)[14] v Celovcu, kjer ima slovenščina pri izobraževanju dvojezičnih učiteljic in učiteljev za ljudske in glavne šole status dodatne izobrazbe. Gre predvsem za strokovno (ne le jezikovno) izobraževanje oz. za triletni akademski študijski tečaj z dodatnimi urami, ki obsega tri področja, to so didaktika (s šolsko prakso), jezik in književnost. Slovenščino je mogoče študirati kot diplomski študij ali pedagoški študij na univerzi v Celovcu, seveda pa tudi na drugih oddelkih slavistike v Avstriji.

3 Slovenske šole v Italiji

V Italiji sestavljajo mrežo vzgojno-izobraževalnih ustanov s slovenskim jezikom tri različne stopnje šol: didaktična ravnateljstva s slovenskim učnim jezikom, ki združujejo vrtec (za otroke 3–6 let starosti) in petletno osnovno šolo,[15] triletne nižje srednje šole s slovenskim učnim jezikom[16] in petletne višje srednje šole s slovenskim učnim jezikom.[17] Didaktična ravnateljstva in nižje srednje šole se združujejo v večstopenjske šole. Z odlokom predsednika republike Italije se slovenskim šolam priznava avtonomija, tudi če niso dosežene predvidene minimalne številčne razsežnosti na ravni posameznega ravnateljstva.[18] Obstoječi

9 Slovenski pouk na sekundarni stopnji je v šolskem letu 2008/09 obiskovalo 337 učenk in učencev na 15 glavnih šolah.
10 Zvezno gimnazijo in zvezno realno gimnazijo za Slovence je v šolskem letu 2008/09 obiskovalo 535 učenk in učencev.
11 Na Dvojezično zvezno trgovsko akademijo je bilo v šolskem letu 2008/09 vpisanih 161 učenk in učencev.
12 Več o šoli v Kern 2009: 55–71.
13 Na privatno Višjo šolo za gospodarske poklice v Št. Petru je bilo v šolskem letu 2008/09 vpisanih 133 učenk in učencev.
14 Nekdanja Pedagoška akademija in Zvezni pedagoški inštitut sta se spojila v Pedagoško visoko šolo (Pädagogische Hochschule).
15 V šolskem sistemu v Sloveniji bi to pomenilo razredno stopnjo osnovne šole.
16 V šolskem sistemu v Sloveniji bi to pomenilo predmetno stopnjo osnovne šole.
17 V šolskem sistemu v Sloveniji bi to pomenilo srednjo šolo.
18 Didaktična ravnateljstva imajo svoj sedež v Dolini, na Opčinah, v Nabrežini, pri sv. Ivanu ter pri Sv. Jakobu v Trstu in v Gorici.

podatki kažejo, da vse stopnje slovenskih šol, od vrtca do mature, na Tržaškem, Goriškem in v Videmski pokrajini v zadnjih letih obiskuje okoli 3600 otrok.

Na omenjenih inštitucijah poteka pouk po dveh različnih modelih. Na Tržaškem in Goriškem gre za šole s slovenskim učnim jezikom, drugačna pa je dvojezična šola, ki deluje le v Špetru na Videmskem.

Na Tržaškem in Goriškem je trenutni izobraževalni sistem organiziran po načelu »togega« ločenega modela, ki vzdržuje vzporeden soobstoj popolnoma italijanskih in popolnoma slovenskih institucij. Slovenske šole v Goriški in Tržaški pokrajini tako niso dvojezične, ampak »ločene« šole. Slovenščina je v slovenskih šolah trenutno učni jezik pri vseh predmetih in ima status prvega jezika, medtem ko je italijanščina izbirni tuji jezik. To velja tudi za italijansko srednje šolstvo, kjer je slovenščina izbirni predmet.

V Tržaški pokrajini delujejo: Didaktično ravnateljstvo pri Sv. Ivanu,[19] Didaktično ravnateljstvo na Opčinah, Didaktično ravnateljstvo Nabrežina, Didaktično ravnateljstvo Dolina, Večstopenjska šola Sv. Jakob. Poleg tega imajo na Tržaškem pet državnih srednjih šol: Državna srednja šola Igo Gruden, Državna srednja šola Ivan Cankar, Državna srednja šola Sv. Ciril in Metod, Državna srednja šola Simon Gregorčič, Državna srednja šola Srečko Kosovel.

V Goriški pokrajini delujeta: Didaktično ravnateljstvo v Gorici (ki se je s šolskim letom 2009/10 uradno združilo z ravnateljstvom nižje srednje šole Ivan Trinko v Večstopenjsko šolo s slovenskim učnim jezikom v Gorici) in Večstopenjska šola s slovenskim učnim jezikom v Doberdobu.

Srednješolsko izobraževanje na Tržaškem poteka na štirih višjih srednjih šolah: Pedagoški licej Anton Martin Slomšek in Klasični znanstveni licej France Prešeren, ki imata gimnazijski progam s klasičnim, naravoslovnim, matematično-fizikalnim, jezikovnim, pedagoškim in družboslovnim oddelkom, Strokovni zavod za industrijo in obrt Jožef Štefan, ki je strojno, elektronsko in biokemijsko usmerjen, ter Trgovski tehnični zavod Žiga Zois, ki ima oddelek za geometre in geodetske tehnike.

V Gorici sta višji srednji šoli dve, t. i. licej z gimnazijskim programom ima klasični in naravoslovno-družboslovni oddelek, kjer so dijaki pri splošnoizobraževalnih predmetih v eni paralelki in se razdelijo v dve skupini le pri predmetih, kjer se odraža specifika posamezne smeri, na poklicnem zavodu pa sta trgovska in turistična usmeritev, ob njiju pa še računalniško-tehnična smer.

Edina dvojezična izobraževalna ustanova v zamejski Italiji je dvojezični šolski center v kraju Špeter v Videmski pokrajini. Leta 1984 je bil ustanovljen privatni dvojezični vrtec, tri leta kasneje je začela delovati še osnovna šola. Vrtec in osnovno šolo so na podlagi zaščitnega zakona leta 2001 podržavili, s šolskim letom 2007/2008 pa so v Benečiji odprli tudi dvojezično nižjo srednjo šolo, t. i. Državni večstopenjski zavod s slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom. Dvojezični šolski center je tako postal večstopenjska šola. Na šoli se je uveljavil didaktični model, kjer se slovenščina in italijanščina uravnovešeno uporabljata kot učna jezika in sicer tako, da imajo otroci zjutraj pouk v enem jeziku, popoldne pa v drugem. Gre za model dvojezičnega pouka po principu poučevanja: en človek – en jezik, pri čemer oba učitelja nista hkrati v razredu, temeljne učne vsebine pa so obravnavane v obeh jezikih.

Študij slovenskega jezika in književnosti v zamejski Italiji omogoča Univerza v Vidmu, in sicer Fakulteta za tuje jezike in književnosti, poleg tega pa osnovni študij slovenskega jezika, književnosti in zgodovine ter antropologije

19 V šolskem letu 2009/10 je zaživela Večstopenjska šola na Vrdeli, v kateri sta združeni Nižja srednja šola Sv. Cirila in Metoda in Didaktično ravnateljstvo Sv. Ivan.

Slovencev poteka tudi na Fakulteti za izobraževalne vede na nivoju razrednega pouka. V Trstu je mogoče študirati slovenski jezik na Filozofski fakulteti v okviru dodiplomskih študijskih smeri Sodobni tuji jeziki in kulture, Literatura oziroma Medkulturne vede in tehnike. Na Oddelku za tuje književnosti, komparativistiko in kulturološke študije je mogoče slovenščino študirati kot glavni diplomski predmet in s tega področja tudi diplomirati. Slovenščino je mogoče v okviru tržaške univerze študirati tudi na Izpopolnjevalni šoli za poučevanje na srednjih in višjih srednjih šolah, prav tako pa diplomski študij slovenščine omogoča tudi Visoka šola modernih jezikov za prevajalce in tolmače v Trstu.

4 Slovensko šolstvo v Porabju

Porabsko šolstvo, v katerega so poleg madžarskih, nemških in romskih otrok vključeni tudi slovenski otroci, je del madžarskega šolskega sistema, ki se imenuje narodnostno šolstvo in razlikuje štiri vrste dvojezičnega oz. narodnostnega pouka: narodnostne šole z jezikom narodnosti kot učnim predmetom,[20] narodnostne šole z razširjenim poukom materinščine,[21] dvojezični pouk[22] in narodnostne šole z jezikom narodnosti kot učnim jezikom.[23] V Porabju je torej slovenščina kot materni jezik tam živeče slovenske skupnosti na vseh stopnjah vzgojno-izobraževalnega procesa (od vrtcev do gimnazije) prisotna večinoma le kot učni predmet.[24]

Vrtcev, v katerih poučujejo otroke slovenski jezik, je v Porabju šest: Gornji Senik, Dolnji Senik, Sakalovci, Slovenska ves, Monošter in Števanovci.[25] Usvajanje slovenskega jezika na tej stopnji temelji predvsem na igri, petju, slikovnih podobah ter sodelovanju z murskosoboškimi vzgojiteljicami, ki enkrat tedensko pomagajo pri pedagoškem delu. Slovenski jeik se učijo vsi otroci, ki so vpisani v vrtec, tudi če so to madžarski otroci.

Osnovne šole, kjer se učijo slovenski jezik, so v Števanovcih, v Gornjem Seniku in v dveh šolah v Monoštru.[26] Dvojezična osnovna šola Jožefa Košiča v Gornjem Seniku je v šolskem letu 2005/06 uvedla dvojezični program, to pomeni, da se poleg petih ur pouka slovenščine na teden vsi predmeti delno poučujejo dvojezično. Enak program so v šolskem letu 2007/08 začeli postopoma uvajati tudi v Osnovni šoli Števanovci, večinoma pa imajo šole še vedno t. i. narodnostni program razširjenega pouka slovenske materinščine, kar pomeni pet ur slovenščine tedensko, poleg tega pa lahko otroci izberejo še enega ali dva predmeta, pri katerem imajo delni dvojezični pouk. Na obeh osnovnih šolah v Monoštru (Osnovna šola Istvana Szechenyija in Osnovna šola Aranya Janosa) poteka pouk slovenščine samo fakultativno, to pomeni 1–2 uri tedensko.

Gimnazija Mihaly Vörösmarty v Monoštru je edina gimnazija v Porabju, ki jo obiskujejo tudi porabski Slovenci. Imajo štiri in osemletni gimnazijski program. Od leta 1993 imajo možnost opravljati maturo iz slovenščine kot učnega predmeta s statusom narodnostnega jezika. Srednja strokovna šola Bela III v Monoštru deluje že več kot 100 let. Poklici, za katere se tam učijo, so različni: informatika,

20 OŠ Števanovci, OŠ Monošter in podružnična šola v Sakalovcih.
21 Jezik manjšine je učni predmet, poleg tega pa lahko otroci izberejo še enega ali dva predmeta, pri katerih pouk poteka v materinščini. Takšna OŠ je v Gornjem Seniku.
22 Dvojezičnega pouka (enakovreden položaj slovenščine in madžarščine) v Porabju ni, pojavljali so se sicer poskusi pri nekaterih nejezikovnih predmetih, vendar so bili bolj ali manj neuspešni.
23 Porabci nikoli niso imeli vzgojno-izobraževalnih ustanov v svojem maternem jeziku.
24 V šolskem letu 2008/2009 je bilo v slovenski narodnostni pouk v šolah in vrtcih vključenih 262 otrok.
25 V vrtce je v zadnjih letih konstantno vpisanih okrog 100 otrok, med katerimi jih le peščica obvlada slovenski jezik.
26 Pouk slovenščine na vseh štirih šolah obiskuje približno 140 učencev (na števanovski vsi, na gornjeseniški 90 %, na monoštrskih 10 %).

mizarstvo, trgovina, avtomehanika, gostinstvo, naravovarstvena dela, ključavničarska in šiviljska dela. Približno 10 % učencev, ki se priznavajo kot Slovenci, prihaja iz porabskih vasi, a žal jih od teh slovensko razume zelo malo, slovensko pa se jih pogovarja še precej manj. Učijo se slovensko slovnico in književnost.

Slovenski jezik, književnost in kulturo je v Porabju mogoče študirati na Visoki šoli Daniel Berzsenyi v Sombotelu. Ustanova obstaja že od študijskega leta 1968/69. Leta 1974/75 je bil v Sombotelu ustanovljen stalni lektorat za slovenski jezik, leta 1980 pa Katedra za slovenski jezik in književnost, ki je bila ustanovljena kot narodnostna katedra z namenom, da bi porabski Slovenci lahko ohranjali in razvijali svoj materni jezik tudi na visoki ustanovi. Na začetku je bilo tam precej študentov iz Porabja, vendar danes slovenski jezik študira le malo študentov. Študij je dvopredmeten, redni in izredni ter traja osem semestrov. V letih od ustanovitve je pri njih diplomiralo okrog 60 študentov.

5 Namesto zaključka

Nacionalni šolski sistemi, v katere so vpeti manjšinski šolski sistemi, so v določeni meri zaviralci poslanstva manjšinske šole, po drugi strani pa dopuščajo tudi precejšno fleksibilnost (na primer glede metod poučevanja, predelanih vsebin ...), tako da je kvalitetna usposobljenost pedagoških kadrov pomemben dejavnik uspeha manjšinskega šolstva. Statistika kaže, da se v zadnjih letih tako v Italiji kot v Avstriji in tudi na Madžarskem srečujejo s povečanim zanimanjem za učenje slovenskega jezika, a ne toliko v okviru svoje narodne skupnosti, saj narašča povpraševanje za učenje slovenščine tudi s strani pripadnikov večinskega naroda. Znanje slovenščine namreč postaja vse bolj koristno v evropskem pogledu. Tudi to je svojevrsten izziv, ki so se mu prisiljene prilagajati vzgojno-izobraževalne inštitucije v zamejstvu (prilagajanje učnih načrtov, prenavljanje učnih programov in pripomočkov za učenje slovenščine, stalna strokovna izpopolnjevanja učiteljev slovenščine), hkrati pa se kaže velika potreba po dodatni ponudbi učenja slovenščine v obliki klasičnih in specializiranih tečajev, učenja na daljavo itn.

Slovenščine torej po eni strani pridobiva na ugledu, ne gre pa pozabiti, da se po drugi strani v družinskem in izvenšolskem okolju slovenska govorica vse manj sliši, česar pa še tako dobri učni programi in kvalitetni pedagoški kader žal ne morejo spet spodbuditi.

Literatura

BERNJAK, Elizabeta, 2005: Izginjanje manjšinskega jezika v narodnostni in dvojezični šoli ob slovensko-madžarski meji. Hladnik, Miran (ur.): *Vloga meje. Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 16. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 37–49.

BOGATEC, Norina, 2004: *Slovenska državna šola v Italiji pod drobnogledom*. Trst: SLORI.

DESTOVNIK, Irena 2001: Dvojezično šolstvo na Koroškem. *Koroški koledar*. 21–191.

DOMEJ, Teodor, 2004: Manjšinsko šolstvo na Koroškem na zgodovinski prelomnici. *Slovenščina v šoli*. 9/3. 44–56.

DUHOVNIK ANTONI, Andreja, 2006: Slovenska šola v Italiji. *Geografija v šoli* 15/3. 12–18.

GRUDEN, Živa, 2004: Dvojezična šola v Špetru odprta navzven. *Slovenija.svet* 1/6. 31–33.

KERN, Damjana, 2009: Vloga manjšinske šole pri ohranjanju slovenskega jezika in kulture. *Jezik in slovstvo* 54/1. 55–71.

OGRIS, Tomaž, 2007: Položaj slovenske manjšine na Koroškem v luči dvojezičnega šolstva. *Geografija v šoli* 16/1. 3–11.

PERGER, Valerija, 2006: O Porabju in porabskih Slovencih danes. *Geografija v šoli* 15/3. 3–11.

PERGER, Valerija, 2004: Model narodnostne šole v Porabju in prisotnost slovenskega jezika v njem. *Slovenščina v šoli* 9/3. 70–80.

JEZIKOVNO VKLJUČEVANJE (IN IZKLJUČEVANJE) OTROK PRISELJENCEV

Mihaela Knez
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 314.74-053.2(497.4):811.163.6'243

Slovenija je postala z vstopom v Evropsko unijo zanimiva za različne skupine priseljencev. Med njimi še vedno prevladujejo prebivalci nekdanjih jugoslovanskih republik, vedno pogosteje pa se k nam priseljujejo tudi državljani drugih evropskih in neevropskih držav. S starši se v Slovenijo pogosto preselijo tudi otroci. Ti se ob prihodu vključijo v slovenske vrtce in šole in tako se ponavadi začne njihovo prvo spoznavanje slovenskega jezika.

otroci priseljenci, otrok migrant, jezikovna integracija, slovenščina kot drugi jezik v slovenski šoli

Following EU membership, Slovenia became an attractive destination for different groups of immigrants. The majority are still from the former Yugoslav republics, but there is an ever increasing number from other European and non-European countries. Those with families often bring their children with them, who then start to attend nurseries and schools, where they begin to learn Slovene.

child in migration, language integration, Slovene as a second language in slovene schools

O slovenščini kot drugem jeziku[1] v slovenskih šolah se je v preteklosti govorilo predvsem na narodnostno mešanih območjih v Slovenski Istri in Prekmurju,[2] kjer živita obe avtohtoni narodnostni manjšini, madžarska in italijanska. Šele v zadnjih letih smo o slovenščini kot drugem jeziku začeli razmišljati tudi v kontekstu običajnih osnovnih in srednjih šol (Knez 2008: 155–163, Pirih Svetina 2008: 147–148). Vanje se namreč vsako leto vključujejo otroci priseljenci, ki so večinoma govorci drugih jezikov. Večina priseljenega prebivalstva prihaja iz držav nekdanje Jugoslavije, vse pogosteje pa tudi iz drugih, bolj oddaljenih dežel in držav EU.[3] Ti govorci imajo pri učenju slovenščine drugačne potrebe kot slovenski otroci, saj se morajo jezika šele naučiti.[4] Potrebe po drugačni infrastrukturi so bile podrobneje evidentirane v dokumentu *Strategija vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov*

1 Prvi jezik je s stališča posameznika tisti, ki se ga človek začne učiti prej kot katerikoli drug jezik. Drugi jezik je tisti jezik, ki je za posameznika sredstvo komunikacije, vzporedno z njegovim prvim jezikom (Pirih Svetina 2005: 9–12).

2 Prim. Nečak Lük 2008.

3 Po statističnih podatkih se v Slovenijo najpogosteje priseljujejo državljani nekdanjih jugoslovanskih republik. Njihov delež znaša kar 85 % odstotkov priselitev tujcev. Med njimi jih največ prihaja iz Bosne in Hercegovine ter Srbije in Črne gore. Za državljane EU načeloma velja svoboden pretok in za začasno bivanje ne potrebujejo dovoljenj, zato je njihovo dejansko število težje določljivo (prim. Dolenc 2007). Priseljenci so izjemoma tudi govorci slovenščine kot prvega jezika, in sicer če gre za nekdanje slovenske izseljence, ki so se slovenščine naučili v svoji družini ali v organiziranih oblikah učenja slovenščine, v sobotnih šolah, pri dopolnilnem pouku slovenskega jezika in kulture.

4 Usvajanje prvega jezika se od usvajanja drugega jezika razlikuje tako po načinu kot po ciljih (Stabej 2004, Pirih Svetina 2005).

v sistem vzgoje in izobraževanja (v nadaljevanju *Strategija*).[5]

Formalnopravni okviri[6] in oblike učenja

Možnost učenja slovenščine kot drugega jezika za priseljence[7] določata splošna in šolska zakonodaja. Tako npr. *Zakon o tujcih* v 82. členu (pomoč pri integraciji tujcev) tujcem, ki imajo v RS dovoljenje za prebivanje, zagotavlja tečaje slovenskega jezika. Obseg tečajev je podrobneje opredeljen v *Uredbi o integraciji tujcev* (v nadaljevanju *Uredba*), in sicer so do brezplačne udeležbe v programih učenja slovenskega jezika upravičeni državljani tretjih držav,[8] ki v Republiki Sloveniji prebivajo na podlagi dovoljenja za stalno bivanje oz. njihovi družinski člani, ki imajo v RS dovoljenje za začasno bivanje. Program učenja slovenskega jezika obsega do 180 ur in naj bi bil po mnenju zakonodajalca zadosten za doseganje znanja slovenščine, potrebnega za uspešno opravljanje izpita na osnovni ravni po programu *Slovenščina za tujce*.[9] Do krajšega, 60-urnega tečaja, pa so upravičeni državljani tretjih držav, ki prebivajo v RS najmanj dve leti na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje in imajo dovoljenje za začasno prebivanje, izdano z veljavnostjo najmanj enega leta. Možnost učenja slovenščine za otroke priseljence uravnava *Zakon o osnovni šoli*, ki v 10. členu otrokom, ki so tuji državljani, zagotavlja pravico do obveznega osnovnošolskega izobraževanja, v 3. členu *Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o osnovni šoli*,[10] pa jim, v kolikor bi se izkazalo, da ob vključitvi v šolo potrebujejo pomoč pri učenju slovenščine, zagotavlja tudi tečaj slovenščine. Obseg in oblika tečaja nista podrobneje opredeljena. Dodatni pouk slovenščine je v zakonu zagotovljen tudi otrokom slovenskih državljanov, ki prebivajo v Sloveniji in katerih materni jezik ni slovenski jezik (8. člen *Zakona o šoli*).

Pregled zakonov kaže, da je pomoč pri učenju slovenščine predvidena tako za odrasle priseljence kot za njihove šolajoče se otroke, da pa obseg tečaja pri otrocih v šolskih zakonih ni eksplicitno naveden in se lahko zaradi tega od obsega, navedenega v *Uredbi*, bistveno razlikuje. V *Smernicah za izobraževanje otrok tujcev v vrtcih in šolah* (v nadaljevanju *Smernice*), dokumentu, ki ga je skupaj z zunanjimi sodelavci pripravil Zavod RS za šolstvo,[11] je naloga v zvezi s pripravo tečajev preložena na šole. Tako je za šolo obvezujoče, da za otroke migrante s pomanjkljivim znanjem slovenščine ob vstopu v šolo v skladu z možnostmi organizira učenje in spo-

5 http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/projekti/Strategija_vkljucevanje_migrantov.doc. (Dostop 15. 10. 2009.)

6 V članku navajamo tiste pravne podlage, ki se navezujejo na učenje slovenščine. Natančen prikaz vseh pravnih aktov, ki urejajo področje migracijske politike v Sloveniji, je podan v članku Romane Bešter Integracija in model integracijske politike v publikaciji Priseljenci (2007), akti, ki se navezujejo na šolo, pa so sistematično podani v *Strategiji vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v RS*.

7 V slovenskih zakonih in šolskih dokumentih se namesto izrazov migranti ali priseljenci praviloma uporablja izraz tujci (prim. *Zakon o tujcih*, *Smernice za izobraževanje otrok tujcev v vrtcih in šolah* ...), v evropskih dokumentih, npr. v *Direktivi Sveta Evropske skupnosti*, 1977 (dostopno na: http://www.europarl. europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2009-0125+0+DOC+XML+V0//SL) pa se rabi izraz otroci migranti. V članku v skladu z evropsko prakso in Strategijo uporabljamo izraz priseljenci/ migranti, razen kadar navajamo vsebino slovenskih dokumentov. V strokovni slovenski in tuji literaturi se poleg izrazov migranti/priseljenci pogosto rabijo tudi izrazi otroci/ učenci/starši/delavci ... z migrantskih ozadjem ali odrasli/otroci ... v mobilnosti (prim. Komac 2007, Pirih Svetina 2008, Knez 2009, Sinko 2008, Klein 2007).

8 To so prebivalci, ki niso državljani držav EU.

9 Izobraževalni program *Slovenščina za tujce* sta pripravili Nataša Pirih Svetina in Ina ferbežar (2002).

10 Dopolnitev je bila sprejeta šele oktobra 2007 in se glasi: »Za otroke iz prvega odstavka tega člena, ki potrebujejo pomoč pri učenju slovenščine, se ob vključitvi v osnovno šolo organizira tečaj slovenščine.«

11 http://www.zrss.si/pdf/OECE_TUJCI%20-%20SMERNICE%20-%20usklajeno%20junij%20doc%2021%208%202009.pdf. (Dostop 15. 9. 2009.)

polnjevanje slovenščine. Šole lahko zaprosijo za finančno pomoč pristojno Ministrstvo za šolstvo, ki jim praviloma financira do 35 ur[12] dodatnega pouka slovenščine na leto za posameznega otroka, nadaljnje vire financiranja pa morajo poiskati same.[13] V *Smernicah* je natančneje opredeljen[14] tudi profil učitelja, ki naj izvaja dodatni oz. dopolnilni pouk slovenščine: šoli je priporočeno, da za učenje slovenščine zagotovi učitelja razrednega pouka ali učitelja slovenščine, ki hkrati obvlada veščine za spodbujanje medkulturnega dialoga. Kaj naj bi točno te veščine vključevale (ali npr. vključujejo tudi poznavanje metodičnih in didaktičnih pristopov poučevanja slovenščine kot drugega jezika, kako, na kakšen način jih učitelji pridobijo), pa ni jasneje obrazloženo. Tudi to, kako bo potekalo učenje slovenščine, je prepuščeno šolam samim, zato poteka na zelo različne načine: kot dodatne ure med/pred ali po pouku, v oddelkih podaljšanega bivanja, kot individualna strokovna pomoč, interesna dejavnost ali tečaj.[15]

Učbeniki in učni načrti

Učenci priseljenci se slovenščino v osnovnih in srednjih šolah učijo po enakem učnem načrtu kot slovenski otroci. Prav tako ni posebnih učbenikov, ki bi bili namenjeni učenju slovenščine kot drugega jezika na osnovnošolski in srednješolski stopnji.[16] Učitelji si pri dodatnem pouku slovenščine pomagajo z učbeniki za slovenščino (kot prvi jezik) različnih založb, ki jih uporabljajo že pri rednem pouku slovenščine, nekateri posegajo po učbenikih Centra za slovenščino,[17] ki so sicer namenjeni poučevanju slovenščine kot drugega/tujega jezika za odrasle, učbenikih Zavoda RS za šolstvo,[18] pripravljenih za slovenske otroke, ki se učijo slovenščino kot drugi/tuji jezik v tujini, ali učbenikih za poučevanje tujih jezikov (Knez 2008: 160).

Razvijanje infrastrukture

Ministrstvo za šolstvo načrtuje razvijanje dejavnosti za uspešno vključevanje otrok migrantov predvsem v okviru projektov.[19] Del projektov poteka v okviru Zavoda RS za šolstvo (npr. priprava *Smernic za izobraževanje otrok tujcev v vrtcih in šolah*, razni inovacijski projekti, ki jih izvajajo šole same, posveti in izobraževalni seminarji v zvezi z vključevanjem priseljencev[20]), del pa v okviru projektov

12 Prim. dokument *Strategija vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja*.

13 Največkrat šolam priskočijo na pomoč prostovoljci ali pa šole organizirajo medvrstniško pomoč (prim. raziskavo, ki jo je izvedla Slovenska filantropija: http://www.cnvosi.civilni-dialog.net/index.php?option=com_content&task=view&id=7988&Itemid=79. (Dostop 16. 10. 2009.)

14 Tak profil učitelja je v *Smernicah* le priporočen, ne pa tudi obvezujoč.

15 Na Ekonomski šoli Novo mesto je npr. organiziran sobotni pouk slovenščine. Poteka tri ali štiri ure ob sobotah dopoldne. Informacije o tečaju so dostopne na spletni strani: http://web.esnm.si/Lists/Koledar/DispForm.aspx?ID=560. (Dostop 25. 10. 2009.)

16 Posebni učni načrti in gradiva za poučevanje drugega jezika so v evropskih državah, ki imajo že izoblikovane strategije vključevanja učencev migrantov v šolski sistem, nekaj običajnega in se od učnih načrtov za poučevanje prvega jezika razlikujejo (Sinko 2008, Integrating Immigrant Children into Schools in Europe: EURYDICE: http://www.euryduce.org. Dostop 15. 10. 2009.)

17 Več o učbenikih Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik na spletni strani: http://www.centerslo.net/l2.asp?L1_ID=7&L2_ID=31&LANG=slo. (Dostop 25. 10. 2009.)

18 Na voljo so naslednji učbeniki: *Slovenščina skozi letne čase: Pomlad–Poletje*, *Jesen*, *Zima*, *Poigrajmo se slovensko*, *Dober dan, slovenščina*.

19 Pomemben delež pri vzpostavljanju in razvijanju infrastrukture za uspešno integracijo migrantov imajo tudi razne nevladne organizacije in lokalne skupnosti. Prim. projekte v okviru Mirovnega inštituta (http://www.mirovni-institut.si/Projekt/Detail/si/projekt/PRIMTS-Prospects-for-Integration-of-Migrants-from-Third-Countries-and-their-Labour-Market-Situations-Towards-Policies-and-Action/kategorija/Clovekove_pravice) in Slovenske filantropije (http://www.filantropija.org/).

20 Informacije v zvezi z izobraževalnimi seminarji Zavoda za šolstvo so dostopne na spletni strani: http://www.zrss.si/default.asp?link=predmet&tip=7&pID=241. (Dostop 15. 10. 2009.)

Evropskih socialnih skladov. Tako npr. konzorcija osnovnih (vodja projekta je OŠ Koper) in srednjih šol (vodja projekta je Srednja ekonomska šola v Ljubljani) razvijata infrastrukturo za socialno (deloma tudi jezikovno) integracijo otrok in staršev: izvajajo se raziskave s področja vključevanja, pripravljajo se ustrezni kurikuli za medkulturno učenje, načrtujejo se družabna srečanja in delavnice za otroke in starše priseljence. Drugi del projekta, ki ga vodi Center za slovenščino kot drugi/ tuji jezik, pa je usmerjen v pripravo infrastrukture za poučevanje slovenščine kot drugega jezika na celotni šolski vertikali, tj. v pripravo opisov ravni jezikovnega znanja za otroke, govorce slovenščine kot drugega jezika, učnih načrtov in gradiv za poučevanje slovenščine kot drugega jezika ter izvedbo začetnih pilotnih tečajev slovenščine za otroke in starše migrante.

Opisi ravni bodo namenjeni ovrednotenju ravni jezikovnega znanja pri posamezni jezikovni dejavnosti (pri poslušanju, govorjenju, branju, pisanju) in bodo podlaga za interpretacijo rezultatov, ki jih učenci migranti dosegajo med procesom usvajanja slovenščine.[21] Učni načrti bodo vsebovali cilje, ki naj bi jih dosegali otroci migranti v slovenščini kot govorci slovenščine kot drugega jezika, najobsežnejši del projekta pa predstavlja priprava učnih gradiv za učenje slovenščine. Poseben del gradiva bo predstavljalo slikovno gradivo, namenjeno poučevanju slovenščine v primerih, ko učitelj in učenec nimata skupnega jezika. Del projekta vključuje tudi izvedbo tečajev slovenščine za otroke in starše migrante, ki pomenijo poskus sistematičnega učenja slovenščine v strnjeni obliki. Prvi 20-urni tečaj, ki je potekal od 24. do 28. avgusta 2009, je bil omejen na področje Ljubljane. Tečaj je bil namenjen tako učencem, ki so se v slovensko šolo vključevali v šolskem letu 2009/2010, kot tudi tistim, ki so jo obiskovali preteklo leto, tako da je pouk potekal na dveh stopnjah, začetni in nadaljevalni. Hkrati je potekal tudi začetni tečaj slovenščine za starše prijavljenih otrok.[22] Obeh tečajev se je udeležilo 50 udeležencev, in sicer 27 osnovnošolcev, 11 srednješolcev in 12 staršev. Prevladovali so udeleženci s področja nekdanje Jugoslavije, nekaj pa je bilo tudi udeležencev iz drugih dežel.[23]

Udeleženci po državah

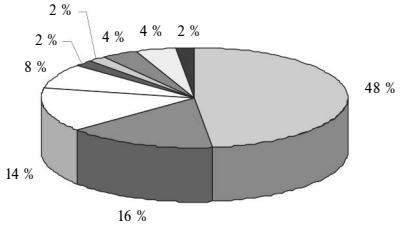

Bih 48 %
Makedonija 16 %
Kosovo 14 %
Srbija 8 %
Italija 2 %
Rusija 2 %
Kitajska 4 %
Ukrajina 4 %
Ni podatka 2 %

Udeleženci glede na starost

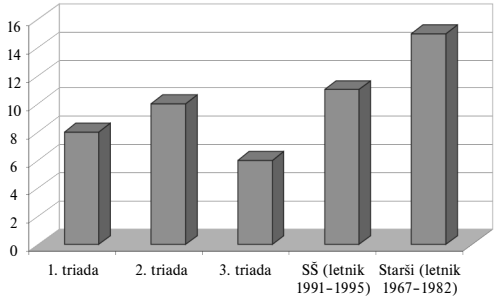

21 Zdaj se znanje slovenščine pri otrocih migrantih vrednoti z vidika bolj ali manj prilagojenih standardov znanja, ki naj bi jih pri pouku slovenščine dosegli slovenski otroci.

22 Tečaj je bil namenjen vsem staršem migrantom, ne glede na to, ali je bil nanj prijavljen tudi njihov otrok. Starše in otroke so na tečaj prijavile šole.

23 Grafe je pripravila sodelavka projekta Uspešno vključevanje otrok, učencev in dijakov migrantov v vzgojo in izobraževanje Petra Rajk.

Pouk je potekal v majhnih, po starosti in znanju[24] homogenih skupinah. Poučevali so učitelji Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik, ki imajo pri poučevanju slovenščine kot drugega jezika že večletne izkušnje. Ker je bil tečaj razmeroma kratek, so bili zelo omejeni tudi cilji. Učenci začetniki so pri pouku spoznavali osnovne slovnične in sporazumevalne vzorce ter besedišče, relevantno za prvo vključevanje v šolsko okolje, v nadaljevalnih skupinah pa so se pri pouku osredotočili na razvijanje produktivnih zmožnosti (govorjenje in pisanje). Pri starših sta se izoblikovali dve začetniški skupini, za pismene in nepismene. Zlasti pouk nepismenih staršev je učiteljem predstavljal novo izkušnjo in velik izziv. Tako učitelji, ki so poučevali starše, kot učitelji, ki so poučevali šolarje, so v svojih poročilih ugotavljali, da je bila motiviranost udeležencev za učenje zelo visoka, na kar kaže tudi visok odstotek prisotnosti pri pouku.[25] Zelo pozitivno se je izkazalo tudi to, da je tečaj za starše in otroke potekal hkrati, deloma zato, ker so zlasti mlajši otroci lažje premagali strah pred tečajem, deloma pa zaradi vsakodnevnega stika, ki so ga imeli učitelji s starši. To je bilo pomembno zlasti pri mlajših otrocih, ki so potrebovali pomoč staršev pri domači nalogi. Ker so bili tudi starši v procesu učenja, so bolje razumeli, kaj se pri učenju slovenščine pričakuje tudi od njihovih otrok. Tečaj se je zdel uspešen tudi udeležencem. Svoje vtise o tečaju so izrazili v kratki evalvacijski anketi ob zaključku tečaja. Vsi so se o tečaju izrekli zelo pozitivno, pohvalili so zlasti učitelje, način poučevanja in sproščeno vzdušje, v katerem je učenje potekalo. Poudarili so, da so se v kratkem času veliko naučili. Velika večina staršev in otrok (90 %) bi se podobnega tečaja udeležila tudi v prihodnje, izrazili so tudi željo, da bi tečaj trajal dlje.

Tečaj so torej učitelji in udeleženci prepoznali kot dobrodošlo novost. Poleg pedagoško-didaktičnih ciljev je imel tudi motivacijske, in sicer udeležencem približati slovenščino na prijeten, zabaven način, kot jezik, ki se ga ni nujno težko (na)učiti. Seveda je 20 ur pouka premalo, da bi udeleženci dosegli vidnejše rezultate, zato je v prihodnje nujno razmisliti o obsežnejšem strnjenem tečaju slovenščine pred ali ob vključitvi v pouk vsaj v obsegu, kot je predviden v *Uredbi* (tj. 180 ur). Izkušnje in raziskave, ki so bile v preteklosti izvedene na Centru za slovenščino, namreč kažejo, da je učenje drugega jezika najuspešnejše, če poteka v strnjeni obliki.[26] Tak način učencem omogoča, da se v času tečaja popolnoma osredotočijo na učenje jezika, hkrati pa se tudi močno zmanjša možnost pozabljanja. Slednje se je namreč izkazalo kot izjemno negativni dejavnik prav na začetnih stopnjah usvajanja slovenščine kot drugega jezika (Pirih Svetina 2005).

Ob tečaju pa se je pokazalo tudi naslednje: otroci in starši glede na njihove odzive tečaja niso vzeli kot dodatno breme, ampak so ga sprejeli predvsem kot neobhodno in dobrodošlo pomoč pri učenju jezika. Dejstvo, da so imeli sošolci na tečaju podobno jezikovno znanje, se je pokazalo kot zelo motivacijsko – učenci so se brez zadreg poskušali sporazumevati v slovenščini.[27] Ker so bile dejavnosti pri pouku v celoti prilagojene njihovi trenutni sporazumevalni zmožnosti, so bili pri reševanju nalog večinoma uspešni, kar je dobro vplivalo tako na

24 Na začetku tečaja so otroci in starši pisali kratek uvrstitveni test, s pomočjo katerega smo ugotavljali njihovo vstopno znanje. Kriteriji pri razvrščanju v skupine so bili še starost in pričakovana hitrost učenja (pri govorcih slovanskih jezikov smo pričakovali hitrejše učenje). Pri starših je bil kriterij razvrščanja tudi pismenost.

25 Večina udeležencev (75 %) se je 100 % udeležila tečaja.

26 Učenci, ki se na Centru za slovenščino udeležujejo Mladinske poletne šole slovenščine (40-urnega tečaja) ali specializiranih tečajev slovenščine, namenjenih učencem v slovenskih in dvojezičnih šolah v Avstriji (30-urni tečaj), v znanju slovenščine v času tečaja bistveno napredujejo.

27 Zadržanost učencev, ker jih je sram govoriti slovensko pred slovenskimi sošolci, se po pripovedovanju učiteljev kaže še posebej pri starejših učencih.

njihovo samozavest kot na motivacijo za nadaljnje učenje.

Infrastruktura za slovenščino kot drugi jezik v slovenskih šolah se je torej začela šele vzpostavljali, premiki so bili narejeni zlasti na vsebinski ravni. Da bo možno vsebinske rezultate projektov uspešno vključiti v proces izobraževanja ob vključevanju in tudi v nadaljevanju šolanja, pa je treba v sedanjih šolskih programih najti predvsem prostor in čas. To pomeni, da so potrebne korenite sistemske spremembe šolske organiziranosti, da bo možno na novo pripravljene vsebine ustrezno izvajati. Ob teh spremembah pa bo potrebno ustrezno (do)izobraziti učitelje, da jih bodo v prenovljenih programih lahko izvedli.

Literatura

BARLE LAKOTA, Andreja idr., 2007: *Strategija vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji*: <http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/page uploads/podrocje/razvoj_solstva/projekti/Strategija_vkljucevanje_migrantov.doc.>. (Dostop 15. 10. 2009.)

BEŠTER, Romana, 2007: Integracija in model integracijske politike. Komac, Miran (ur.): *Priseljenci. Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 105–134.

DOLENC, Danilo, 2007: Priseljevanje v Slovenijo z območja nekdanje Jugoslavije po drugi svetovni vojni. Komac, Miran (ur.): *Priseljenci. Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 69–102.

FERBEŽAR, Ina, PIRIH SVETINA, Nataša, 2002: *Izobraževalni programi. Izobraževanje odraslih. Slovenščina za tujce*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

KLEIN, Gabriella idr., 2008: *Intercultural communication in bureaucratic and institutional context*. Perugia: Guerra Edizioni.

KNEZ, Mihaela, 2008: Jezikovna integracija otrok priseljencev v slovenski osnovni šoli. Ivšek, Milena (ur.): *Jeziki v izobraževanju: zbornik prispevkov konference, Ljubljana, 25.–26. septembra 2008*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 155–163.

NEĆAK LÜK, Albina, 2008: Učenčev jezik – učni jezik. Ivšek, Milena (ur.): *Jeziki v izobraževanju: zbornik prispevkov konference, Ljubljana, 25.–26. septembra 2008*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 135–140.

NOVAK, Marta idr., 2009: *Smernice za izobraževanje otrok tujcev v vrtcih in šolah*. <http://www.zrss.si/pdf/OECE_TUJCI%20-%20SMERNICE%20-%20usklajeno%20junij%20doc%2021%208%202009.pdf.>. (Dostop 15. 9. 2009.)

PIRIH SVETINA, Nataša, 2008: Slovenščina v mobilnosti, mobilnost v slovenščini (slovenščina kot J1, J2 in TJ). Ivšek, Milena (ur.): *Jeziki v izobraževanju: zbornik prispevkov konference, Ljubljana, 25.–26. septembra 2008*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 141–151.

PIRIH SVETINA, Nataša, 2005: *Slovenščina kot tuji jezik*. Domžale: Izolit.

SINKO, Pirjo, 2008: Tri vloge finskega jezika v finskem izobraževanju. *Jeziki v izobraževanju: zbornik prispevkov konference, Ljubljana, 25.–26. septembra 2008*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 41–50.

STABEJ, Marko, 2004: Slovenščina kot drugi/tuji jezik in slovensko jezikovno načrtovanje. *Jezik in slovstvo* 49/3–4. 5–16.

Zakon o tujcih, Uradni list RS, št. 61/1999 – uradno prečiščeno besedilo: <http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r09/predpis_ZAKO1479.html.>. (Dostop 15. 10. 2009.)

Uredba o integraciji tujcev, Uradni list RS, št. 65/2008 – uradno prečiščeno besedilo: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=87371.>. (Dostop 15. 10. 2009.)

Zakon o osnovni šoli (ZOsn), Ur.l. RS, št. 12/1996 – uradno prečiščeno besedilo: <http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r08/predpis_ZAKO448.html.>. (Dostop 15. 10. 2009.)

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o osnovni šoli, Ur.l. RS, št. 102/2007: <http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r07/predpis_PRAV7727.html.>. (Dostop 15. 10. 2009.)

UČENJE IN POUČEVANJE SLOVENŠČINE KOT NEPRVEGA JEZIKA V SLOVENIJI

Zuzanna Krystyna Kobos
Lodž
Nataša Pirih Svetina
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'243:371.336(497.4)

Pregled ponudbe možnosti učenja slovenščine kot neprvega jezika začenjamo s kratkim ekskurzom v preteklost – približno v čas, ko se je poletnim lektoratom slovenščine na Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture pridružila Poletna šola slovenskega jezika. Sledimo hitremu razvoju in širjenju ponudbe tečajev slovenščine v okviru Centra za slovenščino v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, nadaljujemo s pregledom sedanjega stanja na Centru in drugod po Sloveniji, zaključujemo pa s perspektivami za prihodnost.

slovenščina kot drugi jezik, slovenščina kot tuji jezik, slovenščina kot neprvi jezik, tečaji slovenščine, učenje, poučevanje

This evaluation of opportunities for learning Slovene as a non-mother tongue begins with a short excursion into the past – to the time when the Slovene Language Summer School was combined with the Slovene language courses at the Seminar of Slovene Language, Literature and Culture. There follows a description of the rapid development and promotion of the range of Slovene language courses offered by the Centre for Slovene as a Second/Foreign Language in the 1990s. An overview is then given of the present situation at the Centre for Slovene, as well as other institutions in Slovenia. The paper concludes with a look at what the future might hold.

Slovene as a second language, Slovene as a foreign language, Slovene as a non-mother tongue, Slovene language courses, learning, teaching

1 Uvod

Lahko bi rekli, da ima slovenščina veliko sreče. Z besedami Ericha Prunča bi to lahko bil tudi »veliki čudež malega jezika« (Prunč 2009: 5). Slovenščina je kot prvi jezik nekaj več kot dveh milijonov prebivalcev Slovenije[1] in kot tudi kot drugi ali tuji jezik (neprvi jezik) skozi svojo zgodovino zelo pogosto odstopala prvo mesto t. i. številčnejšim jezikom (Prunč 2009; Zemljarič Miklavčič, Pirih Svetina 2008, Stabej 2004),[2] nato pa najprej z razpadom SFRJ ter kasneje z vstopom v EU doživela pravi razcvet. Tranzicija, razvoj tržnega gospodarstva, vstop v EU ter odprtost v združeni in še vedno razširjajoči se evropski prostor so pripomogli vzpostaviti situacijo, da mora biti slovenščina kot jezik (če jo poskušamo personificirati) pripravljena na to, da se je bodo

1 Po poročilu statističnega urada je konec decembra 2008 v Sloveniji živelo 2.032.326 prebivalcev (http://www.stat.si/doc/statinf/05-si-007-0901.pdf, dostop 25. 9. 2009) – med katerimi je bilo naštetih 70.723 tujcev (35 % vseh prebivalcev RS). Pri zadnjem popisu prebivalstva v Sloveniji leta 2002 je slovenščino kot materni jezik navedlo 87,7 % prebivalcev (http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=SLO&st=55, dostop 25. 9. 2009).

2 Med viri navajamo le literaturo, ki slovenščino z vidika neprvega jezika opredeljuje tako v zgodovinskem kot tudi sodobnem položaju.

poleg njenih domačih govorcev verjetno učili, nato pa tudi uporabljali, njeni tuji govorci. Število zainteresiranih za učenje slovenskega jezika narašča (Zemljarič Miklavčič, Pirih Svetina 2008). To dejstvo potrjujejo tudi vsakoletna poročila Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (v nadaljevanju CSD/TJ), ustanovljenega leta 1991[3] in od takrat enega uspešnejših in bolj znanih organizatorjev ter izvajalcev raznovrstnih tečajev slovenščine v Sloveniji. V pričujočem prispevku bomo poskusili pokazati, kako daleč sega »panoga« tečajev slovenščine zunaj CSD/TJ in kako je zgrajena njihova infrastruktura.

2 Kratek skok v bližnjo preteklost

Ponudbo in možnosti za učenje slovenščine kot neprvega jezika je treba umestiti v vsakokratni družbenozgodovinski kontekst. S pogledom nazaj ne bomo segali predaleč v zgodovino, npr. v čas, ko je Alasia de Sommaripa svoj italijansko slovenski slovar (1607), ki ga štejemo za prvi priročnik za učenje slovenščine kot neprvega jezika, uporabljal pri poučevanju slovenščine v servitskem samostanu v Devinu (Zemljarič Miklavčič 1999; Zemljarič Miklavčič, Pirih Svetina 2008). Začeli bomo v drugi polovici 20. stoletja, ko je leta 1965 ustanovljeni Seminar slovenskega jezika, literature in kulture kot eno od oblik dela vpeljal tudi lektorate slovenščine, dopoldanske tečaje slovenščine, na katerih naj bi se slušatelji usposobili za sledenje predavanjem, ki so predstavljala osrednjo točko seminarskega programa (Bešter, Kržišnik 1999).

Da so tudi zunaj Oddelka za slovanske jezike in književnosti le nekoliko kasneje že obstajali tečaji slovenščine, posredno pričajo različni učbeniki[4] in celo programi učenja slovenščine, npr. *Slovenščina za hrvaško in srbsko govoreče* (Pirih Svetina, Ferbežar 2001), ki ga je šele leta 2000 nadomestil javno veljavni program za izobraževanje odraslih *Slovenščina za tujce* (prav tam). Tečaje slovenščine je v Ljubljani v 70. in 80. letih zagotovo organizirala Delavska univerza Boris Kidrič (zdaj Izobraževalno središče Miklošič) (Mohorčič, Špolar 1998), kot kaže pa tudi Univerza v Ljubljani, ki je od konca 60. let sprejemala na študij študente iz takrat neuvrščenih držav (Lamberger Khatib 2009). Ohranila so se tudi pričevanja o izvajanju tečajev slovenščine za te študente na ZAMTES-u.[5]

3 Pogled od znotraj – tečaji slovenščine na CSD/TJ

Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture se je ob koncu 80. let najprej pridružila Poletna šola slovenskega jezika, tej je sledila Celoletna šola slovenskega jezika, v 90. letih pa postopno tudi druge vrste tečajev. Njihov razvoj in obstoj je dobro dokumentiran (Zemljarič Miklavčič 1999; vsakoletna poročila CSD/TJ), beleži pa se tudi postopno povečevanje števila njihovih naslovnikov in njihova vse večja različnost. Ob razvoju ponudbe tečajev, povezanem s sočasnim družbeno-zgodovinskim kontekstom, navajamo le nekaj ključnih trenutkov in njihovih akterjev, ki so pripeljali do današnje pestre podobe Tečajev slovenščine znotraj CSD/TJ, in sicer:

– **1987** se je iz Kranja v Ljubljano preneslo delovanje Poletne šole slovenskega jezika, ki je ob koncu 70. let nastala v okviru Slovenske izseljenske matice, pri njej pa so od vsega

3 Do leta 1991 je deloval zgolj v obliki posameznih programov, npr. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture od l. 1965.

4 Andoljšek, Ema, Jevšenak, Ludvik, Korošec, Tomo, 1971: *Knjiga za učenje slovenščine*, Ljubljana: Delavska univerza Boris Kidrič. Andoljšek, Ema, Jevšenak, Ludvik, Korošec, Tomo, 1973: *Povejmo slovensko*, Ljubljana: DZS. Slednja ponatisnjena tudi 1981, 1984, 1986 in 1988.

5 Po ustnem pričevanju (na tem mestu se zahvaljujeva kolegici Giti Vuga) so tečaji potekali na ZAMTES-u, Zavodu SR Slovenije za mednarodno znanstveno, tehnično, prosvetno in kulturno sodelovanje, ki je podeljeval štipendije študentom iz takratnih neuvrščenih držav (Stabej, 2004).

začetka sodelovali slovenisti z Oddelka za slovanske jezike in književnosti FF UL (Pogorelec 1999). Približno ob istem času se je v okviru CSD/TJ začela izvajati tudi Celoletna šola slovenskega jezika.

– **1991** je uradno nastal Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik (Pogorelec 1999).

– **1995** je bila kot nova organizacijska oblika tečajev vpeljana Zimska šola slovenskega jezika. Po treh šolah, izvedenih v Kranjski Gori, se je preselila v Ljubljano, kjer je bila l. 2009 organizirana že petnajstič.

– **1996** se je Poletne šole slovenskega jezika prvič udeležila večja skupina udeležencev slovenskega porekla iz Kanade, sicer učencev šole Our Lady of the Miraculous Medal Slovenian School. Od takrat prihajajo na Poletno šolo skupine učencev te šole vsaki dve leti. Od leta 2000 je njihova udeležba na tečaju ovrednotena s kreditnimi točkami v kanadskem šolskem sistemu (v Toronto Catholic District School Board; Poročilo Tečajev slovenščine 1999/2000; TCDSB 2006).

– **1998** so sodelavci Centra prvič izvajali tečaje slovenščine za prevajalce EU. Ti so sprva potekali v Luksemburgu (Šoba 2009), nato pa tudi v Ljubljani in Piranu.

– Istega leta (1998) se je Poletne šole slovenskega jezika prvič udeležila tudi večja skupina slovenskih maturantov iz Argentine.

– **1999** so bili vpeljani popoldanski tečaji slovenščine, leta 2000 pa še jutranji tečaji. Ti dve novi obliki tečajev naj bi dopolnili ponudbo tečajev med študijskim letom. Standardni Celoletni šoli, ki na leto ponuja do 500 ur pouka in tako predstavlja najintenzivnejšo obliko učenja slovenščine, so se tako pridružili krajši, 80-urni tečaji, ki potekajo dvakrat tedensko.

– **2000** je bil izveden prvi tečaj slovenščine za izmenjavne študente v programu Socrates Erasmus.

– **2001** je bil tečaj slovenščine za izmenjavne študente uvrščen v mednarodno mrežo tečajev ILPC (Intensive Language Preparation Course). Tečaji za izmenjavne študente se izvajajo dvakrat na leto, v zadnjih letih pa njihov izvajalec v Sloveniji ni več izključno CSD/TJ.

– **2002** je bilo na Poletni šoli prvič več kot 200 udeležencev, istega leta pa so se začeli izvajati tudi intenzivni tečaji priprave na izpit iz znanja slovenščine.

– **2004** se je na Tečajih slovenščine poleg dveh organizatorjev prvič redno zaposlil tudi učitelj – vodja lektorjev.

– **2005** je bilo izvedenih že 15 različnih organizacijskih oblik tečajev, ki se jih je udeležilo nekaj več kot 700 udeležencev, na tečajih pa je poučevalo več kot 50 učiteljev. V zadnjih nekaj letih je udeležencev tečajev okoli 800 na leto.

– **2006** je bila izvedena prva Mladinska poletna šola slovenskega jezika. Jedro njenih udeležencev sta sprva predstavljali skupini slovenskih maturantov iz Argentine in Kanade, v zadnjih dveh letih pa se jim pridružujejo tudi vse večje skupine najstnikov iz zamejstva (predvsem iz avstrijske Koroške in iz Benečije). 4. mladinska šola slovenskega jezika, izvedena julija 2009, je imela 125 udeležencev.

– **2008** se ponudba tečajev razširi tudi na ponudbo tečajev slovenščine kot drugega jezika za otroke migrante, ki se v letu 2009 nadaljuje v okviru projekta Uspešno vključevanje otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v obdobju od 2008 do 2011 (Knez 2008).

4 Pogled od zunaj – tečaji slovenščine na izobraževalnih ustanovah po Sloveniji

Medtem ko se podatki o izvedbi najrazličnejših tečajev slovenščine na CSD/TJ sistematično zbirajo in hranijo, je dostop do podatkov o številu udeležencev in o sami obliki tečajev ali njihovem obsegu ur zunaj CSD/TJ zelo omejen (Zemljarič Miklavčič, Pirih Svetina 2008). Raziskava, ki smo jo izvedli poleti 2009, je po naših podatkih prva te vrste in omogoča vsaj približen pregled ponudbe tečajev slovenščine, ki jih izvajajo različne ustanove, jezikovne šole ali izobraževalni centri po Sloveniji.

4.1 Anketa – izvedba

Navedene podatke v nadaljevanju prispevka smo zbrali s pomočjo ankete, ki smo jo v elektronski obliki poslali na 40 naslovov ustanov, ki ponujajo jezikovne tečaje, podatke o 12 ustanovah pa smo dobili z analizo informacij na njihovih spletnih straneh. Na anketo je odgovorilo 13 ustanov, s 27 ustanovami, ki na anketo niso odgovorile, pa smo opravili telefonske intervjuje. Anketo je sestavljalo štirinajst vprašanj. Spraševali smo, komu so tečaji namenjeni (otrokom ali odraslim, turistom, tujim študentom, tujcem, zaposlenim v Sloveniji ...), kolikšen je obseg ur in kakšen je način izvedbe tečajev, o številu udeležencev na tečajih na sploh[6] in v posameznih skupinah, ceni tečaja, izobrazbi učiteljev oz. lektorjev, uporabljanih učbenikih in drugih učnih pripomočkih, ravni slovenskega jezika na določenem tečaju (začetna, nadaljevalna, izpopolnjevalna). Spraševali smo tudi po oblikah izvajanih tečajev (splošni tečaj, priprava na izpit iz znanja slovenščine, individualna konverzacija, tečaj za študente, za otroke migrante oz. priseljence itn.). Zanimalo nas je tudi, kateri so najpogostejši razlogi za vpis na tečaje slovenščine na posameznih ustanovah in ali udeleženci ob koncu tečaja dobijo kakšno potrdilo oz. spričevalo.

4.2 Rezultati

V študijskem letu 2008/2009 je bilo znanje slovenskega jezika možno pridobivati na 52 različnih ustanovah (številka vključuje vse ustanove, ki so vrnile izpolnjeno anketo, ustanove, na katerih smo podatke pridobili s telefonskim intervjujem, ter ustanove, ki imajo svojo ponudbo tečajev podrobno opisano na lastnih spletnih straneh); in sicer na 15 v Ljubljani, 5 v Mariboru, 3 v Celju in Novi Gorici, 2 na Obali (Koper, Portorož), v Novem mestu, Kranju in Slovenj Gradcu ter na eni ustanovi v Šentjurju, Krškem, Velenju, Postojni, Ajdovščini, Žalcu, Črnomlju, Lendavi, Sežani, Litiji, Ormožu, Slovenski Bistrici, Trbovljah, Rogaški Slatini, Ravnah na Koroškem, Trebnjem, na Ptuju in Jesenicah. Najpogosteje (67 %; na 35 od 52 ustanov) se izvajajo splošni tečaji v skupinah na treh težavnostnih stopnjah, opredeljenih s številkami 1, 2, 3.[7] Sledi individualna konverzacija (21 %; na 11 ustanovah) in priprava na izpit iz znanja slovenščine na osnovni ravni (12 %; na 6 ustanovah).

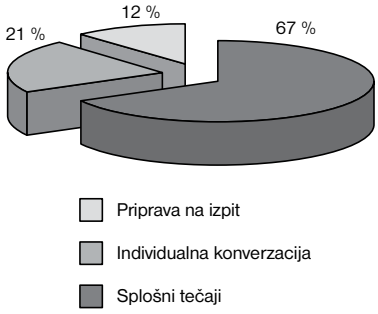

Graf 1: Vrste tečajev po ustanovah.

Na tečaje slovenščine se na teh ustanovah najpogosteje vpisujejo in jih obiskujejo tujci, ki delajo oz. živijo v Sloveniji in slovenščino rabijo za čim boljše vsakodnevno sporazumevanje z delodajalci, sodelavci ter drugimi ljudmi iz okolice (tako je odgovorilo 37 % vprašanih ustanov). Precejšnje zanimanje za tečaje slovenščine beležijo ustanove tudi pri otrocih iz migrantskih družin (23 % vprašanih ustanov, to pomeni na 12 ustanovah). Med ponudniki tečajev za otroke velja izpostaviti Mladinski center v Novi Gorici, ki je v študijskem letu 2008/09 izvajal brezplačni tečaj slovenščine za 95 otrok migrantov. Največje število udeležencev v študijskem letu 2008/09, poleg CSD/TJ, na svojih tečajih (489)[8] beleži

6 Vsi rezultati se nanašajo na študijsko leto 2008/2009.
7 Številka 1 naj bi pomenila začetno stopnjo, 2 nadaljevalno, 3 pa izpopolnjevalno stopnjo tečaja.
8 CSDT/TJ je imel v letu 2008 na svojih tečajih 832 udeležencev (glej *Letno poročilo Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik 2008*).

Zavod ŠOLT[9] v Ljubljani. Razlogov, zakaj ima ŠOLT v primerjavi z drugimi ponudniki tečajev toliko udeležencev, je gotovo več. Poglavitni pa je, da je v zadnjih dveh študijskih letih (2007/08 in 2008/09) bil izbran za izvajalca tečajev za študente v študentskih izmenjavah Socrates Erasmus.

Na ustanovah, ki so sodelovale v raziskavi, je med učitelji, ki tujce poučujejo slovenščino, največ profesorjev slovenščine, ponekod tečaje vodijo univerzitetni predavatelji, včasih pa tudi študentje slovenistike. Podrobnejših podatkov glede izkušenj s poučevanjem tujcev, letnika študija pri učiteljih študentih ali udeležbe učiteljev na izobraževalnih seminarjih za poučevanje slovenščine kot neprvega jezika z anketo nismo pridobili, v prihodnje pa bi tovrstne podatke veljalo vključiti v raziskavo.

Anketa je še pokazala, da je največ zanimanja za tečaje slovenščine za tujce okoli Ljubljane, Maribora, Celja in Nove Gorice. Najmanj tečajev se ponuja in izvede v Prekmurju (edina ustanova, ki izvaja tečaj slovenščine za tujce, je Ljudska univerza v Lendavi) in na Gorenjskem (tečaj slovenščine za tujce, po naših podatkih, ponujata Ljudski univerzi Kranj in Jesenice). Majhna ponudba najbrž pomeni tudi manjše zanimanje za pouk slovenščine.

Navesti velja še eno številko, ki je tako za raziskavo kot za trg in področje slovenščine kot neprvega jezika bistvenega pomena. Na podlagi le 13 vrnjenih anket (33 % vseh odposlanih) smo izračunali, da se je v št. letu 2008/2009 različnih oblik pouka slovenščine kot neprvega jezika zunaj CSD/TJ udeleževalo 750 oseb.

5 Vizije in perspektive

Opravljena raziskava nam je omogočila nekoliko natančnejši vpogled v ponudbo poučevanja slovenščine kot neprvega jezika. Pokazala je na območja z največjim zanimanjem za tovrstno ponudbo (Ljubljana, Maribor, Celje, Nova Gorica) in tudi najmanjšim (Prekmurje, Gorenjska). Ob raziskavi pa so se izpostavila tudi nekatera vprašanja in predlogi za razvoj nadaljnje infrastrukture poučevanja slovenščine. Na ustanovah, kjer se izvajajo tečaji, bi si npr. želeli že izdelanih uvrstitvenih testov, s katerimi bi prijavljene udeležence lahko razvrstili v ustrezne skupine glede na njihovo predhodno znanje.

Ne glede na rezultate opravljene raziskave pa še vedno ostajajo odprta vprašanja dostopnosti tečajev za vrsto različnih naslovnikov. Med njimi imamo v prvi vrsti v mislih tiste z nižjim socialnoekonomskih statusom, za katere so tečaji slovenščine večinoma predragi. Za določene kategorije tujcev, namreč tistih, ki živijo v Sloveniji z dovoljenjem za stalno bivanje ali z dovoljenjem za začasno bivanje najmanj dve leti ter njihovih družinskih članov, ki prav tako bivajo v Sloveniji s pridobljenim dovoljenjem o začasnem bivanju, naj bi se situacija deloma izboljšala z Uredbo o integraciji tujcev[10] in s Pravilnikom o programih za integracijo tujcev.[11] Dokumenta naj bi omogočala brezplačno udeležbo na tečajih slovenščine v obsegu 60, 120 ali 180 ur. Tečaje naj bi izvajale na razpisih Ministrstva za notranje zadeve izbrane ustanove. Prvi razpis je bil objavljen in zaključen junija 2009, v njem pa so bili izbrani izvajalci tečajev slovenščine v Ajdovščini, Kopru, Ljubljani, Mariboru, Novem mestu, Škofji Loki, Velenju in Žalcu.[12]

Slovenska država je naredila precejšen korak k boljši dostopnosti znanja slovenščine, še vedno pa obstaja precejšen razkorak med ponudbo in dostopnostjo tečajev ter med

9 Več o ponudbi jezikovnih tečajev, med drugimi tečaja slovenščine za tujce, na spletni strani Zavoda http://www.zavod-solt.si/?mod=catalog&action=productDetails&ID=32; dostop 18. 10. 2009.

10 Uradni list RS, 65/2008, 30. 6. 2008, 8696.

11 Uradni list RS, 25/2009, 3. 4. 2009, 3346.

12 http://www.mnz.gov.si/fileadmin/mnz.gov.si/pageuploads/Javna_narocila/RD-26-09-jezik-1.doc (dostop 26. 9. 2009) in http://e-uprava.gov.si/e-uprava/dogodkiPrebivalci.euprava?zdid=1709&sid=1600 (dostop 20. 10. 2009).

dostopnostjo in uradnimi zahtevami glede znanja slovenščine. Primer, ki kaže na razkorak med slednjima, je npr. zahteva Univerze v Ljubljani (UL), da morajo tuji, redno vpisani študenti UL kot pogoj za napredovanje v drugi letnik opraviti izpit iz znanja slovenščine kot tujega jezika na srednji ravni (Pirih Svetina 2008), za katerega morajo trenutno plačati 135 eur. Kot tak ima izpit za študente enako težo kot katerikoli drugi izpit, ki ga opravljajo kot pogoj za napredovanje v višji letnik, z nekaterimi bistvenimi razlikami: pri vseh ostalih predmetih so študenti pred izpitom večinoma deležni pouka v obliki predavanj, vaj, seminarjev in konzultacij, na voljo so jim seznami literature ipd., za redno vpisane študente so predavanja in izpiti zastonj. Zdi se, da bi vsaj v novih bolonjskih programih slovenščina kot tuji jezik morala dobiti svoje mesto v študijskih programih redno vpisanih tujih študentov, saj bi le tako dobila enakopravni status med ostalimi, za napredovanje obveznimi predmeti. Doslej je bila slovenščina kot tuji jezik dostopnejša dejansko zgolj študentom, ki so v Sloveniji na študijski izmenjavi Socrates Erasmus in za katere je udeležba na jezikovnem tečaju jezika države gostiteljice omogočena iz sredstev EU, čeprav v Resoluciji o nacionalnem programu za jezikovno politiko (2007–2011) beremo v 10. cilju, točka f), da je cilj: »Zagotovitev zadostnih zmogljivosti za izvajanje tečajev slovenščine za tuje študente na vseh visokošolskih zavodih.«[13]

V zvezi z dostopnostjo velja izpostaviti še področje štipendiranja. Štipendije za učenje slovenščine so kljub večkratnim intervencijam v strokovnih publikacijah (Stabej 2004, Letna poročila CSD/TJ) še vedno večinoma (izjeme so meddržavne bilateralne pogodbe) namenjene pripadnikom in potomcem pripadnikov slovenske narodnosti v tujini (zamejcem, izseljencem). Ker imamo na CSD/TJ bogate izkušnje s široko paleto najrazličnejših naslovnikov tečajev slovenščine, so bile večkrat izrečene pobude, da bi bilo vredno razmisliti o posebnih skladih za štipendiranje tudi drugih, za slovensko državo potencialno pomembnih posameznikov – znanstvenikov, gospodarstvenikov, kulturnikov, umetnikov, športnikov.

Ob naštetih različnih profilih oseb, ki naj bi se učile slovenščino kot tuji jezik, se seveda pojavlja tudi potreba po razširitvi ponudbe specializiranih tečajev slovenščine kot neprvega jezika. Gre za tečaje jezika stroke posameznih delovnih področij, npr. zdravstvenega,[14] turističnega,[15] poslovnoekonomskega, pravnega ipd. S ponudbo tovrstnih tečajev so seveda povezana vprašanja zagotavljanja ustrezne infrastrukture, najprej imamo seveda v mislih ustrezno izobražen kader,[16] ki bo na teh tečajih poučeval in zanje tudi zagotavljal ustrezna gradiva.

Kot neposreden rezultat opravljene raziskave pa naj bi v bližnji prihodnosti poskrbeli za boljšo obveščenost o ponudbi in možnostih za učenje slovenščine kot neprvega jezika. V ta namen bi radi oživili spletno stran

13 UL RS, št. 43-2355/2007, str. 5952. Med nalogami tega cilja je navedena določitev didaktičnih normativov (velikost tečajnih skupin, potrebno učno gradivo, prostori in tehnika), brezplačna ponudba zadostnega števila pedagoških ur za dosego potrebne ravni znanja slovenščine, vodenje vpisne statistike, priprava lektorjev. Kot nosilec naloge je predvideno Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, izvajale pa naj bi jo usposobljene univerzitetne organizacije. Naloga naj bi bila iz proračunskih sredstev izvedena že v letu 2007.

14 Osnovo za poučevanje na takem tečaju bi lahko predstavljal učbenik *Slovenščina v bolnišnici* (Kastelic, Kotnik, Pirih Svetina 2005), ki je nastal v sklopu projekta Zdravi jeziki (Healthy Languages) v okviru evropskega izobraževalnega programa Leonardo da Vinci in naj bi tujcem, zaposlenim v zdravstvu, omogočil spoznavanje osnov jezika zdravstvene stroke.

15 Podobno je v okviru projekta LINT (Languages in Tourism) nastal učbenik *Jezik v turizmu – slovenščina* (Jerman, Šprager, Pisek, Alič, Ferbežar 2009).

16 Več o izobraževanju za poučevanje slovenščine kot drugega in tujega jezika pri Pirih Svetina v tem zborniku (315–321).

slovenscina.com, ki je bila vzpostavljena[17] prav z namenom promocije slovenščine kot neprvega jezika. Stran naj bi bila urejena kot nekakšna baza podatkov, ki bi bila široko in splošno dostopna, na njej pa bi bilo zbranih čim več informacij o ponudbi tečajev slovenščine, načinu njihove izvedbe, cenah, ravni doseženega znanja in izvajalcih. Informacije na spletnem portalu naj bi se zbirale, shranjevale in sistematično posodabljale.

Literatura in viri

Arhiv Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

BEŠTER, Marja, KRŽIŠNIK, Erika (ur.), 1999: *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.

KNEZ, Mihaela, 2008: Jezikovna integracija otrok priseljencev v slovenski osnovni šoli. Ivšek, Milena (ur.): *Jeziki v izobraževanju. Zbornik prispevkov konference*. Ljubljana, 25.–26. 9. 2008. Ljubljana: Zavod republike Slovenije za šolstvo. 155–163.

LAMBERGER KHATIB, Maja, 2009: Social networks among Arabs in Slovenia. *Razprave in gradivo*. 58. 141–159.

Letna poročila Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

MOHORČIČ ŠPOLAR, Vida, 1998: *Ljudske in delavske univerze v obdobju 1945 do 1990*. Programi in učitelji v ljudskih in delavskih univerzah. Letno poročilo o rezultatih raziskovalne naloge: http://porocila.acs.si/datoteke/Ljudske_programi.pdf.). (Dostop 12. 9. 2009.)

PIRIH SVETINA, Nataša, 2008: Slovenščina v mobilnosti, mobilnost v slovenščini (Slovenščina kot J1, J2 in TJ). Ivšek, Milena (ur.): *Jeziki v izobraževanju. Zbornik prispevkov konference*. Ljubljana, 25.–26. 9. 2008. Ljubljana: Zavod republike Slovenije za šolstvo. 141–150.

PIRIH SVETINA, Nataša, 2008: Izobraževanje za področje slovenščine kot drugega in tujega jezika. Stabej, Marko (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Simpozij Obdobja 28*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 315–321.

POGORELEC, Breda, 1999: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Bešter, Marja, Kržišnik, Erika (ur.): *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 7–15.

PRUNČ, Erich, 2009: Veliki čudež malega jezika. *Jezik in slovstvo* 54/1. 73–79.

Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011. UL RS št. 43-2355/2007, str. 5952: <http://www.ius-software.si/baze/regi/predpisi/b/q07933.ac.htm?source=search.>. (Dostop: 26. 3. 2008.)

STABEJ, Marko, 2004: Slovenščina kot drugi/tuji jezik in slovensko jezikovno načrtovanje. *Jezik in slovstvo* 49/3–4. 5–16.

ŠOBA, Nina, 2009: Slovenščina v Luksemburgu. *Jezik in slovstvo* 54/1. 73–79.

TCDSB, 2006: *Toronto Catholic District School Board Grade 11 Credit Course*. Toronto.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Skripta 4. Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.

ZEMLJARIČ MIKLAVČIČ, Jana, PIRIH SVETINA, Nataša, 2008: In še slovenščina: kot drugi in kot tuji jezik. Skela, Janez (ur.) *Učenje in poučevanje tujih jezikov na Slovenskem: Pregled sodobne teorije in prakse*. 707–715.

17 Za izvajalca projekta je bil leta 2002/03 po razpisu Urada za slovenski jezik pri Ministrstvu za kulturo izbran CSD/TJ.

DELOVANJE IN UČINEK LITERARNIH NAGRAD – VERONIKINA NAGRADA

Anita Laznik
Šolski center Celje, Celje

UDK 06.068:821.163.6-1(497.4 Celje)

Veronikina nagrada za najboljšo pesniško zbirko leta je literarna nagrada, ki jo Mestna občina Celje podeljuje od leta 1997, za izvedbeno plat odgovarja podjetje Fit media d.o.o. Prispevek predstavlja Veronikino nagrado z naslednjih vidikov: zgodovinskega, organizacijskega in izvedbenega vidika, ugotavlja pa tudi njen pomen za ožjo celjsko in širšo slovensko javnost. Poseben poudarek namenjam predstavitvi motiva za ustanovitev Veronikine nagrade ter delu strokovne žirije.

Veronikina nagrada, literarna nagrada, poezija

The Veronica Award for the best poetry collection of the year has been presented by the Municipality of Celje since 1997; implementation is handled by the company *Fit media*. The article presents the Veronica Award from a historical, organisational and implementational point of view, as well as its importance to the local and wider Slovene publics. Particular attention is paid to the reason for the introduction of the award and the work of the expert jury.

Veronica Award, literary award, poetry

Iz Celja izhajata dva vidnejša projekta, ki presegata meje občinskega in ki na ravni nacionalnega spodbujata literarno ustvarjalnost v različnih oblikah ter izrazih, stroki dajeta lažje izhodišče za razpravljanje ter dokumentiranje aktualnega literarnega ustvarjanja. Dejstvo je, da organizacija in izvedba obeh projektov povečujeta kvaliteto življenja Celjank in Celjanov oziroma vseh aktivno udeleženih v organizacijo ali zgolj naključnih obiskovalcev prireditev, ki so neločljivo povezani s projektoma. To sta Veronikina nagrada za najboljšo pesniško zbirko leta in festival Dnevi komedije. V prispevku bom predstavila Veronikino nagrado z naslednjih vidikov: njeno zgodovino, organizacijski in izvedbeni vidik ter posledično njen učinek na javnost, ožjo celjsko in širšo slovensko.

Fit media d. o. o. in Slovensko ljudsko gledališče Celje z vsakoletnim angažiranjem za kvalitetno izpeljavo podelitve Veronikine nagrade in festivala Dnevi komedije izpolnjujeta Resolucijo o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011 v smer razvijanja bralne in pripovedovalne kulture ter kulture dialoga s ciljem doseči višjo sporazumevalno kulturo v družbi. Veronikina nagrada za najboljšo pesniško zbirko leta je literarna nagrada, ki jo Mestna občina Celje podeljuje od leta 1997, za izvedbeno plat odgovarja podjetje Fit media d. o. o. – družba, ki na Celjskem skrbi za obogatitev družbenega življenja in spodbuja kulturno dejavnost z raznimi akcijami. Del njenih prizadevanj predstavlja tudi založniška dejavnost. Podelitev Veronikine nagrade poteka konec avgusta na Starem gradu nad Celjem in pomeni vrhunec Veronikinih večerov. To so kulturne prireditve koncertnega značaja s tematsko zaokroženostjo,

ki se začnejo v mesecu juniju in zaključijo v začetku septembra.

V pričujočem prispevku bom organizacijo in izvedbo Veronikine nagrade, ki je tesno povezana z Veronikinimi večeri, predstavila v manjšem obsegu, osredotočila se bom na njeno zgodovino ter delo strokovne žirije.

Motivi za ustanovitev Veronikine nagrade

Jože Volfand, aktivni soustvarjalec in poročevalec kulturne ter družbene podobe Celja in Slovenije, je idejni vodja projekta podelitve Veronikine nagrade za najboljši pesniški prvenec minulega leta. Po izobrazbi je sociolog, po opravljenih funkcijah pa izvajalec in poznavalec različnih dejavnosti. Leta 1968 je zasnoval kulturno gibanje mladih Naša beseda, leta 1969 je bil med ustanovitelji in član uredniškega odbora celjske literarne revije *Obrazi*.[1] Raziskovalna dejavnost ga je usmerila v novinarstvo. Od 1971 do 1974 je bil glavni in odgovorni urednik *Novega tednika* in Radia Celje. K osrednjemu slovenskemu časopisu *Delo* je prestopil leta 1980. Tam je najprej urejal kulturno redakcijo, kasneje je postal odgovorni urednik, pomočnik glavnega urednika in urejevalec mnenjske, komentatorske strani. Pri *Delu* je ostal do leta 1991, ko je postal svobodni novinar in je ustanovil lastno podjetje Fit media d. o. o. V okviru podjetja, ki se ukvarja s tržnim komuniciranjem, različnimi razvojnimi projekti, z organizacijo dogodkov in prireditev ter z založništvom, je Jože Volfand s svojim timom ves čas skrbel za aktivno kulturno življenje Celja z dejavnostmi, ki so kmalu prerasle meje celjske regije. Ena takih dejavnosti je bil tudi organiziran posvet o stanju v slovenskem filmu (6. 2. 1973), ki so se ga udeležili vodilni filmski ustvarjalci iz Ljubljane (Jane Kavčič, France Štiglic, Matjaž Klopčič, Boštjan Hladnik, Marko Sajko, Demeter Bitenc). Rezultat posveta je bilo oblikovanje Tedna domačega filma, ki je kot tradicionalna prireditev prerasla republiške meje, saj je Celje enkrat letno postalo središče slovenske in jugoslovanske kinematografije. Ves čas službovanja je Jože Volfand sodeloval z Društvom slovenskih pisateljev in organiziral srečanja slovenskih pisateljev ter pesnikov, ki so se odvijala v Celju in okolici. Pomembni dogodki, organizirani na Volfandovo pobudo, so bili tudi redni mesečni pogovori z znanimi osebnostmi s političnega, kulturnega in gospodarskega področja iz Slovenije, pa tudi iz nekdanjih republik Jugoslavije. Mnogi njegovi pogovori, na katerih se je z gosti dotaknil perečih problemov tedanjega obdobja, so bili zelo odmevni, celo mednarodno priznani. Kot zanimivost zapišimo, da je bil prvi gost tovrstnega večera 5. 10. 1990 dr. Janez Drnovšek, takratni predsednik predsedstva SFRJ.[2]

Veronikina nagrada je po letnicah eden mlajših projektov, ki ga skupaj z Mestno občino Celje organizira Fit media d. o. o. Pobuda za podeljevanje je bila Volfandova. Jože Volfand se je spominja tako:

> »Od nekdaj ljubim poezijo, to, kako lahko s tako malo besedami izraziš tako močna čustva. Tako se mi je, ko sem se leta 1990 vrnil v Celje, porodila zamisel, da bi pripravil prestižno nagrado za najboljšo pesniško zbirko v letu. Prešernova nagrada se mi je zdela nekako preveč splošna, Jenkova pa nemara preveč stanovska. Svojo idejo sem predstavil takratni mestni oblasti in ta jo je navdušeno sprejela, podprli pa so me tudi v društvu pisateljev.« (*Dobro jutro*, 9. september 2006)

Kljub nekaterim nasprotovanjem med kulturnimi in literarnimi krogi je Evald Flisar, predsednik Društva slovenskih pisateljev leta 1997, podprl zamisel o Veronikini nagradi. Njegovo simbolno podporo razumemo tudi z organizirano tiskovno konferenco, ki je bila

1 To je bil časopis za kulturno in literarno ustvarjanje, ki ga je izdajala Občinska konferenca ZMS Celje.
2 Med znanimi gosti Volfandovih Celjskih večerov so bili Milan Kučan, dr. Franjo Tuđman, Alija Izetbegović, dr. Alojzij Šuštar, Janez Janša, dr. Spomenka Hribar, Stipe Mesić idr.

31. 7. 1997 v prostorih Društva slovenskih pisateljev. Ta dan lahko označimo za uraden začetek podeljevanja nagrade, saj so tega dne na tiskovni konferenci v Ljubljani organizatorji predstavili svoje želje in namene glede nagrade.[3] Idejne zasnove Veronikine nagrade segajo v leto 1996, ko je na Fit medio prišla delegacija Mestne občine Celje (Željko Cigler, Astrid Pešec, Borut Alujevič) z zamislijo, naj v podjetju pripravijo koncept celjskega kulturnega programa. Tako se je leta 1997 začel kulturni program Poletje v Celju – Knežjem mestu z namenom, da bi oživili staro mestno jedro in prebivalcem ponudili kvalitetne ter zanimive kulturne vsebine. Podelitev literarne nagrade za najboljšo pesniško zbirko od leta 1997 predstavlja vrhunec poletnega kulturnega programa, ki mu je namenjena ne le lokalna pozornost, temveč nacionalna.

V pogovoru z dne 17. 9. 2009 je Jože Volfand izpostavil dva osebna motiva za oblikovanje Veronikine nagrade. Prvi je afirmacija poezije in njene vrednosti v življenju, drugi je promocija Celja. V *Vsesledju*, reviji za literaturo in kulturo, je Volfand v članku Veronikina nagrada, vrednote in jezik izpostavil še skrb za popularizacijo in promocijo slovenskega jezika (Volfand 2004, 10). S promocijo Celja je povezano poimenovanje nagrade po znani Celjanki, Veroniki Deseniški, s čimer od leta 1997 v Celju vsako leto posebej zaživi prepovedana in nesrečna ljubezen grofa Friderika II. in Veronike Deseniške. Ob prvi podelitvi Veronikine nagrade Iztoku Osojniku je Jože Volfand poudaril, da se Celje zaveda svojih korenin, zgodovine, tradicije in knežje identitete. Dejal je, da je »razglasitev pesniške zbirke leta kot nacionalni kulturni dogodek samo potrditev, da Celje želi ostati na glavnih kolesnicah v državi in /.../ da Slovenija potrebuje policentrični razvoj, zlasti kulturni, in s tem veliko živahnih kulturnih središč, kakršno je Celje.« (Stamejčič 1997: 17)

Veronikina nagrada za najboljšo pesniško zbirko leta se podeljuje v sklopu Veronikinih večerov, ki so naslednik poletnega festivala Poletje v Celju – Knežjem mestu, ki poteka od maja leta 1996 in se je leta 2005 preimenoval v Veronikine večere. Leta 2005 se je Veronikini nagradi pridružil Zlatnik poezije, namenjen pesniku, ki je s svojim življenjskim opusom neizbrisljivo vplival na žlahtnost slovenske poezije, jezika in kulture. Podelitev nagrade zaznamuje literarni večer z branjem poezije.

Dosedanji nagrajenci so bili:
1997: Iztok Osojnik, *Razglednice za Darjo*
1998: Aleš Šteger, *Kašmir*
1999: Josip Osti, *Kraški Narcis*
2000: Ciril Zlobec, *Samo ta dan imam* in Marjan Strojan, *Parnik v dežju*
2001: Milan Jesih, *Jambi*
2002: Miklavž Komelj, *Rosa*
2003: Milan Dekleva, *V živi zob*
2004: Erika Vouk, *Opis slike*
2005: Ivo Svetina, *Lesbos*
2006: Ervin Fritz, *Ogrlica iz rad*
2007: Tone Pavček, *Ujedanke* in Taja Kramberger, *Vsakdanji pogovori*
2008: Milan Dekleva, *Audrey Hepburn, slišiš metlo budističnega učenca*
2009: Jože Snoj, *Kažipoti brezpotij*

Dobitniki Zlatnika poezije so bili:
2005: Ciril Zlobec
2006: Tone Pavček
2007: Kajetan Kovič
2008: Miroslav Košuta
2009: Ivan Minatti

Nagrajenec vsakič prejme posebno pisno priznanje s podpisom župana Mestne občine Celje ter denarno nagrado. Prva nagrada je bila v višini 3000 DEM, tedenski počitniški paket za dve osebi v Zdravilišču Radenci in priznanje župana MOC Jožeta Zimška. Finančne nagrade so se v letih podeljevanja spreminjale.

3 1. 8. 1997 je Jože Horvat v *Delu* objavil članek Prvič Veronikina nagrada za pesniško zbirko leta, v katerem predstavlja potek tiskovne konference prejšnjega dne v Ljubljani.

Leta 2004 je lavreat prejel 700.000 SIT bruto, leta 2005 800.000 SIT bruto, letos 4000 EUR. Za zagotavljanje denarne nagrade in dodatne simbolične nagrade poskrbi organizator v sodelovanju s sponzorskimi partnerji, ki se prav tako iz leta v leto spreminjajo. Sponzorska partnerja, poleg Fit media in MOC, prve Veronikine nagrade sta bili podjetji Radenci in Nova Ljubljanska banka.

Delo strokovne žirije

Postopek izbora nominirancev in delo strokovne žirije poteka v skladu z desetimi členi Pravil o delu strokovne žirije za Veronikino nagrado. Organizator določi tričlansko žirijo, pri čemer upošteva posebno strukturo sestave. Žirijo sestavljajo pesnik, predstavnik medijske hiše (kulturna redakcija) in predstavnik stroke. Pravilnik določa trikratno zasedanje žirantov in samostojno delo posameznega žiranta, ki je zavezan k branju na novo izdanih pesniških zbirk v skladu s seznamom, ki ga organizator pridobi z NUK-a. Na prvi konstitutivni seji žirija izbere predsednika ter evidentira število predlogov za nagrado ter se dogovori o poteku dela. Na prvi seji žirija prejme že omenjeni seznam pesniških zbirk, ki so izšle od 1. junija preteklega leta do 1. junija tekočega koledarskega leta. Druga seja mora biti najmanj 30 dni pred podelitvijo nagrade. Takrat morajo biti znana imena petih nominirancev. V preostalih tridesetih dneh se žirija sestane še zadnjič, da izbere lavreata oziroma najboljšo pesniško zbirko. Pravilnik zahteva, da ostane nagrajenčevo ime skrivnost do prireditve, na kateri Mestna občina Celje podeli Veronikino nagrado. 7. člen Pravil o delu žirije za Veronikino nagrado zahteva, da vsak član žirije utemelji izbor petih nominiranih pesniških zbirk, ki tekmujejo za 1. mesto. Odločitev o lavreatu je lahko sprejeta soglasno ali z večino glasov, utemeljitev žirije in ime nagrajenca pa sporoči predsednik žirije na slovesni prireditvi. Postopek izbora nominirancev je potekal od leta 1997 do 2008 po prvotni obliki Pravil o delu strokovne žirije za Veronikino nagrado, v letu 2009 pa je organizator spremenil 8. člen z dopolnitvijo, da se žirija odloči samo za enega lavreata.

Veronikina nagrada za najboljšo pesniško zbirko leta s trinajstletno tradicijo je po strokovni plati enakovredna ostalim slovenskim literarnim nagradam. Zagotovilo za to je vsakoletna strokovna žirija, ki jo sestavljajo pomembni strokovnjaki in predstavniki slovenskega družbenega življenja. Seznam prikazuje člane žirije Veronikine nagrade od leta 1997 do leta 2009.

1997 Ciril Zlobec (predsednik)
Veno Taufer
Matevž Kos
1998 Tone Pavček (predsednik)
Peter Kolšek
Mitja Čander
1999 France Vurnik (predsednik)
Jurij Kovič
Jurij Hudolin
2000 Matjaž Kmecl (predsednik)
Ivo Stropnik
France Forstnerič
2001 Ervin Fritz (predsednik)
Irena Novak Popov
Melita Forstnerič Hajnšek
2002 Urban Vovk (predsednik)
Majda Hostnik
France Forstnerič
2003 Matevž Kos (predsednik)
Neža Maurer
Marjana Ravnjak
2004 Alojz Ihan (predsednik)
Darja Pavlič
Andrej Arko
2005 Irena Novak Popov (predsednica)
Peter Kolšek
Marjan Pungartnik
2006 Matjaž Kmecl (predsednik)
Vida Curk
Ivo Stropnik
2007 Samo Rugelj (predsednik)
Iztok Osojnik
Peter Kuhar

2008 Marjan Strojan (predsednik)
Matevž Kos
Robert Felix Titan
2009 Jelka Kernev Štrajn (predsednica)
Milan Vincetič
Alenka Zor Simoniti

Ker Pravila o delu strokovne žirije za Veronikino nagrado dopuščajo precejšnjo svobodo dela žirije in ne predpisujejo vrednostnih kriterijev, po katerih naj bi žirija določala nominirance in lavreata, sem se odločila, da o načinu dela vprašam nekatere predsednike žirij. Odločila sem se za Cirila Zlobca, ki je bil predsednik 1. žirije leta 1997, Matjaža Kmecla, ki je bil predsednik žirije dvakrat, leta 2000 in 2006, Ireno Novak Popov, ki je žiriji predsedovala leta 2005, leta 2001 je bila članica žirije, ter Jelko Kernev Štrajn, ki je bila letošnja predsednica. Z izborom sem skušala zajeti kronološki vidik in ugotoviti, ali se je delo v različnih obdobjih, tudi pri istih osebah, razlikovalo.

V nadaljevanju bom strnila ugotovitve iz pogovorov. Pri delu so imeli popolno svobodo pri izboru nominirancev in določanju kriterijev, po katerih so izbrali najboljšo pesniško zbirko. Žirija je bila pri svojem delu samostojna in avtonomna. Edino sugestijo s strani organizatorja je omenila Jelka Kernev Štrajn, in sicer žirija naj ne podeli nagrade nekomu dvakrat v kratkem časovnem razmiku. To sugestijo naj bi žirija upoštevala pod pogojem, da bi bila v dvomu glede izbora lavreata med dvema kandidatoma, eden od njiju pa je nagrado že prejel.

Prav tako so vsi predsedniki izrazili zahtevo, da se o nominirancih in dokončnem zmagovalcu soglasno strinjajo in ne glasujejo. Žirije delujejo po principu konsenza. Irena Novak Popov je glede tričlanske žirije kritična, saj se ji zdi smiselno, da bi žirija zaradi emotivne komponente poezije in subjektivnega početja, h kateremu je zavezana žirija, štela več članov. Naslednja ugotovitev, ki so jo poudarili, je težavnost dela zaradi dveh razlogov: velikega števila izdanih pesniških zbirk, ki so jih morali prebrati, in subjektivnega odnosa do poezije, ki zaradi lastne narave meri na intuitivnost, emotivnost, metafiziko, manj v racionalnost. Zato je vsaka žirija morala posebej postaviti določena izhodišča, ki so omogočala racionalno primerjavo med pesniškimi zbirkami.

Postavljena izhodišča prvenstveno merijo na motivno-tematsko raven poezije z njeno idejno podobo v povezavi s pesnikovo umetelnostjo pesniškega izraza.

Prva žirija je pod vodstvom Cirila Zlobca delovala po principu nadslogovnosti in nadgeneracijskega. V ožji izbor je prišla poezija izpovedne narave, ki prikazuje človeka današnjega časa z vsemi njegovimi slabostmi in vrlinami. Ciril Zlobec je dejal, da je prava poezija pogojena z umetniškostjo, ki ni golo manipuliranje in preizkušanje možnosti jezika, temveč bralca s podobami ohranja, goji, spodbuja in vzpostavi tiste vrste dialog, v katerem bralec izkusi neponovljivost individualnega človeka.

Matjaž Kmecl je v opisu dela žirije izpostavil osebni okus žiranta, njegovo strokovno izkušnjo in objektivizacijo dokončnega izbora glede na knjižno kritiko.

Irena Novak Popov je poudarila estetski vidik izbora in sugestivno moč, ki jo mora imeti kvalitetna poezija. Sugestivnost poezije mora biti prisotna ob branju v različnih trenutkih in okoljih. Če je sugestija prisotna v različnih časih, je po njenem mnenju to znak estetsko dobrega dela. Kritična je do samovoljne drže žirije v smislu, da se mora žirant kljub svoji strokovnosti, ali predvsem zaradi nje, poeziji približati z veliko odprtostjo in se ves čas zavedati subjektivnosti dela.

Jelka Kernev Štrajn je predstavila kriterije letošnje žirije. Izbirali so izključno pesniško zbirko in ne avtorja, nato so ugotavljali, kako deluje sinhrono glede na ostale zbirke in kako deluje v okviru poetike lastnega avtorja – ali predstavlja pesniška zbirka korak naprej. V tem delu žiranti niso imeli istih kriterijev. Eden od vidikov kvalitete je vprašanje, kako poezija problematizira svet. Če ima referenco v

realnem svetu in odnos problematizira, je poezija kvalitetna. Drug vidik je jezikovni izraz, upoštevali so pesniško lirsko kondenzacijo. Slednji kriterij je pogojen izrazito historično, saj je odvisen od trenutnega stanja v literaturi. Poseben vidik izbire nominirancev in nagrajenca je žiriji pomenila tudi prisotnost nepolaščevalskega odnosa v poeziji.

Utemeljitve vseh strokovnih žirij hranijo v arhivu Fit medie, sicer pa so posamezni izseki iz utemeljitev prisotni v dnevnem časopisju (*Delo*, *Večer*, *Novi tednik*) v člankih, ki sporočajo imena nagrajencev in njihove predstavitve ter intervjuje. Prav tako so izšle posamezne utemeljitve žirije v celoti: Irena Novak Popov je objavila obsežno utemeljitev v *Delu*, (21. 8. 2005), Matjaž Kmecl je objavil utemeljitev žirije za Veronikino nagrado 2006 Ervinu Fritzu v *Poetikonu* leta 2006.

Veronikini večeri

Veronikina nagrada se podeljuje v okviru Veronikinih večerov. Zgodovina le-teh sega v leto 1996, ko je nastala pobuda za poletni kulturni program, ki se je začel izvajati leta 1997 z naslovom Poletje v Celju – Knežjem mestu. Leta 2004 so prireditve poimenovali Grajski večeri, naslednje leto pa Veronikini večeri. Ves čas se organizator trudi javnosti ponuditi profiliran program Veronikinih večerov s premišljeno kulturno vsebino. Novost Veronikinih večerov je t. i. glasbeni presežek, ki se zgodi v uvodu. Leta 2008 je Veronikine večere odprla Eroika s simfoniki, letos Budimpeštanski ciganski simfonični orkester. Vanesa Čanji[4] je povedala, da z obiskom Veronikinih večerov ugotavljajo, da se njihova prepoznavnost v slovenskem prostoru veča. Z dogodki ne nagovarjajo samo lokalnega ali regijskega prostora, ampak tudi nacionalnega. Analiza obiskovalcev kaže, da je njihov program opažen v slovenskem merilu. S ciklusom šestih dogodkov letno privabijo približno 3500 obiskovalcev.

Zaključne misli

Članek predstavlja Veronikino nagrado skozi zgodovino, predvsem pa pomeni poskus vpogleda v delo strokovne žirije, ki je postavljena pred težko nalogo – tj. normirati in presoditi vrednost intuitivne in subjektivne literarne zvrsti. Ugotovitve kažejo na skupno jedrno izhodišče različno sestavljene žirije, in sicer poezija mora biti umetniška, natančnejši kriteriji pa se znotraj žirije v iskanju te umetniškosti v določeni meri razlikujejo, vendar ne v tolikšni meri, da bi kateri izmed nominirancev, vendar ne nagrajencev, bil zaradi sestave žirije prikrajšan za nagrado. Trinajstletna tradicija podeljevanja Veronikine nagrade je pohvalno dejstvo v smeri spodbujanja policentričnega razvoja Slovenije, zlasti kulturnega, in s tem razvoj živahnih kulturnih središč, kakršno v poletnih mesecih postane tudi Celje.

Literatura in viri

AVGUSTINČIČ, Bojana, 2009: Pater Gržan pomagal oživiti ljubezensko zgodbo o Veroniki in Frideriku. *Novi tednik* 36/64. 8.

AVGUSTINČIČ, Bojana, 2005: Čigava bo Veronika? *Novi tednik* 59/34. 19.

AVGUSTINČIČ, Bojana, 2004: Valovanje prineslo Eriko Vouk. *Novi tednik* 59/34. 19.

AVGUSTINČIČ, Bojana, 2007: Koga bo tokrat omrežila Veronika? *Novi tednik* 68/62. 16.

BRATOŽ, Igor, 1998: Aleš Šteger dobitnik Veronikine nagrade. *Delo* 40/197. 13.

BREJC, Irena, 2001: Beseda kliče naslednjo: *Dnevnik* 51/235. 12.

BREJC, Irena, 2002: Gibanje, kot da odpira prostor: s pesnikom Miklavžem Komeljem o poeziji in njegovi zbirki Rosa, ki je dobila Veronikino nagrado. *Dnevnik* 254. 17.

CONRADI, Ljudmila, 2009: 13. Veronikina nagrada. *Celjan* 448. 20.

CONRADI, Ljudmila, 2009: Pesem je tista, ki poje. *Celj*an 450. 16.

DOLENC, Metod, 1930: *Kazenska pravda zoper Veroniko Deseniško*. Ljubljana: Založba rektorata univerze.

EINSPIELER, Vili, 2007: Nagrajeni klasika in nova iskanja: Veronikina nagrada 2007. *Delo* 49/198. 15.

EINSPIELER, Vili, 2005: Celjsko Veronikino leto. *Delo* 47/132. 7.

4 Leta 2004 se je tedanji direktor Fit medie d. o. o. Jože Volfand upokojil in mesto direktorja podjetja zaupal dolgoletni uspešni sodelavki, mag. Vanesi Čanji.

HORVAT, Jože, 1997: Prvič Veronikina nagrada za pesniško zbirko leta. *Delo* 39/176. 8.
Jože Volfand osebnost mojega kraja: <http://www.knjiznica-celje.si/raziskovalne/4200704685.pdf.>. (Dostop 15. 5. 2009.)
KMECL, Jože, 2006: Utemeljitev žirije za Veronikino nagrado 2006 Ervinu Fritzu. *Poetikon* 2/2006. 329.
KOLŠEK, Peter, 2008: Trst – nekoč dražljivo, danes shirano mesto. *Delo* 50/220. 9.
KOŠIR, Mitja, 1999: Narcis, navdahnjen s Krasom. *Dnevnik* 49/229. 18.
KOVAČIČ, Mojca, 2008: Veronika Deseniška – nesrečne ljubezni in prepovedane poroke v srednjem veku. Keber, Katarina (ur.): *Historični seminar 6*. Ljubljana: Založba ZRC. 9–41.
Kr, 2000: Lavreata Ciril Zlobec in Marjan Strojan. *Večer* 56/200. 1.
Kr, 2001: Veronikina nagrada pesniku Milanu Jesihu. *Večer* 57/197. 1.
LUKAN, Blaž, 2006: Veronikina nagrada že desetič. *Delo* 48/171. 15.
MAROT, Mojca, 2004: Veronikina nagrada Eriki Vouk. *Dnevnik* 54/232. 32.
MIHELJ, Sabina, 1998: V pričakovanju pesniškega lavreata leta 1998. *Večer* 54/143. 18.
NEUHOLT, Biserka, 1997: Samo nagrada več? *Novi tednik* 32/52. 17.
PEVEC, Zoran, 2004: Pogovor z Eriko Vouk. *Poetikon* 1/2004. 144–148.
PEZDIR, Slavko, 1998: Lovor zmage čaka le enega izmed petih. *Delo* 40/193. 5.
PEZDIR, Slavko, 1999: Pred razglasitvijo pesniške zbirke leta. *Delo* 41/192. 7.
PEZDIR, Slavko, 2000: Izbrana predstavnika dveh poetik, generacij. *Delo* 42/200. 14.
PEZDIR, Slavko, 2002: Pet pesniških govoric pod vrhom. *Delo* 44/196. 5.
PIANO, Brane, 2000: Znani letošnji nominiranci. *Delo* 42/154. 8.
PIRC, Metka, 2009: Veronikina nagrada v roke Jožeta Snoja. *Večer* 65/196. 14.
PIRC, Metka, 2009: Resna literatura nikoli ni bila cenjena. *Večer* 65/197. 14.
PODJED, Mateja, 1997: Razglednice za Darjo s pečatom Veronike. *Novi tednik* 32/52. 18.
PODJED, Mateja, 2001: Jasni Jesihovi Jambi. *Novi tednik* 35/56. 12.
POSSNIG, Gordana, 1998: Kdo izmed peterice bo lavreat poezije. *Večer* 54/195. 21.
POSSNIG, Gordana, 2001: Podelitev Veronikine nagrade. *Večer* 57/191. 19.
SEDLAR, Nina M., 1999: Veronikina nagrada Kraškemu Narcisu. *Novi tednik* 34/54. 8.
STAMEJČIČ, Brane, 2009: Nekoga moraš imeti rad. *Novi tednik* 64/67. 16.
STAMEJČIČ, Damjana, 2009: Pesniška knjiga z veliko poetično močjo. *Delo* 51/196. 20.
STAMEJČIČ, Damjana, 2005: Lavreatu Veronikina nagrada. *Delo* 47/189. 7.
STAMEJČIČ, Ivana, 1997: Veronikina nagrada. *Novi tednik* 30/52. 19.
STAMEJČIČ, Ivana, 1997: Veronikina nagrada lavreatu poezije. *Novi tednik* 31/52. 17.
STAMEJČIČ, Ivana, 1997: Iz korenin renesanse v novo tisočletje. *Novi tednik* 32/52. 17.
STAMEJČIČ, Ivana, 1998: Veronikina nagrada za Kašmir. *Novi tednik* 34/53. 9.
STAMEJČIČ, Ivana, 1998: Znani nominiranci za Veronikino nagrado. *Novi tednik* 53/25. 19.
STRAMŠEK, Špela, 2001: Kdo bo pesnik leta. *Delo* 43/195. 5.
ŠUTEJ ADAMIČ, Jelka, 1998: Pesniški lavreati v knežjem mestu: Veronikina nagrada. *Delo* 40/143. 8.
VIDALI, Petra, 2003: Leto brez favoritov. *Večer* 59/3. 11.
VIDALI, Petra, 1998: Lavreat je Aleš Šteger. *Večer* 54/196. 20.
VIDALI, Petra, 1998: Finalni dvoboj mladosti: ob podelitvi druge Veronikine nagrade. *Večer* 54/197. 18.
VIDALI, Petra, 1999: Druga prva knjiga Josipa Ostija. *Večer* 55/195. 21.
VIDALI, Petra, 1999: Bom spet sanjal svojo prvo pesem? *Večer* 55/196. 20.
VIDALI, Petra, 2001: Pesnik kot babica, ne oče pesmi. *Večer* 57/198.
VIDALI, Petra, 2002: Raznorodni nominiranci, soglasen zmagovalec. *Večer* 59/198. 11.
VIDALI, Petra, 2003: Veronikina nagrada Milanu Deklevi. *Večer* 59/197. 11.
VIDALI, Petra, 2003: Za kar so trubadurji zastonj umrli. *Večer* 59/189. 11.
VIDALI, Petra, 2004: Nagrada zreli poeziji Erike Vouk. *Večer* 60/199. 11.
VOLFAND, Jože, 2004: Veronikina nagrada, vrednote in jezik. *Vsesledje* 21/2004. 10–11.

ODVISNOSTNO POVRŠINSKOSKLADENJSKO OZNAČEVANJE SLOVENŠČINE: SPECIFIKACIJE IN OZNAČENI KORPUSI

Nina Ledinek
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana
Tomaž Erjavec
Institut "Jožef Stefan", Ljubljana

UDK 811.163.6'367:811.163.6'322

Prispevek predstavi prve rezultate projektov JOS in SSJ s področja skladnje, in sicer nabor oznak za odvisnostno površinskoskladenjsko označevanje ter dva skladenjsko označena korpusa. Korpusa sta bila vzorčena iz referenčnega korpusa FidaPLUS ter imata ročno označene oz. pregledane leme, oblikoskladenjske ter površinskoskladenjske oznake. Viri bodo kot podatkovna zbirka na voljo za raziskovalne namene po licenci Creative Commons, namenjeni pa so zlasti razvoju jezikovnih tehnologij za slovenščino.

skladenjsko označevanje, korpusi slovenskega jezika, Creative Commons

The paper introduces the first results of the JOS and SSJ projects from the area of syntax, comprising the framework for surface dependency annotation of Slovene texts and two annotated corpora. The corpora have been sampled from the Slovene reference corpus FidaPLUS and contain hand validated lemmas, morphosyntactic and surface-syntactic annotations. These resources will be made available as downloadable datasets under a Creative Commons licence, targeted primarily at language technology research for Slovene.

Syntactic annotation, Slovene corpora, Creative Commons

1 Uvod

Skladenjsko označeni korpusi predpostavljena skladenjska razmerja eksplicirajo na velikem vzorcu besedil dejanske rabe in omogočajo statističen pregled vzorcev distribucije skladenjskih struktur, zato so lahko izhodišče za nadaljnjo, bolj poglobljeno jezikoslovno obravnavo skladenjskih fenomenov, hkrati pa so pomembni za razvoj jezikovnih tehnologij, kar je temeljnega pomena za ohranjanje konkurenčnosti ter polnofunkcionalnosti slovenščine med ostalimi jeziki.

Za slovenščino je bil do zdaj na voljo en površinskoskladenjsko označen korpus: Slovenska odvisnostna drevesnica (SDT), ki obsega približno 2800 povedi oz. 45.000 besed (Erjavec, Ledinek 2006, Džeroski idr. 2006, Ledinek 2007). Zaradi skladenjskih sorodnosti med češčino in slovenščino ter dostopnosti izčrpnega priročnika za površinskoskladenjsko označevanje češčine (Bémová idr. 1999) in inteligentnega označevalnika povedi (Hajič idr. 2001) je bil označevalni sistem slovenskega korpusa oblikovan po modelu korpusa Prague Dependency Treebank. Korpus SDT sestavljata dva besedilno homogena ter ročno oblikoskladenjsko ter površinskoskladenjsko označena podkorpusa: del vzporednega korpusa MULTEXT-East (Erjavec 2004), tj. del prevoda romana *1984* Georgea Orwella, ter del vzporednega korpusa SVEZ-IJS (Erjavec 2006). Tako s tehnološkega kot jezikoslovnega vidika je slabost korpusa njegova majhnost ter skromna besedilnotipska sestava, s čimer je korpus lahko le pomožni vir za razvoj in šolanje skladenjskih razčlenjevalnikov ter jezikoslovne analize. Kot največjo slabost korpusa pa bi, glede na finančne, kadrovske in časovne

okoliščine nastanka skladenjsko označenih korpusov slovenščine, lahko opredelili izjemno kompleksnost označevalnega sistema korpusa.

Zaradi navedenih pomanjkljivosti smo se odločili oblikovati nove površinskoskladenjsko označene korpuse slovenščine. Njihova izgradnja kot rezultat oblikovanja in implementacije premišljenega jezikovnospecifičnega označevalnega sistema se odvija pri projektu Jezikoslovno označevanje slovenščine (JOS), v okviru katerega sta pred tem že potekali revizija in nadgradnja nabora oznak za avtomatsko oblikoskladenjsko označevanje slovenščine (Erjavec, Krek 2008, Arhar, Ledinek 2008), isti označevalni sistem pa bo uporabljen tudi pri izgradnji skladenjsko označenih korpusov projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku (SSJ).

2 Korpus jos100k

Za površinskoskladenjsko[1] označevanje smo vzeli korpus jos100k (Erjavec, Krek 2008), ki je enojezični vzorčeni in uravnoteženi korpus slovenskega jezika s 100.000 besedami in ročno označenimi oz. pregledanimi lemami ter oblikoskladenjskimi oznakami. Korpus sestavljajo vzorčeni odstavki iz 620-milijonskega korpusa FidaPLUS (Arhar, Gorjanc 2007), pri čemer so bili kriteriji za vzorčenje uravnoteženost, reprezentativnost in kvaliteta besedil. Oblikoskladenjske oznake, ki se uporabljajo v korpusu, so nadgradnja oznak MULTEXT-East za slovenski jezik (te se uporabljajo v korpusu FidaPLUS). Podrobneje so opisane v Arhar, Ledinek (2008), v celoti pa dostopne na http://nl.ijs.si/jos/josMSD-sl.html. Izvorne oznake in leme v korpusu so bile prepisane iz korpusa FidaPLUS, nato pa revidirane in v več korakih ročno pregledane.

Korpus jos100k je zapisan v formatu XML, v skladu s smernicami konzorcija za označevanje besedil TEI (2007), ter vsebuje bibliografske podatke o posameznih besedilih in njihovi umestitvi v taksonomijo besedil, oznake za odstavke, povedi in besede oz. ločila, za vsako besedo pa njeno ročno preverjeno oblikoskladenjsko oznako in lemo. Korpus je na voljo preko spletnega konkordančnika, v celoti pa je za raziskovalne namene dostopen tudi kot zbirka podatkov po licenci Creative Commons.

3 Oblikovanje specifikacij za površinskoskladenjsko označevanje slovenščine JOS

Oblikovanje označevalnega sistema je vodilo načelo, da je treba izhajati iz spoznanj o (tipoloških) značilnostih slovenščine in pripraviti jezikovnospecifičen označevalni sistem ter da je nujno oblikovati konsistenten ter dovolj robusten nabor oznak, pri čemer smo skušali upoštevati potrebe raziskovalne skupnosti (izraba virov tako za razvoj metod obdelave naravnega jezika in jezikovnih tehnologij kot tudi za jezikoslovne raziskave), predpostavljeno stopnjo avtomatske pripisljivosti oznak in stopnjo določljivosti mej potencialnih jezikoslovnih kategorij znotraj potencialnih širših kategorij.

V prvi fazi oblikovanja označevalnega sistema in nabora oznak JOS je potekala analiza prednosti in slabosti različnih površinskoskladenjskih označevalnih sistemov (Prague Dependency Treebank, Minipar, Link Grammar itn.), pri čemer so bile upoštevane zlasti namenskost gradnje korpusov in tipološke lastnosti jezikov, katerih korpusi so bili označeni z omenjenimi sistemi. Na podlagi te analize in interpretacije skladenjskih razmerij v nekaj sto vzorčnih povedih iz korpusa FidaPLUS je bila razvita izhodiščna različica specifikacij za odvisnostno površinskoskladenjsko označevanje slovenščine.

1 Z izrazom *površinskoskladenjsko označevanje* poimenujemo funkcijskoskladenjsko ter, deloma, strukturnoskladenjsko analizo povedi v korpusu (nasproti globinsko- oz. pomenskoskladenjski analizi). Izraz *površinskoskladenjsko označevanje* se torej ne nanaša na kompleksnost označevalnega modela in ni ustreznik terminov *plitko* oz. *skeletno skladenjsko označevanje* (*shallow parsing*, *skeletal parsing*, *chunking*).

Nato smo iz korpusa jos100k izbrali 500 povedi (jos500s), ki služijo kot testni korpus za označevanje. Ustreznost izhodiščnega označevalnega sistema je bila nato testirana pri ročnem označevanju korpusa jos500s s strani razvijalcev označevalnega sistema, pri čemer so bile specifikacije revidirane, vsaka poved korpusa pa večkrat pregledana. Rezultat opisanega dela je nabor površinskoskladenjskih oznak JOS, različica 1.0 priročnika za označevanje in majhen, a natančno označen učni korpus zlati standard jos500s.

Nastali robustni trinivojski sistem odvisnostnega površinskoskladenjskega označevanja slovenščine predvideva 10 analitičnih oznak in je namenjen raziskovanju zlasti jedrnih skladenjskih pojavov. Površinskoskladenjska oznaka je pripisana vsaki (besedni) pojavnici v povedi, poseben element v označevalni strukturi pa je t. i. metaelement oz. korenski element povedi, na katerega so povezani z vidika skladenjske zgradbe hierarhično najvišji elementi stavkov povedi (navadno jedrni glagol povedka glavnega stavka) ter skladenjsko manj predvidljive strukture, ki bi sicer ostale nepovezane (npr. ob elipsi). Pri vzpostaviti predpostavljenih kategorij smo se opirali na spoznanja (slovenskega) jezikoslovja, vendar smo pri analizi možnosti prenosa v jezikoslovju že uveljavljenih kategorij v označevalni sistem upoštevali zglede dejanske jezikovne rabe. Hkrati je že sama avtomatska analiza jezika (težnja po robustnosti označevalnega sistema) zahtevala, da se nabor oznak in sistem njihovega pripisovanja skladenjskim strukturam od v jezikoslovju uveljavljenih kategorij in interpretacij nekoliko odmakneta, na kar kažejo tudi imena analitičnih oznak, ki se od uveljavljenih jezikoslovnih terminov zavestno razlikujejo (Tabela 1).

Oznake združujemo v tri skupine glede na strukturnoskladenjski nivo struktur, ki jih z oznakami določamo, in predvidljivost skladenjskih razmerij, ki jih oznake opredeljujejo. Oznake prvega nivoja so večinoma namenjene označevanju znotrajbesednozveznih skladenjskih razmerij, oznake drugega nivoja so navadno pripisane jedrnim elementom struktur, ki jim v jezikoslovju v glavnem pripisujemo stavčnočlensko vlogo, oznaka tretjega nivoja pa se uporablja za označevanje zlasti nadstavčnih, skladenjsko manj predvidljivih (priredno povezani stavki, pastavki, vrivki, členki, eliptične enote) ter medsebojno zelo oddaljenih struktur. Strukture, katerih jedrni elementi so označeni z oznako tretjega nivoja, so povezane na metaelement.

Vtis o rabi nabora površinskoskladenjskih oznak je mogoče dobiti ob ogledu ene od označenih povedi iz zlatega standarda jos500s (Slika 1), natančnejše podatke o načinu pripisovanja oznak specifičnim skladenjskim strukturam pa nudi priročnik za označevanje, ki ga v smislu specifikacij za površinskoskladenjsko označevanje slovenščine JOS smiselno dopolnjuje zlati standard jos500s.

Nivo označevanja	**Analitične oznake**
Prvi nivo	DOL; DEL; VEZ; PRIR; SKUP
Drugi nivo	ENA; DVE; TRI; ŠTIRI
Tretji nivo	MODRA

Tabela 1: Nabor površinskoskladenjskih oznak JOS.

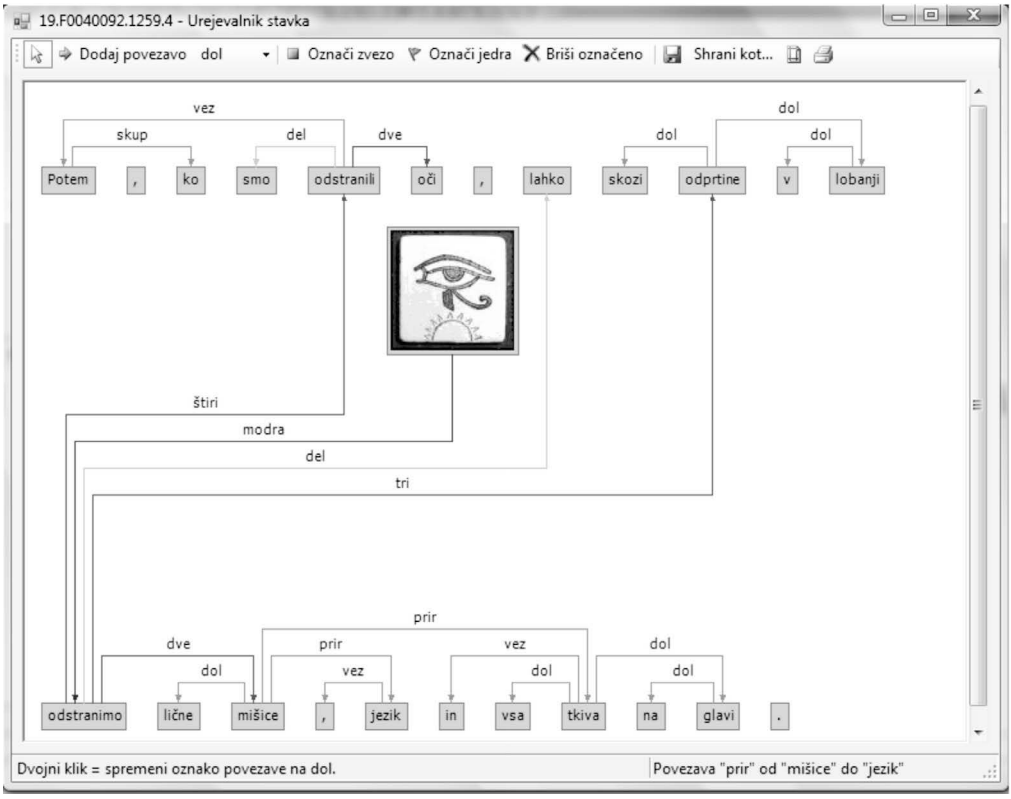

Slika 1: Primer označene povedi iz korpusa jos500s, kot jo vidimo v programu za ročno označevanje povedi.

Označevalni sistem je rezultat preudarnega jezikoslovnega razmisleka ob označevanju avtentičnih primerov jezikovne rabe in upoštevanju namenskosti označenih korpusov ter predvidene frekvence oz. razpršenosti analitičnih oznak v korpusu. Upoštevati skuša naslednje smernice:

1. Oblikoskladenjske oznake dajejo razmeroma dobro informacijo o potencialni skladenjski strukturi povedi, zato je ob interpretaciji jezikovnih pojavov predvideno njihovo kombiniranje s površinskoskladenjskimi oznakami.

2. Robusten označevalni sistem omogoča identifikacijo zlasti jedrnih znotrajstavčnih struktur (t. i. chunkov).

3. Podrobnejša analiza zelo oddaljenih ter skladenjsko manj predvidljivih struktur glede na trenutne zmožnosti avtomatske analize jezika (še) ni smiselna.

4 Postopek označevanja

Za potrebe ročnega označevanja je bil razvit program za označevanje in vizualizacijo povedi,[2] ki ponuja grafični vmesnik, s katerim lahko pregledujemo površinskoskladenjske oznake povedi ter jih ročno popravljamo oz. dopolnjujemo. S pomočjo tega urejevalnika, ob hkratnem pisanju priročnika za označevanje, je bil najprej označen korpus jos500s, ki je v nadaljevanju služil kot učni korpus za avtomatsko

2 Avtor programa je Janez Brank, primer slike zaslona pa je podan na Sliki 1.

skladenjsko označevanje, na podlagi katerega je bil skladenjsko predoznačen korpus jos100k, kar je bistveno pohitrilo postopek ročnega označevanja. S povečevanjem števila ročno označenih povedi se veča tudi učni korpus, ki ga je mogoče uporabiti pri avtomatskem označevanju korpusa jos100k, zato bo postopek predoznačitve tega korpusa na določen časovni interval ponovljen.

Trenutno poteka ročno pregledovanje avtomatsko pripisanih oznak v korpusu jos100k. Vsak segment besedila pregledujeta najmanj dva označevalca, kjer pri njunem označevanju prihaja do razlik, oznake preveri še tretji označevalec. Z obsežnejšim korpusom se povečuje tudi nabor skladenjskih struktur, ki jih je treba sistematično označiti. Vzporedno z ročnim označevanjem zato poteka tudi nadgradnja specifikacij za površinskoskladenjsko označevanje, ki je deloma tudi rezultat evalvacije, ki sledi analizi skladnosti ročnega označevanja pri označevalcih ter analizi razlik med ročnim in avtomatskim označevanjem. Pri analizi razlik nam je v pomoč program Whatswrong, ki prikaže razlike med dvema označitvama povedi istega korpusa in tako grafično izpostavi razlike v označevanju med označevalcema.

5 Zaključek

Korpusi JOS s specifikacijami so standardizirani in po licenci Creative Commons za raziskovalne namene prosto dostopni jezikovni viri za slovenščino; oblikoskladenjsko označena korpusa sta že dostopna na spletni strani projekta JOS, v nadaljevanju pa bodo na enak način dostopni tudi skladenjsko in pomensko označeni korpusi projekta. Površinskoskladenjsko označena korpusa JOS bosta v nadaljnjih fazah dela vključena tudi v učni korpus projekta SSJ ssj400k. Ta korpus bo dovolj velik, da bo omogočil razvoj robustnega skladenjskega razčlenjevalnika za slovenščino, ki bo nadalje tudi služil za izgradnjo površinskoskladenjsko avtomatsko označenega korpusa ssj100M. Na osnovi skladenjsko označenih virov SSJ je predvideno tudi oblikovanje novih jeziko(slo)vnih priročnikov za slovenščino.

Literatura

ARHAR, Špela, GORJANC, Vojko, 2007: Korpus FidaPLUS: nova generacija slovenskega referenčnega korpusa. *Jezik in slovstvo* 52/2. 95–110.

ARHAR, Špela, LEDINEK, Nina, 2008: Oblikoskladenjske oznake JOS: revizija in nadgradnja nabora oznak za avtomatsko oblikoskladenjsko označevanje slovenščine. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 49–53.

BÉMOVÁ, Alla idr., 1999: *Annotations at Analytical Level: Instructions for Annotators*. Praga: UK MFF UFAL.

DŽEROSKI, Sašo idr., 2006: Towards a Slovene Dependency Treebank. *Proceedings of the Fifth International Conference on Language Resources and Evaluation, LREC'06*. Pariz: ELRA. 1388–1391.

ERJAVEC, Tomaž, 2004: MULTEXT-East Version 3: Multilingual Morphosyntactic Specifications, Lexicons and Corpora. *Proceedings of the Fourth International Conference on Language Resources and Evaluation, LREC'04*. Pariz: ELRA. 1535–1538.

ERJAVEC, Tomaž, 2006: The English-Slovene ACQUIS corpus. *Proceedings of the Fifth International Conference on Language Resources and Evaluation, LREC'06*. Pariz: ELRA. 2138–2141.

ERJAVEC, Tomaž, KREK, Simon, 2008: Oblikoskladenjske specifikacije in označeni korpusi JOS. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 49–53.

ERJAVEC, Tomaž, LEDINEK, Nina, 2006: Slovenska odvisnostna drevesnica: prvi rezultati. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Zbornik 5. slovenske in 1. mednarodne konference Jezikovne tehnologije IS-LTC*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 162–167.

FidaPLUS: <http://www.fidaplus.net/.>. (Dostop 7. 7. 2009.)

HAJIČ, Jan idr., 2001: The Prague Dependency Treebank: Annotation Structure and Support. *Proceedings of the IRCS Workshop on Linguistic Databases*. 105–114.

JOS, Jezikoslovno označevanje slovenščine: <http://nl.ijs.si/jos/.>. (Dostop 7. 7. 2009.)

LEDINEK, Nina, 2007: Slovenska odvisnostna drevesnica v raziskavah o induktivnem odvisnostnem označevanju. *Jezik in slovstvo* 52/1. 3–16.

Link Grammar: <http://www.link.cs.cmu.edu/link/.>. (Dostop 7. 7. 2009.)

Minipar: <http://www.cs.ualberta.ca/~lindek/minipar.htm.>. (Dostop 7. 7. 2009.)
Oblikoskladenjske oznake JOS: <http://nl.ijs.si/jos/josMSD-sl.html.>. (Dostop 7. 7. 2009.)
PDT, Prague Dependency Treebank: <http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/.>. (Dostop 7. 7. 2009.)
Priročnik za površinskoskladenjsko označevanje korpusov JOS: <http://www.slovenscina.eu/Media/Kazalniki/Kazalnik2/SSJ_Kazalnik_2_Specifikacije-ucni-korpus_v1.pdf.>. (Dostop 27. 9. 2009.)
SDT, Slovenska odvisnostna drevesnica: <http://nl.ijs.si/sdt/.>. (Dostop 7. 7. 2009.)
SSJ, Sporazumevanje v slovenskem jeziku: <http://www.slovenscina.eu/.>. (Dostop 7. 7. 2009.)
TEI Consortium, 2007: TEI P5: *Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*.
TEI Consortium: <http://www.tei-c.org/.>. (Dostop 7. 7. 2009.)
Whatswrong: <http://code.google.com/p/whatswrong/.>. (Dostop 7. 7. 2009.)

SLOVENSKI SPLOŠNI IN TERMINOLOŠKI SLOVARJI: ZA KOGA?

Nataša Logar Berginc
Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

UDK 811.163.6'374.26

V prispevku obravnavamo nujnost po večjem upoštevanju potreb naslovnikov in uporabnikov pri pripravi splošnih ter terminoloških slovarjev. Več pozornosti posvečamo različnim profilom naslovnikov terminoloških slovarjev, pri čemer se pri slovenskih slovarjih izkaže, da so predvsem namenjeni področnim strokovnjakom, ne pa npr. prevajalcem ali strokovno nepoučenim.

slovar, terminološki slovar, naslovnik slovarja, uporabnik slovarja

The article discusses how necessary it is to take into account the needs of intended and potential users during the production of general and terminological dictionaries. Different terminological dictionary user profiles are presented and an analysis of Slovene dictionaries shows that they mainly aim to satisfy the needs of domain experts and not translators or laypersons.

dictionary, terminological dictionary, intended dictionary user, potential dictionary user

1 Uvod: naslovniki v vrstah in zasnovi slovarjev

Obstaja več vrst slovarjev in več meril za njihovo razvrščanje. Če pustimo ob strani dvo- in večjezične, so enojezični slovarji lahko splošni, sinonimni, terminološki, slovarji tujk itn. – pač glede na jezikovne pojave, ki so v izhodišču in središču njihovega opisno(-normativnega) prikaza. Slovarji so dalje različni po elementih geselskega članka (prim. Gjurin 1986) ali po obsegu. Tudi načelo urejenosti gesel členi slovarje vsaj na dvoje: slovarje, ki so urejeni po abecedi (ali obrnjeni abecedi pri odzadnjih slovarjih), in slovarje (tezavre), ki so urejeni po pojmu, dalje pa imamo za slovenščino veliko več slovarjev, ki temeljijo na semaziološkem vidiku, in manj slovarjev, ki imajo v podstavi onomaziološko načelo, tj. slikovnih slovarjev. Tudi če bi na ta način še nadaljevali (pri čemer posamezne slovarje lahko opišemo z več naštetimi kategorijami), bomo na vidik naslovnika slovarja največkrat naleteli le posredno, neposredno pa precej manjkrat, npr. ko gre za njegovo starost – ko se torej otroški ali šolski slovarji ločijo od vseh ostalih, ali ko gre za naslovnikovo znanje jezika (slovarji za rojene govorce in tiste, ki se jezika učijo). Da morajo sicer imeti profil naslovnika v mislih že pripravljavci zasnove slovarja, nato pa je z njim tesno prepleten celotni redakcijski postopek, ni dvoma.[1] Naj navedemo le en primer: v zasnovi enozvezkovnega

1 Z *naslovnikom slovarja* imamo v mislih skupino ljudi, ki jim je slovar izrecno namenjen (angl. *intended user*; npr. Nielsen 1994: 7, Bergenholtz, Nielsen 2006: 285), v nadaljevanju pa bomo uporabljali še poimenovanje *uporabnik slovarja* (angl. *potential user*), ki pomeni širšo skupino ljudi, saj vključuje tudi tiste, ki po slovarju posežejo zgolj naključno ali le enkrat. Kadar ne bo šlo izrecno za naslovnike slovarjev, kot jih razumejo avtorji slovarja in so določeni v slovarski zasnovi, bomo uporabljali izraz *uporabnik slovarja*.

razlagalnega slovarja sodobnega slovenskega knjižnega jezika (ki sicer ni bil nikoli uresničen) je bil naslovnik opredeljen na naslednji način (Müller 1993: 352):

> Slovenski razlagalni slovar je namenjen vsem Slovencem, zlasti pa srednješolcem in študentom in vplivnim oblikovalcem knjižnega jezika: novinarjem, pisateljem ter javnim govornikom. Zato mora vsebovati besedje, ki ga naslovniki uporabljajo oz. s katerim prihajajo v stik, seveda ob upoštevanju pogostosti: redko besedje sodi v posebne, ne v splošni slovar.

2 Študije in metode: naslovniki in uporabniki splošnih slovarjev

Béjoint (2000: 140–141) ter Yong in Peng (2007: 28) poročajo, da je postalo proučevanje potreb uporabnikov splošnih slovarjev aktualno šele v 80. letih 20. stol., medtem ko so bile prve take študije izvedene že v 60. letih. Do danes jih je bilo za angleščino narejenih že veliko, prevladujejo pa v dvojezični leksikografiji (npr. Atkins, Varantola 1998). Njihov namen je izvedeti (Béjoint 2000: 141), v katerih situacijah imajo uporabniki slovarjev potrebo, da posežejo po slovarjih; kdaj in zakaj raje pogledajo v slovar, kot pridobijo informacijo iz katerega drugega vira; katere leksikografske enote in katere informacije jih v slovarjih najbolj zanimajo; katere informacije iščejo v slovarjih najmanjkrat; katerih jezikovnih potreb slovarji ne zadovoljijo ipd. Pri dvojezičnih terminoloških slovarjih pa npr. še to, kateri jezik je njihov materni; kako dobro znajo tuji jezik; koliko obvladajo področje v maternem in tujem jeziku (Bergenzoltz, Nielsen 2006: 285, 286–287).

Medtem ko so v 80. letih pri raziskovanju potreb uporabnikov prevladovali vprašalniki (Tono 2003: 399, Béjoint 2000: 141), sta se v 90. letih tudi zaradi kritik dialektologov in pod vplivom zanimanja za bolj empirične raziskave učinkov rabe slovarjev na usvajanje besedišča začela bolj pogosto uporabljati strukturirani ali polstrukturirani intervju in opazovanje z udeležbo (Béjoint 2000: 148, Tono 2003: 399, 402–404). Najbolj preprost način oblikovanja profila naslovnika načrtovanega slovarja je sicer predhodni premislek (lahko v obliki možganske nevihte), ki ga opravijo avtorji slovarja sami ali s sodelovanjem omejenega števila predvidenih uporabnikov. Po Nielsnu (1994: 13) je slabost te metode selektivnost, približnost, naključnost ter osnovanost na predvidevanjih in zgolj predstavi o tem, kaj bodo potrebovali uporabniki v prihodnjih namišljenih situacijah. Druga možnost je vprašalnik, s katerim dobimo informacije od uporabnikov samih, ključno pa je seveda, da je metodološko ustrezno pripravljen in izveden. Kot tretjo metodo Nielsen (1994: 20) priporoča metodo zapisa o rabi slovarja, pri kateri gre za uporabnikov opis posameznih korakov in rezultatov, ki jih je dobil, ko je uporabil enega ali več slovarjev, da bi rešil jezikovni problem. Na ta način se že bolj približamo opazovanju uporabnika v realni situaciji, čeprav je sprotno zapisovanje korakov v tem procesu umeten element. Metoda ima poleg zamudnosti to slabost, da je zahtevna za interpretacijo. Od drugih metod proučevanja potreb uporabnikov slovarjev Tono (2003: 405–410; 1997) na kratko opisuje še metodo, v katero so kot odvisne spremenljivke vključeni tudi spol, izobrazba, socialno-ekonomski status, bralne in pisne spretnosti, raven obvladovanja besedišča, učno okolje ipd., ter različne vrste eksperimentov, npr. eksperiment, v katerem imamo dve skupini, od katerih ima ena za rešitev jezikovnih nalog na voljo slovarje, druga pa ne.

Pri nas obširnejših empiričnih študij uporabnikov terminoloških slovarjev z javno objavljenimi rezultati do zdaj še ni bilo. Kot uvod v razmišljanje bomo zato vzeli raziskavo *Jezikovni viri pri jezikovnem pouku slovenščine v osnovni in srednji šoli* (Stabej idr. 2008), ki je opazovala šolsko rabo in uporabnost splošnih slovenskih slovarskih priročnikov: SSKJ-ja, slovarskega dela Slovenskega pravopisa 2001,

slovarjev tujk idr. ter korpusov slovenščine.[2] Ena od ugotovitev raziskave (Stabej idr. 2008: 47, 49) je bila npr. ta, da so učitelji slovenščine v slovenskih osnovnih in srednjih šolah v 73 % zadovoljni s ponudbo enojezičnih slovarjev slovenščine, le 20 % pa jih ni zadovoljnih (ostali niso podali odgovora), kar pa je še bolj zanimivo, je to, da v povsem enako visokem deležu ocenjujejo (sicer akademski) SSKJ kot primeren (73 %) za šolsko populacijo, medtem ko ga kot neprimernega ocenjuje enakih 20 % anketiranih (SSKJ sicer že v zasnovi ni bil zamišljen kot specialen šolski priročnik). Strinjamo se s komentarjem avtorjev raziskave (49–50), da so ti deleži povezani z dejstvom, da »kakšne prave alternativne možnosti za SSKJ trenutno v slovenskem prostoru ni«, da učitelji niso ne posebej usposobljeni ne navajeni kritično vrednotiti temeljne jezikovne priročnike za slovenščino, »zato jim zelo zaupajo in jih cenijo, nekateri jih vidijo celo kot neke vrste simbolno, obrambno jamstvo kvalitetne slovenščine«, hkrati pa niso usposobljeni za preverjanje sodobnega besedišča slovenščine po novejših poteh, zlasti v korpusih. Po drugi strani pa je 75 % učencev in 83 % dijakov priznalo, da SSKJ-ja ne uporabljajo (prav tam: 91). Raziskava tako vsaj pri delu učiteljev slovenščine (ki jih lahko štejemo med profesionalne uporabnike SSKJ-ja) kaže še tradicionalno razumevanje slovarjev kot jezikovne avtoritete in vrednote, zaradi česar je pomembno, da slovar imam, tudi če vanj ne pogledam. Ne gre sicer za slovensko posebnost (prim. npr. Quirkovo razpravo o družbenem vplivu slovarjev v Veliki Britaniji iz leta 1973 ali isto ugotovitev v novejšem času, zapisano kot samoumevno dejstvo npr. pri Béjoint 2000: 150 ter Yong, Peng 2007: 28), vendar ocenjujemo, da je táko mnenje v slovenskem prostoru še v večji meri prisotno v širši, jezikoslovno laični skupnosti, zato je toliko bolj pomembno opozoriti, da bi táko razumevanje temeljnih slovarskih priročnikov morali v prihodnje preseči v celoti vsaj avtorji slovarjev sami – in to med drugim tudi na ta način, da bi ob pripravi na nov slovar slovenskega jezika (npr. Perdih 2009) z empiričnimi študijami dali *različnim* uporabnikom možnost sooblikovanja končnega izdelka in tako dobili realnejši profil slovarskega naslovnika.[3] Enako seveda tudi avtorji terminoloških in drugih slovarjev.

3 Terminološki slovarji: profili naslovnikov

3.1

Za izhodišče bomo vzeli misel iz Meyer, Mackintosh (1996: 260):

> Terminološki slovarji so z vidika naslovnikov lahko zelo različni. Naslovniki terminoloških slovarjev običajno sodijo v eno od treh kategorij: (1) strokovnjaki iz jezikoslovja (npr. prevajalci, lektorji /.../); (2) področni strokovnjaki ali študenti obravnavanega področja /.../; (3) drugi, ki (poklicno) delujejo na obravnavanem področju (npr. prodajalci, tehniki) ali se za obravnavano področje zanimajo ljubiteljsko. Veliko terminoloških slovarjev (če ne kar večina) skuša zadovoljiti vse tri vrste naslovnikov.

Pri razmišljanju o različnih naslovnikih terminoloških slovarjev lahko potegnemo vzporednico tudi z gradnjo korpusov strokovnih besedil (prim. Logar 2007: 59–60). Enako, kot je pri korpusih pomembno zajetje vseh za namen korpusa potrebnih strokovnih besedilnih vrst (npr. znanstvena monografija, diplomsko delo, osnovnošolski učbenik) in je zato pri tem treba upoštevati različne skupine naslovnikov takih besedil, velja tudi za komunikacijske situacije, v katerih so rabljeni terminološki

2 Izvedena je bila npr. tudi raziskava o uporabi slovarjev angleščine med 70 slovenskimi študenti, ki se učijo tega jezika (prim. Vrbinc, Vrbinc 2004).

3 S poudarkom na *različnih* naslovnikih mislimo predvsem na jezikoslovno laične naslovnike slovarja, saj so imeli pri SSKJ-ju domači in tuji strokovnjaki jezikoslovci možnost podati svojo oceno že vse od Poskusnega snopiča (1964) dalje.

slovarji: po njih posegajo *strokovno neobveščeni/laiki*, (*pol*)*strokovnjaki* in *znanstveniki* (Nielsen 1994: 8–10; Bergenholtz, Kaufmann 1997: 101–107).

V slovenskem prostoru je v novejšem času o profilih ljudi, ki jih terminologija poklicno zadeva, pisala Vintar (2003). Prepoznala je *strokovnjake*, *dokumentaliste*, *prevajalce* in *terminologe* (prav tam: 12–15), pri čemer so »načini uporabe terminologije pri teh štirih skupinah zelo različni« (13). Pri tem je izhajala iz ugotovitev raziskave R. Estopà (1999, povz. po Vintar 2002: 83), v kateri so štiri skupine uporabnikov terminologije (*terminologe*, *prevajalce*, *tehnične pisce* in *bibliotekarje*) prosili, naj označijo termine v visoko strokovnem medicinskem besedilu. Rezultat: število označenih terminov se je med skupinami in znotraj njih zelo razlikovalo, delež terminov, ki so jih izbrale vse štiri skupine, pa je bil le 10 %. Poleg tega, da težave povzročajo terminološke variacije ter meja med terminologijo in splošno leksiko, zadrege prinaša tudi razumevanje meje večbesednih terminov. Vintar (2003: 74) tako sklepa še:

> /T/erminološkost besedne zveze /je/ izrazito subjektiven pojem, ki je močno odvisen od uporabnika terminologije. Kar je za terminologa ali dokumentalista zgolj kolokacija, je za prevajalca ali tehničnega pisca termin prav na podlagi kriterija, da gre za edini ustaljeni in sprejemljivi način opisa določenega strokovnega dejstva.

3.2

K zgornjemu sicer neizčrpnemu prikazu razmišljanj o profilih naslovnikov terminoloških priročnikov bomo dodali kratko lastno analizo, za katero smo pogledali v uvodna besedila desetih naključno izbranih slovenskih terminoloških slovarjev. Tak poskus je mogoče šteti le za začetek možne obširnejše prihodnje študije naslovnikov in uporabnikov slovenskih terminoloških slovarjev ter podatkovnih zbirk, pokriva pa le en vidik (seveda niti tega ne v celoti), tj. način, kako so naslovnika svojih slovarjev razumeli avtorji slovarja in kako je posledično to razumevanje vodilo zasnovo ter redakcijsko delo. Izrecen opis smo našli v petih uvodih.[4]

> **Statistični terminološki slovar (2001: 3):**
> Pričujoča slovarska predstavitev statističnega strokovnega izrazja je prikaz tega izrazja v obsegu, v katerem se uporablja na dodiplomskem in podiplomskem študiju v slovenskem prostoru.
>
> **Slovar socialno alkohološkega izrazja (2001: 5):**
> Slovar socialno alkohološkega izrazja je bil dobro sprejet v strokovni javnosti. Posebno je koristil študentom socialnega dela pri predmetu zasvojenosti v drugem in četrtem letniku, njihove študijske potrebe so bile razlog za zelo razširjeno in dopolnjeno drugo izdajo leta 1999, in prav tako za tretjo.
>
> **Slovenski medicinski slovar (2002: IX):**
> Namen Slovenskega medicinskega slovarja (SmedS) je dati uporabnikom navodila za pravilno pisavo, izgovarjavo in pregibanje, kratko razlago ter pojasnilo o uporabnosti najpogostejših biomedicinskih strokovnih izrazov (terminov), ki jih uporabljajo naši medicinski strokovnjaki za sporazumevanje med seboj in s kolegi na tujem, pa tudi z nestrokovnjaki, zlasti pacienti. /.../ SmedS vsebuje strokovne izraze, katerih večino spozna naš današnji študent medicine med dodiplomskim študijem. Ne zajema vseh specialističnih izrazov, ker naj bi jih zajemali specializirani slovarji.
>
> **Geografski terminološki slovar (2005: 12):**
> V slovarju je pomensko in jezikovno predstavljenih 8922 geografskih poimenovanj, ki se

4 Ostali slovarji, v katerih naslovnik v uvodu ni omenjen, so bili: Veterinarski terminološki slovar: A–B (1998), Islovar (2001–), Telekomunikacijske storitve (2004), Gemološki terminološki slovar (2005) in Čebelarski terminološki slovar (2008).

uporabljajo v različnih vejah naravne in družbene geografije, zato bo brez dvoma nepogrešljiv pripomoček za vse geografe, ki delajo na znanstvenoraziskovalnem področju, pri prostorskem načrtovanju, za študente geografije, dijake in učitelje pri pouku geografije in seveda za številne druge strokovne skupine, ki pri svojem delu potrebujejo strokovno natančne razlage geografskih pojavov, procesov in pokrajinskih sestavin.

Geološki terminološki slovar (2006: 8):
Slovar zajema izrazje, ki naj bi ga poznal absolvent študija geologije, zato ozkih strokovnih področij v njem ni. Sestavljali smo ga v želji, da bi postal nepogrešljiv pripomoček pri študiju geologije, pisanju strokovnih in poljudnih člankov.

Ugotovimo lahko, da so naslovniki v predstavljenih petih slovarjih prekrivni z drugo skupino, ki smo jo navedli po Meyer, Mackintosh (gl. Tabelo 1 spodaj) – oz. (po Vintar) s skupino strokovnjakov –, dva od slovarjev navajata tudi tretjo, tj. najširšo skupino, medtem ko niso nikjer omenjeni strokovnjaki z jezikoslovnega področja (npr. prevajalci).

Če iz tega vzorca previdno sklepamo na splošno, lahko za slovenske terminološke slovarje ugotovimo, da se pišejo predvsem za ljudi, ki imajo vsaj diplomo področja, s katerega so v slovar zajeti termini (oz. so na poti k njeni pridobitvi), torej za strokovno poučene, za ljudi, ki stroko poznajo, so po njej razgledani, lahko pa v njej celo ustvarjajo novo znanje.[5] Širši nabor uporabnikov bi gotovo dobili, če bi pregledali še oglasne predstavitve slovarjev ali prijave na razpise za sofinanciranje, vendar imajo ta mesta drug namen, ki presega okvir slovarske zasnove.

4 Prihodnji terminološki slovarji in podatkovne zbirke: še bolj po meri naslovnikov

Izid terminoloških slovarjev zlasti s strani jezikoslovno laičnih govorcev slovenščine pogosto spremljajo ocene v smislu: »K tej jedrnati predstavitvi Slovarja /= Vojaškega slovarja/ je takoj potrebno dodati pohvalno priznanje ogromnemu delu in naporom /.../ uredniškega odbora oziroma skupine, ki je Slovar sestavila« (Švajncer 2002: 100); in v smislu: »Če se ne bi lotili izdelave Planinskega terminološkega slovarja, bi ne tvegali samo, da bi

Skupine naslovnikov terminoloških slovarjev po Meyer, Mackintosh (1996: 260)	**Statistični terminološki slovar**	**Slovar socialno alkoholnega izrazja**	**Slovenski medicinski slovar**	**Geografski terminološki slovar**	**Geološki terminološki slovar**
Jezikoslovci					
Področni strok. // študent	✓ // ✓	// ✓	✓ // ✓	✓ // ✓	✓ // ✓
Drugi			✓	✓	

Tabela 1: Naslovniki petih slovenskih terminoloških slovarjev glede na navedbe v uvodu.

5 Prim. ločitev *znanstvenosti* in *strokovnosti* ter *znanstvenika* in *strokovnjaka* pri Verovnik (2001: 12):
– *strokovnost* je (pridobljena) izobraženost, razgledanost po stroki; *strokovnjak* je človek, ki stroko (dobro) obvlada, se spozna nanjo, je torej poznavalec, ni pa tvorec novega znanja;
– *znanstvenost* je zmožnost metodično razvidnega in sistematičnega izpeljevanja, urejanja dokazljivih spoznanj; *znanstvenik* je človek, ki se ukvarja z znanostjo, za razliko od strokovnjaka tudi raziskuje, ustvarja novo znanje.

del bogatega izrazja šel v pozabo, ampak bi s tem omogočili hitrejše topljenje narodove identitete« (Zupet 2004: 293). Táko gledanje je po eni strani priznanje terminografskega dela, ki je zahtevno, pri klasičnem načinu dela tudi dolgotrajno, po drugi strani pa gre za odsev značilnega razumevanja slovenskega jezika kot vrednote s strani jezikovne skupnosti pri nas – posledično je takó v obojem že kar privzet tudi poklon jezikoslovcem leksikografom kot soudeležencem pri pripravi izdelka. Leksikografi so tudi v preteklosti vedno imeli vsaj predstavo naslovnika svojega slovarja, vendar pa je v zadnjih desetletjih tuja leksikografija, zlasti dvojezična angleška, naslovnike in uporabnike slovarjev še bolj postavila v izhodišče svojega dela ter začela med njimi izvajati različne empirične študije, s katerimi prihaja do podatkov o razlogih za uporabo slovarjev, pogostosti uporabe, načinu iskanja podatkov ali celo splošnem vtisu o njegovem videzu ipd. V slovenski leksikografiji in terminografiji tovrstnih podatkov skoraj ni, za še boljše prihodnje slovarje in leksikalne (ter znotraj njih terminološke) podatkovne zbirke pa bi jih bilo mogoče in smiselno zbrati na dva načina: (a) tako, da bi od naslovnikov in uporabnikov vsaj z vprašalniki pridobili evalvacijo že obstoječih slovarjev, in (b) tako, da bi pri načrtovanih novih slovarjih o razlogih za uporabo slovarjev in situacijah, v katerih slovar uporabljajo oz. bi ga uporabili, naslovnike vprašali še pred dokončnim oblikovanjem zasnove ter celo v nadaljevanju po zaključku posameznih redakcijskih faz. Če je slovar dostopen na internetu, je k naštetemu treba prišteti vsaj še zadovoljstvo z možnostmi iskanja, zahtevnostjo vmesnika in kompleksnostjo hiperpovezav, pri spletno nastajajočem slovarju pa so možnosti sprotnega vključevanja uporabnikov še toliko večje (prim. za *Islovar* prispevka Puc 2001 ter Turk, Jaklič 2001). Tako bi bilo npr. o petih v točki 3.2 ogledanih slovarjih zanimivo izvedeti že to, ali po njih zares posegajo predvsem področni strokovnjaki (oz. ali ti to sploh počnejo), gre zares za nepogrešljive pripomočke za študente in ali eni in drugi v njih vendarle ne pogrešajo bolj specializiranih terminov. Študija bi lahko hkrati pokazala,[6] da v te slovarje večkrat, kot so si mislili snovalci, pogledajo prevajalci in lektorji ali pa tisti, ki jih področje zanima ljubiteljsko, pa morda v slovarju ne najdejo iskane informacije, zaradi česar je bil izid slovarja deloma zamujena priložnost.

Predstavili smo več vrst naslovnikov terminoloških slovarjev, za katere bi bilo idealno terminološke informacije v terminološke slovarje in podatkovne zbirke zajeti različno tako po načinu kot po obsegu. Za slovenske terminološke slovarje take specializacije ni pričakovati – kakor ugotavljata Meyer in Mackintosh tudi za tuje slovarje, ki da večinoma zadovoljujejo potrebe kar vseh skupin naslovnikov –, zato je treba zasnovo oblikovati tako, da bodo vključene informacije čim bolj celovite za vse (npr. tako, da so v geselskem članku tudi kolokacije, primeri rabe, ne preveč specializirane razlage, prevodi v vsaj en tuji jezik, da so navedene vse sopomenke z normativno usmeritvijo ipd.). Predvsem pa je treba naslovnike in uporabnike slovarjev o vsem tem tudi kaj vprašati.

Literatura

ATKINS, Sue, VARANTOLA, Krista, 1998: Language Learners Using Dictionaries: The Final Report on the EURALEX/AILA Research Project on Dictionary Use. Atkins, Sue (ur.): *Using Dictionaries: Studies of Dictionary Use by Languate Learners and Translators*. Tübingen: Niemeyer. 21–81.

BÉJOINT, Henri, 2000: *Modern Lexicography: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

BERGENHOLTZ, Henning, KAUFMANN, Uwe, 1997: Terminography and Lexicography: a Critical Survey of Dictionaries from a Single Specialised Field. *Journal of Linguistics* 18. 91–125.

BERGENHOLTZ, Henning, NIELSEN, Sandro, 2006: Subject-Field Components as Integrated Parts of LSP Dictionaries. *Terminology* 12/2. 281–303.

6 Zavedam se, da če bi izvedli že vsaj eno táko študijo, bi bil pomembno boljši tudi ta prispevek.

GJURIN, Velemir, 1986: Načela sodobnega izrazijskega slovarja. Vidovič Muha, Ada (ur.): *Jezik v znanosti 1: Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 151–187.

LOGAR, Nataša, 2007: *Korpusni pristop k pridobivanju in predstavitvi jezikovnih podatkov v terminoloških slovarjih in terminoloških podatkovnih zbirkah: Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

MEYER, Ingrid, MACKINTOSH, Kristen, 1996: The Corpus from a Terminographer's Viewpoint. *International Journal of Corpus Linguistics* I/2. 257–285.

MÜLLER, Jakob, 1993: Enozvezkovni razlagalni slovar. Štrukelj, Inka (ur.): *Jezik tako in drugače*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 350–357.

NIELSEN, Sandro, 1994: *The Bilingual LSP Dictionary: Principles and Practice for Legal Language*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

PERDIH, Andrej (ur.), 2009: *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

PUC, Katarina, 2001: *Nove možnosti razvoja terminoloških slovarjev*: <http://www.drustvo-informatika.si/fileadmin/dokumenti/jezikovna/pdf/puc1.pdf.>. (Dostop julij 2009.)

QUIRK, Randolf, 1973/2003: The Social Impact of Dictionaries in the UK. Hartmann, Reinhard Rudolf Karl (ur.): *Lexicography: Dictionaries, Compilers, Critics, and Users*. London, New York: Routledge. 312–326.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1970–1991. Ljubljana: DZS.

Slovar slovenskega knjižnega jezika: Poskusni snopič, 1964. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik.

STABEJ, Marko idr., 2008: *Jezikovni viri pri jezikovnem pouku v osnovni in srednji šoli: Končno poročilo z rezultati projekta*: <http://www.trojina.si/Vsebine Sl/Projekti/StabejRozman.pdf.>. (Dostop junij 2009.)

ŠVAJNCER, Janez J., 2002: Vojaški slovar, predelana in dopolnjena izdaja. *Vojnozgodovinski zbornik* 10. 100–102.

TONO, Yukio, 1997: *Methodological Issues in Dictionary User Studies*: <http://leo.meikai.ac.jp/~tono/userstudy/method.htm.>. (Dostop junij 2009.)

TONO, Yukio, 2003: Research on Dictionary Use: Methodological Considerations. Hartmann, Reinhard Rudolf Karl (ur.): *Lexicography: Dictionaries, Compilers, Critics, and Users*. London, New York: Routledge. 394–412.

TURK, Tomaž, JAKLIČ, Jurij, 2001: Terminološki spletni slovar. Grad, Janez (ur.): *Dnevi slovenske informatike: Zbornik posvetovanja*. Ljubljana: Slovensko društvo Informatika. 395–401.

VEROVNIK, Tina, 2001: Izbira teme in iskanje literature. Logar, Nataša, Verovnik, Tina (ur.): *Nastajanje strokovnih in znanstvenih besedil: med pisanjem in družbenim kontekstom*. Ljubljana: Študentska založba. 10–19.

VINTAR, Špela, 2002: Avtomatsko luščenje izrazja iz slovensko-angleških vzporednih besedil. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 78–85.

VINTAR, Špela, 2003: *Uporaba vzporednih korpusov za računalniško podprto ustvarjanje dvojezičnih terminoloških virov: Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

VRBINC, Alenka, VRBINC, Marjeta, 2004: *Language Learners and Their Use of Dictionaries: The Case of Slovenia*: <http://webdoc.sub.gwdg.de/edoc/ia/eese/artic24/marjeta/3_2004.html.>. (Dostop september 2009.)

YONG, Heming, PENG, Jing, 2007: *Bilingual Lexicography from a Communicative Perspective (Terminology and Lexicography Research and Practice)*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

ZUPET, Stanislav Bojan, 2004: Globalizacija in slovensko planinsko izrazje. Humar, Marjeta (ur.): *Terminologija v času globalizacije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 293–298.

ZASNOVA NAREČNEGA FRAZEOLOŠKEGA SLOVARJA

Karin Marc Bratina
Filozofska fakulteta, Ljubljana; Scuola superiore di lingue moderne per interpreti e traduttori, Trst

UDK 81'374:81'282'373.7

Cilj prispevka je prikazati enega od možnih pristopov k zbiranju in urejanju narečne frazeologije, ki povezuje standarde dosedanjega leksikografskega in dialektološkega dela s prednostmi obdelave s sodobnimi jezikovnimi tehnologijami, na tej podlagi pa podati osnutek za oblikovanje narečnega frazeološkega slovarja v elektronski obliki, ki bi poleg standardnih leksikografskih elementov v geslu podal tudi avdio izseček kontekstualne rabe ter prikaz umestitve frazema na karti narečnih frazemov.

narečna frazeologija, kulturna semantika frazemov, avdio izseček in kartografiranje frazemov, oblikovanje zasnove narečnega frazeološkega slovarja

The article presents one of the possible approaches to the collection and ordering of dialect phraseology, which combines the standards applied by previous lexicographic and dialect studies with analysis using modern language technologies, thus offering a framework for the creation of an electronic dialect phraseological dictionary, the entries in which include, in addition to the standard lexicographical elements, an audio clip of contextual use and the location of the phraseme on the map of dialect phrasemes.

dialect phraseology, cultural semantics of phrasemes, audio clips and cartography of phrasemes, formation of the theoretical framework of a dialect phraseological dictionary

1 Uvod

Prednosti sodobnih jezikovnih tehnologij lahko izrabimo tudi za zbiranje in analizo narečne frazeologije, ki se v Sloveniji šele uveljavlja. V prispevku bodo podani 1. smernice za zbiranje narečnega frazeološkega gradiva med rojenimi govorci s pomočjo preizkušene metode (prim. Marc Bratina 2009: 42–61) v urejen govorni korpus; 2. način oblikovanja izsečkov in kartografiranje frazemov s pomočjo sistema GIS; 3. analiza pomenov frazemov v luči podatkov o kulturi s pomočjo različnih pristopov (lingvokulturologija, etnolingvistika, etimologija, kognitivna in konceptualna interpretacija sestavin frazema ipd.)[1] in upoštevajoč tudi prve asociacije, izpričane s strani rojenih govorcev, ter na tej podlagi osnutek oblikovanja slovarskega gesla v narečnem frazeološkem slovarju v elektronski obliki, ki bi poleg standardnih leksikografskih elementov podal tudi avtentičen avdio izseček kontekstualne rabe frazema ter ga z geolingvistično metodo vizualno predstavil na karti narečnih frazemov.

2 Zbiranje narečnega frazeološkega gradiva

Metoda zbiranja narečne frazeologije je natančneje predstavljena na drugem mestu (Marc Bratina 2009: 42–61), zato v nadaljevanju sledi le strnjen prikaz postopka zbiranja narečnega frazeološkega gradiva.

1 Opis posameznih pristopov je podan v Marc Bratina 2009: 70–153.

V ključni etapi dialektološkega, točneje jezikovnogeografskega raziskovanja, pri terenskem delu, raziskovalci običajno izhajajo iz narečnih vprašalnic, zbrano gradivo pa je nato vir za izdelavo dialektoloških kart oz. atlasov. Doslej v slovenski dialektologiji še ni vprašalnice, ki bi bila posvečena izključno frazeologiji, izkušnje pa so pokazale (prim. Smole: 2007, 2008a, 2008b, Marc Bratina 2005a, 2005b, 2006, 2007), da je ta neobhodno potrebna. Dialektolog frazeolog si zbiranje gradiva na terenu olajša s predhodno izdelano usmerjevalno vprašalnico, ki vsebuje narečnim govorcem domače frazeme, in sicer z izpisovanjem frazemov iz narečnega leposlovja in folkloristike. Tovrstni viri ne služijo zgolj kot podlaga za oblikovanje seznama frazemov, ki je usmerjevalne narave,[2] pač pa je kontekstualna raba iz virov v pomoč tudi pri določitvi pomena v okviru gesla v narečnem frazeološkem slovarju. Nabor frazemov iz narečne literature je tudi izhodišče za začetek vódenega pogovora, saj navajanje frazemov posredno prinaša tudi razlago, kaj frazem sploh je.[3] Izhajajoč iz izkušenj s terenskim dialektološkim delom, zagovarjamo stališče o potrebi po oblikovanju tovrstne vprašalnice, tj. na podlagi narečne literature, za vsako narečje ali vsaj narečno skupino, kar bi bilo po našem mnenju nedvomno dobro izhodišče za zbiranje vseslovenskega narečnega frazeološkega zaklada.

Osnovna metoda dela, tj. z usmerjevalno vprašalnico, se lahko dopolnjuje še z vódenim pogovorom.[4] Kontekst je namreč tudi eden od možnih načinov ugotavljanja pomena frazema, zlasti v primeru t. i. izlastnoimenskih frazemov, kjer nam pomen in motivacijo za nastanek frazema (etimologijo) največkrat lahko posredujejo zgolj narečni govorci. V okviru vódenega pogovora je pomembno, da pridobimo čim več informacij o frazemu, kot so poznavanje samega frazema, njegov pomen, raba v ponazarjalnem zgledu, konotacija, pragmatične značilnosti (na primer omejitev rabe na samo en spol, ali se ga morda uporablja samo v pogovorih z mlajšimi govorci, tj. otroci ipd.). Ta metoda je kombinacija zbiranja frazeološkega gradiva v zapisanem besedilu (enako velja za zbiranje/prebiranje knjižnih frazemov iz besedil v knjižnem jeziku), običajnega terenskega dela dialektologa, ki narečno gradivo zbira s pomočjo vprašalnic, in vódenega pogovora.

3 Oblikovanje izsečkov in opis korpusne obdelave narečnih govorjenih besedil

Zaradi obravnave govorjenega jezika, kakršno je narečje, se zdi v narečnem frazeološkem slovarju enote smiselno prikazati tudi v slušni obliki kot izsečke iz vódenih pogovorov z narečnimi govorci. Prav pomen tovrstnega avtentičnega gradiva je v sodobni leksikografiji izrazito poudarjen, saj kontekstualna umestitev frazema podaja dragocene informacije o njem in bistveno prispeva k osvetlitvi in razumevanju njegovega denotativnega in konotativnega dela pomena.

Pri oblikovanju korpusa[5] je zaradi lažje povezave z drugimi korpusi izsečke narečnih besedil dobro prepisati v knjižno obliko, poknjižene oblike pa označiti in navesti kraj pojavitve. Zato je priporočljiva standardizacija načinov označb; na ta način je namreč gradivo

2 Taka usmerjevalna vprašalnica se z vsakim intervjujem dopolnjuje, saj se vedno dobi kak nov frazem; informatorji se namreč po asociaciji spomnijo še drugih tovrstnih jezikovnih enot. Zbiranje frazeološkega gradiva z usmerjevalno vprašalnico torej narečne govorce spodbuja k rabi frazemov, ki jih sicer na našem seznamu še ni, kar samo vprašalnico še bogati, asociacije, ki jih tako vzbudimo pri narečnih govorcih, pa obenem predstavljajo tudi uvod v vódeni pogovor.

3 Tako se namreč izognemo strokovni razlagi tega, kaj je frazem.

4 O razliki med spraševanjem s pomočjo usmerjevalne vprašalnice in vódenim pogovorom natančneje v Marc Bratina 2009: 45–47, 50–53.

5 Glede na tipologijo korpusov (prim. Gorjanc 2005: 8–10, 25) bi lahko našega opredelili kot specializirani govorni spremljevalni korpus.

uporabno za vse jezikoslovce in druge raziskovalce. Prav tako je priporočljivo označevanje samih frazemov standardizirano, in sicer lematizirano ter morfosintaktično označeno po standardu JOS (jezikovno označevanje slovenskega jezika) (več o tem: http://nl.ijs.si/jos/; Erjavec, Krek 2008). Kot korpus je dobro uporabiti celotne posnetke, medtem ko naj bo označevanje zaradi ekonomičnosti izvedeno na frazemih z njihovimi konteksti. Gradivo naj bo umeščeno v besedilnem okolju, ki poleg rabe frazema vsebuje tudi govorčevo razlago njegovega pomena. Takšen korpus je nato lahko uporaben tudi za druge raziskovalce, in sicer zaradi: dostopnosti v izvirni obliki; načina iskanja, ki omogoča iskanje frazemov po a) knjižni obliki, b) poknjiženi obliki, c) morfosintaktičnih oznakah, d) slovarskih iztočnicah (lemah); predstavitve rezultatov v besedilnem okolju (primer rabe, razlaga denotativnega in konotativnega dela pomena); umeščenosti v geografske karte (gl. naslednje pogl.). Uporabimo ga lahko pri izdelavi leksikona eno- in večbesednih zvez s pomočjo deloma prirejenih metod samodejnega luščenja (prim. Vičič 2008).

4 Kartografiranje frazemov

Poleg omenjenega se zdi za ugotavljanje frazeoloških variant na vseh jezikovnih ravninah (morfosintaktični, semantični, leksični in besedotvorni) ključna tudi predstavitev v vizualni obliki – kartografiranje s sistemom GIS –, ki ponuja dobro izhodišče za sistematične primerjalne analize med posameznimi frazeološkimi sistemi glede na funkcijsko in socialno zvrstnost[6] znotraj slovenskega jezika in tudi primerjalne analize s frazeološkimi sistemi drugih jezikov (sosednjih in bolj oddaljenih – kontrastivna analiza). Areali frazemov namreč lahko pokažejo na vplivanje med jezikovnimi sistemi. Namen celostne geolingvistične ponazoritve narečnih frazemov je na podlagi arealov frazemov ugotavljati frazeološke variante na vseh jezikovnih ravninah: glasoslovni, oblikoslovni, oblikoskladenjski, besedni in besedotvorni, pomenoslovni (zlasti za ugotavljanje medfrazemskih razmerij – sinonimija, homonimija, paronimija, antonimija itn.). S hkratno primerjavo s sosednjimi in z drugimi vplivnimi jeziki je možno opazovati njihov vpliv na frazeološki sistem slovenskih narečij. Namen vizualnega prikaza pojavnosti frazemov je poleg naštetega tudi ugotavljanje idiolektičnih variant, prenovitev stalnih izrazov, povezav med prenovitvami (vključno s kontaminacijami) in idiolektičnimi variantami ter živosti frazema (prim. Smole 2008b: 71).

Prvi del kartiranja korpusa narečnih izrazov obsega zasnovo, pripravo in izdelavo korpusa baze, ki mora biti združljiva z uporabljenim orodjem GIS. To pomeni, da je treba bazi pri vsakem vnosu podati geografsko referenco, ki jo orodje GIS prepozna in izraz ustrezno umesti na predhodno določen izsek površja in v končni fazi tudi na standardiziran kartni prostor. S pomočjo takega pristopa je izdelava kart pospešena, saj poteka avtomatsko. Razen konkretnega informacijskega outputa pa je velika prednost orodij GIS prav hitro kombiniranje z različnimi alternativnimi sloji informacij na skupni prostorski osnovi, interaktivnost in tudi multimedialnost doslej dokaj tradicionalne prostorske izkušnje. S pomočjo spletnih GIS-aplikacij je vsakemu posamezniku omogočen vpogled v najbolj osnovne značilnosti prostorske diferenciacije posameznega izraza tudi skozi slušno izkušnjo, prav tako pa tudi v bolj kompleksno možnost prekrivanja slojev in osnovnih prostorskih analitičnih postopkov, ki lahko implicira vzroke za razlike v izrazju. V drugi fazi se na podlagi zbranega korpusa izvede poskus prikaza prostorske sorodnosti različnih lokalnih narečij in razlage diferenciacije z različnimi postopki prostorskega modeliranja. Namen kartografskega

6 Tovrstno označevanje bo speljano s standardom TEI 5 (prim. Mikolič idr. 2008).

prikaza frazemov s pomočjo GIS-a je: lažje ugotavljanje frazemskih variant in/ali sinonimnih frazemov, ugotavljanje glasoslovne podobe posameznih krajevnih govorov, na podlagi morebitnih geografskih, naravnih, arheoloških in drugih posebnosti kraja pojavnosti frazema dodatno osvetliti njegov pomen.

5 Oblikovanje zgradbe slovarskega gesla frazeološkega slovarja

Slovarsko geslo v narečnem frazeološkem slovarju je zasnovano, izhajajoč iz naslednjih načel: frazem je prikazan v obliki, v kakršni je izpričan v korpusu narečnih besedil, nadalje, v poknjiženi slovarski (osnovni) obliki, ki je, če ni podana s strani narečnih govorcev, zapisana s pomočjo raziskovalčeve narečne kompetence ali pa se nedoločniško obliko razbere iz drugega konteksta oz. se jo rekonstruira s pomočjo drugega konteksta. Frazeološki pomen oz. pragmatični pomen besedne zveze v primeru t. i. pragmatičnih frazemov je podan kot 1. razlaga motivacijske podlage frazema, kot jo posredujejo narečni govorci, in 2. s pomočjo v nadaljevanju navedenih pristopov k obravnavi frazeologije.

V frazemih kot nosilcih kulturne konotacije so namreč združena jezikovna sredstva in načini, zaradi katerih so sposobni nanašati se na kulturo in imajo kot taki t. i. kulturno referenco oziroma so sposobni odslikavati za dano jezikovno skupnost značilne poteze kulture v obliki jezikovnega znaka (Kržišnik 2005, 2008a, 2008b). To pa se kaže na dva načina: s prisotnostjo zunajjezikovne danosti s področja materialne, duhovne ali socialne kulture ali z izražanjem kulturnih vrednot in norm neke družbe (jezikovne skupnosti, naroda itn.) ali z drugimi besedami, z denotativnim ali konotativnim delom pomena. V frazeologiji kot jeziku kulture je tudi del kolektivnega spomina določene jezikovne skupnosti. Kulturna rekonstrukcija motivacijskega izhodišča narečnih frazemov s pomočjo pristopov, kot so lingvokulturologija (prim. Teliya 1998), etnolingvistika (prim. Keber 2001), etimologija, kognitivna in konceptualna interpretacija sestavin frazemov in njegovih pomenov ter teorija slikovitega konvencionalnega jezika (prim. Dobrovol'skij in Piirainen 2005), predstavlja model kulturnega komentarja za narečni frazeološki slovar. Omenjeni pristopi, ki v okviru raziskav frazeologije zagovarjajo interdisciplinarnost, pomagajo osvetliti semantiko frazemov. Etnološke, domoznanske in širše kulturološke razprave, ki nam v pripravljalni fazi služijo (tudi) za oblikovanje dodatnih vprašanj v zvezi s frazemi (širši družbeno-kulturni kontekst, zunajjezikovna stvarnost) nam v fazi kulturnosemantične analize frazemov služijo še kot vir podatkov za natančnejšo določitev pomena frazema.[7] Za frazeološke raziskave je torej nujna povezava tudi z drugimi humanističnimi in družboslovnimi disciplinami.

V slovarskem geslu je podan narečni ponazarjalni zgled oz. frazem v kontekstu in v fonetičnem zapisu s krajevnimi označevalniki.[8] Nadalje je podan morebitni komentar, v katerem so navedeni čustvenostni označevalnik (zlasti *iron.* – ironično, *kletv.* – kletvica, *zmer.* – zmerjalno, *slabš.* – slabšalno), (za)star(el)ost frazema (zlasti *star.* – starinsko), etimološki podatki, morebitne omejitve rabe. Vzpostavljena je povezava na izseček iz govorjenega besedila ter na geografsko karto. Pri oblikovanju geselskega članka so uporabljeni

7 Pomen zunajjezikovnih virov pri oblikovanju geselskega članka v dialektološkem slovaropisju je na podlagi predhodnih napotkov za sestavo narečnih slovarjev (npr. *Slovarja ruskih narodnih govorov* ipd.) prikazala že Kenda-Jež (1994); izpostavljeno je zgodovinsko arhivsko gradivo, in sicer tiskano in rokopisno, pisni izdelki posameznih nosilcev narečij (dnevniki in pisma), izbor dialektizmov iz drugovrstnih slovarjev, umetnostna, publicistična, praktičnostrokovna in praktičnosporazumevalna besedila v narečju ter besedje, ki je bilo predmet znanstvenih disciplin (zgodovine, etnologije in celo naravoslovnih ved) (prav tam).

8 V frazeografski praksi se sicer kombinirajo gradivno dokumentirani zgled in t. i. redakcijska tvorba zgledov (Gantar 2002).

naslednji znaki oz. simboli: ⟨⟩ – oklepa poknjiženo slovarsko obliko frazema; 'xxx' – pomen; **Nv**, **~~Pu~~**, **De** – kratica/e kraja/ev, kjer je bil oz. ni bil izpričan frazem, ali pa oznaka, da je kraj neznan; • – uvaja ponazarjalni zgled; 1., 2. – v ponazarjalnem zgledu stoji med posameznimi zgledi; /xxx/ – v zgledu stoji za prevodom, ki ga je podal sam narečni govorec; (xxx) – kraj, kjer je bil podan zgled; K – uvaja komentar; 🔈 – uvaja povezavo na avdio izseček; 🌍 – uvaja povezavo na geografsko karto (prim. podobne rešitve pri Kenda - Jež 2007).

Primer:

'jəːmət po'čiːšćən šu'fiːto ⟨imeti počiščeno podstrešje⟩ '1. biti pametna, bistra; 2. skrbeti za čistočo' **De Kr NV Pu Ra SP Šm** • 'Saːmo 'Maːrjan, ọːn jä 'piːsu kurki 'uːni, ki 'iːməju po'čiːšćən šu'fiːto̗ ut š'koːl, nä pa tə'kyː, kurki mi z'naːmo do̗'maː pər γu'niːšća (NV). K Frazem ima pravzaprav dva pomena: podstrešje 1. označuje del človeškega telesa, namreč glavo, ki je metafora za razum, 2. pa tudi žensko, ki ima čist in urejen dom, pri čemer ne zanemarja niti podstrešja.

6 Zaključek

Zasnova in urejanje narečnega frazeološkega slovarja s pomočjo korpusne analize lahko predstavlja enega od sodobnih jezikovnih virov za slovenščino. Narečni frazeološki slovar, urejen in izdelan na osnovi korpusnega pristopa, ki uveljavlja statistično obdelavo primerov rabe, lahko zagotavlja večjo jezikovno reprezentativnost; poleg tega predstavljata korpus in slovar temeljna referenčna vira za druge dialektološke raziskave.

Oblikovanje teoretskih izhodišč in urejanje slovarja na temeljih korpusne leksikografije in kulturnosemantičnih pristopov prispevata k razvoju slovenske frazeologije in frazeografije, kar lahko uporabijo tudi drugi sestavljavci podobnih slovarjev.

Literatura

DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij, PIIRAINEN, Elisabeth, 2005: *Figurative language. Cross-cultural and cross-linguistic perspectives*. Elsevier.

ERJAVEC, Tomaž, KREK, Simon, 2008: The JOS Morphosyntactically Tagged Corpus of Slovene. Calzolari, Nicoletta idr.: (ur.): *Proceedings of the Sixth International Language Resources and Evaluation (LREC'08)*. Marakeš, Maroko: European Language Resources Association (ELRA). 322–326. <http://nl.ijs.si/jos/bib/jos_lrec08.pdf.> (Dostop 22. 7. 2009.)

GANTAR, Polona, 2002: Temeljne prvine zasnove frazeološkega slovarja. *Slavistična revija* 50/1. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 29–49.

GORJANC, Vojko, 2005: *Uvod v korpusno jezikoslovje*. Domžale: Izolit.

JAKOP, Nataša, 2001: Pomenska kvalifikatorska pojasnila s pozivno vlogo v SSKJ: grožnja, svarilo. *Jezikoslovni zapiski* 7/1–2. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. 225–241.

KEBER, Janez, 2001: Razlaganje izvora slovenskih frazemov. Kržišnik, Erika (ur.): *Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*, (Skripta, 5). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 35–50.

KENDA - JEŽ, Karmen, 1994: Etnološke raziskave kot (drugotni) vir v narečnem slovaropisju. *Traditiones, Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje 23*. Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede. 45–68.

KENDA - JEŽ, Karmen, 2007: *Shranli smo jih v bančah. Slovarski prispevek k poznavanju oblačilne kulture v Kanalski dolini. Contributo lessicale alla conoscenza dell'abbigliamento in Val Canale*. Ukve, Ljubljana: S. K. S. Planika Kanalska dolina, Slori, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

KRŽIŠNIK, Erika, 2005: Frazeologija v luči kulture. Stabej, Marko (ur.): *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 41. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 67–81.

KRŽIŠNIK, Erika, 2008a: Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. *Jezik in slovstvo* 53/1. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 33–47.

KRŽIŠNIK, Erika, 2008b: Kulturološka interpretacija frazema. Kalin Golob, Monika, Logar, Nataša, Grizold, Anton (ur.): *Jezikovna prepletanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. 149–165.

MARC BRATINA, Karin, 2005a: Frazeologija v vasi Rakitovec. Rožac Darovec, Vida (ur.): *Meje in konfini. Rakitovec, vas kulturnih, družbenih in naravnih prepletanj*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales,

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko. 261–288.

MARC BRATINA, Karin, 2005b: Frazeologija v slovenski Istri. Jesenšek, Marko (ur.): *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika (Zora 32)*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 141–151.

MARC BRATINA, Karin, 2006: Izražanje negativnih čustev v govoru vasi Pregara v slovenski Istri (pragmatični frazemi). Koletnik, Mihaela, Smole, Vera (ur.): *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah (Zora 41)*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 366–375.

MARC BRATINA, Karin, 2007: Jezikovna podoba istrske ženske. Kržišnik, Erika, Eismann, Wolfgang (ur.): *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah. Europhras Slovenija 2005*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko. 235–250.

MARC BRATINA, Karin, 2009: *Izražanje abstraktnega v slovenskih istrskih govorih* (Doktorska disertacija). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.

MIKOLIČ, Vesna, BEGUŠ, Ana, DUKIĆ, Davorin, KODERMAN, Miha, 2008: Vpliv namembnosti korpusa na označevanje besedilnega gradiva za »Večjezični korpus turističnih besedil«. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 60–64.

Projekt JOS: jezikoslovno označevanje slovenskega jezika: <http://nl.ijs.si/jos/.>. (Dostop: 22. 7. 2009.)

SMOLE, Vera, 2007: Pomen leksema OKO kot sestavine frazemov v slovenskem vzhodnodolenjskem govoru Šentruperta. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku 50*. Novi Sad: Matica srpska. 853–862.

SMOLE, Vera, 2008a: Hrvaški novoštokavski ikavski in slovenski vzhodnodolenjski frazemi – podobnosti in razlike. *Hrvatski dijalektološki zbornik 14*. Zagreb: Hrvatska akademija nauka i umjetnosti, Razred za filološke znanosti. 59–78.

SMOLE, Vera, 2008b: Geolingvistična predstavitev izbranih frazemov s sestavino roka v slovenskih narečjih. Derganc, Aleksandra (ur.): *Zbornik referatov za štirinajsti mednarodni slavistični kongres, Ohrid, 10.–17. september 2008. Slavistična revija* 56/2. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 49–73.

TELIYA N., Veronika, 1998: Phraseological Entities as a Language of Culture (Methodological Aspects). Eismann, Wolfgang (ur.): *Europhras '95. Europäische Phraseologie im Vergleich: gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt (Studien zur Phraseologie und Parömiologie 15)*. Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer. 783–794.

VIČIČ, Jernej, 2008: Rapid development of data for shallow transfer RBMT translation systems for highly inflective languages. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Inštitut Jožef Stefan. 98–103.

VLOGA TOLMAČENJA V SODOBNEM SVETU

Jasmina Markič
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 81'253=134.2=163.6

Prispevek govori o konferenčnem in nekonferenčnem tolmačenju, poudarja pomen teh dejavnosti v sodobnem svetu, opredeljuje različne vrste tolmačenj, opisuje delo in vlogo tolmačev ter razlike in podobnosti med tolmačenjem in prevajanjem. Na koncu izpostavi nekatere težave tolmačev, ki tolmačijo iz španskega v slovenski jezik, pri pripravah na tolmačenje, saj imajo na razpolago veliko manj orodij (dvojezičnih slovarjev, specializiranih glosarjev, dvojezičnih spletnih strani) za priprave na delo kot tolmači z bolj pogostimi jezikovnimi kombinacijami v našem prostoru (angleško – slovensko, nemško – slovensko, italijansko – slovensko).

konferenčno tolmačenje, tolmačenje za potrebe skupnosti, konsekutivno tolmačenje, simultano tolmačenje, delovni jeziki

This paper deals with different types of conference and non conference interpreting, emphasizes the importance of these activities in our contemporary world, describes the work and the role of the interpreters and presents the differencies and similarities between interpreting and translating. The paper also stresses some difficulties the Spanish –Slovene interpreters have to cope with as they do not have such a large range of tools (bilingual diccionaries, specialized glossaries, bilingual internet pages) as other interpreters with language combinations such as English-Slovene, German-Slovene, Italian-Slovene.

Conference interpreting, liaison interpreting, consecutive interpreting, simultaneous intepreting, working languages

Uvod

Ljudje iz različnih kultur, držav, področij ne govorijo samo različnih jezikov, s seboj prinašajo tudi različna znanja, izobrazbo, kulturo, raznovrstne intelektualne pristope, poglede na svet. Če dve strani ne govorita istega jezika, je potreben tolmač, ki prenese sporočilo iz izhodiščnega v ciljni jezik. Tolmačenje ni zgolj ustno prevajanje besede za besedo, gre za prenos sporočila in za premostitev jezikovnih in kulturnih preprek. Tolmačenje govora v izhodiščnem jeziku pomeni prenašanje pomenske, konotativne in estetske vsebine v drug jezik in pri tem uporabljanje leksikalnih, skladenjskih in slogovnih sredstev drugega (ciljnega) jezika. Poklic tolmača je hkrati eden od najstarejših in eden od najmlajših poklicev na svetu. Začetki tolmačenja segajo daleč v zgodovino, v obdobje, ko so se plemena začela bojevati in pogajati, povezovati in izmenjavati dobrine ter komunicirati med seboj. Tolmačenje, kot ga poznamo danes, pa se je začelo uveljavljati kot poklic šele proti koncu 19. in na začetku 20. stoletja (Longley 1968: 1).

Konferenčno tolmačenje

Konferenčno tolmačenje je danes najbolj znana oblika tolmačenja, čeprav vedno ni bilo tako. Splošni javnosti v Sloveniji dolgo ni bilo popolnoma jasno, za kakšen poklic gre, čeprav ima konferenčno tolmačenje v našem okolju že dolgoletno tradicijo. Združenje konferenčnih

tolmačev Slovenije (ZKTS), ustanovljeno decembra 1972, deluje že sedemintrideset let in združuje več kot petdeset aktivnih članov, ki pokrivajo štirinajst jezikov.

Konferenčno tolmačenje poteka v konferenčnem okolju, kar pomeni, da se izvaja v konferenčnih dvoranah, kjer se odvijajo mednarodna srečanja, kongresi, konference, posvetovanja. Lahko je organizirano za veliko število udeležencev, npr. plenarna zasedanja Evropskega parlamenta, kjer je v dvorani prostora za 785 poslancev, večje število obiskovalcev in drugih vabljenih, lahko pa poteka v manjšem krogu ljudi (delovne skupine, ožja srečanja, delavnice, izmenjava mnenj, bilateralna srečanja, srečanja za zaprtimi vrati itn.). Konferenčno tolmačenje predpostavlja obvladanje kompleksnih konceptov z raznih področij človekovega znanja in védenja (politika, diplomacija, ekonomija, ekologija, razne veje znanosti in tehnologije, kultura, medicina, umetnost). Poteka v treh oblikah. Najbolj razširjeno je simultano tolmačenje, ko tolmač v zvočno izolirani kabini s pogledom na dvorano in govorca preko slušalk posluša govor v enem od svojih delovnih jezikov in ga skoraj hkrati (z manjšim zamikom) preko mikrofona tolmači v svoj aktivni jezik (jezik A, ki je večinoma materni jezik, ali jezik B, prvi aktivni jezik). Tolmači delajo vsaj z dvema jezikoma, večinoma pa s tremi ali več. Simultano tolmačenje je izredno kompleksna kognitivna dejavnost, saj od tolmača zahteva več naporov, in sicer da hkrati analizira, razume, prevede, oblikuje in posreduje izvirni govor v ciljnem jeziku, zato tolmač ni nikoli sam v kabini, s kolegom ali kolegoma se izmenjuje na 20 do 30 minut. Zadnje čase se uveljavlja tudi simultano tolmačenje na daljavo: tolmačenje videokonferenc in spletnih konferenc, ko tolmač in udeleženci niso v istem prostoru, temveč so interaktivno povezani s pomočjo komunikacijskih tehnologij. Tovrstno tolmačenje zahteva nove pristope in uveljavljanje novih delovnih pogojev.

Pri konsekutivnem tolmačenju je tolmač prisoten v prostoru, kjer poteka srečanje, in tolmači zaporedoma (aktivno posluša govor ali del govora v izhodiščnem jeziku, si pri tem zapisuje, in šele nato posreduje govor ali del govora v ciljnem jeziku). Šepetano tolmačenje ali *chuchotage* (»šušotaža«) se uporablja, kadar v dvorani ni opreme za simultano tolmačenje in če samo ena ali dve osebi potrebujeta tolmača, ostali udeleženci pa jezike, v katerih poteka pogovor, razumejo.

Tolmačenje za potrebe skupnosti

Tolmačenje za potrebe skupnosti ali povezovalno tolmačenje, v našem okolju manj znana zvrst tolmačenja, ne poteka na visoki politični, diplomatski in/ali znanstveni ravni z visoko kvalificiranimi, posebej za ta poklic usposobljenimi konferenčnimi tolmači, temveč se odvija v vsakdanjem življenju. Že samo poimenovanje predstavlja določene težave: obstaja cela vrsta izrazov za to dejavnost glede na državo, kjer se uporablja.[1] Dialoško ali povezovalno tolmačenje (prevod izraza *liaison interpreting*) lahko pojmujemo kot nek splošen pojem, ki pokriva tolmačenje za potrebe skupnosti (tolmačenje na upravnih enotah, uradih, policiji, bolnišnicah, šolah, zdravniških ordinacijah), sodno tolmačenje in poslovno tolmačenje. Od konferenčnega tolmačenja se razlikuje po tem, da je vedno konsekutivno, poteka dvosmerno (tolmač vedno tolmači v oba jezika) in udeleženci večinoma niso v enakih govornih položajih (pogosto je ena stran v podrejenem položaju glede na drugo). Gre za

1 V angleščini se pojavljajo izrazi *community interpreting*, *liaison interpreting*, *public service interpreting*, *cultural interpreting*, *dialogue interpreting*, *ad hoc interpreting*, *escort interpreting*, *contact interpreting*, *three-cornered interpreting*; v francoščini so najpogostejši izrazi *interprétation de liaison*, *interprétation communautaire*, *interprétation sociale*, *interprétation en milieu social*; v španščini so znani termini *interpretación de enlace*, *interpretación comunitaria*, *interpretación en los servicios públicos*, *mediación social*, *mediación interlingüística* (Tryuk 2004:19).

tolmačenje, ki se dogaja v določenem institucionalnem kontekstu, običajno gre za neke vrste dialoško situacijo, kjer je tolmač tretji, vezni, člen. V primerjavi s konsekutivnim konferenčnim tolmačenjem, ko se tolmači do 10 min dolg govor ali del govora (simultano pa 20 do 30 minut dolg govor), je v tem primeru tolmačeno besedilo veliko krajše (stavek ali del stavka) in običajno poteka brez zapisovanja. Vendar se tudi nekonferenčna tolmačenja razlikujejo med seboj, saj sodno tolmačenje na sodiščih ne poteka enako kot npr. tolmačenje staršem na roditeljskih sestankih v šolah, tolmačenje med psihoterapevtskim zdravljenjem, tolmačenje v zdravniških ordinacijah, na policijskih postajah, tolmačenje prosilcem za azil. Sodno tolmačenje je specifično in tolmač potrebuje posebno izobraževanje. V Sloveniji, razen priprav na izpit za sodnega tolmača na Ministrstvu za pravosodje, ki so usmerjene bolj na pisno prevajanje in na pridobivanje teoretičnih znanj s področja prava, pravne terminologije, pravne ureditve države in sodstva, ni organiziranega izobraževanja za sodno tolmačenje. Zanimivo je tudi poimenovanje sodni tolmač, ki se nanaša večinoma na pisne, zaprisežene prevajalce.

Specifično je tudi tolmačenje v vojnah in oboroženih spopadih (npr. med zadnjimi vojnami na Balkanu, med spopadi v Iraku, Afganistanu, na Bližnjem vzhodu), ki je tvegano početje, saj tolmač spremlja novinarje, mirovne pogajalce, predstavnike nevladnih organizacij, ki se pogosto podajajo v najbolj nemirna področja, in nemalokrat se zgodi, da svoje delo plača z življenjem. Povezovalno tolmačenje ali tolmačenje za potrebe skupnosti, ta izraz se zadnje čase uveljavlja tudi v slovenščini, je torej širok pojem; nanaša se na zelo dinamično dejavnost, ki se hitro spreminja glede na potrebe v družbi. Gre za družbeno zelo koristno dejavnost, status takšnega tolmača pa pri nas ni urejen. Tudi posebno šolanje marsikje ne obstaja razen npr. v skandinavskih državah, Kanadi in Avstraliji, kjer je ta dejavnost zgledno urejena na vseh ravneh od šolanja do zaposlovanja.[2] Države, kot so npr. Španija in Italija, ki se zadnja leta soočajo z velikimi imigracijskimi valovi, so se morale na hitro organizirati in se prilagoditi novim danostim ter organizirati tolmačenje za različne jezike in kulture. V Sloveniji še ni posebne specializacije za tolmačenje za potrebe skupnosti, kot tudi ne za sodno tolmačenje (prevajanje in tolmačenje), poučuje se le konferenčno tolmačenje, tako da konferenčni tolmači pogosto opravljajo tudi storitve tolmačenja za potrebe skupnosti.

Ko je leta 2004 Slovenija vstopila v Evropsko unijo, je slovenščina postala eden od uradnih jezikov skupnosti. Potrebe po slovenskih tolmačih in prevajalcih so zelo porasle in večina najbolj usposobljenih slovenskih konferenčnih tolmačev se je začela aktivno vključevati v delo evropskih institucij. S tem pa je na domačem trgu nastala praznina in kot posledica tega so vse številnejši primeri nestrokovnega tolmačenja in nespoštovanja poklicnih norm ter kodeksa poklicne etike.[3] Proti takšnemu stanju se že dalj časa borijo poklicni tolmači in strokovna združenja, predvsem ZKTS. Na to opozarjamo tudi pri izobraževanju tolmačev na univerzah, kjer se tolmačenje poučuje.

Priprava konferenčnega tolmača na delo

Konferenčni tolmač pridobi osnovno izobrazbo v šolah za tolmačenje, ki so večinoma del univerzitetnih programov in imajo status podiplomskega, specialističnega študija. Tu si pridobi osnovna znanja (predvsem tolmaške kompetence, kot so tolmaške tehnike in komunikacijske kompetence), izpopolni svoje jezikovne, besedilne, strokovne, kulturne kompetence, pridobi nekaj znanja s področja terminologij. Svoja znanja tolmač stalno izpopolnjuje in dopolnjuje v poklicnem življenju, kajti

2 Več o tolmačenju za potrebe skupnosti in o organiziranosti tolmačev glej http://www.criticallink.org/.
3 Zdravič, Marjola (2007), *»35 let združenja«*: <http://www.zkts.si/news.php.>. (Dostop 10. 7. 2009.)

ena od značilnosti poklica je neprekinjeno učenje in poglabljanje znanja. Konferenčni tolmači, ki delajo v svobodnem poklicu, pa tudi večina tistih, ki dela za določene mednarodne organizacije (EU, OZN), se ne specializirajo za določeno temo, temveč morajo biti sposobni hitro najti podatke in usvojiti znanje v najkrajšem času. Zato je pri tolmačenju izredno pomembna splošna razgledanost, dobri temelji znanja, pridobljenega v srednje- in visokošolskem izobraževanju, neprestano učenje, zvedavost, želja po védenju, da o odličnem obvladovanju delovnih jezikov sploh ne govorimo. Na vprašanje, ki se pogosto postavlja, ali se tolmač rodi ali naredi, še ni jasnega, znanstveno dokazanega odgovora. Večina učiteljev tolmačenja meni, da so potrebne določene naravne danosti in ustrezno usposabljanje (Leban 1999: 190). Gile (1995: 172) povzema lastnosti dobrega tolmača po Keiserju: odlično znanje jezikov, ki jih tolmači, dobra sposobnost analize in sinteze, intuitivna sposobnost povzemanja smisla besedila, dobra sposobnost koncentracije, dober kratkoročni in dolgoročni spomin, sprejemljiv glas in nastop, visoka stopnja intelektualne radovednosti in intelektualne poštenosti, široka razgledanost in splošna kultura, obzirnost in diplomatski takt, dobra fizična in psihična kondicija, dobro zdravje. Nenazadnje mora biti konferenčni tolmač zaradi narave dela in stalne izpostavljenosti tudi močna osebnost.

Za razliko od prevajalca se mora tolmač na tolmačenje nujno pripraviti. Zato si izkušeni tolmači pripravljajo svoje lastne tematske glosarje v vseh svojih delovnih jezikih in imajo vedno »pri roki« besedišča za določene situacije, ki se pri tolmačenju pojavljajo bolj ali manj pogosto: pozdravni, poslovilni, žalni govori, govori ob izrednih dogodkih (čestitke ob srečnih dogodkih, izrazi solidarnosti in podpore ob nesrečah, izrazi veselja ob rojstvu otrok, podeljenih nagradah, športnih zmagah). Zelo pomembno je, da je tolmač vedno na preži glede dogajanja doma in v svetu. Čim več znanja bo imel in čim več ga bo vključil v svojo trajno bazo znanja, tem lažje in boljše bo opravil svoje delo in z razumevanjem ter iskanjem ustreznic v svojem jeziku ne bo izgubljal preveč energije in časa. Priprave pred tolmačenjem lahko primerjamo z delom resnega raziskovalnega novinarja. Priprave pa lahko potekajo tudi med samim tolmačenjem (simultanim tolmačenjem), kajti medtem ko kolega v kabini dela, se tolmač pripravlja tako, da pregleduje dokumente, posluša govorce, si zapisuje izraze. Po končanem tolmačenju si uredi svoje glosarje in zapiske, zabeleži nove termine, uredi na novo pridobljeno gradivo (Popović 1999: 179–183).

Tolmač je sestavni in nujni element konferenčnega dogajanja in mora obvladati konferenčno terminologijo, specifičen jezik konferenc, mednarodnih srečanj, kongresov. Tu ne gre za tematike srečanj, na katere se tolmač pripravlja za vsako srečanje posebej, temveč za specifično terminologijo, ki se tiče samih konferenc (oblike srečanj, organi konferenc, organizacijske in finančne priprave na konference, priprava in razdelitev dokumentov, mednarodne listine, prostorska ureditev in oprema med potekom konferenc, sestava konferenc, predsedstvo, sekretariat, udeleženci, vodenje sej, dnevni red, razprave, izvajanje pravilnika, začetek, potek in zaključek razprav, glasovanje in volitve) in se dotika drugih specifičnih terminologij (pravne, finančne, ekonomske, politične). Na velikih mednarodnih srečanjih, kot so redna zasedanja Generalne skupščine ZN ali plenarna zasedanja Evropskega parlamenta, se sčasoma izoblikuje posebna, ustaljena terminologija, ki jo mora tolmač poznati in uporabljati. Mednarodne konference, kongresi, srečanja so postali *modus vivendi* cele množice ljudi: poslancev, odposlancev, poslovnežev, diplomatov, politikov, znanstvenikov, organizatorjev kongresov, strokovnjakov za zvočno in vizualno tehniko, prevajalcev, tolmačev, redaktorjev, poročevalcev in še mnogih drugih. Kako neodtujljiv del konferenčnega okolja so tolmači,

ironizira španski pisatelj Javier Marías, nekoč tudi sam konferenčni tolmač, v romanu *Tako belo srce*:

> Resnica je, da edinole prevajanje v teh telesih resnično deluje, še več, prava prevajalska mrzlica vlada v njih, nekaj bolezenskega, nekaj nezdravega, saj se sleherna beseda, ki jo tam spregovorijo (na srečanjih ali skupščinah), in sleherni papirček, ki jim ga kdo pošlje, pa naj gre za karkoli, naj bo pravzaprav naslovljen na kogarkoli ali poslan s kakršnimkoli namenom (celo če je skrivnost), za vsak primer nemudoma prevede v razne jezike. Med našimi delovnimi obdobji prevajalci in tolmači prevajamo in tolmačimo nenehno, brez izbire in s komaj kaj odmora, največkrat ne da bi kdo prav dobro vedel, čemu prevaja, za koga tolmači, največkrat za arhive, kadar gre za pisno besedilo, in za tistih nekaj, ki tudi jezika, v katerega tolmačimo, ne razumejo, kadar gre za govor. (Marías, 1997: 54)

Delo tolmača je tudi usvajanje večje količine besedišča. Sodobne tehnologije mu omogočajo dostop do množice informacij. Internet nudi izredne možnosti, saj se na spletnih straneh dobi veliko podatkovnih baz, glosarjev in slovarjev vseh vrst. Vse večje mednarodne organizacije in strokovna združenja imajo na spletu svoje strani in podatke. Velika količina podatkov zahteva od tolmača, da zna hitro poiskati tiste, ki jih potrebuje, in da zna ločiti pleve od zrnja, kar pa ni lahko v današnji poplavi vseh mogočih informacij. Sodobni tolmač nima prav nobenega izgovora, da se na neko temo ne pripravi.

Namesto zaključka

Če se ozremo na tolmače, ki tolmačijo iz španskega v slovenski jezik, se zavemo, da imajo na razpolago manj neposrednih špansko-slovenskih glosarjev, slovarjev in besedil na spletu, kot npr. tolmači, ki tolmačijo iz nemškega, italijanskega in predvsem angleškega jezika. Izjema je portal Evropske unije, ki vsebuje tudi zbirko glosarjev, kjer je možno najti direktno ustreznico iz španskega v slovenski jezik. Koristno orodje je npr. *IATE*, večjezikovna terminološka podatkovna zbirka EU, ki jo uporabljajo različne institucije EU (Evropska komisija, Evropski parlament, Svet, Sodišče, Računsko sodišče ...) za zbiranje, razširjanje in skupno upravljanje posebne terminologije Evropske unije. Zbirka vsebuje približno 1,4 milijona večjezičnih vnosov in združuje posamezne podatkovne zbirke izrazov, ki so jih prej uporabljale različne prevajalske službe EU.[4] *Europa glosary*[5] za zdaj še ne vključuje slovenščine. Zelo koristen je tudi *EUR-Lex*,[6] ki ponuja neposreden brezplačen dostop do zakonodaje Evropske unije, prevedene v vse jezike (Uradni list Evropske unije, pogodbe, zakonodaja, sodna praksa in zakonodajni predlogi). Tolmači iz španščine v slovenščino si lahko pomagajo tudi z *Eurovoc thesaurusom*, medinstitucionalnim slogovnim priročnikom, ki obstaja v vseh jezikih EU in pokriva vsa področja, kjer je aktivna Evropska skupnost.[7] Tudi slovenski *Evroterm*,[8] terminološka zbirka izrazov, ki je začela nastajati med pripravljanjem slovenske različice pravnih aktov Evropske unije in je na spletu dostopna od avgusta 2000, ima nekatere termine prevedene v španščino. Terminološko zbirko stalno urejajo ter dopolnjujejo in vsebuje približno 98.000 izrazov. Večina jih je dvojezičnih (angleško-slovenskih), nekateri pa so večjezični (poleg angleščine sta najbolj zastopani nemščina in francoščina, nekaj izrazov, približno 6800, je španskih). Zelo koristna pri pripravi na tolmačenje iz španščine v slovenščino in seveda iz

4 Za podrobnejše informacije glej: http://europa.eu/languages/sl/document/100.
5 Za podrobnejše informacije glej: http://europa.eu/scadplus/glossary/index_en.htm.
6 Za podrobnejše informacije glej: http://eur-lex.europa.eu/.
7 Za podrobnejše informacije glej: http://europa.eu/eurovoc/.
8 http://evroterm.gov.si/. (Dostop 10. 7. 2009.)

ostalih jezikov je zbirka vzporednih dvojezičnih korpusov prevodov, *Evrokorpus*.[9] Sestavljena je iz pomnilnikov prevodov, ki so nastali v Sektorju za prevajanje Službe Vlade Republike Slovenije za evropske zadeve (SVEZ) in iz podatkov, ki jih je v javno uporabo dala Komisija EU, tvorijo ga angleško-slovenski, nemško-slovenski, francosko-slovenski in špansko-slovenski korpus (ta zadnji vsebuje 10 milijonov besed in 230.000 prevodnih enot). Na spletu je zbirka dostopna od januarja 2002. Junija 2005 je skrbništvo zbirke prevzela Služba za prevajanje, tolmačenje, redakcijo in terminologijo pri Generalnem sekretariatu Vlade RS.

Tolmačem, ki tolmačijo iz španščine v slovenščino, razen navedenih orodij in domačih dvojezičnih špansko-slovenskih splošnih slovarjev ne preostane drugega, kot da si pri pripravi specifičnih terminologij pomagajo prek vmesnega jezika, ki je običajno angleščina, predvsem pa, da se izpopolnjujejo v obeh jezikih. Kajti tolmačenje ni samo tolmačenje konkretnih strokovnih vsebin, je tolmačenje vseh mogočih govorov, kjer se pogosto znajdejo tudi metafore, pregovori, frazemi, citati znanih književnih del in podobno, kar mora tolmač verno prenesti v ciljni jezik. Tolmač iz španščine mora vedeti, da *ser de armas tomar* ne pomeni, da človek zgrabi za orožje, temveč da gre za človeka močnega značaja, da so *las Indias* Amerika, da je *Aquisgrán* Aachen, da *vengo almorzando* v Ekvadorju pomeni, da sem ravnokar kosil, in da za izraz *se me fue el santo al cielo* najde pravi pomen. Tolmač mora torej zelo dobro poznati jezike, ki jih pri tolmačenju uporablja, poznati mora tudi družbeno, kulturno, politično, geografsko, zgodovinsko stvarnost narodov, katerih jezik tolmači. Pri španskem jeziku je toliko težje, ker je španščina uradni jezik 21 držav, vsaka s svojo jezikovno in kulturno specifiko.

Literatura

GILE, Daniel, 1995: *Regards sur la recherche en interprétation de conférence*. Lille: Presses Universitaires de Lille.

LEBAN, Ksenija, 1999: »Konferenčno tolmačenje in lik konferenčnega tolmača«. *Uporabno jezikoslovje* 7–8. 184–190.

LJESKOVAC, Nevenka, MARKIČ, Jasmina, 1993: *Konferenčna terminologija*. Ljubljana: samozaložba.

LONGLEY, Patricia, 1968: *Conference Interpreting*. London: Pitman.

MARÍAS, Javier, 1997: *Tako belo srce*. Prev. Marjeta Drobnič. Ljubljana: CZ.

POPOVIĆ, Milojka, 1999: »Kako se tolmač pripravlja na svoje delo«. *Uporabno jezikoslovje* 7–8. 178–184.

SCHLESINGER, Miriam, PÖCHHACKER, Franz (ur.), 2002: *The Interpreting Studies Reader*. London: Routledge.

TRYUK, Malgorzata, 2004: *L'interprétation communautaire. Des normes et des rôles dans l'interprétation*. Varšava: Wydawnictwo Tepis.

9 http://evrokorpus.gov.si/. (Dostop 10. 7. 2009.)

NEKAJ MISLI O JEZIKU SLOVENISTIČNIH OBJAV

Franc Marušič, Rok Žaucer
Fakulteta za humanistiko, Nova Gorica

UDK 811.163.6–112:001.9=1/=9

Prispevek se vključuje v debato o jeziku v slovenski znanosti, konkretno o uporabi slovenščine in tujih jezikov kot medija znanstvenih objav v slovenistiki oziroma še ožje v jezikoslovju. Izbira jezika je povezana z vprašanjem, ali je smiselneje objavljati lokalno ali mednarodno. Prispevek opozarja na problematičnost nekaterih postavk, ki se v omenjeni debati večkrat ponujajo kot argumenti na eni in drugi strani. Hkrati tudi zagovarja tezo, da je objavljanje v tujih jezikih v slovenističnem jezikoslovju vsekakor smiselno.

jezik znanosti, slovenščina v znanosti, mednarodne objave

This paper is a contribution to the debate on the choice of language in publications by Slovene academics, and more specifically, the choice between Slovene and a foreign language as the medium of academic or scientific publications in Slovene linguistics. This choice is closely linked to the choice between publishing one's results in local or international scientific publications. We question some of the arguments that have been put forward in this debate, and claim that even in Slovene linguistics, publishing in a foreign language makes perfect sense.

the language of science, Slovene in science, international publications

1 Uvod

Vprašanje, ali naj znanstveniki s slovenskih univerz objavljajo svoje raziskovalne rezultate v slovenščini ali v področni lingui franci, je pogosto predmet razgretih debat. Na to temo je bilo organiziranih več posvetov in okroglih miz, izdanih več zbornikov, napisanih več časopisnih člankov. Problematika jezika objav je seveda povezana z vprašanjem, ali je bolje objavljati lokalno ali mednarodno. Poziv, da naj slovenistični znanstveniki objavljajo tudi mednarodno in v tujih jezikih, je med slovenisti običajno viden kot absurden in sprejet z zgražanjem (prim. npr. debato, ki se je ob sprejetju novih habilitacijskih pravil na Univerzi v Ljubljani odvila spomladi 2009 na spletnem slovenističnem forumu Slovlit, prispevek Zupan Sosič (2009) v Delovih Književnih listih, mnenji V. Bucika in M. Snoja, posredovani v prispevku Ivelja (2009) v Dnevnikovem Objektivu; prim. tudi točko h) 10. cilja Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko iz leta 2007).

V prispevku trdiva, da marsikateri argument proti mednarodnem oziroma linguofrančnemu objavljanju, ki se ga v tej debati pogosto navaja, ne vzdrži kritične presoje. Omejila se bova zgolj na rabo slovenščine kot medija znanstvenih objav v slovenistiki oziroma še ožje v jezikoslovju; vseeno pa meniva, da bi argumentacija in sklepi morali biti pretežno prenosljivi tudi na druge znanstvene discipline, tudi znotraj humanistike.[1]

1 Z mednarodnimi objavami ne misliva katerekoli objave v tujini. Revije in založbe lokalnega značaja obstajajo tako v Sloveniji kot v tujini in se objavljajo tako v slovenščini/jezikih lokalnega okolja kot v področnih linguah

Preden se lotiva osrednje teme, želiva poudariti še naslednje stvari. Debata, v katero se vključujeva, je pogosto vezana na vprašanje rabe slovenščine kot učnega jezika na slovenskih univerzah (gl. Vidovič Muha 2007, Kalin Golob, Stabej 2007, Korošec 2007, Kalin Golob 2009 itn.). Temi sta gotovo povezani, vseeno pa toliko ločeni, da lahko človek načeloma v eni in drugi zastopa različno mnenje glede rabe slovenščine. Meniva, da bomo prek ločenih podrobnih obravnav bolj verjetno prišli tudi do dobrih sinteznih rešitev, kot pa če se že na začetku dotikamo obojega po malem. Naj še omeniva, da načeloma primerjava smiselnost objavljanja v slovenščini in v svetovni lingui franci izbranega področja; če omenjava angleščino, je to zato, ker je v jezikoslovju danes svetovna lingua franca pač angleščina.[2]

2 Znanstvene objave v slovenščini

2.1 Nezanimivost slovenističnih tem za mednarodno javnost

2.1.1 Ob omembi, da med naravoslovnimi znanstveniki nasprotovanja zahtevi po objavljanju v področni lingui franci praktično ni, se med slovenisti pogosto sliši, da naravoslovja in slovenistike pač ne moremo izenačevati, češ da se slednja ukvarja s stvarmi, ki so vezane na lokalno in so v Sloveniji nacionalnega pomena, niso pa nujno zanimive za tujce, zato naj se takih raziskav ne bi dalo objavljati v mednarodnih revijah (npr. Sajovic 2008: 81, mnenji V. Bucika in M. Snoja, posredovani v Ivelja 2009, Korošec 2007: 93, Kalin Golob 2009: 114, Vidovič Muha 2007: 9).

Morda se temu ne da ugovarjati v celoti, za večino slovenistike pa to ne velja. O večini tem v slovenskem jezikoslovju se lahko enako smiselno kot v Sloveniji razpravljati tudi na mednarodnem odru. Strukturalno jezikoslovje, ki izdeluje formalne modele naravnih človeških jezikov, gotovo ni nezanimivo za tujce tudi tedaj, ko splošna teoretična dognanja ali dognanja o posameznem modelu gradi na podatkih iz slovenščine. Slovenščina ima veliko skupnega vsaj z indoevropskimi jeziki, zato bo dober model slovenščine gotovo zanimal vsaj še jezikoslovce, ki se ukvarjajo z modeliranjem drugih indoevropskih jezikov, še posebej pa seveda tiste, ki se ukvarjajo s slovanskimi jeziki; slovenski podatki, ki so relevantni za preverjanje in dodelovanje splošnega teoretičnega modela, pa bodo brez dvoma zanimivi tudi za jezikoslovce, ki podobne modele gradijo na podatkih iz drugih jezikov.

Tudi jezikoslovje, ki proučuje družbene vidike slovenščine (npr. v zamejstvu), je zanimivo za mednarodno sociolingvistično javnost, saj se ljudje po celem svetu v podobnih situacijah obnašajo dovolj podobno, da so posamezne študije, če so vpete v kontekst sociolingvistične teorije, vsekakor lahko mednarodno relevantne. Kognitivni procesi pri slovensko-italijanskem dvojezičnežu so seveda enako zanimivi za mednarodno javnost, če so vpeti v psiholingvistično teorijo dvojezičnosti, kot kognitivni procesi pri dvojezičnežu s katerokoli drugo kombinacijo jezikov, saj z njimi dograjujemo védenje o značilnostih človeške kognicije oziroma o tem, v čem in do kakšne mere se v odvisnosti od okolja ljudje lahko razlikujemo. Skratka, slovenščina je za jezikoslovje enako zanimiva kot katerikoli drug jezik, če se jo le obravnava v kontekstu jezikoslovne teorije (oziroma jo raziskovalec za jezikoslovno teorijo »naredi« zanimivo, v njej najde teoretično relevantne podatke).[3]

francah. Prav tako ne velja, da je vse domače nujno lokalno, saj lahko tudi v Sloveniji izhajajo mednarodno ugledne revije. Ločnica, ki je pomembna, je med publikacijami s širokim mednarodnim ugledom in med lokalnimi oziroma mednarodno obrobnimi publikacijami, ne glede na njihov geopolitični izvor (za predno_sti objavljanja v mednarodno uglednih revijah glej Marušič, Žaucer 2007).

2 Prispevek dopolnjuje časopisni sestavek Marušič, Žaucer (2007), iz katerega si sposojava tudi par odstavkov.

3 Da je jezikoslovje, ki gradi na slovenskih podatkih, objavljivo mednarodno, je nenazadnje jasno tudi iz tega, da se v zahodnih mednarodnih revijah pojavljajo članki, ki se ukvarjajo s slovenskim gradivom. Med splošnimi tvorbenojezikoslovnimi revijami lahko omeniva npr. *Natural Language and Linguistic Theory*, kjer

2.1.2 Včasih se v debatah o smiselnosti slovenističnega objavljanja v lingui franci kaže tudi problem, da se med nasprotniki linguofrančnega objavljanja pod »slovenistiko« ne obravnava ločeno znanosti in stroke (Kalin Golob, Stabej 2007, Korošec 2007, Vidovič Muha 2007: 10, Kalin Golob 2009), čeprav se zahteve po objavljanju v lingui franci običajno omenja samo za znanost (sodeč po Kalin Golob 2009: 114 tudi habilitacijski pravilnik Univerze v Ljubljani zahteva linguofrančno objavljanje le za znanost, ne pa za stroko). M. Snoj recimo neobjavljivost slovenistike v lingui franci ponazarja z omembo, da Angležev in Američanov ne bodo zanimali problemi slovenskega pravopisa (Ivelja 2009). Pravopisni problemi, vsaj kot jih običajno pojmujemo oziroma kot se z njimi običajno ukvarjamo, res spadajo v slovenistično stroko, ne spadajo pa v znanost; s pravopisnimi problemi se običajno ne ukvarjamo z uporabo t. i. znanstvene metode in prek njih običajno ne odkrivamo kakih splošnih zakonitosti. Zato Angležev in Američanov – kot znanstveno vprašanje – ne bodo zanimale niti vejice v angleščini. Podobno M. Snoj omenja, da je bil predlagani projekt Mikrotoponomija Šmarne gore, čigar cilj je bil poskrbeti, da imena šmarnogorskih parcel, poti, jas, planin itn. ne bi šla v pozabo, pri Javni agenciji za raziskovalno dejavnost RS zavrnjen, ker nizozemski ocenjevalec v tem ni videl smisla (Ivelja 2009). Če je bil cilj projekta to, da šmarnogorski toponimi ne gredo v pozabo, je vrednost projekta predvsem v ohranjanju kulturne dediščine, težko pa to imenujemo znanost.

V omenjenih zgledih gre torej predvsem za strokovno udejstvovanje, enkrat s ciljem praktično-uporabnih, drugič kulturnodediščinskih rezultatov. Take teme res ne bodo objavljive v mednarodnih znanstvenih revijah, vendar ne zato, ker so njihovi podatki slovenski, temveč zato, ker gre za znanstveno manj zanimivo temo oziroma za temo, ki je ne obravnavamo znanstveno. Če si pri toponimski raziskavi za cilj postavimo predvsem ohranitev toponimov ne pa tudi znanstvenih ciljev, bodo rezultati v mednarodni znanstveni reviji enako neobjavljivi, če gre za mikrotoponimiko Šmarne gore ali pa najvišje vzpetine v Angliji, Scaffel Pikea. Po drugi strani pa bi se moralo dati praktično vsako temo narediti tudi znanstveno zanimivo in tako so tudi šmarnogorski toponimi lahko znanstveno zanimivi, če se jih naveže npr. na toponimsko, etimološko, besedotvorno ali glasoslovno teorijo oziroma na splošne zakonitosti toponimike, etimologije, besedotvorja ali glasoslovja. Nikakor torej nočeva reči, da se ni vredno ukvarjati s slovenskimi pravopisnimi problemi ali s šmarnogorsko mikrotoponimiko, in nikakor ne trdiva, da so katerikoli od teh podatkov inherentno znanstveno nezanimivi; praviva pa, da če nam je cilj pretežno praktično-uporaben ali kulturnodediščinsko arhivarski, ne smemo pričakovati, da bodo rezultati dela direktno objavljivi v znanstvenih revijah, ker si pač nismo zadali znanstvenega cilja.

Znanstvena objava ima cilj širjenje znanstvenih dognanj in je kot taka v prvi vrsti namenjena drugim znanstvenikom. Znanstvena dognanja pa so rezultat sistematičnega pridobivanja novega znanja o naravi s pomočjo

se je v letih 2003, 2006 in 2009 odvila debata o skladnji stavkov tipa »Tonetu se ne gre domov«, ali *Linguistic Inquiry*, kjer bo leta 2010 izšel članek, ki temelji na slovenskem glasoslovnem gradivu. V kontekstu splošnih sociolingvističnih revij lahko omeniva *International Journal of the Sociology of Language*, ki je leta 1997 celotno številko 124 posvetila slovenskim sociolingvističnim temam, leta 2007 pa v redni številki objavila članek o odnosu med slovenščino in srbohrvaščino v Sloveniji. V tovrstnih revijah seveda brez težav najdemo tudi članke, ki razpravljajo o politično precej šibkejših jezikih/govornih skupnostih od slovenščine/slovenske govorne skupnosti v Sloveniji (revija *Current Issues in Language Planning* v letu 2008 npr. objavlja članke o trojezični situaciji na Sejšelih, o sociolingvistiki zimbabvijskega jezika tonga, o sociolingvistiki poučevanja frizijščine na Nizozemskem itn.). V vzhodnoevropskih revijah, ki se v glavnem ukvarjajo s slovanskim gradivom, in v zahodnih slavističnih revijah pa so članki s slovenskim gradivom tako ali tako povsem običajna in samoumevna stvar.

znanstvene metode, ki temelji na skrbnem opazovanju, ponovljivosti in preizkušanju teorij s poskusi. Sestavni del znanosti je torej uporaba podatkov za izgrajevanje in preverjanje teorije (ki pojasnjuje svet okoli nas); samo nabiranje podatkov pa se s tem ne ukvarja in torej vsaj v strogem smislu ni znanost.

2.1.3 Prejšnji točki nas pripeljeta tudi do nekaterih področij jezikoslovja, ki se jih pogosto omenja kot manj mednarodno zanimive, npr. izdelovanje slovenskih priročnikov in slovarjev, slovenska dialektologija, didaktika slovenščine ipd. Vendar se tudi pri teh področjih še vedno uporablja teoretični aparat, ki je enak za vse jezike, tako da so tudi ta področja vsaj prek svojega orodja in spremljajoče teorije zanimiva tudi za mednarodno javnost, ki se s podobnimi problemi ukvarja v svojem jeziku. Priprava slovenskih slovarjev, korpusov ali preprosto opisovanje in zbiranje narečnega gradiva nas lahko pripelje do podatkov in vprašanj, ki so zanimiva za npr. leksikografsko teorijo, za teorijo izdelav korpusov, za teorijo terenskega dela, za besedotvorno ali skladenjsko teorijo; iz teh podatkov in vprašanj pa lahko nastane znanstveno delo, ki bo za mednarodno znanstveno javnost vsekakor zanimivo. Sama priprava slovarjev, korpusov ali pa preprosto opisovanje in zbiranje narečnega gradiva pa običajno ni znanstveno delo v ožjem pomenu besede, temveč strokovno delo s praktično-uporabnimi ali kulturnodediščinsko opisno-popisovalnimi cilji, zato pozivi k objavljanju v lingui franci temu delu običajno niti niso bili namenjeni.

2.1.4 Če povzameva, ugovor, da se slovenistika ukvarja s stvarmi nacionalnega pomena in zato naše teme niso zanimive za tujce in objavljive v mednarodnih revijah, ne vzdrži. Nenazadnje je to jasno že iz tega, da se v mednarodnih publikacijah pojavljajo tudi članki, ki svoja dognanja gradijo na podlagi slovenskih podatkov. Morda sicer obstaja kakšna izjema, torej podpodročje slovenistike, kjer so znanstveni rezultati res manj mednarodno objavljivi in kjer smiselnost objavljanja v lingui franci ni tako očitna. Vendar tudi če obstajajo, so to izjeme, nikakor pa to ne velja niti za slovenistiko kot celoto niti za večinski del slovenistike. Včasih prihaja tudi do nesporazumov glede tega, čemu so pozivi k linguofrančnemu objavljanju namenjeni; ti so namenjeni znanstvenemu delu slovenistike, ne pa slovenistiki, ki si postavlja predvsem praktično-strokovne, kulturnodediščinske in opisno-popisovalne cilje.

2.2 Znanost v slovenščini v izogib siromašenja znanosti

Sajovic (2008) trdi, da je objavljanje znanstvenih razprav v domačem jeziku pomembno zaradi ohranjanja miselne raznolikosti znanstvene misli. Uporaba slovenščine (oz. lokalnih jezikov) je torej pomembna za razvoj znanosti v svetu, ne le pri nas. Ta teza je v celoti osnovana na Whorfovi hipotezi, ki v jezikoslovju že dolgo velja za napačno, tako na podlagi napačnih empiričnih temeljev, logičnih nesmislov kot tudi eksperimentalnih dokazov (Pinker 1994: 55–82, Joseph, Love, Taylor 2001: 50–56, 7–16, Pinker 2007, Cardini 2009 itn.). Sodobno jezikoslovje med naravnimi človeškimi jeziki prepoznava veliko več podobnosti kot razlik. Debata o bistveno različnih miselnih možnostih, ki bi jih omogočal en jezik in ne drugi, je torej osnovana na trhlih temeljih. Hkrati je tudi znano, da človek ne misli v jeziku (Pinker 1994, 2007). Pomembnost objavljanja znanstvenih razprav v domačem jeziku zaradi ohranjanja miselne raznolikosti znanstvene misli torej ne more služiti kot argument v zagovor objavljanja znanosti v slovenščini.[4] Po drugi strani pa o učinkovitosti, ki jo znanosti

4 Pripomnimo lahko, da je Whorf jezikovno pogojene razlike v življenjskih izkustvih pripisoval razlikam, kakršne naj bi obstajale med indijanskim jezikom hopi in povprečnim indoevropskim jezikom. Med govorci latinščine, angleščine in slovenščine torej za Whorfa ni relevantnih jezikovno pogojenih razlik v življenjskih

z omogočanjem kar najširše komunikacije prinaša uporaba lingue france, ne more biti nikakršnega dvoma (Ammon 2007).

2.3 Siromašenje slovenščine: terminologija

Pogosto se spodbujanju mednarodnih objav ugovarja s trditvijo, da če se slovenščina ne rabi v znanstvenih objavah, se ne razvija terminologija, to pa pomeni siromašenje slovenščine (npr. Korošec 2007, Kalin Golob 2009). A korist domačega strokovno-znanstvenega izrazja je najbolj neizpodbitna tedaj, ko se to potrebuje v pedagoškem procesu in v splošnejši rabi izven znanosti. Če je tako, potem znanstvene objave niso najpomembnejši poligon za razvijanje izrazja; teme, o katerih se pri nas piše znanstveno-raziskovalno, so namreč precej omejene, ker so pri nas delujoči znanstveniki pač zelo majhna podmnožica majhne množice v Sloveniji živečih ljudi in se ukvarjajo le z zelo specializiranimi temami. V pedagoškem procesu in splošni rabi pa potreba po izrazju v grobem pokriva večino tem posameznih usmeritev znotraj področij. S tega vidika so za razvoj domačega strokovno-znanstvenega izrazja, pa tudi za njegovo širitev v splošno rabo, bolj kot znanstvena besedila pomembna poljudnoznanstvena in strokovna besedila ter univerzitetni učbeniki. Zato je za domače izrazje bolj smiselno kot z upiranjem znanstvenim objavam v lingui franci skrbeti s spodbujanjem slovenske poljudnoznanstvene literature (lahko tudi prevedene), prek slovenskih strokovnih objav (katerih obstoj tudi ob spodbujanju mednarodnosti pri znanstvenih objavah gotovo ni ogrožen, spodbuja pa ga tudi država (Demšar 2007: 95)), in s spodbujanjem slovenskih univerzitetnih učbenikov (kjer je zaradi nedobičkonosnega trga nujna spodbuda države).

Slovenska terminologija se torej vsekakor lahko razvija, tudi če se znanost objavlja pretežno v lingui franci. Res velja, da je v poljudnoznanstvenih besedilih terminologije manj kot v znanstvenih besedilih (Halliday 2004: 184–5), ker se zaradi ciljne javnosti brez razlage ne uporabljajo termini, za katere se ne more pričakovati, da bi jih laik poznal. Vendar se terminologija v poljudnoznanstvenih besedilih vseeno uporablja, še toliko bolj pa v strokovnih; ker strokovno delo v jezikoslovju uporablja teoretični aparat, se tudi strokovna jezikoslovna besedila terminologiji v lepi meri ne morejo izogniti. Če pa bomo imeli na račun mednarodne znanosti v končni fazi malo manj terminov z vsakega posameznega področja, kot smo jih imeli prej, pa lahko na to mirno gledamo z zavedanjem, da če bo pri nas znanost močna – za kar je mednarodnost predpogoj – se bomo znanstveno in posledično tudi strokovno ukvarjali z več področji kot sicer in bomo tako dobili vsaj osnovno terminologijo za več področij kot sicer.

Sklep

Objavljanje slovenističnega jezikoslovja v lingui franci je koristno za občo jezikoslovno znanost, saj take objave mednarodno jezikoslovje preverjajo in dograjujejo s podatki iz še enega jezika, kar lajša napredek znanosti; koristno pa je tudi za ožje slovenistično znanost, saj vodi v tesnejše navezovanje slovenističnega jezikoslovja na splošno jezikoslovno teorijo in v mednarodno primerljivost. Nenazadnje je koristno tudi za Slovenijo, saj omogoča veliko večji domet dognanj slovenskih raziskovalcev, mednarodno primerljivost slovenske znanosti in promocijo Slovenije s pomočjo znanosti. Hkrati sva trdila, da ko imamo v mislih znanstveno (in ne strokovno) delo, gotovo ne drži, da slovenistične teme niso mednarodno zanimive. Trdila sva tudi, da neobjavljanje oziroma zmanjšanje obsega objavljanja slovenistične znanosti v slovenščini ni škodljivo za občo

izkustvih. Sicer pa je jezikoslovje ovrglo tudi Whorfove ideje o radikalni različnosti indoevropskih jezikov in jezikov, kot je indijanski hopi (Pinker 1994: 55–82, Joseph, Love, Taylor 2001: 50–56, 7–16).

znanost, več ali manj pa tudi ni usodno za slovensko terminologijo, ki se bo v lepi meri razvijala v pedagoškem procesu in v poljudnoznanstvenih in strokovnih besedilih. Edino, kar je realno, je potencialna izguba enega področja rabe slovenščine, o čemer tu zaradi prostorske stiske nisva govorila; vendar tudi za ta pomislek ni povsem jasno, do kakšne mere je upravičen (za nekaj misli prim. Marušič, Žaucer 2007), kot tudi ne, zakaj smo to v raznih drugih primerih očitno pripravljeni sprejeti (npr. jezik letalske komunikacije).

Neglede na našteto ostaja dejstvo, da je status angleščine kot znanstvene lingue france anglofonskim znanstvenikom vsaj ta hip lahko prednost (Ammon 2007). A s stališča posameznega slovenskega slovenističnega znanstvenika, še manj pa s stališča slovenske slovenistične znanosti na splošno, gotovo ni smotrno, da z zapiranjem vrat neslovensko govorečemu svetu in z neobjavljanjem v mednarodnih jezikih žrtvujemo sami sebe, da bi poskušali v korist drugih delati svet, ki bi bil morda za odtenek pravičnejši, morda pa tudi neuresničljiv. Ko bo angleščina izgubila status jezikoslovne lingue france, se bo to po vsej verjetnosti zgodilo neodvisno od gibanj, kot je naše nasprotovanje znanstvenim objavam v lingui franci, kot se je to nekoč zgodilo latinščini, v fiziki še nemščini itn.

Literatura

AMMON, Ulrich, 2007: Global scientific communication. Open questions and policy suggestions. *AILA Review* 20. 123–133.

CARDINI, Filippo-Enrico, 2009: *Language and Thought: A linguistic and non-linguistic comparison between English and Italian in the domain of manner of motion*. Doktorska disertacija, Lancaster University.

DEMŠAR, Franci, 2007: Znanstvene objave v slovenskem in tujem jeziku. *Jezik in slovstvo* 52/5. 94–103.

HALLIDAY, M. A. K., 2004: *The language of science*. New York: Continuum.

IVELJA, Ranka, 2009: Univerza in kakovost. Najprej služba, potem skrb za narodov blagor ali kaj vejo Nizozemci o Šmarni gori. *Dnevnik, Dnevnikov Objektiv* 23. 5. 2009.

JOSEPH, John Earl, LOVE, Nigel, Taylor, Talbot, 2001: *Landmarks in Linguistic Thought 2: The Western Tradition in the Twentieth Century*. London/New York: Routledge.

KALIN GOLOB, Monika, 2009: Univerza med nacionalnim in globalnim: slovenski jezik v visokem šolstvu in znanosti. Ivšek, Milena (ur.): *Jeziki v izobraževanju*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 111–116.

KALIN GOLOB, Monika, STABEJ, Marko, 2007: Sporazumevanje v znanosti in na univerzi: uboga slovenščina ali uboga jezikovna politika? / Strategija univerze ter slovenščina kot znanstveni in učni jezik. *Jezik in slovstvo* 52/5. 87–90.

KOROŠEC, Tomo, 2007: Prispevek k razpravi o jeziku znanosti in visokošolskega izobraževanja na Slovenskem. *Jezik in slovstvo* 52/5. 93–94.

MARUŠIČ, Franc, ŽAUCER, Rok, 2007: *O vrednotenju znanstvenih objav v humanistiki*. Rokopis dosegljiv na http://www.p-ng.si/~fmarusic/pub/mar&zau_humanistika_kratka.pdf (v neavtorizirani verziji objavljeno kot *Lahkotnost objav v lokalnih revijah* v *Dnevnikovem Objektivu* 10. 11. 2007.).

PINKER, Steven, 1994: *The Language Instinct. How the Human Mind Creates Language*. New York: Morrow.

PINKER, Steven, 2007: *The Stuff of Thought. Language as a Window into Human Nature*. New York: Penguin Group.

SAJOVIC, Tomaž, 2008: Problem jezika v znanosti in visokošolskem izobraževanju ali problem znanosti in visokošolskega izobraževanja v Sloveniji? *Jezik in slovstvo* 53/1. 79–87.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 2007: Aktualna vprašanja slovenske univerze in znanstvene razprave v slovenščini. Orel, Irena (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24. Metode in zvrsti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 3–11.

ZUPAN SOSIČ, Alojzija/Louise, 2009: In English We Trust. *Delo* (priloga *Književni listi*) 13. 5. 2009. 21.

SLOVENSKO ZGODOVINSKO SLOVAROPISJE S KONCEPTUALNO-RAZVOJNEGA VIDIKA

Majda Merše
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 811.163.6'374-122

Na različno zasnovo že uresničenih in še pripravljanih slovarskih prikazov, ki spadajo v okvir zgodovinskega slovaropisja, so vplivala številna dejstva: predmet in cilj prikaza, obseg in kakovost gradivske osnove, število sodelujočih slovaropiscev, upoštevanje dosežkov sočasnega jezikoslovja itn. V prispevku so obširneje prikazani posodobitveni postopki, s katerimi je v različnih tipih zgodovinskih slovarjev sodobnemu uporabniku večstransko približana leksika prikazovanega obdobja iz preteklosti.

slovaropisje, zgodovina slovenskega jezika, tipi zgodovinskih slovarjev, slovaropisna metodologija, posodobitveni postopki

The different designs of the already realised and forthcoming dictionary entries that are part of Slovene historical lexicography have been influenced by numerous factors such as the subject and aim of the entry, the volume and quality of the gathered material, the number of collaborating lexicographers, the linguistic achievements of the time, and so on. The paper deals extensively with update procedures from different types of historical dictionaries which present to the modern user the lexis of a given historical era.

lexicography, history of the Slovene language, types of Slovene historical dictionary, methodology of lexicography, update procedures

1 Razvoj slovenskega zgodovinskega slovaropisja[1] je mogoče zasledovati od Pleteršnikovega slovensko-nemškega slovarja dalje (1894–1895), sklenjeno pa šele v zadnjih desetletjih. Slednje je posledica dejstva, da so se šele po drugi svetovni vojni postopno uresničile ideje o institucionalni organiziranosti slovarskega dela, ki naj bi med drugim privedla tudi do zahtevnejših slovarskih predstavitev starejših obdobij rabe slovenskega (knjižnega) jezika.

1.1 Načrtnemu izpisovanju slovenskega besedja iz najstarejših tiskanih in rokopisnih večjezičnih slovarjev (npr. iz obeh Megiserjevih slovarjev iz let 1592 in 1603, iz Kastelec-Vorenčevega rokopisnega slovarja, 1680–1710 itn.) ter del s slovarskimi seznami (npr. Registra Dalmatinove *Biblije* (1584) in slovarskih seznamov Bohoričeve slovnice) so sledili obrnjeni slovarji in preurejeni slovarski seznami slovenskih besed, navedenih v delih 16. stoletja. V novejšem času je tudi pot do tovrstnih slovarskih opisov močno skrajšala uporaba računalnikov (prim. Karničarjevo preobrnitev Gutsmannovega nemško-slovenskega slovarja, 1999).

1.2 V okviru različnih publikacij je bilo slovarsko predstavljeno tudi besedje, uporabljeno v najstarejših rokopisnih spomenikih (npr. v

1 Obravnava se omejuje le na pravo zgodovinsko slovaropisje, etimoloških in dialektoloških slovarjev, ki so tudi sestavni del »zgodovinskega cikla«, pa ne vključuje.

Brižinskih spomenikih, *Stiškem rokopisu*, v slovenskih mestnih prisežnih besedilih itn.).

1.3 Kot manj zahtevno obliko zgodovinskega slovaropisja je mogoče obravnavati sezname izbranih, težje razumljivih besed s pripisanimi sopomenskimi pojasnili, dodane izdajam nekaterih starejših besedil z namenom, da bi bila sodobnemu uporabniku lažje razumljiva (npr. slovarček v knjigi *Slovenski protestantski pisci* (Rupel 1966)). Seznami, ki so rezultat individualne presoje glede stopnje uporabnikove pomenske predstavljivosti v obravnavanih besedilih zajetega besedja, logično kažejo na različna izbirna merila. Na sezname so najpogosteje uvrščene iz nemščine prevzete besede (npr. *ajd*, *andoht*, *erbič*, *falš* itn.), redkeje besede, prevzete iz latinščine, večkrat tudi besede, ki jih današnjemu uporabniku odtujuje glasovna podoba izpred stoletij ter nepoznavanje kasneje opravljenih razvojnih procesov[2] (npr. *bozi* 'ubogi', *čest* 'čast', *jegrača* 'igrača') itn. Na slovaropisno nezahtevnost tovrstnih seznamov kaže tudi metodološka neizčiščenost, saj je npr. praksa združevanja, ki je s ponovitvami prerasla v pravila, nedosledno izpeljana.

1.3.1 Veliko zahtevnejšo vsebinsko zamisel in slovaropisno izvedbo pa nasprotno izkazuje Slovarček manj znanih izrazov, ki v povezavi z izbranimi, tematsko oblikovanimi skupinami izpričanih (večinoma terminoloških) poimenovanj (npr. vladarskih naslovov, občih oblastnih pojmov itn.) obvestilno dopolnjuje spletno izdajo *Mestnih prisežnih besedil v slovenskem jeziku do začetka 16. stoletja* (Golec 2009).

1.4 Sredi sedemdesetih let 20. stoletja so stekle priprave na izčrpen slovar del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. S popolnim izpisom vseh ohranjenih protestantskih del ter slovenskega besedja iz obeh Megiserjevih slovarjev je bilo zbrano celovito gradivo, ki omogoča večravninski prikaz besedja. Z objavo sta postala splošno dostopna vsaj dva delna rezultata načrtovanega dela: poskusni snopič slovarja (2001) in besednovrstno-slovnični popis besedja, uporabljenega v slovenskih biblijskih prevodih 16. stoletja (2006). Na osnovi redakcije Vilka Novaka, ki je bila opravljena v letih 1981–1987, je bil za tisk pripravljen *Slovar stare knjižne prekmurščine* (2006). Izdelan je na osnovi gradiva, zbranega deloma s popolnim izpisom, večinoma pa s kombinacijo popolnega in izbirnega izpisa 25 izbranih del, ki so se zvrstila v 170 letih (1715–1886). Leta 2006 je izšel tudi Snojev *Slovar jezika Janeza Svetokriškega* (2006), ki ga je mogoče obravnavati tudi kot zgodovinski avtorski slovar[3] itn.

2 Na različno zasnovo že uresničenih in še pripravljanih slovarskih prikazov, ki spadajo v okvir zgodovinskega slovaropisja, so vplivala številna dejstva, zlasti pa: predmet in cilj prikaza, obseg in kakovost gradivske osnove, število sodelujočih slovaropiscev, upoštevanje dosežkov sočasnega jezikoslovja, zlasti pa leksikologije in slovaropisja.

2.1 Razlike med slovarji različnih tipov so pričakovane, odkrila pa jih je tudi primerjava slovarjev istega tipa (npr. obrnjenih, razlagalnih itn.). Razlikovalne značilnosti posameznega slovarja so posledica različne zasnove in različne izvedbe.

2.1.1 Pleteršnikov slovensko-nemški slovar npr. izkazuje z navedbo virov za rabo posameznih besed in njihovih pomenov časovno perspektivo, ki neredko sega nazaj do začetkov

2 Gre npr. za palatalizacijo, slabljenje nenaglašenih samoglasnikov, različne odraze naglašenih samoglasnikov, disimilacijsko preoblikovanje soglasnikov in soglasniških skupin itn.

3 Slovar je nastal na osnovi popolnega računalniškega izpisa prve in pete ter delnih izpisov druge, tretje in četrte knjige pridig Janeza Svetokriškega (Snoj 2006: VIII).

slovenskega knjižnega jezika. Vendar Pleteršnik, ki je opravil zahtevno uredniško delo pri slovarju, v uvodu navaja, da slovar ni mogel biti zamišljen kot pravi zgodovinski slovar, ki bi prikazoval razvoj slovenskega besednega zaklada v minulih stoletjih, saj je bilo zanj na osnovi različne metodologije zbrano zelo različno gradivo. Slednje je omogočalo zasledovanje cilja, ki ga je Pleteršnik izpostavil tudi kot osnovno uredniško načelo: v razumnih mejah »sprejeti, kar se v literaturi nahaja in kar narod govori« (PS 1894: VII). Preverjanje navedkov iz del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja je npr. pokazalo, da le-ti ne morejo povsem natančno zrcaliti tedanje rabe, saj je bilo opravljenih več raznovrstnih prilagoditev in posodobitev izpisov, ki tudi niso opremljeni z lokacijami (prim. Merše 2008).

2.1.2 Na različnost obrnjenih zgodovinskih slovarjev je v veliki meri vplivalo avtorstvo (Merše 2000: 156–160). Obrnjeni Megiserjev slovar iz leta 1592, ki ga je izdelala Annelies Lägreid, je npr. obogaten s podatki o kasnejših slovarjih, v katerih so bile iztočnice iz Megiserjevega slovarja še prikazane. Jože Stabej pa se je pri preverjanju virov za Megiserjev *Thesaurus polyglottus* omejil na sočasna dela slovarskega značaja. Med obrnjene slovarje spada tudi slovarsko urejeni seznam besed, ki so (označene z zvezdico) na desnem ali levem robu Dalmatinove *Biblije* 1584 pojasnjevale enako označene besede v biblijskem besedilu (Stabej 1976: 107–131), le da gre v tem primeru za slovensko-slovenski slovarček. Njegova posebnost je kontekstualno navajanje pojasnjevane besede in njene robne sopomenke z oznako lokacije. Med obrnjenimi slovarji metodološko novost uresničuje Karničarjeva računalniška preobrnitev Gutsmannovega slovarja. Odsotnost dodatnih slovničnih obvestil – iztočnice niso besednovrstno opredeljene, enakoizraznice niso razvidneje označene, različice niso povezano prikazane itn. – izravnava brezhibno izpeljana preobrnitev, pri kateri so se v vlogi iztočnic znašle vse pojavitve slovenskih besed iz prvotnega ustreznično razdelka. Abecedno so urejene tudi vse besedne zveze. Njihovo navajanje predstavlja bogastvo povezav, v katerih so nastopali samostalniki in glagoli.

2.1.3 Med razlagalnimi slovarji po nekaterih značilnostih izstopa Snojev *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*: v ospredju je prikaz oblik pregibnih besed, pomenska razčlenjenost besed je le okvirna. Med posebnosti slovarja spadajo številne podatkovne razširitve slovarskih sestavkov, kar je element enciklopedičnih opisov. Strokovno specializiranost avtorja pa razkrivajo zelo uporabna, jedrnata etimološka pojasnila.

3 Uporabniki običajno segajo po tovrstnih slovarskih priročnikih v želji, da bi dobili pomensko pojasnilo za konkretno besedo, uporabljano v določenem besedilu ali v določenem obdobju iz slovenske (knjižno)jezikovne preteklosti, lahko tudi za katero izmed njenih oblik ali za katero od slovničnih lastnosti, ki se vežejo nanjo.

3.1 Sodobnim uporabnikom večine tovrstnih priročnikov je pot do iskanega podatka olajšana s številnimi posodobitvenimi postopki, ki so metodološka značilnost zgodovinskega slovaropisja. Obvestilnost priročnikov širijo tudi dodana slovnična pojasnila, ki številčno in vrstno naraščajo sorazmerno z zahtevnostjo koncepta slovarja. Zahtevnejšo zasnovo slovarja, ki stremi k celovite(jše)mu prikazu rabe besedja (npr. po pisni, glasoslovni, besedotvorni, skladenjski, pomenski, stilistični plati), pa pogojuje zadostna gradivska osnova. Najširšo slovarsko obvestilnost omogočajo popolni izpisi vseh obstoječih del, kakršni so bili npr. izdelani za *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*.

3.2 Razdaljo med uporabnikom znanim in uporabljanim besedjem ter nepoznanimi ali nerazumljenimi pojavi iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika omiljajo naslednji posodobitveni postopki:

– Izpostavitev iztočnice, ki je pisno in glasoslovno posodobljena, je značilna za vse tipe zgodovinskih slovarjev. Tiskovno je večinoma poudarjena. Pri pregibnih besedah so navedene izhodiščne oblike: imenovalnik ednine pri samostalnikih, nedoločnik pri glagolih, oblika za moški spol pri pridevniških besedah.[4]

– Med pričakovane informacije spadajo zanesljive besednovrstno-slovnične opredelitve besed. Preprosteje zasnovani slovarčki, ki imajo predvsem namen seznaniti s slovenskim besedjem, uporabljenim na različnih mestih izpisovanega dela (npr. v ponazoritvenih trojezičnih seznamih Bohoričeve slovnice) ali znotraj starejšega slovarskega seznama (npr. v Registru Dalmatinove *Biblije*), so z besednovrstnimi oznakami le deloma oz. posredno označeni[5] ali pa besednovrstnih opredelitev sploh nimajo. Na besedno vrsto posredno kažejo tujejezične ustreznice ter skladenjski položaj iztočnice v daljših navedkih. Opredelitve praviloma zrcalijo slovnična spoznanja iz časa nastanka slovarskega priročnika, hkrati pa kažejo značilnosti jezikovnega sistema, uresničenega v prikazovanem obdobju ali le v posameznem delu iz tega obdobja.[6]

– Pri besedah, oblikah in zgradbah, ki jih je mogoče zadovoljivo pojasniti le z upoštevanjem njihove prevzetosti ali kalkiranosti, je nujna predstopnja večstranskega slovarskega prikaza tudi jezikovnoprimerjalno ugotavljanje njihove zgradbe in sestavin ter seznanjenost z razvojno stopnjo vplivnega jezika.

– Z raznovrstnimi oznakami so praviloma ločene enakoizraznice. Od te prakse nekoliko odstopa preobrnitev Gutsmannovega slovarja, kjer se enakoizraznice ločijo po pripisanih nemških razlagah.

– Pričakovana sestavina zgodovinskih slovarjev so tudi opozorila na pisno in izgovorno ter oblikoslovno in tvorbeno variantnost, ki je značilnost prikazovanega dela/del ali obdobja. V slovarjih je docela samoumevno opozorjeno na besedotvorno variantnost, saj je slednja razumljena kot del besednega zaklada, običajno tudi na glasoslovno, pri popolnejših slovarjih tudi na oblikoslovno,[7] redkeje na pisno, saj bi bilo prikazovati slednjo pri vsaki leksikalni enoti zaradi številnih variant prezahtevno, hkrati pa zaradi možnosti posebne predstavitve v uvodu tudi neekonomično. Na zbirno mesto obravnave glasoslovnih variant, ki ga uvaja posodobljena iztočnica, je običajno pokazano s kazalčnim geslom. Vendar tudi kazalčna gesla v različnih zgodovinskih slovarjih lahko opravljajo različno vlogo. V Stabejevem slovarskem prikazu slovenskega besedja iz Bohoričeve slovnice spadajo t. i. kazalke med

4 Drugačno prakso izkazujejo slovarski prikazi besedja, uporabljenega v slovenskih rokopisnih spomenikih. Zelo premišljeno zasnovo npr. izkazuje slovar *Brižinskih spomenikov*, kjer so iztočnice vse besedne enote oz. vse izpričane oblike posameznih besed. Navedene so v izvirnem zapisu in opremljene z vsemi določljivimi slovničnimi oznakami: npr. ***naboiachu*** *dov., 3. mn. impf.* (141). Če gre za neizhodiščno obliko pregibne besede, je s kazalko pokazano, pod katero zbirno iztočnico je predstavljena.

5 V Stabejevem slovarskem seznamu robnih pojasnil iz Dalmatinove *Biblije* 1584 je na besedno vrsto, to je na samostalnik, posredno opozorjeno le z oznako spola: npr. *ajfer -fra m* (Stabej 1976: 107).

6 Pri pripravi besednovrstno-slovničnega popisa besedja, uporabljenega v slovenskih biblijskih prevodih 16. stoletja, je bilo med drugim treba analitično natančno določiti tudi obseg besedja, ki uresničuje povedkovniško funkcijo, prepoznati in določiti razmerja med vrstami veznikov, ki se razlikujejo od stanja v sodobnem knjižnem jeziku itn. V *Slovarju stare knjižne prekmurščine*, ki je nastajal dve desetletji prej, so npr. navedena le gesla klasičnih besednih vrst, brez povedkovnikov.

7 V *Slovarju stare knjižne prekmurščine* npr. določna in nedoločna oblika pridevnika nista obravnavani kot dvojnici: iztočnično je izpostavljena tista, ki prevladuje v rabi, zajeti deloma s popolnim, večinoma pa z izbirnim izpisom.

večnamenske urejevalne postopke: z njimi je pokazano na mesto obravnave različnih glasoslovnih variant (npr. *ardeč v.* (= vide) *rdeč*), na mesto obravnave oblik in tvorjenk, ki niso iztočnično osamosvojene (npr. *berejoč v. brati – beroč*, boginja (*dea*) *v. bog – bogovi*, *S 57* itn.), občasno pa je z njimi pokazana (obratna) pot od uporabniku bolj znane, razvojno spremenjene, sodobne različice k tisti, ki je izpričana v besedilu iz 16. stoletja (npr. *bober v. beber*) itn. Upoštevanje sodobnega stanja in ustvarjanje kazalčnih povezav s stanjem v 16. stoletju je splošno uveljavljeni urejevalni postopek v obrnjenem slovarju Annelies Lägreid. V *Slovarju jezika Janeza Svetokriškega* je povezanost med glasoslovnimi različicami izpeljana s puščicami (npr. med *keteri* in *kateri*, *izbrati* in *zbrati* itn.).

4 Ker postajajo po zaslugi računalniške tehnologije in svetovnega spleta tudi slovenska besedila, nastala v preteklih stoletjih, vse lažje dostopna, bo predvidoma naraščala tudi potreba po njihovem razumevanju, ki ji bodo lahko zadostili le široko obvestilni slovarski priročniki.

Literatura in viri

GOLEC, Boris, OGRIN, Matija (ur.), 2009: *Mestna prisežna besedila v slovenskem jeziku do začetka 19. stoletja*. Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU. <http://nl.ijs.si/e-zrc/prisege/.>

KARNIČAR, Ludvik, 1999: *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter von Oswald Gutsmann, Klagenfurt 1789*. Auf Slowenisch-Deutsch umgekehrt und bearbeitet von Ludwig Karničar. Gradec: Institut für Slawistik der Universität Graz (Slowenische Forschungsberichte 3).

LÄGREID, Annelies, 1967: *Hieronymus Megiser, Slowenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch*. Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592, Bearbeitet von Annelies Lägreid. Wiesbaden: Otto Harrassovitz.

MERŠE, Majda, 2000: Dosežki in naloge slovenskega zgodovinskega slovaropisja. Jan, Zoltan (ur.): *Zbornik slavističnega društva Slovenije 10*. Ljubljana. 155–166.

MERŠE, Majda, 2008: Gradivska problematika zgodovinskega slovaropisja (ob Kreljevem in Juričičevem besedju v Pleteršnikovem slovarju). Jesenšek, Marko (ur.): *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. Maribor (Zora 56). 307–325.

NOVAK, Vilko, 2006: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

PLETERŠNIK, Maks, 1894/95: *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana: Knezoškofijstvo.

RUPEL, Mirko, 1966: *Slovenski protestantski pisci*. Druga, dopolnjena izdaja. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

SNOJ, Marko, 2006: *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU (Dela / Opera SAZU 49/7).

STABEJ, Jože, 1971: Slowenisch-lateinisches-deutsches (zum Theil) Wörterbuch der Grammatik von Adam Bohorič. *Adam Bohorič, Arcticae horulae, Die erste Grammatik der slowenischen Sprache, Wittenberg 1584. II. Teil: Untersuchungen*. München: Dr. dr. Rudolf Trofenik. 144–206.

STABEJ, Jože, 1976: Wörterverzeichnis der Sprachbemerkungen und des Registers in der Biblia Dalmatins 1584. *Jurij Dalmatin, Biblia 1584. II. Teil: Abhandlungen*. München: Dr. dr. Rudolf Trofenik. 101–181.

ZOR, Janez, JAKOPIN, Franc, LOGAR, Tine, 1992: Slovar. *Brižinski spomeniki*. Znanstvenokritična izdaja. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede. 130–160.

SPECIALIZIRANI JEZIKOVNI KORPUSI IN FUNKCIJSKA ZVRSTNOST

Vesna Mikolič
Fakulteta za humanistične študije Koper, Koper

UDK 811.163.6'322:811.163.6'42:796.5

Gradnja specializiranih jezikovnih korpusov pomeni nujo in priložnost, da se na osnovi širokega nabora besedil v dejanski rabi na posameznih predmetnostnih področjih nanovo preveri, kateri so ključni elementi funkcijskosti in jezikovne členjenosti. V prispevku na osnovi primera gradnje specializiranega jezikovnega korpusa na področju turizma odpiramo vprašanje definicije funkcijske jezikovne zvrstnosti in v njenem okviru strokovnih jezikov ter podajamo utemeljitev têrminov *področna jezikovna* in *besedilna zvrstnost* ter posledično têrminov *področni govor*, *področna besedila* in *področni jeziki*.

diskurz, funkcijska jezikovna zvrstnost, besedilna zvrstnost, specializirani jezikovni korpusi, turizem

The building of specialised corpora represents an opportunity to verify, on the basis of a wide range of authentic texts in various fields of activity, the key elements of language function and variation. The article uses the example of building a specialised corpus in the field of tourism to address the problem of the definition of register variation, and languages for specific purposes within this frame, and offers arguments for the terms *register* and *genre variation* and, consequently, the terms *discourse*, *discourse-specific texts* and *discourse-specific languages*.

discourse, register variation, genre variation, specialised corpora, tourism

1 Uvod

Za razliko od splošnih referenčnih jezikovnih korpusov predstavljajo specializirani korpusi jezik v določeni funkciji oziroma jezik v okviru določenega predmetno-pojmovnega področja, torej predstavljajo omejeni, glede na vrsto specializiranega korpusa točno določeni del jezika (Gorjanc, Logar 2007: 640). Vendar pa je ravno zaradi te specializiranosti pomembna natančna določitev predmetnostnega področja in kriterijev nabora besedil, pri čemer se neobhodno srečamo s problematiko funkcijske zvrstnosti. Že sama definicija funkcijske jezikovne členjenosti gre namreč lahko v več smeri, bodisi se osredotoča na namen oziroma funkcijo, ki jo opravlja posamezna zvrst jezika in ki to zvrst povratno določa, bodisi je poudarek na skupini jezikovnih sredstev na posameznem predmetno-pojmovnem ali strokovnem področju. Prav tako se odpira vprašanje o razmerju med jezikovno in besedilno/diskurzivno členjenostjo oziroma zvrstnostjo in o različnih tipologijah v okviru le-teh. Slovenistična jezikoslovna zavest o jezikovni členjenosti – in v njenem okviru o funkcijski zvrstnosti – je zorela postopno, danes pa se zdi, da je tozadevni konceptualno-terminološki aparat potreben ponovnega premisleka. V nadaljevanju tako na osnovi primera gradnje specializiranega jezikovnega korpusa na področju turizma[1]

1 Korpus je nastal v okviru projekta Večjezični korpus turističnih besedil – informacijski vir in analitična baza slovenske naravne in kulturne dediščine, tj. temeljnega raziskovalnega projekta UP ZRS, financer: ARRS,

odpiramo vprašanje definicije funkcijske jezikovne in besedilne zvrstnosti ter v njenem okviru strokovnih jezikov in besedil. Vzporedno z začetkom gradnje specializiranih korpusov se namreč slovenistika mora ponovno ali še bolj intenzivno kot doslej posvetiti tem konceptom, ki se bodo v nasprotnem primeru še naprej nekritično, brez stika z jezikovno dejanskostjo, ki ga nedvomno omogočajo prav jezikovni korpusi, prenašali tudi v pedagoško sfero in kot taki mladim generacijam oteževali spoznavanje uporabnosti slovenskega jezika na številnih področjih njihovega vsakdanjega življenja in v najrazličnejše namene.

2 Besedilna zvrstnost turističnega korpusa

Pri gradnji večjezičnega korpusa turističnih besedil je bilo nujno ločevanje besedil glede na področja in vrste turizma ter glede na sporočanjski namen in druge okoliščine.

2.1 Besedilna zvrstnost glede na področja in vrste turizma

Turizem je izrazito sestavljena dejavnost, ki jo poleg turistične industrije kot turistične dejavnosti v ožjem pomenu besede sestavljajo tudi dejavnosti na skoraj vseh družbenih področjih. Tako poleg turistične industrije vstopajo v okvir turistične dejavnosti tudi družbena področja in vede, kot so: ekonomija, pravo, geografija, zgodovina, umetnost, umetnostna zgodovina, arhitektura, urbanistično in regionalno planiranje, antropologija, sociologija, komunikologija, jezikoslovje, psihologija, etnologija, kemija, medicina, botanika, ekologija, agronomija, gozdarstvo, veterinarstvo, lovstvo, ribištvo, kulinarika, šport, alpinizem, jamarstvo, javna uprava, zdravstveno varstvo in zdravstveno zavarovanje, javna varnost in policija, promet, logistika, zaposlovanje, vzgoja in izobraževanje, prostočasne dejavnosti, publicistika. Seznam je delno povzet po Goeldner in Brent Richie (2003: 23–25) ter dopolnjen še z nekaterimi turističnimi področji, ki jih v okviru 20 pomenskih področij (*semantic fields*) navaja Tezaver turizma in prostočasnih dejavnosti Svetovne turistične organizacije (Thesaurus 2001), in nekaterimi področji, ki so se zdela še relevantna za turistično dejavnost ob pregledu področij dela vseh ministrstev slovenske vlade (spletne strani ministrstev).

Vsa ta družbena področja in vede se srečujejo v okviru različnih vrst turizma, ki izpostavljajo točno določeno turistično ponudbo. Ob pregledu obstoječih delitev posameznih vrst turistične dejavnosti je bil za potrebe označevanja besedil v sklopu obravnavanega korpusa v veliki meri upoštevan že omenjeni *Tezaver turizma in prostočasnih dejavnosti* (Thesaurus 2001), ki s svojim podrobnim vsebinskim razločevanjem turističnih dejavnosti jasno definira poglavitne vrste te družbene dejavnosti (24 vrst turizma). Izbrano zvrstno delitev Svetovne turistične organizacije smo dopolnili še s šestimi dodatnimi vrstami turizma, relevantnimi za naš prostor, in splošno kategorijo »turizem«, v katero so bila uvrščena besedila, ki jih bodisi zaradi pomanjkanja ključnih pojmov bodisi zaradi prepletanja več vrst turizma ni bilo mogoče umestiti v posamezno zvrst besedil. Tako se besedila glede na vrsto turizma v obravnavanem korpusu razvrščajo v zvrsti, kot so: religiozni turizem, kulturni turizem, poslovni turizem, pustolovski turizem, industrijski turizem, kmečki turizem, zdraviliški turizem itn. (prim. Mikolič, Beguš, Dukič, Koderman 2008: 62–64).

V korpusu turističnih besedil smo besedila razvrščali in označevali samo glede na vrsto turizma in ne glede na družbeno področje, saj se različna področja vključujejo v različne vrste turizma. Področje pa postane lahko relevantno

nosilka: dr. Vesna Mikolič, 2006–2008. Oblikovani slovensko-angleški-italijanski jezikovni korpus, ki zajema 30.000.000 besed, je osnova za nadaljnje delo v okviru aplikativnega raziskovalnega projekta Turistični terminološki slovar istega izvajalca, financerja in iste nosilke v letih 2008–2011. Cilj tega projekta je na osnovi urejenega korpusa turističnih besedil zbrati terminologijo turizma in jo urediti v slovarski format.

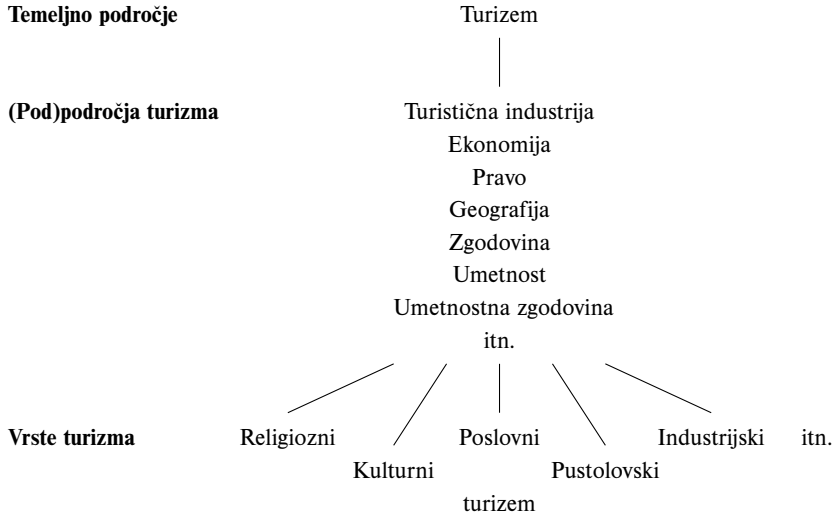

Slika 1: Področja in vrste turizma.

kot kvalifikator posameznega têrmina (npr. gotski stil – umetnostna zgodovina), zato je določanje področja pomembno v fazi identificiranja têrminov v procesu priprave terminološkega slovarja.

2.2 Besedilna zvrstnost glede na sporočanjski namen in druge okoliščine

Tipologija turističnih besedil, ki smo jo uporabili kot osnovo za označevanje besedilne zvrstnosti glede na sporočanjski namen in druge okoliščine, sledi osnovni štiričlenski razvrstitvi besedilnih zvrsti z različnimi vplivanjskimi vlogami na spoznavne, sporazumevalne, izvršilne in umetnostne besedilne zvrsti[2] ter nadaljnji razvrstitvi glede na sporočanjski namen, naslovnika, referenco, prenosnik/medij/obliko na znanstvena, strokovna, poslovna, publicistična, oglaševalska in pravna besedila na področju turizma (Mikolič 2007a, Mikolič 2007b).[3]

Turistična besedila se z vidika namena oziroma uresničevanja osnovne vplivanjske vloge razvrščajo med spoznavne, sporazumevalne in izvršilne besedilne zvrsti. Tako na osnovnem nivoju razlikovanja besedil obravnavani korpus, enako kot referenčni korpus Fidaplus, ločuje med »umetnostnimi« in »neumetnostnimi«

2 Pri osnovni razvrstitvi besedil glede na sporočanjski namen smo se oprli predvsem na predhodne razvrstitve ilokucijskih dejanj po Austinu in Searlu, Brinkerju in Skubicu (v: Mikolič 2007a). Slednji v svojem zadnjem delu pri obravnavi funkcijske zvrstnosti izpostavi povezavo med ustanovo in diskurzom in se ukvarja z razčlembo diskurzov glede na način učinkovanja; ti se s tega vidika delijo na pragmatični in performativni diskurz, kognitivni diskurz, imaginativni diskurz.

3 Ko smo v prispevku *Tipologija turističnih besedil s poudarkom na turističnooglaševalskih besedilih* (Mikolič 2007b) oblikovali kriterije za razvrščanje turističnih besedil, naslovnika nismo posebej omenjali, pač pa smo le-tega opazovali v povezavi z referenco kot določeno interesno skupnost, vendar pa se nam predvsem z vidika razločevanja naslovnika na relaciji med množičnim/javnim in individualnim/zasebnim naslovnikom zdi le-tega pomembno uvrstiti kot samostojen kriterij. Prav tako je treba opozoriti, da v korpus za zdaj nismo zajeli praktičnosporazumevalnih besedil s področja turizma, tj. besedil, ki so v glavnem zasebna, o turizmu govorijo z izkušenjskega vidika in so večinoma govorjena, zaradi česar jih je tudi težje pridobiti.

besedili, pri čemer prvih korpus turističnih besedil ne vključuje. Besedila se dalje delijo na šest velikih skupin: znanstvena (besedila s spoznavno vlogo), strokovna, poslovna, publicistična, oglaševalska (vsa sodijo med besedila s sporazumevalno vlogo), pravna (besedila z izvršilno vlogo) (za nadaljnjo delitev besedilnih vrst v okviru teh šestih skupin glej Mikolič, Beguš, Dukič, Koderman 2008: 62).

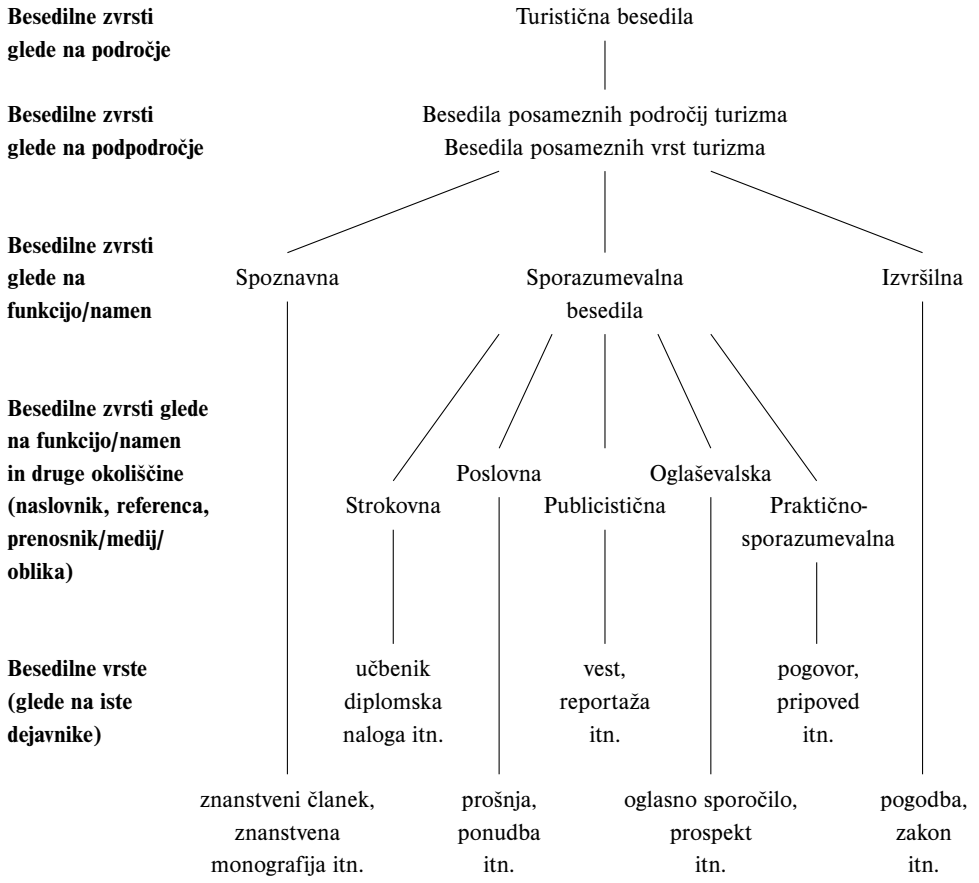

Slika 2: Besedilna zvrstnost na področju turizma.

3 Področna jezikovna in besedilna zvrstnost

Pri gradnji specializiranega korpusa se torej gibljemo v sferi določenega predmetno-pojmovnega področja, ki je, kakor je razvidno iz primera gradnje turističnega korpusa, lahko zelo razvejano in mnogoplastno. Različne besedilne zvrsti in vrste se oblikujejo v okviru določene področne sfere, ki tako določa tudi rabo jezikovnih zvrsti in sredstev. Tu se torej odpre vprašanje razlage funkcijske jezikovne členjenosti in posledično z njo povezane terminologije.

Sodobno jezikoslovje se je od praške šole, ki je oblikovala teorijo zvrstnosti, temelječi na funkciji jezika, vse do danes veliko ukvarjalo s koncepti in poimenovanjem obravnavnega področja. Zdi se, da se v sodobnem jezikoslovju

pozornost od funkcijskih jezikovnih zvrsti vedno bolj preusmerja na proučevanje besedila in diskurza, pri čemer se izpostavlja pomen diskurzivne skupnosti (*discourse community*). Po Swalesu diskurzivno skupnost kot skupino s posebnimi interesi (*specific interest group*) določajo skupni namen in mehanizmi njenega delovanja in komunikacije, poznavanje za skupnost relevantnih vsebin, raba določenih besedilnih zvrsti in vrst, tj. žanrov, ter določenih jezikovnih sredstev. Analiza žanrov (*genre analysis*) je potemtakem vpogled v delovanje jezika na določenem področju (*setting*) (Swales 2000: 24–27, povzetek na platnici).

Na tem mestu ne moremo mimo Hallidayevega opisa treh ključnih dejavnikov, ki delujejo na besedilo/diskurz; to so: 1. področje (*field*), ki je opredeljeno kot vrsta dejavnosti, v okviru katere deluje diskurz, 2. ton (*tenor*), ki ga določajo družbene vloge udeležencev, 3. način (mode), ki predstavlja način tvorbe besedil glede na namen in prenosnik/ medij sporazumevanja. Delovanje vseh teh dejavnikov se odraža skozi register/zvrst (*register*) (Halliday v: Swales 2000: 40). Pojmovanje zvrstnosti, kot ga je razvilo funkcijsko jezikoslovje, tako delno presega dihotomijo socialne in funkcijske zvrstnosti, ki izhaja iz praške teorije funkcijske zvrstnosti, katero je prevzelo tudi slovensko jezikoslovje. Ne glede na to osnovno različnost konceptov jezikovne zvrstnosti želimo izpostaviti predvsem pomen, ki ga Halliday namenja t. i. področju (*field*).

Za jezik določenega družbenega področja sta se v angleščini v zadnjih dveh desetletjih uveljavila poleg pojma register (*register*) še pojma specializirani jezik (*specialised language*) in jezik za posebne namene/potrebe (*language for special purposes*; v zadnjem času je *special* zamenjal *specific*, s čimer so še bolj izpostavili posebne potrebe udeležencev v sporazumevalnem procesu) (Balboni 2000: 10–11; Swales 2000: 1–8). Slednji je v rabi predvsem na področju jezikovnega učenja in poučevanja, kjer srečamo še celo vrsto têrminov, povezanih s poučevanjem t. i. jezikov stroke ali strokovnih jezikov, kot so: poučevanje jezika specifičnega področja – *field-specific language training*, tečaji jezika specifičnega področja – *field-specific language courses*, besedišče specifičnega področja – *field-specific vocabulary* (prim. Schmitt 2000: 37; Orbislingua.com). V okviru leksikologije in leksikografije pa se za terminološke slovarje pojavljata angleška têrmina slovar jezika za posebne namene/potrebe – *language for specific purposes dictionary* ali specializirani slovar – *specialised dictionary*; tak slovar je opredeljen kot slovar, ki ima namen opisati eno ali več zvrsti, ki jih uporabljajo strokovnjaki na specifičnih predmetnih področjih, lahko pa so takšni slovarji namenjeni tudi nestrokovnjakom, ki jih določeno področje zanima iz takega ali drugačnega vzroka. Če slovar pokriva eno samo področje, ga lahko imenujemo enopodročni slovar (*single-field dictionary*), če pokriva več področij, je to večpodročni slovar (*multi-field dictionary*), če pokriva samo nekatera podpodročja širšega področja, pa je to podpodročni slovar (*sub-field dictionary*) (Nielsen 1994, Bergenholtz/Tarp 1995). V sintagmi z jezikovnim korpusom v angleški literaturi srečamo v glavnem prilastek specializirani (*specialised corpus*).

Tudi v drugih nacionalnih jezikoslovnih terminologijah srečamo celo vrsto konceptov in posledično številne têrmine; npr. v italijanskem jezikoslovju najdemo od jezika za posebne potrebe (*lingua per scopi speciali/specifici*), preko tehnolekta, podkoda, področnega govora (*technoletto*, *sottocodice*, *linguaggio settoriale*) do mikrojezika, specializiranega mikrojezika, področnega mikrojezika in znanstvenopoklicnega/strokovnega mikrojezika (*microlingua*, *microlingua di specialità/specializzazione*, *microlingua settoriale*, *microlingua scientifico-professionale*) (Balboni 2000: 8–14).

Slovensko terminologijo s tega področja lahko razumemo v kontekstu razvoja funkcijske zvrstnosti v slovenskem jezikoslovju. Za Voduškom, ki je vzrok jezikovne diferenciacije

videl v obstoju različnih družbenih skupin, poklicnih in stanovskih, se je razlaga funkcijske jezikovne členjenosti osredotočila tako na funkcijo, s katero je razumljen namen oz. vloga, ki jo opravlja posamezna zvrst jezika in ki to zvrst povratno determinira, kot na same skupine jezikovnih sredstev. Praška šola je uvedla dvobesedni têrmin funkcijski jezik, kasneje funkcijski stil, ki ga je na Slovenskem najprej uporabil Urbančič, ko je uvedel oznako jezikovni stil. Toporišič najprej govori o zvrsteh (têrmin je sposojen iz literarne teorije), nato o proznih zvrsteh in šele zatem o funkcijskih, kot možno alternativo slednjim pa navaja tudi prilastek področne (zvrsti).[4] V novejšem obdobju srečamo še Skubičevo oznako govor, kasneje diskurz. Vedno pogostejše so tudi obravnave besedilne in diskurzne zvrstnosti (Dukič 2009: 28–29).

V okviru jezikovne in besedilne oz. diskurzivne zvrstnosti so se torej ustalili pojmi jeziki, zvrsti, besedilo in diskurz. Po praški šoli je bil prevzet koncept funkcijskih zvrsti, ko je govora o mikrojezikih, ki se oblikujejo predvsem glede na sporočanjski namen. Vendar pa je, kot je bilo predstavljeno ob primeru gradnje turističnega korpusa, funkcija/namen samo eden, čeprav pomemben kriterij pri oblikovanju besedilnih zvrsti in vrst ter izbiri jezikovnih sredstev, poleg tega se v okviru enega samega področja (in njegovih podpodročij) uresničujejo različne funkcije/nameni. Prav tako že vstop na določeno področje predvideva oblikovanje določenih besedilnih zvrsti in vrst ter izbiro določenih jezikovnih sredstev, saj se v okviru nekega področja vzpostavlja diskurzivna skupnost, ki oblikuje diskurz z lastnimi besedilnimi zvrstmi in vrstami (žanri) in jezikovnimi zvrstmi (registri).[5] Diskurz je pravzaprav področni govor, za katerega so značilne jezikovne zvrsti (jeziki, mikrojeziki) in besedilne zvrsti in vrste, ki jih oblikuje neka skupnost pri svojem delovanju na določenem družbenem področju. Prvi kriterij za razvrščanje besedilnih in jezikovnih zvrsti je torej področje, zaradi česar bi tovrstno zvrstnost lahko poimenovali tudi področna besedilna ali jezikovna zvrstnost. Funkcijska zvrstnost je potemtakem ožji termin od področne zvrstnosti, saj se prva oblikuje v okviru druge. Poimenovanje področno-funkcijska zvrstnost pa bi lahko izpostavilo oba ključna dejavnika pri oblikovanju besedilnih in jezikovnih zvrsti nekega diskurza, to sta področje in funkcija.

Têrmin področni jezik se pokaže primernejši od izraza strokovni jezik ali jezik stroke v pomenu jezika, značilnega za neko področje, saj je stroka ožji pojem od (družbenega ali poklicnega) področja, ki sega tako v sfero stroke kot uporabe le-te v najširšem družbenem kontekstu. Seveda lahko tudi pojem stroka razumemo širše, kot sinonim za neko družbeno ali poklicno področje, vendar pa prilastek, ki ga uporabljamo v poimenovanju strokovni izraz, kaže predvsem na ožje razumevanje pojma stroka, torej kot področja, na katerem delujejo samo strokovnjaki. Ko pa strokovnjaki sodelujejo skupaj z nestrokovnjaki in so besedila namenjena tudi drugi javnosti, govorimo o družbenem področju, ki ni nujno samo strokovno. Tako npr. za turistične oglase ali turistične publicistične članke, ki so namenjeni širši ciljni publiki, ni značilen strokovni jezik, kakršnega najdemo npr. v diplomskih nalogah s področja turizma, pač pa oglaševalski ali publicistični (tudi z nekaterimi primesmi strokovnega jezika, npr.

4 Tako Toporišič (1976: 22) pravi: »Te zvrsti se imenujejo funkcijske zaradi tega, ker služijo različnim uporabnostnim namenom; imenovali bi jih lahko tudi področne, ker ubesedujejo predmetnost različnih področij človekovega udejstvovanja, npr. vsakdanjih nespecializiranih stvari, strokovnih, umetnostnih.«

5 Skubic opozarja, da si področja ne moremo zamišljati samo kot sistema pojmovnih definicij, saj le-te niso podrejene le načelom tehničnih zahtev, pač pa tudi pravilom kulture oziroma ritualom družbene ustanove. Avtor zato govori o pomenu ustanove pri oblikovanju diskurzov oziroma poda definicijo: »Diskurzi so hkrati sistemi žanrov, ki jih ima na razpolago ustanova.« (Skubic 2005: 96) Če se zavedamo, da je vsako področje družbeno oziroma kulturno pogojeno, potem lahko področje razumemo kot sinonim Skubičevi ustanovi.

têrmini), vendar se vse te zvrsti oblikujejo na področju turizma, zato lahko z vidika področnosti govorimo o turističnem jeziku kot področnem jeziku s svojimi jezikovnimi zvrstmi. Področna besedila in področni jeziki so torej besedila in jeziki skupnosti, ki delujejo na nekem družbenem področju s skupnim namenom in mehanizmi delovanja, z zanje relevantnimi vsebinami, besedilnimi zvrstmi in vrstami ter jezikovnimi sredstvi. Področni jezikovni korpusi pa so sinonim za specializirane jezikovne korpuse.

Kaže se torej, da družbeno področje in v okviru tega oblikovana besedilna zvrstnost določata izbiro jezika, zato se sodobne usmeritve jezikoslovnega raziskovanja, ki postavljajo diskurz in besedilo pred jezik, kažejo za utemeljene. Hkrati pa je videti, da têrmin funkcijska zvrstnost kompleksno razvrščanje besedil znotraj nekega področja vsaj delno omejuje, zato se nam poimenovanje področna – bodisi besedilna bodisi jezikovna – zvrstnost zdi ustreznejše tedaj, ko želimo izpostaviti področje kot prvi kriterij za razvrščanje besedilnih in jezikovnih zvrsti.

Literatura

BALBONI, PAOLO E., 2000: *Le microlingue scientifico-professionali*. Torino: UTET Libreria.

BERGENHOLTZ, Henning, TARP, Sven, 1995: <http://en.wikipedia.org/wiki/LSP_dictionary.>. (Dostop 9. 7. 2009.)

BIBER, Douglas, CONRAD, Susan, 2003: Register Variation: A Corpus Approach. Schiffrin, Deborah, Tannen, Deborah, Hamilton, Heidi E. (ur.): *The Handbook of Discourse Analysis*. Blackwell. 175–196.

DUKIČ, Davorin, 2009: *Razvoj koncepta funkcijske zvrstnosti v slovenskem jezikoslovju*. Seminarska naloga pri podiplomskem predmetu Besedilna zvrstnost. Mentorica: doc. dr. Vesna Mikolič. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.

DULAR, Janez, 1979: O definicijah funkcijskih zvrsti in njihovi formalizaciji v šoli. *Jezik in slovstvo* 25/3. 80–85.

GOELDNER, Charles R., RICHIE, J. R. Brent, 2003: *Tourism. Principles, Practices, Philosophies*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

GORJANC, Vojko, LOGAR, Nataša, 2007: Od splošnih do specializiranih korpusov – načela gradnje glede na njihov namen. Orel, Irena (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24. Metode in zvrsti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 637–650.

MIKOLIČ, Vesna, 2007a: Modifikacija podstave in argumentacijska struktura besedilnih vrst. *Slavistična revija* 55/1/2. 341–355.

MIKOLIČ, Vesna, 2007b: Tipologija turističnih besedil s poudarkom na turističnooglaševalskih besedilih. *Jezik in slovsto* 52/3–4. 107–116.

MIKOLIČ, Vesna, BEGUŠ, Ana, DUKIČ, Davorin, KODERMAN, Miha, 2008: Vpliv namembnosti korpusa na označevanje besedilnega gradiva za »Večjezični korpus turističnih besedil«. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije, 16. do 17. oktober 2008, zbornik 11. mednarodne multikonference Informacijska družba - IS 2008, zvezek C* (Informacijska družba). Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 60–64.

NIELSEN 1994 v: <http://en.wikipedia.org/wiki/Specialized_dictionary.>. (Dostop 9. 7. 2009.) in v: <http://en.wikipedia.org/wiki/LSP_dictionary.>. (Dostop 9. 7. 2009.)

*Orbislingua.co*m: <http://www.orbislingua.com/ebja.htm.>. (Dostop 10. 7. 2009.)

SCHMITT, Norbert, 2000: *Vocabulary in Language Teaching*. Cambridge University Press.

SKUBIC, Andrej, 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.

STABEJ, Marko, 1998: Besedilnovrstna sestava korpusa FIDA. *Uporabno jezikoslovje* 6. 96–106.

SWALES, John M., 2000: *Genre Analysis. English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.

Thesaurus on Tourism and Leisure Activities (Tezaver turizma in prostočasnih dejavnosti), 2001. World Tourism Organization (WTO), Secretariat of State for Tourism of France.

TOPORIŠIČ, Jože, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

VAN DIJK, Teun A., 1997: *Discourse as Structure and Process*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

SEMANTIČNO OZNAČEVANJE KORPUSA SLOVENŠČINE PO MODELU FrameNet

Sara Može
Koper

UDK 811.163.6'322:811.163.6'37

FrameNet je obsežen računalniški leksikografski projekt, ki temelji na teoriji pomenskih shem in katerega cilj je podati popoln opis povezanih skladenjskih in semantičnih lastnosti angleških leksikalnih enot. V pričujočem članku bo predstavljena pilotna študija o uporabi modela FrameNet pri semantičnem označevanju manjšega korpusa slovenščine. Prikazane bodo rešitve, ki nam jih za posamezne jezikovne probleme ponuja model, in predstavljene njegove prednosti in pomanjkljivosti.

FrameNet, korpus, pomenska shema, semantično označevanje, semantika

FrameNet is a large computational lexicography project based on Frame Semantics. Its goal is to provide a full description of the linked syntactic and semantic proprieties of English lexical units. The article presents a pilot study on the use of the FrameNet model in the semantic annotation of a small corpus of Slovene. Specific linguistic problems and solutions provided by the model will be presented, and both its advantages and disadvantages discussed.

FrameNet, corpus, frame, semantic annotation, semantics

1 Uvod

FrameNet je računalniški leksikografski projekt, ki ga od leta 1997 razvijajo na Mednarodnem inštitutu za računalniške vede v Berkeleyju. Cilj projekta je iz obsežnih besedilnih korpusov z ročnimi in avtomatskimi postopki pridobivati informacije o povezanosti skladenjskih in semantičnih lastnosti angleških leksikalnih enot. Končni rezultat je podatkovna baza, ki obsega 10.000 leksikalnih enot, od katerih jih je 6.100 v celoti označenih, in 135.000 označenih povedi, vzetih pretežno iz korpusa The British National Corpus in delno iz korpusov LDC North American Newswire. Bazo FrameNet uporablja na stotine raziskovalcev, učiteljev in študentov po vsem svetu, v okviru raziskovalnih projektov pa je nastalo že več podatkovnih baz za druge jezike, npr. za španščino, nemščino in japonščino.

2 Zasnova projekta

Teoretično izhodišče projekta je *teorija pomenskih shem* (v ang. Frame Semantics), ki jo je utemeljil znani ameriški jezikoslovec Charles J. Fillmore. Teorija sloni na prepričanju, da ne moremo poznati pomena besede ali besedne zveze, če ne poznamo tudi celotne zunajjezikovne situacije, ki je nanjo vezana. Namesto da bi o pomenu besede ali besedne zveze sklepali na podlagi jezika, torej tako, da opazujemo, kako se beseda oziroma besedna zveza »obnaša« v sobesedilu, najprej oblikujemo opis situacije in mu šele nato pripišemo ustrezno besedo ali besedno zvezo. Shematično predstavitev dane situacije imenujemo *pomenska shema* (v ang.

frame),[1] udeležence in okoliščine v opisani situaciji pa *shemski elementi* (v ang. frame elements ali na kratko FE).[2] Znotraj teorije ne govorimo o paru beseda – shema, temveč pomen – shema. Pri večpomenskih besedah je denimo vsak pomen posebej vezan na drugačno zunajjezikovno situacijo, zato je logično, da mu bo »pripadala« druga shema. Če bi denimo imeli opravka z besedo *bister*, bi pomena *nemoten* in *pameten* pripadala dvema različnima shemama. Za leksikalno enoto, torej besedo ali besedno zvezo (frazni glagol, idiom ali katero drugo večbesedno enoto) v točno določenem pomenu, pravimo, da *prikliče* pripadajočo shemo; beseda *bister* lahko torej prikliče več shem, katero od shem pa bo v posameznem primeru priklicala, je odvisno od sobesedila (Fillmore, Johnson, Petruck 2003: 235–236, Petruck 1996, Ruppenhofer idr. 2006: 5–9).

Za primer vzemimo situacijo, v kateri darovalec prenese nek predmet na obdarovanca, tako da predmet preide iz njegove v obdarovančevo last. Znotraj FrameNeta situacijo predstavlja shema Giving (darovanje), posameznim udeležencem v situaciji pa pripadajo shemski elementi DAROVALEC (v angleščini mu pravimo DONOR), PREDMET (v angleščini THEME) in OBDAROVANEC (v angleščini RECIPIENT). Shemo prikličejo leksikalne enote, kot so glagoli *dati*, *darovati* in *izročiti* in samostalniki *darilo*, *darovalec* in *donacija*, npr.:

[1] In zdi se, da ji je rekel mornar:
»Pridi na barko,
[zdravilo za tvojega otročička $_{\text{PREDMET}}$]
[ti $_{\text{OBDAROVANEC}}$] bom dal!«[3]

Sistem, ki ga za semantični opis ponuja FrameNet, je osnovan na človeškem izkustvu; ker ni jezikovno specifičen, ga lahko uporabimo za različne jezike, torej tudi za slovenščino.

3 Označevanje v FrameNetu

Znotraj FrameNeta se besede označuje tako, da se v vzporedno poravnanih plasteh dodajajo tipološko različne oznake. Ker ustvarjalce sistema v prvi vrsti zanima razmerje med skladnjo in semantiko, so morali poleg plasti, v kateri se določajo shemski elementi, razviti še skladenjske oznake dveh vrst, in sicer so to oznake za besedne zveze (plast PT – iz ang. phrase type) in skladenjske funkcije besednih zvez v povedi (plast GF – iz ang. grammatical function). To so osnovne plasti označevanja. Poleg njih obstajajo v sistemu še dodatne plasti, v katerih označujemo posebne jezikovne pojave, npr. plast Other, v kateri označujemo prilastkove odvisnike in angleške eksistencialne povedi, in posebna plast, ki se pri označevanju samostalnikov imenuje Noun, glagolov Verb, pridevnikov Adj (Adjective), prislovov Adv (Adverb) in predlogov Prep (Preposition) (Ruppenhofer idr. 2003: 19–20). Označevanje

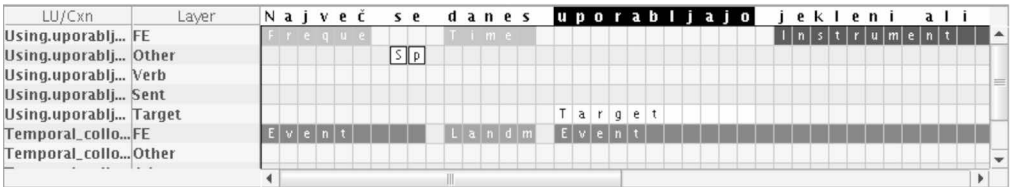

Slika 1 – Plasti in oznake med označevanjem v programu FrameNet Desktop.

1 Slovenska terminologija je povečini povzeta po Kreku (2008), ki je FrameNet tudi že predstavil slovenskemu bralstvu.

2 V slovnici globinskih sklonov (Fillmore 1968) se uporablja termin *globinski skloni*, v tvorbeno-pretvorbeni slovnici termin *udeleženske vloge* (Jackendoff 1990), Tesnière (1959) pa uporablja izraza *aktanti* in *cirkumstanti*. Vsi ti izrazi se nanašajo na semantično vezljivost oziroma na strukturo semantičnih argumentov.

3 Vsi slovenski primeri so povzeti po označenem gradivu.

v teh dveh plasteh bo podrobneje predstavljeno v nadaljevanju.

4 Semantično označevanje slovenščine

Model FrameNet je bil uporabljen pri semantičnem označevanju manjšega korpusa slovenščine. Korpus je nastal znotraj projektov Jezikoslovno označevanje slovenščine[4] in Sporazumevanje v slovenskem jeziku,[5] sestavljen je iz petsto naključno izbranih povedi iz besedilnozvrstno raznolikega nabora slovenskih besedil in je že pred semantičnim označevanjem vseboval oblikoskladenjske in skladenjske oznake,[6] zaradi česar mu oznak za tipe besednih zvez (PT) in skladenjske funkcije (GF) ni bilo treba dodajati. Označevanje je potekalo v programu FrameNet Desktop, ki so ga razvili na Mednarodnem inštitutu za računalniške vede v Berkeleyju. Končni rezultat je v celoti označenih dvesto povedi iz korpusa oziroma skupno 908 leksikalnih enot. V nadaljevanju bo predstavljenih nekaj zanimivejših jezikovnih problemov, ki so se pojavili pri označevanju.

4.1 Pomensko izpraznjeni glagoli

Znotraj FrameNeta so razvili nabor oznak, ki omogoča celovito označevanje struktur s pomensko izpraznjenimi besedami. Poseben tip takšne strukture so zveze pomensko izpraznjenih glagolov in pomensko bogatih samostalnikov, npr. *dati izjavo*, v katerih je semantično jedro zveze samostalnik in ne glagol. Zveze lahko pogosto parafraziramo z enim (najpogosteje izsamostalniškim) glagolom, npr. *dati izjavo* – *izjaviti*, *biti mnenja* – *meniti*, *imeti izkušnje* – izkusiti, *valiti krivdo* – *okriviti*, *voditi na sprehod* – *sprehajati* itn. Za tovrstne zveze je značilno, da samostalnik že sam po sebi izraža nek dogodek, neko stanje ali razmerje in je skladenjsko vezan na dani glagol, glagol pa je pomensko izpraznjen, kar pomeni, da pomen zveze izvira skoraj povsem iz samostalnika. Funkcija glagola je ta, da samostalnik skladenjsko *podpira*, zato mu znotraj FrameNeta pravimo *podporni glagol* (v ang. support verb).

Pomensko gledano lahko pomensko prozorne oziroma podporne glagole razdelimo na:

– navadne (glagol v zvezo vnaša zelo malo semantike, npr. *biti mnenja*, *imeti izkušnje*, *početi grdobije*),

– vidske oziroma fazne (glagol določa fazo nekega dejanja, dogajanja ali stanja, npr. *ostati umirjen*, *ostati vlažen*,[7] *postati par*, *postaviti nakupne naloge*, *uvajati pojem*, *zbrati pogum*),

– glagole, ki izražajo nek zorni kot (npr. *valiti krivdo* v prim. s *sprejeti krivdo*),

– slogovno zaznamovane (npr. *voditi na sprehod* v prim. s *peljati na sprehod*),

– povzročilne (npr. *have a headache* (imeti glavobol) v prim. z *give a headache* (dati nekomu glavobol oziroma nekomu povzročiti glavobol) (Ruppenhofer idr. 2006: 53–54).

V FrameNetu tovrstne glagole označujemo tako, da jim pri označevanju pripadajočega samostalnika v plasti Noun dodamo oznako Supp (ali Support; v prevodu podporni glagol), pri označevanju glagola pa ga kot leksikalno enoto zaznamujemo s semantičnim tipom Support. Semantični tip (v ang. semantic type) je posebna vrsta oznake, ki opozarja na posebne semantične lastnosti izbrane leksikalne enote; s tem ko glagol *valiti* označimo s semantičnim tipom Support, sugeriramo, da se lahko pojavlja v funkciji podpornega glagola.

4 Spletna stran projekta: <http://nl.ijs.si/jos.>.
5 Spletna stran projekta: <http://www.slovenscina.eu.>.
6 Oba tipa oznak sta bila razvita znotraj omenjenih projektov. Za več informacij gl. *Oblikoskladenjske specifikacije* JOS: <http://nl.ijs.si/jos/josMSD-sl.html.>.
7 Označevanje pomensko izpraznjenih glagolov ob pridevnikih v strokovni literaturi sicer ni omenjeno, vendar pa je iz podatkov razvidno, da so jih označevali na enak način kot glagole ob samostalnikih.

4.2 Nadzorni glagoli

Nadzorni glagoli (v ang. controllers) so posebna vrsta podpornih glagolov, ki se pojavljajo ob samostalnikih. Od glagolov, ki jih označujemo z oznako Supp, se razlikujejo v tem, da prikličejo drugačno shemo kot samostalnik in si z njim delijo enega od udeležencev, npr.:

[2] Za ta pogled bi bilo čudno, če bi bilo **nadzor** sploh kdaj mogoče uspešno [*izvrševati* $_{\text{CTRLR}}$] in [*ohraniti* $_{\text{CTRLR}}$].

V zgornjem primeru sta glagola *izvrševati* in *ohraniti* nadzorna glagola samostalnika *nadzor*. Če ju primerjamo z glagolom *zbrati* v zvezi *zbrati pogum*, kjer je bil označen s Supp, je razlika očitna: zveza *zbrati pogum* opisuje le eno situacijo, medtem ko zvezi *izvrševati nadzor* in *ohraniti nadzor* opisujeta dve – nekdo izvršuje nekaj in hkrati tudi nadzoruje oziroma nekdo ohranja nekaj in hkrati nekaj nadzoruje. Znotraj sistema jim v plasti Noun pripišemo oznako Ctrlr (ali Controller).

4.3 Neskladja med strukturo semantičnih in skladenjskih argumentov

Pri nekaterih zapletenejših samostalniških besednih zvezah skladenjsko jedro zveze ne sovpada s semantičnim – natančneje gre za zveze tipa *vrsta ukrepov*, v kateri je prvi samostalnik skladenjsko jedro zveze in je pomensko izpraznjen, saj zgolj določa neko lastnost drugega samostalnika, ki je semantično jedro zveze. V *Slovenski slovnici* so skladenjsko opredeljeni kot zveze samostalnikov in desnega neujemalnega sklonskega nepredložnega prilastka v rodilniku (Toporišič 1991: 468). V slovenščini lahko samostalniki, ob katerih se ti prilastki pojavljajo, med drugim izražajo količino, npr. *množina*, *ducat*, *vrsta*, *število*, *del*, *večina* itn., mero, npr. *kila*, *meter*, *vreča*, *kozarec*, *pest*, *žlica*, *skleda*, *kos* itn., in vrsto, npr. *vrsta*, *rod*, *pleme*, *sorta*, *tip* itn. (Toporišič 1991: 249–250).[8] Ker je razlikovanje med skladenjskim in semantičnim jedrom tovrstnih zvez bistveno pri določanju shemskih elementov, je prvi samostalnik označen s tipom Transparent_noun (izraz pomeni *pomensko izpraznjeni samostalnik*) (Ruppenhofer idr. 2006: 114–115). Oglejmo si primer:

[3] Oblasti v Šanghaju, enem največjih mest na Kitajskem, so se zelo resno zavzele za izboljšanje podobe mesta in v ta namen **sprejele** celo [vrsto $_{\text{Transparent_noun}}$] ukrepov.

Jasno je, da oblasti niso sprejele *vrst*, temveč *ukrepe*; s tem ko prvi samostalnik *vrsto* s semantičnim tipom označimo za pomensko izpraznjenega, sugeriramo, da je semantično jedro zveze drugi samostalnik in ga na ta način povežemo z glagolom (*sprejeti* – *ukrep*).

4.4 Razlike med jezikovnima sistemoma slovenščine in angleščine

Pri označevanju se je za problematično že na začetku izkazalo označevanje prostih morfemov *si* in *se* v večdelnih glagolih. Angleščina tovrstnih prostih morfemov ne pozna, zato FrameNet zanje ne predvideva posebnih oznak. V korpusu so bili glagoli s prostima morfemoma označeni na tri načine. Glagoli, v katerih je prosti morfem neizpustljiv, npr. *pojaviti se*, so bili skupaj s prostim morfemom obravnavani kot ena večbesedna leksikalna enota. V to skupino spadajo tudi glagoli tipa *delati se* (v smislu *pretvarjati se*), v katerih prosti morfem bistveno spremeni pomen glagola in je torej dejansko neizpustljiv. Prosti morfemi v glagolih tipa *ubiti se*, v katerih prosti morfem dela prvotno prehodni glagol neprehoden, in *umivati se*, v katerih je prosti morfem mogoče zamenjati z zaimkom, npr. *sebe*, ali samostalnikom (sem spadajo tudi recipročni glagoli),[9] so bili označeni kot shemski elementi glagola, npr.:

8 V *Slovenski slovnici* so navedene še tri druge skupine samostalnikov, ki pa pomensko niso izpraznjeni in ne opisujejo samostalnika v prilastku.

9 Kategoriji sta povzeti po *Slovenski slovnici* (Toporišič 1991: 294–295).

[4] Šest let je že, odkar sva [se $_{\text{INDIVIDUALS}}$] **spoznala** na fitnesu na Jesenicah.[10]

Za najtežavnejše so se izkazali glagoli, v katerih prosti morfem izraža splošnega vršilca dejanja, npr.:

[5] Največ [*se* $_{\text{SPECIAL-OTHER}}$] danes **uporabljajo** jekleni ali aluminijasti okvirji različnih profilov.

Za jezikovna sredstva, ki izražajo splošnega vršilca dejanja, FrameNet ne predvideva posebnih oznak; ker je tovrstno rabo prostih morfemov smiselno zabeležiti, je bila morfemom pripisana oznaka Special-Other (posebno-drugo) v plasti Other, vendar pa bi bilo treba v prihodnosti zanje razviti novo oznako.

5 Sklep

Najpomembnejša prednost modela FrameNet je njegova univerzalnost, saj lahko semantično raven opisa učinkovito uporabimo za kateri koli jezik. Po drugi strani je treba poudariti, da je nabor skladenjskih oznak, ki v pričujočem članku sicer ni bil predstavljen (za več informacij o skladenjskih oznakah gl. Krek 2008), specifičen za angleščino in bi ga bilo treba za slovenščino korenito spremeniti, prav tako pa bi bilo treba dodati oznake za nekatere posebne jezikovne pojave, kot sta denimo prosta morfema *si* in *se*. Kljub vsemu FrameNet omogoča izčrpen semantični opis leksikalnih enot, končni izdelek, tj. podatkovna baza, pa je uporaben tako za navadne uporabnike kot za razvijalce jezikovnotehnoloških računalniških sistemov in jezikoslovce na številnih področjih, tj. od slovničarjev, leksikologov in leksikografov do prevajalcev, ki si z njim pomagajo pri alternativnih prevodnih ubeseditvah.[11] Ena od pomanjkljivosti je ta, da je označevanje zamudno in izredno zahtevno, v samem sistemu pa je bilo zaslediti tudi nekaj napak in nepopolnosti, npr. pomanjkljive opise nekaterih shem in podvajanje drugih, poleg vsega pa bi bilo treba sistem dopolniti z novimi shemami, saj določenih leksikalnih enot ni bilo mogoče označiti, ker shema zanje še ne obstaja. Kljub pomanjkljivostim lahko model ocenimo za več kot zadovoljiv; FrameNet predstavlja velik potencial za slovenščino in bi ga bilo kot dragocen vir jezikovnih podatkov vredno razvijati tudi v prihodnje.

Literatura

FILLMORE, Charles J., 1968: The Case for Case. Bach, Emmon, Robert T. Harms (ur.): *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston. 1–88.

FILLMORE, Charles J., JOHNSON, Christopher R., PETRUCK, Miriam R. L., 2003: Background to FrameNet. Fontenelle, Thierry (ur.): *FrameNet and Frame Semantics. International Journal of Lexicography*. Oxford: Oxford University Press. 235–250.

JACKENDOFF, Ray, 1990: *Semantic Structures*. Cambridge: MIT Press.

KREK, Simon, 2008: FrameNet in slovenščina. *Jezik in slovstvo* 53/5. 37–54.

PETRUCK, Miriam R. L., 1996: Frame Semantics. Verschueren, Jef, idr. (ur.): *Handbook of Pragmatics*. Philadelphia: John Benjamins.

Projekt FrameNet: <http://framenet.icsi.berkeley.edu.>. (Dostop 9. 7. 2009.)

RUPPENHOFER, Josef, idr., 2006: *FrameNet II: Extended Theory and Practice*: <http://framenet.icsi.berkeley.edu/index.php?option=com_wrapper&Itemid=126.>. (Dostop 9. 7. 2009.)

TESNIÈRE, Lucien, 1959: *Elements de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.

TOPORIŠIČ, Jože, 1991: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

10 Morfem je označen kot shemski element OSEBE (v angleščini INDIVIDUALS) v shemi Make_acquaintance (spoznati (nekoga)).

11 Prevajalci lahko bazo uporabljajo kot orodje za parafraziranje, tako da danemu izrazu poiščejo bodisi sopomenko, protipomenko in nadpomenko bodisi drugo strukturo, npr. zvezo pomensko izpraznjenega glagola in pomensko bogatega samostalnika namesto polnopomenskega glagola (gl. točko 4.1).

ŽANRSKI PRISTOP K ANALIZI POSLOVNIH E-SPOROČIL

Mojca Nidorfer Šiškovič
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 81'276.6:33:004.773:81'42

Elektronska sporočila sodijo k večkodnim sporočilom, zato mora tem okvirom slediti tudi analiza diskurza in upoštevati, da se v elektronskih sporočilih združujejo elementi pisnega prenosnika, računalniško oz. elektronsko posredovane komunikacije in govorjenega jezika. Za analizo diskurza tovrstnih besedil je primeren žanrski pristop, ki temelji na široki obravnavi diskurza, saj ga obravnava kot besedilo, žanr, družbeno dejavnost in prakso diskurzivnih skupnosti. V slovenščini se sicer teorija žanrov ni uveljavila, se pa pojavljajo težnje in potrebe po sistematičnejši in globlji obravnavi diskurza pisnih besedil, ki jih spodbuja tudi intenziven razvoj novih možnosti komuniciranja preko e-pošte.

žanri, žanrski pristop, analiza diskurza, elektronska pošta, poslovno komuniciranje

Regarding the fact that e-mails are multimodal messages, the discourse analysis should follow their schemata, and furthermore consider that e-mails contain elements of written medium, electronic-mediated communication and elements of spoken language. A suitable method to analyze written discourse is a genre-based approach, combining broad aspects on discourse, analyzing it as text, genre, social activity and professional practice. Genre theory has not so far been used in Slovene linguistics, however, there are needs expressed that more systematic and deeper analysis on written discourse should be considered. This is encouraged also by intensive development of new possibilities of e-mail communication.

genres, genre approach, discourse analysis, electronic mail, business communication

1 Uvod

Razprava o žanrskem pristopu k analizi poslovnih elektronskih sporočil je nastala iz potrebe, da bi pri obravnavi omenjenih besedil čim celoviteje zajeli vse vidike in kompleksnost omenjenega diskurza.[1] Dopisovanje preko e-pošte zaradi mnogih prednosti, ki jih ima, vse bolj postaja najpogostejši način pisnega poslovnega komuniciranja, po drugi strani pa se spreminjajo ustaljene norme in praksa pisnega poslovnega komuniciranja. Kress (2003: 10) je opredelil štiri dejavnike vpliva na spremembe v komuniciranju, ki ga je povzročila t. i. doba ekranov: *družbenega* v zmanjšanju ali izginotju relevantnih družbenih okvirov; *ekonomskega* v spreminjanju komunikacijskih zahtev v ekonomijah znanja in informacij; *komunikacijskega* v novih uporabah in organiziranosti predstavitvenih kodov; in *tehnološkega* v obliki, ki jo imajo zmogljivosti novih medijev.

Osnova in obenem ključ do spremembe tradicionalne obravnave zvrsti in vrst neumetnostnih besedil je tako v prenosniku, saj v zadnjih letih v mnogih raziskavah elektronski[2]

1 Diskurz se tu uporablja kot splošen izraz za vsak primer rabe pisnega jezika, s katerim je izražen pomen v določenem kontekstu, ne glede na katerikoli določen okvir analize (Bhatia 2004: 18–19).

2 Izraz elektronsko posredovana komunikacija vključuje elektronsko pošto, faks in mobilno telefonijo, medtem ko je računalniško posredovana komunikacija ožja in pokriva samo elektronsko pošto.

prenosnik kot enakovrednega pridružujejo tradicionalnima govornemu in pisnemu prenosniku, besedila, ki jih prenaša, imenovana tudi elektronska sporočila, digitalna besedila, večkodna besedila (prim. Kress 2003), pa zahtevajo prilagoditev in dopolnitev obstoječih pristopov k analizi.

V nadaljevanju prispevka bodo predstavljene smeri razvoja obravnave elektronskih poslovnih pisem s stališča teorije žanrov pisnih poslovnih besedil, ki se analize loteva na široki podlagi raznovrstnih dejavnikov, kot bomo videli v nadaljevanju. Za poglobljeno analizo pristopa v tem prispevku sicer ni prostora, zato je namen predstaviti žanrsko teorijo in njeno uporabnost pri analizi elektronskih poslovnih pisem in nekaj primerov uporabe e-pošte.

2 Poslovni jezik v slovenskem jezikoslovju

Poslovni jezik je bil v slovenskem jezikoslovju od 60. let 20. stoletja naprej v okviru jezikovnozvrstne teorije,[3] tj. funkcijskih zvrsti, prepoznan v okviru uradovalnih besedil z njimi lastnimi stilističnimi elementi. Toporišič (1967) ga je uvrstil v zvrst praktično strokovnega jezika poleg jezikov različnih strok ter ga zamejil na jezik državnih ustanov in uprav. Urbančič ga je leta 1973 definiral kot enega od petih stilov, torej kot poseben stil, ki je opredeljen z namenom poslovnega dejanja. Rabo poslovnega jezika je razširil na urade, banke in komuniciranje posameznikov. V okviru posvetovanja Slovenščina v javnosti leta 1979 (zbornik 1983) so ga obravnavali predvsem kot jezik v gospodarstvu, strokovna sporočila so razvrstili na notranjeorganizacijska in zunajorganizacijska, posebej pa so se posvetili še diskurzu oglaševalskih besedil. Praktikom poslovnega komuniciranja sta bila namenjena dva z jezikoslovnega stališča pisana priročnika. Prvega je objavil Novak leta 1980, leta 2003 pa je izšel priročnik Monike Kalin Golob. Oba sta nastala na podlagi večletnih pedagoških izkušenj avtorjev na tem področju, sicer pa je v prvem najti poleg stilistično podrobneje analiziranega poslovnega in uradovalnega jezika tudi seznam besedil, ki sodijo na to področje, drugi pa se posveča dopisom in zadošča dolgoletnim potrebam uporabnikov po standardizaciji njihovih temeljnih sestavin in funkcionalne razporeditve. S pedagoškega vidika se je poslovnemu pisanju v okviru raziskave Slovenski jezik v znanosti (1986, 1989) posvetila Boža Krakar Vogel, ki v svojem prispevku obravnava poučevanje pisanja poslovnih pisem dijakov v srednji šoli. Omenjena raziskava nakazuje premik konec 80. let k poudarjenemu pomenu besedilnih lastnosti *namena*, *naslovnika* in *vsebine* ter z njimi povezanih ubesedovalnih in upovedovalnih lastnosti. Z vstopanjem pragmatičnega jezikoslovja v slovensko jezikoslovje konec 80. in v začetku 90. let (prim. Gnamuš 1986, 1991, Bešter 1992, Kranjc 2003 idr.) pa je še vidnejše obravnavanje sporazumevanja kot rabe jezika v praksi, še z upoštevanjem konteksta in njegovega vplivanja na izbiranje jezikovnih sredstev. Aktualizaciji slovenske jezikovnozvrstne teorije je bilo posvečene več pozornosti med drugim na simpoziju Obdobja 22 (zbornik 2004), v okviru katerega so bile izkazane tudi potrebe po temeljitejši in sistematičnejši obravnavi besedil. Tako Žele (2004: 133–134) z vidika besedilne tipologije poleg pisnega in govornega prenosnika kot tretjega navede elektronski prenosnik. V okviru svoje obravnave različnofunkcijske širitve besedil in pomenja besedja predstavi »nujnost prehoda od presplošne in zato premalo uporabnostno konkretne zvrstnosti k zvrstni tipologiji konkretnih besedil, ko lahko govorimo o konkretnih tipih besedil s specifičnim besedjem in skladenjskopomensko rabo«. Hkrati so v zborniku v več prispevkih nakazane smeri kompleksne obravnave besedil sodobnih medijev (Kranjc 2004: 395–401) in sms-ov (Orel 2004: 416–421), ki ji je treba prilagoditi tudi pristope in modificirati vrste analiz.

3 Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, 1976.

3 Žanrski pristop k analizi poslovnega diskurza

Žanri se v pomenu tipov komunikacijskih dogodkov doslej v slovenski znanstveni jezikoslovni obravnavi besedil sicer niso uveljavili, v anglosaksonskem svetu pa se je teorija žanrov zlasti v zadnjih dvajsetih letih zelo utrdila (prim. Swales 1990, Bhatia 1993, 2004). Uveljavila se je v okviru raziskav besedilne strukture in njenih sestavin, tj. delov oz. korakov v besedilu, ki so postali ključnega pomena pri uresničevanju komunikacijskih ciljev in kot determinanta pri jezikovnem izbiranju. Njen cilj je odgovoriti na vprašanje, zakaj je neko besedilo napisano tako, kot je. Veliko vlogo pri tem so odigrali aplikativni vidiki, tj. poučevanje pisanja in oblikovanja besedil za doseganje večje komunikacijske kompetence.

Bhatia (2004: 22) je žanrsko analizo definiral kot proučevanje jezikovnega obnašanja, umeščenega v institucionalizirano akademsko oz. strokovno okolje, Bargiela-Chiappini idr. (2007: 15) pa, da je njen cilj umestiti besedila v njihove besedilne, korporativne, kulturne in zgodovinske kontekste ter opisati družbeno naravo produkcije in branja besedila. /.../ Na področju poslovnega komuniciranja se žanrska teorija uporablja za definiranje in pomensko klasificiranje sistemov ponavljajočih se praks ter prepoznavanje in opis potencialnih novih žanrov. Swalesova teorija žanrov (1990) predvideva model analize žanrov v treh zaporednih fazah: (a) analizo komunikacijskega namena, (b) analizo strukture korakov oz. funkcijskih delov besedila in (c) analizo retoričnih struktur. Bhatia (2004: XIV, 18–20) je to kompleksnost zajel v štiriprostorskem modelu analize žanrov in kot podlago uporabil prav razkorak oz. trenje med resničnim svetom pisnega diskurza in njegovim odražanjem v aplikativni žanrski literaturi. Na podlagi teh predvidevanj je opredelil štiri svetove, ki vplivajo na analizo diskurza žanrov pisnih besedil: resničnostni svet, ki je svet diskurza v akciji, svet zasebnih namenov, ki proučuje, kako diskurz izkoriščajo strokovnjaki in izkušeni pisci; svet analize, ki obravnava pomen analitičnih orodij; in svet aplikacij. Na tej snovi je izdelal *štiriprostorski model analize diskurza žanrov pisnih besedil*, ki obravnava diskurz s pomočjo različnih že oblikovanih okvirov analize kot besedilo, žanr, prakso določene stroke in kot družbeno prakso. Na ta način je proučevanje razširil na ugotavljanje razlogov za določeno rabo jezika v specifičnih bolj ali manj konvencionaliziranih poslovnih okoliščinah in institucionaliziranih okoljih.

V naslednjem poglavju si bomo pogledali opredelitve žanrov, katerih meje so sicer pogosto zelo različno široko pojmovane – žanr je obravnavan kot vrsta besedila (prošnje, opravičila, pritožbe) ali pa kot ponavljajoče se prakse določene diskurzivne skupnosti (npr. pogovori zdravnika s pacientom, sestanek mednarodnega odbora, zaslišanje na sodišču ipd.). Neusklajenost na tem področju verjetno lahko pripišemo tudi dejstvu, da gre za relativno nove pojave in intenziven razvoj.

3.1 Opredelitev žanrov

Najširša zapisana definicija žanrov pravi, da žanri niso le značilnosti besedil, ampak okviri posredovanja med besedili, pisci in interpreti (Chandler 2009). Bahtin (1999: 232–233) jih je v skladu s svojo teorijo izjav definiral kot »govorne (pisne in ustne) žanre, ki so določeni s tematsko vsebino, stilom in kompozicijsko zgradbo ter opredeljeni s specifičnostjo danega področja komunikacije«. Yates idr. (1999: 4) jih povezuje z družbenostjo in definira kot »družbeno prepoznane tipe komunikacijskih dejanj /.../ ki jih lahko identificiramo z družbeno prepoznavnim namenom in podobnimi značilnostmi oblike.« M. Košir je žanr na področju novinarstva definirala kot »tip novinarskega diskurza, za katerega je značilna določena tipična forma, v kateri je upovedana določena snov (predmet), ki je tipsko strukturirana in izražena z zanjo tipičnimi jezikovnimi sredstvi« (1988: 32). Swales (1990:

9–10, 24–27, 58) jih je definiral na podlagi skupnih komunikacijskih ciljev, ki niso v svojstvu posameznikov niti širših govornih skupnosti, ampak *diskurzivnih skupnosti*. Te je opredelil kot socioretorične mreže, ki se oblikujejo zato, da bi delovale v smeri določenih skupnih ciljev. Člani diskurzivne skupnosti dobro poznajo pravila rabe žanra, bolj izkušeni člani pa meje dopuščenega v določenem žanru tudi premikajo, da bi dosegli svoj komunikacijski cilj. Žanri so zato razredi komunikacijskih dogodkov, ki imajo tipične značilnosti stabilnosti, so prepoznavni in sestavljeni iz besedil (pisnih, govorjenih ali kombiniranih)[4] ter postopkov kodiranja in dekodiranja, kot so določeni z žanrsko opredeljenimi vidiki besedilne funkcije (text-role) in sobesedila (text-environment). Komunikacijske namere določenega žanra so prepoznane in tvorijo osnovna načela istovrstnih besedil, oblikujejo shematično strukturo diskurza, zamejujejo ter vplivajo na izbiro vsebine in stila. /.../ Shematična struktura je rezultat konvencij diskurza določene skupnosti. Bhatia (1993, 2004) je Swalesovo opredelitev žanrov nadgradil s poudarkom na vplivu strokovne in organizacijske kulture ter integritete, ki jo vsebujejo žanri in je pogosto določena s sklicevanjem na kombinacijo besedilnih, diskurzivnih in kontekstualnih dejavnikov. Ko se določene prakse ustalijo, postanejo prepoznavne med člani določene diskurzivne skupnosti po obliki, sestavi, načinu pojavljanja ter dobivajo konvencionalizirano obliko, lahko govorimo o novem žanru. Kot bo vidno v nadaljevanju, organizacije v svojo poslovno prakso v skladu s tehnološkim razvojem sistematično uvajajo nove načine komuniciranja, npr. pri obveščanju zaposlenih in poslovnih partnerjev o novostih, izobraževanju ipd., v oblikovanju list v okviru služb in po poslovnih funkcijah, v delovanju mednarodnih diskusijskih skupin ipd. Predtem si poglejmo, kako so v žanrskih teoriji obravnavana poslovna pisma, ki predstavljajo nekakšen predžanr novim vrstam poslovnega diskurza.

3.2 Žanri poslovnih in elektronskih poslovnih pisem

Bhatia (2004: 34–35) poslovnih pisem ne obravnava kot žanr, ampak kot *žanrsko kolonijo* (genre colony), tj. skupino več žanrov, ki jih lahko določimo z različnimi kriteriji, mdr. z institucionalnim ali strokovnim področjem (npr. poslovna pisma, pisma s tehničnimi navodili) ali medijem (govorjena oblika, zapisano besedilo, elektronsko sporočilo). Značilnost v kolonijo povezanih žanrov je, da imajo pretežno enako komunikacijsko namero, kolonija pa je zelo prilagodljiva in odprta, zato se v njenem okviru stalno porajajo novi žanri. Tako bi s pomočjo ustrezno velikega korpusa avtentičnih besedil, v katerega bi bila zajeta besedila, ki kot del poslovne prakse nastajajo v organizacijah, tj. podjetjih, institucijah, društvih itn., lahko prepoznali tipe komunikacijskih dogodkov in potencialne nove žanre. Hkrati pa bi ugotavljali istovetnost ter modifikacije uveljavljenih žanrov, kot so sestanki, predstavitve, pisna sporočila, ob uporabi novega, v našem primeru elektronskega prenosnika. Poudarjeni značilnosti poslovnih pisem, kot bomo videli v nadaljevanju, sta v novejši žanrski teoriji (npr. Swales 1990, Bhatia 2005) interaktivnost in intertekstualnost, tj. povezanost pri oblikovanju in interpretiranju besedila z drugimi besedili in žanri.

Raziskave komuniciranja preko e-pošte temeljijo večinoma na manjših,[5] specializiranih korpusih elektronskih sporočil in so usmerjene k raziskovanju načinov komuniciranja med ljudmi ter njihovem spreminjanju, v analizo stilističnih značilnosti elektronskih sporočil ter njihovo primerjavo s klasičnimi poslovnimi pismi (Baron 1998, 2000, Crystal

4 Swales pri tej svoji opredelitvi še ne upošteva elektronskega prenosnika in večkodnih besedil, ki so se ravno v 90. letih začela intenzivno širiti.

5 Od 30 do 60 besedil.

2001, Gains 1999, Gimenez 2002, Kranjc 2003, 2004, Mallon, Oppenheim 2002, Nidorfer Šiškovič 2007, 2008, Rice 1997). Po drugi strani pa se avtorji (Bhatia 2005, Loulhiala-Salminen, Kankaanranta 2005, Yli-Jokipii 2005, Gimenez 2005) že posvečajo prepoznavanju novih žanrov v elektronsko posredovanem komuniciranju v poslovanju v globaliziranem svetu ter v mednarodnih in večkulturnih organizacijah, s poudarkom na angleščini kot lingui franci. Kwaśnik in Crowston (2005) govorita o žanrih spletnega prenosnika (web-mediated genres), Gimenez (2005) o vstavljenih e-sporočilih (embedded emails). Askehave in Ellerup Nielsen (2005: 127) uvedeta pojem *modalnih premikov* (modal shifts) branja in brskanja, saj uporabnik, ko bere sporočilo, ki vsebuje povezave ali priponke, »zaposli dve različni kognitivni zmožnosti, ki se odražata v dveh različnih tipih obnašanja, zato se prestavlja od bralnega v brskalni način in obratno«. V nadaljevanju bosta predstavljena dva primera komuniciranja preko e-pošte, od katerih predstavlja prvi prenos ustaljenega žanra na elektronski prenosnik, drugega pa lahko glede na zgoraj opisana merila žanrov štejemo za primer novega žanra.

3.2.1 Primer rabe e-pošte kot transportnega sredstva za uveljavljeni žanr

V okviru raziskave sem zbrala korpus 54 prošenj za štipendijo Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, ki so jih po e-pošti seminarskemu odboru v slovenščini poslali študenti in učitelji slovenščine iz tujine v letih 2006, 2007 in 2008. Prošnje so vrsta poslovnega pisma, ki ima uveljavljeno obliko in strukturo, zato je bilo ugotavljanje modifikacij konvencionalizirane oblike olajšano. Glede na način pošiljanja po e-pošti sem prošnje razvrstila v dve skupini. V prvi skupini so bili prosilci (28), ki so e-pošto uporabili zgolj kot transportno sredstvo, saj so prošnjo za štipendijo poslali v priponki. V vseh primerih so bila besedila v priponki napisana in oblikovana kot prošnja v ustaljeni obliki dopisa. V drugi skupini so bili prosilci (26), ki so prošnjo napisali v e-sporočilu. Iz števila prošenj lahko vidimo, da sta bili skupini po številu precej uravnoteženi, za dve prošnji je bila močnejša prva skupina. V e-sporočilu, ki je imel zgolj funkcijo spremnega besedila, so prosilci napisali zelo kratko besedilo, v večini primerov eno poved, v treh sporočilih v tujem jeziku, v treh primerih pa spremnega besedila ob priponki ni bilo. Prošnje, ki so jih prosilci poslali napisane v sporočilu, so se od prve skupine zelo razlikovale, saj je bilo v njih veliko elementov, značilnih za komuniciranje preko e-pošte: besedila so bila krajša, manj razčlenjena na odstavke, vsebovala so veliko pravopisnih napak, po drugi strani pa so bila besedila koherentna in so vsebovala vse potrebne sestavine tako na makrostrukturni kot mikrostrukturni ravni, z jasno prepoznanim komunikacijskim ciljem in ustrezno argumentacijo. Oba primera rabe e-pošte bi bilo smiselno podrobneje proučevati s stališča konvencionalizacije oblike in razvoja v prihodnjih letih.

3.2.2 Primer novonastajajočega žanra v komuniciranju preko e-pošte

Primer uveljavljanja rabe e-pošte, ki ga omogočajo tehnične možnosti novega prenosnika, je veriga sporočil, ki predstavlja dalj časa (več dni, tednov, mesecev) trajajočo komunikacijo, v našem primeru avtorice s turistično agencijo. Nastala je v času od rezervacije turističnega aranžmaja (preko spleta) do odhoda na počitnice. Sestavlja jo sedem sporočil, napisanih s strani agencije in avtorice prispevka. Prvo sporočilo je bila zahvala agencije za rezervacijo in podrobnosti o aranžmaju. Možnosti prenosnika so bile izkoriščene z več povezavami v besedilu – na turistični paket v katalogu agencije, pogoje agencije, na možnosti sklenitve zavarovanja, možnost najema vozila itn. Avtorica je nato v procesu reševanja vseh vprašanj agenciji poslala več dodatnih vprašanj in v dnevu ali dveh prejela odgovore, iz

agencije pa so poslali obvestilo o spremembi odhoda. Veriga sporočil, ki je nastajala, je imela pomembno funkcijo arhiva vseh poslanih sporočil, kar je omogočalo pregled nad procesom komuniciranja in že dorečenimi področji rezervacije, ohranjene so bile vse spletne povezave. V turistični agenciji je bilo več zaposlenih, ki so izmenično in brez težav odgovarjali na e-pošto. V verigi so bila zajeta vsa poslana sporočila, zato so imeli vsi pregled nad komuniciranjem, aranžmajem in že dogovorjenim. Veriga se je pretrgala le enkrat, ko so iz agencije preposlali odgovor in navodila izvajalca aranžmaja, tj. prevoznika, pri čemer so avtorici preposlali tudi celotno verigo, tj. komunikacijo med njima, in končni dogovor. Ponazorjena uporabnost verige sporočil nakazuje možnosti obveščanja, tj. pošiljanja posameznih sporočil oz. verige sporočil v vednost drugim sodelavcem, nadrejenim, podrejenim itn. Predstavljeni primer pa bi lahko podrobneje raziskovali kot obliko dialoškega diskurza med dvema oz. več udeleženci.

S primeroma je bilo prikazano, na kakšen način je z izkoriščenimi možnostmi medija in značilnostmi komuniciranja preko e-pošte modificiran način komuniciranja in kako nastajajo nove oblike žanrov. Elektronsko sporočilo je lahko osrednje besedilo ali spremno sporočilo, ki so mu dodana druga besedila v obliki priponk oziroma kot povezave. Dodana besedila so lahko napisana in oblikovana v popolnoma drugem žanru oz. kodu, bodisi kot zgodba, recept, pesem, ali pa pripeta kot video. Zato lahko po eni strani določamo, kateri žanr je v besedilu prevladujoč glede na prepoznane žanre, obenem pa proučujemo sestavljenost sporočila po žanrih in zapleteno retorično strukturo.

4 Zaključek

Žanrska teorija s svojim razvojem zlasti po letu 1990 omogoča celostno analizo besedil, ki nastajajo v poslovni elektronski komunikaciji po e-pošti. Analiza, temelječa na korpusih avtentičnih besedil iz poslovne prakse, lahko pokaže konvencionalizirane oblike retoričnih struktur elektronskih pisem in definira ponavljajoče se prakse v poslovnem komuniciranju ter nove žanre, ki nastajajo v okviru novega prenosnika in spremenjenega načina komuniciranja. Na primeru prošenj je bilo pokazano, da skoraj polovica prosilcev ne pošilja prošnje več v obliki, kot jo poznamo, ampak kot e-sporočilo. Glede na intenziven razvoj tehnologije komuniciranja preko e-pošte je tudi jasno, da je s takšnimi raziskavami mogoče ujeti le trenutek razvoja, saj lahko predvidevamo, da bo posnetek stanja že čez nekaj let povsem drugačen. Je pa zato še toliko bolj smiselno spremljati razvoj tega področja, saj nam bo omogočil vpogled v faze razvoja.

Literatura

ADOLPHS, Svenja, 2006: *Introducing Electronic Text Analysis*. Routledge.

ASKEHAVE, Inger, ELLERUP NIELSEN, Anne, 2005: Digital genres: a challenge to traditional genre theory. *Information Technology & People* 18/2. 120–141.

BAHTIN, Mihail M., 1999: *Estetika in humanistične vede*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

BARON, Naomi S., 1998: Letters by phone or speech by other means: the linguistics of email. *Language & Communication* 18. Elsevier Science. 133–170.

BARON, Naomi S., 2002: Who Sets E-Mail Style? Prescriptivism, Coping Strategies, and Democratizing Communication Access. *The Information Society* 18. Taylor & Francis. 403–413.

BARGIELA-CHIAPPINI, Francesca (ur.), NICKERSON, Catherine (ur.), 1999: *Writing Business: Genres, Media and Discourses*. Harlow, Essex: Longman.

BARGIELA-CHIAPPINI, Francesca, NICKERSON, Catherine, PLANKEN, Brigitte, 2007: *Business Discourse*. Palgrave Macmillan.

BEŠTER, Marja, 1992: *Izrazila slovenske politične propagande (ob gradivu iz predvojnega in medvojnega obdobja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana.

BHATIA, Vijay K., 1993: *Analysing genre: Language use in professional settings*. New York: Longman Publishing.

BHATIA, Vijay K., 2004: *Worlds of written discourse*. London, New York: Continuum.

BHATIA, Vijay K., 2005: Interdiscursivity in Business Letters. Paul Gillaerts, Gotti, Maurizio (ur.): *Genre Variation in Business Letters*. Bern: Peter Lang AG. 32–54.

CHANDLER, Daniel: *An Introduction of Genre Theory*: <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/intgenre/intgenre2.html.>. (Dostop 30. 5. 2009.)

CRYSTAL, David, 2001: *Language and the Internet*. Cambridge University Press.

GAINS, Jonathan, 1999: Electronic Mail–A New Style of Communication or Just a New Medium? An Investigation into the Text Features of E-mail. *English for Specific Purposes* 18/1. 81–101.

GIMENEZ, Julio C., 2000: Business e-mail communication: some emerging tendencies in register. *English for Specific Purposes* 19. Elsevier Science Ltd. 237–251.

GIMENEZ, Julio C., 2005: Unpacking Business Emails: Message Embededness in International Business Email Communication. Gillaerts, Paul, Gotti, Maurizio (ur.): *Genre Variation in Business Letters*. Bern: Peter Lang AG. 235–255.

KALIN GOLOB, Monika, 2003: *Kaj moram vedeti o dopisih*. Ljubljana: GV Založba.

KOŠIR, Manca, 1988: *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

KRANJC, Simona, 2003: Jezik v elektronskih medijih. Vidovič Muha, Ada (ur.): *Slovenski knjižni jezik: aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja 20. Metode in zvrsti*. Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 435–446.

KRANJC, Simona, 2004: Jezikovna zvrstnost v sodobnih medijih. Kržišnik, Erika (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Obdobja 22. Metode in zvrsti*. Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 395–405.

KRESS, Günther R., 2003: *Literacy in the new media age*. London: Routledge.

KUNST GNAMUŠ, Olga, 1991: *Sporazumevanje med željo, resnico in učinkom*. Ljubljana: Slovensko društvo raziskovalcev šolskega polja.

KWAŚNIK, Barbara H., CROWSTON, Kevin, 2005. Introduction to the special issue. Genres of Digital Documents. *Information Techology & People* 18/2. 76–88.

LOUHIALA-SALMINEN, Leena, KANKAANRANTA, Anne, 2005: »Hello Monica, kindly change your arrangements«: Business Genres in a State of Flux. Gillaerts, Paul, Gotti, Maurizio (ur.): *Genre Variation in Business Letters*. Bern: Peter Lang AG. 32–54.

MALLON, Rebecca, OPPENHEIM, Charles, 2002: Style used in electronic mail. *Aslib Proceedings* 54/1. 8–22.

OREL, Irena, 2004: Sporazumevanje nekoč in danes – od vzorcev pogovorov do mladostniških sms-ov. Kržišnik, Erika (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti: Obdobja 22. Metode in zvrsti*. Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 407–422.

RICE, Rodney P., 1997: An analysis of stylistic variables in electronic mail. *Journal of Business and Technical Communication* 11/1. 5–21.

NIDORFER ŠIŠKOVIČ, Mojca, 2007: Značilnosti elektronskega diskurza. Orel, Irena (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24. Metode in zvrsti*. Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 163–174.

NIDORFER ŠIŠKOVIČ, Mojca, 2008: Vljudnost v elektronskih sporočilih – jih pišemo ali govorimo? Košuta, Miran (ur.): *Slovenščina med kulturami*. Slovenski slavistični kongres, Celovec in Pliberk, 2.–4. 10. 2008. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 339–346.

NOVAK, France, 1980: *Poslovni in uradovalni jezik*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.

ŽELE, Andreja, 2003: Aktualizacijsko širjenje/oženje pomenja ustaljenega besedja kot odraz besedilne različnofunkcijskosti. Kržišnik, Erika (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Obdobja 22. Metode in zvrsti*. Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 133–148.

YLI-JOKIPII, Hilkka, 2005: An Integrated Analysis of Interactive Business Writing. Gillaerts, Paul, Gotti, Maurizio (ur.): *Genre Variation in Business Letters*. Bern: Peter Lang AG. 32–54.

PROGRAM *SLOVENŠČINA NA TUJIH UNIVERZAH* KOT DEL INFRASTRUKTURE SLOVENŠČINE IN SLOVENISTIKE

Mojca Nidorfer Šiškovič, Alojzija Zupan Sosič
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 378.16(100):811.163.6'243

Program Slovenščina na tujih univerzah (STU) deluje v okviru Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani. Njegovo poslanstvo je organizacija lektoratov slovenščine in študijev slovenistike na univerzah po svetu in vzpostavljanje ter vzdrževanje stikov z učitelji in tujimi univerzami s slovenističnimi študijskimi programi. Za uspešno promocijo slovenščine, slovenistike, slovenske znanosti in Slovenije poleg kakovostnih učnih programov skrbijo tudi mednarodni projekti, ki smo jih v zadnjih petih letih izvedli na vseh univerzah.

slovenščina, slovenistika, tuje univerze, učitelji, projekti, infrastruktura

The programme Slovene at Foreign Universities (STU) comes under the Centre for Slovene as a Second or Foreign Language at the Department for Slovene Studies at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. Its mission is to co-ordinate lectureships and Slovene study programmes at foreign universities, as well as to establish and maintain contact with teachers and foreign universities that offer study programmes in Slovene. A contribution to the promotion abroad of the Slovene language, Slovene Studies, Slovene research and Slovenia itself has been made not only by high quality study programmes, but also by international projects that have been carried out in recent years at all the foreign universities in the network.

Slovene, foreign universities, teachers, projects, infrastructure

Zanimanje za učenje slovenščine v tujini se povečuje. Vsako leto so na program Slovenščina na tujih univerzah (v nadaljevanju STU) naslovljene različne pobude po odprtju novih lektoratov in študijev slovenščine: njihovo število se je v študijskem letu 2008/2009 zaokrožilo že na 56, število študentov pa je doseglo številko 1700. Infrastruktura slovenščine in slovenistike je tako obogatena z izkušnjami in rezultati poučevanja slovenščine kot tujega jezika, hkrati pa sama postaja tudi del infrastruktur tujih univerz.

Program STU je ena izmed devetih dejavnosti Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik, ki, prav tako kot ostali programi, deluje v okviru Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani. Njegovo poslanstvo je organizacija lektoratov slovenščine in študijev slovenistike na univerzah po svetu in vzpostavljanje ter vzdrževanje stikov z učitelji in tujimi univerzami s slovenističnimi študijskimi programi. Posebna skrb je namenjena uveljavljanju slovenske znanosti, stalnemu izobraževanju učiteljev in pripravi učnih gradiv, pripomočkov in strokovne literature, vzpostavljanju povezav med univerzitetnimi slovenistikami po svetu in diplomatskimi predstavništvi ter drugimi slovenskimi institucijami v tujini. Zagotavljanje celovite podpore učiteljem slovenščine na tujih univerzah ne pomeni samo omogočanja poučevanja slovenščine kot drugega/tujega jezika na univerzitetni ravni države gostiteljice, ampak tudi podporo učiteljem pri organizaciji dodatnih dejavnosti v smislu promocije slovenščine

in Slovenije v svetu ter skrb za učne pripomočke in strokovno literaturo.

Položaj slovenščine na tujem se je znatno spremenil po vstopu Slovenije v EU in sprejetju bolonjske deklaracije. Na oba procesa, nastajanje EU in bolonjskih programov, smo se na STU že predhodno pripravili, saj smo se zavedali njune daljnosežnosti. Priključitev k EU je za slovenščino pomenila več možnosti v evropskem prostoru, saj smo postali tujcem zanimivi kot država (bodoče tržne) izmenjave, zaposlitve ali poslovne komunikacije, prav tako se je povečala potreba po prevajalcih iz slovenščine v ostale jezike in obratno. Tudi novi bolonjski programi so ponudili nekaj novih možnosti učenja slovenščine, izoblikovali pa so celo nove povezave predmetov ali modulov v okviru izbranih programov.[1]

Pri oblikovanju bolonjskih programov sta bili pomembni hitrost in zavzetost učitelja slovenščine na tuji univerzi, da je ob sodelovanju s pristojnim oddelkom na tuji univerzi in programom Slovenščina na tujih univerzah ob pravem času vključil slovenščino v ustrezni program in ji s tem podaljšal prejšnji položaj ali/in omogočil še boljšega. To ob današnji konkurenci učenja tujih jezikov ni bilo lahko; najprej smo se v okviru programa STU skupaj z učitelji na tujih univerzah trudili zagotoviti prepoznavnost slovenščine med ostalimi slovanskimi jeziki z različnimi projekti, nato pa še utemeljiti smiselnost njenega poučevanja v poplavi t. i. eksotičnih jezikov, npr. arabščine, kitajščine in japonščine. Na večini lektoratov in študijev slovenščine je ostal položaj isti, na nekaterih univerzah pa se je znatno izboljšal, saj je slovenščina postala študijska usmeritev. Najbolj razveseljivo pa je dejstvo, da smo v študijskem letu 2008/09 pridobili kar pet lektoratov, za nekatere izmed njih je bila pot do potrditve dolga in naporna. Tako so se lani na novo zaposlili učitelji, ki poučujejo na univerzah v Beogradu, Clevelandu in Kirtlandu, Lvovu in Lizboni. Lektorata v Granadi (Španija) in Seattlu (ZDA) sta začela delovati v poletnem semestru in sta financirana samo s strani tuje univerze. V študijskem letu 2009/10 pa je začel delovati še lektorat v Pekingu, ki bo finančno podprt na obeh, slovenski in kitajski strani.

Poleg enakomernega poviševanja števila lektoratov, študijev in študentov slovenščine v tujini se je skozi leta počasi izboljševal tudi status lektorjev, predvsem njihov materialni položaj. Zaradi specifike svojega dela dlje časa niso bili vključeni v *Uredbo o plačah in drugih prejemkih javnih uslužbencev za delov v tujini*, kar se je spremenilo letos spomladi, ko je Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo skupaj s programom STU poskrbelo za to in vključitev podprlo z dodatnimi sredstvi. V uredbi se je spremenilo tudi njihovo poimenovanje, saj so se iz lektorjev preimenovali v učitelje slovenščine na tujih univerzah. Še vedno pa je nedorečen njihov delovnopravni položaj, ki bi ga radi razrešili s posebnim zakonom o delovanju programa STU. Ta bi natančneje določil tri področja: dejavnost, nosilca in način izvajanja ter položaj zaposlenih. Na ta način bi tudi učitelji slovenščine na tujih univerzah postali enakopravnejši ostalim poklicem, saj bi prav tako lahko sklenili pogodbe za nedoločen čas. Oblikovali smo že osnutek, v katerem sledimo novim predpisom in določilom EU ter željam STU po izboljšanju delovnopravnega položaja zaposlenih.

Projekti programa STU

V letu 2004 smo v okviru programa STU začeli z izvedbo skupnih projektov. Skupaj z učitelji smo do zdaj na tujih univerzah izvedli štiri (skoraj) celoletne projekte. Prvi je bil *Prevajanja slovenskih literarnih besedil* (uredili Kranjc, Nidorfer Šiškovič, 2004), naslednji trije pa so potekali pod skupnim naslovom Svetovni dnevi, čeprav je bil vsak usmerjen na drugo temo: leta 2005 je potekal projekt Svetovni

1 Za opis statusa posameznih slovenistik na tujih univerzah gl. brošuro programa STU 2008/09.

dnevi slovenskega filma, sledili so mu Svetovni dnevi slovenske literature v letu 2006 in leta 2008 Svetovni dnevi slovenske literature na filmu.

V prvi skupni projekt, tj. Prevajanja slovenskih literarnih besedil, ki je v letu 2004 nastal na pobudo učitelja slovenščine na Univerzi v Gentu Pavla Ocepka, so se vključili učitelji s svojimi študenti na vseh drugih lektoratih oziroma študijih slovenščine na tujih univerzah. S projektom smo dosegli raznovrstne cilje – izšel je zbornik prevodov slovenskih literarnih besedil v 18 tujih jezikih, študenti z učitelji so svoje (najboljše) prevode objavili v knjigi, v tujih jezikih smo predstavili kakovostna dela sodobnih slovenskih literarnih ustvarjalcev, na mnogih slovenistikah po svetu so organizirali literarne večere z branjem prevodov iz zbornika. Študenti, ki so se večinoma prvič srečali z literarnim prevajanjem, so pod mentorstvom učiteljev prevajali besedila v svoje jezike, prevode pa so nato pregledali lektorji tujih jezikov in izkušeni prevajalci z ljubljanske Filozofske fakultete in v tujini. Ob zaključku projekta in izidu zbornika smo v okviru novoletnega srečanja učiteljev organizirali literarni večer, na katerem so prevode svojih besedil v tuje jezike brali sami avtorji. Dokaza, da je bil projekt dolgoročnejše učinkovit, sta dva: zbornik je bil v preteklih letih pogosto vir kontrastivne obravnave prevodov slovenskih besedil v tuje jezike, obenem pa se je med učitelji ter njimi in študenti zlasti v državah z več lektorati, kjer so organizirali npr. natečaje za najboljše prevode, ob skupnem projektu stkalo sodelovanje, ki je zelo spodbudilo nadaljnje skupne projekte.

S Svetovnimi dnevi slovenskega filma, ki smo jih pripravili konec novembra 2005, smo na tujih univerzah počastili 100-letnico slovenskega filma. Tudi ideja za ta projekt je prišla iz vrst učiteljev, in sicer od učiteljice na Univerzi v Gdansku Maše Guštin. Na sedežu STU smo dejavnosti projekta koordinirali, povezovali vse sodelujoče, uredili in natisnili brošuro s predstavitvijo slovenskih filmov, ki so jo na lektoratih prevedli v jezike vseh držav gostiteljic. Učitelji so s študenti v sodelovanju z univerzami gostiteljicami in s slovenskimi diplomatsko-konzularnimi predstavništvi pripravili filmske večere na univerzah, nekateri tudi v mestnih kinodvoranah. Mednarodni javnosti smo v okviru projekta predstavili filme *Ples v dežju*, *Šelestenje*, *Kajmak in marmelada* ter igrani dokumentarni film *Z vzhoda*. Mreži STU se je pri tem projektu priključil kot partner Filmski sklad Republike Slovenije, ki je doniral večino filmov na devedejih, film *Z vzhoda* pa nam je podarilo Znanstveno-raziskovalno središče Univerze na Primorskem, v okviru katerega je film nastal.

Filmski večeri s spremljajočimi prireditvami so pritegnili k ogledu slovenskih filmov več kot pet tisoč gledalcev – študentov in učiteljev s tujih univerz, predstavnikov slovenskih društev in drugih institucij, slovenskih podjetij v tujini itn. Dobra sprejetost slovenskih filmov pri tuji publiki ter medijski odmevi ob projektu so pokazali, da so filmi izvrsten vir in sredstvo za posredovanje ter promocijo vedenja o slovenskem jeziku, literaturi in kulturi ter medkulturnega posredovanja. Obenem pa smo s projekcijami filmov na vseh štirih slovenskih univerzah in na 53 tujih univerzah – poleg univerz Evrope tudi na Japonskem, v ZDA in Južni Ameriki potrdili naslov projekta Svetovni dnevi. Dolgoročnejši prispevek k infrastrukturi slovenščine na tujih univerzah je pomenila umestitev filmskih projekcij v redno delo na vseh lektoratih na tujih univerzah. Ponekod so jih uvedli kot dodatno obogatitev lektorata ali študija ter jih uvrstili na program mesečno, drugod jih izvedejo nekajkrat letno bodisi kot spremljevalni program kakšnega drugega kulturnega projekta ali ob gostovanju pisatelja, režiserja, scenarista.

V letu 2006 smo v okviru programa STU pripravili in izvedli največji in najzahtevnejši projekt pod naslovom Svetovni dnevi slovenske literature. Posebna komisija je že v

začetku leta izbrala 38 slovenskih literarnih ustvarjalcev z najkakovostnejšim literarnim opusom – prozaistov, pesnikov in dramatikov različnih generacij. Osredotočili smo se na njihovo ustvarjalnost zadnjih 15 let, med kriteriji pri razvrščanju na tuje univerze pa so bili tudi znanje jezika, ustvarjalna povezanost z državo in krajem gostovanja ter korpus prevedenih del. Projekt je bil od začetka zasnovan na visoki strokovni ravni, saj smo k sodelovanju povabili tudi ugledne predavatelje slovenske literature, ki so napisali prispevke o prozi, poeziji in dramatiki po letu 1990 ter o elektronskih virih za literaturo, za redno avgustovsko srečanje učiteljev v Ljubljani pa so pripravili predavanja.

Neposredni stik učiteljev z literarnimi ustvarjalci se je pokazal kot zelo konstruktiven pri izbiri besedil, ki so jih prevajali na lektoratih, in pri sodelovanju avtorjev pri prevajanju ter pri zasnovi njihovih gostovanj. Tako so avtorji pripravili tudi predavanja, sodelovali pri branjih svojih del v slovenščini in prevodih v tuje jezike, izvedli prevajalske delavnice, vodili gledališko pripravo na izvedbo dramskega odlomka itn. Njihova gostovanja so učitelji organizirali v sodelovanju z diplomatsko-konzularnimi predstavništvi Republike Slovenije, ki so se dejavno vključila v projekt in poskrbela za sprejeme, vabljenje na dogodke in udeležbo na literarnih večerih ob udeležbi mnogih visokih predstavnikov tujih univerz gostiteljic. K projektu smo pritegnili tudi dopisništva RTV Slovenija v tujini, učitelji pa še lokalne medije. Finančna sredstva smo pridobili s prijavo na razpis Ministrstva za kulturo, ki je projektu priznalo nacionalno pomembnost pri promociji slovenskega jezika, literature in kulture po svetu, projekt pa je podprlo tudi Društvo slovenskih pisateljev. Pred izvedbo gostovanj je v okviru projekta izšel *Almanah Svetovni dnevi slovenske literature* (uredili Zupan Sosič, Nidorfer Šiškovič, 2006),[2] pri katerem so sodelovali učitelji s pripravo besedil o avtorjih in v katerem so v slovenščini in angleščini predstavljeni vsi gostujoči avtorji s kratko biografijo, deli, poetiko literarnega ustvarjanja, z navedbo dela, ki so ga na tuji univerzi prevedli v tuji jezik, z njihovim citatom in sliko.

Del infrastrukture, ki so jo spodbudile dejavnosti v okviru projekta, so bila številna srečanja slovenskih literarnih ustvarjalcev s tujimi literarnimi ustvarjalci, ki so jih zanje organizirali učitelji slovenščine na tujih univerzah, objave njihovih del v prevodih, ki so nastali ob projektu na lektoratih – nekaj jih je izšlo celo v knjižni obliki[3] ali bilo objavljenih v tujih literarnih revijah. Projekt je spodbudil nadaljnje delo z literarnimi besedili na lektoratih in številnejša gostovanja avtorjev. Ob izjemno napornem in organizacijsko zahtevnem projektu so bila za vse organizatorje nagrada prijetna druženja in uspešna gostovanja avtorjev ter številni drugi, brez izjeme samo pozitivni rezultati.

Zadnji, v letu 2008 izvedeni projekt smo poimenovali Svetovni dnevi slovenske literature na filmu, v njegovi zasnovi pa smo združili sodobna slovenska literarna dela in filme, ki so bili posneti po njihovi predlogah. Filme *Zvenenje v glavi* (posnetem po istoimenskem romanu Draga Jančarja), *Petelinji zajtrk* (posnetem po istoimenskem romanu Ferija Lainščka), *Sladke sanje* (posnetem po scenariju *Kralj ropotajočih duhov* Mihe Mazzinija) si je na 55 tujih univerzah ogledalo več kot 5500 ljudi. V program smo vključili tudi dokumentarni film *Pot*, ki ga je RTV Slovenija posnela ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja in prispevala na devedejih za vse lektorate. S projektom smo obeležili to pomembno obletnico, obenem pa z organizacijo filmskih večerov tudi leto medkulturnega dialoga in leto predsedovanja Slovenije Evropski uniji. Odmevnost

2 *Almanah* ima trajno vrednost celovite predstavitve slovenskega literarnega ustvarjanja po letu 1990, obenem pa predstavlja 38 slovenskih literarnih ustvarjalcev z najkakovostnejšim literarnim opusom.

3 Gl. *Almanah* (2006), pri posameznih avtorjih.

projekta je bila velika tako v medijih kot tudi pri slovenskih filmskih ustvarjalcih, zelo pozitivne odzive so kakovostni slovenski filmi in projekcije doživeli pri tujih gledalcih. Filme na devedejih je tudi za ta projekt prispeval Filmski sklad Republike Slovenije, pri organizaciji pa so sodelovala slovenska diplomatsko-konzularna predstavništva in dopisništva iz tujine RTV Slovenija.

S stališča infrastrukture slovenščine in slovenistike v tujini sta omembe vredna še dva vidika. Prvega predstavlja raba modernih tehnologij, ki omogočajo organizacijo tako velikih projektov z relativno majhnim naporom, saj jo olajšuje računalniško posredovana komunikacija. Vse komuniciranje s tudi tisoče kilometri oddaljenimi 56 univerzami je z internetnimi povezavami hitro, poceni in učinkovito, prav tako sodelovanje z učitelji in avtorji pri pošiljanju prevodov, dialoških listov in celotnih knjig. Na ta način je na daljavo potekalo tudi uredništvo *Almanaha* od njegove zasnove, pošiljanja prispevkov, postavljanja knjige in njenega natisa. Po drugi strani pa je drugi, tradicionalnejši vidik sodelovanja, tj. stalna srečanja, ki jih organiziramo za učitelje slovenščine na tujih univerzah, in pristni osebni stiki med avtorji, učitelji in nami kot koordinatorjem programa, prav tako ključen za uspešno skupno delo na daljavo, saj so skoraj vsi projekti nastali na pobudo učiteljev, vsekakor pa z njihovim kreativnim sodelovanjem in izvedbo na univerzah gostiteljicah.

Zaključek

S povezovanjem učiteljev in slovenistik na tujih univerzah v številne projekte smo v okviru programa Slovenščina na tujih univerzah (STU) v zadnjih petih letih uspeli zgraditi učinkovito in uspešno infrastrukturo za predstavljanje in širjenje slovenskega jezika, literature in kulture v tujih univerzitetnih okoljih v okviru slovenistik in tudi v širšem okolju izven njih ter za njihovo poglobljeno spoznavanje in raziskovanje.

S povezovanjem institucij, ki imajo podobno poslanstvo na področju slovenske kulture, smo v preteklih letih ustvarili tvorne povezave s slovenskim Filmskim skladom, z Ministrstvom za zunanje zadeve in s slovenskimi diplomatsko-konzularnimi predstavništvi po svetu, z Društvom slovenskih pisateljev, s Študentsko založbo Beletrina, z Ministrstvom za kulturo in RTV Slovenija. Podpora, ki je pri vseh partnerjih vzajemna pri promociji slovenskega jezika, literature in kulture, zagotavlja spodbudo za poglobljeno učenje in poučevanje slovenščine po svetu. Hkrati pa smo v okviru kakovostnega in strokovnega pedagoškega dela učiteljev na lektoratih ter nenehnega spodbujanja študentov na tujih univerzah pripomogli k temu, da sedaj pogosteje prihajajo v Slovenijo študirat in se odločajo za pisanje diplomskih, magistrskih in doktorskih del v slovenščini.

Literatura

ZUPAN SOSIČ, Alojzija, NIDORFER ŠIŠKOVIČ, Mojca (ur.), 2006: *Svetovni dnevi slovenske literature, 20. do 25. november 2006 : almanah = World festival of Slovene literature, 20–25 November 2006 : almanac*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.

KRANJC, Simona, NIDORFER ŠIŠKOVIČ, Mojca, 2004: *Zbornik Prevajanja slovenskih literarnih besedil*. Simona Kranjc, Mojca Nidorfer Šiškovič (ur.), izbor besedil Pavel Ocepek. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

NIDORFER ŠIŠKOVIČ, Mojca, 2008: Program Slovenščina na tujih univerzah in slovenistike v Evropski uniji. Ivšek, Milena (ur.): *Jeziki v izobraževanju*. Zbornik prispevkov konference, Ljubljana, 25.–26. septembra 2008. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 151–154.

NIDORFER ŠIŠKOVIČ, Mojca, 2004: Slovenščina na tujih univerzah. *Jezik in slovstvo*, 49/3–4. 163–165.

NIDORFER ŠIŠKOVIČ, Mojca, 2004: Slovenščina na tujih univerzah in evropski izzivi = Slovene in universities abroad and European challenges. *Glas* 9/3. 44–47.

REPOZITORIJ ROKOPISOV SLOVENSKEGA SLOVSTVA – ODDALJENA BLIŽINA?

Matija Ogrin
Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU, Ljubljana
Jan Jona Javoršek, Tomaž Erjavec
Institut "Jožef Stefan", Ljubljana

UDK 811.163.6'322–122:091"16/17"

Prispevek predstavi prve rezultate projekta NRSS – Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja: informacijsko-tehnološko podprta evidenca, znanstvene objave in analize. Razložimo kontekst in cilje projekta, zlasti glede na pomanjkljivo stanje raziskav s tega področja, in opišemo gradnike digitalnega repozitorija. Orisana sta digitalni zapis repozitorija v formatu XML, ki je skladen s smernicami iniciative za zapis besedil TEI, in programska platforma za iskanje po repozitoriju.

rokopisi slovenskega slovstva, iniciativa za zapis besedil TEI, Fedora Commons

The paper presents the first results of the NRSS project – Unknown Slovene literary manuscripts from the 17th and 18th centuries: informational-technological supported evidence, scientific publications and analyses. We present the context and goals of the project, in particular with regard to the lack of research in this field, and describe the building blocks of the digital repository. We sketch the digital encoding of the repository in XML, which is compliant with the Text Encoding Initiative Guidelines, and the software platform for searching the repository.

Slovene literary manuscripts, Text Encoding Initiative, Fedora Commons

1 Znani ali neznani slovenski rokopisi?

Raziskanost starejšega slovenskega slovstva v naši literarni zgodovini je razmeroma fragmentarna. S tem je misliti zlasti na dejstvo, da so določene osebnosti ali skupine ustvarjalcev znotraj obdobij podrobno in izčrpno obravnavane, nekateri njihovi sodobniki pa razmeroma orisno in obstransko. Določenim obdobjem je bila posvečena večja raziskovalna pozornost in je gradivo zanje podrobneje raziskano; nekatera druga obdobja pa so ostala slabše osvetljena – še zlasti barok in deloma razsvetljenstvo (tj. od srede 17 stol. do okrog 1830). Posledica tega in drugih dejavnikov je, da je neznano število pomembnih ali vsaj slovstveno zanimivih besedil slovenskih piscev iz starejših obdobij ostalo neobjavljenih vse do danes. Čeprav so bila nekatera dela – a nikakor ne vsa ta dela – deležna vsaj skopih omemb v literarnih zgodovinah, pa ta besedila prav gotovo niso vstopila v sistem literarne recepcije in komunikacije. Celo avtorjem t. i. Matičine ZSS I – morda najboljše slovenske literarne zgodovine te dobe – se je zdela sprejemljiva prostodušna omemba, da se je iz dobe med Hrenovo in Schönlebnovo izdajo Evangelijev in listov »ohranilo blizu 50 slovenskih rokopisov, od kratkega zapisa do zajetnega zbornika, nastalih v najrazličnejših krajih naše domovine« (Legiša 1956: 281) in čeprav sta nekako dva ducata rokopisov tam kratko omenjena, skoraj nihče več ne ve, kateri rokopisi natanko to so in kje se danes nahajajo. V tem smislu ostajajo neizdana rokopisna besedila slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja bela lisa slovenske kulturne zavesti, najsi gre za prevode

in priredbe ali celo za avtorska (pol)literarna besedila. Sistematično raziskovanje rokopisnih zbirk doma in v zamejstvu bi moglo še nemalo osvetliti baročno in razsvetljensko dobo slovenskega slovstva. To je bila izhodiščna hipoteza naše raziskave.

Najsi to hipotezo sprejemamo ali ne, vsekakor je na dlani dejstvo, da v Sloveniji še ne obstaja sistematično zasnovan digitalni repozitorij rokopisov – še zlasti ne rokopisov slovenskega slovstva. Da bi to vrzel začeli zapolnjevati, smo kot nadaljevanje projekta eZISS zasnovali raziskavo rokopisov baročne in razsvetljenske dobe, deloma tudi zgodnjega 19. stoletja, napisanih v slovenskem jeziku. Raziskava naj bi bila izdatno tehnološko podprta in naj bi se končala s praktično delujočim modelom ali celo pilotno različico elektronskega registra rokopisov te dobe, kar je tudi v tehnološkem pogledu nemajhen izziv. Raziskavo smo poimenovali *Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja: informacijsko-tehnološko podprta evidenca, znanstvene objave in analize* (NRSS).

Raziskava NRSS je praktično koncipirana tako, da se rezultati posamičnih literarnozgodovinskih in historičnih raziskav znotraj nje stekajo v štiri ravni, ki se medsebojno dopolnjujejo in potekajo zvečine hkrati. Z njimi je moč strnjeno podati praktične cilje NRSS.

1. **Bibliografija NRSS**. Kot prvo pripravljalno delo je bilo treba izdelati bibliografski seznam (večine) znanstvenih objav, monografskih kakor analitičnih, v katerih so bili slovenski rokopisi 17. ali 18. stoletja doslej kakor koli obravnavani ali vsaj omenjeni.

2. **Indeks NRSS** – seznam evidentiranih rokopisov. Od najzgodnejših znanstvenih objav v poročilih raznih muzejskih in zgodovinskih društev v 19. stoletju do novejšega časa so bili v strokovni periodiki in v monografijah omenjeni mnogi slovenski rokopisi. Izdelati je bilo torej treba indeks vseh slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja, ki so bili kdaj koli v pozitivni evidenci literarnih, narodopisnih in historičnih ved. Za mnoge med njimi danes (po 100 in več letih) ne vemo več, kje so shranjeni, mnogi so se tudi izgubili in so verjetno uničeni. Vsekakor je indeks omenjenih rokopisov eden od pomembnih rezultatov NRSS, saj nam posreduje ne le trenutno stanje raziskav na tem področju (ki ni zavidljivo),[1] ampak historični vpogled v to, kar je nekdaj že bilo v evidenci raznih ved, a se je zaradi dveh svetovnih vojn, emigracije, selitev, menjav lastnikov itn. do danes zabrisalo ali sploh izgubilo. To področje je presenetljivo veliko; indeks NRSS trenutno (avgust 2009) obsega 134 omenjenih rokopisnih enot. Poudarjamo, da so v indeksu zbrani podatki, pridobljeni iz strokovne literature, ne iz samih primarnih virov, saj nekateri od teh sploh niso dosegljivi.

3. Elektronski **register NRSS** je nedvomno osrednji cilj projekta. Obsegal bo *opise rokopisov*, narejene neposredno po samih primarnih virih, po možnosti skupaj z digitalnimi faksimili. Ideja registra izhaja iz dejstva, da so rokopisi baročne in razsvetljenske dobe raztreseni po številnih arhivih in knjižnicah; ker pa so arhivski registri največkrat jezikovno nevtralni, je uporabniku večkrat težko razbrati, ali je neka arhivalija napisana v latinščini, nemščini, italijanščini ali slovenščini – zato je potrebno težavno iskanje, ki otežuje raziskovanje. Register NRSS bo zato na enem mestu nudil podatke – podrobne opise rokopisov in

1 Po Jožetu Koruzi se je v okviru slovenske literarne zgodovine s problematiko slovenskih rokopisov baročne in razsvetljenske dobe komaj še kdo ukvarjal. Boljše je stanje v občem zgodovinopisju, kjer je bila razmeroma dobro raziskana vsaj uradovalna slovenika. To bo še posebej razvidno iz bibliografije NRSS, kjer bo moč strokovno literaturo tudi kronološko razvrstiti oz. pregledati. Pregled bo verjetno pokazal, da je bilo največ znanstvenih raziskav o rokopisih te dobe napisanih v času med vojnama, nato pa čedalje manj do časa okrog 1980, ko se (z menjavo generacij?) interes za to dobo v literarni zgodovini skorajda prekine. Pomenljivo je že dejstvo, da je bilo poleg Smolikove monografije o cerkveni pesmi edino temeljno delo, na katero se nam je bilo moč opreti, Kidričeva študija *Opombe k protireformacijski dobi*, napisana leta 1921 (Kidrič 1921).

njihove digitalne slike – medtem ko bodo originali kot taki seveda ostali tam, kjer trenutno so, pri svojih lastnikih.

V nadaljnje stopnje raziskovanja starejših slovenskih rokopisov vključujejo tudi analize in transkripcije manjšega korpusa izbranih besedil (četrta raven rezultatov) z namenom, da jih pripravimo za kritične izdaje. Toda osrednji rezultat raziskave bo nedvomno prav elektronski register NRSS. Prav z njim se bo pozitivno potrdila (ali ovrgla) izhodiščna hipoteza, da je več rokopisov slovenskega slovstva baročne in razsvetljenske dobe ostalo večidel zunaj raziskovalne pozornosti, koliko teh rokopisov je, kakšni sploh so in kje se trenutno nahajajo.

2 Opis rokopisov

Glede na osrednje mesto, ki ga v celotni raziskavi zaseda načrtovani register, smo posebno pozornost posvetili metodi deskripcije rokopisov. Držali smo se v svetu sprejetih in ustaljenih metod analize rokopisnega gradiva, razvitih v pomožnih historičnih vedah, zlasti v kodikologiji, diplomatiki in arhivistiki. Sprejeli smo standardizirano metodo, kakor jo kodificira modul za opis rokopisov v Smernicah konzorcija Text Encoding Initiative (TEI 2007).[2] Vsak rokopis je bil ob ogledu *in situ* v skladu s to metodo podrobno opisan glede na štiri sklope podatkov, ki so vsi gnezdeni v krovni element <msDesc>. Strukturo teh podatkov predstavlja naslednja slika, pojasnjena v nadaljevanju.

```
<msDesc xml:id="ms_MOG_002">
  <msIdentifier>
    <country>Slovenija</country>
    <settlement>Ljubljana</settlement>
    <repository>Narodna in univerzitetna knjižnica</repository>
    <idno type="Nuk">Ms 1120/2</idno>
  </msIdentifier>
  <msContents>
    <msItemStruct class="#nrss_t_pridiga">
      <author xml:lang="sl">Rogerij Ljubljanski</author>
      <author xml:lang="la">Rogerius Labacensis</author>
      <title xml:lang="la" type="original">Symbolialis Siue: Concionum Catechisticarum
        Symbolum Apostolicum explicantium. Concio secunda. Dominica Secunda post
        Pentecosten.</title>
      <title xml:lang="sl" type="editorial">O veroizpovedi ali katehistične pridige z
        razlago apostolske vere. Druga pridiga. Druga nedelja po binkoštih. </title>
      <incipit xml:lang="sl">De reſnizhnu je tu, kar gouoril je Joannes ta S: Euangelifta
        od te lubeſni Boſhje, katero ima inu kashe Bug V: M: prutie temu reunimu zhloueſtuu,
        namezh: de On lubil je taiſtu, prior dilexit nos, inu ſizer poprei ueliku ... </incipit>
      <explicit>Spomnite, kai bo na dan te Sodbe sa enu veſsellie tem Vernim inu zhaloſt tem
        Neuernim, kir taku perſhli boſte h'te Vezherij, kakor Amen. </explicit>
      <listBibl>
        <bibl copyOf="#bib_060" subtype="mentioned">
          <biblScope type="pp">128–130</biblScope>
          <note type="bibl">Omembe v zvezi z genezo Rogerijevega Parmarium empyreum.</note>
        </bibl>
      </listBibl>
      <note type="regesta">Druga izmed desetih ohranjenih Rogerijevih katehetičnih pridig.
        Besedilo je popolnoma izgotovljen čistopis, katehetična pridiga za drugo nedeljo po
        binkoštih. Datirana je v Ljubljani 1716.</note>
      <textLang mainLang="sl">slovenščina</textLang>
    </msItemStruct>
  </msContents>
  <physDesc>
    <objectDesc form="quire">
      <supportDesc material="paper">
```

2 Razlogov za sprejetje te metode je več. S strani filoloških ved je razlog ta, da so Smernice TEI standard, v katerem se vsekakor steka in povezuje največja množina metod besedilne analize iz filoloških in historičnih ved, tako temeljnih kakor pomožnih, in da so te metode podane operativno in eksaktno. Z gledišča nadaljnje računalniške obdelave pa so Smernice TEI sprejete kot de facto standard za označevanje in strukturiranje besedil v zapisu XML, kar omogoča njihovo nadaljnjo strojno obdelavo, analizo in predstavitev.

1. Identifikator rokopisa <msIdentifier> vsebuje podatke o nahajališču oz. hranišču rokopisa, ustanovi ali lastniku, zbirki, signaturi. S temi najosnovnejšimi podatki je rokopis v fizičnem smislu »identificiran«, od tod ime tega sklopa.

2. Vsebinski sklop opisa <msContents> vsebuje bogato razčlenjene podatke o intelektualni vsebini rokopisa (ločeni od njegove materialne podstati), kjer so zbrane razpoložljive informacije o avtorju, naslov dela, zvrst, incipit, eksplicit, regesta, oznaka jezika, predvsem pa členitev na morebitne dele, dodatke ipd.

3. Fizični opis <physDesc> vsebuje podatke o rokopisu kot materialnem artefaktu: o materialu, iz katerega je izdelan, in njegovih dimenzijah, o številu folijev, o rokah, ki so vanj pisale, ipd.

4. Zgodovina rokopisa <history> zajema sklop podatkov o kraju in času njegovega nastanka, o morebitnih prejšnjih lastnikih ali zbirkah.

5. Sklop dodatnih beležk <additional> vsebuje administrativne podatke o tem, kdo je opis rokopisa napravil, datum prvega opisa, ali se je k rokopisu pozneje vračal, zapis izpopolnil s podrobnostmi itn.

Smernice TEI v tem primeru tudi omogočajo, da si urednik glede na potrebe svojega specifičnega dela in gradiva izbere bolj ali manj podrobno, granularno strukturo besedila. Lahko bi izbrali tudi manj zahteven sestav podatkov. Vendar smo se odločili za bolj zahteven sestav: tako nas shema XML konzorcija TEI, po kateri razčlenjevalnik validira našo datoteko XML, prisili, da uporabljamo vedno točno določene elemente opisa in v striktnem vrstnem redu. Ta prisila je še kako dragocena: zagotavlja nam, da bodo vsi opisi rokopisov strukturirani enako, kar pomeni, da ne bomo mogli pozabiti nobenega podatka (ali pa bo element namenoma ostal prazen) in da bodo podatki vedno dosledno ločeni med seboj.

Tako razčlenjeni opis rokopisov naj bi bil podlaga za to, da bo po registru mogoče strojno iskati glede na razne kriterije, kakor so čas ali kraj nastanka, zvrst, avtor idr.

S tem naj bi register NRSS prispeval k čim boljši evidenci nad rokopisnim gradivom 17. in 18. stoletja v slovenščini. Register NRSS je torej specializiran tematski katalog rokopisov s faksimili v nastajanju. Pogoj, da bi lahko dejansko nastal, je uspešna združitev filološko-historične problematike s sodobnimi tehnologijami. Zgoraj je nakazano, kako je bila tehnologija elektronskega označevanja besedil konzorcija TEI aplicirana na opis rokopisov; toda za uspešno rešitev je potrebna še aplikacija orisane filološke problematike na izgradnjo podatkovnih zbirk in poizvedovalnih sistemov. Ta spoj ni enoznačen in enoplasten problem. Toliko manj, ker v Republiki Sloveniji še ni podobnega digitalnega repozitorija rokopisov, ki bi našemu delu utrl pot.[3]

3 Implementacija registra NRSS

Glede na to praznino smo se odločili, da bomo v okviru projekta implementirali register NRSS kot del digitalnega repozitorija dokumentov. Ta odločitev se je izkazala kot ustrezna, saj je bilo mogoče infrastrukturo digitalnega repozitorija uporabiti tudi za druge projekte, še več, pričakujemo tudi dodatne prednosti povezovanja podatkovnih virov iz različnih zbirk v istem repozitoriju.

Za implementacijo repozitorija smo izbrali platformo Fedora Commons (Lagoze: 2006), ki je sistemsko neodvisna platforma, napisana v jeziku Java in organizirana kot spletna aplikacija. Repozitorij dokumente obravnava kot

3 Edina nam znana elektronska zbirka, s katero je mogoča kakšna primerjava, je nastajajoča nova podatkovna zbirka Arhiva Republike Slovenije (http://arsq.gov.si/Query/suchinfo.aspx). Vendar je ta po eni strani neprimerno večja, saj je njen predmet arhivsko gradivo na ravni države Slovenije, po drugi strani pa je mnogo manj detajlna, saj je njen predmet predvsem evidenca fondov in zbirk kot takih, ne pa posameznih listin in rokopisov. Zato prava primerjava ni mogoča.

objekte, tipično zapisane v obliki datotek XML, tako da je vnos dokumentov, kakršni so dokumenti TEI XML, naraven in neposreden. Vsak dokument je sestavljen iz vrste podatkovnih tokov, ki so lahko interni (zapisani v obliki XML) ali eksterni, npr. slikovni v primeru faksimila ali binarni v primeru skenograma v formatu PDF. Vsak dokument vsebuje tudi kontrolne podatkovne tokove za sledenje spremembam, za zapis metapodatkov (v standardnem metapodatkovnem zapisu Dublin Core (ANSI/NISO Z39.85) ter za zapis medsebojnih odnosov med dokumenti. Platforma vsebuje vrsto spletnih storitev, ki omogočajo poizvedovanje po repozitoriju: poizvedovanje po metapodatkih, po medsebojnih odnosih med dokumenti ter po strukturi in podatkovnih tokovih posameznega dokumenta. Ta infrastruktura je razširljiva, v primeru implementacije registra NRSS smo npr. dodali še elemente za kompleksno poizvedovanje po celotnem besedilu, kjer smo uporabili sistem SOLR in knjižnico Lucene (Hatcher: 2004), ki omogočata poizvedovanje neposredno po ključnih besedah iz podatkov v formatu TEI ter poizvedovanje po celotnem besedilu (full text search). Poleg tega platforma Fedora Commons omogoča razširitev posameznih dokumentov z novimi storitvami, največkrat namenjenimi za predstavitev dokumenta ali zbirke dokumentov v obliki spletne strani.

Gradivo registra NRSS smo za vnos v digitalni repozitorij s skriptnim jezikom XSLT za transformacijo dokumentov XML razbili v vrsto manjših dokumentov, ki smo jih vnesli v repozitorij. Posamezni dokumenti so zbrani v zbirke dokumentov, iz katerih je mogoče sestaviti izvorne datoteke. Poleg tega imajo posamezni dokumenti definirane medsebojne odnose, ki delujejo kakor kazalke, ter so na osnovi podatkov v zapisu TEI samodejno opremljeni z metapodatki v formatu Dublin Core (Liddy 2002). Dokumenti imajo definirane tudi lastne storitve za predstavitev v obliki spletne strani (implementirane kot transformacije zapisa XML TEI v HTML s pomočjo skriptnega jezika XSLT).

Vsak takšen dokument je tako mogoče prikazati kot posamezno spletno stran, posamezne zbirke pa kot spletne indekse dokumentov. Tako lahko uporabnik pregleda seznam vseh zapisov v treh zbirkah: zbirki bibliografije NRSS, zbirki evidentiranih rokopisov v indeksu NRSS ter zbirki opisanih rokopisov (v nekaterih primerih tudi transkribiranih in opremljenih s faksimilnimi posnetki). Vsak seznam uporabniku ponuja povezave na posamezne zapise, pri čemer si jih lahko ogleda kot spletno stran ali kot izvorni zapis v formatu XML TEI. Še več, medsebojni odnosi so prikazani kot spletne povezave, tako da so npr. vsi evidentirani rokopisi, omenjeni v določeni enoti bibliografije, neposredno dostopni preko povezav, če pa je bil dejanski rokopis najden in obdelan, je dostopna tudi povezava na zbirko opisanih rokopisov.

Uporabnik lahko dostopa do podatkov tudi preko poizvedovalnega sistema, ki omogoča iskanje po vsem besedilu dokumentov ali po posameznih ključnih besedah, npr. imenu avtorja strokovne študije, imenu avtorja rokopisa, podatkih o času nastanka, fizičnih podatkih o rokopisu ipd. Ta poizvedovalni sistem, ki je deloma še v razvoju, bo postal dragoceno orodje za nadaljnje raziskovalno delo na področju evidentiranja in obdelave starejših slovenskih rokopisov, saj bo bistveno olajšal iskanje znanih podatkov ter tako tudi doslej zahtevne naloge, kakor so identificiranje najdenega rokopisa ali primerjava različnih transkripcij. Poleg tega sistem omogoča dostop do predstavitve podatkov v obliki spletne strani, kar poveča dostopnost gradiva, do izvorne oblike, ki je primernejša za strokovno in strojno obdelavo, ter do standardno zapisanih metapodatkov o gradivu, kar omogoča integracijo v druge poizvedovalne sisteme ter povezavo med različnimi repozitoriji, npr. s sistemom Open Archive Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH, prim. Ward: 2004), ki

ga podpira platforma Fedora Commons, ter naprednimi sistemi, npr. OAI-P2P (Ahlborn: 2002).

4 Sklep

Prispevek je predstavil hipotezo, cilje in konceptualno zasnovo projekta NRSS – *Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja: informacijsko-tehnološko podprta evidenca, znanstvene objave in analize*. Osrednji cilj je izdelava pilotnega elektronskega repozitorija z opisi in digitalnimi faksimili rokopisov, prvega te vrste v Sloveniji. Predstavljena je arhitektura repozitorija, predvsem njegov digitalni zapis, ki je skladen s smernicami iniciative za zapis besedil TEI ter tehnološko platformo za iskanje po repozitoriju, osnovano na programju Fedora Commons. Repozitorij je trenutno v testni fazi, saj se na eni strani še zbirajo opisi rokopisov, na drugi pa še razvijamo masko za prikaz in iskanje po repozitoriju. Register NRSS naj bi na enem mestu nudil zbrane in podrobne podatke o vseh pomembnejših rokopisih v slovenščini, ohranjenih iz 17. in 18. stoletja, s tem pa tudi spodbudil nove raziskave te dobe.

Literatura

BENJAMIN, Ahlborn, NEJDL, Wolfgang, SIBERSKI, Wolf, 2002: OAI-P2P: A Peer-to-Peer Network for Open Archives, v *Workshop on Distributed Computing Architectures for Digital Libraries – ICPP2002. Dublin Core Metadata Element Set, Version 1.1, a DCMI Recommendation, 2009*: <http://dublincore.org/documents/2008/01/14/dces/.>. (Dostop 19. 8. 2009.)

HATCHER, Erik, GOSPODNETIC, Otis, 2004: *Lucene in Action*. New York: Manning Publications.

KIDRIČ, France, 1921: *Opombe k protiref. (katol.) dobi v zgodovini slovenskega pismenstva*. ČJKZ III 1921/22. 71–133.

LAGOZE, Carl, PAYETTE, Sandy, SHIN, Edwin, WILPER, Chris, 2006: Fedora: an architecture for complex objects and their relationships, *International Journal on Digital Libraries* 6/2. 124–138.

LEGIŠA, Lino 1956: *Zgodovina slovenskega slovstva I. Do začetkov romantike*. Ljubljana: Slovenska matica.

LIDDY, Elizabeth D., ALLEN, Eileen, HARWELL, Sarah, CORIERI, Susan, YILMAZEL, Ozgur, OZGENCIL, Ercan N., DIEKEMA, Anne, MCCRACKEN, Nancy, SILVERSTEIN, Joanne, SUTTON, Joanne, 2002: Automatic metadata generation & evaluation. V *SIGIR '02: Proceedings of the 25th annual international ACM SIGIR conference on Research and development in information retrieval*. New York: ACM Press. 401–402.

MILLER, Eric, BRICKLEY, Dan, 2001: Expressing Simple Dublin Core in RDF/XML, *Dublin Core Metadata Initiative Proposed Recommendation*.

TEI Consortium, 2007: TEI P5: *Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*. Version 1.4.1. Last updated on July 1st 2009. TEI Consortium. http://www.tei-c.org/Guidelines/P5/ (Dostop 19. 8. 2009.)

WARD, Jewel, 2004: *Unqualified Dublin Core usage in OAI-PMH data providers*. OCLC Systems & Services 20/1. 40–47.

INFRASTRUKTURA SLOVENISTIKE NA FILOZOFSKI FAKULTETI UNIVERZE LORÁNDA EÖTVÖSA

Mladen Pavičić
Filozofska fakulteta, Ljubljana; Bölcsészettudományi Kar, Budimpešta

UDK 378.016:811.163.6+821.163.6(091)(439 Budimpešta)

Na eni od osrednjih madžarskih univerz poteka slovenistični študij od leta 2006. V tem času so na katedri nastali na internetu dosegljivi pregledi slovenske zgodovine, literarne zgodovine in slovenskega jezika ter slovarčki k učbenikom, v treh knjigah pa dvojezična antologija slovenskega slovstva. Na spletni strani budimpeštanske slovenistike so predstavljene najpomembnejše in najzanimivejše informacije o študiju, slovenistiki in Sloveniji. Prispevek vsebuje tudi pregled slovenistične literature v madžarskem jeziku.

madžarska slovenistika, antologija, prevodi slovenske književnosti, slovarji, internet

One of Hungary's leading universities has offered a Slovene Studies programme since 2006. The staff involved have also compiled and posted online surveys of Slovene history, literary history and the Slovene language, glossaries to accompany textbooks, and a three-volume bilingual anthology of Slovene literature. The Slovene Studies webpage at Budapest University offers useful information about the study programme, Slovene Studies and Slovenia. This paper also contains a survey of works published in the field of Slovene Studies in Hungarian.

Slovene Studies in Hungary, anthology, translations of Slovene literature, dictionaries, Internet

V prispevku želim predstaviti infrastrukturo slovenistike na eni od osrednjih madžarskih univerz. Na njej deluje slavistika od leta 1849, prva pomembnejša slovenistična dogodka pa sta bila diploma (1909) in doktorat (1913) Avgusta Pavla, avtorja razprave o slovenskem narečju Cankove in številnih prevodov slovenskih knjižnih del v madžarščino. Po kratki epizodi slovenističnega študija na začetku petdesetih let dvajsetega stoletja, ko so se tu izobraževali učitelji za porabske šole, je leta 1981 začel delovati lektorat slovenskega jezika, leta 2006 pa v okviru prenovljenih »bolonjskih« programov slovenistični študij (spletna stran univerze Loránda Eötvösa,[1] Pavičić 1998: 139–146, Pavičić 1999: 49–53). Prva stopnja študija obsega tri letnike, druga pa dva. Ob vpisu študentom ni treba znati slovenskega jezika, po prvem letniku morajo na izpitu izkazati znanje na ravni A2, na koncu triletne prve stopnje B2 in na koncu dveletne druge stopnje C1. Slovenistični študij poteka na Madžarskem še v Sombotelu, na Filozofski fakulteti Univerzitetnega centra Savaria, ki je del Zahodnomadžarske univerze.

S prostorskimi razmerami se budimpeštanski slovenisti žal ne moremo pohvaliti. Z litovskim lektoratom si delimo sobo, ki je hkrati kabinet, učilnica in knjižnica. Glede založenosti slednje je videti, da je bila literatura sistematično nabavljana šele od leta 1981 in da so zadnja leta zanjo sredstva omejena.

1 http://www.elte.hu/egyetemrol. (Dostop: 15. 10. 2009.)

V realnem svetu smo torej prostorsko močno omejeni, dovolj prostora pa imamo na razpolago v virtualnem. Tega se trudimo kar se da dobro izkoristiti. Na svojo spletno stran[2] smo poleg predstavitve učiteljev in zgodovine (in predzgodovine) budimpeštanske slovenistike uvrstili seznam prevodov slovenske književnosti v madžarščino in seznam za slovenistе zanimivih knjig v madžarščini ter slovarčke k uporabljanim učbenikom, ki jih pišejo študenti, kar je zanje izjemno koristno. Trenutno sta na njej slovarčka k *A, B, C ... 1, 2, 3 ... gremo* (Pirih Svetina, Ponikvar 2006) in *S slovenščino nimam težav* (Markovič idr. 2002), v naslednjih mesecih pa se jima bosta pridružila slovarčka k *Odkrivajmo slovenščino* (Čuk, Mihelič, Vuga 1996) in *Slovenska beseda v živo 2* (Markovič idr. 2004), vzorci jezikovnih izpitov, ki čakajo študente v času študija, ter seznam pomembnejših in zanimivejših spletnih povezav – pri njihovem obnavljanju nam je v veliko pomoč *SlovLit*.[3]

Na spletnih straneh budimpeštanske slavistike se v okviru projekta Szláv civilizáció,[4] ki z zapisi o jezikih, zgodovinah in književnostih predstavlja vse slavistične študijske smeri na madžarskih univerzah, nastal pa je leta 2006 ob uvedbi bolonjskih študijskih programov, nahajajo pregledi slovenske zgodovine Imreja Szilágyija, zgodovine slovenske književnosti, ki sva ga napisala z Istvánom Lukácsem, in slovenskega jezika, ki sva ga napisala z Marijo Bajzek Lukács.

Verjetno je za slovenskega bralca najbolj zanimiva madžarska slovenistična literatura. Najpomembnejši madžarsko pisani slovenistični razpravi sta *O slovenskem narečju Cankove* Avgusta Pavla (Pável 1909) in *Preobrazbe odrešitelja kralja Matjaža v slovenskem ljudskem izročilu in v leposlovju*. *Arhetipska vizija sveta* Istvána Lukácsa (Lukács 2001; več o njej Pavičić 2001). S Pavlovo razpravo se utegnejo študenti srečati v okviru drugostopenjskega študija, z Lukácsevo pa se seznanijo v okviru literarnozgodovinskih predmetov že na prvi stopnji. Prav tako spoznajo dvojezični zbornik razprav o madžarsko-slovenskih literarnih stikih (Lukács, Fried 1998) in nekatera besedila iz zbornikov razprav o slovensko-madžarskih književnih in jezikovnih stikih (Zorko, Bajzek, Lukács 1994, Nyomárkay, Lukács 1998) ter v dveh knjigah zbrane Lukácseve razprave (Lukács 2005 in Lukács 20069. Med literaturo, s pomočjo katere poučujemo slovensko civilizacijo, moram najprej omeniti *Zgodovino južnih sosedov* (Sokcsevits, Szilágyi, Szilágyi 1996), v kateri je zgodovino Slovencev predstavil Imre Szilágyi, in politološko študijo o nastanku demokratične in samostojne Slovenije istega avtorja (Szilágyi 1998). Prav tako uporabljamo priročnik o porabskih Slovencih (Kozar Mukič 2003) in izbor zapisov o vendskem vprašanju (Lukács 1996), spoznamo pa tudi etnološki slovar porabskih Slovencev (Kozar Mukič 1996). Seznanjanje s slovensko likovno umetnostjo omogočata turistični vodič Naceta Šumija (Šumi 1992) in katalog budimpeštanske razstave sodobne slovenske umetnosti (Briški 1995), z geografsko podobo Slovenije pa študija pécsskih geografov Lászla Gyuricze in Lászla Kopárija (2002), ki se žal omejuje na naravno geografijo in ne zajema področja celotne Slovenije.

Edini priročnik za učenje slovenskega jezika z madžarskim spremnim besedilom je napisal Francek Mukič (Mukič 1997). Na njegovo dvojno naravo kaže že njegov naslov, ki se v slovenščini glasi *Slovenska slovnica*, v madžarščini pa *Szlovén nyelvkönyv* (Učbenik slovenskega jezika); priročnik je torej hkrati učbenik in slovnica. Za začetnike je vsekakor pretežek, bolj uporaben je za tiste, ki slovensko že znajo, a bi svoje znanje radi uredili, in kot dodaten priročnik za tiste, ki se slovenščino učijo s pomočjo kakega drugega učbenika.

2 http://szlavintezet.elte.hu/szlavtsz/szloven/index.shtml. (Dostop: 15. 10. 2009.)
3 http://mailman.ijs.si/pipermail/slovlit/2007/thread.html. (Dostop: 15. 10. 2009.)
4 http://szlavintezet.elte.hu/szlavtsz/slav_civil/main.html. (Dostop: 15. 10. 2009.)

Glavna odlika knjige so obširne slovnične oziroma jezikovne razlage v madžarščini.

Pri pouku uporabljamo učbenike, ki jih izdaja ljubljanski Center, doslej predvsem tiste, h katerim smo pripravljali slovarčke. Čeprav niso posebej namenjeni madžarskim uporabnikom, so se pri pouku dobro izkazali.

Ker študentje ob vpisu ne govorijo slovensko, so za njihovo spoznavanje slovenske književnosti pomembni prevodi. Ti so dosegljivi v antologijah slovenske književnosti v madžarskem jeziku in v prevodih, raztresenih po knjigah in revijah. Antologij sem naštel kar štirinajst in nudijo pester spekter besedil od najstarejših rokopisov in ljudskega slovstva do kratkih zgodb s konca minulega stoletja. Za spoznavanje razvoja slovenske književnosti je najpomembnejše *Ogledalce slovenskega slovstva* (Janež 1973), ki predstavlja razvoj slovenske besedne umetnosti od Brižinskih spomenikov do neoavantgarde šestdesetih let. Knjižno so bili doslej največ prevajani slovenski pisci Ivan Cankar, Drago Jančar in Kajetan Kovič, sledijo pa jim Ciril Kosmač, Miško Kranjec, Prežihov Voranc, Edvard Kocbek, Beno Zupančič, Andrej Hieng, Tomaž Šalamun in Aleš Debeljak.

Ker omenjeni prevodi ne predstavljajo celotnega razvoja slovenske književnosti in so pogosto težje dostopni, smo na oddelku čutili potrebo po pripravi lastne, dvojezične antologije slovenskega slovstva in z veseljem izkoristili priložnost, ko nam je njen izid omogočilo pristojno madžarsko ministrstvo. Pri izbiri besedil smo upoštevali obstoječi kanon slovenskega slovstva, didaktične potrebe, zaradi katerih smo v izbor uvrstili tudi nekaj trenutno manj cenjenih besedil (npr. socialističnorealistično pesem Lojzeta Krakarja, odlomek iz Potrčevega socialnorealističnega romana *Na kmetih*, Švabićevo ludistično prozo), predvsem pa smo se trudili upoštevati posebnosti, ki jih narekuje madžarski zorni kot – zapise »ogrskih« Slovencev, ljudske pesmi o kralju Matjažu ter Kovičeva, Tauferjeva, Šalamunova in Klečeva besedila z madžarsko tematiko. Prvi del antologije (Bajzek, Lukács, Pavičić 2007) vsebuje dela od začetkov do moderne, drugi del (Lukács, Pavičić 2008) od moderne do pesnikov iz let 2. svetovne vojne, tretji del, ki je tik pred izidom, bo obsegal obdobje od konca 2. svetovne vojne do neoavantgarde šestdesetih let dvajsetega stoletja, četrti del pa bo segel do današnjih dni. Zaradi časovnih omejitev smo v precejšnji meri uporabili že obstoječe prevode, posebej za antologijo pa so prevajali István Lukács, Marija Bajzek Lukács, György B. Lukács, Orsolya Gállos, Gábor Lanczkor, Judit Reiman, Gergely Bakonyi in Előd Dudás. (Več o tem: Pavičić 2009.)

Dolga leta smo močno pogrešali obširnejši dvojezični slovar. Po izidu obojestranskega slovarja (Bernjak 1995) ter slovensko-madžarskega in madžarsko-slovenskega (Hradil 1996, Hradil 1998) se je položaj temeljito popravil, žal pa so ti slovarji madžarskim študentom težje dosegljivi. V veliko pomoč nam je prosto dostopna spletna verzija Hradilovih slovarjev.[5] Le še v knjižnicah je dosegljiv Mukičev madžarsko-slovenski frazeološki slovar (Mukič 1993).

Med nalogami za prihodnost sta po mojem mnenju najnujnejša učbenik slovenskega jezika s spremnim besedilom v madžarščini in madžarsko pisana slovnica slovenskega jezika, prav tako pa bi bila zelo koristna v madžarskem jeziku in z madžarskega stališča pisana zgodovina slovenskega slovstva.

Literatura

BAJZEK, Mária, LUKÁCS, István, PAVIČIĆ, Mladen (ur.), 2007: *Szlovén irodalmi antológia I*. Budimpešta: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék.

BERNJAK, Elizabeta, 1995: *Madžarsko-slovenski, slovensko-madžarski slovar*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

BRIŠKI, Mika, 1995: *P.A.R.A.S.I.T.E. Museum. A P.A.R.A.S.I.T.E. múzeum gyűjteménye*. Ljubljana: Moderna galerija.

5 http://www.lingua-bridge.com. (Dostop: 15. 10. 2009.)

ČUK, Metka, MIHELIČ, Marjanca, VUGA, Gita, 1996: *Odkrivajmo slovenščino*. Ljubljana: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete.

GYURICZA, László, KOPÁRI, László, 2002: *Természetföldrajzi megfigyelések Szlovéniában*. Pécs: PTE TTK Földrajzi Intézet.

HRADIL, Jože, 1996: *Slovensko-madžarski slovar*. Ljubljana: DZS.

HRADIL, Jože, 1998: *Madžarsko-slovenski slovar*. Murska Sobota: Pomurska založba.

JANEŽ, Stanko (ur.), 1973: *A szlovén irodalom kistükre*. Budimpešta: Európa könyvkiadó.

KOZAR MUKIČ, Marija, 1996: *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem / A magyarországi szlovének néprajzi szótára*. Monošter: Zveza Slovencev na Madžarskem, Sombotel: Savaria Múzeum.

KOZAR MUKIČ, Marija, 2003: *A magyarországi szlovének*. Budimpešta: Press Publica.

LUKÁCS, István (ur.), 1996: *A vend kérdés*. Budimpešta: Kossics Alapítvány.

LUKÁCS, István, FRIED, István (ur.), 1998: *Hasonlóságok és különbözőségek. Tanulmányok a magyar-szlovén irodalmi kapcsolatok köréből. / Ujemanja in razhajanja. Študije o slovensko-madžarskih literarnih stikih*. Budimpešta: Košičev sklad.

LUKÁCS, István, 2001: *A megváltó Mátyás király színeváltozásai a szlovén néphagyományban és szépirodalomban. A világ archetipikus víziója*. Budapest: Lucidus Kiadó.

LUKÁCS, István, 2005: *Közel s távol. Szlovén-magyar irodalomtörténeti tanulmányok*. Budimpešta: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék.

LUKÁCS, István, 2006: *Paralele. Slovensko-madžarska literarna srečanja*. Maribor: Slavistično društvo Maribor.

LUKÁCS, István, PAVIČIĆ, Mladen (ur.), 2008: *Szlovén irodalmi antológia II*. Budimpešta: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék.

MARKOVIČ, Andreja idr., 2002: *S slovenščino nimam težav*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.

MARKOVIČ, Andreja idr., 2004: *Slovenska beseda v živo 2*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.

MUKIČ, Francek, 1993: *Magyar-szlovén frazeológiai szótár*. Sombotel: Zveza Slovencev na Madžarskem.

MUKIČ, Francek, 1997: *Szlovén nyelvkönyv / Slovenska slovnica*. Sombotel: Zveza Slovencev na Madžarskem.

NYOMÁRKAY, István, LUKÁCS, István (ur.), 1998: *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*. Budimpešta: Košičev sklad.

PÁVEL, Ágoston, 1909: *A vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtana*. Budimpešta: MTA.

PAVIČIĆ, Mladen, 1998: Prispevek za zgodovino poučevanja slovenščine na budimpeštanski slavistiki. Nyomárkay, István, Lukács, István (ur.): *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*. Budimpešta: Košičev sklad. 139–146.

PAVIČIĆ, Mladen, 1999: Slovenščina na univerzi v Budimpešti. Bešter, Marja, Kržišnik, Erika (ur.): *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 49–53.

PAVIČIĆ, Mladen, 2001: Lukács István: A megváltó Mátyás király színeváltozásai a szlovén néphagyományban és szépirodalomban: a világ archetipikus vízója. *Slavistična revija* 51/4. 497–498.

PAVIČIĆ, Mladen, 2009: O Szlovén irodalmi antológia. Novak Popov, Irena (ur.): *Slovenski mikrokozmosi – medetični in medkulturni odnosi*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 261–271.

PIRIH SVETINA, Nataša, PONIKVAR, Andreja, 2006: *A, B, C ... 1, 2, 3 ... gremo*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.

SOKCSEVITS, Dénes, SZILÁGYI, Imre, SZILÁGYI, Károly, 1996: *Déli szomszédaink története*. Budimpešta: Bereményi Kiadó.

SZILÁGYI, Imre, 1998: *Az önálló és demokratikus Szlovénia létrejötte*. Budimpešta: Teleki László Alapítvány.

ŠUMI, Nace, 1992: *Szlovénia – műemléki kalauz*. Ljubljana: Marketing 013 ZTP.

ZORKO, Zinka, BAJZEK, Marija, LUKAČ, Stjepan (ur.), 1994: *Košič in njegov čas*. Budimpešta: Košičev sklad.

SREDNJA EVROPA MED VZHODOM IN BALKANOM SLOVENISTIKA V ZVEZNI REPUBLIKI NEMČIJI IN NJENA KULTURNA ZASIDRANOST[1]

Monika Pemič
Filozofska fakulteta, Ljubljana; Institut für Slavistik, Hamburg

UDK 811.163.6+821.163.6:378+061.6(430)

Razmišljanja o položaju Slovenije, njenega jezika in kulture v okviru Srednje Evrope so utrjevala pot ideji lastne države, termin Srednja Evropa pa je služil kot protipol Balkana. Pričujoči prispevek se tematiki približuje z nemškega zornega kota in skozi to perspektivo postavi pod vprašaj samoumevnost uvrstitve Slovenije v srednjeevropski kontekst. Kot posledico prikaže težave pri promociji slovenskega jezika, literature in kulture na nemških univerzah in znanstvenih institucijah.

Srednja Evropa, Mitteleuropa, slovenske študije, slovenistika, Zvezna republika Nemčija

Reflection upon the position of Slovenia, its language and culture within Central Europe helped reinforce the idea of an independent state, while the term "Central Europe" functioned as an antipode to "the Balkans". The present contribution considers this topic from a German perspective, within which Slovenia has constantly been overlooked as a part of Central Europe. Since the Slovene language belongs to the South-Slav group of languages, Slovene literature and culture are often seen as part of Balkan culture. This represents a huge obstacle when trying to promote Slovene language, literature and culture in German universities and institutes.

Central Europe, Slovene language, Slovene literature, Slovene Studies, the Federal Republic of Germany

V nasprotju z državami, v katerih Slovenija uživa velik ugled in kjer študij slovenščine sodi med bolj priljubljene, kot so Poljska, Hrvaška ali Srbija, je poznavanje Slovenije v Nemčiji še vedno pomanjkljivo. To opažanje ne zadeva zgolj populacije na splošno, temveč tudi študentke in študente slavistike, ki o Sloveniji vedo manj, kot denimo o Rusiji, Češki ali Srbiji. Prebivalstvo Nemčije, ki z 82 milijoni prestavlja največjo evropsko državo, si »lahko privošči«, da sprejema tuje kulture selektivno. Sloveniji je pri tem v veliki meri prepuščeno, kakšno podobo bo ustvarila o sebi in kako jo bo razširjala v javnosti. Ker je Zvezna republika Nemčija za Slovenijo odločilnega gospodarskega, političnega in kulturnega pomena, želi pričujoči prispevek osvetliti težave, ki jih ima uveljavljanje slovenistike v tej državi.

Po podatkih zbornika, ki ga je izdal Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik in v katerem so zbrani podatki s tistih tujih univerz, s katerimi je vzpostavljeno sodelovanje, segajo začetki slovenistike v Nemčiji v 50. leta prejšnjega stoletja. Tedaj sta inštituta za slavistiko na univerzah v Münchnu in Hamburgu ponudila prve tečaje slovenskega jezika (Bešter 1999: 86, 70). Pridružile so se jima univerze v Regensburgu (1978), Tübingenu in Würzburgu (obe 1989) (Bešter 1999: 105, 139, 145).[2] Poleg tega je bila slovenščina krajše ali daljše

1 Za dragocene pripombe bi se rada zahvalila recenzentu in prof. dr. Zvonku Kovaču z zagrebške univerze.
2 Zgodovina pouka slovenskega jezika je obdelana samo za tiste univerze, ki sodelujejo s Centrom za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

obdobje zastopana tudi na univerzah v Berlinu, Düsseldorfu, Frankfurtu, Freiburgu, Leipzigu in Mainzu. V študijskem letu 2008/09 je potekal pouk slovenskega jezika in kulture na inštitutih za slavistiko sedmih nemških univerz (Berlin, Hamburg, München, Leipzig, Regensburg, Tübingen, Würzburg), pravega študija ni ponujala nobena izmed njih (Center za slovenščino 2009, Humboldtova univerza 2009, Univerza Leipzig 2009).

Za nemški študijski sistem, ki ga je v začetku 19. stoletja utemeljil Wilhelm von Humboldt (von Humboldt 1903), je bila značilna ozka povezava znanstvenega raziskovanja s poučevanjem. Vsebine predavanj in seminarjev so bolj kot predpisani študijski programi oblikovali posamezni profesorji in profesorice glede na svoje trenutne raziskave. Kljub temu, da obstajajo razlike med posameznimi univerzami in da se uveljavlja bolonjska reforma, so študijski programi še vedno manj rigorozno zastavljeni kot slovenski. Za institucionalno zasidranje slovenščine na posameznih oddelkih je odločilen interes tam delujočih profesorjev, ki se pogosto razvije iz znanstvenih stikov s slovenskimi raziskovalci, in kontinuiteta pouka. Zlato dobo ustanavljanja lektoratov, ki je bila še v času nekdanje Jugoslavije in jo je spodbujala gospodarska rast v Nemčiji, je spretno izkoristila srbska politika in na večino lektorskih mest poslala svoj kader. Koliko, če sploh, je bil ta usposobljen za poučevanje jezikov drugih jugoslovanskih narodov, je bilo postranskega pomena. V večini primerov so bile te književnosti in kulture obravnavane skozi srbsko optiko.[3]

Po padcu berlinskega zidu Republiki Sloveniji ni uspelo, da bi spodbudila ustanovitev slovenskih lektoratov in etabliranje slovenistike kot študijske smeri. Zaradi strogih varčevalnih ukrepov se danes obseg predmetov na posameznih oddelkih prej krči kot širi in le dosedanja kontinuiteta poučevanja skupaj s slovensko (finančno) podporo sta pripomogli k temu, da se je slovenščina obdržala na petih inštitutih. Pri tem je opazna neenakomerna geografska razporejenost. Močno izstopa sodelovanje Slovenije z dvema zveznima deželama na jugu države, Bavarsko in Baden-Württembergom, kjer je slovenščina prisotna na univerzah v Münchnu, Regensburgu, Tübingenu in Würzburgu. V ostalih štirinajstih deželah nemške federacije, ki na področju izobraževanja dopušča popolno avtonomnost, so le univerze v Berlinu, Hamburgu in Leipzigu v preteklem študijskem letu ponujale slovenščino, od teh slovenska stran podpira le polovično lektorsko mesto v Hamburgu. Poleg fizične prisotnosti na navedenih univerzah velja omeniti še julija 2009 odprto slovensko čitalnico v Regensburgu in spletni tečaj slovenskega jezika za nemško govoreče, ki ga z manjšo slovensko podporo pripravlja Inštitut za slavistiko univerze v Hamburgu (http://webapp5.rrz.uni-hamburg.de/SLOWENISCH-LERNEN/). Če vzamemo za primerjavo češčino, ki je – kljub temu da je manj popularna, kot sta ruski ali poljski jezik – zastopana na triinštiridesetih inštitutih (Bohemicum.de 2009), opazimo, kako skromna je zastopanost slovenščine. Tudi češka stran podpira nekatere lektorate, vendar v precej manjšem obsegu kot slovenska, ima pa gospodarsko-kulturne centre v Berlinu, Dresdnu in Münchnu (v prestolnici, na vzhodu in jugu države), kjer skrbi za stalno promocijo svoje kulture, jezika, gospodarstva in turizma. Poleg tega se redno pojavlja v medijih. Slovenska prisotnost je v treh četrtinah nemške države zanemarljiva. Kljub temu, da Berlin kot prestolnica, Hamburg kot drugo največje nemško mesto in največje evropsko pristanišče, porenjski konglomerat na liniji Bonn–Köln– Düsseldorf–Duisburg in Leipzig kot cvetoča metropola v vzhodnem delu države predstavljajo

3 Še vedno se pod poimenovanjem predmeta srbski/hrvaški/bošnjaški jezik skriva pouk srbščine, pri katerem se zgolj opozori na posebnosti hrvaškega oz. bošnjaškega jezika.

osrednja gospodarska in kulturna središča, sistemsko, na državni ravni urejeno prisotnost Slovenije v obliki gospodarsko-kulturnih centrov tu zaman iščemo. Tudi v medijih je Slovenija zelo slabo zastopana. Pojavlja se vprašanje, kako bi dvignili zavest o obstoju Slovenije in tako posledično povečali zanimanje za učenje slovenščine širom Nemčije. Kje tičijo težave, da to kljub naporom ne uspeva?

Dokler je bila Slovenija del jugoslovanske države, je bil položaj vsaj navzven preprost. Slovenski jezik in književnost sta bila – skupaj z jeziki ostalih jugoslovanskih narodov – umeščena v južno slavistiko. To umestitev so prevzeli kulturnozgodovinski inštituti in Slovenijo ter njeno zgodovino obravnavali v okviru Jugovzhodne Evrope. Termin »Jugovzhodna Evropa« (Südosteuropa) sicer na prvi pogled povsem nedolžno sugerira neko geografsko enoto, zgodovinopisje pa z njim označuje kulturnozgodovinsko-politično enoto, ki sta jo odločilno zaznamovali Bizantinsko in za njim Osmansko cesarstvo, ter države naslednice (Kaser [2]2002). Gotovo ni naključje, da se na naslovnici Kaserjevega učbenika z naslovom *Jugovzhodna zgodovina in zgodovinska znanost* pojavlja slika ženske z zagrnjeno glavo v do tal segajočem ogrinjalu. Ta podoba kaže na popolnoma drugačno kulturno, religiozno in socialno ozadje, kot je lastno slovenskemu prostoru, kar zahteva aplikacijo drugačnih znanstvenih modelov. Ivan Cankar je v svojem predavanju *Slovenci in Jugoslovani* že leta 1913 ugotovil, da smo si »/p/o krvi /.../ bratje, po jeziku vsaj bratranci, – po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj veliko bolj tuji, nego je tuj naš gorenjski kmet tirolskemu ...« (Cankar 1976: 235). Čeprav je bila slovenska kultura med letoma 1918 in 1991 v okviru jugoslovanske države v večjem stiku z balkanskim kulturnim prostorom, je vanj niti v tem obdobju ne moremo prištevati brez pridržkov, kot je na primeru ekspresionistične literature pokazal Lado Kralj (Kralj 1986).

Danes v Sloveniji velja v okviru publicistike izoblikovano prepričanje, da je slovenski prostor del Srednje Evrope.[4] Intenzivni poskusi duhovne emancipacije izpod jugoslovanskega (balkanskega) okvira segajo že v osemdeseta leta prejšnjega stoletja. Tedaj je prevod Kunderovega članka *Tragedija Srednje Evrope* spodbudil vrsto publicističnih razprav na temo slovenske pripadnosti Srednji Evropi (Kralj 2005: 362–363). Pojem »Srednja Evropa« je češkim, poljskim in madžarskim intelektualcem pomagal, da so se s poudarjanjem moralnoetičnih načel zahodnocivilizacijskega individualizma in svoje bližine do avstrijsko-nemškega prostora na duhovni ravni distancirali od kolektivizma in sovjetskega vpliva (Ash 1990, Schmidt 2001), Slovencem pa je služil za ustvarjanje podlage, neodvisne od jugoslovanske države. Referenčna točka iskanja skupnih značilnosti je postal Dunaj. Avstrijci idejo »Srednje Evrope« kot naslednice Habsburške monarhije s središčem na Dunaju še vedno podpirajo, kar kažeta njihova politična in gospodarska usmeritev, utemeljeni z množico široko zastavljenih raziskovalnih programov v okviru Avstrijske akademije znanosti. Na Slovenskem je kot kulturnozgodovinska antiteza politični navezavi na južne Slovane pod pojmom »Srednja Evropa« v zavest prešlo področje, ki se pokriva z nekdanjo Habsburško monarhijo, ne da bi se pri tem zavedali njegovih negativnih političnih konotacij.

Nemški pogled na Srednjo Evropo se od slovenskega/avstrijskega razlikuje predvsem v tem, da jo vidi precej širše. Svoje korenine ima še v času narodne prebuje, ko je bilo treba prostor Srednje Evrope in Nemčije kot njenega središča na zemljevidu šele poiskati. Poskusom geografov, ki mu ob pomanjkanju naravnih danosti niso mogli začrtati strogih

4 Zaradi pomanjkanja ustreznih znanstvenih analiz se tudi pričujoča razprava naslanja na mnenja o Srednji Evropi, ki jih je izoblikovala publicistika. Ta poseg opravičuje dejstvo, da publicistika merodajno sooblikuje nazore izobraženk in izobražencev.

meja, so sledili ideologi, ki so termin polnili z vsebinami, kot jih je zahtevala aktualna politika. Mommsen ga je opisal kot »bojni pojem« (Kampfbegriff), s katerim so politiki skušali legitimirati svoje vsakokratne imperialistične cilje (Mommsen 1995: 3). Od nastanka Nemškega cesarstva leta 1871 dalje se je termin »Srednja Evropa« uporabljal za oznako »samoumevnega področja nemškega vpliva v Evropi« (Schmidt 2001: 57). Najbolj odmevno delo o Srednji Evropi je leta 1915 izdal Friedrich Naumann. V njem se je zavzemal za gospodarsko in vojaško zvezo Nemškega cesarstva s Habsburško monarhijo, pri tem pa ni izpustil problema samoodločbe drugih narodov. Nemška vojaška politika je takrat s povsem drugačnimi metodami sledila svojim strateškim ciljem. Zaradi klavrnega poraza v prvi svetovni vojni in še hujše katastrofe, ki jo je nemška ekspanzija povzročila v drugi, ko je pojem služil za oznako nacionalsocialistične ideologije velikega prostora (Großraumideologie), je vse do padca berlinskega zidu izginil iz nemškega besednjaka. Po letu 1989 se je navezal na podstat, ki so jo – ne da bi se zavedali tudi njenih negativnih konotacij – pripravili vzhodnoevropski intelektualci.

Janko Kos je že leta 1991 opozoril, da je bilo narejenih še premalo raziskav, da bi lahko slovensko literaturo samodejno uvrstili v srednjeevropski prostor in postavil vprašanje, ali je z literarnovednega stališča sploh mogoče govoriti o srednjeevropskih literaturah ali je to zgolj ideološki pojem. Skoraj petnajst let pozneje Lado Kralj ponovi Kosovo vprašanje, »ali je fenomen srednjeevropskih literatur mogoče raziskovati z literarnozgodovinsko, tj. znanstveno strogostjo, ali pa gre zgolj za aktualistično in publicistično težnjo« (Kralj 2005: 356). Pri tem oba opozarjata na dvojnost fenomena Srednje Evrope pri malih narodih, nekdaj združenih v monarhiji: na eni strani so bili vpeti v habsburški mit, na drugi pa so se borili proti habsburški nadvladi. Slovenski narod, ki je neobstoj lastne države kompenziral z literaturo, jo je uporabljal tudi za izražanje narodnih idej (Virk 1993: 255 [781]). Samoumevni status, ki na Slovenskem pripada kulturi in vizijam, ki se iz nje rojevajo, je v kontekstu ekspanzivne gospodarske velesile, kot je Nemčija, povsem nerazumljiv.

Nemožnost enoznačne uvrstitve slovenskega jezika, literature in kulture delno razloži, zakaj je slovenistika v Zvezni republiki Nemčiji tako slabo prisotna v splošni zavesti. Dodatne razloge je treba iskati pri slovenskem pristopu, ki v ospredje postavlja pomembnost kulture. Vprašanje, zakaj Slovenci in Slovenke tako izpostavljamo svojo kulturo, zahteva v nemškem kontekstu posebno razlago. Poleg tega se posamezni kulturni nastopi po Nemčiji namesto v obliki turnej izvajajo posamično in so vse preveč odvisni od entuziazma posameznikov, ki jih organizirajo, in zelo omejenih finančnih sredstev. Tretji razlog je splošna slaba zastopanost slovenskih znanstvenikov v Nemčiji. Naravoslovci se z vprašanjem svojega porekla ne ukvarjajo javno, humanistov pa je zelo malo. Že ob površnem pregledu kulturnozgodovinskih zbornikov zadnjih let opazimo, da so v njih redno zastopani poljski, češki in – glede na temo – tudi madžarski raziskovalci, slovenski prispevki pa so zelo redki, četudi bi po tematiki vsekakor vanje sodili. Razlog za to ni zgolj v »naši majhnosti« v smislu maloštevilnosti, temveč in predvsem v udobnosti, saj se je za prodor na nemško področje treba seznaniti z nemškimi pristopi in dobro obvladati tudi nemščino. Rado nam uide, da samopodoba, ki jo gojimo o sebi Slovenci in Slovenke, ni enaka s podobo, ki vlada o nas v tujini. Za promocijo slovenistike in slovenskih študij je poleg tujega jezika potrebno tudi poznavanje tuje mentalitete in duhovne osnove, ki si ju je moč pridobiti zgolj z daljšim bivanjem in študijem v Zvezni republiki Nemčiji, da bi tako tujcem lahko posredovali lastno kulturo na njim razumljiv način. Za uspešen prodor na nemško področje bi bilo treba delovati na več ravneh – na ravni meddržavnih

odnosov, gospodarskega, kulturnega (poleg literarnega bi bilo potrebno vključiti jezikovno laže dostopne upodabljajoče umetnosti, arhitekturo, glasbo, ples) in meduniverzitetnega sodelovanja. V to smer bi lahko usmerili tudi dejavnosti, ki jih podpira Urad za Slovence po svetu, da ne bi ostale v ozkih okvirih slovenskih društev. Vsekakor bi bilo treba izkoristiti sinergije različnih področij. Za proučevanje samosvoje slovenske kulture, razpete med južnimi Slovani in Srednjo Evropo, bi bilo potrebno nekaj močnih samostojnih centrov v največjih nemških mestih, v katerih bi Slovenijo zastopali ustrezno izobraženi Slovenci in Slovenke (morda v obliki programa artist/researcher in residence) z dobrim poznavanjem nemškega jezika in kulture, ki bi ustrezno sodelovali z nemškimi znanstvenimi institucijami, in končno premagati vse preveč zasidrano samopodobo o »naši majhnosti« in »kulturnosti«.

Literatura in spletni viri

ASH, Timothy Garton, 1990: Mitteleuropa? *Daedalus* 119/1. 1–21.

BEŠTER, Marja, KRŽIŠNIK, Erika (ur.), 1999: *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.

Bohemicum.de: <http://www.bohemicum.de/links/tschechisch-an-deutschsprachigen-universitaeten.html.>. (Dostop 9. 7. 2009.)

CANKAR, Ivan, 1976: Slovenci in Jugoslovani. Voglar, Dušan, Moravec, Dušan (ur.): *Zbrano delo 25*. Ljubljana: DZS. 228–238.

Center za slovenščino, 2009: <http://www.centerslo.net/l3.asp?L1_ID=2&L2_ID=23&L3_ID=18&LANG=slo.>. (Dostop 9. 7. 2009.)

Czech centres: <http://www.czechcentres.cz/scc/novinky.asp.>. (Dostop 9. 7. 2009.)

Geisteswissenschaftliches Zentrum Leipzig: <http://www.uni-leipzig.de/gwzo/wissziel.htm.>. (Dostop 9. 7. 2009.)

Herder Institut Marburg: <http://www.herder-institut.de/.>. (Dostop 9. 7. 2009.)

Humboldtova univerza Berlin: http://www.slawistik.hu-berlin.de/studium/kvv.>. (Dostop 9. 7. 2009.)

KASER, Karl, [2]2002: *Südosteuropäische Geschichte und Geschichtswissenschaft*. Dunaj, Köln, Weimar: Böhlau.

KOS, Janko, 1991: Srednja Evropa kot literarnozgodovinski problem. Vodopivec, Peter (ur.): *Srednja Evropa*. Ljubljana: MK. 41–53.

KRALJ, Lado, 1986: *Ekspresionizem*. Ljubljana: DZS.

KRALJ, Lado, 2005: Srednja Evropa in slovenska literatura. *Sodobnost* 69/4. 353–368.

KUNDERA, Milan, 1984: Tragedija Srednje Evrope. *Nova revija* 3/30. 3456–3468.

MOMMSEN, Wolfgang, 1995: Die Mitteleuropaidee und die Mitteleuropaplanungen im Deutschen Reich vor und während des Ersten Weltkrieges. Plaschka, Richard G. idr. (ur.): *Mitteleuropa-Konzeptionen in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. Dunaj: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (Zentraleuropa-Studien 1). 3–24.

NAUMANN, Friedrich, 1915: *Mitteleuropa*. Berlin: Reimer.

PLASCHKA, Richard G. idr. (ur.), 1995: *Mitteleuropa-Konzeptionen in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. Dunaj: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (Zentraleuropa-Studien 1).

SCHMIDT, Rainer, 2001: *Die Wiedergeburt der Mitte Europas. Politisches Denken jenseits von Ost und West*. Berlin: Akademie Verlag (Politische Ideen 12).

Univerza Leipzig poletni semester 2009: <http://www.uni-leipzig.de/~slav/pdf/lehrverzeichnisse/KVV_SS09.pdf.>. (Dostop 9. 7. 2009.)

VIRK, Tomo, 1993: Slovenska nacija in slovenska literatura. *Nova revija* 12/134–135. 254–260 [780–786].

VON HUMBOLDT, Wilhelm, 1903: *Über die innere und äußere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin. Gesammelte Schriften, 10*. Berlin: Königlich Preußische Akademie der Wissenschaften.

SLOVENČINA AKO CUDZÍ JAZYK NA POZADÍ SLOVINSKÉHO JAZYKA

Anna Perďochová-Sklárová
Akademia Techniczno-Humanistyczna, Bielsko-Biała

UDK 811.162.4'243(497.4):811.163.6

Prispevek z naslovom Slovaščina kot tuji jezik je sestavljen iz dveh tematskih delov. V prvem delu je predstavljena slovaščina kot tuji jezik, njeno poslanstvo, trenutno stanje in raba slovaščine po svetu. Poleg tega so predstavljene tudi možnosti za študij slovaščine na Slovaškem za tujce. Vključen je tudi seznam lektoratov za slovaški jezik in osnovna literatura za študij slovaščine.

V drugem delu se avtorica ukvarja z glotodidaktiko znotraj učnega procesa, pri čemer se najprej osredotoči na opis splošnih značilnosti, vključno z ilustrativno in kontrastivno primerjavo interferenčnih elementov v jezikovnem paru slovaščina-slovenščina, obravnava leksikalne probleme in lažne prijatelje. V zaključku se avtorica osredotoča na prevajanje literarnih besedil, ki predstavljajo sredstvo za proučevanje določenih specifičnih jezikovnih elementov, in na dejansko jezikovno politiko, ki se uporablja v osnovni normativni literaturi v slovaškem jeziku.

slovaščina kot tuji jezik, slovenščina, poučevanje tujih jezikov, interferenca, lažni prijatelji

The paper entitled Slovak as a foreign language consists of two thematic parts. The first part introduces Slovak as a foreign language, presents its mission, present state and its use all around the world as well as the possibilities foreigners have if they want to study Slovak in Slovakia. The current lists of the Slovak language teaching units and the basic literature for studying the Slovak language are included.

The second part deals with glottodidactics within the teaching process and it starts with an outline of the general characteristics including illustrative and contrastive comparison focusing on Slovak-Slovenian interferential elements, lexical issues and false friends. The last part concentrates on the translation of fictional texts as a means of studying specific linguistic elements and on the actual language policy employed in basic normative literature in the Slovak language.

Slovak as a foreign language, Slovenian, foreign language teaching, interference, false friends

Slovenčinu ako nástroj dorozumievania a znak národnej identity považuje za svoj materinský jazyk asi 5 miliónov obyvateľov Slovenska doma vo svojej vlasti a približne 3 milióny Slovákov žijúcich vo svete.

Slovenčina sa klasifikuje ako jazyk indoeurópsky, slovanský, ktorý spolu s jazykom českým, poľským a lužickosrbským patrí do rodiny západoslovanskej. Keďže Slovensko leží v srdci Európy, geograficky sa uchádza o uznanie lokality pri Kremnici za stred Európy (miesto, kde sa rozkladá kostol sv. Jána na Krahuliach). V tomto jazyku sa vyskytujú okrem najstaršej spoločnej pôvodne praslovanskej slovnej zásoby aj jazykové prvky južnoslovanské i východoslovanské, ako to svojím dielom dokazoval náš významný jazykovedec **Anton Habovštiak**. Ten slovenčinu označoval za esperanto slovanských jazykov.

Odborný rozvoj súčasného slovenského jazyka garantuje Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied (JÚĽŠ SAV) a filologické fakulty našich univerzít. Z nich najstaršia, v tomto roku jubilujúca, 90 ročná,

je Univerzita Komenského v Bratislave (založená v r. 1919).

S rozvojom kultúry, ekonomických vzťahov a študijných či pracovných možností prerastajúcich hranice štátov nastáva globálna potreba dorozumievania sa, čomu slúži hlavne angličtina. Expanduje aj do hovorového jazyka bežného života a mládež ju prijíma ako nevyhnutnú samozrejmosť. Jazyková zdatnosť slovenskej mládeže je v súčasnosti dobrá. U stredoškolákov a vysokoškolákov je bežné ovládanie 2–3 cudzích jazykov, ako to požaduje EÚ. U nás je to z dôvodov susedských vzťahov a blízkych kontaktov s Rakúskom nemčina, veľký záujem je o španielčinu, francúzštinu, taliančinu a vzrastá záujem aj o ruštinu. V južných regiónoch Slovenska susediacich s Maďarskom je živá maďarčina, ktorá slúži ako prvý jazyk približne desiatim percentám slovenského obyvateľstva.

Živý je záujem aj o slovenčinu ako cudzí jazyk. Šírenie slovenčiny sa realizuje dvoma smermi, a to na osi: z centra von a zvonku do centra. Zahraniční záujemcovia prichádzajú na Slovensko najmä v pozícii manžérsko-marketingovej, z dôvodov interkultúrnych vzťahov i zo súkromných dôvodov, a tak vyhľadávajú jazykové školy, kurzy CĎV (Centra ďalšieho vzdelávania) a vysokou úrovňou známe letné kurzy SAS (Studia Akademia Slovaka), ktoré riadi metodické centrum SAS pri Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (od r. 1992). V r.2006 sa toto pracovisko pretransformovalo organizačne na »SAS – centrum pre slovenčinu ako cudzí jazyk«. Jeho ťažiskom je pedagogická a vedeckovýskumná činnosť zameraná na vzdelávanie zahraničných záujemcov v slovenskom jazyku, na sprístupňovanie slovenskej kultúry, na propagáciu slovenskej vedy, kultúry a umenia v zahraničí, na riešenie domácich a medzinárodných vedecko-výskumných projektov a na edičnú činnosť zameranú na slovenčinu ako cudzí jazyk. Záujemcovia o slovenčinu sú väčšinou vysokoškolskí študenti slovakistiky a pedagógovia, doktorandi a asistenti, prekladatelia, diplomatickí pracovníci, lektori cudzích jazykov a pod. Pobyt im platia gestori (MŠ, SAIA, UK, Európska komisia v rámci programu Erasmus) alebo prichádzajú ako samoplátcovia. Na letnom kurze absolvujú 80–90 hodín priamej výučby, 6–8 hodín denne od pondelka do soboty. Ich náplňou sú jazykové a konverzačné cvičenia, špecializované semináre, prednášky a tvorivé dielne z rôznych oblastí slovenskej vedy a kultúry, poznávanie krajiny a slovenských reálií. Výstupom je Zborník Studia Academia Slovaca, ktorý obsahuje prednášky zo slovenskej lingvistiky, literatúry a literárnej vedy, z histórie a kultúry, zvyčajne v rozsahu vyše 400 strán. Na výmenu skúseností a skvalitňovanie výučby na lektorátoch slovenského jazyka a kultúry v zahraničí sú zamerané každoročné konferencie lektorov pôsobiacich v cudzine, zavŕšené tiež vydaním zborníka. V súčinnosti s Ministerstvom školstva a Metodickým centrom Univerzity Mateja Bela (MCUMB) v Banskej Bystrici sa poriadajú kurzy pre učiteľov krajanov z materských, základných a stredných škôl. Organizačne predstavujú 3 dvojtýždňové jazykovo-odborné a metodické bloky. Účastníci prichádzajú z krajín Maďarsko, Poľsko, Rumunsko, Srbsko, Čierna Hora, Ukrajina. Táto inštitúcia poriada tiež letné kurzy slovenského jazyka pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Ich frekventanti prichádzajú na Slovensko približne z 10 štátov sveta.

Pre zahraničných krajanov organizuje Letnú školu žurnalistiky Katedra žurnalistiky FF UK. Identitu Slovákov v zahraničí, kultúru jazyka, udržanie kultúrneho dedičstva podporuje časopis »Slovenské zahraničie«.

Druhým základným kanálom šírenia slovenčiny smerom von sú lektoráty slovenského jazyka na zahraničných univerzitách. V súčasnosti podľa internetových zdrojov k nim patrí:

1. Belehradská univerzita, 2. Humboldtova univerzita, Berlín, 3. INALCO, Paríž, 4. Inštitút filológie v Krakove, 5. Katolícka univerzita

Pétra Pázmana, Pilíšska Čaba, 6. Kolínska univerzita, 7. Ľubľanská univerzita, 8. Moskovská štátna univerzita, 9. Neapolská univerzita, 10. Pekingská univerzita zahraničných štúdií, 11. Regensburgská univerzita, 12. Segedínska univerzita, 13. Sliezska univerzita, Sosnowiec (Poľsko), 14. Univerzita Blaisa Pascala, Clermont-Ferrand, 15. Univerzita Eötvösa Loranda, Budapešť, 16. Univerzita Marca Blocha, Štrasburg, 17. Univerzita Michela de Montaigne, Bordeaux, 18. Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Veľký Tarnov, 19. Univerzita sv. Klimenta Ochridského, Sofia, 20. Univerzita v Bukurešti.

Ekonomickú a organizačnú stránku lektorátov rieši Ministerstvo školstva Slovenskej republiky a Dom zahraničných stykov.

Potreba sprístupniť cudzie jazyky čo najľahšou a najefektívnejšou formou nie je v oblasti glotodidaktických bádaní ničím novým, veď už starí Rimania si brali do svojich domovov gréckych otrokov, aby ich učili prirodzenou cestou ako autentickí nositelia jazyka gréčtinu. (Pastor Cesteros 2006). V čase internetu a dostupnosti glotodidaktickej teoretickej literatúry z rôznych zdrojov v rámci celého sveta niet pochýb. Napriek bohatému opisu teórií (behavioristické, kognitívne, humanistické, sociálno-interakcionistické (Brown 1994, Wiliams, Burden 1997, Lojová 2004) o žiadnej nemožno povedať že je jedine správna, lebo ďalšie vývojové trendy sú k predchádzajúcim kritické a na každej nachádzajú popri pozitívach aj negatíva. V takom duchu nám českí autori Jarmila Mothejzíková, Radomír Choděra (Praha) a Lumír Ries (Ostrava) predstavujú inovačné alternatívne metódy výučby cudzích jazykov, ako: 1. sugestopédiu, 2. sofrológiu, 3. metódu celkovej fyzickej odpovede – The Total Physical Response (The TPR), 4. vyučovanie jazykov v komunite – Community Language Learning (CLL), 5. tichú metódu/metódu mlčania – The Silent Way, 6. ústny prístup alebo situačné jazykové vyučovanie – The Oral Approach and /or Situational Language Teaching, 7. prirodzený prístup – The Natural Approach, 8. aktivizujúce metódy výučby cudzích jazykov (AMVCJ), 9. lingvistickú psychodramaturgiu, 10. metódu drámy, 11. Waldorfskú školu. Do procesu výučby cudzích jazykov vstupuje aj internet a jeho funkcie: e-mail, on-line lingo, ICT a pod. (Svět cizích jazyků dnes: 2004).

Kognitívne procesy myslenia od domény východiskovej k doméne cieľovej s využitím skúsenostných gestaltov uplatňované aj v procese osvojovania si cudzieho jazyka teoreticky bohato rozvíja aj poľská škola (E.Tabakowska, A. Będkowska-Kopczyk a i.). U nás v súčasnosti prevláda **komunikatívny prístup** sledujúci pragmatický aspekt jazykovej kompetencie. V začiatočníckej fáze sa preferuje skôr nácvik **hovorenia** prostredníctvom komunikačných modelov imitujúcich možné komunikačné situácie. S nadobúdaním sociolingvistických skúseností sa priebežne spoznáva aj lexikálny a gramatický subsystém slovenčiny. Rešpektovanie jazykového systému je podmienkou korektného ovládania jazyka v jeho receptívnych i produktívnych zložkách. Štruktúrno-systémový prístup sa tak spája so sociálno-komunikačným. Otázky vzťahu medzi materinským a osvojovaným cudzím jazykom sa dotkol už jeden z princípov svetoznámeho českého pedagóga, učiteľa národov Jána Amosa Komenského (1592–1670), ktorý hovorí, že dobrá znalosť materinského jazyka je kľúčom k poznávaniu cudzích jazykov. »Pri postulovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka sa v slovenskej lingvodidaktickej teórii najčastejšie uplatňuje Helbigova teória vzťahu materinského a cudzieho jazyka s vymedzením lingvistickej a pedagogickej/didaktickej gramatiky pre potreby výučby cudzích jazykov.« (Helbig, Gerhard 1974, Pekarovičová 2004). V procese učenia slovenčiny ako cudzieho jazyka je motivujúce poukazovať na **zhody alebo podobnosti** s východiskovým, materinským jazykom. Spoznané paralely prispievajú k rýchlejšiemu osvojovaniu komunikačných zručností a oslabujú psychické bariéry v manipulácii s cudzím ja-

zykom. Uvedomenie si kontrastov či významových posunov, medzijazykovej homonymie, poznanie zradných slov, rozdielne rekcie a predložkové väzby, rozdiely v rodoch a pod. je cesta k poznaniu možných zdrojov negatívneho transferu, interferencie a chýb v prejavoch slovakistov. Poľská jazykovedkyňa **H. Komorowska** považuje pri učení cudzích jazykov za dôležité **predvídať chyby** a následne ich aplikovať v cvičeniach a príprave úloh v rôznych didaktických materiáloch, čo predpokladá zainteresovaného pedagóga, ktorý má zmapovanú lapsologickú situáciu všetkých zložiek jazyka v prejavoch študentov (fonetika, lexikológia, morfológia, syntax i v útvaroch nadvetnej syntaxe), a to v receptívnych i produktívnych zložkách. Prvým krokom pri učení SJ ako CJ je poznanie **slovenskej abecedy**, systému grafém, ich zvukovej podoby, postupne aj celkovej melodickosti reči, v ktorej sa uplatňuje rytmický zákon a stály prízvuk na prvej slabike slova. Postupne sa vo vedomí študenta dotvára obraz typologickej charakteristiky študovaného cieľového jazyka. **Slovenská abeceda / abecéda** používa latinku, a to v takomto poradí: **a á ä b c č d ď dz dž e é f g h ch i í j k l Ĺ ľ m n ň o ó ô p q r ŕ s š t ť u ú v w x y ý z ž**. Písmená slovenskej abecedy sa hláskujú = vyslovujú takto: [**a, á, široké e, bé, cé, čé, dé, ďé, dzé, džé, e, é, ef, gé, há, chá, i, í, jé, ká, el, dlhé el, eľ, em, en, eň, o, ó, uo, pé, kvé, er, dlhé er, es, eš, té, ťé, u, ú, vé, dvojité vé, iks, ypsilon, dlhý ypsilon, zé, žé**]. Analyzujúc krátke zaujímavé texty možno vydedukovať, že slovenčina má okrem krátkych (a e i/y o u) aj dlhé samohlásky á é í ý ó ú, diftongy: ia, ie, iu, ô, široké nízke ä, mäkké konsonanty ď ť ň ľ č dž ž š, c, dz, j, tvrdé konsonanty d, t, n, l, k, g, h, ch aj slabikotvorné ḷ̥ ḷ´ ṛ´ – ale nemá nosovky ą ę ani grafémy ł ń ż ź ć ś, cz, rz ako poľština a veľké rozdiely sú aj v ortografii v porovnaní s materinskými východiskovými jazykmi (poľský, slovinský). Oproti slovinskej abecede je slovenčina bohatšia o spriažky *ch*, *dz, dž, má dlhé Ĺ, ŕ, mäkkosť spoluhlások zachytáva mäkčeňom ˇ* a nie pomocou j (lj, nj). »Ostrivec« dĺžeň zaznamenáva len dĺžku vokálov a sonórneho Ĺ, ŕ, ale nie »ozkost« pri *e* in *o* (pésem = báseň, péti = spievať, nôtiť, ózek = úzky, mórati = musieť, mať povinnosť). »Krativec« ako diakritické znamienko abecedy slovenčina nepoužíva (kmèt = roľník, sedliak, odhòd = odchod, odjazd, nòv, nôva = nový,-á, čerstvý, moderný. »Strešica« v slovinčine ˆ zaznamuje mesto naglasa, dolžino vokala ter pri *e* in *o* širokost (pêta = päta, pêti = piaty, bêsen = besný, prudký, zúrivý, rôka = ruka, rameno, širôka = široká, rozsiahla (Smolej 2006). Vokáň / »strešica« sa v slovenčine používa len pri diftongu *ô* a vyslovuje sa [uo]: môj, nôž, kôň. Slovenčina si zachovala z etymologických dôvodov *i/y*, slovinčina má len *i*. Osobitnou kapitolou je **systém flexie**, vyjadrovanie vnútorných vzťahov siedmimi, v skutočnosti však len šiestimi pádmi, pretože vokatív/oslovenie nahrádza nominatív, až na zvyšky v rámci maskulín (*otče*, *bratku*, *Pane Bože*, *synku*, *priateľu*). Deklinácia sa realizuje v singulári i pluráli podľa 3 rodov (mužský, ženský, stredný), v maskulínach sa uplatňuje kategória životnosti a neživotnosti. Pre slovenčinu je typická neutralizácia a alternácia, neprítomnosť duálu (až na historické pozostatky: *oko*, *z očí*, *arch. očú*, *ucho*, *z uší*, *arch. ušú*), zjednotenie slovesných konjugačných prípon: **neurčitok/ infinitív** má len jednu jednotnú príponu **–ť** a z osobných konjugačných prípon je jasná osoba a číslo: **-m**, **-š**, **-0**, **-me**, **-te**, **-ia/-ú**, **-jú** (*robím*, *robíš*, *robí*, *robíme*, *robíte*, *robia/nesú*, *volajú*), **-li** prípona 3.os. pl. rovnaká pre všetky rody (*oni/y robili*, *niesli*, *volali*). Frekventanti sa postupne zoznamujú so všetkými desiatimi slovnými druhmi, ohybnými i neohybnými cestou pozorovania, porovnávania, vyvodzovania poznania a aplikácie v cvičeniach písomných aj ústnych. V didaktickom procese sa postupne vynárajú problémy fonetické najmä tam, kde materinský východiskový jazyk nedisponuje podobným fonetickým inventárom (nerozlišovanie *h-ch*, nadmerná diferenciácia

i-y, rozdiely vo výslovnosti *l-ľ-Ĺ/l-ł*, tvrdá výslovnosť mäkkých slabík, hlavne *ne-*, nezaznamenávanie sluchom ani písmom kvantity vokálov (*á*, *é*, *í*, *ó*, *ú*) a pod. Postupne sa vynárajú problémy v lexikálno-sémantickej, morfologickej i syntaktickej rovine, ako: **rozdiely v rode** (*môšnja f – mešec Mn*, *ávto* M – *auto N*, *budilka F – budík Mn*) **Rozdielne predložkové spojenia** (*potovati v tujino – cestovať do cudziny*). Predložkové väzby, ktoré sú veľmi frekventované, predstavujú silné pole medzijazykovej interferencie. V slovenčine podľa Mistríka (1969) sú najčastejšie predložky **v**, **na**, **z**, **s** (**L/A**, **G**, **I**) a na text v rozsahu milión slov ich pripadá takmer 100.000, presnejšie 93 924, čo znamená, že každé desiate slovo v slovenčine je predložka. V porovnaní s inými slovanskými jazykmi nastávajú situácie, v ktorých sú **predložky rovnaké**, ale aj situácie, keď je **predložka v jednom jazyku prítomná, ale v druhom je neprítomná** alebo sa vyskytuje **rozdielny rod v bezpredložkových spojeniach**. Určité **rozdiely sa vyskytujú aj v deklinačných tvaroch všetkých rodov a čísel** (pri lípi – pri lipe, z lípo – s lipou, z móžem – s mužom, možjé – muži, z zdrávima – so zdravými F, z menój – so mnou).

Medzi slovenčinou – západným a slovinčinou – južným slovanským jazykom je väčší genetický a areálový rozdiel ako medzi slovenčinou a poľštinou. Už samotný názov krajiny Slovensko-Slovinsko a pomenovanie obyvateľov *Slovenska – Slovák*, *Slovenka a Slovinska – Slovinec*, *Slovinka*, z ktorých prví hovoria *po slovensky a druhí po slovinsky*, užívajú teda jazyk *slovenčinu a slovinčinu*, sa často vo svete zamieňa. Slovákovi nefilológovi je slovinský jazyk omnoho ťažší, menej zrozumiteľný ako český, poľský, ruský či chorvátsky.

František Kopečný v diele »Základní všeslovanská slovní zásoba« (1964, 1981 – 2. vydanie) hovorí, že formálne i sémanticky identických alebo čiastočne identických je 1985 slov (mama, dom, voda, chlieb, jesť, spať, hovoriť, hlava, oko, ruka, noha, človek, pes ...). V slovinskom jazyku ako úplne **totožné so slovenčinou** nachádzame lexémy: *mama*, *brat*, *sestra*, *teta*, *syn – sin*, *hotel*, *vlak*, *potrebujem*, *vstanem*, *prosím – prosim*, *nakrátko – na kratko*, *napísali – napisali*, *zazvoní – zazvoni*; **posunutý význam**: *babica* – v slovenčine kedysi dedinská pôrodná asistentka, v slovinčine *stará mama*, *babka*; Sj *rodina* – sl.j *družina*. Slovo *družina* chápeme ako malý priateľský kolektív, ale jeho členovia nemusia byť vo familiárnych vzťahoch; Vreme je tako *grdo* (slabo) – Počasie je také *zlé*! Slovo *grdo* pripomína slovenské *hrdo*, *sebavedome*, *pyšne*, *namyslene*, čo skôr evokuje antonymný význam a nepoužíva sa v súvislosti s počasím; *rdečo* obleko – *červené* šaty. *Zardieť sa/začervenať sa*, *zapáliť sa od rozpakov*, *od hanby* – síce v PSP ani v KSSJ nenachádzame, ale v jazykovom povedomí existuje vďaka blízkosti češtiny (rdít se) a pociťujeme ho skôr ako poetizmus. **Úplne odlišné pomenovania**: *malá – majhna*, *adresa – naslov*, *vážený – spoštovani*, *trieda – razred*, *číslo – število*, *príliš – preveč*, *krajina – dežela*, *radové číslovky – vrstilni števniki*, *zdôvodniť – utemeljiti*; **Výrazy**, ktorým **Slovák nerozumie vôbec**, napr: *Jezi me to, da smrčiš. = Hnevá ma, že chrápeš*; *Bégati za dekléti = behať za dievčatami*; *Ali si moral poklicati rešilca/zdravnika? = Musel si zavolať sanitku/lekára? Igrače mojih otrok = Hračky mojich detí. Rišem moža = Kreslím muža.*

Ďalšie príklady signalizujú možné pole interferencie a zložitú ale veľmi zaujímavú oblasť slov rovnakých v slovenčine i v slovinčine, ale s rozdielnym významom, tzv. **zradných slov** (Falsche Freunde, pułapki leksykalne, faux amis, falošní priatelia prekladateľa). Je dobré excerpovať a zhromažďovať si ich vo vlastných slovníkoch, aj keď sa objavuje už dávno objavené. Slovinsky:

starši – slovensky: rodičia, starejši – starší, hodnik – chodba, pločnik – chodník, otrok – dieťa, suženj – otrok, hlapec – čeľadín, fant – chlapec, zahod - západ, WC (stranišče) záchod, leto – rok, poletje – leto, rok – zrok, lehota, termin, Dunaj – Viedeň, Donava – Dunaj, lepší – krajši, boljši – lepší, obraz – obličaj, tvár; slika –

podoba – obraz; Slovenka – Slovinka, Slovakinja – Slovenka, slovensko – slovinské, Slovaška – Slovensko, starost – staroba, skrb – starosť, variti – zvárať, kuhati – variť, slovó – rozlúčka, beseda – slovo, pomahati – kývnuť, pomagati – pomáhať, robiti – lemovať, rúbiť; delati – robiť, zrak – vzduch, vid – zrak, stol – stolička, miza – stôl, plakát – plagát, jokati – plakať, ráno – včasný, jutro – ráno atď.

Dobrá orientácia v jazyku a cítenie jeho expresívnych nuáns sa preverujú a zdokonaľujú v prekladoch primerane náročnej beletrie, pričom nové elementy sa objasňujú všestranným jazykovým rozborom. Taký bohatý materiál neposkytuje žiadna učebnica. Tento postup sa nám overil v praxi na slavistike v Poľsku. Zavŕšený bol vydaním knižky, v ktorej sú študenti uvedení ako autori prekladu, čo je pre nich motivujúce (pozri Július Balco: Wróbli król, Krakow 2007, náklad 1000 kusov).

Na záver informácia o normatívnych príručkách slovenského jazyka, ktoré má poznať aj užívateľ slovenčiny ako cudzieho jazyka. Patria k nim: **Pravidlá slovenského pravopisu**, **Pravidlá slovenskej výslovnosti** a **Krátky slovník slovenského jazyka** (jestvujú aj v elektronickej forme spoločne so **Synonymickým slovníkom slovenského jazyka**). Podpora štátu v oblasti vedy a výskumu sa dotýka – okrem samostatných projektov – **Národného korpusu slovenského jazyka a elektronizácie jazykovedného výskumu**.

Konkrétnej aktuálnej didaktickej a slovníkovej literatúry slovensko-slovinskej je na trhu málo alebo ide o staršie vydania, čo je výzvou k tvorivosti. Najnovšia jazyková politika slovenčiny ako cudzieho jazyka rešpektuje **Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky: učenie sa, výučba, hodnotenie – Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment, Council of Europe 2001**. V tomto duchu usmerňuje cieľ a obsah učiva, metódy, testovanie výsledkov i hodnotenie. MC SAS Európsky systém jazykového vzdelávania hodnotí ako univerzálny, pružný, otvorený, dynamický, aplikovateľný a nedogmatický. Očakávame, že predmet nášho záujmu – výučba slovenčiny ako cudzieho jazyka - sa tým posunie na vyšší kvalitatívny stupeň.

Literatúra

BĘKOWSKA-KOPCZYK, Agnieszka, 2009: *Poučevanje slovenskega jezika za Poljake v kognitivnem pristopu (izbrani vidiki)*. Slavia Centralis (v tisku).

HELBIG, Gerhard, 1974: *Sprachwissenschaft-Konfrontation-Fremdsprachen-unterricht. Enzyklopädie*. Leipzig.

LOJOVÁ, Gabriela, 2004: *Teória a prax vyučovania gramatiky cudzích jazykov*. Bratislava: Lingos.

MISTRÍK, Jozef, 1983: *Moderná slovenčina*. Bratislava, SPN.

PASTOR CESTEROS, Susana, 2006: *Aprendizaje de segundas lenguas. Lingüística aplicada a la enseñanza de idiomas*. Publicaciones de La Universidad de Alicante.

PEKAROVIČOVÁ, Jana, 2004: *Slovenčina ako cudzí jazyk. Predmet aplikovanej lingvistiky*. Bratislava: Stimul.

PERĎOCHOVÁ-SKLÁROVÁ, Anna, 2002: Slovenčina ako cudzí jazyk na lektoráte v Poľsku z pohľadu glotodidaktiky. Pekarovičová, Jana (red.): *Slovenčina ako cudzí jazyk*. Bratislava: MC SAS, FFUK.

PERĎOCHOVÁ-SKLÁROVÁ, Anna, 2007: Preklad literárneho textu ako efektívna metóda učenia cudzieho jazyka. In: *Slovenské pohľady 6*. Bratislava.

PERĎOCHOVÁ-SKLÁROVÁ, Anna, 2009: *Slovenčina pre Poliakov. Stručný náčrt morfológie. Język słowacki dla Polaków. Zwięzły zarys morfologii*. Bielsko-Biała: ATH Bielsko-Biała.

PERĎOCHOVÁ, Jana, 2007: Kultúra prostredníctvom jazyka – jazyk prostredníctvom kultúry v poľsko-slovenských jazykových vzťahoch. Będkowska-Kopczyk, Agnieszka (red.): *Uczeń na pograniczu językowym polsko-słowackim*. Bielsko-Biała: ATH Bielsko-Biała (v tisku).

RIES, Lumír, KOLLÁROVÁ, Eva idr., 2004: *Svět cizích jazyků dnes. Inovační trendy v cizojazyčné výuce. / Svet cudzích jazykov dnes. Inovačné trendy v cudzojazyčnej výučbe*. Bratislava: Didaktis.

SMOLEJ, Viktor, 1976: *Slovaško-slovenski slovar*. Ljubljana: Državna Založba Slovenije.

SMOLEJ, Viktor, 2006: *Slovensko-slovaški slovar*. Ljubljana: Državna Založba Slovenije.

VAŇKO, Juraj, 2002: Slovenčina z pohľadu slovinčiny. Pekarovičová, Jana (red.): *Slovenčina ako cudzí jazyk: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Bratislava: Edícia Studia Academica Slovaca, Stimul.

Slovenčina – slovinčina pre začiatočníkov. Kniha v dvoch jazykoch – internetový zdroj, 2009.

LITERARY LANGUAGES BETWEEN CHOICE AND IMAGINATION

Anita Peti-Stantić
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 811.163.42'26'27:811.163.6'26'27

Avtorica v prispevku predstavi idejo o tem, da jezikovna politika v končni fazi temelji na jezikovni kulturi, tj. sklopu vedênja, predvidevanj, kulturnih oblik, predsodkov, sistemov ljudskih verovanj, odnosov, stereotipov, načinov razmišljanja o jeziku in na religiozno-zgodovinskih okoliščinah, povezanih z določenim jezikom. To je razlog, zakaj morajo načrtovalci jezika upoštevati zgodovino oblikovanja knjižnega jezika, zlasti nedavno zgodovino, kot neizogiben del dejanske rabe jezika, ki izvira iz jezikovne kulture. V tem oziru je hrvaški primer še posebej nazoren, ker jasno kaže na to, da gre lahko jezikovna skupnost, ki temelji na komunikaciji, svojo pot, medtem ko gre lahko skupnost knjižnega jezika, ki temelji na tradicionalni jezikovni kulturi, po drugi poti. Poleg tega ta zgled kaže tudi na to, da skupnost knjižnega jezika temelji na jezikovni kulturi oz. literarnih tradicijah, ki so hkrati zamišljene in zgodovinsko utemeljene. Ker tega ljudje, ki so predstavljali javno jezikovno politiko po razpadu Jugoslavije, niso prepoznali, številne predlagane spremembe niso bile razumljene in sprejete.

knjižni jezik, slovenščina, hrvaščina, jezikovna politika, jezikovno načrtovanje, jezikovna kultura

The author presents the idea that language policy is ultimately grounded in linguistic culture, that is, the set of behaviours, assumptions, cultural forms, prejudices, folk belief systems, attitudes, stereotypes and ways of thinking about language, as well as the religious-historical circumstances associated with that particular language. For that reason, the history of literary language formation, especially the recent history, has to be taken into account by language planners as a necessary part of actual language usage grounded in linguistic culture. In this respect, the Croatian example is especially illuminating because it clearly shows that a language community based on communication may follow its own path, while the literary language community based on a traditional linguistic culture may go a different way, but also that the literary language community is based on a linguistic culture and traditions which are at the same time imagined and historically justified. Since this was not recognised by those who represented overt language policy after the break-up of Yugoslavia, many changes that were proposed missed the point and were not accepted.

literary language, Slovene, Croatian, language policy, language planning, language culture

1 Historical settings

It is well known that dialects and languages, as well as dialect continua or other types of speech communities, do not represent real-world entities. They are, on the contrary, essentially sociolinguistic constructs, despite the popular tendency to think of them as otherwise. This applies to all the aforementioned entities, not just literary languages. Nevertheless, the reconceptualisation of contemporary literary languages, especially in terms of language policy and linguistic culture,[1] enables us to see that we have to redefine their *status* and *corpus*.

1 Both terms are outlined in Cooper 1989, Tollefson 1991, and Spolsky 2004, and especially in Schiffman 1996 and Wright 2004.

In this regard, I adopt the view expressed in Schiffmann (1996:5 ff) that language policy is ultimately grounded in *linguistic culture*: that is, the set of behaviours, assumptions, cultural forms, prejudices, folk belief systems, attitudes, stereotypes and ways of thinking about language, as well as the religious-historical circumstances associated with a particular language. That is, the beliefs (one might even use the term myths) that a speech community has about language (and this includes literacy) in general and its language in particular (from which it usually derives its attitudes towards other languages) are part of the social conditions that affect the maintenance and transmission of its language. For this reason, categorising language policies without looking at the background from which they arise is probably futile, if not simply trivial.

Both Slovene and Croatian as literary languages emerged from the South Slavic dialect continuum. Both languages experienced a centuries-long process of literary language creation, during which the choices that were made, as well as the hierarchy of what was perceived as central or peripheral, changed a number of times. Despite their long, rich literary traditions, the final choices of basic parameters, such as the choice of a dialectal basis for Croatian and the orthographic systematisation for both languages, were made relatively recently, during the second half of the 19th century and the first half of the 20th century. Also, over time both languages developed hierarchically dependent relations towards other languages: neighbouring South Slavic languages, as well as non-Slavic (mostly already literary) languages.

There were two points in the history of both the Slovene and Croatian literary languages that most strongly influenced their status and corpus. The first is the fact that they both belonged to the sphere of Slavia Romana, and were therefore strongly affected by Latin, but also by a specific relation to the so-called Illyrian language. The second is that they both belonged to a number of different state formations during their histories, often the same ones.

The fact that Latin was an official language in Slavia Romana from the very beginning and served the purposes of the Roman Catholic Church is well known, but it has to be remembered that as early as the 16th century the specific importance of the language labelled as Illyrian was recognised. This language, or more precisely, this concept with an open meaning, for some very broad and for others very narrow, was recognised as a medium that could serve the purposes of the Roman Catholic Church in a way that no other national language could. By asserting this I do not intend to imply that the Catholic Church encouraged the idea of Illyrian as a common language for Slovenes and Croats. I just want to say that there was an understanding that the scope of the Illyrian language, or the idea of an Illyrian language, was much broader than the scope of any other South Slavic language for the purposes of the missionary activity of the Catholic Church up until the 19th century.

For this reason, when speaking of connections to other South Slavic languages, it should be particularly emphasised that Slovene, through the idea of Illyrian, as well as because of its geographical proximity to Croatian, developed specific relations to the latter, more than to other South Slavic languages.[2] In addition, it has to be said that Croatian and Slovene belonged to the same states in recent history, beginning with Austro-Hungary and ending with Yugoslavia, which also, to some extent, influenced both their status and corpus.

2 This situation changed somewhat when Croatian itself became part of what was officially labelled Serbo-Croatian for most of the 20th century, thus acquiring closer relations with the sphere of Slavia Orthodoxa.

Slovene also developed relations to other literary languages – most of all German, but to some extent also to Hungarian and Italian. Croatian, at the same time, developed relations of a different kind, since the borderline between Slavia Romana and Slavia Orthodoxa divided the Štokavian dialect and thus the South Slavic dialect continuum into seemingly two clear-cut traditions – eastern and western. Since Štokavian at the same time belonged to two neighbouring, yet different traditions and linguistic cultures, Serbian and Croatian, they combined only in the 19th century when part of this dialect was chosen for the basis of the common literary language. Prior to that, Croatian developed close relations with German, Hungarian and Italian, and Serbian developed close relations mostly with Turkish and Greek, for which one can still find many examples.

Apart from the previously outlined differences, it is very important to note that the relations of both Slovene and Croatian towards non-Slavic languages, at least when we speak of literary and/or standard languages,[3] were always unilateral, while the relations towards the South Slavic languages were for the greater part of their histories, at least until the national revivals and standardisations of the 19th century, reciprocal. The first claim can be proved by the significant number of German, Hungarian and Italian traces in Slovenian and Croatian, and the insignificant number of Slovenian or Croatian traces in German, Hungarian or Italian.[4] The second claim is far more difficult to prove. Throughout the centuries, the South Slavic languages developed non-hierarchical mutual relations because, as vernaculars just entering the league of literary languages, they were all in an unequal position compared to the more prestigious German, Hungarian and Italian. The relevant change in hierarchies happened in the second half of the 19th century, after the rise of the idea of nationhood and national languages, although the tendencies of hierarchical relations existed long before that. Suddenly, the need emerged to define the borders of literary languages. This resulted in purely political battles and arguments for many years, even decades. The consequence was that by the end of the 19th century and for the greater part of the 20th, the South Slavic literary languages were afflicted by mutual struggles for power built on hierarchies established through political decisions.

As a result, the language policies that immediately followed the independence of the Slovenian and Croatian states in the 1990s emerged as a reaction to the language ideologies of the 20th century. This resulted in actions that must have been to some extent expected. The critical fact here is that the starting point of these policies was no less ideological than before. The only difference was in their orientation. The ruling ideology throughout most of the 20th century treated all four languages that were given »civil rights« in both Yugoslavias as localised literary languages or as mere variants (with respect to Croatian and Serbian), and then they suddenly gained the status of official state languages. The result was the rise of a nation-state concept that had been suppressed for decades.

In consideration of the fact that within this framework the language is treated as a primary marker of national identity, it is subject to national(ist) ideology, national(ist)

3 On the differentiation between literary and standard languages see Peti-Stantić 2008: 74–78.

4 When speaking of traces, it is clear that one has to take account of the relationships between centre and periphery. The number of traces of one language in another, neighbouring language, is much more significant in border regions where the languages actually interact on a day-to-day basis than when we speak of literary or standard languages. But the fact is that this interference in border regions did not significantly affect the language as a whole.

rhetoric and national(ist) language myths. All this gives rise to the imagined qualities of the language.[5] Since this was the most important ideological concept shaping the literary languages both in Slovenia and Croatia, the language policies that followed the formation of these states enforced abrupt changes and intervened in a linguistic culture that had, particularly in the case of Croatian, existed for at least a century. Thus the main concern of language policy makers was to convince the mother-tongue speakers of the existence of a »natural« and »ideal« state of affairs for both languages, which was in some respects different to the state of affairs in Yugoslavia, and for the Croatian language it was equated with a state prior to standardisation within Yugoslavia that should be re-established. Changes in both languages were primarily lexical and symbolic, without regard to other facets of the broad area of language policy and language planning. All this led to the current state of affairs, when these policies have proven to be inadequate and unsuccessful.[6]

2 (Mainly) symbolic changes

Given the fact that language policy is all about choices, and the existence of an explicitly codified norm is arguably the most important defining feature of a literary language as opposed to other language varieties, which may share some of its other characteristics and functions, I will try to show how examples of recent practices serve as an explicit call to re-examine the choices open to literary language standardisation.

It is clear that the state formation in the 1990s was the macro-sociopolitical factor that led to an abrupt change not only in the status, but also in the corpus of South Slavic literary languages. For this reason a sociolinguist should observe this situation as a testing-ground for identifying and observing the interplay between linguistic culture, ideology, language policy and language behaviour.

Prior to the formation of independent states in the 1990s, for many decades the overt language policy in Yugoslavia was the creation of a single, unified Serbo-Croatian language as an official state language which would, together with the recognition of "the civil rights" of the four main languages, serve as the only language in some federal functions, for example in the army and federal parliament, but which would also serve as the only language for representing Yugoslavia in the outside world. Since Slovenian and Macedonian were obviously distinct languages and were acknowledged as such, they continued to be used for all purposes within the Republic of Slovenia and Republic of Macedonia as they had before. The status and corpus of Croatian was affected most of all because in building a single unified language

5 Johann Gottfried Von Herder (1744–1803) expressed this by saying: »Without its own language, a *Volk* is an absurdity, a contradiction in terms. For neither blood and soil, nor conquest and political fiat can engender that unique consciousness which alone sustains the existence and continuity of a social entity. Even if a *Volk*'s state perishes, the nation remains intact, provided it maintains its distinctive linguistic traditions.« (Barnard 1965: 57–58). To illustrate this type of rhetoric in current language policy, one could cite numerous examples, but it will suffice to mention just one often repeated sentence of Miro Kačić, who was at the time director of the Institute for the Croatian Language, who said that the Croatian language, along with the Croatian army, is the guarantee of Croatian existence and independence.

6 One reviewer commented here that there is also another side to this – that statehood facilitated and is still facilitating markedly liberal and democratic language policies, which are inclusive and less negatively oriented towards others. He observed that such policies position themselves first as marginal ones and then became mainstream. To my understanding, the new political situation in both countries, Slovenia and Croatia, could have opened up such a possibility, but this did not happen, at least when speaking of official, overt and state language policies. It is true that more and more mother-tongue speakers tend to see things this way, but without quantitative research it is hard to say how many of them.

the language planners had to disregard the different centuries-old linguistic cultures of Serbian and Croatian.[7] The covert language policy in Croatia was at the same time both restrictive, prohibiting eastern or Serbian features, and liberal, allowing the whole range of Štokavian, Čakavian and Kajkavian features as stylistic variants, especially in literature. This dichotomy, which can be treated as a kind of *diglossia*, especially for the speakers of Čakavian and Kajkavian dialects, had a different impact on speakers, depending on their educational level, political beliefs or other social or political factors.

To be able to understand the current state of affairs, one has to account for the fact that the individual linguistic identity of Croatian was for many years subordinated to that of Serbo-Croatian and was generally not recognised anywhere outside Croatia itself. The outcome of such a situation was that for many representatives of public opinion the existence of an autonomous Croatian language became a hallmark of Croatian national identity. Such a situation gave rise to a nationalist rhetoric centred on language. For that reason, a fair number of the most influential and politically very active language planners in the newly born state tried to make use of the dichotomy between overt and covert language policy in Yugoslavia. They chose to present the covert language policy as »natural« and the overt one as »enforced«. They also chose to believe that their task was not just to modernise, but to *restandardise* the literary language, namely, to rebuild its status and corpus. They chose to disqualify recent history and to present the distinct linguistic cultures of Croatian and Serbian as a starting point for decision makers who would, based on this evidence, pass judgement on which words belonged to the Croatian tradition and which did not.[8]

Others, who were less influential in political circles, but are still influential among university students and Croatian language teachers, have adopted a more inclusive viewpoint. They have refused to define the Croatian language primarily in opposition to another (i.e. Serbian) language and insist on raising linguistic awareness and the culture of linguistic style among users of the language. In so doing, they repeatedly point out that the Croatian language is characterised by a specific linguistic culture, which survived even under the pressure of Serbo-Croatian, and that this part of the history of the Croatian language should not be disregarded and forgotten. Perhaps the most important point in such discussions is the fact that for almost 100 years during the 20th century no Croatian dictionary was published, but in spite of that many writers and speakers preserved an awareness of a distinct language, as well as its distinct vocabulary.

All this has resulted in heated debates on the literary language which have involved a variety of individuals and institutions with conflicting viewpoints and agendas, together with numerous discrepancies among recent dictionaries and handbooks that aspire to authoritative status, as well as differences between these sources and earlier standard usage. The final effect has been that even educated native speakers have started to doubt their own linguistic competence.[9] I see the main reason for such a situation in the fact that the language situation was presented as if

7 Serbian linguistic culture was primarily based on oral tradition and so had less respect for writing, while Croatian linguistic culture was primarily written, with a long literary history, and had great respect, if not reverence, for literacy and literature.

8 These linguists are advocates of a more rigid, purist approach; they tend to ignore stylistic differences between lexical items and grammatical variants and label forms as »non-Croatian« vs. »Croatian«.

9 For more on this topic, see Langston, Peti-Stantić (2003).

there were no choice but to follow the unsustainable nationalistic definition of the literary language, which was seen as a hallmark of national identity.

3 Choices open to literary language modernisation or (re)standardisation

As soon as one analyses the outdated hierarchy of social and functional styles, which does not take into account the changes in the society that the languages serve, it becomes clear that the aforementioned symbolic changes were possible because they strengthened the idea of the literary language as the main symbol of national identity. The Croatian example is particularly illuminating because it clearly presents at least two points:

1. A language community based on communication may follow its own path, while a literary language community based on the traditional linguistic culture may go a different way.

2. The literary language community is based on a linguistic culture/literary traditions which are at the same time imagined and historically justified.

Since Serbo-Croatian was an officially recognised, but never well-defined literary language (among other reasons, because it lacked the historical justification of a literary language community), it is clear that it had to change. The question is what types of changes were needed.

For this reason I believe there were lexical and orthographic choices that were open to language policy makers and language planners, through which they should have taken into account the structure of the literary language community in the social and historical context of the late 20th century. But the fact is that these choices were not taken into consideration, at least not in the overt language policy. Despite this, the actual language situation can be seen as an argument in support of the idea that the linguistic culture and the imagined space of a literary language proves to be resistant to abrupt changes and to changes that do not take into account the existing literary language community, as well as those which do not take into account the language community based on communication. Thus many proposed changes missed the point because the language planners did not distinguish between these two types of communities while writers and speakers did not accept them.

For this reason, those who attempt to modernise or (re)standardise already standardised languages, or who attempt to control lexical and orthographic choices, should try to manage the public linguistic space, business and administrative language, as well as scientific language and the language of literature. They should also try to manage language policy (especially in schools) according to all the aforementioned domains of social roles and relationships, because literary languages are not (just) national languages par excellence, but languages that serve their language communities for many purposes other than national identification.

Bibliography

BARNARD, F. M., 1965: *Herder's Social and Political Thought: From Enlightenment to Nationalism*. Oxford: Clarendon Press.

COOPER, Robert L., 1989: *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.

GREENBERG, Robert D., 2004: *Language and Identity in the Balkans: Serbo-Croatian and its Disintegration*. Oxford: Oxford University Press.

KALOGJERA, Damir, 2007: Slojevitost iskazivanja identiteta. Granić, J. (ed.): *Jezik i identiteti*. Zbornik sa znanstvenog skupa HDPL, Zagreb/Split: HDPL. 259–267.

KATIČIĆ, Radoslav, 1997: Undoing a 'unified language': Bosnian, Serbian, Croatian. Clyne, Michael (ed.): *Undoing and Redoing Corpus Planning.* Berlin/New York: Mouton de Gruyter. 166–191.

LANGSTON, Keith, Peti-Stantić, Anita, 2003: Attitudes towards linguistic purism in Croatia: Evaluating efforts at language reform. Dedaić, M., Nelson, D. (eds.): *At War with Words*. The Hague: Mouton de Gruyter. 247–282.

LANGSTON, Keith, 1999: Linguistic cleansing: Linguistic purism in Croatia after the Yugoslav break-up. *International Politics* 36. 179–201.

PETI-STANTIĆ, Anita, 2008: *Jezik naš i/ili njihov*. Vježbe iz poredbene povijesti južnoslavenskih standardizacijskih procesa. Zagreb: Srednja Europa.

PETI-STANTIĆ, Anita, 2009: Restandardizacija (hrvatskoga) standardnoga jezika. Badurina, L., Pranjković, I., Silić, J. (eds.): *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*. Zagreb: Disput. 71–82.

PETI-STANTIĆ, Anita, 2009: The (Western) South Slavic Language Question Revisited. Franks, S., Chidambaram, V., Joseph, B. (eds.): *A Linguist's Linguist: Studies in South Slavic Linguistics in Honor of E. Wayles Browne*. Bloomington, Indiana: Slavica Publishers. 355–374.

SCHIFFMAN, Harold F., 1998: *Linguistic Culture and Language Policy*. London, New York: Routledge.

ŠKILJAN, Dubravko, 2002: *Govor nacije: Jezik, nacija, Hrvati*. Zagreb: Golden marketing.

SPOLSKY, Bernard, 2009: *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press.

STABEJ, Marko, 2001: Institucionalizacija jezikovne politike v državnih organih Republike Slovenije. Hadži-Požgaj, V. (ed.): *Zbornik referatov z prvega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 33–42.

STABEJ, Marko, 2004: Slovenščina kot drugi/tuji jezik in slovensko jezikovno načrtovanje. *Jezik in slovstvo* 49/3–4. 5–16.

TOLLEFSTON. J. W., 1991: *Planning Language, Planning Inequality: Language Policy in the Community*. New York: Longman.

WRIGHT, Sue, 2004: *Language Policy and Language Planning. From Nationalism to Globalisation*. New York: Palgrave Macmilian.

IZOBRAŽEVANJE ZA PODROČJE SLOVENŠČINE KOT DRUGEGA IN TUJEGA JEZIKA

Nataša Pirih Svetina
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 378.147:811.163.6'243(497.4 Ljubljana)

V prispevku so na kratko predstavljene različne oblike in možnosti izobraževanja za poučevanje in siceršnje delovanje na področju slovenščine kot drugega in tujega jezika. Čeprav to strokovno področje slovenistike do nedavno ni bilo v večji meri vključeno v redni izobraževalni program slovenistov, lahko nekaterim standardiziranim oblikam izobraževanja sledimo že približno dve desetletji. V prispevku nakazujemo možne perspektive in vizije razvoja področja v prihodnje.

slovenščina kot drugi jezik, slovenščina kot tuji jezik, izobraževanje, poučevanje, bolonjski študij

The article presents various opportunities for education and professional training for those who want to be professionally involved in the field of Slovene as a second or foreign language. In the past Slovene, as an L2 or FL was not included in the regular programme of Slovene Studies, but over the last two decades various forms of education in this field have been organised. The article offers some possible scenarios for future development in this field.

Slovene as a second language, Slovene as a foreign language, education, teaching, Bologna studies

Uvod

Slovenščina kot drugi in tuji jezik (SDTJ) je v zadnjih desetletjih postala samostojna znanstvena in strokovno-pedagoška veja slovenistične vede. V okvir infrastrukturnih dejavnosti[1] na tem področju sodi tudi izobraževanje za poučevanje SDTJ kot najbolj razširjene in razvejene dejavnosti, izobraževanje za pisanje učbenikov in priročnikov, za preverjanje in testiranje znanja SDTJ ter nenazadnje tudi za raziskovanje. V prispevku poskušamo predstaviti in ovrednotiti stanje ponudbe izobraževanja na področju SDTJ in predstaviti naslovnike, udeležence različnih izobraževalnih oblik. Ne glede na to, da gre za številčno dokaj skromno populacijo – v letu 2008 se je vseh organiziranih oblik izobraževanja, ki jih je v sklopu svojih dejavnosti ponudil Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik (CSD/TJ),[2] skupaj udeležilo okoli 250 oseb[3] – gre dejansko za zelo različne publike z različnimi potrebami, kar se kaže tudi v njihovih odzivih na dano ponudbo.[4] Prikaz in analiza obstoječega stanja nista samozadostna – nakazala naj bi

1 O infrastrukturi za slovenščino kot drugi/tuji jezik tudi Zemljarič Miklavčič, Pirih Svetina 2008.
2 Več na spletnih straneh: www.centerslo.net.
3 Podatki so iz arhiva Centra za slovenščino.
4 Podatki o udeležencih tovrstnih izobraževanj sicer niso javno dostopni. V prispevku se tako večinoma omejujemo na ponudbo Centra za slovenščino, čeprav so med ponudniki tovrstnih izobraževanj tudi drugi. V Katalogu MŠŠ (KATIS) je tako za letošnje študijsko leto mogoče zaslediti ponudbo Fakultete za humanistične študije Koper. Seminar z naslovom *Slovenščina kot drugi/tuji jezik v jezikovno homogenih in heterogenih razredih* bodo izvajale Vesna Mikolič, Mojca Butinar Možina, Martina Mejak, Marijanca Ajša Vižintin in Sonja Starc.

trend razvoja te vrste slovenistične infrastrukture v prihodnosti. Nove trende med drugim že nakazujejo prenovljeni študijski programi slovenistike. V starih slovenističnih visokošolskih programih izobraževanje s področja slovenščine kot drugega in tujega jezika namreč ni bilo predvideno, je pa, in ponekod se tudi že izvaja, v prenovljenih bolonjskih študijskih programih.

Kratek pogled nazaj in sedanje stanje – izobraževalna dejavnost v sklopu delovanja Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik

Področje SDTJ se je na univerzitetni ravni v Sloveniji najprej začelo razvijati na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. V skladu z razvojem dejavnosti, ki se danes predstavljajo kot dejavnosti Centra za slovenščino kot drugi/ tuji jezik[5] in ki so izšle iz takratnih oddelčnih obštudijskih in obraziskovalnih dejavnosti,[6] so se razvijale tudi različne oblike izobraževanja za delujoče na področju SDTJ. Prvi izobraževalni seminarji so bili tako namenjeni univerzitetnim učiteljem (lektorjem), ki so poučevali slovenščino na univerzah v tujini, poleti pa so učili na lektoratih v okviru Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture.[7] V devetdesetih letih, po formalni ustanovitvi Centra za slovenščino in s širjenjem ponudbe možnosti učenja slovenščine v Sloveniji, so se oblikovale posebne oblike izobraževanja in seminarji, ki pripravljajo tudi na poučevanje slovenščine kot tujega jezika v slovenskem okolju. V prvem obdobju je bilo tovrstno izobraževanje usmerjeno predvsem na možnosti prenašanja tujih izkušenj poučevanja neprvih jezikov na prakso poučevanja slovenščine. Leta 1994 je takratna vodja lektorjev Poletne šole, Ljubica Črnivec, na koncu svojega poročila o udeležbi na tečaju angleščine v ZDA zapisala nekakšen apel, ki z današnje perspektive, ko je uporaba najrazličnejših pripomočkov visoke tehnologije v razredih stalna praksa, zveni precej anekdotično:

> »Tudi mi moramo letos začeti z uporabo avdio in video sredstev, čeprav nimamo pravih jezikovnih učnih materialov, vendar lahko zelo dobro uporabimo različne druge, splošnoizobraževalne kasete ... Naslednja stvar, ki bi jo rada prenesla k nam, je aktivno gledanje slovenskega filma ... Uvedba ur konverzacije je v PŠ naravnost nujna.«[8]

Ob razširjeni ponudbi tečajev slovenščine za različne naslovnike (v okviru lektoratov, Seminarja, Poletne šole, Celoletne šole)[9] se je razvijal tudi sistem preverjanja, testiranja in ocenjevanja znanja slovenščine kot drugega jezika. Za to področje so se v okviru Izpitnega centra Centra za slovenščino razvile posebne izobraževalne oblike, namenjene tistim, ki sodelujejo v različnih fazah procesa preverjanja in ocenjevanja jezikovnega znanja, od priprave testnih nalog, metodike izpraševanja na izpitih, ocenjevanja testov do njihove statistične obdelave. Seminarji za izpraševalce na izpitih

5 Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik deluje v okviru Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Za leto njegove ustanovitve štejemo l. 1991 (Pogorelec 1999). Zaradi nekaterih dejavnosti, ki se razvijajo in delujejo zgolj v njegovi organizaciji, si že nekaj let prizadeva pridobiti status nacionalno pomembne ustanove.

6 Prva tovrstna dejavnost je bil leta 1965 organizirani Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (Pogorelec 1999), leta 2009 je potekal že 45. seminar, od sredine 60. let dalje pa se je počasi začela institucionalizirati tudi dejavnost Slovenščina na tujih univerzah, formalno je v študijskem letu 1972/73 na FF UL nastala KPSNU (Komisija za pospeševanje slovenščine na neslovenskih univerzah), ki je bila leta 1992 vključena v dejavnosti Centra za slovenščino (Vidovič Muha 1999).

7 Delo v okviru lektoratov na SSJLK je, kot piše Pogorelec (1999: 10–11), bilo: »... neka vrsta strokovnega izpopolnjevanja glede na to, da so to delo (delo lektorja na tuji univerzi; op. N.P.S.) praviloma začeli opravljati takoj po diplomi in podiplomskega študija niso bili deležni.« Podobno tudi Derganc (Derganc 1999: 19).

8 Arhiv Centra za slovenščino.

9 Vse naštete dejavnosti sodijo med organizacijske oblike dejavnosti, ki jih izvaja Center za slovenščino.

potekajo redno vsaj dvakrat letno od konca devetdesetih let dalje, kot začetek tovrstnih seminarjev pa bi smeli šteti delavnico *Vprašanja jezikovnega testiranja pri poučevanju slovenščine kot tujega jezika*, ki je bila organizirana pred Poletno šolo slovenskega jezika leta 1995 (Ferbežar 1999). Istega leta se je vzpostavil sistem rednih mesečnih izobraževalnih srečanj, namenjenih sodelavcem Centra za slovenščino.[10] Obravnavane teme so različne, narekujejo pa jih tako potrebe »na trgu« in potrebe »pod domačo streho«. Če poskušamo povedano ilustrirati: z odpiranjem slovenske družbe tujemu kapitalu je »na trgu« nastala potreba po poučevanju poslovne slovenščine oz. potreba po organizaciji posebnih tečajev poslovnega jezika, Center pa je organiziral izobraževanja na temo poučevanja poslovne slovenščine. V istem času je na Centru primanjkovalo učbeniških gradiv, zato je bil organiziran seminar na temo priprave učbeniškega gradiva za poučevanje slovenščine kot tujega jezika.[11] Od bolj splošnih vprašanj, predvsem na organizacijski in metodično-didaktični ravni, se je v naslednjih letih pozornost preusmerila v bolj strokovno problematiko. Med drugim je bilo izvedenih več seminarjev s kontrastivnimi in primerjalnim temami, ki so jih narekovale potrebe trga. V tem času so se med tečajniki v Sloveniji v večjem številu pojavili govorci z istim prvim jezikom, npr. begunci iz Bosne, Kitajci, nekoliko kasneje povratniki slovenskih korenin iz Argentine ipd. Tako so do takrat med lektorji, ki so slovenščino poučevali na univerzah v tujini in so se srečevali večinoma s študenti, ki jih je družil isti prvi jezik, aktualna kontrastivna vprašanja postala aktualna tudi za učitelje slovenščine kot drugega in tujega jezika v Sloveniji. Pri pristopih k poučevanju se je bilo treba še bolj prilagoditi govorcem posameznih jezikov, čeprav učitelji na tečajih v Sloveniji večinoma nikoli niso poučevali v jezikovno homogenih skupinah.

Približno v istem času (sredina 90. let) se je iz srečanja, namenjenega lektorjem slovenščine s tujih univerz, ki je potekalo ob SSJLK, razvil večdnevni izobraževalni seminar kot skupna uvertura v poletne prireditve Centra za slovenščino (SSJLK in PŠ, kasneje tudi MPŠ).[12] Število udeležencev tega seminarja je vseskozi naraščalo in v letu 2001 prvič preseglo številko 50. Kot poslušalci so se seminarjev začeli udeleževati tudi študenti slovenistike, ki tovrstnih vsebin niso imeli kje poslušati. Ko pa so v jezikoslovnih seminarjih začele nastajati seminarske in diplomske naloge s področja slovenščine kot drugega in tujega jezika, so študenti, absolventi in diplomanti dobili tudi priložnost, da izsledke svojih del predstavijo na seminarju. Če so prej opisana redna mesečna izobraževalna srečanja oblikovana predvsem kot izmenjava izkušenj, nekakšna izobraževanja »iz prakse za prakso«, pa so junijska srečanja poskus širjenja slovenističnih obzorij, med drugim tudi s povabili tujim predavateljem, včasih celo nekdanjim tečajnikom, da spregovorijo o svoji izkušnji učenja slovenščine, ali povabili strokovnjakom z različnih področij: od jezikoslovja in literarne vede do politike, medijev, literature in kulture.

10 Dolgoletne statistike kažejo, da se tovrstnih mesečnih srečanj udeležuje od 15 do 20 sodelavcev, najpogosteje učiteljev na različnih tečajih, ki jih organizira Center za slovenščino.

11 Leta 1999 je bila nato organizirana okrogla miza z naslovom Učbeniki in učni pripomočki za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Prispevki so objavljeni v priročniku *Skripta 4* (Vidovič Muha 2000). Serija priročnikov *Skripta* (1–5) je izhajala v 90. letih in je predstavljala prispevke junijskega izobraževalnega seminarja za učitelje slovenščine kot drugega in tujega jezika. Pred serijo *Skripta* in v času njenega izhajanja se prispevki s področja slovenščine kot drugega in tujega jezika skoraj niso pojavljali v strokovni periodiki, kasneje pa precej pogosto. Za omenjeno področje velja kot referenčna predvsem dvojna številka revije *Jezik in slovstvo* iz leta 2004 (*JiS* 49/3–4, 2004). Po nekaj letih premora so bili prispevki z junijskega izobraževalnega seminarja l. 2008 objavljeni v reviji *Jezik in slovstvo* 54/1.

12 Lektorji na tujih univerzah so vsako leto povabljeni še na dve večdnevni izobraževalno-informativni srečanji: avgusta in okoli novega leta.

L. 2005 je bila zainteresirani slovenistični javnosti ponujena nova oblika usposabljanja, ki naj bi vsaj začasno omilila pomanjkanje rednega univerzitetnega izobraževanja na področju slovenščine kot tujega jezika – začetno usposabljanje za poučevanje SDTJ v obliki 20-urnega seminarja. V letu 2006 je bilo na tem seminarju več kot 50 udeležencev, v glavnem študentov zadnjih letnikov slovenistike in absolventov, med njimi pa tudi učitelji slovenščine iz slovenskih osnovnih in srednjih šol. Predvidevamo, da so velikemu številu udeležencev botrovale spremenjene razmere na trgu dela ter iskanje alternativnih možnosti dela in zaposlitve ter vse bolj raznolike potrebe med končnimi uporabniki SDTJ. Udeleženci so v svojih sicer pohvalnih ocenah seminarja izrazili potrebo po živem stiku z razredom, po možnosti opazovanja dela na tečajih, simulacijah učnih ur. Kot kažejo evalvacije zadnje, že pete izpeljave zelo podobno izvedenega seminarja v letu 2009, na katerem je bilo ponovno več kot 50 udeležencev, je seminar potreben prenovitve. Udeleženci si želijo več čim bolj praktičnih in uporabnih znanj, neposredno prenosljivih v razred.

V letu 2006 smo v ponudbo dodali 20-urni nadaljevalni seminar za poučevanje SDTJ. Kot so pokazale evalvacije, so se tega seminarja udeležile predvsem učiteljice slovenščine v osnovnih in srednjih šolah, ki so želele pridobiti več informacij o delu z otroki, ki jim slovenščina ni prvi jezik. Poleg tega so se šole in učitelji na Center vedno pogosteje obračali s prošnjo za pomoč pri poučevanju otrok, ki se vključujejo v slovenske šole, vendar slovenskega jezika ne znajo oz. je njihovo znanje pomanjkljivo. Tako smo že jeseni istega leta ponudili posebno obliko izobraževanja, namenjeno prav učiteljem slovenščine na osnovnih in srednjih šolah, ki poučujejo učence, ki jim slovenščina ni prvi jezik. Gre za otroke priseljence, ki se slovenščino učijo kot jezik okolja, v katerega so se priselili, v Sloveniji pa se vključujejo v razrede, kjer se slovenščina poučuje zgolj kot prvi jezik (materinščina). Ti učenci so večkratno prikrajšani, saj pouku, ki v celoti poteka v slovenščini (slovenščina kot učni jezik), težko sledijo, njihovi slabši učni rezultati pa vodijo tudi k slabši socialni vključenosti. Učitelje, ki imajo ponavadi izkušnje zgolj s poučevanjem slovenščine kot prvega jezika, seznanjamo z metodami poučevanja in tudi preverjanja znanja slovenščine kot drugega jezika. Tovrstne seminarje smo do zdaj organizirali trikrat zapored, vsakokrat se jih je udeležilo od 20 do 25 učiteljev. Z vsebino se poskušamo čim bolj približati trenutnim potrebam. Tako smo v program zadnjega seminarja vključili tudi kratek začetni tečaj albanskega jezika, ki je poleg makedonskega jezika največkrat prvi jezik otrok priseljencev, ki se vključujejo v šolsko delo. Tečaj je imel dvojni namen: seznaniti učitelje z nekaterimi najbolj tipičnimi značilnostmi albanskega jezika, kar naj bi jim pomagalo pri primerjalnem pojasnjevanju lastnosti slovenskega jezika, po drugi strani pa učiteljem ponuditi možnost vživljanja v situacijo učenja popolnoma novega in neznanega jezika (možnost identificiranja s situacijo, v kateri so njihovi učenci, ki se začenjajo učiti slovenščino). Tovrstni seminarji se po novem umeščajo v vrsto aktivnosti v sklopu projektov, ki se izvajajo na Centru, sofinancirani pa so s strani slovenske države in so namenjeni omogočanju lažje integracije šolarjev migrantov.[13]

Že vrsto let so vsebine s področja poučevanja SDTJ vključene v izobraževalne seminarje za učitelje slovenščine v zamejstvu in v tujini oz. Center zanje organizira posebna izobraževalna srečanja (glej Letna poročila Centra za slovenščino). Sodelavci Centra pri pripravi in izvedbi teh seminarjev sodelujemo z različnimi ustanovami v Sloveniji in tujini:

13 Ciljno raziskovalni projekt Slovenščina kot drugi jezik v slovenskih osnovnih šolah (Pirih Svetina 2008, Knez 2008) in Uspešno vključevanje otrok migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v republiki Sloveniji (http://www.centerslo.net/l2.asp?L1_ID=8&L2_ID=94&LANG=slo).

Ministrstvom za šolstvo in šport RS, Zavodom za šolstvo RS, Centrom RS za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja, Deželnim šolskim svetom za Koroško, Pedagoškim inštitutom v Celovcu, s Pedagoško visoko šolo na Koroškem in Slovenskim deželnim zavodom za poklicno izobraževanje (SDZPI) v Trstu ter Gorici in z drugimi.

Pogled naprej in umeščenost SDTJ v bolonjske študijske programe

V starejših študijskih programih se je slovenščina kot tuji jezik omejeno pojavljala predvsem v praktični obliki – kot lektorat slovenščine za tuje študente. Ta je na ljubljanski slovenistiki deloval v okviru Katedre za slovenščino kot drugi/tuji jezik, ki pa je v devetdesetih letih zamrla, čeprav so se vrstile pobude za njeno ohranjanje in kasneje za ponovno oživitev. Katedra naj bi v okviru podiplomskega študija ponudila specializacijo za učitelje slovenščine kot tujega jezika (Vidovič Muha 1999). Program specialističnega študija je bil pripravljen še pred bolonjsko prenovo, vendar ni bil nikoli sprejet in potrjen (Zemljarič Miklavčič, Pirih Svetina 2008). Center za slovenščino pa je postopoma prevzemal ključno vlogo v razvoju celotne strokovne (raziskovalne in uporabne) infrastrukture za učenje, preverjanje in potrjevanje znanja SDTJ (Stabej 2004). Študentom slovenistike so se vsebine s področja SDTJ ponujale precej sporadično v okviru različnih študijskih predmetov. Od druge polovice devetdesetih let je tako nastalo precej seminarskih in diplomskih nalog, ki obravnavajo tematiko SDTJ.[14] Zaradi odmaknjenosti od glavnih tokov slovenistike[15] je bilo področje SDTJ nekoliko manj zavezano tradiciji in je v času spremenjenih družbeno-političnih okoliščin, ki so s seboj prinesle tudi potrebo večjega števila tujih govorcev po znanju slovenščine, doživelo pospešen razvoj. Znanja, uporabljene metode raziskovanja in raziskovalni rezultati so nato povratno vplivali tudi na premike znotraj glavnih tokov slovenistične stroke. Nenazadnje, kurikularna prenova pouka slovenskega jezika (kot materinščine) ob koncu 90. let je pokazala, da njeni snovalci črpajo tudi iz znanj, pridobljenih na področju SDTJ.[16]

Kot študijska vsebina in kot predmet proučevanja se SDTJ pojavlja v novih bolonjskih študijskih programih.[17] Na ljubljanski slovenistiki je npr. predvideno, da naj bi nekaj temeljnih vsebin s področja proučevanja SDTJ bil lahko deležen sleherni slovenist. Predmet Slovenščina kot drugi in kot tuji jezik se kot izbirni predmet jezikoslovne stroke pojavlja na prvi stopnji študija. Vsebine, ki naj bi jih študent pri tem predmetu spoznal, so v pretežni meri pregledne, slovenistu pa naj bi omogočile vpogled v pestro razvejenost tega dela stroke.[18] Tistim, ki se nameravajo na tem področju

14 Pri največjem številu del s tega področja sta bila mentorja Marja Bešter in Marko Stabej (po podatkih iz bibliografije COBISS).

15 Breda Pogorelec (1999) je zapisala, da se je predmetno področje slovenščine kot drugega jezika v 80. letih prejšnjega stoletja šele polagoma in analogno uveljavljalo v sociolingvistiki in v šolski praksi, seveda zgolj v zvezi s šolskim predmetnikom manjšinskega šolstva. V tistem času pa so nekateri člani takratnega Oddelka nasprotovali tej »neakademski« panogi, kar se je kazalo tudi v nasprotovanju ustanovitvi Centra za slovenščino (prav tam).

16 Temeljni cilj pouka slovenščine naj bi bil usposobiti učence za učinkovito govorno in pisno sporazumevanje v slovenskem jeziku. Cilji se realizirajo v okviru štirih sporazumevalnih dejavnosti: govorjenja, poslušanja, branja in pisanja (http://www.zrss.si/pdf/SLO_UN%20Slovenščina%20OŠ%20(2008).pdf).

17 Podatki so bili zbrani 1. 7. 2009 in 5. 10. 2009 na spletnih straneh slovenističnih oddelkov Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (http://www.ff.uni-lj.si/oddelki/slovenistika/studijski.htm), Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem (http://www.fhs.upr.si/index.cgi?m=11&id=117), Filozofske fakultete Univerze v Mariboru (http://www.ff.uni-mb.si/index.php?page_id=199) in Univerze v Novi Gorici (http://www.ung.si/si/studijski-programi/).

18 Temeljni pojmi področja slovenščine kot J2 in TJ, vloga in položaj slovenščine kot J1, J2 in TJ v Sloveniji, zamejstvu in v tujini; zgodovina slovenščine kot TJ; organiziranost in delovanje na področju slovenščine kot

poklicno udejstvovati, pa je nujno ponuditi specialna znanja. Ta naj bi se ponujala predvsem v okviru posebnih izobraževalnih modulov, izbirnih študijskih predmetov znotraj stroke. Oblikovani naj bi bili kot nekakšna dodatna ponudba. Vsebine tega področja so, kjer se pojavljajo, umeščene med izbirne predmete. Pri tem so snovalci programov mislili predvsem na tiste, ki bodo iskali delovne izkušnje na področju poučevanja SDTJ. Zato je večina predmetov vključena v pedagoške module študija in metodično-didaktično naravnana. Za razliko od koprske slovenistike, ki ponuja predmet Psiho-, sociolingvistični in didaktični vidiki slovenščine kot J2 in TJ kot izbirni predmet v okviru izbranega študijskega programa v drugem ali tretjem letniku prvostopenjskega študija slovenistike, mariborska slovenistika ponuja predmet Slovenščina kot drugi/tuji jezik v EZ kot predmet drugega obveznega jezikovnega modula na drugi stopnji enopredmetnega in dvopredmetnega nepedagoškega študija slovenščine.[19]

Za konec

Čeprav je možnosti za delovanje na področju SDTJ vedno več, je zaposljivost kadra, ki bi bil specialno izobražen zgolj za to področje – npr. učitelji slovenščine kot tujega jezika – zelo nizka, saj je število končnih uporabnikov slovenščine kot drugega in tujega jezika relativno majhno. Bolonjski študijski programi ljubljanske slovenistike tako ne predvidevajo oblikovanja posebnih poklicnih profilov te vrste.[20] Kljub temu pa je sistemska urejenost nekaterih segmentov izobraževanja na področju SDTJ razveseljiva novost. Sleherni študent slovenistike se bo imel možnost seznaniti s temeljnimi vedenji in znanji. S primerno izbiro ponujenih vsebin s predmetnika pa se bo lahko specialno izobrazil bodisi za poučevanje, raziskovanje ali drugovrstno delovanje. Upamo, da bo tako sistemsko urejeno izobraževanje ponudilo dobro osnovo za poklicno delo vsaj ljubljanskih slovenistov. Zdaj ponujene in opisane oblike izobraževanja, ki jih bo treba razvijati in prilagajati vedno novim posrednim in neposrednim naslovnikom, pa se bodo obdržale kot nadgradnja in možnost doizobraževanja. Po eni strani bo tovrstna ponudba predvidoma še bolj vezana na prakso in na uporabna, neposredno prenosljiva znanja in spretnosti. Po drugi strani pa bodo ta doizobraževanja imela tudi nalogo seznanjati z novostmi iz stroke. Ne nazadnje gre za hitro razvijajoče se in spreminjajoče se področje, na katerega v veliki meri, kot se je izkazalo tudi v preteklih dveh desetletjih, vplivajo razmere v širši družbeni skupnosti, na katere se je treba tudi na področju izobraževanja kadrov hitro odzivati. Trenutno aktualni sta npr. področji jezikovne integracije otrok in odraslih priseljencev (Knez 2008). Stalna strokovna spopolnjevanja bodo v prihodnosti res postala spopolnjevanja, njihovim naslovnikom pa bo treba zagotoviti stimulativno in dodatnemu izobraževanju naklonjeno delovno okolje.

J2 in TJ; jezikovna politika in načrtovanje slovenščine kot J2 in TJ, analiza pravnih aktov; govorci slovenščine kot J2 in TJ in njihove značilnosti; značilnosti slovenščine z vidika njenega učenja in poučevanja kot TJ; teorije jezikovnega usvajanja in modeli jezikovnega poučevanja; značilnosti procesov učenja in usvajanja slovenščine kot J1 in TJ; dejavniki jezikovnega usvajanja; podobnosti in razlike med procesoma učenja in usvajanja J1 in TJ; jezikovno znanje in sporazumevalna zmožnost; ravni jezikovnega znanja in skupni evropski referenčni okvir za jezike; raziskovanje na področju slovenščine kot J2 in TJ.

19 Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko v svojih slovenističnih programih edina nima predvidenih predmetov s področja slovenščine kot drugega ali tujega jezika. Učne načrte za vse navedene predmete s področja slovenščine kot drugega in tujega jezika na vseh treh univerzah je pripravila avtorica tega prispevka.

20 Tovrstne ideje so se sicer večkrat pojavljale, predvsem v zvezi s posebno izobrazbo lektorjev za delo na univerzah v tujini (Vidovič Muha 1999).

Literatura in viri

Arhiv Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

BEŠTER, Marja, KRŽIŠNIK, Erika (ur.), 1999: *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.

DERGANC, Aleksandra, 1999: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Bešter, Marja, Kržišnik, Erika (ur.): *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 17–26.

FERBEŽAR, Ina, 1999: Merjenje in merljivost v jeziku. Na stičišču jezikoslovja in psihologije: nekaj razmislekov. *Slavistična revija* 47/4. 418–436.

Jezik in slovstvo 54/1, 2009.

KNEZ, Mihaela, 2008: Jezikovna integracija otrok priseljencev v slovenski osnovni šoli. Ivšek, Milena (ur.): *Jeziki v izobraževanju. Zbornik prispevkov konference. Ljubljana, 25.-26. 9. 2008*. Ljubljana: Zavod republike Slovenije za šolstvo. 155–163.

Letna poročila Centra za slovenščino.

PIRIH SVETINA, Nataša, 2008: Slovenščina v mobilnosti, mobilnost v slovenščini (Slovenščina kot J1, J2 in TJ). Ivšek, Milena (ur.): *Jeziki v izobraževanju. Zbornik prispevkov konference. Ljubljana, 25.-26. 9. 2008*. Ljubljana: Zavod republike Slovenije za šolstvo. 141–150.

POGORELEC, Breda, 1999: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Bešter, Marja, Kržišnik, Erika (ur.): *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 7–15.

STABEJ, Marko, 2004: Slovenščina kot drugi/tuji jezik in slovensko jezikovno načrtovanje. *Jezik in slovstvo* 49/3–4. 5–16.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 1999: Slovenščina na tujih univerzah. Bešter, Marja, Kržišnik, Erika (ur.), 1999: *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 27–33.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Skripta 4. Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.

ZEMLJARIČ MIKLAVČIČ, Jana, PIRIH SVETINA, Nataša, 2008: In še slovenščina: kot drugi in kot tuji jezik. Skela, Janez (ur.) *Učenje in poučevanje tujih jezikov na Slovenskem: Pregled sodobne teorije in prakse*. Ljubljana: Tangram. 707–715.

PREVAJANJE IN TOLMAČENJE V EVROPSKI UNIJI

Erich Prunč
Geisteswissenschaftliche Fakultät, Gradec

UDK 811.163.6'272:81'25(4)

Prispevek najprej na osnovi statističnih podatkov daje pregled nad institucijami za prevajanje in prevajalsko dejavnost v EU in se pri tem osredotoča na slovenščino kot ciljni in izhodiščni jezik. V drugem delu skuša osvetliti prevajalske norme in jih umestiti v sodobno prevodoslovje. Čeprav se slednje od 90. let naprej vse bolj oddaljuje od koncepta ekvivalence, pa je ekvivalentnost slej ko prej dominantna norma v sociokulturnem kontekstu EU. Konstrukcija ekvivalence med jezikovnimi različicami sprejetih pravnih aktov je eno osnovnih sredstev oblikovanja transkulturnih konceptov in vrednot Skupnosti.

Evropska unija, prevajalske norme, prevajalska politika, izvirnik in prevod, hibridnost, identiteta

The paper first gives an overview of the institutional capacities and translation output within the EU with special regard to Slovene as a SL and TL. In the second part, translation norms in the EU are compared with the concept of norms in Translation Studies. The revival of equivalence, although outdated in Translation Studies since the 1990s, in the sociocultural context of the EU can be explained by understanding equivalence as an important means for the construction of a transcultural framework of common concepts and values.

European Union, translation norms, translation policy, original and translation, hybridity, identityAbstract

1 Uvod

Če bi se ustanoviteljem Evropske skupnosti oz. njeni predhodnici leta 1957 sanjalo, da se bo takratnim štirim uradnim jezikom nizozemščini, nemščini, italijanščini in francoščini do leta 2007 pridružilo še 19 drugih, bi se verjetno v birokratskem refleksu ustrašili pred to jezikovno Pandorino skrinjico in v Rimski pogodbi ne bi zapisali, da so uradni jeziki skupnosti vsi uradni jeziki držav članic. Z vsakim novim uradnim jezikom je število jezikovnih kombinacij eksponentno naraslo od začetnih 12 na današnjih 506, s pristopom Hrvaške pa bo znašalo 552 jezikovnih kombinacij. K sreči jim fantazija že zaradi takratne politične delitve Evrope ni segala tako daleč in tako se je z neverjetno samodejnostjo razvilo nekaj, kar bomo brez pretiravanja lahko imenovali največji ne samo politični, ampak tudi kulturni in jezikovni eksperiment v evropski, da, morda celo v svetovni zgodovini.

Leta 2004 se je v ta eksperiment vključila tudi Slovenija. S tem se je skoraj vse slovensko naselitveno področje znašlo v enotnem državnopravnem okviru in slovenščina je postala tudi eden 23 uradnih jezikov EU. Kot da se mlada država ni ničesar naučila iz zgodovine slovenskega jezika in kulture, ki sta se najprej stoletja otepala hegemonističnih pritiskov deklarativno večnacionalne, po prevladujoči politični miselnosti pa realno nemško nacionalne države, nato pa še hegemonističnih teženj, ki so prihajale z juga prav tako deklarativno večnacionalne države, se je vrgla v naročje novi nadnacionalki. Zato bom v svojem razmišljanju zastavil vprašanje, ali je nadnacionalna

konstrukcija EU tako drugačna kot v obeh nadnacionalnih državah, katerima se je slovensko naselitveno področje – prvi krvavo, drugi sorazmerno mirno – izvilo.

2 Družbenozgodovinska in etnopsihološka pogojenost

Pri tem me manj zanima politični vidik, da je pristop k Evropski uniji odgovarjal plebiscitarni volji 90 odstotkov prebivalstva Slovenije, kot kulturološko in etnopsihološko vprašanje, ali je bila slovenska skupnost dovolj osveščena in se je dovolj oddaljila od tradicionalnega hlapčevskega habitusa, ki ga je Cankar tako neusmiljeno bičal. V zvezi s sodelovanjem v EU se kajpak postavlja tudi podvprašanje, ali je bila pristopna ihta le politična oblika navzven obrnjene slovenske ksenofilije, ki se ji na znotraj kot siamski dvojček vse bolj pridružuje slovenska ksenofobija do slabših in drugačnih.

Da ne bom zajadral v splošna etnopsihološka razmišljanja, se bom skušal osredotočiti na prevajanje in prevajalsko politiko kot izrazu in usedlini ideološke in materialne nastrojenosti neke skupnosti. V zvezi s tem bom skušal ugotoviti vzporednice in razlike s slovenskim evolucijskim kulturnim razvojem v 19. stoletju. Prva je prav gotovo časovno-prostorska komponenta. Razliko v hitrosti med sorazmerno počasnim tokom dogajanj v 19. stoletju in burnim razvojem ob koncu 20. in v začetku 21. stoletja je mogoče obrazložiti s krčenjem časa in prostora v globaliziranem svetu. V tej meri, v kateri nemirni realni ali virtualni popotnik globaliziranega sveta pospešeno premaguje prostorsko-časovno dimenzijo, pa njegov življenjski prostor izgublja neposredno čutno in kulturno dimenzijo ter se pretvarja v domala atopični in hibridni čutni in kulturni konglomerat, v katerem je le s posebnim emocionalnim in intelektualnim naporom mogoče opredeliti lastno identiteto, ki se nenehno prekriva in preliva z drugimi. Življenje samo se s tem pretvarja v nenehno prevajanje samega sebe drugim in drugih samemu sebi. V tem smislu se slovenski človek tudi nenehno prevaja na relaciji, če vzamemo dve metaforični referenčni točki, Ljubljana–Bruselj.

Toda ne samo bivanjsko in kulturno prevajanje samega sebe, tudi prevajanje v ožjem smislu je dobilo v globaliziranem svetu, in v EU še posebej, skorajda ničto časovno-prostorsko dimenzijo. Nove možnosti segajo od izmenjave in prisotnosti izvirnikov in prevodov v spletu, simultanega tolmačenja v enotnem medijskem prostoru pa vse do večjezičnih in prevajanih klepetalnic. Evropska unija oz. njene prevajalske službe so brez dvoma največji proizvajalec vsakemu porabniku dostopnega korpusa izvirnih in prevedenih besedil, ki se v vseh uradnih jezikih EU pojavljajo s skoraj neznatnim časovnim zamikom na spletu.

3 Izvirniki in prevodi

3.1 Organizacija prevajalstva

Tesno s funkcijo slovenščine kot uradnega jezika EU in prezentacijo uradnih besedil na spletiščih in na drugih nosilcih informacij je povezana tudi količinska rast prevodnih besedil, prevajalskih orodij in (terminoloških) slovarjev. Še pred pristopom k Uniji je morala Slovenija prevesti tako imenovani *Acquis communautaire*, v slovenskem prevodu imenovan *Pravni red EU*. Ta pa je znašal leta 2004 dobrih 90.000 strani pretežno angleških besedil (prim. Željko 2009). Če to primerjamo s siceršnjo slovensko prevajalsko produkcijo, kot jo dokumentira *Index translationum*, bomo ugotovili, da obseg tega prevajalskega projekta odgovarja obsegu vseh knjižnih prevodov v slovenščino v istem letu.

Na ravni Republike Slovenije je od decembra 2007 prevajalstvo organizirano v Službi Vlade Republike Slovenije za razvoj in evropske zadeve (SVREZ).[1] Na evropski ravni pa

1 http://www.svrez.gov.si/si/.

so prevajalske službe organizirane kot generalni direktorati (GD), in sicer

– pri Evropski komisiji kot GD za prevajanje[2] (1.750 prevajalcev in 600 pomožnih sodelavcev) in GD za tolmačenje[3] s 500 stalno nastavljenimi tolmači, s 300–400 tolmaškimi dnevi in z naborom 2.700 svobodnih prevajalcev;

– pri Evropskem parlamentu kot GD za prevajanje[4] (s približno 700 prevajalci) in GD za tolmačenje in konference;[5]

– pri Evropskem sodišču v GD za prevajanje z dvema pododdelkoma in skupno 876 sodelavci[6] in v GD za tolmačenje[7] s 70 stalno zaposlenimi tolmači

in pri nekaterih drugih institucijah.

Vladni portal z informacijami o življenju v Evropski uniji[8] o dejavnosti slovenskih prevajalcev vsebuje naslednje podatke iz oktobra 2006: pri Evropski komisiji je zaposlenih 58 prevajalcev za slovenski jezik (od teh večina v Luksemburgu), 6 prevajalcev v območni pisarni Evropske komisije v Ljubljani, 2 slovenska pravnika v pravno-lingvistični službi v Bruslju; pri Svetu EU je zaposlenih 25 prevajalcev in 3 slovenski pravniki lingvisti; pri Evropskem parlamentu dela 35 prevajalcev in 4 pravniki lingvisti. Sodišče Evropskih skupnosti zaposluje 20 prevajalcev pravnikov; Skupna prevajalska služba Ekonomsko-socialnega odbora in Odbora regij 16 prevajalcev; Računsko sodišče 4 prevajalce, Evropska centralna banka 2 prevajalca in 1 pravnika lingvista ter Prevajalski center za organe EU 3 prevajalce. Skupno je torej v prevajalskih službah EU za slovenščino po teh podatkih zaposlenih 179 oseb.

3.2 Količina prevedenih besedil

Za GD za prevajanje Evropske komisije[9] so na voljo tudi statistični podatki o obsegu prevajalske dejavnosti v letu 2008:

Tabela 1: Izhodiščni in ciljni jeziki v prevodni dejavnost GD za prevajanje Evropske komisije.

Izhodiščni jeziki				Ciljni jeziki			
	Jezik	Strani	%		Jezik	Strani	%
1	angleški	1.308.700	72,48 %	1	angleški	240.313	13,31 %
2	francoski	213.027	11,80 %	2	francoski	162.060	8,97 %
3	nemški	48.321	2,68 %	3	nemški	141.317	7,83 %
4	italijanski	35.711	1,98 %	4	španski	83.108	4,60 %
5	španski	24.157	1,34 %	5	italijanski	79.244	4,39 %
6	grški	19.599	1,09 %	6	nizozemski	73.159	4,05 %
7	nizozemski	19.194	1,06 %	7	grški	70.462	3,90 %
8	slovenski	17.657	0,98 %	8	portugalski	69.735	3,86 %
9	poljski	17.595	0,97 %	9	malteški	64.868	3,59 %
10	madžarski	12.616	0,70 %	10	švedski	64.833	3,59 %
11	litovski	9.368	0,52 %	11	poljski	64.064	3,55 %

2 http://ec.europa.eu/dgs/translation/index_en.htm.
3 http://ec.europa.eu/dgs/scic/index.htm.
4 http://www.europarl.europa.eu/parliament/public/staticDisplay.do?language=SL&pageRank=3&id=155.
5 http://www.europarl.europa.eu/parliament/expert/staticDisplay.do?id=54&pageRank=10&language=DE.
6 http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_10742/direction-generale-de-la-traduction.
7 http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_12357/.
8 http://www.svrez.gov.si/si/dejavnosti/koordinacija_evropskih_zadev/jezikovna_vprasanja/jezikovna_vprasanja/.
9 GD za prevajanje se zahvaljujem za gradivo, posebej gospe Tytti Granqvist.

12	portugalski	9.315	0,52 %	12	romunski	63.953	3,54 %
13	češki	9.087	0,50 %	13	bolgarski	63.833	3,54 %
14	švedski	8.707	0,48 %	14	madžarski	63.788	3,53 %
15	romunski	8.615	0,48 %	15	danski	63.317	3,51 %
16	bolgarski	7.893	0,44 %	16	finski	62.734	3,47 %
17	finski	7.571	0,42 %	17	češki	62.482	3,46 %
18	latvijski	6.925	0,38 %	18	slovaški	62.229	3,45 %
19	slovaški	6.777	0,38 %	19	litovski	61.483	3,40 %
20	danski	6.508	0,36 %	20	slovenski	61.433	3,40 %
21	estonski	3.531	0,20 %	21	latvijski	61.201	3,39
22	malteški	344	0,02 %	22	estonski	60.928	3,37 %
23	galski	12	0,00 %	23	galski	4.397	0,24 %
24	urdu	0	0,00 %	24	urdu	4	0,00 %
25	drugi	4.459	0,25 %	25	drugi	744	00,04 %
	Skupno	1.805.689	100,00 %		Skupno	1.805.689	100,00 %

Na prvih treh mestih so, kot je pričakovati, trije delovni jeziki angleščina, nemščina in francoščina, vendar je opazna velika razlika glede smeri, iz katere in v katero se je prevajalo. Najbolj izrazita je razlika pri angleščini, iz katere je bilo prevedenih 72,48 % vseh besedil, medtem ko jih je bilo v angleščino prevedenih le 13,31 %. Pri francoščini znaša razlika med obema smerema le nekoliko manj kot 3 odstotke. V kombinaciji z nemščino pa je razmerje, čeprav ne tako izrazito, ravno obratno, razlika med obema smerema pa znaša nekoliko več kot 5 odstotkov. Na 4. in 5. mestu sledita italijanščina in španščina. Pri ostalih uradnih jezikih je razlika med njihovimi funkcijami kot izvirnimi in ciljnimi jeziki v absolutnih številkah spet precejšna. Pri izhodiščnih jezikih se giblje med 344 stranmi za malteščino in 19.599 stranmi za grščino. Slovenščina kot izhodiščni jezik je uvrščena na dokaj dobrem 8. mestu. Med ciljnimi jeziki se pojavlja šele na 20. mestu, vendar ta podatek nekoliko vara, saj so razlike med posameznimi jeziki v absolutih številkah sorazmerno majhne in se vse gibljejo nekoliko nad 60.000 stranmi.

3.3. Tipi prevodov v Evropski uniji

Med prevodi bo veljalo funkcijsko razlikovati med naslednjimi tremi skupinami:

1. prevodi, ki so namenjeni občevanju z državljani in so v glavnem objavljeni na spletnih straneh,
2. prevodi za notranje službe organov EU in
3. pravni akti Skupnosti.

Za prvo skupino bi moralo biti osnovno vodilo njihova čim večja razumljivost in komunikativnost. Prevajalska strategija za drugo skupino bo verjetno od primera do primera različna, odvisna pač od informacijskega ali pravnega interesa službe, ki je prevod naročila.

Za tretjo skupino pa se je kot prevajalska norma uveljavilo načelo ekvivalentnosti med izhodiščnim in ciljnim besedilom (Koskinen 2000, 2008). To na prvi pogled preseneča, saj se je sodobno prevodoslovje – vsaj na nemškem jezikovnem področju – od tega normativnega načela poslovilo najkasneje v 80. letih (Prunč 2008: 142). Eden razlogov bi utegnil biti, da se je v nasprotju s funkcionalnimi, kulturološkimi in sociološkimi pristopi k prevajanju uveljavil konzervativni kontrastivnolingvistični pogled, kot ga v angleškem prevodoslovju zagovarja Peter Newmark (1988, 1993, 2000). V svojem normativnem pristopu za besedila z visokim statusom – v primeru EU za

vse pravne akte – Newmark predvideva tako imenovani *semantični prevod*, se pravi kolikor mogoče točno posnemanje tudi površinske strukture izhodiščnega besedila. Pri *komunikativnem prevodu*, ki ga je dovoljeval za besedila nižjega statusa – v prevodni praksi EU predvsem informacijska in operativna besedila na spletu – lahko prevajalec tudi prilagodi površinske strukture in skuša doseči isti učinek kot izvirnik. Na oblikovanje tolmaških norm je vplivala predvsem francoska *théorie du sens*, kot jo je oblikovala Danica Seleskovitch (Seleskovitch in Lederer 2002), prva predsednica Mednarodnega združenja konferenčnih tolmačev (AIIC) in ustanoviteljica verjetno najodmevnejše izobraževalne institucije za konferenčne tolmače *École Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs* (ESIT) v Parizu. V skladu s to teorijo naj bi tolmač najprej deverbaliziral izhodiščno besedilo, se tako osvobodil površinskih struktur in nato sporočilo na novo ubesedil v ciljnem jeziku (prim. tudi Prunč 2008: 134). Koeksistenca teh dveh, v bistvu nasprotnih prevajalskih norm še zaostruje probleme, ki se porajajo v zvezi s strukturo in statusom izvirnikov in prevodov.

3.3.1 Struktura in status izvirnika

Status nedotakljivega »svetega« in nespremenljivega izvirnika, ki ga prevajalec le posnema ali v najboljšem primeru interpretira, je bil vodilo vsega starejšega prevodoslovja. Zvestoba izvirniku je tudi ena osrednjih norm prevajalske politike EU. V prevajalski praksi pa je bolj ali manj stabilen izvirnik opredeljiv le pri prvi in drugi skupini prevodov, se pravi pri prevajanju raznih delovnih dokumentov za potrebe organov EU in za občevanje skupnosti z javnostjo. V teh primerih je prevajalcu na voljo neka delovna predloga, pretežno napisana v enem od treh delovnih jezikov. Za zunanjega opazovalca so take predloge še najprej oprijemljive v postopkih Evropskega sodišča, pri katerem je jezik postopka jezik, ki ga je izbrala tožeča stranka,[10] dokumenti, ki jih je stranka vložila, pa so na voljo tudi na spletu.

Povsem drugačna pa je situacija pri besedilih, ki jih je sprejela bodisi Komisija bodisi Parlament. Taka besedila so običajno rezultat predhodnega usklajevanja v vsaj treh delovnih jezikih (angleščina, francoščina, nemščina) ali pa – ob razpravah v Parlamentu – celo v vseh uradnih jezikih. Vsaka stopnja medsebojnega usklajevanja je lahko v dokončno usklajenem besedilu zapustila sledi jezika in kulture pogajalcev, usklajevalcev ter prevajalcev in tolmačev. Ker je pomemben vezni člen v tem procesu tudi ustno, pretežno simultano prevajanje, za katero velja norma ohranjevanja smisla, je rezultat besedilo, ki je po svoji naravi hibridno. Pogosto na svoji površini prav na ključnih mestih odraža tudi kompromis, ki so ga udeleženci procesa s pomočjo prevajalcev in tolmačev dosegli pri formulaciji besedila. Tako se za usklajeno površinsko realizacijo lahko skrivajo tudi pomembne kulturne razlike. Da taka besedila niso najbolj razumljiva in so pogosto tudi razlog odtujevanja med Skupnostjo in občani, naj bo v tem kontekstu samo omenjeno, ker mi prostor ne dopušča, da bi trditev podkrepil tudi s konkretnimi analizami.[11]

Pomenska nestabilnost in hibridnost izvirnika se stopnjujeta s tem, da v trenutku, ko se

10 »Za vsak postopek, ki se začne pred enim od sodišč Skupnosti, se določi jezik postopka. Jezik postopka je eden od triindvajsetih uradnih jezikov. V postopkih za sprejetje predhodne odločbe je to vedno jezik nacionalnega sodišča, ki se je obrnilo na Sodišče. V postopkih z direktnimi tožbami izbere jezik postopka tožeča stranka sama. Pri tem ni vezana niti na svoje državljanstvo niti na državljanstvo svojega odvetnika. Kadar je država članica tožena stranka, je jezik postopka uradni jezik ali eden od uradnih jezikov te države. Ko je jezik postopka določen, ga je treba uporabljati med celotnim postopkom, v pisnem in v ustnem postopku. Izbira jezika ne zavezuje samo strank, ampak tudi tretje osebe, ki bi jim bilo mogoče dovoliti, da vstopijo v postopek kot intervenientke« (http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_10739/).

11 V literaturi za ta pojav najdemo izraze, kot so angl. *eurofog*, franc. *bruillard linguistique* (prim. Koskinen 2000: 53).

začne prevajanje sprejetega dokumenta v ostale uradne jezike EU, konkretnega izvirnika ni več, ampak je na voljo le več enakopravnih in vzporednih besedil. Zato naj bi se v skladu s slogovnim priročnikom Komisije prevajali pravni akti Evropskih skupnosti po naslednjem načelu:

> Pri prevajanju pravnih aktov ES je treba primerjati več jezikovnih različic istega predpisa, prednostno angleško, francosko in nemško različico, saj so navedeni jeziki delovni jeziki organov in institucij ES. Različne jezikovne različice predpisov so dostopne v zbirki dokumentov EUR-Lex in PreLex.[12]

Izguba iluzije o stabilnosti izvirnika prevajalcu omogoča, da – v kolikor ima izoblikovano ustrezno jezikovno in/ali kulturno zavest – hibridni izvirnik približa svoji ciljni kulturi.[13] V tem je – poleg sočasne veljavnosti različnih norm za prevajanje in tolmačenje – eden osnovnih prevajalskih problemov v Evropski uniji.

3.3.2 Status prevoda

Opredeljujoča lastnost vseh v skladu s procedurami Evropske unije opravljenih prevodov je, da se jim v trenutku, ko so objavljeni v *Uradnem listu EU*, pripiše status izvirnika, ki s tem postane referenčno besedilo za vse nadaljnje interpretacije. Pogoj za tako konstrukcijo je, da vsi udeleženci dogovorno pristanejo na iluzijo istovetnosti med izvirnikom in prevodom. Zgodovinske vzporednice za podobne procese bomo našli pri konsekraciji vseh »svetih« besedil, najstarejšo ideološko utemeljitev pa v znani legendi o nastajanju prevoda Stare zaveze v grščini, tako imenovane septuaginte. V skladu s to legendo je 70 prevajalcev oblikovalo dobesedno enake prevode svetopisemskih besedil v grščino. Jamstvo za to istovetnost sta bila po legendi božja inspiracija in prepričanje, da je v začetku bila beseda in je bila, kot beremo ob začetku Evangelija po Janezu, pri Bogu. Podoben konstrukt o istovetnosti med izvirnikom in prevodom je potreben tudi za povsem človeško dejavnost prevajanja v Evropski uniji.

3.3.3. Ekvivalenca kot konstrukcijski princip

S tega vidika se kaže razkorak med prevodoslovjem in prevajalskimi normami v EU v povsem drugačni luči. V svojih začetkih je prevodoslovje predvsem v kontrastivnolingvistični paradigmi izhajalo iz (pozno)racionalistične podmene, da onstran jezikov obstaja neka bolj ali manj skupna realnost, s katero je mogoče meriti ujemanja in razhajanja med izvirniki in prevodi. Tako pojmovanje je botrovalo tudi raznim konceptom ekvivalence, ki pa so mu razni postmoderni koncepti, od socialnega konstruktivizma do dekonstrukcije, spodnesli tako filozofsko kot epistemološko osnovo (prim. Kocijančič-Pokorn 2003). Pred tem ozadjem se prevajalska norma tudi površinsko realizirane ekvivalence med izvirnikom in prevodom izkaže kot funkcionalno sredstvo za izgrajevanje nove realnosti, namreč enotnega pravnega, političnega in vrednostnega sistema kot ciljne predstave Evropske skupnosti. Bistvena razlika med tradicionalnimi ekvivalenčnimi normami in normativno ekvivalenco v prevodih Evropske unije je v tem, da se slednja ne nanaša na neko, vsem jezikom in kulturam skupno realnost, ampak jo šele konstruira kot skupno in dogovorno nadgradnjo v transkulturnem prostoru.[14] Pot v konstrukcijo take transkulturne realnosti se odpira šele z izgubo iluzije o trdnih mostovih ekvivalentnosti med obstoječimi jeziki in kulturami. Na njeno mesto stopa proces medsebojnega

12 http://ec.europa.eu/translation/language_aids/freelance/ documents/slovene/slovene_style_guide_sl.pdf.
13 Prim. Schippel 2006, Koskinen 2006.
14 Za modeliranje teh procesov se ponuja miselna figura tretjega prostora, kot jo poznamo iz postkolonialnega prevodoslovja, ali pa koncept transkulturalnosti (prim. Wolf 2008).

dogovarjanja o tem, kaj smo pripravljeni priznati kot skupno realnost. Tako prevajanje kot socialna dejavnost tudi v večnacionalni, večkulturni in mobilni družbi Evropske skupnosti ter v atopičnosti njenih transkulturnih procesov oži in obenem širi pogled na obstoječe kulture, njihove objekte in vrednote. Ob medkulturni komunikaciji, ki z neposrednim pretokom kulturnih dobrin oblikuje bivanjsko in duhovno fiziognomijo neke skupnosti, je prav prevajanje tisti vezni člen med kulturami, ki v svoji dvoličnosti odloča med nekritičnim usvajanjem tujega in kreativnim preoblikovanjem lastne identitete. Identiteta kot zgodovinsko spremenljiv socialni konstrukt ob koncu prevajalske interakcije ne more ostati enaka, kot je bila prej.

3.3.4 Prevod kot dokument in monument

Z dvoličnostjo svoje posredniške vloge prevajanje v Evropski uniji vsiljuje še nekatere neposredne zgodovinske vzporednice s slovensko prevajalsko politiko v 19. stoletju:

1) Prav tako kot je bilo prevajanje v 19. stoletju vključeno v proces konstrukcije in konsolidacije slovenske nacionalne identitete, služi v Evropski uniji poleg drugih oblik medkulturnega udejanjanja konstrukciji skupnega transkulturnega miselnega, estetskega, političnega in pravnega sistema kot ciljni predstavi Unije.

2) Slovenska jezikovna, literarna in kulturna politika 19. stoletja je v svojem legitimacijskem diskurzu z izvirnimi besedili in prevodi dokazovala ne samo funkcijsko sposobnost slovenščine v vseh takrat aktualnih žanrih in področjih, ampak tudi svojo enakovrednost in enakopravnost z dominantno nemščino (prim. Prunč 2006). Z vstopom v EU je legitimacijski diskurz dobil evropsko, po zvrsteh in medijih, ki jih zdaj velja obvladati, globalno razsežnost. Mesto nemščine pa je, kot je dovolj nazorno pokazala razpredelnica o izhodiščnih in ciljnih jezikih v EU, zasedla angleščina.

3) Podobno kot je veljalo za oblikovalce slovenske prevajalske kulture v 19. stoletju, da prevod že samo s tem, da obstaja, postane tudi zaznaven spomenik prisotnosti in enakopravnosti, velja v EU tudi za prevajanje v tako imenovane »male jezike«, da simbolna funkcija prevodov odreja njihovo pozicijo v globalnem diskurzu identitet (Koskinen 2000: 51).

Razlika med hegemonističnim diskurzom 19. stoletja in hegemonističnimi diskurzi v EU je le v tem, da nadnacionalna skupnost tega diskurza ne zavira, ampak ga celo pospešuje in institucionalno podpira z ogromnim administrativnim aparatom. Iniciativa za to inačico hegemonističnega diskurza torej ne prihaja več iz kultur samih, ampak je rezultat institucionalnega pritiska Skupnosti in deklarirane ciljne predstave o njeni večjezičnosti in večkulturnosti. Kljub temu se morajo male kulture zavedati, da je funkcija prevodov v njihove jezike tudi v tem, da s svojo prisotnostjo držijo v ravnotežju hegemonistične težnje v aktualni arhitekturi moči. Zato se bodo na to institucionalno podporo lahko zanašale le dotlej, dokler bo interes za ohranjevanje ravnotežja moči med jeziki prevladoval nad partikularnimi interesi velikih jezikovnih skupnosti in njihovih držav.

4 Vidnost slovenščine

4.1 Splošni podatki

Vidnost slovenščine je na prvi ravni mogoče spet meriti s količinskimi podatki GD za prevajanje pri Evropski komisiji.

Tabela 2: Število strani, prevedenih v slovenščino.[15]

Izhodiščni jeziki	2008		2009 (jan.–sept.)		Skupno 2008–2009	
bolgarski	20	0,03 %	36	0,09 %	56	0,06 %
češki	35	0,06 %	36	0,09 %	71	0,07 %
danski	58	0,10 %	43	0,11 %	101	0,10 %
nemški	583	0,98 %	327	0,83 %	910	0,92 %
grški	129	0,22 %	285	0,72 %	414	0,42 %
angleški	**49957**	**83,70 %**	**32356**	**82,29 %**	**82313**	**83,14 %**
španski	308	0,52 %	469	1,19 %	777	0,78 %
estonski	16	0,03 %	20	0,05 %	36	0,04 %
finski	18	0,03 %	20	0,05 %	38	0,04 %
francoski	**6007**	**10,06 %**	**3449**	**8,77 %**	**9456**	**9,55 %**
madžarski	87	0,15 %	256	0,65 %	343	0,35 %
italijanski	859	1,44 %	537	1,37 %	1396	1,41 %
litovski	49	0,08 %	24	0,06 %	73	0,07 %
latvijski	43	0,07 %	50	0,13 %	93	0,09 %
malteški	2	0,00 %	0	0,00 %	2	0,00 %
nizozemski	288	0,48 %	182	0,46 %	470	0,47 %
poljski	299	0,50 %	397	1,01 %	696	0,70 %
portugalski	76	0,13 %	10	0,03 %	86	0,09 %
romunski	62	0,10 %	23	0,06 %	85	0,09 %
slovaški	48	0,08 %	25	0,06 %	73	0,07 %
slovenski	711	1,19 %	736	1,87 %	1447	1,46 %
švedski	34	0,06 %	39	0,10 %	73	0,07 %
	59.689		39.320	100 %	99.009	100 %

Kot je razvidno iz te razpredelnice, se giblje število prevedenih strani s svojim skupnim zneskom v sredinskem polju okoli 60.000 strani, značilnem za večino uradnih jezikov, ki ne sodijo med delovne jezike skupnosti. Slovenščina je torej v tem pogledu precej enakopravno pozicionirana. Preseneča pa upadanje tretjega delovnega jezika, nemščine, pod 1 %, ki se s tem uvršča še za italijanščino.

Kot izhodiščni jezik se je slovenščina s 17.651 prevedenimi stranmi v letu 2008 celo uvrstila, kot kaže primerjava s tabelo 1, na dobro 8. mesto. Kot ciljni jezik spet daleč prednjači angleščina. Preseneča pa sorazmerno nizko število prevodov v ostala dva delovna jezika, namreč francoščino in nemščino. Ali je to že pokazatelj za domala neovirano prevladovanje angleščine v delovnih telesih Komisije, na osnovi razpoložljivih podatkov ne morem ugotoviti.

15 Številke, navedene v vrsti »slovenski«, se nanašajo na revizijo besedil.

Tabela 3: Število strani, prevedenih iz slovenščine.

Ciljni jeziki	2008		2009 (jan.–sept.)		Skupno 2008–2009	
bolgarski	533	3,02 %	55	1,08 %	588	2,59 %
češki	533	3,02 %	55	1,08 %	588	2,59 %
danski	555	3,14 %	65	1,28 %	620	2,73 %
nemški	558	3,16 %	55	1,08 %	613	2,70 %
grški	555	3,14 %	65	1,28 %	620	2,73 %
angleški	**6624**	**37,53 %**	**3326**	**65,51 %**	**9950**	**43,78 %**
španski	554	3,14 %	65	1,28 %	619	2,72 %
estonski	534	3,03 %	55	1,08 %	589	2,59 %
finski	542	3,07 %	65	1,28 %	607	2,67 %
francoski	**669**	**3,79 %**	**162**	**3,19 %**	**831**	**3,66 %**
madžarski	533	3,02 %	55	1,08 %	588	2,59 %
italijanski	554	3,14 %	55	1,08 %	609	2,68 %
litovski	537	3,04 %	55	1,08 %	592	2,60 %
latvijski	533	3,02 %	55	1,08 %	588	2,59 %
malteški	533	3,02 %	55	1,08 %	588	2,59 %
nizozemski	563	3,19 %	65	1,28 %	628	2,76 %
poljski	533	3,02 %	55	1,08 %	588	2,59 %
portugalski	554	3,14 %	65	1,28 %	619	2,72 %
romunski	533	3,02 %	55	1,08 %	588	2,59 %
slovaški	533	3,02 %	55	1,08 %	588	2,59 %
slovenski	34	0,19 %	474	9,34 %	508	2,24 %
švedski	554	3,14 %	65	1,28 %	619	2,72 %
	17.651		5077		22.728	

4.2 Komunikacija z državljani Evropske skupnosti

Kot primer sem izbral spletne strani komisarjev Evropske unije, pri čemer sem prisotnost posameznih jezikov točkoval po tem, kako so bili zastopani na posameznih ravneh spletišč. Ker bi analiza vseh spletišč v vseh jezikih presegala okvir tega prispevka, sem se omejil na tri delovne jezike ter na finščino (fi), italijanščino (it), nizozemščino (niz), portugalščino (pt), slovenščino (sle) in slovaščino (sla). Pri tem sem razlikoval naslednje tipe: (4) jezikovni izbor na uvodni strani spletišča in pri podmenijih je predviden in dosledno izveden, (3) jezikovni izbor na uvodni strani spletišča je možen, vendar pri podmenijih ni dosledno izveden (2), jezikovni izbor je samo na uvodni strani spletišča in dosledno izveden, (1) jezikovni izbor na spletni strani je predviden, vendar nedosledno izveden, (0) jezikovni izbor na spletni strani ni predviden:

Tabela 4: Zastopanost jezikov na spletnih straneh komisarjev EU.

	ang	fra	nem	fin	it	niz	pt	sle	sla	
Stavros Dimas (Grčija)	4	4	4	4	4	4	4	4	4	36
Neelie Kroes (Nizozemska)	4	4	4	4	4	4	4	4	4	36
Joaquin Almunia (Španija)	4	4	4	4	4	4	4	4	4	36
Olli Rehn (Finska)	4	4	4	4	4	4	4	4	4	36
Leonard Orban (Romunija)	4	4	4	4	4	4	4	4	4	36
Andris Piebalgs (Latvija)	4	4	4	4	4	4	4	4	4	36
László Kovács (Madžarska)[16]	4	4	4	3	3	3	3	3	3	30
Benita Ferrero-Waldner (Avstrija)[17]	4	4	3	3	3	3	3	3	3	29
J. M. Barroso (Portugalska)[18]	4	4	4	0	0	0	4	0	0	16
Siim Kallas (Estonija)[19]	4	4	4	0	0	0	0	0	0	12
Joe Borg (Malta)[20]	4	4	4	0	0	0	0	0	0	12
Margot Wallström (Švedska)[21]	4	4	4	0	0	0	0	0	0	12
Vladimir Špidla (Češka)[22]	4	4	4	0	0	0	0	0	0	12
Jaques Barot (Francija)[23]	4	4	4	0	0	0	0	0	0	12
Charlie McCreevy (Irska)	4	4	4	0	0	0	0	0	0	12
Günter Verheugen (Nemčija)	4	4	4	0	0	0	0	0	0	12
Viviane Reding (Luksemburg)	4	4	4	0	0	0	0	0	0	12
Maroš Ševčovič (Slovaška)[24]	4	2	2	0	0	0	0	0	2	10
Karel De Gucht (Belgija)[25]	4	3	3	0	0	0	0	0	0	10
Antonio Tajani (Italija)	4	0	0	0	4	0	0	0	0	8
Janez Potočnik (Slovenija)	4	0	0	0	0	0	0	3	0	7
Algirdas Šemeta (Litva)[26]	4	1	0	0	0	0	0	0	0	5
Mariann Fischer Boel (Danska)[27]	4	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Meglena Kuneva (Bolgarija)[28]	4	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Pawel Samecki (Poljska)[29]	4	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Catherine Ashton (Velika Britanija)[30]	4	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Androulla Vassiliou (Ciper)	4	0	0	0	0	0	0	0	0	4
	108	74	72	30	34	30	34	33	32	447

16 Spletna stran in dva podmenija v vseh jezikih, ostali podmeniji neaktivni.
17 V rubriki *Govori in izjave* besedila pretežno v treh delovnih jezikih, predvsem v angleščini; nekatera besedila samo v nemščini.
18 Spletna stran samo v angleščini, francoščini in nemščini, vendar dodan pdf-dokument življenjepisa v vseh jezikih.
19 Plus estonščina.
20 Plus nekatere strani tudi v malteščini.
21 Plus švedščina.
22 Plus češčina.
23 Izbor ostalih jezikov sicer predviden, vendar ne deluje.
24 Samo angleška spletna stran je kompletna, francoska, nemška in slovaška inačica vsebujejo hibridna besedila.
25 Spletna stran angleška, podmeniji deloma tudi francoski, dokumenti v angleščini, francoščini in portugalščini.
26 V CV tudi litvanščina, francoska stran hibridna.
27 Plus danščina.
28 Plus bolgarščina.
29 Plus poljščina.
30 Jezikovni izbor pri ostalih jezikih predviden, vendar ne deluje.

V tabeli 4 so spletišča komisarjev razporejena glede na popolnost izpolnjevanja načela večjezičnosti. V prvo skupino (36 točk) sodijo spletišča šestih komisarjev, pri katerih je večjezičnost na vseh nivojih dosledno izvedena. Spletišče madžarskega komisarja kaže pri podmenijih razne pomanjkljivosti. Spletišče avstrijske komisarke je težko opredeliti, ker se njegova zgradba močno razlikuje od ostalih. V naslednji skupini devetih komisarjev (12–16 točk)[31] so na vseh nivojih prisotni delovni jeziki EU (angleščina, nemščina, francoščina) in uradni jeziki držav, iz katerih prihajajo komisarji. Pri francoskem komisarju je jezikovni izbor v ostalih jezikih sicer predviden, vendar ne deluje. Trije komisarji uporabljajo samo tri delovne jezike EU.

Na spletni strani belgijskega in slovaškega komisarja se pojavlja to, kar bi imenoval hibridno oblikovanje spletišča, namreč kombinacija nespremenjenega angleškega besedila z elementi drugega jezika, v tem primeru francoščine, nemščine in slovaščine. Simbolna funkcija jezika je na takih spletiščih skrčena na nekaj besed:

> Milí priatelia,
>
> **Vitajte na mojej internetovej stránke!**
>
> I am the newly appointed Member of the European Commission responsible for Education, Training, Culture and Youth. On these pages you will find information about my work and my policy objectives. You will find a diary of my working commitments, my speeches, a photo gallery, as well as the latest news on my areas of responsibility through useful links to web pages of the Commission departments concerned. The site also provides information on my private office (Cabinet) and contact details.[32]

Na spletiščih italijanskega in poljskega komisarja ter bolgarske komisarke se poleg angleščine pojavljajo tudi uradni jeziki njihovih držav. Pri spletiščih belgijskega in slovenskega komisarja (prim. slika 1) pa so tudi na prvem nivoju opredeljivi znaki hibridnosti:

Slika 1: Spletišče komisarja Janeza Potočnika.[33]

31 Razlika izhaja iz dejstva, da je portugalščina navedena v posebni rubriki razpredelnice.
32 http://ec.europa.eu/commission_barroso/sefcovic/index_sk.htm.
33 http://ec.europa.eu/commission_barroso/potocnik/indexfl_en.htm.

V zadnji skupini sta še britanska in ciprska komisarka, pri katerih se na spletišču pojavlja samo angleščina.

5 Sklep

Evropska unija brez dvoma razpolaga z ustreznim institucionalnim instrumentarijem za učinkovito obvladovanje in pospeševanje problema večjezičnosti in jezikovne enakopravnosti. V tem je v primerjavi s predhodnimi nadnacionalnimi tvorbami tudi njena glavna odlika. Vidnost in prepoznavnost slovenščine sta v Evropski uniji formalno zagotovljeni na domala vseh ravneh. V primerjavi z jasno opredeljeno doktrino kulturne in jezikovne raznolikosti pa so prevajalske norme, ki naj bi krmilile ta proces, pogosto še nedorečene. Predvsem funkcijo ekvivalenčne norme kot konstrukcijskega principa pri izgrajevanju ne samo skupnega gospodarskega, političnega in pravnega, ampak tudi kulturnega in duhovnega prostora ter njen vzvratni vpliv na obstoječe kulture bi veljalo še uskladiti z deklariranim načelom kulturne raznolikosti in tako odpreti prostor tudi vzajemnemu prevajanju kultur.

Kljub temu pa vključenost v transformacijske procese znotraj EU nudi tako imenovanim malim jezikom, in s tem tudi slovenščini, vmesno platformo, ki jim omogoča, da se v vzajemni solidarnosti uspešneje uveljavijo v globaliziranem svetu in upirajo hegemonističnim pritiskom v atopiji sodobne komunikacije. Aktivno sodelovanje v teh procesih bi pomagalo zmanjševati predvsem kolateralne negativne učinke globalizacije. Vprašanje pa bo, ali bodo predstavniki slovenske politike, gospodarstva in kulture dovolj iniciativni in samozavestni, da te možnosti tudi izkoristijo.[34]

Literatura

KOCIJANČIČ POKORN, Nike, 2003: *Misliti Prevod. Izbrana besedila iz teorije prevajanja od Cicerona do Derridaja*. Ljubljana: Študentska založba.

KOSKINEN, Kaisa, 2000: Institutional Illusions: Translating in the EU Commission. *The Translator* 6/1. 49–66.

KOSKINEN, Kaisa, 2008: *Translating Institutions. An Ethnographic Study of EU Translation*. Manchester/Kinderhook: St. Jerome.

NEWMARK, Peter, 1988: *A Textbook of Translation*. New York/London/Toronto: Prentice Hall.

NEWMARK, Peter, [4]1993: *Approaches to translation*. New York etc.: Prentice Hall (Applied linguistics).

NEWMARK, Peter, 2000: *Učbenik prevajanja* (prevedla Mateja Gajgar). Ljubljana: Krtina.

PRUNČ, Erich, 2006: Diskurzi o prevajanju in njihov odraz v prevajalskih normah druge polovice 19. stoletja: Jesenšek, Marko, Zorko, Zinka (ur.): *Jezikovna predanost. Akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 294–307.

PRUNČ, Erich, 2007: *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank & Timme.

SCHIPPEL, Larisa, 2006: Europäische Textsortennetze – eine translatorische Annäherung Schippel, Larisa (ur.): *Übersetzungsqualität: Kritik - Kriterien – Bewertungshandeln*. Berlin: Frank & Timme (TransÜD - Arbeiten zur Theorie und Praxis des Übersetzens und Dolmetschens 8). 43–54.

SELESKOVITCH, Danica, LEDERER, Marianne, 2002: *Pédagogie raisonnée de l'interpretation*. Pariz: Didier Érudition, Office des publications officielles des Communautés européennes (O).

WOLF, Michaela, 2008: »*Translation – Transkulturation. Vermessung von Perspektiven transkultureller politischer Aktion«. Translate*: <http://translate.eipcp.net/transversal/0608/wolf/de.>

ŽELJKO, Miran, 2008: Integration of Terminology Database and Corpus of Translations. Jesenšek, Vida, Lipavic Oštir, Alja (ur.): *Wörterbuch und Übersetzung 4. Internationales Kolloquium zur. Lexikographie und Wörterbuchforschung Universität Maribor 20. bis 22. Oktober 2006*. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag, 301–307. <http://evroterm.gov.si/SD-Zeljko-301-307.pdf.>

34 Prim. v tem pogledu zgledna navodila slovenskim predstavnikom, objavljena na spletni strani SVREZ-a (http://www.svez.gov.si/fileadmin/svez.gov.si/pageuploads/docs/jezikovna_vprasanja/Slovenscina_v_institucijah_EU.pdf).

ODGOVORI SODOBNIH SLOVENSKIH JEZIKOVNIH VIROV NA VPRAŠANJA PREVAJANJA FRANCOSKIH LASTNIH IMEN IN KULTURNO-SPECIFIČNIH IZRAZOV V SLOVENŠČINO

Mojca Schlamberger Brezar
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 81'25:811.133.1'373.2=163.6

V prispevku predstavljamo navodila slovenskih jezikovnih virov, kot so *Slovenski pravopis* in korpusa Fidaplus ter Nova beseda za prevajanje poimenovanj in kulturno-specifičnih izrazov iz francoščine v slovenščino. Pri navajanju primerov iz novejših prevodov razpravljamo o tem, kako se upoštevajo navodila iz jezikovnih virov, kakšna je njihova ustreznost in kakšne so tendence prevajalcev za prihodnost.

prevodoslovje, slovenščina, francoščina, kulturno-specifični izrazi, korpus Fidaplus

Guidelines in Slovene language sources, such as the orthography *Slovenski pravopis* and the corpora Fidaplus and Nova beseda, are analysed with regard to the translation of names and culturally specific terms for the linguistic combination French-Slovene. Some examples from recent translations are discussed with regard to whether they have followed the guidelines, how appropriate are their solutions and the likely translation tendencies in the future.

translation studies, Slovene, French, culturally specific terms, corpus Fidaplus

1 Namesto uvoda

»Sedel je v kavarni Mir na Opernem trgu.«
(Pascal Bruckner, *Ljubezen do bližnjega*)

Zgornji citat odkrijete v nedavnem prevodu dela Pascala Brucknerja (2007: 41) založbe Beletrina. Za nekoga, ki je bil v Parizu in je šel mimo mondene kavarne Café de la Paix ali si tam celo privoščil kavo in si jo živo predstavlja kot simbol noblese, je nepredstavljivo, da postane to kavarna Mir, ki zbuja povsem drugačne asociacije (ali pa sploh nobenih), seveda odvisno od naslovnika. Da ne rečemo, da je pojavitev citatnega Café de la Paix v korpusu Fidaplus 20 (iz časopisov (4 iz Nedeljskega, 4 iz Hopla) in iz literature (4 iz prevoda iz poljščine (Milos Czeslaw), 4 iz romana Barbare Cartland *Misija Montecarlo*) ter 4 iz vodiča o Parizu (Zbirka *Naravne lepote*)), kar je le malo manj kot Matignon, bivališče ministrskega predsednika (30 pojavitev), ali Elizejska palača oziroma Elizej – francoska predsedniška palača (38 pojavitev).

Po drugi strani pa – komu je prevod namenjen? Bomo zaradi teh nekaj ljudi, ki hodijo v Pariz, žrtvovali razumevanje besedila in se odrekli temu, da bralca podučimo o francoski kulturi? Kulturnospecifični izrazi in lastna imena za prevajalca predstavljajo enega od trdih orehov prevoda – a ne na ravni razumevanja v izvornem jeziku, pač pa zaradi vprašanja, kako jih prenesti v ciljni jezik in pri tem še zadovoljiti ciljno občinstvo. V nadaljevanju bomo pogledali, kako je problem slovenjenja tujih kulturno-specifičnih obeležij rešen v slovenističnih virih: pravopis 1950, 1962, 1989 in 2001, SSKJ, korpus Fidaplus, korpus Nova beseda pa tudi v novejših prevodih, kakšno je stanje za nazaj in kakšne so perspektive v tem trenutku.

2 Opredelitev kulturno-specifičnih izrazov

Kulturnospecifični izrazi in lastna imena prevajalcu vedno predstavljajo težave – ne na ravni razumevanja, pač pa ustvarjanja podobnega vzdušja v ciljnem jeziku – naj prevedemo, da bodo vsi razumeli, ali pustimo tuji izraz in čakamo, da se udomači, bi morda morali dodati opombo?

Prevod naj bi bil berljiv in naj se v čim večji meri bere kot izvirno besedilo. Venuti v svojem delu *The Translator's Invisibility* (1995) trdi, da so prevajalci v angleško govorečih deželah od 17. stoletja dalje ustvarjali transparentne prevode, ki so se brali kot izvirnik (in s tem pripomogli k hegemoniji angleščine) (Kocijančič Pokorn 2003: 246). Po Venutiju (1995: 19–20) so lahko prevajalske rešitve potujitvene ali podomačitvene. Potujitvene v jezik prinašajo tujo kulturo, podomačitvene jo izničujejo in priličijo kulturi ciljnega jezika. Za slovenščino, ki je vedno več sprejemala, kot dajala navzven, razen poimenovanj za kraški svet in kraške pojave, se potujitvene rešitve zdijo nekaj bolj običajnega kot na primer v francoščini. Predvsem za francosko-slovensko kombinacijo so bili običajno Slovenci tisti, ki so pripravljali prevode slovenskih specifik v francoščino – od *autogestion* za *samoupravljanje* do *potice*, ki so jo za francosko publiko poimenovali *galette* (Slovensko-francoski slovar).

Seveda iz zgodovine in teorije pojmovanja kulturnospecifičnih izrazov vemo, da so se okusi in norme glede sprejemanja tujih oziroma podomačenih prevodnih različic glede na posamezna zgodovinska obdobja precej razlikovali, tako v tujini kot pri nas. Pri nas so prevajalci želeli izražati bodisi skrb za slovenski jezik bodisi pokazati na svojo razgledanost in izobraženost z uporabo polcitatnih ali citatnih prevedkov. Prevajalske rešitve pa so odvisne tudi od tipa besedila, ciljnega občinstva in trenutne veljavne pravopisne norme.

Kako opredeliti kulturno-specifični izraz in kaj vse spada v to množico? Od mnogih obstoječih definicij povzemamo Newmarka (Newmark 2000: 152–153), ki pravi: »večino 'kulturnih' izrazov zlahka zaznamo, saj so povezani s specifičnim jezikom in jih ne moremo dobesedno prevesti.« Kulturne kategorije opredeli po zgledu E. Nide na ekologijo (rastlinstvo, živalstvo, vetrovi, ravnine, hribi: npr. *kvinoja*, *kapibara*, *pampa*, *monsun*, *burja*), materialno kulturo (hrana, obleka, hiše in mesta, transport: *sake*, *anorak*, *pagoda*, *rikša*), družbeno kulturo (delo in prosti čas: *ajah* (indijska varuška, dojilja), *rock*), organizacijo, običaje, dejavnosti (politična in administrativna, religiozna, umetniška), kretnje in navade. V slovenščini to pomeni, da izraz prevzamemo, torej slovenimo po veljavnih pravilih in seveda sklanjamo, veljavna pravila pa so tista, ki jih dobimo v jezikovnih priročnikih. S kratkim pregledom dostopnih slovenskih jezikovnih virov bomo v nadaljevanju prikazali, kakšne napotke dobi uporabnik glede rabe oblik.

Sito, kaj sme v jezik in kaj ne, je bilo v naših krajih vedno tisto z najdrobnejšimi luknjicami – sicer nas francoščina nikdar ni »ogrožala« v smislu, da bi bilo treba iz jezika izgnati vse izposojenke (kot npr. nekoč nemške oziroma kasneje tiste s srbohrvaškega govornega področja), bila pa je prisotna kot »jezik kulture«. Kako se je določalo, kaj gre v slovenščino in na kakšen način, lahko pogledamo po pravopisih.

3 Pregled norme po pravopisih

Pregledali smo pravopise 1950, 1962, 1990 in 2001. Rezultati, ki smo jih poiskali v različnih poglavjih, od pisanja tujk in tujih lastnih imen do pravil transkripcije pisav (1950, 1962), so bili za kulturno-specifične besede ohlapneje, za tuja lastna imena pa natančneje podani. Navajamo kratek pregled pravil.

V SP 1950 na strani 22 o tujih lastnih imenih izvemo naslednje:

> Tuja lastna imena pišemo v slovenščini na dva načina: v tuji ali domači obliki. V vsakem primeru pa jih pregibljemo po slovenskih pravilih z domačimi obrazili. V splošni rabi jih prilaga-

jamo domači pisavi (fonetična pisava), v strokovni (znanstveni) rabi pa ostajamo bliže prvotni obliki.

Zgledi, ki sledijo, predvidevajo v domači obliki naslednje zapise:

a) imena držav, pokrajin in narodov: Rusija, Češko, Poljsko, Bolgarija, Madžarsko itn., Francija ali Francosko, Alzacija, Burgundija, Kitajsko,

b) občne pojme v lastnih imenih in s tem bolj ali manj tudi pridevnike, kakor morje (sredozemsko, Rumeno ...), zaliv (Biskajski), prelivi, prekopi, ožine (Rokavski, Korziški),

c) nekatera lastna imena za reke, gorovja in kraje Donava, Visla, Rodan (Rhone); Alpe, Abruci, Pireneji; Rim, Pariz.

Za izgovarjavo podajajo naslednje napotke (SP 1950: §32 na str. 24 pod točko 4):

> Romanska, germanska angleška lastna imena in imena iz tistih jezikov, ki uporabljajo latinico, pišemo v imenovalniku v nespremenjeni obliki, izgovarjamo pa po približnem izgovoru tistega jezika.

Pomembna so še sklonska in pridevniška obrazila za tuje oblike, opuščanje člena, pa sklanjanje, člen in nemi *e*, končevanje na naglašeni samoglasnik in sestavljena imena: Aix-les-Bains, Saint-Beuve. Zanimiva je naslednja opazka:

> Tujke pišemo na dva načina – v tuji obliki, če so omejene le na ozek krog strokovnjakov ali družbe (*à propos*). Takih besed je zmeraj manj, ker se udomačijo in pridobivajo domačo obliko (*meeting* – *miting*). (SP 1950: str. 25–29).

V SP 1962 je glede tujih lastnih imen in njihove pisave (§ 55 na str. 49) v odnosu do SP 1950 dodano naslednje navodilo:

> Pri navajanju tujih tekstov, zlasti še imen, se zato ravnamo po tehle načelih:
> 1. Strogo znanstveni zapis največkrat upošteva izvirne pisave (cirilica, latinica, grške, arabske črke), pri prepisu pa z vso grafično natančnostjo prenaša črke z vsemi diakritičnimi znamenji.
> 2. V poljudni rabi:
> a) pišemo lahko samo osnovne črke brez diakritičnih znamenj: *Palacký* ali *Palacky*,
> b) zapis približujemo tujemu izgovoru: *Dąbrowska* ali *Dombrowska*.
> 3. Pri prepisu imen upoštevamo tujo rabo v pisavi vélikih in malih začetnic.
> (SP 1962: 49–50)

Za francoščino so eksplicitno navedena naslednja navodila (§57, točka 7):

> Francoska diakritična znamenja ohranjamo, ker bistveno vplivajo na izreko: *Étienne*, *Héloïse*, *Barrême*, *Rivière*. Če nimamo *ç*, ga nadomeščamo s *c*: *Académie française* ali *Académie francaise*. (SP 1962: 51)

Francoščina je omenjena še v paragrafih, ki definirajo pregibanje (§ 59):

> ker tuja lastna imena pregibljemo in izpeljujemo iz njih pridevnike, jih zlasti v končnicah le približujemo izvirnemu izgovoru. /.../ Tudi francoska imena na nosniški samoglasnik približujemo domači izreki (Rostand, -a, -ov).

Sledijo podomačena imena, za katera velja, da v podomačeni obliki pišemo enako kot pri SP 1950 imena držav, pokrajin, otokov, prebivalcev, občne pojme v sestavljenih zemljepisnih imenih (str. 54), temu pa so dodana imena nekaterih vladarjev (Burboni in Burbonci) z opombo, da sicer priimke in osebna imena puščamo v izvirni obliki, ne v fonetičnem zapisu.

Pod § 60 je zanimiv glede pisave lastnih imen naslednji navedek:

> **Pomni!** Sicer priimke in osebna imena puščamo v izvirni obliki: John, Jacques, Michal, Jeanne (ne v fonetičnem zapisu: Džon, Žak, Mihav, Žan, ne v domači prilagoditvi Jaznez, Jakob, Miha, Ivanka ali celo Janezek, Jakec, Mihec, Ivica). Ohranjamo tudi izvirne ljubkovalnice: Miša, Johnnie, Jeannette.

Imena rek so še bolj »podomačena« glede na SP 1950 – prej Seina je zdaj Sena, sledijo Loara in Rodan ali Rona. Podomačijo se še imena zemljepisnih pojmov, »ki jih v celoti in skoraj redno prevajamo« (Tihi ocean, Velikonočni otoki) in »imena ulic, kadar jih prevajamo«: Nevsko nabrežje, Rdeči trg, Bulvar revolucije. Spodaj je »Pomni« – sicer imena ulic radi ohranjamo v izvirnem zapisu in jih: »1. sklanjamo: na Downing Streetu, na Quai d'Orsayu; 2. ne sklanjamo: pred rue des Ecoles, na Champs Elysées.« (SP 1962: 55)

Kot v SP 1950 se precej prostora posveča sklanjatvam, izpeljavam pridevnikov in rabi tujk. Raba tujk je opredeljena na naslednji način:

> po domači izgovorjavi pišemo tujke, če so v splošni rabi. V takem primeru da jezik besedi domače lice. Ni pa pri tem dosleden, ker sprejema tujke iz različnih virov. (SP 1962: 68).

V pravopisu 1990 je razporeditev pravil nekoliko drugačna. Pri zemljepisnih imenih (SP 1990: 31) se prevajanje predvideva za naslednje primere: države, pokrajine, deli kopnega, vode, oblike zemeljskega površja (gorovja, vzpetine, doline, ravnine itn.), nekaterih mest, cest, ulic, trgov, (Montmartrska ulica, Bulvar sv. Mihaela), objektov (Eifflov stolp), vendar tudi dovoljuje neprevedeno rabo: »Drugih samo včasih ne prevajamo zaradi stilega učinka: Na Champs-Elysées.« (SP 1990: 31). Natančno je pregledana pisava, ki predvideva zamenjave pri podomačevanju, in izgovorjava (1990: 161, 2001: 165–168). Posamezne opazke o francoščini so podane še pri sklanjatvah in pri besedotvorju (npr. str. 121 – ov/ev, ovski/evski – Manetov, Manetev). Novejše izdaje Slovenskega pravopisa (2001) na teh točkah ne odstopajo od SP 1990.

Opazimo, da je francoskih izrazov relativno veliko, pri pravopisu SP 1950 praktično v vsaki alineji najdemo povezavo s francoščino, še posebej bogata je opredelitev v SP 1962. Na podlagi rešitev, ki so podane v SP 1950 in 1962 lahko sklepamo, da je bil tedanji uporabnik SP bolj posvečen v francoskem jeziku in kulturi. V novejši izdaji pravopisa (1990 in pregledani varianti 2001) je več podomačevanja. Po drugi strani pa vsi pravopisi puščajo prevajalcu proste roke, ali se bo usedel v kavarno Mir ali Café de la Paix.

4 Pregled prevajalskih rešitev in njihova podpora v korpusih

Kako se ob tem znajdejo prevajalci? Poglejmo za začetek nekaj primerov:

> Poskušal sem najti rusko restavracijo. Zaman. Ulica Mirabeau se ni spremenila. Kolikokrat sem šel po Newyorški aveniji ... Place d'Alma, prva oaza. Potem drevesa in svežina Cours-la-Reine. Ko sem prečkal Place de la Concorde, sem se že skoraj dotikal cilja. Rue Royale. (Modiano 2008: 123)

V Modianojevem prevodu *Ulice Boutiques obscures* so ohranjeni še drugi kulturno-specifični izrazi: Jardin des plantes, Halle aux vins, ris de veau, galantina, pastila valda.

V prevodu Modianoja (2007) so ohranjeni originali za postaja Gare de l'Est, Gare du Nord, pa sladica pêche melba. V *Francoskem testamentu* (2005) se pojavi simbolični francoski meni iz kovčka pripovedovalčeve babice – seveda v francoščini in s prevodom v slovenščino v opombi. Na drugi strani pa v prevodu Brucknerja (2007) poleg kavarne Mir srečamo tudi prevod Državna administrativna šola za Ecole nationale de l'Administration – ENA, ki so jo obiskovali praktično vsi vidni francoski politiki.

Kaj najdemo v korpusih? Za *ris de veau* v korpusu Fidaplus ni zadetkov, na spletnih straneh v Sloveniji (če iščemo v brskalniku Google) pa 34. Pri *pêche melba* v korpusu Fidaplus ni nobenih zadetkov za kolokacijo, za melba pa 54 zadetkov, večinoma v nefrancoski kombinaciji (pech, peach in breskev).

Galantina žal ne najde prostora v SSKJ, ni je niti v korpusu Nova beseda, najdemo pa jo

v reviji Ona (avgust 2008) in na marsikaterem meniju, od koder je tudi zadetek v korpusu Fidaplus.[1]

Za Gare (du Nord, de l'Est, de Montparnasse) v korpusu Fidaplus najdemo 94 zadetkov in bi ga bilo škoda prevajati kako drugače, ker s tem izgubimo izvirno povezanost s krajem. Vendar pa za square, v francoščini specifičen arhitekturni pojem za označevanje zaprtega trga med hišami, ki je običajno zasajen z drevesi, ne najdemo v korpusu Fidaplus nobene ustreznice. Vsi squari so povezani z angleškim govornim področjem.

Kaj lahko zaključimo? Rešitve, ki jih ponujajo v prevodih leposlovnih del, tako podomačitvene kot potujitvene, so v skladu z navodili pravopisa in skušajo biti do bralca prijazne, vendar se tudi predvideva, da so v skladu s smernicami v razvoju jezika. Te smernice so bolje razvidne iz korpusov kot iz pravopisov. Prevajalci naj se ne izogibajo rabe kulturno-specifičnih izrazov, vendar naj bo v skladu z rabo, ki jo lahko preverimo v jezikovnih virih, predvsem v korpusih.

Zanimiva je primerjava s prevodom Hemingwaya v nadaljevanju:

> Po več poteh si lahko z zgornjega konca Rue Cardinal-Lemoine prišel dol k reki. Najkrajša je vodila naravnost po ulici, toda bila je strma in ko si prišel na položni konec in prečkal živahen promet na Boulevardu St.-Germain, si se znašel na dolgočasni črti žalostnega, vetrovnega rečnega nabrežja s Halle aux Vins na desni strani. (Hemingway 1990: 33)

Ta prevod je narejen iz angleščine in prevajalec se ni ukvarjal s prevajanjem francoskih izrazov, ampak jih je pustil v originalu, tako kot jih je našel v izvornem jeziku (Hemingway 1990: 33). Če se vrnemo h kavarni Mir v začetku, je morda zanimiv podatek, da v korpusu Fida oba literarna zadetka Café de la Paix izvirata iz prevodov, vendar ne iz francoščine: pri Milošu iz poljščine, pri Cartlandovi pa iz angleščine.

Prevajalec torej postopa na dva različna načina, kadar prevaja v našem primeru francoske izraze in imena na eni strani iz francoskega, na drugi pa iz kakega drugega jezika. V primeru prevoda iz francoščine se strogo drži navodil v pravopisu. V primeru prevoda iz drugega jezika pa meni, da kar je v tujem jeziku v originalu, ostane tako tudi v prevodu. Vsako spreminjanje bi pomenilo pretirano poseganje v avtorsko delo. Očitno je na ta način laže odprta pot neprevedenim variantam.

5 Sklep

Videti je, da je uporabnik SP 1950 ali 1962 znal francosko bolje, kot zna danes, in da je bila francoščina v slovenskem prostoru bolj prisotna kot jezik kulture.

Glede na eksplicitna pravila SP od leta 1950 do 2001 teži k podomačevanju in uveljavljanju domače pisave prevzetih besed, kar lahko kaže na stabilizacijo slovenščine v prevzemanju tujk. Slovenščina si je uredila vrtiček – kar pride notri, mora biti prilagojeno.

Po drugi strani pa se danes brišejo meje, ljudje več potujejo, gledajo televizijo in se srečujejo z bitnostmi, o katerih so nekoč le brali v knjigah, v živo. Izmenjava informacij je bistveno hitrejša in v jezik vsak dan vstopa vse več novih besed iz mnogih jezikov, predvsem kulturno-specifičnih in tehničnih izrazov.

1 SILVESTRSKA VEČERJA V Zdravilišču Šmarješke Toplice so prejšnji teden poskusno pripravili jedi, ki jih bodo postregli na svečani večerji za silvestrovo. Večerja, ki bo s predahi trajala od osmih zvečer do polnoči, bo obudila zgodovinsko sporočilo z bližnjega gradu Klevevž. Na jedilniku bodo med drugim: gosja jetra, zajčja **galantina**, marinirani gozdni sadeži, juha iz divjih zelišč, som po klevevško, file divje svinje z jabolčnimi krhlji, telečji medaljon, grajski štruklji, sladke dobrote klevevškega dvora. Vse skupaj pa se bo, kot se spodobi, proti jutru zaključilo z dolenjsko kokošjo obaro. Na fotografiji (z desne): vodja gostinstva inž. Janja Strašek, vodja kuhinje Jože Jeriček, direktor zdravilišča Marjan Černe in vodja strežbe Mira Zupančič pri preskusu jedilnika. (Foto: A. B.) (Fidaplus – Dolenjski list 2000)

O tem se lahko bolje prepričamo v korpusu Fidaplus ali celo s kakim spletnim brskalnikom kot v najnovejšem pravopisu. Jezikovni viri so žal korak za dejanskim stanjem. Prevajanje je tako vedno bolj podrejeno ciljnemu naslovniku in s tem povezanemu tipu besedila. Tehnične specifikacije v navodilih za uporabo, znanstvena besedila ali kuharske knjige bodo predstavljale različne zahteve od članka v časopisu ali literarnega dialoga, ker je tudi njihova namembnost drugačna.

Na eni strani vidimo, da se v normativnih priročnikih spodbuja slovenjenje, na drugi strani pa (še bolj kot na podlagi rezultatov iz analize korpusa je to očitno, če preverjamo rabo določenih besed na slovenskih straneh s spletnimi brkljalniki), da so uporabniki, ki govorijo vedno več tujih jezikov in tudi v praksi poznajo kulturno specifiko, bolj naklonjeni uporabi citatnih in polcitatnih lastnih imen in kulturnospecifičnih izrazov.

Da se vrnemo h kavarni Mir z začetka: obravnava Café de la paix bo povsem drugačna, če gre za vodič po Parizu ali literarno delo. V slednjem si še lahko privoščimo kavarno Mir na Opernem trgu (čeprav to nekatere bralce šokira). V prvem pač ne.

Literatura

DEMBSKIJ, Narcis, JESENIK, Viktor, 1990: *Slovensko-francoski slovar*. Ljubljana: DZS

KOCIJANČIČ-POKORN, Nike, 2003: *Misliti prevod*. Ljubljana: Študenska založba (Zbirka Scripta).

Korpus FidaPlus: <www.fidaplus.net.>. (Dostop junij–julij 2009.)

Korpus Nova beseda: <http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html.>. (Dostop junij–julij 2009.)

MUNDAY, Jeremy, 2001: *Introducing translation studies – Theories and aplications*. London, New York: Routledge.

NEWMARK, Peter, 2000: *Učbenik prevajanja*. Ljubljana: Krtina (Zbirka Temeljna dela).

SCHLAMBERGER BREZAR, Mojca, 2005: Nekatere skladenjske značilnosti prevodov iz francoščine v slovenščino: lekcija iz kontrastivne slovnice. Mikolič, Vesna, Marc Bratina, Karin (ur.). *Slovenščina in njeni uporabniki v luči evropske integracije*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko. 261–268.

VENUTI, Lawrence, 1995: *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London, New York: Routledge.

Slovenski pravopis 1950, Ljubljana: DZS, SAZU.

Slovenski pravopis 1962, Ljubljana: DZS, SAZU.

Slovenski pravopis 1990, Ljubljana: DZS, SAZU.

Slovenski pravopis 2001, Ljubljana: DZS, SAZU.

Viri

BRUCKNER, Pascal, 2007: *Ljubezen do bližnjega*. Prevedel Jaroslav Skrušny. Ljubljana: Beletrina.

HEMINGWAY, Ernest, 1990: *Pariz, premični praznik*. Prevedel Frančišek Mlakar. Maribor: Obzorja.

MAKINE, Andrei, 2005: *Francoski testament*. Prevedla Nadja Dobnik. Ljubljana: Litera.

MODIANO, Patrick, 2007: *Katarina, mala balerina*. Prevedla Nadja Dobnik. Ljubljana: Družba Piano.

MODIANO, Patrick, 2008: *Ulica Boutiques obscures*. Prevedla Mojca Schlamberger Brezar. Ljubljana: Družba Piano.

SODOBNA SLOVENISTIKA NA RUSKI AKADEMIJI ZNANOSTI[1]

Julija A. Sozina
Institut slavianovedeniya RAN, Moskva

UDK 061.12/.6(470.33):811.16:811.163.6

Prispevek je posvečen analizi sodobnih slovenističnih raziskovalnih projektov na Ruski akademiji znanosti in njihovih rezultatov. Slovenistika je samostojen in nenehno razvijajoči se del ruske slavistike, njeno središče je na Inštitutu za slavistiko v Moskvi. Na podlagi znanstvenega monitoringa prispevkov, ki so bili objavljeni v ruščini, sva skupaj z raziskovalko T. I. Čepelevsko dobili zanimivo sliko.

ruska slovenistika, ruska slavistika, razvoj znanosti, aktualni raziskovalni projekti, slovensko-rusko znanstveno sodelovanje

The article contains an analysis of research projects in Slovene Studies at the Russian Academy of Sciences and their results. Slovene Studies is an independent and constantly developing part of Slavic Studies in Russia, based at the Institute for Slavic Studies in Moscow. The picture that T. I. Chepelevskaya and I obtained through the monitoring of publications in Russian is an interesting one.

Slovene Studies in Russia, Slavic Studies in Russia, development of academic research, current research projects, Slovene-Russian academic cooperation

Slovenistika v okviru sodobne ruske slavistike deluje samostojno in se postopoma razvija. Njen center predstavlja akademijski Inštitut za slavistiko v Moskvi, vendar je treba omeniti, da tudi Univerza M. V. Lomonosova že skoraj štiri desetletja predstavlja slovenistiko kot samostojno stroko. Poleg Moskve se s slovenistiko delno ukvarjata tudi univerzi v Sankt Petersburgu in Permu.

Če želimo razumeti današnji razvoj slavistične znanosti, aktualni pristop in potrebe po novih raziskovalnih nalogah, moramo pojasniti osrednje težnje v različnih obdobjih njenega razvoja. Saj ob spremembah, do katerih prihaja pravzaprav na vseh življenjskih ravneh, dobi tudi razvoj znanosti in kulture v celoti nove poteze in tako tudi ruska slovenistika ni izjema.

Z dr. Tatjano I. Čepelevsko sva naredili znanstveni monitoring prispevkov, ki so bili objavljeni v ruščini v zadnjih dveh desetletjih obstoja demokratične Rusije, da bi opredelili ruski pogled na sodobno Slovenijo, njeno kulturo in znanost. Za opredelitev glavnih teženj pri sprejemanju slovenske kulture v Rusiji v letih 1990–2008 sva upoštevali najrazličnejša področja: znanstvene raziskave zgodovine, zgodovino slovenske kulture in književnosti, leposlovne prevode in prevode znanstvenih prispevkov, popularna znanstvena dela in drugo.[2] Dobili sva nadvse jasno sliko, da smo

1 Raziskavo je finančno podprl Ruski humanistični znanstveni fond v okviru znanstveno-raziskovalnega projekta RHZF (Slavjanskij mir v glazah Rossiji), projekt št. 08-04-00076a.

2 Monitoring je bil narejen v okviru projekta Slovanski svet v očeh Rusije. Rezultati bodo predstavljeni v istoimenskem zborniku, ki se pripravlja za tisk (ur. L. N. Budagova).

Rusi in Slovenci zanimivi drug za drugega, pokazale so se stične točke in notranje razlike, ki določajo izjemnost ter individualnost vsakega naroda. Čeprav obstajajo v mentaliteti ruskega in slovenskega naroda, načinu sprejemanja sveta in odnosu do človeka kot individuuma ter v ocenjevanju pomembnih dogodkov razvoja civilizacije bistvene razlike, je za oboje značilna odprtost kultur, podobna humanistična usmerjenost in še veliko drugega. Dejstvo je, da sodobno rusko slovenistiko zanimajo predvsem prav stičišča, ne pa razhajanja, ker je osnovni namen razumevanje, zbliževanje.

Novejša bibliografija znanstveno-raziskovalnih del, posvečenih Sloveniji in objavljenih v Rusiji v ruščini, vsebuje več kot 300 naslovov, kar je v primerjavi s prejšnjimi obdobji v zgodovini naše domače slovenistike izjemen dosežek, saj je na prelomu 20. in 21. stoletja na tem področju zaslediti dejanski vzpon. Če je na začetku 90. let izhajalo 5 do 10 znanstvenih publikacij na leto, se je njihovo število proti koncu devetdesetih ter na začetku novega tisočletja naglo povečevalo. Prispevke, ki so povezani s Slovenijo, najdemo v različni periodiki, predvsem pa v revijah Inštituta za slavistiko, in sicer v revijah *Slavjanovedenije* (do l. 1992 *Sovetskoje slavjanovedenije*), *Slavjanskem almanahu* (izhaja od 1997) in *Slavjanskem miru v tretjem tysjačeletiji* (izhaja od 2005).[3] Tu so predstavljeni članki z najrazličnejših znanstvenih področij: zgodovine, kulture, literature, jezikoslovja, gospodarstva, predvsem pa rusko-slovenskih stikov (npr. naš prispevek o samoidentifikaciji »malega« naroda v razmerah globalizacije, Sozina 2008).

Zbrana bibliografija je zelo zanimiva, zato jo pripravljamo za knjižno izdajo, v tem prispevku pa se bomo omejili le na najznačilnejše prispevke ruskih akademskih slovenistov, ki so nastali v zadnjem desetletju. V pomoč nam je tudi dejstvo, da v določenem smislu nadaljujemo prispevek N. N. Starikove o razvoju in dediščini ruskih raziskav slovenske literature, ki ga je predstavila na simpoziju Obdobja 18 (Starikova 2002). Prispevek zajema gradivo od približno 18. stoletja, ko se je začela ruska slavistika, do l. 1997, ko sta izšli prvi knjigi *Zgodovine književnosti zahodnih in južnih Slovanov*.

Za obdobje 90. let je bil osrednji dogodek prav izid *Zgodovine književnosti zahodnih in južnih Slovanov* (konec 90. in prva leta tega tisočletja) v treh obsežnih delih (Budagova 1997, 2001, Nikolskij 1997), kjer so avtorji predstavili tudi poglavja o zgodovini pismenosti in literaturi Slovencev od začetkov do l. 1945 (M. L. Beršadska, T. I. Čepelevska, L. K. Gavr'ušina, M. I. Ryžova, V. V. Son'kin). Za to delo je bilo potrebno sodelovanje več ruskih znanstvenikov, knjige pa so kaj hitro postale bibliografska redkost. S povojnim obdobjem se ukvarja *Zgodovina književnosti držav Vzhodne Evrope* (Horev, 1995, 2000, poglavja G. J. Il'jine, O. L. Kirillove in N. N. Starikove). Ker je bil osnovni princip razvrščanja zgodovinsko-državni, je slovenska literatura predstavljena kot del jugoslovanske.

V raziskavah slovenske problematike je značilen prispevek ruskih zgodovinarjev, ki so zaposleni na Inštitutu. Leta 2000 je izšla knjiga L. A. Kiriline *Slovenci in revolucija 1848–1849* (Kirilina, 2000), kar je v ruskem zgodovinopisju prva monografija, ki je posvečena revoluciji 1848 na Slovenskem. Avtorica raziskuje življenje Slovencev v tem času, evolucijo ideologije slovenskih narodnih javnih delavcev, predvsem pa njihov odnos do dveh glavnih vprašanj te revolucije: kmečkega in nacionalnega. Naslednje leto so bili v ruskem prevodu objavljeni dokumenti o razglasitvi neodvisnosti Slovenije, oblikovanju političnega sistema, zunanje politike, gospodarstva in o vzpostavitvi slovensko-ruskih odnosov na državni ravni (Gus'kova 2001b). Publikacija se začenja s članki slovenskih in ruskih znanstvenikov,

3 V zadnjih dveh revijah izhaja gradivo z vsakoletnih mednarodnih znanstvenih konferenc, povezanih s praznovanjem Dneva slovanske pismenosti in kulture.

posvečenimi raznim etapam zgodovinskega in političnega razvoja Slovenije, in sicer J. Perovška, I. V. Čurkine, A. Gabriča, Z. Čepiča, J. J. Gus'kove. Leta 2008 je izšlo Herbersteinovo delo *Rerum Moscoviticarum commentarii* v latinščini, nemščini in ruščini z znanstvenim komentarjem sodelavke Inštituta A. L. Horoškevičeve (Herberstein 2008). Letos je objavljena knjiga *Slovenija med okupacijo. 1941-1945*; avtorica, N. S. Piljko, proučuje posebnosti okupacijskih režimov na slovenskem ozemlju, ki je bilo razdeljeno med Nemčijo, Italijo in Madžarsko (Piljko 2009).

Seveda lahko izpostavimo dejstvo, da je slovenistika tradicionalno vključena v južnoslovanske študije, zato so pozornosti vredna tudi monografska dela z jugoslovansko problematiko, kjer Slovenija zaseda poseben položaj. Med njimi najdemo knjigo *Zgodovina jugoslovanske krize (1990-2000)* (Gus'kova 2001a). Obsežno se s slovensko tematiko ukvarja knjiga *Etnolingvistični zemljepis Južne Slavije* (Plotnikova 2004). Slovenska tematika je prisotna tudi v zbornikih *Delavci slovanske kulture v ujetništvu in o ujetništvu. XX. stoletje* (Smol'janinova 2006) ter *Druga svetovna vojna: izkušnja zgodovine - izkušnja literature. Srednja in Jugovzhodna Evropa* (Šerlaimova 2007). Kultura Slovenije je skrbno predstavljena v treh knjigah *Zgodovina kultur slovanskih narodov*, ki so jih pripravili na Državni akademiji slovanske kulture s sodelovanjem Inštituta za slavistiko. Med avtorji poglavij, posvečenih zgodovini slovenske kulture, so sodelavci RAZ: I. V. Čurkina, N. N. Starikova, G. P. Meljnikov idr. (Meljnikov 2003, 2005, 2008).

Zadnje desetletje je bilo bogato z znanstvenimi dogodki na področju dvostranskega sodelovanja slovenskih in ruskih raziskovalcev, ki so še bolj utrdili samostojni status ruske slovenistike.

Leto 2000 je bilo za Slovence izjemno pomembno že zaradi 10. obletnice razglasitve samostojnosti Republike Slovenije ter dvestote obletnice rojstva F. Prešerna. Po skupni zaslugi sodelavcev Instituta za slavistiko RAZ, Moskovske državne univerze M. V. Lomonosova ter Univerze v Ljubljani je maja l. 2000 v Puškinovem salonu Filološke fakultete MDU potekala mednarodna znanstvena konferenca Puškin - Prešeren. Referati s konference so postali temelj zbornika, ki je združil ruske in slovenske znanstvenike različnih generacij (Javornik 2001); nekateri prispevki so bili objavljeni tudi v Rusiji. Na konferenci je bila predstavljena bogata tradicija proučevanja obeh velikih pesnikov, obenem pa se je odprla nova perspektiva za komparativistične raziskave, saj so bile izpostavljene nove ustvarjalne vzporednice.

Leta 2001 je bila v Ruski državni knjižnici mednarodna okrogla miza, posvečena 10. obletnici vzpostavitve diplomatskih odnosov med Republiko Slovenijo in Rusko Federacijo, kjer so nastopali ruski in tuji znanstveniki, politologi, diplomati.

V letih 2003 in 2004 sta se izjemno veliki delegaciji slovenskih znanstvenikov udeležili ruskih mednarodnih znanstvenih konferenc. Ena od njih, Prva svetovna vojna v literaturi ter kulturi zahodnih in južnih Slovanov, je bila organizirana v Centru za zgodovino slovanskih književnosti; druga, Nacionalna identiteta literature Centralne in Jugovzhodne Evrope v razmerah globalizacije, v Centru za raziskovanje sodobnih književnosti Centralne in Jugovzhodne Evrope.[4] Na njuni podlagi so nastala dela, objavljena v Moskvi ob 90. obletnici 1. svetovne vojne (Budagova 2004) in v Ljubljani (Javornik 2006).

Konec maja 2006 je v Moskvi v RAZ potekala mednarodna znanstvena konferenca z naslovom Zgodovinske osnove in perspektive slovensko-ruskih odnosov, ki je bila pripravljena na inštitutu s pomočjo Veleposlaništva Slovenije v RF. Akademski sestanek je zbudil

4 Oba Centra sta del Oddelka za zgodovino slovanskih literatur Inštituta za slavistiko RAZ.

zanimanje ne samo znanstvenikov, pač pa tudi zastopnikov različnih državnih in javnih institucij, kar je omogočilo slovenistiki stik s širšim občinstvom. Po konferenci je za tisk pripravljen že prvi zvezek almanaha *Slovenica* (ur. V. K. Nikiforov). Almanah je bil idejno zasnovan na Inštitutu kot prva znanstvena periodična publikacija v Rusiji, ki se ukvarja s slovenističnimi problemi. Drugi zvezek almanaha bodo sestavljali prispevki konference Slovanski medkulturni dialog v recepciji Rusov in Slovencev, ki je bila pripravljena v sodelovanju z Univerzo na Primorskem marca 2009.

Nove perspektive mednarodnega sodelovanja na področju slovensko-ruskih stikov je zarisala okrogla miza Janko Lavrin in Rusija, ki je bila novembra 2008 v Moskvi na Inštitutu za slavistiko. Ta dogodek je bil hkrati tudi zahvala ameriškemu Društvu za slovenistične študije (Society for Slovene Studies). Pomembna osebnost znanstvenika in pisca J. Lavrina ter njegova dediščina sta združili moči raziskovalcev Rusije, Slovenije in ZDA.[5]

Ruska slovenistika je v razcvetu, kar vpliva na število znanstvenih publikacij. Poleg tega je v zadnjih 20 letih v Rusiji na področju slovenistike nastalo 12 doktorskih disertacij (Ph.D.), polovica od teh na Inštitutu za slavistiko, in prva disertacija (Sc.D.) N. N. Starikove, ki jo je predstavila v svoji knjigi *Slovenski zgodovinski roman 1920–1930. Tipologija, genealogija, poetika* (Starikova 2006). Na podlagi del I. Tavčarja, V. Bartola idr. avtorica analizira posebnosti in lastnosti slovenskega zgodovinskega romana v obdobju med vojnama, razkriva njegovo nacionalno specifiko in stike z evropsko literaturo, pozorna je na poetiko, hkrati pa jo zanima povezava romanov z realnim življenjem.

Glede na navedena dejstva lahko sklenem, da je prišlo do ločitve slovenske od vseslovanske in jugoslovanske problematike: poleg znanstvenih del o davni zgodovini in pismenosti Slovanov ter zgodovini Jugoslavije se pojavlja vse več specialističnih del, posvečenih različnim obdobjem zgodovine in kulture Slovenije. Okrepitev slovensko-ruskih stikov vpliva na povečanje udeležbe ruskih in slovenskih znanstvenikov na mednarodnih sestankih, ki se organizirajo v Sloveniji ali Rusiji, ter na porast števila publikacij slovenskih raziskovalcev v Rusiji in ruskih v Sloveniji. Izhajanje temeljnih del o zgodovini slovanskih književnosti in kultur, kjer so predstavljene vse etape razvoja nacionalne kulture Slovencev od davne preteklosti do današnjega časa, predstavlja temelj za ustvarjanje posebnih del o zgodovini slovenskega naroda, njegove kulture in literature, s čimer se plodno ukvarjajo ruski in slovenski znanstveniki.

Vzdrževanje stabilnosti in ohranitev kulturne svojevrstnosti slovanskega sveta že dolgo časa velja za eno od prioritetnih nalog naše države. Nacionalno raznolik in multikulturen ruski narod nadaljuje etnično povezavo s slovanskimi narodi. Ruska akademija znanosti aktivno sooblikuje poseben odnos do tradicij drugih nacij, proučevanje lastnosti drugih narodov in stičnih točk z njimi, kar seveda brez dvoma povečuje tudi kulturni in politični potencial Rusije same.

Literatura

BUDAGOVA, Ljudmila N./Будагова, Людмила Н. (ur.), 1997: *История литератур западных и южных славян*: В 3-х тт. Т. I: От истоков до середины XVIII века. Москва: Индрик, ИСл РАН.

BUDAGOVA, Ljudmila N./Будагова, Людмила Н. (ur.), 2000: А. С. Пушкин и мир славянской культуры. (К 200-летию со дня рождения поэта). Москва: ИСл РАН.

BUDAGOVA, Ljudmila N./Будагова, Людмила Н. (ur.), 2001: *История литератур западных и южных славян*: В 3-х тт. Т. III: Литература конца XIX – первой половины XX века (1890-е годы – 1945 год). Москва: Индрик, ИСл РАН.

5 Kmalu bo izšel istoimenski zbornik, kjer bodo poleg prispevkov avtorjev iz Rusije, Slovenije, ZDA, Velike Britanije in Švedske predstavljena dela Lavrina, njegova korespondenca ter dela ruskih slikarjev z njegovo podobo (ur. J. A. Sozina).

BUDAGOVA, Ljudmila N./Будагова, Людмила Н. (ur.), 2004: *Первая мировая война в литературах и культуре западных и южных славян*. Москва: ИСл РАН.

GUS'KOVA, Jelena J./Гуськова, Елена Ю., 2001a: *История югославского кризиса (1990–2000)*. Москва: Русское право, Русский Национальный Фонд.

GUS'KOVA, Jelena J./Гуськова, Елена Ю. (ur.), 2001b: *Словения. Путь к самостоятельности. Документы*. Москва: Индрик, ИСл РАН.

HERBERSTEIN, Žiga/Герберштейн, Сигизмунд, 2008: *Записки о Московии*: В 2 т. / Под ред. А. Л. Хорошкевич. Т. I: Латинский и немецкий тексты, русские переводы с латинского А. И. Малеина и А. В. Назаренко, с ранненововерхненемецкого А. В. Назаренко; Т. II: Статьи, комментарий, приложения, указатели, карты. Москва: Памятники исторической мысли.

HOREV, Viktor A./Хорев, Виктор А. (ur.), 1995: *История литератур Восточной Европы после второй мировой войны*: В 2-х тт.: Том первый. 1945–1960-е гг. Москва: Индрик, ИСл РАН.

HOREV, Viktor A./Хорев, Виктор А. (ur.), 2001: *История литератур Восточной Европы после второй мировой войны*: В 2-х тт.: Том второй. 1970–1980-е гг. Москва: Индрик, ИСл РАН.

JAVORNIK, Miha (ur.), 2001: *F. Prešeren – A. S. Puškin (ob 200-letnici njunega rojstva)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

JAVORNIK, Miha (ur.), 2006: *Literatura in globalizacija: (K vprašanju identitete v kulturah centralne in jugovzhodne Evrope v času globalizacije)*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

KIRILINA, Ljubov'A./ Кирилина Любовь А., 2000: *Словенцы и революция 1848–1849 гг*. Москва: ИСл РАН.

MELJNIKOV, Georgij P./Мельников, Георгий П. (ur.), 2003, 2005, 2008: *История культур славянских народов*: В 3-х тт. Тт. I–III. Москва: ГАСК.

NIKOLJSKIJ, Sergej V./ Никольский, Сергей В. (ur.), 1997: *История литератур западных и южных славян*: В 3-х тт. Т. II: Формирование и развитие литератур Нового времени. Вторая половина XVIII – 80-е годы XIX в. Москва: Индрик, ИСл РАН.

PILJKO, Nadežda S./Пилько, Надежда С., 2009: Словения в годы оккупации. 1941–1945 гг. Санкт-Петербург: Алетейя.

PLOTNIKOVA, Anna A./Плотникова, Анна А., 2004: Этнолингвистическая география Южной Славии. Москва: ИСл РАН.

SMOL'JANINOVA, Marina G./Смольянинова, Марина Г. (ur.), 2006: *Деятели славянской культуры в неволе и о неволе. XX век*. Москва: Индрик, ИСл РАН.

SOZINA, Julija A./Созина, Юлия А., 2008: Самоидентификация «малого» народа в условиях глобализирующегося мира (на примере словенской литературы и культуры). Узенёва, Елена С. / Uzenjova, Jelena S. (ur.): *Славянский мир в третьем тысячелетии: Славянская идентичность – новые факторы консолидации*. Москва: «Демиург-Арт». 269–280.

STARIKOVA, Nadežda, 2002: Литературоведческая словенистика как отрасль российского академического славяноведения (к проблеме исторической преемственности). Derganc, Aleksandra (ur.): *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture: ob 80-letnici Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani*. Ljubljana: Center za slovenščino kor drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 641–653.

STARIKOVA, Nadežda N./Старикова, Надежда Н., 2006: *Словенский исторический роман 1920–30-х годов. Типология, генеалогия, поэтика*. Москва: ИСл РАН.

ŠERLAIMOVA, Svetlana A./Шерлаимова, Светлана А. (ur.), 2007: *Опыт истории – опыт литературы. Вторая мировая война: Центральная и Юго-Восточная Европа*. Москва: Наука.

ŠTUDIJSKI PROGRAMI SLOVENISTIKE *LITERATURA, KULTURA IN LITERARNA KRITIKA* NA MOSKOVSKI DRŽAVNI UNIVERZI

Nadežda Starikova
Institut slavianovedeniya RAN, Moskva

UDK 37.016:821.163.6'243:008(497.4):378(470.311)

Slovenistika je v zadnjih slabih štirih desetletjih postala ena od slavističnih specializacij na filološki fakulteti Moskovske državne univerze. Poleg jezika slovenisti študirajo zgodovino slovenske kulture, literature in literarne kritike, obenem se seznanjajo z ustvarjanjem uglednih avtorjev in raziskujejo specifiko literarnih smeri. V prvem letniku en semester poslušajo študijski program Zgodovina slovenske kulture. Zgodovina slovenske literature kot učni predmet se predava od drugega letnika, ko študenti poslušajo zgodovino starejše književnosti, v tretjem letniku se seznanijo z literaturo 19. stoletja, v četrtem pa z literaturo 20. stol. V petem letniku poslušajo predavanja iz zgodovine literarne kritike.

Rusija, Moskovska državna univerza Lomonosov, študijski programi slovenistike

At the department of Slavic Philology at the Moscow State University of M.V. Lomonosov Slovene Studies has been one of the specialisations for almost forty years. In addition to Slovene language, students study Slovene cultural history, literature and literary criticism, get acquainted with the works of well-known Slovene authors and study features of literary trends. In one first year semester they take the course "History of Slovene culture"; the studying of Slovene literature begins in the second year with early literature; in the third year students look at the 19th century; in the fourth at 20th century authors; and in the fifth year they attend lectures on "History of Slovene literary criticism".

Russia, the Moscow State University of M.V. Lomonosov, Slovene Studies courses

Jeziki in literature južnih, zahodnih in vzhodnih Slovanov, zgodovina slovanskih narodov, njihova kultura in njeni raznovrstni pojavi so postali v Rusiji predmet univerzitetnega predavanja in raziskovanja v prvi polovici 19. stol.[1] Vodilna katedra v Rusiji je ravno katedra za slovansko filologijo na Moskovski državni univerzi Lomonosov, kjer pripravljajo specialiste iz skoraj vseh slovanskih jezikov: poljščine, češčine, slovaščine, bolgarščine, srbščine, hrvaščine, slovenščine, makedonščine in ukrajinščine (beloruščina in lužiška srbščina se poučujeta fakultativno). Študenti slovanskega oddelka v času celotnega študija poleg osnovnega slovanskega jezika študirajo še zgodovino kulture države jezika, ki ga študirajo, zgodovino literature in literarno kritiko, na primer slovenisti se spoznavajo tudi z ustvarjanjem najbolj uglednih slovenskih avtorjev ter raziskujejo specifiko literarnih smeri slovenskega literarnega razvoja.

Filološka fakulteta Moskovske državne univerze Lomonosov je edina v Rusiji, kjer je slovenistika postala diplomski študij pred dobrimi petintridesetimi leti. Slovenistični študij traja pet let in se konča z diplomo, ki

1 Gl. Starikova, Nadežda, 2008: Slovanske literature na Moskovski univerzi: izkušnje predavanja in raziskovanja: Simpozij Obdobja 25. Metode in zvrsti. Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode: zbornik predavanj. Ljubljana. 277–284.

potrjuje kvaliteto strokovnjaka – slovenista (specializacija zajema jezik in literaturo). Učni proces je razdeljen na deset semestrov, zadnjih šest mesecev študenti pišejo diplomsko nalogo. Slovenski jezik se kot diplomski predmet predava od leta 1970 (docentka dr. Olga S. Plotnikova). Predavanja iz zgodovine literature študenti poslušajo od leta 1980 (do leta 1994 dr. Natalija V. Maslennikova, kasneje doc. dr. Nadežda N. Starikova). Predavanja iz zgodovine kulture in literarne kritike potekajo od leta 1995, tudi pod vodstvom dr. Starikove.

V prvem letniku poslušajo študenti predavanja (en semester – 16 predavanj) v skladu s študijskim programom Zgodovina slovenske kulture v ruščini, kjer se seznanijo z nacionalnim kontekstom, dobijo predstavo o Sloveniji in slovenskem narodu s sinhronega in z diahronega vidika. Študenti prvega letnika dobijo informacije:

1) o geoetnografski specifiki Slovenije, in sicer o geografskem položaju, reliefu, naravnih dejavnikih, klimi, zgodovinski delitvi na geoetnografske pokrajine (Primorska, Gorenjska, Dolenjska, Koroška, Notranjska, Bela krajina, Štajerska, Prekmurje);

2) o pomembnih mejnikih slovenske zgodovine, in sicer o zgodovini naselitve slovenskega ozemlja, zgodovini pokristjanjenja in vlogi protestantizma v razvoju slovenske kulture, o državah, katerih sestavni del je bila Slovenija, in najpomembnejših zgodovinskih dogodkih 19.–20. stol., ki so vplivali na njeno usodo, vključno z osamosvojitvijo;

3) o osnovnih podatkih o državi, in sicer o številčnosti in sestavi prebivalstva, večjih mestih, gospodarskih in kmetijskih panogah, državni ureditvi, državnih simbolih in praznikih, strankarskem sistemu ter odnosih z EU;

4) o posebnostih kulturnega razvoja, in sicer o vlogi jezika in literature v razvoju narodne zavesti (P. Trubar, J. Kopitar, F. Prešeren, F. Levstik), o splošnih podatkih o slovenski arhitekturi, likovni umetnosti, gledališču, glasbi, filmu, znanosti in športu. Poseben poudarek je na nekaterih osebnostih, kot so J. Plečnik, A. Ažbe, I. Grohar, A. Linhart, J. Gallus, M. Kogoj, F. Miklošič, J. Štefan itn. Po predavanjih imajo študenti pisni test in ustni kolokvij. Pri pripravi na kolokvij pridobivajo informacije iz ustreznih knjig v ruščini (*История культур славянских народов в 3 тт.*, M., 2003–2008, *Славянские матицы. XIX век.* M., 1996, *Знакомьтесь, Словения!* M., 1996) in videogradiva.

V drugem, tretjem in četrtem letniku študenti poslušajo celoletna predavanja študijskega programa Zgodovina slovenske literature v ruščini. Gradivo se podaja kronološko, tako kot se menjajo dobe literarnega razvoja. Študenti dobijo celotno predstavo literarnega razvoja ene od slovanskih literatur od njenega začetka do danes. V drugem letniku se v obeh semestrih predava obdobje od 10. stol. do druge polovice 18. stol. (64 predavanj), torej od dobe prvih rokopisov do literature razsvetljenstva. V tretjem letniku se predava literatura 19. stol. (32 predavanj), v četrtem pa 20. stol. (32 predavanj). V prvem semestru petega letnika se študenti seznanijo s pregledom literature konca 20. in začetka 21. stol. (6 predavanj), temu pa sledi ciklus predavanj (8) o Zgodovini slovenske literarne kritike. Ta predavanja so v slovenščini.

Študijski program Zgodovina slovenske literature vsebuje Uvod in enajst tem:

1) Obdobje prvih rokopisov,

2) Književnost reformacije in protireformacije,

3) Književnost baroka,

4) Književnost razsvetljenstva,

5) Književnost romantike,

6) Književnost druge polovice 19. stol. – med romantiko in realizmom,

7) Književnost od konca 19. do začetka 20. stol. – moderna in naturalizem,

8) Književnost med obema vojnama (1918–1941) – ekspresionizem in socialni realizem,

9) Književnost NOB (1941–1945),

10) Književnost druge polovice 20. stol.,

11) Književnost na prelomu 20.–21. stol.

V Uvodu sta predstavljena periodizacija slovenske literature in kratek opis etap njenega razvoja. Vsako od poglavij je posvečeno zgodovini posameznega obdobja slovenske književnosti. Znotraj teme je najprej predstavljena zgodovinsko-kulturna informacija kot podlaga splošnih značilnosti literarnega razvoja, nato pa so podani osnovni podatki o usodi Slovencev v posameznem obdobju. Sledi splošna predstavitev literarnega razvoja v posameznem obdobju z izpostavljanjem njegovih posebnosti, označujejo se vodilne estetske platforme, njihova specifika v primerjavi z zahodnoevropskimi. Sledi še karakteristika ustvarjalnega dela konkretnih avtorjev in analiza njihovih pomembnejših literarnih del. Izbor avtorjev je odvisen od njihove vloge v evoluciji slovenskega literarnega razvoja, umetniške ravni njihovih del ter novatorstva. Posebna pozornost je posvečena naslednjim avtorjem: F. Prešernu, I. Cankarju, O. Župančiču. Za ponazoritev: v okviru teme Književnost reformacije in protireformacije (16.–prva polovica 17. stol.) se podajajo osnovni podatki o prihodu protestantskih idej na slovensko ozemlje, opredeljuje se vloga protestantov P. Trubarja, S. Krelja, J. Dalmatina pri oblikovanju slovenskega pisnega knjižnega jezika in opisujejo njihova temeljna dela.

Pri temi Književnost prve polovice 19. stol. – romantika je podrobno predstavljena situacija prve četrtine 19. stol. (odhod Francozov iz Ilirskih provinc, Metternichov absolutizem, gospodarsko in kulturno zbliževanje slovenskih pokrajin, oblikovanje slovenskega meščanstva, Ljubljanski kongres). Opisujeta se nastanek in razvoj romantike v slovenski književnosti, njene evropske in slovanske splošne značilnosti, slovenska specifika, vloga almanaha *Kranjska Čbelica*. Analizirajo se Čopov koncept razvoja literature in njegova kritična dela. Večji del pozornosti se posveča delom Franceta Prešerna, osnovnim obdobjem in žanrski svojevrstnosti njegovega ustvarjanja. Podrobno se obravnavajo elegija *Slovo od mladosti*, romantična ciklusa *Soneti nesreče* in *Sonetni venec*, pesnitev *Krst pri Savici*. Poudarja se vloga Prešerna pri oblikovanju slovenskega knjižnega jezika.

Književnost med obema vojnama (1918–1941) – ekspresionizem in socialni realizem je tema, ki predvsem govori o slovenskem literarnem razvoju v času nastanka Kraljevine SHS, ko so se, po eni strani, slovensko gospodarstvo, znanost in kultura uspešno razvijali (ustanovitev univerze in SAZU v Ljubljani), po drugi strani pa so Slovenci izgubili več kot četrtino ozemlja in prebivalcev (priključitev slovenske Koroške Avstriji in slovenskega Primorja Italiji). Za 20. leta je značilen ekspresionizem, za 30. leta pa socialni realizem. Pri ekspresionizmu je poudarek na njegovem slovenskem izvoru in njegovi slovenski specifiki. Analizirajo se ekspresionistični manifesti, poezija A. Podbevška, S. Kosovela, T. Seliškarja, M. Klopčiča, A. Vodnika, E. Kocbeka, M. Jarca, dramska dela S. Gruma, proza I. Preglja ter literarne diskusije in periodika. Za drugo desetletje medvojnega obdobja je značilen nastanek socialnega realizma kot literarne smeri, ki se je med drugim oblikoval pod vplivom marksistične ideologije, idej krščanskega socializma in estetike realizma. Svoje mesto je našel v romanih P. Voranca, prozi M. Kranjca, C. Kosmača in I. Potrča. Obenem ta tema tudi vsebuje podatke o avtorjih – realistih, kot so F. Bevk, J. Kozak, V. Bartol.

Drugačen pristop h gradivu je značilen za temo Književnost druge polovice 20. stol., saj je zaradi večjega števila avtorjev in del gradivo treba razporediti ne samo po podobdobjih – konec 40. let–1968; 1968–1991; 90. leta – in smereh – realizem, modernizem, postmodernizem –, ampak tudi po literarnih zvrsteh – proza, poezija, dramatika. Tukaj se upoštevajo tudi zamejski in zdomski avtorji.

V okviru predmeta Zgodovina slovenske literature morajo študenti prebrati slovenska besedila. Od drugega letnika naprej v začetku vsakega semestra dobijo seznam slovenskih

knjig za obvezno branje. Poleg obnove vsebine in literarnega konteksta morajo obvladati zvrstno in tematsko opredelitev konkretnega literarnega dela. Po zaključku vsake teme študenti pišejo pisni kolokvij, konec vsakega semestra pa imajo izpit. Osnovna študijska literatura so knjige v ruščini in slovenščini (*История литератур западных и южных славян. ТТ.1-2*, M., 1997, T.3, M., 2001, *История литератур Восточной Европы после второй мировой войны. Т.1*, M., 1995, T.2, M., 2001, J. Pogačnik, *Starejše slovensko slovstvo*, 1990, B. Paternu, *Obdobja in slogi v slovenski književnosti*, 1989, J. Kos, *Pregled slovenskega slovstva*, 2002, *Slovenska književnost I*, 1998, *II*, 1999, III, 2001, F. Zadravec, *Slovenski roman 20. stoletja. I*, 1997, *II*, 2002 idr.) in podatkovne baze interneta.

Ciklus predavanj o Zgodovini slovenske literarne kritike študente seznanja z osnovnimi etapami razvoja slovenske literarne kritike od obdobja razsvetljenstva do sodobnosti. Na primer od sredine 19. stol., ko se je prvič pojavil kritični članek, ali pa do medvojnega obdobja, v katerem je bila zasnovana univerzitetna šola literarne zgodovine. Pozornost je posvečena tudi nekaterim kulturnikom, ki so močno vplivali na razvoj slovenske kritike kot sestavnega dela književnega razvoja, kot so npr. M. Pohlin, Ž. Zois, M. Čop, F. Levstik, J. Stritar, F. Celestin, J. Vidmar, I. Prijatelj, A. Slodnjak, A. Ocvirk, D. Pirjevec, B. Paternu, pa tudi besedilom literarnih programov in manifestov, literarnim diskusijam v periodiki, posameznim izdajam (revijam *Zvon*, *Ljubljanski zvon*, *Problemi*, *Nova revija* itn.). Študenti pri pripravi na končni izpit uporabljajo samo literaturo v slovenskem jeziku. (D. Dolinar, *Literarna veda in kritika // Slovenska književnost III*, 2001, D. Dolinar, *Med književnostjo, narodom in zgodovino*, 2007, B. Paternu, *Modeli slovenske literarne kritike (od začetkov do 20. stoletja)*, 1989, *Slovenski literarni programi in manifesti*, 1990). Hkrati napišejo še referat o kritičnem eseju ali oris znanstvene poti enega od literarnih kritikov.

V drugem letniku študenti izbirajo svojo študijsko usmeritev – jezikoslovno ali literarnoteoretično, na osnovi katere pišejo tudi seminarske naloge in diplomo. V skladu s študijsko usmeritvijo od drugega do četrtega letnika poslušajo posebne seminarje in imajo seminarske vaje. V zadnjih desetih letih je bilo za literarnoteoretično študijsko usmeritev izvedenih 8 ciklusov seminarskih predavanj.[2] Ruskim diplomantom – slovenistom včasih pomagajo s svojimi strokovnimi nasveti tudi slovenski kolegi z Oddelka za slovenistiko FF UL, kot npr. prof. dr. M. Hladnik. Nekajkrat so z zanimivimi predavanji iz slovenske literature na filološki fakulteti Moskovske državne univerze Lomonosov nastopili prof. dr. L. Kralj, prof. dr. T. Virk, prof. dr. K. J. Kozak.

V drugem in tretjem letniku vsi študenti slavistike poslušajo pregled zgodovine slovanskih literatur v ruščini, ki vsebuje tudi zgodovino slovenske literature. Ta tečaj ima seznanitveni značaj. Osnova predavanj so predvsem prevodi poezije, dramskih in proznih del, ki so bili izdani v Rusiji (ZSSR) in dostopni v knjižnicah ter knjigarnah. Glavna vsebina predavanj so procesi v literaturi in duhovni kulturi slovanskih narodov ter sprememba idejnoumetniških paradigem. Pri tem se podrobneje obravnavajo reprezentativna dela slovanskih avtorjev. Omenjajo se tudi besedila, ki niso vrhunska, vendar prikazujejo posamezne literarne in kulturne posebnosti. Tečaj temelji na splošno-primerjalnem načelu. Zgodovina slovanskih literatur od 9. do 21. stol. se predava v okviru tem in skladno s pomembnejšimi obdobji zgodovine slovanskih narodov.

Uspehi moskovske univerzitetne slovenistike ne bi bili tako opazni brez dolgoletne

2 Starikova, Nadežda: Ustvarjanje F. Prešerna, Slovenski ekspresionizem, Slovenski zgodovinski roman, Slovenska proza druge polovice 20. stoletja, Paradigma postmodernizma v slovenski književnosti idr. (rokopis).

podpore s strani Centra za slovenščino kot drugi/ tuji jezik FF UL, ki omogoča prihod slovenskih lektorjev, nakup slovenskih knjig in učbenikov ter možnost študijskega bivanja ruskih študentov v Sloveniji. Dovolite, da se vam v imenu vodstva fakultete in katedre, študentov in v svojem osebnem imenu globoko zahvalim in želim, da bi se naše plodno sodelovanje nadaljevalo in imelo uspeh pri popularizaciji in širjenju slovenskega jezika, literature in kulture v sodobnem obdobju globalizacije.

Literatura in viri

Istorija kultur slavjanskih narodov - История культур славянских народов, 2003–2008. Москва.

Istoriya literatur zapadnyh i juzhnyh slavyan - История литератур западных и южных славян, 1997–2001. Москва.

Istoriya literatur stran Vostochnoy Evropy posle Vtoroy mirovoy voyny, 1995–2001. Москва.

HALIZEV, Valentin/Хализев, Валентин, 1998: *Теория литературы. Программы дисциплин для студентов филологических факультетов государственных университетов*. Издание второе, исправленное и дополненное. Издательство Московского университета.

NIKOLAJEV, Petr/Николаев, Петр, 1998: *Введение в литературоведение. Программы дисциплин для студентов филологических факультетов государственных университетов*. Издание второе, исправленное и дополненное. Издательство Московского университета.

Slovenska književnost III, 2001. Ljubljana: DZS.

Slovenska novejša zgodovina, 2005. Ljubljana. Mladinska knjiga.

STARIKOVA, Nadežda, 2002: Литературоведческая словенистика как отрасль российского академического славяноведения (к проблеме исторической преемственности). Derganc, Aleksandra (ur.): *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture. Obdobja 18*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 641–653.

STARIKOVA, Nadežda/Старикова, Надежда, 2003: Словенская литература как предмет научного изучения (из истории российской академической славистики). *Славянский вестник*. Выпуск 1, издательство МГУ. 227–236.

STARIKOVA, Nadežda/Старикова, Надежда, 2008: Slovanske literature na Moskovski univerzi: izkušnje predavanja in raziskovanja. Krakar Vogel, Boža (ur.): *Književnost v izobraževanju - cilji, vsebine, metode. Obdobja 25. Metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete 277–284.

VODOPIVEC, Peter 2007: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*. Ljubljana.

SLOVENŠČINA IN DRUGI JEZIKI – VREDNOTA ALI GROŽNJA? PROGRAMI SLOVENSKIH PARLAMENTARNIH STRANK 2008

Mojca Stritar
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'272:329(497.4)

V prispevku so predstavljena stališča slovenskih političnih strank o slovenščini in drugih jezikih v njihovih programih s parlamentarnih volitev 2008. Liberalnejše stranke sledijo evropskim smernicam in zagovarjajo večkulturnost ter podporo manjšinskim jezikom, konservativnejše pa se osredotočajo na slovenščino kot temelj slovenske identitete in predlagajo ukrepe za njeno zaščito.

politične stranke, politični programi, večkulturnost, ogroženost jezika, manjšinski jeziki

The attitudes of Slovene political parties towards Slovene and other languages can be identified in their programmes from the parliamentary elections 2008 and are presented in this article. The more liberal parties follow EU guidelines and support multiculturalism and minority languages, while the more conservative parties mostly focus on Slovene as the basis of Slovene national identity and recommend measures for its protection.

political parties, political programmes, multiculturalism, endangered language, minority languages

1 Uvod

Večjezičnost in spodbujanje manj rabljenih jezikov sta zapisana v temelj Evropske unije, toda kljub vstopu Slovenije v EU – ali prav zaradi njega – se v slovenskem medijskem in političnem prostoru pojavljajo mnenja o ogroženosti slovenščine. Politične stranke so eden od osrednjih akterjev, ki jezikovne smernice EU prilagaja slovenskemu okolju in jih posreduje nacionalni javnosti. Njihova stališča o slovenščini, njenem statusu, infrastrukturi in drugih jezikih pa so pomemben pokazatelj politične volje, ki se kasneje lahko udejani v konkretni jezikovni politiki. Najeksplicitneje so deklarirana v volilnih programih. Osrednji namen analize programov, predstavljene v tem prispevku, je bil ugotoviti, kakšna je politična volja slovenskih strank glede jezikov, posebej, kako združujejo promocijo večjezičnosti, ki jo narekuje EU, z zaščito slovenščine kot ključnega elementa slovenstva.[1]

2 Analiza programov

V analizo je bilo vključenih 17 programov in sorodnih, na spletnih straneh objavljenih dokumentov enajstih političnih strank, ki so kandidirale na parlamentarnih volitvah leta 2008:[2] Demokratična stranka upokojencev Slovenije (DeSUS), Krščansko demokratska stranka (KDS), Liberalna demokracija Slovenije (LDS), Lipa, Nova Slovenija (NSi),

1 Raziskava je bila izvedena v okviru integriranega projekta DYLAN: Language Dynamics and Management of Diversity, ki poteka znotraj 6. okvirnega programa Evropske komisije (FP6), številka pogodbe 028702. Več informacij je na spletni strani: <http://www.dylan-project.org>.

2 Akacije, Lista za čisto pitno vodo, Lista za pravičnost in razvoj, Naprej Slovenija, Zelena koalicija in Zeleni Slovenije programskih dokumentov niso imele ali pa so bili preskopi, da bi bili vključeni v analizo.

Slovenska demokratska stranka (SDS), Socialni demokrati (SD), Slovenska ljudska stranka (SLS),[3] Slovenska nacionalna stranka (SNS), Stranka slovenskega naroda (SSN) in Zares – nova politika. Pregled besedil je zajemal natančno vsebinsko razčlenitev njihovih stališč do jezikovnih vprašanj. Ker pa je glavna funkcija političnega diskurza implementacija ideologije (Škiljan 1996: 53), družbenih in političnih sistemov idej in vrednot določene skupine (Bergoč 2008: 28), tako na ravni vsebine kot v različnih posrednih oblikah, je bila pomembna tudi analiza rabe ideološko zaznamovanih jezikovnih sredstev.

Ob tem je treba opozoriti, da so slovenščina in drugi jeziki posebna tema zgolj v programu NSi, katere član, Janez Dular, je bil vodja Sektorja za slovenski jezik pri Ministrstvu za kulturo in ključni pri sestavljanju Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko. Sicer so jezikovna stališča strank v poglavjih o izobraževanju, manjšinah in kulturi vendarle dovolj jasno izražena, da jih lahko razdelimo v tri skupine. Liberalnejše, v Evropo usmerjene stranke poudarjajo večkulturnost in podporo manjšinskim jezikom (LDS, SD, SDS, ZARES), konservativnejše stranke (KDS, NSi, SLS, SNS, SSN) pa so bolj usmerjene v Slovenijo in se osredotočajo na slovenščino, slovensko kulturo in njuno ogroženost.[4] Tretja skupina strank (DeSUS, Lipa) v zvezi z jeziki v svojih kratkih programih navaja zgolj splošne, politično korektne, a pomensko prazne izjave.

1.1 Slovenščina kot temelj slovenstva

Slovenščino kot temelj nacionalne identitete liberalnejše stranke (LDS, SD, SDS, ZARES) samo omenijo. O njeni infrastrukturi, razvoju ali ogroženosti ne govorijo oziroma se zadovoljijo z načelnimi predlogi, kakršna sta uveljavljanje jezika prek svetovnega spleta (SD 08: 10) ali podpora pripravi sodobnega slovarja slovenskega jezika (ZARES 08b: 38).

Precej več pozornosti jeziku kot temeljni vrednoti slovenstva namenjajo konservativnejše stranke (KDS, NSi, SLS, SSN), saj naj bi bila od njegove ohranitve, zaščite in razvoja odvisna naša prihodnost v EU (SLS 08: 49). Slovenščina naj ne bi bila omejena na zasebniško životarjenje v folklornem rezervatu, temveč naj bi bila učinkovito sporazumevalno sredstvo in simbolna vrednota slovenske identitete (NSi 08a: 34). »Na sleherni generaciji Slovencev leži odgovornost ohraniti naš narod in našo izročilo vsem bodočim generacijam Slovencev in Zemljanov«[5] (SSN 08). To pomembno vrednoto naj bi namreč ogrožali globalizacija in tuji jeziki. Poleg funkcionarjev, ki se v mednarodnih evropskih okoliščinah odpovedujejo slovenščini (NSi 08a: 34, KDS 08: 11), naj bi bili za slabo stanje najbolj odgovorni Slovenci sami s premajhno vsakodnevno skrbjo za negovanje jezika in njegovih narečij (SLS 08: 18) ali z odločitvami, kakršna je turistični slogan »I feel Slovenia« (NSi 08a: 34). Razvoj slovenske znanstvene terminologije naj bi močno omejevala raba tujih jezikov na univerzi (SLS 08: 19). Na politični ravni naj bi bili problematični tako preohlapni slovenski predpisi, ki dovoljujejo registracijo podjetij s tujimi imeni, kot tudi prepuščenost evropske jezikovne politike državam članicam (NSi 08a: 35).

Med predlogi za ohranitev in razvoj slovenščine so ustanovitev varuha slovenskega jezika, izključna raba slovenščine v visokem šolstvu, slovenska verska vzgoja v zamejstvu, brezplačen dostop manjšin do časopisov ipd. (SLS 08: 19). Slovencem naj bi bilo zagotovljeno, »da bodo kot državljani in kot porabniki

3 SLS je nastopala v koaliciji s Stranko mladih Slovenije.

4 Poimenovanja liberalne/konservativne stranke se nanašajo zgolj na jezikovna stališča v tem prispevku, saj je splošno razlikovanje med usmeritvami preveč politično zaznamovano. Zato je tudi SDS, ki se politično umešča na desno sredino, po svojih jezikovnih stališčih v analizi uvrščena med liberalnejše stranke.

5 Napake v citatih so del izvornih besedil.

lahko o vseh javnih zadevah govorili in bili informirani v svoji materinščini« (KDS 08: 11), zato se bo stranka KDS zavzemala za »sprejem in uveljavitev zakonskega predloga o javni rabi slovenščine« (prav tam). Ob tem ni pojasnjeno, zakaj trenutni Zakon o javni rabi slovenščine ni ustrezen ali zakaj bi se morala slovenščina razviti zlasti na področjih informacijske tehnologije, podjetništva in turizma. Tudi SLS (08: 18) nakaže pomanjkljivosti zakonske zaščite jezika: »Zakon o slovenskem jeziku je dober, vendar pa ga je potrebno v polnosti in dosledno tudi izvajati, za kar si bo SLS odločno prizadevala.« Precej bolj argumentirani so predlogi stranke NSi, ki meni, da mora Slovenija postati sousmerjevalka evropske kulturne in jezikovne politike, »npr. pri pojmovanju večjezičnosti, prednostnega položaja domicilnega jezika avtohtonih skupnosti« (NSi 08a: 36). Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko je uspešen začetek, a bi jo bilo treba še nadaljevati z zakonodajo, ki ne bo dovolila izrivanja slovenščine, z ustrezno vzgojo in izobraževanjem, z znanstvenoraziskovalnim spremljanjem jezika in z razvojem slovenščine na vseh področjih (NSi 08a: 34). Obogatiti bi bilo treba infrastrukturo, gradiva za učenje jezika, podpreti terminološko delo, spletno dostopnost besedil in zbirk ter jezikovnotehnološke projekte (NSi 08a: 35), poleg tega pa proučiti »možnosti za sinhronizacijo tujejezičnih filmov, podpreti ustvarjalce računalniških programov v slovenščini, spremljati rabo slovenščine v organih EZ« (NSi 08b).

2.2 Večkulturnost in manjšine v Sloveniji

Liberalnejše stranke so naklonjene večkulturnosti, ki naj bi bila temeljna značilnost slovenskega prostora (LDS 08: 150), zato je treba hkrati ohranjati lastno identiteto, identiteto manjšin in evropske raznolikosti (SDS 08). Poleg pravic italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji so izpostavljeni Romi, ki jim ZARES (08a: 68) nameni posebno poglavje. Zavzema se za večjo vključenost romskih otrok v izobraževanje, za romščino kot izbirni predmet in za romske vsebine v učnih načrtih. Ohranjanje jezika in kulture je treba omogočiti tudi nastajajočim skupnostim (LDS 08: 150), predvsem pripadnikom narodov nekdanje Jugoslavije (ZARES 08a: 34). Poskrbeti je treba za uspešno integracijo priseljencev, pomagati migrantom (SD 08: 24) in jim nuditi pomoč v jeziku, ki ga razumejo (ZARES 08a: 67).

Konservativnejše stranke večkulturnost le omenijo in so tudi v povezavi z manjšinami v Sloveniji zelo načelne (KDS 08, NSi 08b), ob tem pa poudarjajo potrebo po zaščiti slovenstva. Omejiti naj bi bilo treba priseljevanje ljudi izven EU in spodbujati integracijo tujcev (NSi 08b), pri kulturnih stikih pa »kaže posebno pozornost posvečati stikom s slovanskimi narodi« (DeSUS 05).

Najbolj desničarski stranki, SNS in SSN, sta izrecno proti večkulturnosti, tujcem in drugim jezikom. SNS, ki v programu omeni »zaščito slovenskih interesov v odnosu do sosedov in znotraj EU; recipročno obravnavanje narodnih manjšin v Italiji in na Madžarskem; integracijo slovenskih zamejcev v gospodarski razvoj Slovenije« (SNS 08a: 6), se do manjšin in sosednjih narodov, posebej Hrvatov, negativno opredeli v izjavi za javnost. Objavljena je bila, ko je poslanec stranke odstranil dvojezično tablo pred vasjo Lokev. Širjenje meje dvojezičnega območja naj bi bilo nesprejemljivo, zanj pa naj bi bili odgovorni tudi Slovenci: »Obnašamo se kot narod hlapcev, ki jim je malo mar za pravice Slovenk in Slovencev. Očitno je naša edina skrb biti všečen Evropi« (SNS 08b).

Še radikalnejša je SSN. Načeloma sicer zagovarja obstoj različnih narodov, a se hkrati izrecno opredeli proti EU in večkulturnosti v Sloveniji:

> Mešanje različnih kultur prinaša uničenje prvotnih kultur. Na zemlji obstajajo takšna področja npr. v Avstraliji, ZDA, Argentini, Mehiki,

> Kitajski, Indiji in še kje. V SSN nismo za to, da bi tudi Slovenija postala nekakšna multikulturna država in do tega imamo kot Slovenci vso pravico. Nočemo postati manjšina v lastni deželi, kot se je žal prepogosto zgodilo številnim prednikom v naši narodni zgodovini. (SSN 08)

Pri pravicah italijanske in madžarske manjšine v Sloveniji so za recipročnost, druge manjšine pa »ne obstajajo in po mnenju SSN ne morejo oz. ne smejo nastati, saj zakonito in nezakonito ekonomsko priseljevanje, nista in ne smeta biti podlaga za pridobitev statusa manjšine, ali posebnih pravic« (SSN 08). Prizadevati naj bi si bilo treba zgolj za nujne migracije in za čim hitrejšo integracijo tujih državljanov, ki ne smejo biti privilegirani. Stanje naj bi bilo »več kot zaskrbljujoče, saj Slovenci predstavljamo le še 83 odstotkov prebivalstva RS«, kar že »meji na katastrofo« (SSN 08). Posebej problematična naj bi bila prevlada moških med ekonomskimi migranti, zato bi bilo treba njihovo število omejiti.

2.3 Slovenske manjšine

Vse stranke zahtevajo boljši položaj slovenskih zamejcev in izseljencev, vendar se jim liberalnejše podrobneje ne posvetijo. DeSUS pa v svojem razmeroma skopem programu prav tu uporabi nekoliko krepkejše formulacije:

> Naše avtohtone narodne manjšine v sosednjih državah so sestavni del našega narodnega telesa. Zato jih bo naša stranka podpirala v njihovih prizadevanjih proti vsem oblikam raznarodovalnih pritiskov in jih spodbujali pri uveljavljanju pravic in možnosti, ki so jim zagotovljene z demokratično ureditvijo njihovih držav ali z mednarodnimi pogodbami. (DeSUS 05: 12)

Največ se s slovenskimi manjšinami ukvarjata SSN in SLS. Slovenci naj bi bili pri naših sosedih »avtohtona manjšina oziroma staroselci«, a so najbolj ogroženi in zapostavljeni del narodnega telesa (SSN 08). Delež financiranja iz proračuna naj se ne bi zmanjšal, zamejci naj bi se vključevali v slovenske šole, položaj jezika pa naj bi se zagotovil tudi s televizijo, npr. s tematskimi oddajami o slovenščini in z vidnostjo slovenskega signala v zamejstvu (NSi 08a: 35). Priznati bi bilo treba slovensko manjšino na Hrvaškem (SLS, KDS, NSi), ki naj bi bila »v brezpravnem položaju in zatirana« (SSN 08). Pomemben in enakovreden del naroda naj bi bili slovenski izseljenci (NSi 08b), ki naj bi imeli tudi svoje predstavnike v Državnem zboru (SSN 08).

2.4 Jeziki v izobraževanju

Glede na liberalnejše programe naj bi šola pospeševala »razumevanje, strpnost in solidarnost med vsemi ljudmi, narodi, rasnimi in verskimi skupinami« (ZARES 08a: 23). Prek medkulturnih izmenjav na ravni šolskega sistema naj bi se otroci »ustrezno privajali na življenje v porajajoči se globalni vasi« (SD 08: 22), zato se zavzemajo za učenje tujih jezikov. LDS (08: 77) izpostavi znanje dveh tujih jezikov, kar je vpliv smernic EU,[6] in učenje sosedskih jezikov, ZARES pa romščino (08a: 68). Konservativnejše stranke o tujih jezikih govorijo malo. Drugi jeziki, odprtost v svet in medkulturni dialog so sicer potrebni, vendar poudarjajo predvsem vraščenost v kulturno izročilo lastnega okolja (NSi 08a: 35).

Več deklarativne pozornosti, a brez uporabnih predlogov, je namenjene učnemu jeziku v visokem šolstvu. Raba slovenščine naj bi zmanjševala možnosti gostovanja študentov in učiteljev iz tujine, prevladujoči jezik znanosti pa naj bi bila tako ali tako angleščina (prim. Maček 2007). Po drugi strani naj bi dokumenti, sprejeti v zadnjih letih, prinašali »možnost, da bo slovenščina brez poglobljene in načrtovane jezikovne politike izgubila status ustavno

6 Prim. sklepe zasedanja Evropskega sveta, Barcelona, 15. in 16. marec 2002, <http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/71025.pdf.>.

in zakonsko zagotovljenega učnega jezika in s tem izgubila pomembno funkcijsko področje: jezik znanosti« (Kalin Golob, Stabej 2007: 88).

Na omenjenem področju liberalnejše stranke podpirajo odprtost univerze za mednarodne stike in izmenjave (SD, SDS, ZARES); univerze morajo »ohranjati slovenščino in razvijati njen znanstveni jezik, zaradi internacionalizacije znanja in vključevanja tujih strokovnjakov v izvajanje študija pa v visokošolskih zavodih uvesti kot učni tudi tuji jezik« (LDS 08: 20). Konservativnejše stranke zavzamejo nasprotno stališče (KDS, NSi, SLS, SSN). Jezik v visokem šolstvu naj bi bil eden od osrednjih problemov jezikovne politike. Ker mora slovenščina pridobiti večjo vrednost, bi bilo treba uvesti predmet strokovno-znanstvena slovenščina (NSi 08a: 12, 34–35). SLS se še ostreje sklicuje na Ustavo in zahteva »spoštovanje 11. člena Ustave RS, ki določa, da je uradni jezik v Sloveniji slovenščina, kar mora veljati tudi za slovenske univerze« (SLS 08: 19). Podobno SSN zahteva izobraževanje izključno v slovenščini, razen v ustavno določenih izjemah in pri študiju tujih jezikov.

3 Sklep

V slovenskih političnih programih je glede jezikovnih stališč očitna polarizacija med liberalnejšimi in konservativnejšimi strankami. Prve sledijo Evropski uniji in razumejo druge jezike kot vrednoto v kulturi, izobraževanju ipd., druge pa poudarjajo predvsem potrebo po zaščiti slovenščine kot ogroženega temelja nacionalne identitete.

Razlike med strankami so opazne tudi v rabi ideološko zaznamovanih jezikovnih sredstev, ki so pogostejša pri razpravljanju o ogroženosti jezika. Za globalizacijo in druge negativne pojave se uporabljajo izrazi *talilni lonec nacionalnih kultur*, *komunikacijska servilnost* (SD), *hudo nasilje* (SSN). S pozitivnimi vrednotami so poleg pogostega *mater(i)nega jezika*, ki metonimično nakazuje sorodstveno povezanost govorcev jezika in ima tudi konotacijo intimnosti (Stabej 2001: 20), povezani *svetovni prepih*, *čustveno in intelektualno uglajeni posamezniki* (SD), *sobivanje*, *sožitje* (LDS), *izziv in priložnost* (SDS), *negovanje jezika* (SLS), *politično tkivo kompletnega naroda* (NSi) ipd. Stranke skušajo svojo ideologijo posredovati z navidezno strokovnimi argumenti (SSN) ali s sklicevanjem na zgodovinsko ozadje, mite ter verske, politične in kulturne »mučenike« (Vreg 1992: 833), s katerimi legitimizirajo svoje vrednote in ustvarjajo občutek avtoritete (Jowett, O'Donnell 2006: 283). Od osebnosti in dokumentov omenjajo Brižinske spomenike, Trubarja, Zedinjeno Slovenijo, Prešerna in druge utemeljitelje Slovenije kot države (SDS) ali kot večkulturne družbe (SD). Poleg rabe tujk (ZARES) in jezikovnega purizma (NSi) pa je ideološko tudi implicitno argumentiranje, npr. pri enačenju tujih prebivalcev Slovenije s kriminalci:

> Potrebno bo zelo omejiti podeljevanje državljanstev za neslovenske rezidente ter namesto dovoljenja za stalno bivanje, uvesti dovoljenje s časovno omejenim bivanjem z možnostjo podaljševanja, podobno kot imajo to urejeno v Švici. To v dobršni meri zmanjšuje kriminaliteto, saj se prejemniki dovoljenja bojijo, da jim zaradi ukvarjanja s kriminalno dejavnostjo naslednjič dovoljenje ne bo več podaljšano. (SSN 08)

Ker politične spremembe spodbujajo ideološke debate o narodu, njegovih vrednotah in nacionalnih ciljih (Vreg 1992: 834), bi bil zanimiv razširjeni pregled programov od leta 1992, ki bi pokazal, kako na stališča v njih vplivajo spremenjene družbeno-politične okoliščine, posebej priključitev Evropski uniji. Vendar pa je načelna politična volja strank zgolj eden od temeljev, ki se na poti do uresničitve v aktivni jezikovni politiki nenehno prilagaja številnim nacionalnim in evropskim jezikovnim, političnim in drugim dejavnikom.

Literatura in viri

BERGOČ, Simona, 2008: *Slovenski jezik v procesih političnega razdruževanja/pridruževanja: vloga jezika pri konstrukciji narodne in državne identitete*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

JOWETT, Garth S., O'DONNELL, Victoria, 2006: *Propaganda and Persuasion*. London, New Delhi: Sage Publications.

KALIN GOLOB, Monika, STABEJ, Marko, 2007: Strategija univerze ter slovenščina kot znanstveni in učni jezik. *Jezik in slovstvo* 52/5. 88–90.

MAČEK, Peter, 2007: Jezik znanosti in visokošolskega izobraževanja na Slovenskem – osebni pogled. *Jezik in slovstvo* 52/5. 109–110.

STABEJ, Marko, 2001: Spod materinega krila v lastne hlače (materni jezik, državni jezik – med intimnim in javnim). *Materni jezik na pragu 21. stoletja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2001.

ŠKILJAN, Dubravko, 1996: The processes of ideologization in language. *Along the margins of humanities: Seminar in Epistemology of Humanities*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij. 15–63.

VREG, France, 1992: Politično prepričevanje in strategija volilnega marketinga. *Teorija in praksa* 29/9–10. 827–838.

DeSUS 05: *Program DeSUS*, 6. kongres v Ljubljani, 20. 5. 2005: <http://www.desus.si/?nav=90&blog=6&m=1.>. (Dostop marec 2009.)

KDS 08: *Program KDS – Krščansko demokratske stranke*: <http://www.skd-novi.si/program_kds.pdf.>. (Dostop maj 2009.)

LDS 07: *Za svobodo posameznika, za blaginjo vseh: Manifest Liberalne demokracije Slovenije. 9. kongres LDS, januar 2007*: <http://www.lds.si/file/489/manifest.lds.pdf?download.>. (Dostop april 2009.)

LDS 08: *Prihodnost je v dobrih ljudeh in mladih očeh: Program Liberalne demokracije Slovenije za obdobje 2008–2012*: <http://www.lds.si/file/37084/prihodnost-je-v-dobrih-ljudeh-in-mladih-oeh.pdf?download.>. (Dostop marec 2009.)

Lipa 08: *Program politične stranke LIPA*: <http://www.slovenskalipa.si/?page_id=122.>. (Dostop maj 2009.)

NSi 08a: *Cilji 2008–2012*: <http://www.nsi.si/razno/pdf/Volilni_program_NSi_2008_2012.pdf.>. (Dostop marec 2009.)

NSi 08b: *Programska izhodišča*: <http://nsi.si/programska-izhodica.html.>. (Dostop maj 2009.)

SD 08: *Slovenija v vrhu sveta: Program socialnih demokratov*: <http://www.socialnidemokrati.si/file.php?id=166.>. (Dostop marec 2009.)

SDS 08: *Program*: <http://www.sds.si/o-stranki-2864/program/.>. (Dostop marec 2009.)

SLS 07: *Program Slovenske ljudske stranke in resolucije*. 17. 11. 2007: <http://www.sls.si/bin?bin.svc=obj&bin.id=05D8C507-CC8A-047D-C284-297715B24AD3.>. (Dostop marec 2009.)

SLS 08: *Volilni program Slovenske ljudske stranke SLS*. Ljubljana, avgust 2008.

SNS 08a: *Aktualizirana programska izhodišča Slovenske nacionalne stranke pred volitvami v DZ RS 2008*. Brdo pri Kranju, 21. 5. 2005: <http://www.sns.si/PortalGenerator/document.aspx?ID=527&Action=2&UserID=0&SessionID=271243&NavigationID=559.>. (Dostop marec 2009.)

SNS 08b: Prijatelj, Srečko, 2008: *Odstranitev dvojezične table v vasi Lokev: Izjava za javnost*, 20. 2. 2008: <http://www.sns.si/PortalGenerator/document.aspx?ID=408&Action=2&UserID=0&SessionID=289103&NavigationID=576.>. (Dostop april 2009.)

SSN 08: *Program za razvoj Slovenije*. 10. julij 2008: <http://www.ssn.si/si/index.php?option=com_content&task=view&id=139&Itemid=87.>. (Dostop maj 2009.)

ZARES 08a: *Zares pripravljeni na izzive! Za nov razvojni dogovor, za novo politiko! Predlog programskega dokumenta Zares – nova politika*. Ljubljana, 12. 6. 2008: <http://www.zares.si/wp-content/uploads/program_v60_1206081.pdf.>. (Dostop marec 2009.)

ZARES 08b: *Zares pripravljeni na izzive!: Za nov razvojni dogovor, za novo politiko!: Programski dokument stranke Zares*. Kranjska Gora, 6. 12. 2008: <http://www.zares.si/wp-content/uploads/program-zares-zares-pripravljeni-na-izzive.pdf.>. (Dostop marec 2009.)

ZARES 08c: *Volilni program 2008–2012*: <http://www.zares.si/wp-content/uploads/zares_volilniprogram.pdf.>. (Dostop april 2009.)

PRIDOBIVANJE PODATKOV O SLOVENŠČINI ZA IZDELAVO SLOVENSKO-TUJEJEZIČNIH SLOVARJEV

Mojca Šorli
Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Škofja Loka

UDK 81'374.822=163.6=111

Prispevek povzema razmisleke o pripravi slovenskega besedila za slovensko-tujejezični slovar ob konkretnem gradivu iz obrnjene baze Velikega angleško-slovenskega slovarja Oxford-DZS ter korpusno pridobljenih leksikalnogramatičnih podatkih iz nastajajoče leksikalne baze za slovenščino. Ključno vprašanje je, kako ob črpanju iz obeh virov pristopiti k izdelavi nove dvojezične podatkovne baze na način, ki ne bo potvarjal jezikovne realnosti slovenščine, hkrati pa bo zagotavljal izčrpno in poglobljeno analizo razmerij med jezikoma.

dvojezični slovarji, obrnjena baza, leksikalna baza, korpus, kontrastiva

The article reflects on linguistic issues concerning the preparation of text for a new Slovene-foreign language dictionary. Discussion is based on specific examples from the reversed database of the Oxford-DZS Comprehensive English-Slovene Dictionary and lexico-grammatical data from a corpus-based Slovene lexical database in the making. The key question is how to proceed with the compilation of a new, bilingual, dictionary database, using both sources but avoiding a distorted lexical analysis of Slovene in use, while also ensuring a thorough contrastive analysis of the relationships between the two languages.

bilingual dictionaries, reversed database, lexical database, corpus, contrastive analysis

1 Uvod

O tem, kako uspešno je črpanje podatkov o ciljnem jeziku iz obrnjenih slovarskih baz, so mnenja deljena. V slovenskem prostoru je bila avtomatsko »obrnjena« obsežna baza s 120.000 iztočnicami Velikega angleško-slovenskega slovarja Oxford-DZS iz leta 2005/2006. Tako pridobljena slovensko-angleška podatkovna zbirka je prava zakladnica podatkov o kontrastivnih razmerjih med angleščino in slovenščino, zastavlja pa se vprašanje, kako vrednotiti in v novem slovensko-angleškem slovarju uporabiti slovenščino, kot se kaže v tej zrcalni podobi, do neke mere pogojeni z lastnostmi in posebnostmi angleščine. Zavedamo se namreč preprostega dejstva o dvotirni medjezikovni dinamiki: izhodiščni jezik ⇒ ciljni jezik *ni enako* ciljni jezik ⇒ izhodiščni jezik. Zasnova slovensko-tujejezičnega slovarja mora odsevati predvsem aktualno stanje slovenščine, za globino in kakovost prikaza kontrastivnih razmerij pa je odločilnega pomena prav ustrezna uporaba obrnjene tujejezično-slovenske slovarske baze. Besedilo v dvojezičnem opisu je organizirano glede na ciljni jezik, torej z izpostavljanjem kontrastivnih zanimivosti, kar v (leksikografski) praksi pomeni odločanje o tem, do katere mere zapostaviti tisto, kar je sicer v izhodiščnem jeziku pogosto, vendar ni posebej zanimivo s stališča prenosa v ciljni jezik, in obratno. V okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku[1] nastaja korpusno

1 Projekt Ministrstva za šolstvo in šport RS ter Evropskega socialnega sklada (2008–2013).

zasnovana leksikalna baza slovenskega jezika, ki naj bi zadostila tudi potrebam novih dvojezičnih slovarskih virov. Ob primerjavi korpusnih podatkov za slovenščino, pridobljenih povsem neodvisno od kateregakoli tujega jezika iz konkordanc in t. i. besednih skic,[2] in podatkov iz obstoječe obrnjene dvojezične baze se kažejo odstopanja, ki jih je treba opredeliti v skladu s potrebami dvojezičnega slovaropisja oziroma zagotoviti, da bodo takšni dvojezični podatki optimalno izrabljeni za namene slovensko-tujejezičnih opisov.

2 Razmerje med podatki iz dvojezične obrnjene baze (dalje DOB) in nastajajoče leksikalne baze za slovenski jezik (dalje LBS)

2.1 Eno- ali dvosmerna prevodna razmerja med jezikoma?

V izhodiščnem jeziku izpostavljena enota je v sebi tipično semantično zaključena, v ciljnem jeziku pa naj bi se udejanjala z enako mero naravnosti in/ali pomenske zamrznjenosti. Pogosto temu ni tako, saj so zaradi dejstva, da levo stran določa izhodiščni jezik, in zaradi jezikovno-kulturološko pogojenih razlik v prevodu povsem običajne razlike. Gre predvsem za problem doseganja ustreznosti na ravni tipičnega oz. pogostega, manj za raven same pomenske ustreznosti. O nesimetričnih prevodnih razmerjih ali o tem, zakaj velja, da je *denar je vir vsega zla* 'money is the root of all evil' in obratno, ne pa tudi, da je 'everything is in apple pie order' *vse je čisto tako, kot mora biti* in obratno; o tem, da je 'tub-thumper' (pog.) *bombastičen govorec/bombastična govorka*, ne pa tudi, da je *bombastičen govorec/bombastična govorka* 'tub-thumper' (pog.) itn., je mogoče najti podrobnejšo analizo v Krek idr. 2008.

2.2 Črpanje podatkov

Vprašanju, do katere mere je mogoč opis z logiko obračanja, se pridružuje vprašanje, kaj storiti s kontrastivno zanimivimi podatki, ki jih najdemo v obrnjeni angleško-slovenski slovarski bazi, v LBS pa se ne pojavljajo: bodisi beseda ali besedna zveza v korpusu ni dovolj pogosta ali pa se v besednih skicah ne pojavi zato, ker v tem statističnem orodju (še) ni ustrezno definiranega slovničnega razmerja, ki bi izpostavilo konkretno besedilno okolje. Pri iztočnici »čas« so takšne zveze *vsake toliko časa*, *čez nekaj časa*, *kar nekaj časa*, *še/že lep čas ne*, *v teku časa*, *za časa (svojega, njihovega, njegovega) življenja*. Utemeljenost izpostavitve tovrstnih zvez v LBS[3] se potrjuje prav skozi dvojezično optiko, saj imajo zveze praviloma v sebi zaključen in/ali (pol)idiomatski prevod, npr. *vsake toliko časa* 'once in a while'; *čez nekaj časa* 'after a (short) while'; *(kar) nekaj časa* 'for (quite) a while, for a (good) while', pokaže pa se tudi zadostna pogostnost v korpusu. V DOB je zlasti med frazeologijo mogoče najti besedne zveze, ki so v korpusu dokaj redke, vendar v določenih primerih lahko predvidevamo, da je tako zaradi besedilnovrstne sestave izbranega korpusa besedil (Stabej 1998). Po drugi plati je mogoče v SkE nekatere podatke, ki so sicer kontrastivno zanimivi, spregledati zaradi osredotočanja na slovensko jezikovno realnost – razumljivo pa se ti podatki razlikujejo glede na to, za kateri ciljni jezik gre. V nizu kolokatorjev [razpolaganje, ravnanje, razmetavati, razpolagati, financirati ipd.], ki se v besedni skici za iztočnico »denar« nahajajo pod slovničnim odnosom »prec z-d«,[4] je s stališča slovenščine na primer dokaj skrito dejstvo, da se *razmetavati z denarjem* v angleščino (lahko) prevaja idiomatsko, s sestavljenim glagolom 'to splash

2 Osnovna vira podatkov za slovensko bazo sta korpus slovenskega jezika FidaPLUS (http://www.fidaplus.net) in programsko orodje za statistično obdelavo jezika Sketch Engine (SkE) (http://www.sketchengine.co.uk), zlasti njegova funkcija Word sketches (*besedne skice*).

3 To so nekakšne polfrazeološke enote, ki vzpostavljajo stično točko med kolokacijami in stalnimi besednimi zvezami na eni strani in frazeološkimi enotami na drugi (Gantar idr. 2009).

4 Tročlenske zveze tipa »razpolaganje z denarjem«, kjer kolokator stoji pred slovnično določeno kombinacijo »z denarjem«.

(money) around'. Morda se v množici kolokatorjev pod odnosom »post verb«[5] med [porabiti, nakazati, nameniti, vrniti, zapraviti] še bolj skrije npr. *vrniti*, ki na prvi pogled dvojezično ni nič posebnega (predpostavimo: 'to return the money, to pay back the money'), a se ob podrobnejši analizi obrnjene angleško-slovenske baze in ožjih kontekstov pokaže tudi raba: *v nobenem primeru kupcem ne bomo vrnili denarja* 'in no case will customers be refunded'. Še teže je ugotavljati, kateri izmed kolokatorjev bi lahko v zvezi z iztočnico potencialno tvoril stalno besedno zvezo na tujejezični strani, npr. *pretok denarja* 'cashflow'. Zgornji primeri kažejo na težavnost ustreznega izbora oz. razvrščanja kolokatorjev znotraj enojezične baze za dvojezične namene.

3 Združevanje podatkov iz LBS in DOB

3.1 Predlogi in rešitve

Ob upoštevanju prednosti, ki jih prinaša sočasen pogled z enojezične in dvojezične perspektive, bi v idealnih razmerah postopek izdelave slovensko-tujejezičnega slovarja izgledal takole:

1. faza: LBS (korpusno pridobljeni leksikalni podatki o iztočnici v enojezičnem okolju),
2. faza: PREVEDENA LBS (prevod gradiva v izbrani jezik s pomočjo obrnjene baze, tujejezičnih korpusov in drugih virov),
3. faza: NOVA SLOVENSKO-TUJEJEZIČNA SLOVARSKA BAZA (izbor in delna organizacija gradiva glede na konkretno dvojezično perspektivo),
4. faza: NOVI DVOJEZIČNI SLOVAR.

Vsaj v slovenski leksikografski praksi bo zaradi omejenih finančnih sredstev in človeških virov postopek najverjetneje skrčen na tri korake tako, da bosta fazi 2 in 3 združeni v eno.

3.2 Specifike prenosa informacij iz enojezične v prevedeno slovarsko podatkovno zbirko

Pri oblikovanju dvojezične pomenske sheme za izbrano iztočnico se pokaže, da klasični »slovarski pomeni« niso prekrivni z osnovnimi gradniki enojezične pomenske zgradbe te iste iztočnice. Za snovalce dvojezičnega gesla predstavljajo enojezični pomeni nekakšno globinsko zgradbo, ki opredeli celoten pomenski potencial iztočnice z enojezičnega izhodišča. V tem, kar se kaže kot nekakšna površinska zgradba dvojezičnega gesla, prevzamejo vlogo enojezičnih pomenskih enot t. i. slovarski pomeni (Atkins, Rundell 2008: 499). Prav verjetno bo zato v slovarju mogoče več enojezičnih pomenov združiti v enega, saj imajo v ciljnem jeziku enako ustreznico (Tabela 2). Preglednica za iztočnico »konj« sicer kaže, da je enojezična pomenska zgradba lahko precej prekrivna z dvojezično, vendar največkrat ni tako, ker je različna pomenska distribucija med jezikoma sistemsko pogojena (prav tam 504). Spodaj navajamo primer iz prevedene in delno dvojezično strukturirane podatkovne baze, dopolnjene s podatki iz obrnjene dvojezične baze (zvezdica).

Za razliko od enojezičnih dvojezični slovarji niso zasnovani kot repozitorij jezika, temveč kot praktičen pripomoček pri sporazumevanju, katerega osnovni namen je podajanje prevodnih ustreznic. Kar zadeva pomensko zgradbo, pomeni zato dvojezična strukturiranost baze predvsem to, da bo mogoče pri izdelavi gesla čim prej priti do prevodne ustreznice. V obsežni obrnjeni bazi Oxford-DZS dobimo takojšen pregled nad kandidati za neposredne prevode, zatem pa še nad kontekstualno pogojenimi prevodi, do katerih avtor, ki ni rojeni govorec, brez vpogleda v zrcalno podobo jezika, torej v obrnjeno dvojezično bazo, praktično nima dostopa.

5 Kombinacija glagola in iztočnice, kjer glagol stoji pred iztočnico (»porabiti denar«).

Tabela 1: Geslo KONJ – v 2. (in 3.) fazi priprave gradiva.

LBS		PREVEDENA LBS
	lema	**KONJ**
	BV	samostalnik
(a)	POMEN	**1** žival
	prevod	**horse**
	/.../	
(c) (1)	KOLOKATOR	isker ⇒ isker konj
	prevod	**courser** (poet.)
(g)	PRIMER	V sedmih dirkah se je pomerilo več kot tri ducate iskrih konj.
	prevod	**more than three dozen coursers**
(c)	KOLOKATOR	podkovati
	prevod	**to horseshoe, to shoe**
	/.../	
	prevod	OK
(e)	ZVEZA	pognati konja v galop/dir
	prevod	**to gallop a horse**, **to spur one's horse into a gallop**
(g)	PRIMER	Pogosto sta odjezdila v dolino, kjer sta lahko pognala konja v galop /.../
	prevod	**where they could gallop the horse**
(f)	STALNA ZVEZA	lipicanski konj
	prevod	**Lipizzaner horse**
	/.../	
(a)	POMEN	**2** telovadno orodje
(a)	PODPOMEN	z ročaji
	prevod	**vaulting horse**
*DOB	PRIMER	*preskok čez konja (šport, gimn.)
	prevod	**horse vaulting**
(a)	PODPOMEN	za preskok
(a)	POMEN	**3** merska enota
	prevod	**horsepower**, **horse** (pog.)
	/.../	
(a)	POMEN	**4** šahovska figura
	prevod	**knight**
	/.../	
(a)	POMEN	**5** astrološko znamenje
	prevod	**horse**
(d)	FRAZEOLOŠKA	
	ENOTA	paradni konj
	OPIS	najuspešnejši del česa, zlasti podjetje
	prevod 1	**pacesetter** (ekon.)
*DOB	PRIMER	*podjetje imajo zdaj za paradnega konja te panoge
	prevod	**the company is now seen as the industry's pacesetter**
	/.../	

(d)	IDIOMATSKA ENOTA	podarjenemu konju se ne gleda v zobe
	OPIS	pomeni, da je treba darila hvaležno sprejeti, ne glede na to, kakšna so
	prevod	**never/don't look a gift horse in the mouth**
	/.../	
	prevod	**OK**

Tabela 2: Geslo LJUBITI – verzija brez primerov rabe.

LBS		PREVEDENA LBS
	lema	**LJUBITI**
		1 imeti močan čustven odnos
(c)	KOLOKATOR	brezpogojno, zares, strastno, neizmerno /.../
(a)	POMEN	**A biti zaljubljen**
(b)	VZOREC	kdo ljubi (koga)
	prevod	**to love sb**
(c)	KOLOKATOR	moški, dekle, ženska, človek
		ženo, žensko, dekle, moškega
(b)	VZOREC	kdo se ljubi (navadno dv.)
		to love each other
(c)	KOLOKATOR	dva
(a)	POMEN	**B** imeti zelo rad
(b)	VZOREC	kdo ljubi (koga/kaj)
	prevod	**to love sb/sth, to cherish sb/sth**
		otroke, Boga, domovino, sovražnika
		svobodo, samoto, razkošje, udobje, lepoto
(a)	POMEN	**2 spolno občevati**
(b)	VZOREC	kdo se ljubi (s kom) (navadno dv.)
	prevod	**to make love (to sb)**
(a)	POMEN	**3 biti pripravljen narediti**
(b)	VZOREC	komu se ljubi (kaj), komu se ljubi na (kaj) (navadno v nikalni obliki)
	prevod	**to be in the mood for sth**

V 3. fazi si lahko tako pri presejanju gradiva iz LBS za dvojezične namene učinkovito pomagamo s primerjavo obstoječih podatkov v DOB,[6] ki je še posebej dragocena pri iskanju ustreznih kolokatorjev v angleščini, saj lahko rešitve poiščemo neposredno, z vnosom iskane besede, npr. [stisniti] pest, in dobimo ['to ball, to bunch, to clench'] one's fist. Posebej zanimivi so kolokatorji, ki imajo sami po sebi ali pa v kombinaciji z iztočnico nepredvidljiv, zlasti enobesedni prevod, npr. *isker konj* 'courser'.

4 Zaključek

Za optimalno izrabo podatkov pri izdelavi slovensko-tujejezičnega slovarja ali priročnika je treba združiti enojezično in dvojezično izhodišče. Korpusno zasnovana leksikalna baza vsebuje podatke o tipični, aktualni in idiomatski slovenščini, dvojezična obrnjena baza pa jo

6 Gl. Krek idr. 2008.

dopolnjuje s podatki o tem, kateri so kontrastivno relevantni podatki za slovensko-tujejezično bazo. Nezadostna kritična presoja pri uporabi slednjih pomeni možnost oblikoskladenjskega in pomenskega popačenja v leksikografskem opisu izhodiščnega jezika, ob izključno enojezičnem izhodišču pa lahko spregledamo kontrastivno relevantne podatke. Pred izdelavo slovensko-tujejezičnega slovarja je smiselno izdelati ustrezno dvojezično bazo.

Literatura

ARHAR, Špela, GORJANC, Vojko, 2007: Korpus FidaPLUS: nova generacija slovenskega referenčnega korpusa. *Jezik in slovstvo* 52/2. 95–110.

ATKINS, B. T. Sue., RUNDELL, Michael, 2008: *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: OUP.

GANTAR, Polona idr., 2008–2013 (v nastajanju): *Leksikalna baza za slovenščino*. V okviru projekta »Sporazumevanje v slovenskem jeziku« ESS in MŠŠ (vzorčna gesla »čas«, »konj«, »ljubiti« – avtorji K. Grabnar, M. Šorli in P. Zaranšek).

GANTAR, Polona, KREK, Simon idr., 2009: Specifikacije za izdelavo leksikalne baze za slovenščino, projekt »Sporazumevanje v slovenskem jeziku« ESS in MŠŠ.

KREK, Simon, KILGARRIFF, Adam, 2006: Slovene word sketches. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 62–67.

KREK, Simon (ur.), 2005–2006. *Veliki angleško-slovenski slovar Oxford*. Ljubljana: DZS.

KREK, Simon, 2003: Sodobna dvojezična leksikografija. *Jezik in slovstvo* 48/1. 45–60.

KREK, Simon, ŠORLI, Mojca, KOCJANČIČ, Polonca, 2008: The Funny Mirror of Language: the Process of Reversing the English-Slovenian Dictionary to Build the Framework for Compiling the New Slovenian-English Dictionary. *Proceedings / XIII EURALEX International Congress*, Barcelona, July 15th-19th, 2008.

STABEJ, Marko, 1998: Besedilnovrstna sestava korpusa FIDA. *Uporabno jezikoslovje* 6. 96–106.

FONETIKA IN REALNO GRADIVO – IZBIRA(NJE), PRIDOBIVANJE, UREJANJE IN ANALIZA GOVORJENIH MEDIJSKIH BESEDIL

Hotimir Tivadar
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'34:811.163.6'271.16:654.1

V slovenskem jezikoslovju je bil fonološki sistem slovenskega knjižnega jezika pogosto opisovan kot nekaj, kar se počasi spreminja in je najbolj stabilno. Načeloma je to pomenilo tudi neraziskovanje in nekritično preverjanje določenih trditev, ki niso bile podprte z izbranim gradivom. Za sodobno fonetično analizo je potreben razmislek o konceptu knjižnega jezika in umestitev fonetično-fonoloških analiz v smislu raziskovanja živega jezika in njegove rabe.

slovenski jezik, glasoslovje, medijski govor, fonetične analize, govorjeni korpus

In Slovene linguistics the phonological system of the Slovene standard language has often been described as something that changes only slowly and is thus relatively stable. In principle, this has meant a lack of research and uncritical acceptance of certain claims that are not supported by the material evidence. A modern phonetic analysis requires reflection on the concept of the standard language and the location of phonetic-phonological analysis in terms of research into the living language and its use.

Slovene language, phonetics, phonology, phonetic analysis, media speech, spoken corpus

1 Uvod – fonetika med knjižnim in narečnim

V slovenskem jezikoslovju je v drugi polovici prejšnjega stoletja veljalo nepisano pravilo, da je fonetični del *Slovenske slovnice* njen najboljši in najbolj znanstveni del (Toporišič 1976–2000). Omenjena trditev prav gotovo izhaja iz obsežnosti popisa fonoloških zakonitosti slovenskega jezika in ponazoritvenega gradiva (od artikulacijskih (Bezlajevih) skiagramov do sonagramov; Toporišič 2000: 45–85), obširnega opisa slovenskih fonemov, kompliciranih pravil slovenskega naglasa. Prav tako je bil naglas in s tem tudi fonetične značilnosti slovenskega knjižnega jezika obširno popisane v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (Uvod v SSKJ; Sazu 1970). Informacije o naglasu naj bi bile pridobljene z različnimi anketami (Toporišič 1969), označen pa je tako dinamični (jakostni) kot tudi tonemski naglas (Rigler 1968, Sazu 1970). Pogosto pa je v ozadju vseh teh zapletenih shem (SSKJ) in pravil (Slovenska slovnica – SS) ostajalo vprašanje uporabnosti vseh teh informacij – del krivde za to nekritično sprejemanje predstavljenih informacij lahko pripišemo času in družbenim okoliščinam, v katerih je bilo precej energije namenjene dokončnemu utrjevanju slovenskega jezika v javnosti, obenem je bil to čas manjše tehnološke razvitosti in drugačnih družbenih okoliščin (Tivadar 2008b). Po letu 1990 pa se je skupaj s tehnološkim razvojem pojavila potreba po preverjanju fonetičnih dejstev, h kateremu so nas silile tudi spremenjene okoliščine govorjenega jezika – v javnosti so se namreč začele poleg knjižne izreke pojavljati tudi mnoge druge pojavnosti govora (sleng, narečja, pokrajinsko/tujejezično obarvan govor ...). Zaradi množice radijskih (okrog 100) in televizijskih (okrog 50) programov, ki so prisegali na

komunikativnost in manj pripravljen, spontan govor, so se začela uveljavljati tudi narečno obarvana (oz. povsem narečna) besedila (Tivadar 2008c, 2003). Zato so se začela pojavljati številna vprašanja o knjižnem jeziku in njegovi funkciji v slovenskem jeziku ter razmerju do narečnega in drugih govorov, ki so problematizirala predstavitev v Slovenski slovnici (Toporišič 1976, 2000: 37–99; prim. Srebot Rejec 1988, 1998 in Tivadar 2008b, c). Predvsem pa je tehnološki razvoj medijev in snemalnih naprav ter računalnikov omogočil lažje zbiranje in analizo posnetkov. Na žalost je smer v večjo transparentnost gradiva in sodobnejši pogled na fonetične raziskave »presekala« izdaja *Slovenskega pravopisa* leta 2001, ki (je) ob vsej gradivni netransparentnosti in nesodobnosti za velik del slovenske (tudi strokovne) javnosti pomeni(l) avtoriteto, čeprav je uzakonil mnoge nerazumljive rešitve (npr. ena in edina – »neljubljanska« – naglasna varianta števnikov na *-ájst*; več Tivadar, Jurgec 2003).[1]

2 Gradivo kot temelj fonetičnega raziskovanja

Zaradi transparentnosti in sledljivosti podatkov je pri fonetičnih raziskavah pomembno upoštevati nekaj zakonitosti; glede na to, da gre za računalniške meritve govora, je treba zagotoviti primerljivost in zanesljivost merjenih parametrov. In to lahko zagotovimo z naslednjimi tremi predpogoji:

a) Kakovost posnetkov

Pri fonetično-fonološkem raziskovanju govora je pomembno, da so analizirani posnetki dovolj kakovostni in brez šumov, prekinitev, če želimo narediti fonemski, naglasni, intonacijski in tudi besedilnofonetični opis nekega jezika na podlagi realnih računalniških meritev. Zato posnetki z raznih snemalnih naprav, npr. mobi telov načeloma niso ustrezni za analizo, čeprav so se snemalne možnosti (in naprave) precej izboljšale – še vedno je preslaba kakovost snemanja, v naravnem okolju je tudi šumov preveč.

b) Priprava besedil (»laboratorijski poskus«)

Iz realnih besedil je pogosto nemogoče razbrati dovolj primerov za določene fonološke posebnosti; mnogo fonetičnih raziskav je zato treba pripraviti vnaprej – npr. za analizo razlikovanja med dolgimi in kratkimi enakimi samoglasniki je iz realnih besedil nemogoče dobiti dovolj primerov ustreznih minimalnih parov (npr. (moj) bràt : (grem) brát) v nevtralnem (nepoudarjenem) položaju v stavku, zato je bilo treba gradivo posebej pripraviti (Tivadar 2004a, b) – v tovrstnih raziskavah gre pravzaprav za laboratorijski poskus, ki ga lahko primerjamo s poskusi v naravoslovno-tehničnih vedah (v to skupino spadajo tudi artikulacijske raziskave, ki jih s pomočjo posebnega umetnega neba opravljajo tudi v Zagrebu na Odsjeku za fonetiku FF. Artikulacijske opise slovenskih fonemov smo na Slovenskem s pomočjo in po metodologiji praške fonetike dobili že v prvi polovici 20. stoletja (Bezlaj 1939); ti skiagrami so bili nato uporabljeni (a necitirani) tudi v Slovenski slovnici (Toporišič 1976)).

c) Analiza realnih besedil

Če želimo opisati aktualni in najvplivnejši govor, kar medijski govor gotovo je (Tivadar 2006), je treba že pred zbiranjem gradiva razmisliti tudi o besedilnih žanrih in različnih

1 Neutemeljenost izbire poleg sodobnih analiz govorjenih medijev utrjuje predvsem starejši SSKJ, ki dopušča enakovredne dvojnice (Sazu 1970), zato bi morala biti sprememba dodatno utemeljena, ostro pa so temu nasprotovali tudi mnogi javni govorci na okrogli mizi ob izidu in dvomih v Slovenski pravopis (Tivadar 2004č). Dvojničnost lahko utemeljujemo tudi glede na geografsko (narečno) različno izgovarjanje števnikov – Ljubljana z Gorenjsko izgovarja naglas na korenu (*dvánajst* idr.), medtem ko ostali del Slovenije izgovarja *dvanájst*. In ravno zaradi dvojničnosti in nejasnosti mora biti gradivo, na podlagi katerega je bil opravljen opis oz. kodifikacija, razvidno, da ne bomo na podlagi jezikovnega čuta in izkušenj izrekali trditve o ljubljanskosti oz. neljubljanskosti govorjenih medijev (Kardoš 2007, Zupančič 2004).

govorcih. V slovenščini namreč množica različnih narečij in drugih jezikov vpliva na govor v javnosti (že samo tonemsko in netonemsko naglaševanje deli govorce na 2–3 skupini). Prav tako imajo lahko posamezni govorci določene govorne posebnosti (npr. poseben način govora – poudarjanje vsake besede, glasno govorjenje, ki podaljšuje samoglasnike in zato spreminja tudi segmentno podobo samoglasnikov, posebno intonacijo – značilna nezaključena povedna intonacija). Nikakor pa ne sme biti izbiranje (in izbranost) najpomembnejši in edini kriterij.

2.1 Delitev gradiva

Fonetično gradivo lahko delimo na naslednje skupine:

a) Pripravljeno gradivo – načeloma brano oz. na pamet govorjeno vnaprej pripravljeno, vsebuje besede oz. besedila s točno določenimi primeri. S tem si zagotovimo dovolj primerov v primerljivih pozicijah v stavku oz. besedah. Primerno za osnovni opis fonološkega sistema in razjasnitev določenih dvomljivih mest v fonološkem opisu (Jurgec 2006, Tivadar 2004a, b, Šuštaršič, Tivadar 2005). Posneto v studiu, zagotovljena kakovost posnetka.[2]

b) Realno studijsko posneto gradivo – pridobimo ga s snemanjem realnih govorjenih besedil. Možno je tako snemanje aktualnih oddaj (snemanje prenosov; DVD-snemalnik) kot tudi pridobivanje oddaj iz arhiva – pri arhivskih posnetkih lahko že predhodno izberemo, izločimo določen posnetek oz. si besedila besedilnovrstno uredimo. Gradivo lahko naprej delimo glede na pripravljenost govorca (branost, nebranost; več o tej delitvi Tivadar 2004c), kar vpliva na fonetične značilnosti besedila (še posebej besedilnofonetične). Predvsem pri nebranih besedilih (okroglih mizah) so možni razni šumi – vpadanje v besedo, kašljanje in vzdihovanje sogovorca v mikrofon zabriše celotni govor npr. izbranega voditelja, kar se je dogajalo v primeru naše analize okroglih miz v okviru disertacije (Tivadar 2008a); v nekaterih primerih so lahko problematična samo določena besedila oz. deli besedila (voditelj oddaje lahko vleče določene foneme, soglasnike in samoglasnike, pri napovedovanju gostov (vključitev tovrstnega fonema v raziskavo bi samo povprečno dolžino fonema spremenila, pomembno predvsem pri analizi samoglasnikov, Tivadar 2008b, c). Posneto v studiu, zagotovljena kakovost posnetka.

c) Realno nestudijsko posneto gradivo – sodobne snemalne naprave omogočajo snemanje praktično vsepovsod. Tovrstno gradivo lahko razdelimo na (tonsko) pripravljene dogodke (razni javni dogodki – podelitev diplom, predavanj, bogoslužja ...), kjer moramo biti pri analizi pozorni na pripravljenost besedil, in nepripravljene (oz. manj pripravljene) dogodke (snemanje poljavnih in zasebnih pogovorov, razne demonstracije). Predvsem pri (tonsko) nepripravljenih dogodkih je šumov dosti in je tako gradivo pri fonemsko-intonacijskih raziskavah načeloma težko uporabljeno – možno pa je posnetke uporabiti za analizo različnih besed in besedilnofonetičnih značilnosti (npr. premorov).

2.2 Pridobivanje gradiva

To poglavje je posebej izločeno zaradi precejšnjih težav pri pridobivanju gradiva iz različnih arhivov – najrazličnejša določila o avtorskih pravicah in ščitenju poslovnih interesov namreč onemogočajo enostavno pridobivanje gradiva. Pogosto je to povezano s precejšnjimi stroški snemalnih ur in veliko prepričevanja odgovornih oseb pa tudi govorcev, ki so predvsem pri snemanju vnaprej pripravljenih besedil nujno potrebni (več o tem v Tivadar 2004a, b; 2008a). Sodobna digitalizacija televizij in radiev bo pridobivanje gradiva (lahko se bo

2 Še posebej za izvedbo perceptivnih in drugih psihofonetičnih testov je potrebno imeti dovolj kakovostne in primerne posnetke.

ustvarjal posebni digitalni arhiv) olajšala, ob primerni opremi in prostorih ter usposobljenih osebah – poleg jezikoslovcev tudi kakšnega tehnika.[3]

Načeloma težimo k čim večji kakovosti posnetkov – posnetki so bili pri naših raziskavah pridobljeni v digitalni obliki, stereo, na 44100 Hz.

3 Urejanje in analiza fonetičnega gradiva

Najprej moramo narediti dvojnike, da preprečimo izgubo posnetkov. Televizijske oddaje, ki so bile na DVD-ju, je treba prestaviti v samo zvočni zapis, tj. MP3-format oz. wave. (To je v našem primeru potekalo preko izločevanja (ekstrahiranja) zvoka z DVD-posnetkov in zajemanja samo zvočnega zapisa, kar je potem omogočalo samo računalniško analizo govorcev.) Tako televizijske kot radijske posnetke zaradi lažje analize iz stereo spremenimo v mono zvočni zapis.

Pridobljeno fonetično gradivo je treba tudi ustrezno urediti – najprej uredimo besedila po posameznih govorcih, nato glede na tip besedil, sledi sama obdelava besedil – najprej rezanje stavkov iz besedil in nato analiza konkretne fonološke značilnosti. Urejenost gradiva je pomembna predvsem zaradi preverljivosti podatkov in morebitnih ponovnih analiz. Če je gradivo posneto in vnaprej pripravljeno, se lahko ta del urejanja posnetkov opravi že v studiu (s tehnikom).

Po opravljeni analizi (najbolj razširjen in primerljiv program za fonetične analize je PRAAT, ki je tudi brezplačen) sledi urejanje podatkov in shematični ter tabelarni prikaz pridobljenih podatkov (prim. Tivadar 2008b, 2008c) – analiza določene fonetične značilnost mora biti podprta z dovolj primeri, da je zagotovljena statistična relevantnost. Podatki, vključno z gradivom, morajo biti komentirani in utemeljeni – natančna opredelitev govorcev je pri tem nujna (Tivadar 2008b). In na osnovi tovrstnih analiz dobimo npr. enotno podobo slovenskih samoglasnikov, ne glede na to, od kod govorec prihaja (Tivadar 2008a, b), kar je v nasprotju z razširjenim mnenjem o neenotnosti, težavah in neznanju (knjižne) slovenščine pri različnih javnih govorcih, še posebej tistih iz neosrednjega prostora (Toporišič 2000: 46–85; prim. Šeruga Prek, Antončič 2003: 152).

4 Preverljivost, preverjanje in uporaba analiz kot smisel raziskovanja

Glede na zapisano lahko sklenemo, da je bistvo vseh fonetičnih raziskav ukvarjanje z realnimi besedili in govorom, kar raziskovalca zavezuje k natančni opredelitvi gradiva in opisu raziskovane fonetične in/ali fonološke značilnosti. Glede na posebnost in predvidljivost določenih fonetično-fonoloških značilnosti jezika bomo uporabljali tudi vnaprej pripravljena besedila in kontrolirane studijske posnetke/analize (artikulacijska fonetika in psihofonetika). Vendar bodo morali biti pogoji teh poskusov natančno opisani in dokumentirani. Enoznačna in nedvomljiva opredelitev knjižne izreke kot »najvišje« jezikovne zvrsti, ki naj bi bila natančno opisana v slovnici, pravopisu, slovarju (Toporišič 1992), ne zadosti sodobnemu (in verjetno tudi preteklemu) pojmovanju (javnega) govora in njegovemu raziskovanju – če za konec samo omenimo opredelitev ozkih fonemov /e/ in /o/ kot dolgih, kar se je nekritično povzemalo in učilo, vendar »tej dolgosti« sodobne meritve ne pritrjujejo (Tivadar 2008b).

3 Ravno lažje in cenejše, predvsem pa hitrejše pridobivanje gradiva, vključno s studiom in studijskimi snemanji, utemeljuje ustanovitev neke akustično-fonetične raziskovalne enote tudi na Filozofski fakulteti v Ljubljani po vzoru inštitutov oz. oddelkov, ki so zaznamovali tudi raziskovanje slovenske fonetike in fonologije. Sam ustroj fonetično-fonološkega centra je tema za nadaljnjo razpravo.

Literatura in viri

BEZLAJ, France, 1939: *Oris slovenskega knjižnega izgovora*. Ljubljana: Znanstveno društvo.

JURGEC, Peter, 2006: Formantne frekvence samoglasnikov v tonemski in netonemski standardni slovenščini. *Slavistična revija* 54, pos. št. [103]–114, [467]–478.

KARDOŠ, Štefan, 2007: Prekmurski kot blagovna znamka. *Večer, 21. 7. 2007*. 56.

RIGLER, Jakob, 1968: Problemi naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku. *Jezik in slovstvo* 13/6. 192–194.

SAZU, 1970: *Uvod. Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU. X–LIX.

SREBOT REJEC, Tatjana, 1988: *Word Accent and Vowel Duration in Standard Slovene: An Acoustic and Linguistic Investigation*. München: Otto Sagner (Slavistische Beiträge, 226).

SREBOT REJEC, TATJANA, 1998: O slovenskih samoglasniških sestavih zadnjih 45 let. *Slavistična revija* 46/4. 339–346.

ŠERUGA PREK, Cvetka, ANZONČIČ, Ema, 2003: *Slovenska zborna izreka. Priročnik z vajami za javne govorce (knjiga in zvočna zgoščenka)*. Maribor: Aristej.

ŠUŠTARŠIČ, Rastislav, TIVADAR, Hotimir, 2005: Perception of tonemicity in Standard Slovene. *Govor* 22/1 (2005). 23–35.

TIVADAR, Hotimir, 2003: Aktualna vprašanja slovenskega pravorečja. Vidovič Muha, Ada, Gajda, Stanisław (ur.): *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej; [Ljubljana]: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. [281]–299.

TIVADAR, Hotimir, 2004a: Fonetično-fonološke lastnosti samoglasnikov v sodobnem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 52/1. [31]–48.

TIVADAR, Hotimir, 2004b: Priprava, izvedba in pomen perceptivnih testov za fonetično-fonološke raziskave (na primeru analize fonoloških parov). *Jezik in slovstvo* 49/2. 17–36.

TIVADAR, Hotimir 2004c: Podoba in funkcija govorjenega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti. Kržišnik, Erika (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Obdobja 22. Metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 437–452.

TIVADAR, Hotimir, 2004č: Kaj je prav in kaj resnično (prav) v slovenskem govoru. Stabej, Marko (ur.): *Moderno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 40. seminar slovenskega jezika, literature in kulturi: zbornik predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 172–178.

TIVADAR, Hotimir, 2006: Slovenski medijski govor v 21. stoletju in pravorečje – RTV Slovenija vs. komercialne RTV-postaje / Slovene media speech in 21st century – RTV Slovenija vs. commercial RTV Stations. *Kapitoly s fonetiky a fonologie slovanských jazyků*. Praga: Filozofska fakulteta Karlove univerze. 209–226.

TIVADAR, Hotimir, 2008a: *Kakovost in trajanje samoglasnikov v govorjenem knjižnem jeziku* (doktorska disertacija). Ljubljana, Praga: [H. Tivadar], 2008

TIVADAR, Hotimir, 2008b: Vprašljivost nekaterih »večnih resnic« v govorjenem knjižnem jeziku – na primeru samoglasnikov. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Phonetica Pragensia*. (2007 <izšlo 2008>). 59–74.

TIVADAR, Hotimir, 2008c: Pravorečje, knjižni jezik in mediji. Pezdirc, Mateja (ur.): *Slovenski jezik, literatura, kultura in mediji. 44. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 24–35.

TIVADAR, Hotimir, JURGEC, Peter, 2003: Podoba govorjenega slovenskega knjižnega jezika v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. [203]–220.

TOPORIŠIČ, Jože, 1969: Ankete za določitev naglasnega mesta ter kakovosti in kolikosti naglašenega samoglasnika. *Jezik in slovstvo* 14/8. 249–260.

TOPORIŠIČ, Jože, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: CZ.

TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica* (četrta, prenovljena in razširjena izdaja). Maribor: Založba Obzorja.

ZUPANČIČ, Zdravko, ZUPANČIČ, Aleksandra, Ana, 2004: Učitelj – javni govorec / Teacher – public speaker. *Govor (Zagreb)* 20/1–2. 497–510.

БОЛГАРСКИЕ ПЕРЕВОДЫ СОВРЕМЕННЫХ СЛОВЕНСКИХ ПОЭТОВ

(Вида Мокрин-Пауер, Бране Мозетич, Тоне Шкрянец, Петер Семолич)

Elena Tomova
Institut za književnost Bolgarske akademije znanosti, Sofija

UDK 821.163.6-1.03"2005/2009"=163.2

V članku so analizirane posebnosti bolgarskega prevoda zbirk štirih sodobnih slovenskih pesnikov: Vide Mokrin-Pauer (*Poezija*, Sofija, 2005), Braneta Mozetiča (*Banalije*, Sofija, 2006), Toneta Škrjanca (*Vsakdo ima svoje sanje*, Sofija, 2008) in Petra Semoliča (*Na obrobju večera*, Sofija, 2009). Problematika prispevka vključuje vprašanja poetike in individualnega sloga pesnikov, posebnost bolgarskega prevoda pesnikovih del in recepcijo njihove poezije v Bolgariji.

bolgarski prevod, sodobni slovenski pesniki, popularizacija slovenske kulture v Bolgariji

The article analyses the specific features of the Bulgarian translations of the works of four contemporary Slovene poets: Vida Mokrin-Pauer *Поезия* (*Poetry*), Sofia, 2005), Brane Mozetič (*Banality*, Sofia, 2006), Tone Škrjanec (*Everyone has a Dream*, Sofia, 2008) and Peter Semolič (*At the Evening's Edge*, Sofia, 2009). In addition to the poetics and style of each author, the analysis includes the reception of the poetry in Bulgaria.

Bulgarian translation, contemporary Slovene poets, popularisation of Slovene culture in Bulgaria

Болгарские переводы словенской художественной литературы (поэзии и прозы), изучение словенского языка в болгарских университетах (София, Пловдив, Велико Тырново) в последние годы становятся предметом научного анализа инфраструктуры словенского языка и словенистики как изучаемой специальности за границами Словении, в другом культурном контексте. С другой стороны, переводы художественной (а также научной) литературы, лектораты словенского языка, совместные научные проекты между Болгарской и Словенской академиями наук подтверждают динамический рост популярности словенской культуры и словенского языка в мире. Болгарские писатели, поэты, студенты и переводчики, болгарская культурная общественность знакомятся со словенской художественной и научной литературой, главным образом, с помощью переводов, например, Ганчо Савова (произведений Милана Деклевы, Ивана Добника, Марко Кравоса, Андрея Медведа, Йосипа Ости, Иво Стропника, Луции Ступицы, Томажа Шаламуна, Алеша Штегера, Майи Видмар), Виктории Менкаджиевой (Янеза Дрновшка), Стефки Хрусановой (Приможа Чучника), Илки Енчевой (Виды Мокрин-Пауер, Бране Мозетича, Петра Семолича, Таи Крамбергер, Веры Пейович и других).

В настоящей статье мы ставили перед собой цель – раскрыть, с одной стороны, *особенности перевода и самого процесса перевода* стихов четырех словенских поэтов, а с другой – показать трудности, с которыми сталкивается переводчик при *передаче на болгарский язык* метафорики, скрытого смысла, иносказательности текста

отдельного автора. При переводе на болгарский язык обязательно должны оставаться присутствующие в текстах оригиналов как общечеловеческие, так и оригинальные, словенские черты творчества рассматриваемых в статье словенских авторов.

Как в процессе перевода, так и анализа стихотворений современных словенских поэтов должны применяться *индивидуальные методологические приёмы*, поскольку каждое произведение искусства слова уникально. Нужно внимательно присмотреться к поэтическому миру каждого из четырех поэтов и попытаться раскрыть их внутренний заряд, секрет: идет ли речь об необычной метафоре, оригинальной композиции, и этот доминирующий приём положить в основу анализа, соотнеся с ним другие особенности произведения. Всем изучаемым поэтам свойственны некоторые общие черты, например, использование белого стиха, а также редкое использование пунктуации, что, в частности, иногда дополнительно затрудняет понимание смысла текста и его точная передача на болгарский язык.

Название книги или сборника стихов, которые берутся для перевода нередко несут в себе существенную информацию, способствующую более глубокому пониманию, в них, порой закодирована основная авторская идея. Книги для перевода могут выбираться на основе предпочтения самого автора или по желанию переводчика. Так, например, поэты Бране Мозетич (*Banalije/Банальное*) и Петер Семолич (*Na robu večera/На пределе вечера*) сами выбрали тексты для перевода и сами определили заглавия своих книг. Первый из них предпочел один из своих сборников стихов, получивших большую популярность и переведенных на многие языки, второй – выбрал отдельные стихотворения из различных уже опубликованных поэтических книг (он решил представить свое творчество разносторонне, при этом, в широких хронологических границах. Названия поэтических книг Виды Мокрин-Пауер (*Поэзия*) и Тоне Шкрянца (*У каждого своя мечта*) выбраны переводчиком и одобрены авторами, причем название книги поэтессы обобщающего характера, а у Шкрянца названием книги служит название одного из вошедших в нее стихотворений, отражающих важнейшую характеристику творчества поэта (Тодорова 2008: 87–92).

Было бы интересно рассмотреть как связан вопрос выбора названия переводимой книги с особенностями национальной психологии переводчика. Естественно, что переводчики разных национальностей выбрали бы различные названия при одинаковом составе авторских текстов. Не последнюю роль также играет личное знакомство поэта и переводчика, непосредственные впечатления друг о друге, обогащающие образ создателя поэтического текста и человека, передающего его на другой язык, транслирующего его в иную национальную духовную культуру. Встречи переводчика и авторов состоялись в Болгарии и в Словении, что помогло переводчику понять творческую концепцию и проникнуть во внутрений мир словенских авторов. С другой стороны, важный критерий при выборе заголовка переводимой книги (здесь возникает вопрос ответственности переводчика) то, что в нем отражаются сущность ее содержания, мировоззрение ее автора и его творческое *я*, характеристика его *лица*, его послания к читателю и к человечеству в целом.

К оценкам поэзии Виды Мокрин-Пауер, предлагаемой Ireной Новак-Попов (развернутая метафорика, игра слов, богатая гамма чувств – боль, страх, красота, надежда, самопознание, чистота интимных взаимоотношений, языковые инновации,

воплощение лирического субъекта во многих женских судьбах, которые олицетворяют современную цивилизацию) (Novak Popov 2007: 379–380), добавим, что в болгарском переводе ее стихов (в литературной критике и в сознании болгарских читателей), она – «страстный путешественник по огромному миру, чья единственная цель – переоткрывать его мудрость» (Тодорова 2005: 7). Болгарских любителей поэзии поражает богатство символов и метафор в творчестве Виды Мокрин-Пауер, которые, повидимому, создавались под влиянием увлечения автора духовными учениями Востока (будизмом, индуизмом), квантовой теорией, языческими и христианскими ритуалами и обрядами (нестинарством, огнехождением – известным в Болгарии искусством хождения по горячим углям). Однако, важнее всего при переводе – сохранить целостность образной системы и поэтики творчества Виды Мокрин-Пауер. Перевод авторских метафор на болгарский язык требует от переводчика специфических познаний, являясь серьезным вызовом мастерству переводчика. Вспомним некоторые из них – *чаша-поляна, травы с красными ротиками, диамантовые вороны, бархатное покрывало злых лун* (*Moj deček*), *я стала огромной космической бабочкой* (*O rajih mojih in robovih*) и другие.

In ti diamantni krokarji –
vsi krhki zorijo
na žametnem pregrinjalu
zlih mesečin
in mojega dečka vabijo
s pogrizenimi kremplji
tja v dežele neskončnih letenj,
do koder utone
blesk začaranih deklic.
(*Moj deček*)

И тези диамантени врани –
всичките крехки узряват
върху кадифеното наметало
на злите месечини
и мамят моето момче
с изгризаните си нокти
натам, към земите на несвършващите
полети, докъдето потъва
сиянието на омагьосаните момичета.
(*Моето момче*)

Загадочная, космическая, мистическая, иногда трудно переводимя поэзия и, в то же самое время? принизанная глубоко человеческим чувством – качества, покоряющие болгарского читателя и манящие его снова и снова возвращаться в поэтический мир словенской поэтессы.[1]

В отличии от довольно сложного стиля Виды Мокрин-Пауер, полного разнообразных поэтических тропов, фантазии и нетрадиционных образов, творчество Бране Мозетича более понятно и доступно для

1 На болгарский язык переведено 70 стихотворений Виды Мокрин-Пауер (1961) (в том числе 20, написанных в стиле японской классической поэзии хайку). Выбор определенных произведений поэтессы оказался удачным для формирования ее творческого портрета у болгарского читателя – оказывается, часть выбора (8) была включена также в *Антологию словенских поэтесс. 3* (Novak Popov 2007: 267–274). С целью многостороннего раскрытия таланта и эстетической идеи словенской поэтессы как творца и гражданина, в собрание болгарского перевода включены произведения разных периодов ее творчества. В своем очень точном и глубоком анализе поэзии Виды Мокрин-Пауер современная словенская исследовательница Ирена Новак-Попов отмечает также те качества поэтессы, которые произвели сильное впечатление и на болгарских читателей, поэтов, переводчиков, студентов, участвующих в интересных и оживленных встречах, посвященных творчеству словенских поэтов в Болгарии (в Софии – 2003 и 2008 и в Пловдиве – 2008) (Novak Popov 2007: 379–380). Во время второго приезда словенских поэтов в Болгарию в 2008 г. в Софийском и Пловдивском университетах состоялись литературное чтение и промоция книг Тоне Шкрянца, Виды Мокрин-Пауер и Бране Мозетича в переводе Елены Томовой. В июле того же года в газете

перевода.[2] Его стихи, объединенные в книге *Банальное* (2006), показывают всю гамму творчества одного из создателей современной словенской гомоэротической поэзии. На первый взгляд кажется, что основное внимание переводчика должно сосредоточиться преимущественно на передаче всех нюансов чувст и переживаний лирического героя вышеуказанного типа поэзии. В этом отношении моя задача, как переводчика, была не изменяя и не сокращая оригинального текста, не подвергая его вульгаризации и откровенному натурализму, раскрыть его глубинные пласты. Насколько это удалось переводчику, судить читателю. В руках болгарского читателя перевод книги, представляющей *мир чувственности и боли, водопад, от которого нет спасения* (Тодорова 2006: 8–9), книги, воссоздающей картину темных сторон жизни современного молодого поколения: пагубное влияние наркотиков, безответственность перед обществом, бессмысленное существование).

Rojstvo in smrt. Omamljeni otroci, ki
so se napadalno klatili po ulicah, izmozgana
telesa, ki so ležala na kupih smeti in ni
bilo jasno, ali so še živa, vojaki, takšni in
drugačni, avtobusi, ki so sredi divjine
obtičali v blatu, sonce, ki se je dvigalo
iz morja, zakoten kino, v katerem so
ženske kadile, vrtoglava obzorja, ki jim
ni bilo konca.
(*Na res najino potovanje nisva odšla*)

Раждане и смърт. Замаяни деца, които
нападателно залитаха по улиците,
изтощени тела, които лежаха върху
купищата смет, и не се знаеше, дали са
още живи, войници, такива и онакива,
автобуси, които сред пустинята
са затънали в кал, слънце, издигащо се
от морето, забутано кино, в което
пушеха жени, замайващи хоризонти, които
нямаха край.
(*На наше пътуване така и не отидохме*)

В некоторых произведениях ярко выражена позиция автора по отношению к войне (как к нарушению вселенской гармонии), к страданиям человечества в результате ее трагических последствий (*Zakaj ne maram vojakov?/Почему я не люблю солдат?*) (Мозетич 2006: 17). В поэзии Бране Мозетича очень много тем, стоящих над представлением о гомоэротической проблематике: насилие над личностью, не способной адаптироваться к новым реалиям этого мира, потерянной в водовороте рыночных отношений, психологический анализ самого себя, драма непонятого и отвергнутого человека, непримиримость к потребительскому образу жизни. и т.д.. Сочетание личного драматизма, глубокой психологичности, социальных аспектов, откровений, размышлений о жизни и смерти, о молодом поколении создают экзистенциальную проблематику поэзии Бране Мозетича. Болгарский перевод собрания

Пловдивский университет вышла статья главного редактора Тильо Тилева *Поэзия – культурный мост между Словенией и Българией*, где наряду с критическим анализом творчества трех рассматриваемых в настоящей статье поэтов, опубликованы: *Где Бог, там и крест, Моя роль как поэта космоса* и хайку Виды Мокрин-Пауер. Для перевода на болгарский поэтесса выбрала стихотворения из книг: *Mik* (1988), *Pasti v slasti* (1992), *Narcisa v vodi* (1992), *Krili v kletki* (1997), *Mačke so modre* (2001), *Modrice* (2004) и некоторые неопубликованные стихи.

2 Болгарский перевод стихов и прозы (интервью поэта в журнале *Современность*, 2000) (Мозетич 2006: 78–104) являются новым штрихом к его образу, как известного в Словении и за ее границами автора 16 книг, переводчика с французского языка, поэта и прозаика, переведенного в 24 странах, организатора и популяризатора словенской культуры в более чем 50 государствах, носителя 7 наград (среди них – имени Симона Йенко, 2003). Поэт представлен в новейшем томе словенской поэзии из серии книг, посвященных славянскому поэтическому творчеству. (Славянская поэзия XX–XXI 2008: 378–379).

стихов *Банальное* раскрывает специфические черты поэзии Бране Мозетича, передает гуманитарную и социальную проблематику его произведений, которые воспринимаются в болгарской культурной среде с интересом, о чем свидетельствуют высказывания участников литературных чтений в Софии и в Пловдиве, рецензии в болгарских медиях (Енчева 2003, Тилев 2008).

В переводе стихов Тоне Шкрянца переводчик стремился раскрыть перед болгарским читателем характерные черты его стиля и специфику творчества – ритуальность поэтического наблюдения (Тодорова 2008: 7–14), умиротворенность, современный взгляд на события, состояния, чувства, связанные с лирическими героями его стихотворений.[3] От творчества остальных трех поэтов лирика Шкрянца отличается оригинальным художественным миром сосуществования солнечного настроения и меланхолии, а также подчеркнутой саморефлексией, остротой и тонкой иронией (Тодорова 2008: 90–92), своим индивидуальным звучанием в отношении метрики, ритма, синтаксиса, языковой пластики. Одна из трудностей процесса перевода стихов Тоне Шкрянца – сохранить семантическое богатство, метафорическую насыщенность оригинала. В качестве примера приведем значения слова *язык* в двух стихотворениях поэта:

1)
ničesar nisem izgubil,
čeprav pogosto brskam
z jezikom po tvojem grlu.
takrat pišem direktno
na tvojo dušo.
(*Globoko zapisano*)

нищо не съм изгубил,
макар че често се ровя
с език по твоето гърло.
тогава пиша директно
върху твоята душа.
(*Дълбоко записано*)

2)
Hodim skozi gosto srce mesta.
Same nore molekule. Rumene, bele, črne.
In rdeče. Kot dež govorijo
svojo spolzko črno govorico.
(*Absolutno spremenljivo*)

Вървя през гъстото сърце на града.
Навсякъде луди молекули. Жълти, бели,
черни.
И червени. Като дъжд изливат
своето хлъзгаво черно бърборене.
(*Абсолютно променливо*)

В творчестве Петра Семолича (1967) метафора, символ, анафора, градация, риторические вопросы раскрывают мир лирического героя, который спешит открыть свою душу, полную любви (к любимой женщине, к предкам и роду, к домашнему очагу). Этот мир хрупкий, незащищённый, поэт раним, болезненно

3 Тоне Шкрьянец (1953) – словенский представитель нового поколения *европейских* авторов. В книге под названием *У каждого своя мечта* (2008) – 53 переведенных стихотворений словенского поэта. Это первое целостное издание его стихов на болгарском языке. Впервые болгарский читатель познакомился с его творчеством в 2003, когда по поводу литературного чтения словенских поэтов в Софии в *Литературной газете* (*Литературен вестник*) были напечатаны его стихотворения в переводе Илки Енчевой и Елены Томовой (Енчева 2003), а также на интернетной странице Центра словенской литературы www.ljudmila.org/litcenter/makedonija/bg-skrjanec. После литературного чтения в Пловдиве (2008), в вышеупомянутой статье Т. Тилева напечатаны его стихотворения: *Шанхай*, *Спокойно*, *Почти досадная белизна*) (Тилев 2008: 10–12). В болгарском переводе представлены стихотворения из книг Тоне Шкрянца: *Blues zamaha* (1977), *Pagode na veter* (2001), *Noži* (2002), *Baker* (2004) *Koža* (2006).

чуток.[4] Среди важных символических образов, которые вызвали бы внимание болгарского читателя, это образ болота (barje), ему поэт посвящает цикл стихов под названием *Баллада о болоте* (*Balada o Barju*). В переводе нам казалось важным отразить символику *молчания* болота во всех его аспектах, показать богатство сравнений и асоциаций в балладе: *тихое болото – мать*, *тихое болото – ребенок*, *тихое болото – труп*, *тихое болото – молчание*.

tiho barje molči
s črnim jezikom
kragulja

tiho barje je mati
ki pozoblje svoje
mladiče

je otrok ki
pregrizne nosečnici
trebuh

tiho barje je molk
trdovratno zadrt
v ptičja telesa.
(*Balada o Barju*)

тихото блато мълчи
с черен език
тътне

тихото блато е майка
която кълве своите
деца

то е дете
отхапващо на бременната
корема

тихото блато е мълчание
упорито забодено
в тялото на птица.
(*Балада за Блатото*)

Другой характерной особенностью перевода словенских текстов – *передачи на болгарский язык использованной авторами иностранной лексики, а также словенской лексики, требующей специального разъяснения* (отдельных слов, фразеологических оборотов, имен собственных, терминов, наименований географических объектов и т.д.). Особого внимания нужно было уделить также *псевдонимам, игре словами*. Оказалось, что примеров не так уж мало, поэтому надо было принять единый принцип представления такого рода материала: в основном лексика переведена на болгарский язык, некоторые имена, фразеологические единицы и термины остались в своей оригинальной форме (happy, with a feeling, black rain, Achill Island, Cesare Pavese, Lawrence Ferlinghetti, Seamus Heany), т.е. так, как они даются самим автором.

Переводчику необходимо было отразить особенности детского говора (у Виды Мокрин-Пауер) – например, употребить правильные формы слов в искаженном виде: *бебетата/бебитата*, *вкъщи/вкъсти*.

Перевод нуждался также в объяснении словенских терминов и наименований в стихах: 1) *Виды Мокрин-Пауер*: разновидность белого камня в области Крас (крашкий камень); интересное подстрочное объяснение слова *prešern* / *веселый, радостный, задорный* предложила сама поэтесса, выразившая тоже свое мнение о личности национального словенского поэта Франце Прешерна (1800–1849), толкование слова *Radenska* / Раденска; 2) у *Тоне Шкрянца*: греческое слово *сувлаки* (из национальной кухни), итальянское слово *бришкула* (вид игры в карты), французское слово *boule* (вид игры мячами), английский термин *dub* (dub pesem) (вид музыкального стиля),

4 Творчество Петра Семолича (1967), поэта (10 книг стихов, переведенных на почти все европейские языки), драматурга и переводчика, носителя престижных Йенковой (1997) и Прешерновой (2001) наград доказывает, что болгарской читательской публике предстоит ознакомиться с интересным и талантливым автором. Некоторые стихи словенского поэта опубликованы в переводе Илки Енчевой

испанское выражение *La mano cornuda* (*рогатая рука*) – символ сатаны, которым любители стиля хеви-металл приветствуют друг друга, выражение из сленга (*Gandža rules*), названия из области флоры (форзиция, пасифлора); *Петра Семолича*: словенские топонимы Краньска гора, Истра, Брестовица, топонимы, связанные со столицей Словении и ее окрестностями (река Любляница, Фужине, Морост, Крим, Головец и другие).

Полисемичность и интерпретация поэтического языка удачным образом выражены в одном из стихотворений Петра Семолича, части из которого раскрывают палитру значений слова *flounder*:

Na rumen prtiček je nekdo napisal besedo
flounder.

Ne vem, kaj pomeni,
a njen zven je božanski.
Kot če bi se razprl cvet.
.....
Med nevihto, ki pravkar divja nad Istro,
je *flounder* pribežališče vsemu človeškemu.
Čisto majhno je. Kot drobna pozornost.
.....
Flounder je, ko se Steiner odrine
in skoči rekord.

«Mama, lahko za zajtrk pojem ocvrti jajčki s šunko?»

«*Flounder*», reče mama.
In *flounder* je tudi: lahko.
(*Flounder*)

Върху жълта салфетка някой е написал
думата *flounder*.

Не знам какво значи,
но нейният звън е божествен.
Сякаш ще се разтвори цвят.
.....
Когато буря вилнее над Истра,
flounder е скривалище на всичко човешко.
Съвсем малко е. Като капка внимание.
.....
Flounder е, когато Щайнер отскочи
и прави рекорд.

»Мамо, може ли за закуска пържени
яйца с шунка?»

«*Flounder*», каза мама.
И *flounder* значи: може.
(*Flounder*)

Использование псевдонимов характерно, главным образом, для Виды Мокрин-Пауер: в книге *Поэзия* – десять имен с разной семантикой (среди них Svetlana Veselko, *Prijatelj*, Rozamunda Majcen, *Feministka v žavbah enga norca*). В книге эти псевдонимы транскрибированы кириллицей и переведены с комментарием на болгарский язык.

В заключении следует подчеркнуть, что проблематика перевода словенской поэзии весьма богатая и неразработанная, требует специального внимания филологов и заслуживает дальнейшего изучения. Болгарские переводы поэзии четырех современных словенских авторов – органическая часть более масштабного проекта, раскрывающего поэтическое наследие славянских народов. Переводы словенской художественной литературы на болгарский

на интернетной странице www.ljudmila.org/litcenter. В переведенной на болгарский язык книге *На пределе вечера (2009)* содержится 46 стихотворений, подобранных автором из 9 его поэтических книг *(Tamariša*, 1991, *Bizantinske rože*, 1994, *Hiša iz besed*, 1996, *Meja*, 2002, *Krogi na vodi*, 2000, *Vprašanja o poti*, 2001, *Barjanski ognji*, 2004, *Prostor zate*, 2006, *Vožnja okrog sonca*, 2008). В современной болгарской переводной литературе Петер Семолич выступает как один из самых известных представителей словенской поэзии 90-х XX в. В последние годы вышел также русский перевод трех его стихотворений (Славянская поэзия XX–XXI 2008: 432–439).

язык[5] и болгарского литературного наследия на словенский[6] несомненно послужат взаимному обогащению двух народов, откроют возможности к более глубокому духовному общению славянства, имеющего свой уникальный вклад в культуру Европы.

Литература

ВОЛК, Урбан. Пространството и времето като непостоянни величини. *Тоне Шкрянец Всеки има своя блян. Превод от словенски Елена Томова*. София: Карина М. 90–92.

DIMITROV, Ljudmil, OMERZEL, Borut (ur.), 2008: *Antologija bolgarske književnosti 1*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

GOSPODINOV, Georgi 2005: *Naravni roman*. Prevod iz bolgarskeja jezika Borut Omerzel. Ljubljana: Študentska založba (zbirka Beletrina).

ДЪРНОВШЕК, Янез 2007: *Мисли за живота и осъзнаването*. Преводач: Виктория Менкаджиева. София: Младинска книга.

ЕНЧЕВА, Илка 2003: Млада словенска поезия: *Литературен вестник*. София, бр. 13.

LEONIDOV, Rumen 2009: *Z vrha jezika*. Prevod iz bolgarskeja jezika Metod Šepar, Borut Omerzel, Namita Subiotto. Ljubljana: Študentska založba.

МОЗЕТИЧ, Бране, 2006: *Банални неща*. Превод от словенски Елена Томова. София: Карина М.

МОКРИН-ПАУЕР, Вида, 2005: *Поезия*. Превод от словенски Елена Томова. София: Карина М.

NOVAK POPOV, Irena (ur.), 2007: *Antologija slovenskih pesnic 3*. 1981–2000. Ljubljana: Založba Tuma.

СЕМОЛИЧ, Петер 2008 (рец.): *Тоне Шкрянец: Кожа. Тоне Шкрянец Всеки има своя блян.* Превод от словенски Елена Томова. София: Карина М. 87–89.

СЕМОЛИЧ, Петер 2009: *На предела на вечерта*. Превод от словенски Елена Томова. София: Карина М.

СЛАВЯНСКАЯ ПОЭЗИЯ XX–XXI 2008: *Славянская поэзия XX–XXI. Из века в век. Словенская поэзия*. Москва: Пранат.

СТАРИКОВА, Надежда, 2008: У подножия Триглава. *Славянская поэзия XX-XXI. Из века в век. Словенская поэзия*. Москва: Пранат. 14–23.

ТИЛЕВ, Тильо 2008: Поезията – културен мост между Словения и България. *Пловдивски университет*. 26, бр. 6 (381), 24. 07. 2008. 10–12.

ТОМОВА, Елена, 2005: Вида Мокрин-Пауер. *Славянски диалози*, Пловдив: на Филологическия факултет на Пловдивския университет, год. II , 2/3. 59–63.

ТОДОРОВА, Мариана, 2006: «Избързвам, сякаш закъснявам ...» *Бране Мозетич. Банални неща*. Превод от словенски Елена Томова. София: Карина М. 7–13.

ТОДОРОВА, Мариана, 2008: Поетическото наблюдение като ритуал. *Тоне Шкрянец. Всеки има своя блян*. Превод от словенски Елена Томова. София: Карина М. 7–14.

ТОДОРОВА, Мариана, 2005: «Диамантените врани» – сюрреализъм или предизвикателство към литературно-критическите вкусове. *Вида Мокрин-Пауер. Поезия*. Превод от словенски Елена Томова. София: Карина М. 7–18.

ШКЪРЯНЕЦ, Тоне 2008: *Всеки има своя блян*. Превод от словенски Елена Томова. София: Карина М.

5 Отметим вышедшую в последние годы в переводе Виктории Менкаджиевой книгу Янеза Дрновшка *Размышления о жизни и осознании* (София, Изд. *Младинска книга*, 2007).

6 Антология болгарской литературы (*Antologija bolgarske književnosti* 2008), *Естественный роман* Георгия Господинова (Gospodinov 2005), стихи (*Z vrha jezika*) и критические материалы Румена Леонидова (Leonidov 2009) и другие.

POUK MATERINŠČINE IN JEZIKOSLOVJE

Marko Trobevšek
Gimnazija Poljane, Ljubljana

UDK 37.016:811.163.6'242'36:82(497.4)

Prispevek se ukvarja s poučevanjem slovnice, ki v zadnjih desetletjih zaseda pomembno mesto v učnih načrtih predmeta slovenščina. Avtor se zavzema za manj pouka slovnice in sploh jezikovne teorije ter predlaga, da bi že pri načrtovanju pouka materinščine odločilno vlogo dobili učitelji. Zagovarja več praktičnih dejavnosti pri pouku, kar utemeljuje zgodovinsko in z učiteljskimi izkušnjami.

materinščina, poučevanje, slovnica, teorija, deskriptivnost

The paper focuses on the teaching of grammar, which has in the last few decades played an important role in the mother-tongue curricula of Slovene schools. The author calls for less grammar teaching and language theory in general, and recommends that teachers play a decisive role in the planning of first-language teaching. He argues for a more practical approach, justifying this with historical arguments and teachers' first-hand experience.

mother-tongue, teaching, grammar, theory, descriptivism

Srednješolski sleng jezikovni pouk še vedno pogosto imenuje »slovnica«; beseda v praksi pomeni »tisto, kar je *slova* in ni književnost«; odseva dvodelno percepcijo predmeta in je pejorativna – »slovnica«, še posebej v primerjavi s književnostjo, učencem ni ljuba.[1] V leksikonu Theodorja Lewandowskega (Lewandowski 1994) pod geslom Grammatik med štirimi pomeni tega sicer ne najdemo (manjka tudi izvorni pomen[2]), vztrajna (slabšalna) raba pa priča o tem, da mladina ne zaznava sprememb v zasnovi pouka, ki so se v preteklem desetletju zdele pomembne, in da njegovo vsebino dojema kot odtujeno. Kot kaže, mladina že ves čas čuti tisto, kar spoznava sama stroka: »Teoretično poznavanje jezika, ki je bilo pri nas dolga leta v središču jezikovnega pouka in ki se je enačilo z jezikovnim znanjem, ne zadošča za uspešno sporazumevanje.« (Križaj Ortar 2001) Za učitelje velja podobno kot za

1 Trditve v prispevku, kadar ni navedeno drugače, temeljijo na mojih opažanjih.

2 Izvorni pomen gramatike je bil širši; v veliki meri se je prekrivala s helenistično tekstno kritiko, kakršna se je začela s proučevanjem Homerja in Hezioda v 3. stol. pr. n. š.; po Dioniziju Traxu (pribl. 170–90 pr. n. š.) je gramatika med drugim obsegala razlaganje literarnih besedil, posebej figur in težjih besed, in kritiko pesmi; pobude za začetek ukvarjanja s slovnico v bolj današnjem smislu pri starih Grkih pa niso jasne. Skozi srednji vek se je gramatika znotraj sedmih svobodnih umetnosti ohranjala v zelo širokem smislu, ob tem ko so nastajale didaktične slovnice latinščine in tudi že ljudskih jezikov – v različnih oblikah, celo v verzih, in pod različnimi naslovi, ki tako kot poznejše *Zimske urice proste* sodobnemu ušesu pogosto zvenijo nenavadno pesniško; okcitanska (provansalska) slovnica iz leta 1332 se denimo imenuje Zakon ljubezni, *Leys d'Amors* (povzeto po: Law 2003, Monroe 2003). Etimologijo besede in normativnost slovnice je v slovenščini menda prvi razložil Vodnik v svoji Pismenosti: »Gramatika je greška beseda, po našimu jeziku jo znamo reči: *Pismenost* ali *Pismenja znanost*, to je, znanje svoj jezik prav v pisanju staviti in na pismo dévati.« (Vodnik 1811: 1)

učence, le da so svoje stališče pokazali drugače: do uvedbe zunanje mature leta 1995, ki je prevzela vlogo nadzora nad uresničevanjem učnih načrtov, jezika niso nujno učili, vsaj ne v predpisanem obsegu in na predvideni način; tisti med starejšimi učitelji, ki se niso sprijaznili s strukturalno vizijo Jožeta Toporišiča in njegovih zoprnikov, so dolgo vztrajali pri nauku starejših slovnic.

Kritiku jezikovnega pouka grozi nevarnost, da podleže skušnjavi in začne prikazovati mameče mnoštvo posamičnih problematičnih mest v učbenikih in drugih učnih gradivih. To je neplodna »konstruktivna« kritika. Isto napako, samo z nasprotnim predznakom, zagreši nekdo, ki sodeluje pri izdelovanju didaktičnega aparata za neučinkovit model jezikovnega pouka. Zato moram kar takoj povedati: mislim, da bi bilo treba že pri snovanju jezikovnega pouka – zlasti tu – težišče prenesti s teorije na prakso, s stroke na izkušene učitelje – seniorje, z »bakle učenosti« na »leščerbo modrosti«. Izkušnja zadnjih desetletij priča, da v praktičnih rečeh, kot je življenje, učiteljska in dijaška presoja prekašata strokovno oziroma znanstveno. Kolikor smo šolniki pripravljeni razumeti in sprejemati akademsko svobodo raziskovanja oziroma imanenco znanstvenega dela, moramo vendarle tudi kritično razmišljati in se, nenazadnje, vprašati, kdo bo komu infrastruktura in kaj to sploh pomeni.

Gimnazija deluje kot priprava na študij, tudi študij slovenščine, zato se od nje pričakuje strokovnost, in v tem pogledu so mogoče posamezni predmeti celo na zelo visoki ravni. Ker pa šola pripravlja vse dijake na vse študije, prihaja do težav – zdi se, da se sodobna gimnazija prej usmerja v proizvodnjo nekakšnega fahidiota na več področjih hkrati (kar je nemogoče in nesmiselno) kot pa razgledanega človeka (kar je težko, a smiselno tudi z vidika univerzitetnega šolanja – mar obstaja stroka, ki bi se branila razgledanih ljudi?). Med usodnimi nesrečami za učinkovitost pouka je ta, da gimnazija sledi trendu specializacije in se znanje različnih predmetov ne povezuje v omembe vredni meri. (To bi delno lahko rešila uskladitev urnikov za historične predmete, se pravi, da bi učenci denimo renesanso ob istem času obravnavali pri zgodovini, književnosti, glasbi, likovni umetnosti in filozofiji.) Slovenščina je povrhu med tistimi predmeti, ki jih najbolj bremenijo formalizmi, in izraz stanja je to, da se učenec, obložen z jezikoslovno terminologijo, slabo znajde pri pisanju nezahtevnih besedil (podobno kot je prav ta učenec lahko strokovno podkovan pri biologiji, ne da bi mogel prepoznati pet najpogostejših vrst dreves v gozdu, kjer se denimo sprehaja s psom). Dijaki se na splošno učijo za pozabo: ravno zaradi sorazmerno visoke strokovne ravni pouka, ki prinaša veliko terminološke zoprnije, izgubljajo pregled nad osnovami posameznih področij in hitro pozabljajo znanje tistih predmetov, ki se ne navezuje na njihov študij in zanje nima izrecne praktične ali sicerščnje vrednosti. Matura, ki se ji gimnazija podreja, preveč preverja kapacitete spomina v danem trenutku, zato ni vzgojna. Uvedba mature je sicer prinesla v šole več reda in z zunanjim preverjanjem celo več pravičnosti, vendar smo za to plačali visoko ceno: zdaj ljudi še bolj kot prej dresiramo v kratkoročnem pomnenju, namesto da bi jih navadili brati knjige leposlovne in stvarne vsebine ter v njih skušali vzbuditi trajno zanimanje za prave stvari, bodisi koristne ali lepe, najbolje oboje. V gimnazijah bi se lahko bolj posvetili splošni razgledanosti in, z veliko previdnosti, celo praktičnim rečem nekaterih področij, na fakultetah pa podaljšali študij za pripravljalno leto na začetku.[3] Kje se konča srednja in kje se začne visoka šola, je navsezadnje čisto formalna dilema; in v času, ko se šolanje daljša ter se znaten del univerzitetnega izobraževanja razrašča v proizvodnjo

3 Prim. propedevtikum, značilen za nekatere nemške univerze oz. njihove fakultete, med drugim za prevajalske inštitute.

zmerno pismenih doktorjev znanosti, bi bilo v takšnem posegu komaj kaj prevratniškega.[4]

Vprašanje infrastrukture iz druge smeri je ravno tako zamotano in se glasi: Koliko je slovenistika zares pripravljena prevzeti breme priprave študentov na poklic učitelja slovenščine? Po pokritosti študijskih področij bi bilo moč sklepati, da se temu poslanstvu fakulteta čuti vse manj zavezana, vendar utegne biti vakum, v katerem se bo znašel del slovenistike, če se bo trend nadaljeval, za sámo stroko vse prej kot blagodejen ... da o učiteljih ne govorimo: kvaliteta njihovega znanja je ključni člen izobraževalne verige, ki vnaprej zamejuje uspeh slehernega prizadevanja za napredek.

Razlogi za to, da jezikoslovna veda, ki je narekovala vsebino (in s tem v veliki meri že tudi metode) jezikovnega pouka, po eni strani ni zmogla zadostne samorefleksije in po drugi ni doživela kritične pozornosti, ki bi jo nedvomno zaslužila, so očitno ideološki; ob strani lahko pustimo vidik manj dotakljive »nacionalne vede« in lingvistike kot nasploh relativno mlade vede,[5] ki je navzven delovala ideološko, ker se je morala še potrjevati oziroma upravičevati – oboje je že bolj ali manj povozil čas. Drugače pa je z deskriptivnostjo, v njej vidim miselnost, ideologijo, ki bi jo bilo šele potrebno preseči. To utegne biti težko zaradi samih učiteljev, ki smo kot jezikoslovci izobraženi in vzgojeni v deskriptivno-normativnem duhu, zato se želim nekoliko pomuditi ob tem vprašanju.[6]

Slovnica, kot jo v ožjem smislu razumemo danes, je bila v zgodovini praviloma obenem opisna (deskriptivna) in predpisna (normativna), ker je največkrat služila učenju tujega oziroma drugega jezika (pri Rimljanih grščine, v srednjem veku latinščine), pozneje pa

4 Demokratizacijo izobraževanja je seveda treba podpreti, ker opravlja vlogo razsvetljevanja in razvija načelo enakih možnosti. Vendar večja vključenost v izobraževanje pomeni znižanje izobrazbene ravni celote šolajočih se ljudi in prinaša nove izzive: če bo razvoj še naprej potekal v isti smeri in s sedanjim tempom, se v bližnji prihodnosti lahko zgodi, da bo gimnazija postala podaljšana osnovna šola. Pri tem bodo zaradi znižanih standardov znanja največjo škodo utrpeli najbistrejši učenci, in to v življenjski dobi, ko je treba pri človeku izkoristiti miselno prožnost in sposobnost učenja ter mu privzgojiti delavnost.

5 Beseda lingvistika naj bi se prvič pojavila leta 1833 (Mounin 1985: 5) kot izpeljanka iz dosti starejšega lingvista, veda pa je doživela ideološki krst tako rekoč že pred rojstvom. Kot vemo, je jezikoslovju odločilno pobudo v drugi polovici 18. stol. prinesel angleški kolonializem: odkritje sanskrta je sprožilo primerjanje jezikov in odprlo nov pogled v njihovo preteklost. Misel o sorodnosti angleščine in kolonialnega jezika je bila s stališča evropocentrizma težko sprejemljiva; prišlo je do zanikanja obstoja sanskrta, nastala je celo teorija zarote, po kateri naj bi premeteni brahmani besedila v sanskrtu napisali po grških in rimskih predlogah, ki so jih nekako pretihotapili v Indijo. (Povzeto po: Južnič 1985: 30.) Na drug način je postal ideološko obremenjen véliki notranji vzgib lingvistike v dvajsetem stoletju, namreč Saussurjev strukturalizem (ob njem se ustavljamo, ker se pojma *opisno* in *strukturalno* precej prekrivata – »strukturalna« in »deskriptivna« slovnica naj bi pomenili približno isto (Lewandowski 1994: 215)): kdor je denimo v osemdesetih letih prejšnjega stoletja poslušal predavanja o jeziku na ljubljanski slovenistiki, je pogosto slišal Saussurjevo ime in sploh besedo strukturalizem v slavilnih tonih, kar je nenavadno glede na časovni zamik. V zvezi z ne/motiviranostjo jezikovnega znaka ni bilo dosti govora o Platonovem Kratilosu ter v zvezi s fonetiko in fonologijo ne o Paninijevi slovnici sanskrta (če se omejimo na najbolj očitna primera) – je razlog za to v preveliki predanosti sinhronemu pristopu?

6 O deskriptivnosti v jezikoslovju je pisal Dieter Horn; prevlado deskriptivnosti med drugim povezuje z dojemanjem reprezentativne funkcije (po Jakobsonu) kot temeljne v jeziku. Navajam samo dve načelni misli: »/.../ iz mitosa prevzeta ideja deskriptivnosti nas sicer mami s svojo preprostostjo, vendar ji po drugi strani manjka znanstvena razlagalna moč.« (Horn 1976: 205) »Omejenost na deskriptivnost se pogosto odene v znanstveno-teoretično formo /.../.« (Horn 1976: 206) O vlogi slovnice pri pouku materinščine je bolj težko kaj najti. Obravnaval jo je Bernhard Weisgerber, ki v preteklem času govori o slovenski sedanjosti: »Posledica statično-normativnega pojmovanja slovnice je nekritično vcepljanje jezikovnih vedenjskih vzorcev, s pomočjo katerih se zagotavlja zmožnost delovanja nekega veljavnega sistema – navsezadnje ne vzgoja, ampak dresura.« (Weisgerber 1982: 106) »Zavestno upoštevanje slovničnih pravil – še zmeraj prevladujoče pojmovanje učinkovanja slovnice na ravni *parole* – je na področju maternega jezika redka izjema.« (Weisgerber 1982: 111) »Dolgo se je verjelo, da je z učenjem in uporabo slovničnih pravil v šoli moč utemeljiti in zagotoviti pravilno

»usposabljanju« (poenotenju) in ohranjanju ljudskih jezikov. Paninijeva slovnica sanskrta iz petega oziroma četrtega stoletja pr. n. š. je sorodna srednjeveškim latinskim – šlo je za skrbno ohranjanje vedskega svetega jezika – in Bohoričeve *Zimske urice* izhajajo iz iste tradicije: ko se je reformirani Bog moral začeti učiti nacionalne jezike, je bilo treba dokazati, da ne zaostajajo za latinščino – da »imajo pravila« (Law 2003: 241). Kot vidimo, je nekdaj imela slovnica znotraj ideoloških okvirov, ki jih je določal čas, uporabno vrednost,[7] kakršne sodobnemu šolskemu opisu jezika ne moremo priznavati. Zakaj ne?

Če se nekdo v podrobnostih uči slovnice lastnega jezika, se uči nečesa, kar na neki ne zgolj intuitivni ravni že ve, saj je za učenje porabil vse dotedanje življenje, in to seveda občuti kot odvečno. Ko se učiš tujega jezika, pa njegov veliko bolj sežeti opis – didaktično slovnico – sprejemaš kot pravilo, s tem se deskripcija in norma prekrijeta. Tisto, kar zavestno dojemaš kot pravilo v maternem jeziku, je čisto nekaj drugega in je bolj specifično, vezano na drugačno rabo, največkrat pri pisanju, predvsem pa bolj arbitrarno, umetno, bliže socialnim normam nasploh, medtem ko so temeljne zakonitosti jezika bliže prirojeni jezikovni sposobnosti.[8] Eden od smiselnih ciljev jezikovne vzgoje bi bil ravno zavedanje o tej različnosti, ki se je nekako izgubila v šolski slovnici in v slovenski zavesti – torej zavedanje o relativnosti jezikovne norme, kritičnost do nje, zavestna sproščenost v jezikovnem vedenju.[9]

Ker smo pred zahtevno nalogo, kako na novo oblikovati jezikovni pouk, bi se rad ustavil pri tistem, kar je znotraj teoretično orientirane, deskriptivno-normativne šolske slovnice najbolj moteče. Na splošno je to preveč izdelan jezikovni opis/predpis, prinaša pa

– preveč klasifikacij, ki so preveč podrobne;[10]

rabo jezika; ta zmotna ocena je eden glavnih razlogov za nepriljubljenost in brezposledičnost takšnega pouka slovnice, ki je pri učencih in učiteljih ustvarila nezaupanje do celotnega področja refleksije o jeziku pri pouku. Na takšne predstave in vedenjske vzorce naletimo še danes (se pravi pred skoraj tridesetimi leti – op. avtorja), zlasti tam, kjer pouk obvladuje nereflektirano razumevanje norme /.../.« (Weisgerber 1982: 112) (Prevedel Marko Trobevšek.)

7 Opisovanje jezika naj bi postalo sebi zadosten cilj sredi 19. stoletja (Law 2003).

8 Posebej zanimiva veja norme je interpunkcija; kot vemo, jo je iz čisto funkcionalnih razlogov prinesla karolinška renesansa, Slovenci pa danes vejico že bolj uporabljamo zato, da zadostimo zapletenim pravilom, kot pa zato, da bi z njo nekaj povedali (se izognili nejasnostim ipd.).

9 Steven Pinker je s posrečeno parabolo pokazal, kaj se zgodi, če pomešamo položaja, o katerih govorim, če torej izenačimo deskripcijo in normo v maternem jeziku (kot je v bistvu v svojem zgodovinskem razvoju naredila slovnica): zamislil si je dokumentarec o živalih, v katerem glas takole komentira dogajanje: »Delfini ne opravljajo pravilno plavalnih gibov. /.../ Siničja gnezda so narobe spletena, pande držijo bambus v napačni šapi, pesem kita grbavca vsebuje več splošno razširjenih napak, opičji kriki pa so že stoletja v stanju kaosa in degeneracije.« (Pinker 1994: 370) Verjetno sta z nerazumevanjem narave norme povezana slovenska jezikovna netolerantnost, ki se kaže v prežanju na napake, omalovaževanju ipd. ter po drugi strani v nesproščenosti (če moramo kaj obesiti na oglasno desko, že iščemo lektorja – potem je težko razumeti, da Angleži na splošno shajajo brez njih). Komu se še ni zgodilo, da mu niso pregledanega rokopisa vrnili »vsega rdečega«, a brez komentarja vsebine? Josipa Vošnjaka je izučilo, ko je Levstiku dal v pregled »neko notico o koristi sadjarstva«: »Že drugi dan mi jo je vrnil. Pa bila je tako predelana in prečrtana, da od mojega besedila skoraj ni ostala nobena beseda. Pokazal sem Jurčiču list; oba sva se smejala, v popravljanje pa nisva dala Levstiku nobene reči več.« (Vošnjak 1982: 411) Pisalo se je leto 1873 in Levstik je imel za svojo zoprnijo še dobre razloge – motili so ga germanizmi, ker je želel, da bi časnikarji pisali za ljudstvo. A v priročniku, ki je izšel nekaj let pozneje in ki ga sicer krasi velika strogost, vendarle že najdemo opomin k zmernosti; avtor je razumel, da »se sploh ne more tirjati, da bi vsak, kdor kaj piše, na tanko vedel vsa slovniška pravila /.../.« (Praprotnik 1879: 1)

10 Klasifikacije so pogosto sporne, vendar se v šoli s takšnimi vprašanji ne bi smeli preveč ukvarjati. Naš cilj ni razvrščati, ampak pomagati učencem, da jim bo jezik dobro služil. V ponazorilo: smiselno je, da učenci pravilno sklanjajo besede, nesmiselno je, da se morajo učiti sklanjatvene vzorce in pri testih vanje uvrščati primere iz besedil. Premetavanje vzorcev, ki smo mu priča, kadar se spremeni učni načrt oziroma zamenja učbenik, je zgled prave numerološke znanosti, kakršne ne bi smeli spustiti čez prag šole.

– preveč definicij pojmov;
– jezikoslovni žargon.[11]

Če bi moral to na kratko ponazoriti s primerom, bi izbral obravnavo besedil v učbeniku za prvi letnik gimnazije (Bešter idr. 1999: 71–92), ki so po štirinajstih (14) bolj in manj jasnih merilih razvrščena v devetindvajset (29) skupin; razvrstitev za seboj potegne ustrezne definicije z razlagami in nekaj neologistične terminologije. Tega ne želim komentirati, iz dveh razlogov: prvič ni potrebno; drugič ne želim odpirati ran iz časa, ko sem se brez upa zmage skušal vse to naučiti, razumeti. (Povedati moram, da je zdaj, po desetih letih, zadevna razvrstitev v prenovljenem učbeniku bolj ali manj opuščena, vsa zgodba pa kaže, kako trdoživa je ideologija deskriptivnosti, kako je meje sodobnejših pristopov v jezikoslovju ne morejo zadržati.) Besediloslovje je relativno nova veja jezikoslovja in svojčas je vzbujalo veliko pričakovanje,[12] kot tudi pragmatika in mogoče že prej sociolingvistika – slutiti je bilo možnost, da bi v šoli presegli deskriptivni pristop. To se ni zgodilo, nasprotno: namesto da bi resno vzeli besedilo in se posvetili praktičnim rečem, smo se spet prepustili deliriju opisovanja, definiranja in razvrščanja, tistemu pač, kar se v premočrtnem šolskem dojemanju prekriva s teorijo. Tako mora učitelj še naprej svoj čas namenjati premišljevanju o vprašanjih, kot so: Kaj je jedro in kaj prilastek v zvezi »kozarec vode«, kaj je enogovorno in dvogovorno besedilo in celo kaj storiti, ko v medijih ne najdem besedila, ki bi ustrezalo opisu besedilne vrste v učbeniku – pogosto v nemajhnem strahu pred kakšnim zvedavim učencem.

Seveda je lahko reči, da se je treba posvetiti praktičnim rečem. Kaj pa to pomeni? Največ lahko naredimo pri pisanju; učenci morajo čim več pisati (spise in poprave) in učitelji čim več pregledovati njihove sestavke ter spremljati napredek. Pisanje je vaja v izražanju in urejanju misli: če je redno in če je učitelj dosleden, se po tej poti odpravijo še najpogostejše napake, npr. napačno sklanjanje (učenje sklanjatvenih vzorcev z izjemami ne pomaga, ker so preobsežni in ker nimajo konteksta). Učenci naj pišejo o tistem, kar jih zanima in zadeva; tako verjetno lažje obvladajo najpomembnejše: jasno izražanje misli, tekoč slog in pregledno zgradbo. Ker je klasika šolski mladini iz leta v leto težje dostopna, se vaje v takšnem pisanju lahko povezujejo z domačim branjem kvečjemu ob sodobnih delih; izbor mora biti privlačen za srednješolce in vsebinsko tehten. Kar zadeva govorjenje, trenutno ne moremo nič, ker se v tako velikih razredih ni moč dovolj posvetiti govornemu nastopanju. Na obeh področjih bi napredovali, če bi ju razširili na vse predmete – če bi od učencev povsod zahtevali nastopanje, oblikovanje stavkov in zastavljali t. i. esejska vprašanja. Seveda bodo težave z učitelji drugih predmetov, ki se ne čutijo sposobne ocenjevati jezik, a to je predsodek – tisto, kar je v jeziku zares moteče, lahko v veliki meri opazi kdorkoli.[13]

Ne nasprotujem podajanju teoretičnega znanja o jeziku, nasprotno, vendar bi moralo

11 Jezikoslovni žargon je v primerjavi z nesnago raznovrstnih humanističnih žargonov, ki se jih redko loti (kaj šele prime) jezikovna kritika, prav nedolžen, v principu pa ravno tako nevaren, ker – preveč razbohoten – ravno tako uporablja jezik za blokado komunikacije. (Žargon humanistične levice je v ameriškem političnem kontekstu konca tisočletja nazorno razgalil Christopher Lasch (Lasch 1996: 176-180).)

12 In ga še zmeraj, kot je – manj neučakano od mene – zapisal Stabej; v pričakovanju, da se bodo zaradi večjega poudarka na novih vejah jezikoslovja pri študiju »diplomanti laže zavedali vseh zapletenih razsežnosti jezika in sporazumevanja ter njune vpetosti v družbena dogajanja /.../.« (Stabej 2001: 28)

13 Ne verjamem v obravnavo besedilnih vrst, kakršno trenutno izvajamo. Moti me deskriptivistični (kot sploh izobraževalni) formalizem; menim, da bi morali v srednjih šolah razvijati višje oblike pisanja in govorjenja, bolj povezane z mišljenjem, skratka jezikovno sposobnost, katere domet bo bolj prožnost kot upoštevanje obrazcev. Seveda bo jezikovno vzgojen človek, kadar bo moral napisati denimo prošnjo, vedel, da za to obstajajo priročniki.

biti osmišljeno.[14] Namen slovnice materinščine je najbrž v tem, da sploh omogoča govorjenje o jeziku, to pa ne gre, če ni preprosta. Takšna slovnica bi morala biti primerjalna, če bi želeli doseči še nek abstraktnejši cilj – okvirno zavestno predstavo o ustroju slovenščine; to bi šlo najlažje ob primerjavi s tujim jezikom in angleščina je zaradi razlik za ta namen nadvse pripravna. Sámega iz sebe je jezik težje opisati, podobno kot je nekomu, ki ne pozna preteklosti, težko zaznati novosti, in takšen pristop bi verjetno sam po sebi ustrezno zamejil terminologijo.

Za konec bi rad preprečil nek nesporazum in se posvetil še enemu od številnih zamolčanih zadržkov do lastnih stališč: nisem za to, da se učenje in trud razideta, in dobro šolo si predstavljam vse prej kot »bolonjsko«.[15] Učenci se morajo navajati na delo, disciplino in odgovornost, celo na prenašanje dolgčasa in krivic – vse to od njih zahteva življenje. Zavedam se tudi, da je v danih okoliščinah prenekatera dobra zamisel obsojena na propad, a ne bi smeli pozabiti, da imamo (učenci, učitelji, strokovnjaki ... ljudje) nekaj skupnega – delati želimo smiselne stvari. To bi moral šolski daj–dam ponuditi učencem v zameno za vse, kar od njih zahteva.

Literatura

BEŠTER, Marja idr., 1999: *Na pragu besedila, učbenik za slovenski jezik v 1. letniku gimnazij, strokovnih in tehniških šol*. Ljubljana: Založba Rokus.

HORN, Dieter, 1976: Die Idee der Deskriptivität – Mythos oder Wissenschaft? V: *Methodologie der Sprachwissenschaft*. Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag.

JUŽNIČ, Stane, 1984: *Lingvistična antropologija*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

KOVAČ, Miha, 2009: *Od katedrale do palačinke. Tisk, branje in znanje v digitalni družbi*. Ljubljana: Študentska založba.

KRIŽAJ ORTAR, Martina, 2001: Sodobni jezikovni pouk – pouk jezika ali pouk o jeziku? Mesto slovnice v novih učnih načrtih. V: *Materni jezik na pragu 21. stoletja*. Ljubljana: ZRS.

LASCH, Christopher, 1979: *Culture of Narcissism*. New York, London: W. W. Norton & Company.

LASCH, Christopher, 1994: *Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*. New York, London: W. W. Norton & Company.

LAW, Vivien, 2003: *The History of Linguistics in Europe From Plato to 1600*. Cambridge: Cambridge University Press.

LEWANDOWSKI, Theodor, 1994: *Linguistisches Wörterbuch* (6. izdaja). Heidelberg, Wiesbaden: Quelle & Meyer Verlag.

MONROE, Paul, 2003: *A Brief Course in the History of Education*. Honolulu: University Press of the Pacific. (Ponatis izdaje iz 1917).

MOUNIN, Georges, 1985: *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle*. Pariz: Presses Universitaires de France.

PINKER, Steven, 1994: *The Language Instinct, The New Science of Language and Mind*. London: Penguin Books.

PRAPROTNIK, Andrej, 1879: *Slovenski spisovnik, svetovalec v vseh pisarskih opravilih*. Celovec: Mohorjeva družba.

STABEJ, Marko, 2001: Spod materinega krila v lastne hlače (materni jezik, državni jezik – med intimnim in javnim). V: *Materni jezik na pragu 21. stoletja*. Ljubljana: ZRS (25–30).

VODNIK, Valentin, 1811: *Pismenost ali gramatika za perve šole*. Ljubljana: Natisnil Leopold Eger.

VOŠNJAK, Josip, 1982: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.

WEISGERBER, Bernhard, 1982: Über die Rolle der Grammatik beim Erwerb von Muttersprache und Fremdsprache. V: *Grammatikunterricht, Beiträge zur Linguistik und Didaktik des Fremdsprachenunterrichts*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

14 Teoretično védenje, ki ima majhno uporabno vrednost, bogati pa mišljenje, bi lahko pri pouku samostojno obravnavali. Po mojih izkušnjah je s primernim pristopom v gimnazijcih še moč vzbuditi zanimanje za Saussurja, Jakobsona, Austina .... A teorija je kapriciozna in od nje si ne moremo samoumevno obetati praktičnih koristi: ne bi ji smeli samodejno podrejati pouka in ga prežemati s teorijami, ki se v nekem trenutku zdijo relevantne. Vsebino šolskih ur je treba določiti po zdravi pameti (ki v načrtovanju pouka že dolgo doživlja poraz za porazom), teorija pa naj služi kot korektiv.

15 Razloge za to – o katerih se vse bolj strinjamo – je za ameriške razmere opisal Christopher Lasch (Lasch 1979, 1994), z bolonjsko reformo pa jih povezuje Miha Kovač (Kovač 2009: 130).

SLOVENSKI PREVODOSLOVNI KORPUS

Špela Vintar
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'25=005:81'322.4

Prispevek podaja pregled zanimivih tujih raziskovalnih izsledkov s področja korpusnega prevodoslovja, nato pa predstavi hipoteze o pričakovanih lastnostih prevedene slovenščine, ki smo jih oblikovali bodisi na podlagi dosedanjih raziskav bodisi še nepreverjenih slutenj o razširjenih prevajalskih strategijah v našem prostoru. Nazadnje predstavljamo Slovenski PrevOdoslOvni Korpus (SPOOK), projekt gradnje petjezičnega vzporedno-primerljivega korpusa izvirnih in prevedenih besedil, ki bo podlaga za preverjanje teh hipotez.

korpusno prevodoslovje, prevodoslovni korpus, zgodovina prevajanja, prevedeni jezik, prevodne univerzalije

The paper gives an overview of interesting research findings in the field of corpus-based translation studies and then presents some initial hypotheses about the expected characteristics of translated Slovene. A resource that shall facilitate new findings is the Slovene Translation Corpus (SPOOK), a project to construct a multilingual cross-comparable corpus of original and translated texts.

corpus-based Translation Studies, translational corpus, history of translation, translated language, translation universals

1 Uvod

V zadnjih dveh desetletjih se prevodoslovne raziskave v svetu zavestno odmikajo od tradicionalnega pojmovanja idealnega prevoda v smislu iskanja ekvivalence na različnih ravneh in se namesto tega osredinjajo na ciljno (besedilno in pragmajezikoslovno) kulturo kot odločilni dejavnik pri nastanku prevoda (Toury 1995, Baker 1993). Pri tem stopajo v ospredje korpusne metode prevodoslovne analize, ki omogočajo preverjanje hipotez na velikih večjezičnih zbirkah besedil.

Korpusno prevodoslovje izhaja iz prepleta dveh disciplin, korpusnega jezikoslovja in prevodoslovja, pri čemer se pri slednje naslanja predvsem na opisno prevodoslovje, kot ga je s svojim prelomnim delom osnoval Toury (1995). Gre za metodološko in teoretično drugačen pristop k raziskovanju prevajanja, saj – kot pojasnjuje Baker (1995, 1996) – se pri korpusnem prevodoslovju v ospredje postavi prevodno besedilo kot besedilno zvrst in kot neodvisen predmet raziskovanja. S tem je bil ustvarjen zavestni odmik od jezikoslovno-komunikativnih pristopov, še posebej pa od pristopov, usmerjenih v pojem ekvivalence, saj se korpusno prevodoslovje z izvirniki ter kognitivnimi prevajalskimi procesi ukvarja kvečjemu posredno, pri interpretaciji dejstev, pridobljenih iz korpusnih podatkov.

Predmet raziskovanja so postali torej prevodi, pri čemer je bila izhodiščna hipoteza, da se prevedeni jezik po določenih lastnostih razlikuje od izvirnega. Pri tem naj kakovost prevoda ne bi igrala bistvene vloge, saj naj bi se omenjene lastnosti kazale tudi v dobrih prevodih, prav tako naj bi se tako imenovane univerzalne lastnosti prevodov kazale v vseh ciljnih jezikih, bolj ali manj neodvisno od jezika izvirnika.

Baker (1996) tako definira naslednje prevodne univerzalije:

– eksplicitacija (*explicitation*), kjer gre za vnos dodatnih informacij v ciljno besedilo; večjo redundantnost; premike v kohezivnosti,

– razdvoumljanje in poenostavljanje (*disambiguation and simplification*),

– normalizacija (*normalisation/conservatism*), kar je težnja po pretiravanju značilnosti ciljnega jezika in uklanjanje njegovim tipičnim vzorcem,

– zglajevanje (*levelling out*), kjer se v prevodu izbira srednjo pot med dvema skrajnostma in se kaže konvergenca k sredini,

– presevanje (*shining-through*), v prevodih je opaziti interferenco jezika izvirnika.

Pri tem je pomembno pojasnilo, da se našteti pojavi lahko kažejo na različnih jezikoslovnih ravneh, od leksikalne do besedilne in celo medbesedilne.

Približno v istem času se je na Univerzi v Manchestru, v raziskovalni skupini pod vodstvom Mone Baker, začel oblikovati tudi prvi prevodoslovni korpus za te namene (TEC – Translated English Corpus), ki je načrtno zbiral vzorce prevodov iz različnih jezikov v angleščino, poleg tega pa je vseboval tudi komponento izvirne angleščine, vzete iz korpusa BNC. Korpus TEC je še danes prosto dostopen za spletno pregledovanje in predstavlja dragocen vir za preučevanje prevodnih pojavov v angleško govorečem svetu.

Odtlej je bilo po svetu izvedenih že precej raziskav na različnih jezikih in korpusih, ki so poskušale najti dokaze za zgornje hipoteze. Olohan in Baker (2000) sta s pomočjo analize pogostosti veznika *that* v prevedenih angleških besedilih našli dokaze za podzavestno ekspliciranje, podoben pojav so na prevedeni nemščini opazovali tudi Hansen idr. (2006) in s pomočjo podrobne skladenjske analize prav tako našli dokaze za ekspliciranje.

Druga veja korpusnih prevodoslovcev se je usmerila v preučevanje elementov, ki so v jeziku redki, se pravi tistih korpusnih elementov, ki se pojavijo le enkrat in jih imenujemo tudi *hapax legomena*. Kenny (2000, 2001) je skušala prek enopojavnic raziskovati ustvarjalnost v izvirniku in prevodu ter dokazati hipotezi normalizacije in zglajevanja. Njena predpostavka je bila, da se ustvarjalnost na leksikalni ravni kaže prav pri redkih besedah ter da se pri prevajanju ustvarjalne leksikalne rešitve podzavestno zamenjujejo z bolj ustaljenimi. Čeprav je temu eksperimentu posvetila celo knjigo, je iz njenih rezultatov razvidno, da je ustvarjalnost vendarle prekompleksen pojem, da bi ga bilo mogoče zanesljivo meriti zgolj s pogostostmi posameznih leksikalnih enot. Kljub temu so po sorodnih metodah posegli tudi raziskovalci drugih jezikov, npr. Stewart (2000) s svojimi študijami italijanščine in Mauranen (2000) za finščino.

Omeniti velja še dve študiji, ki se ukvarjata s sistematičnimi primerjavami pogostosti, in sicer se Olohan (2003) posveti rabi skrajšanih oblik predvsem pomožnih glagolov in zaimkov v angleščini (npr. is not/isn't, they are/they're itn.). Ker se skrajšane oblike navadno rabijo v nižjih registrih, se pravi manj formalnih besedilnih vrstah kot razvezane oblike, je bila njena izhodiščna hipoteza, da bodo prevedena besedila vsebovala manj skrajšanih oblik kot izvirna, in sicer predvsem zaradi učinka normalizacije oziroma standardizacije, ki jo podzavestno izvajajo prevajalci. Čeprav ta hipoteza ni bila v celoti potrjena, pa se v analiziranem vzorcu vendarle pokaže takšna težnja. Eskola (2004) se je pri svoji raziskavi osredotočila na netipične pogostosti določenih slovničnih oblik v prevedenih in izvirnih finskih besedilih ter dokazala pomembne razlike, res pa je, da ostaja njena interpretacija opaženih pojavov nedorečena v smislu poglobljene kvalitativne analize razlik.

Na splošno iz pregleda relevantne znanstvene literature s področja korpusnega prevodoslovja izhaja nekaj pomembnih zaključkov:

– korpusne metode se v svetu že več kot desetletje uporabljajo za preučevanje lastnosti

prevodov in za pridobivanje dragocenih podatkov, ki nudijo vpogled v doslej neraziskane, pretežno podzavestne prevajalske procese,

– razvoj korpusnega prevodoslovja je po svetu sprožil pospešeno gradnjo dvo- in večjezičnih prevodoslovnih korpusov, ki predstavljajo neprecenljiv jezikovni vir za prevodoslovne in jezikoslovne raziskave v širšem smislu,

– spoznanja o prevodih odpirajo nova vprašanja o izvirnem jeziku oziroma o jeziku nasploh,

– kljub obsežnemu raziskovalnemu opusu navedenih in drugih avtorjev ostajajo številna vprašanja še povsem neraziskana, denimo kvantitativna korpusna primerjava prevodov v materni in nematerni jezik, primerjava pojavnosti omenjenih prevodnih univerzalij v različnih besedilnih vrstah, žanrih in registrih, kako se ugotovitve korpusnega prevodoslovja navezujejo na prevodne norme in druge kulturno specifične dejavnike,

– v slovenskem prostoru tovrstnih raziskav še ni bilo, čeprav bi bile glede na specifike našega jezikovnega prostora ter na razširjenost prevedenih besedil pričakovane in nujne.

Iz zgornjih raziskovalnih izhodišč izhaja motivacija za raziskovalni projekt Slovensko prevodoslovje – viri in raziskave,[1] ki poteka od maja 2009 in v okviru katerega naj bi bila omenjena vrzel zapolnjena.

2 Slovensko korpusno prevodoslovje

2.1 Raziskovalna izhodišča

Naša začetna hipoteza je, da je prevedena slovenščina v resnici drugačna od slovenščine, ki se pojavlja v izvirnikih. Ta hipoteza ne temelji le na rezultatih raziskav za druge jezike, temveč je tesno povezana z družbenimi, kulturnimi in zgodovinskimi vidiki prevajanja v slovenščino in iz nje. Čeprav je prevajanje tako razširjena in družbeno sprejeta dejavnost, ki je vse od srednjega veka odločilno vplivala na razvoj slovenščine (Kocijančič Pokorn 2008a, Prunč 2009), pa je status prevoda tradicionalno neenakopraven; delno tudi zaradi zelo razširjene dvo- in večjezičnosti med bolje izobraženim prebivalstvom. Že v 19. stoletju je bilo med slovenskimi literati splošno uveljavljeno prepričanje, da imajo lahko umetniško vrednost zgolj izvirniki, medtem ko prevodi – še posebej iz nemščine – kontaminirajo jezik in ogrožajo slovensko narodno identiteto (Hladnik 1992).

> Na področju prevajanja je slovenska kultura do te mere ponotranjila diglotični model, v katerem je nemščini pripadala višja, slovenščini pa nižja funkcija, da ga je postavila tudi kot normo lastne prevajalske produkcije. V slovenščino naj bi se v 19. stoletju prevajale samo nižje zvrsti književnosti in praktični priročniki, namenjeni preprostemu enojezičnemu bralcu. (Prunč 2009)

Prepričani smo, da pri prevajanju v slovenščino ostaja močna tradicija samocenzure, ki izvira primarno iz zgodovinsko nestabilnega statusa slovenščine in jezikovne norme ter posledično pretirano zaščitniškega odnosa slovenskega jezikoslovja, ki je branilo »jezikovno čistost« in svarilo pred tujimi vplivi, sprva nemškimi, nato srbohrvaškimi in nazadnje angleškimi.

Poseben pečat v zgodovini slovenskega prevajalstva nosijo prevodi iz obdobja socializma, ko se je še posebej v nekaterih žanrih (npr. otroški in mladinski literaturi) izvajala stroga politično motivirana cenzura, ki je povsem sprevračala izvirna sporočila, izločala vsakršne omembe religije in z izkrivljenimi prevodi širila svoje politične vrednote med mladostniki (glej Kocijančič Pokorn 2005; 2008b). Z današnjega vidika, ko je v prevajalski praksi in laični recepciji prevladujoča doktrina ekvivalenca, so tako grobi posegi v izvirnik in avtorjevo intenco, kot jih Kocijančič Pokorn opisuje na primeru mladinske uspešnice Heidi, skoraj nepredstavljivi.

1 http://lojze.lugos.si/spook.

Kulturnopolitična zgodovina Slovencev ni vplivala le na razvoj slovenščine, ampak je na specifičen način sooblikovala tudi nizko jezikovno samopodobo. Že tako kompleksna slovnica je dodatno zapletena zaradi slabih jezikovnih priročnikov in slovničnega totalitarizma. Prevajalci, ki z jezikom delajo poklicno, bi morali biti prepričani vsaj o svoji kompetenci v maternem jeziku, pa niso in zato jezika morda ne uporabljajo suvereno.

Pri prevajanju se poleg tega tudi izkušeni prevajalec občasno pusti zavesti izhodiščni strukturi, čemur pravimo interferenca ali presevanje in kar ima za posledico netipično ciljno strukturo. Po drugi strani je položaj v Sloveniji specifičen, saj je prevajanja v slovenščino danes razmeroma veliko, prav tako, kot ga je bilo veliko tudi v preteklosti. Po nekaterih ocenah je posledično približno tretjina pisnih besedil v slovenščini prevedenih; prevodi so torej zelo pogosti, kar je precej drugače kot denimo v angleščini. Vsi rojeni govorci slovenščine so torej izpostavljeni velikim količinam prevedene slovenščine, kar pomeni, da je razmeroma težko potegniti jasno razmejitev med tvorjenjem izvirnih in prevedenih besedil.

Iz teh domnev smo oblikovali hipotezo o specifičnih lastnostih prevedene slovenščine, izbrana raziskovalna metodologija za njihovo preverjanje pa je kvantitativna oziroma korpusna. Naša hipoteza je torej, da bomo v prevodih v slovenščino našli dokaze o presevanju, normalizaciji, simplifikaciji in uravnavanju, s pomočjo korpusnih dokazov in nadaljnjih raziskav pa bomo skušali omenjene pojave tudi pojasniti.

2.2 Dosedanje raziskave in korpusi

Ko govorimo o dosedanjih raziskavah, moramo morda najprej pojasniti, da skoraj vsako raziskovalno ukvarjanje s prevodi vključuje nabor določenega gradiva, in to gradivo marsikdo poimenuje korpus. V kontekstu korpusnega jezikoslovja, na katerega se, kar se tiče instrumentarija, korpusno prevodoslovje še kako navezuje, je to poimenovanje upravičeno le, če zbirka besedil ustreza nekaterim temeljnim kriterijem in če so raziskovalne metode korpusne oziroma če se za dokazovanje hipoteze uporabljajo kvantitativna in/ali statistična opažanja, pridobljena iz avtentičnega korpusnega gradiva.

Slovenščina je s korpusi načeloma dobro opremljena (Vintar 2008a), poleg referenčnega korpusa je na voljo tudi precej specializiranih in večjezičnih korpusov, ki so v pomoč predvsem prevajalcem, za prevodoslovne študije pa so manj primerni, saj večinoma (npr. korpusi Ijs-Elan, Trans, Evrokorpus) ne vsebujejo informacije o smeri prevoda.

Izjemno pomemben vir za zgodovinsko prevodoslovje je bil ustvarjen v okviru raziskovalnega projekta pod vodstvom prof. Ericha Prunča, ki ga je sofinancirala avstrijska vlada (FWF P17465) in katerega rezultat je digitalna knjižnica in korpus TraDok. Gre za najpopolnejšo bibliografijo prevodov iz nemščine v slovenščino ali hrvaščino v časovnem obdobju 1848–1919 ter za kumulativni korpus prevodov v slovenščino, ki smo jih v okviru projekta digitalizirali, ročno popravili, lematizirali, oblikoskladenjsko označili ter pretvorili v enotni zapis TEI (Erjavec 2007). Korpus še ni dokončan in žal ni opremljen s spletnim iskalnikom, kljub temu pa nekatere raziskave že izkoriščajo njegov izjemni potencial (Lipavic Oštir 2007, Vintar 2008b).

Korpusno-prevodoslovnih raziskav, ki bi se ukvarjale s sodobnim jezikom, je bistveno manj, saj zanje tudi ni vzpostavljene infrastrukture. Zanimiv vpogled v postopek eksplicitacije pri prevajanju kulturnih realij, konkretno slovenskih narodnih jedi, podaja Šumrada (2009). Avtorica na podlagi minikorpusa slovenskih jedilnih listov ter njihovih prevodov v angleščino in francoščino pokaže neenotnost in nesamozavest pri prevajanju imen slovenskih jedi v ta dva jezika, kar negativno vpliva na gastronomsko identiteto Slovenije. Njena študija ni neposredno relevantna za pričujoči

okvir, ker se ne ukvarja s prevodi v slovenščino, ampak iz nje, in ker večinoma uporablja kvalitativni način analize, vseeno pa predstavlja eno redkih sodobnih študij prevodnih univerzalij, konkretno eksplicitacije.

Številne druge raziskave se prav tako s pomočjo korpusa lotevajo analize prevedenih besedil, vendar ostajajo glede instrumentarija in argumentacije pretežno v polju kontrastivnih raziskav (npr. Mikolič 2005). V času pisanja prispevka je v teku več doktorskih raziskav, ki so metodološko korpusno zasnovane.

3 Slovenski prevodoslovni korpus

Raziskovalna vprašanja, ki jih je korpusno prevodoslovje načelno in redko dokončno razrešilo drugod, želimo naposled postaviti tudi za slovenske prevode. Temeljni vir za tekoče in prihodnje raziskave bo Slovenski prevodoslovni korpus (SPOOK), ki naj bi po svoji zgradbi omogočal medjezikovno primerjavo prevodnih pojavov pri prevajanju v slovenščino. Ciljni korpus bo obsegal pet jezikov, in sicer štiri jezike izvirnikov (angleščina, nemščina, francoščina, italijanščina) in prevode iz teh jezikov v slovenščino, zaradi primerjave prevedenega in izvirnega jezika pa bo korpus vseboval še tretji del, in sicer korpus izvirnih besedil v slovenščini. Tripartitno strukturo korpusa kaže Slika 1.

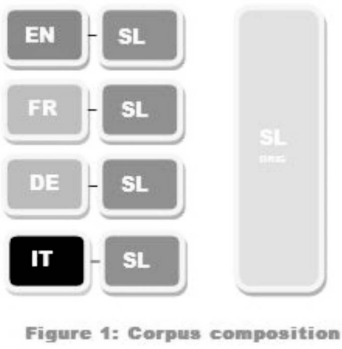

Slika 1: Zgradba korpusa.

Sorodno tridelno strukturo ima tudi korpus projekta CroCo[2] (Hansen idr. 2006), ki je namenjen prevodoslovnim raziskavam nemščine, vendar s pomembno razliko, da vsebuje le nemške prevode iz angleščine in obratno. Projekt CroCo je oblikoval tudi smernice za metabesedilne podatke v korpusu, ki temeljijo na standardu TEI; na podlagi teh smernic bodo oblikovane tudi glave besedil v korpusu SPOOK.

Pri zasnovi korpusa je pomembno upoštevati nekaj ključnih vidikov:

– Primerljivost vzporednih delov. Vsi štirje vzporedni deli morajo biti med seboj čim bolj primerljivi, sicer ne bo mogoče primerjati prevodnih pojavov med posameznimi jezikovnimi pari. V praksi to pomeni, da želimo v korpus vključevati le takšne besedilne vrste in žanre, ki se redno prevajajo iz vseh štirih jezikov v slovenščino.

– Primerljivost prevedenega in izvirnega dela. Obe slovenski tretjini korpusa naj bi bili sestavljeni čim bolj podobno.

– Sodobnost. Zanimajo nas prevodni pojavi danes, s čimer mislimo na obdobje zadnjih desetih let.

– Velikost. Čeprav je vsakomur jasno, da je korpus uporaben le, če je velik, bo pri tako kompleksni strukturi pravšnjo velikost težko zagotavljati.

Preliminarna raziskava prevodne dejavnosti iz izbranih štirih jezikov v slovenščino je pokazala, da je edina besedilna zvrst, ki v celoti ustreza zahtevam prve točke, leposlovje, zato bo korpus predvidoma vseboval najmanj 50 odstotkov sodobnih leposlovnih del v vsakem segmentu. Ta odločitev ima svoje dobre in slabe strani. Med prvimi je občutek, da so leposlovni prevodi »tisti pravi prevodi«, pri katerih dajo prevajalci vse od sebe in pri katerih bodo tudi morebitne razlike prišle najbolj do izraza. Po drugi strani pa leposlovje ni reprezentativna

2 http://fr46.uni-saarland.de/croco/index.html.

zvrst za prevodno dejavnost v celoti, saj se večina prevajanja dogaja na drugih področjih; razen tega utegnejo biti individualni slogi posameznih avtorjev ali prevajalcev tako izraziti, da lahko popačijo kvantitativne meritve.

Drugih 50 odstotkov bo predvidoma sestavljenih iz neleposlovnih knjižnih besedil, publicističnih besedil in tehničnih besedil. Za vse jezikovne pare in besedilne skupine smo za zdaj identificirali potencialne vire, kot vsak korpusni projekt pa bo tudi ta močno odvisen od iznajdljivosti ter vztrajnosti zbiralcev na eni in kooperativnosti besedilodajalcev na drugi strani.

Vsa korpusna besedila bodo oblikoskladenjsko označena in lematizirana. Označevanje in lematizacijo slovenskega dela korpusa bodo opravljali projektni partnerji na Institutu Jožef Stefan z označevalnikom ToTaLe (Erjavec idr. 2005), za označevanje in lematizacijo drugih jezikov pa si bomo pomagali z nekaterimi prosto dostopnimi jezikovnimi orodji. Vsi štirje vzporedni podkorpusi bodo stavčno poravnani.

Posamezni deli slovenskega prevodoslovnega korpusa SPOOK so v takšni ali drugačni obliki že zbrani in jih je treba le poenotiti ali jezikovnotehnološko obdelati, ti postopki so deloma že v teku. Za nekatere jezikovne pare, npr. nemško-slovenski, pa je treba začeti skoraj z ničle, pri čemer v gradnjo korpusa dejavno vključujemo tudi študente Oddelka za prevajalstvo Filozofske fakultete UL.

S projektom Slovensko prevodoslovje – viri in raziskave, ki se bo zaključil konec leta 2012, bo prevodoslovni in jezikoslovni stroki ponujen obsežen in bogato označen jezikovni vir, s katerim bo mogoče poiskati kvantitativno podprte odgovore na vprašanja, ali se prevedeni jezik razlikuje od neprevedenega, na katerih ravneh in v katerih elementih ter zakaj.

4 Sklep

S preglednim orisom korpusnega prevodoslovja in njegovih zametkov pri nas smo podali utemeljitev za nadaljnje raziskave s tega področja. Z novimi uvidi v prevajalstvo pa se pojavlja tudi potreba po novih metodologijah, saj so obstoječe korpusne tehnike, v veliki meri podedovane od korpusnega jezikoslovja, nezadovoljive za kvantifikacijo kompleksnih pojavov, s katerimi imamo opravka v prevodoslovju. Čeprav za korpusno raziskovanje eksplicitacije, normalizacije in presevanja na nadstavčni ravni zagotovo še dolgo ne bomo imeli računalniških orodij, pa bo z globljimi in večnivojskimi načini označevanja, ki vključujejo tudi skladenjsko in semantično analizo, mogoče po korpusih poizvedovati bistveno učinkoviteje.

Literatura in viri

BAKER, Mona, 1995: Corpora in Translation Studies: An Overview and some suggestions for future research. *Target* 7:2. 223–243.

BAKER, Mona, 1996: Corpus-based Translation Studies: The challenges that lie ahead. *Terminology, LSP and translation: Studies in language engineering, in honour of Juan C. Sager*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 175–186.

ERJAVEC, Tomaž; IGNAT, Camelia, POULIQUEN, Bruno, STEINBERGER, Ralf, 2005: Massive multi-lingual corpus compilation: Acquis Communautaire and totale. *Proceedings of the 2nd Language & Technology Conference*, april, 21.–23. 2005. Poznan. 32–36.

ERJAVEC, Tomaž, 2007: Architecture for Editing Complex Digital Documents. *InFuture 2007, Digital Information and Heritage*. Zagreb: Dept. of Information Science. 105–114.

ESKOLA, Sari, 2004: Untypical frequencies in translated language: A corpus-based study on a literary corpus of translated and non-translated Finnish. Mauranen, Anna, Kujamäki, Pekka (ur.): *Translation Universals: Do they exist?* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

HANSEN SCHIRRA, Silvia, NEUMANN, Stella, STEINER, Erich, 2006: Cohesion and explicitation in an English-German translation corpus. *Proceedings of the SPRIK conference*. Oslo. 45–50.

HLADNIK, Miran, 1992: Vloga prevoda v slovensko-nemški literarni tekmi. Hladnik, Miran, Počaj-Rus, Darinka (ur.) *XXVIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

KENNY, Dorothy, 2000: Lexical Hide and Seek: looking for Creativity in a Parallel Corpus. Olohan, Maeve (ur.): *Intercultural faultlines: research models in translation studies*. Manchester: St. Jerome. 93–104.

KENNY, Dorothy, 2001: *Lexis and creativity in translation*. Manchester: St. Jerome.

KOCIJANČIČ-POKORN, Nike, 2005: Ste brali Heidi? Primer (post)socialistične cenzure prevodov. Kocijančič-Pokorn, Nike idr. (ur.): *Beyond equivalence, (Graz translation studies, 9)*. Gradec: Institut für Theoretische und Angewandte Translationswissenschaft. 57–72.

KOCIJANČIČ-POKORN, Nike, 2008a: Translation and TS research in a culture using a language of limited diffusion: the case of Slovenia. *Journal of specialised translation*, julij 2008/10: <http://www.jotrans.org/issue10/art_pokorn.php.>.

KOCIJANČIČ-POKORN, Nike, 2008b: (Post)communist censorship in translation – religion as a taboo. Kralova, Jana, Jettmarova, Zuzana (ur.) *Tradition versus modernity: from the classic period of the Prague school to translation studies at the beginning of the 21st century*, (Opera Facultatis philosophicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. 7). Praga: Karlova univerza v Pragi, Filozofska fakulteta. 175–185.

LIPAVIC OŠTIR, Alja, 2007: Die Reblaus – Trtna uš (1881): prevod v družbenem, socialnem in gospodarskem kontekstu. *Slovenski prevodi nemških besedil v obdobju 1848–1918*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za prevodoslovje. 7–8.

MAURANEN, Anna, 2000: Strange Strings in Translated Language: A Study on Corpora. Olohan, M. (ur.): *Intercultural faultlines: research models in translation studies*. Manchester: St. Jerome. 119–142.

MIKOLIČ, Tamara, 2005: Smernice o izbiranju med italijanskima perfektoma ali kaj je dobro vedeti o vlogi perfektov v proznih besedilih. Kocijančič-Pokorn, Nike idr. (ur.): *Beyond equivalence, (Graz translation studies, 9)*. Gradec: Institut für Theoretische und Angewandte Translationswissenschaft. 107–119.

OLOHAN, Maeve, BAKER, Mona, 2000: Reporting that in translated English: Evidence for subconscious processes of explicitation? *Across languages and cultures* 1/2. 141–158.

OLOHAN, Maeve, 2003: How frequent are the contractions? A study of contracted forms in the Translational English Corpus. *Target* 15/1. 59–89.

PRUNČ, Erich, 2005: Hypothesen zum Gattungsprofil deutsch-slowenischer Übersetzungen im Zeitraum 1848–1918. Kocijančič Pokorn, Nike idr. (ur.) *Beyond Equivalence*. Gradec: Institut fuer Theoretische und Angewandte Translationswissenschaft. 19–38.

PRUNČ, Erich, 2009: Veliki čudež malega jezika. *Jezik in slovstvo* 54/1. 5–12.

STEWART, Dominic, 2000: Conventionality, Creativity and Translated Text. The Implications of Electronic Corpora in Translation. Olohan, M. (ur.): *Intercultural faultlines: research models in translation studies*. Manchester: St. Jerome. 73–92.

ŠUMRADA, Simona, 2009: Eksplicitnost pri prevajanju slovenskih narodnih jedi. *Jezik in slovstvo*, 54/2. 81–99.

TOURY, Gideon, 1995: *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins.

VINTAR, Špela, 2008a: Corpora in Translation: A Slovene Perspective. *Journal of specialised translation* 2008/10: <http://www.jostrans.org/issue10/art_vintar.php.>.

VINTAR, Špela, 2008b: Scientific Transfer through Translation: A Corpus-Based Study of Terminological Strategies in the Times of Franz Joseph of Austria. *Journal of Translation Studies* 11/1. 75–88.

ZANETTIN, Federico, 2000: Parallel Corpora in Translation Studies – Issues in Corpus Design and Analysis. Olohan, M. (ur.): *Intercultural faultlines: research models in translation studies*. Manchester: St. Jerome. 105–118.

LEKTORIRANJE IN ODGOVORNOST

Primož Vitez
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 81'25:81'26:81'271.16

Prispevek odpira temeljna vprašanja opredelitve jezikovnega poseganja v obstoječa pisna besedila. Primerja postopke branja, prevajanja in lektoriranja. Ker gre (posebej v primeru lektoriranja) za zelo konkretno spreminjanje izvirnih tekstov, ki imajo svojega avtorja, se tu ostro zastavlja problem odgovornosti, ki jo nosi izvajalec lektorskega jezikovnega dejanja. Komu ali čemu je dejansko zavezan? Jeziku, normi, smislu besedila, avtorstvu ali morda samemu sebi?

lektoriranje, jezikovna norma, prevajanje, odgovornost, jezikovno dejanje

The paper deals with the fundamental issues relating to linguistic interventions into written texts. It compares the process of reading, translating and language revision or proof-reading. Since the language activity in question consists of changing original texts (written by an author), it seems particularly relevant to think about the responsibility of the professional language reviser. To whom or to what is he or she essentially responsible: the language, norms, the sense of the text, the author – or perhaps him/herself?

language revision, linguistic norm, translating, responsibility, language activity

> Tega, kar vam imam tu povedati, ni težko razumeti, niti ni vse skupaj preveč sporno. Edino, kar bi rad, da temu razmišljanju priznate, je to, da je stvar vsaj do neke mere resnična. Pojav, o katerem se bomo pogovarjali, je zelo razširjen, vsem na očeh, in redkokdo bi lahko rekel, da ga ni vsaj tu in tam opazil. Vendarle se mi zdi, da mu nismo posvečali posebne pozornosti. (Austin 1990)

Uvodni navedek je vzet iz knjige, ki je odprla pot jezikovni pragmatiki in govori o tem, da je vsaka jezikovna tvorba sama po sebi zelo konkretno dejanje. Zato najprej nekaj definicij in terminoloških pojasnil.

Prvič. Lektoriranje je jezikovna dejavnost. To pomeni, da je vsaka lektorska intervencija jezikovno dejanje. Kakor v splošnem velja za vsakršno dejanje, tudi lektorski poseg s seboj prinese določene stvarne posledice. Izhodiščna specifika lektorskega dejanja je pač ta, da tovrstna jezikovna intervencija poseže v že obstoječ tekst, ki ga je napisal nekdo drug, ne lektor sam, v tekst torej, ki že ima svojega avtorja.[1] Lektorjevo jezikovno intervencijo gre zato opredeliti kot službo lektoriranemu besedilu.

Drugič. Če koncept »lektoriranje« takoj spočetka osvetlimo še etimološko: lektoriranje je branje in lektor je v osnovi bralec (lat. *legere*). Lektor je torej, prav tako kot avtor lektoriranega besedila, jezikovni uporabnik, posestnik določene jezikovne kompetence. Branje je

1 Tu ne bomo govorili o samolekturi, tj. avtorjevem sprotnem (vnovičnem) prebiranju in popravljanju lastnega besedila, čeprav je stvar izjemno zanimiva in gre v marsičem za iste jezikovne (tudi korekcijske) postopke kot pri lekturi.

izjemno kompleksen jezikovni postopek, soočenje dveh individualnih jezikovnih svetov, dveh uporabnikov jezika, dveh jezikovnih občutljivosti. Vsak udeleženec v takšnem ali drugačnem bralskem postopku je podvržen določenim spremenljivkam, ki so, splošno vzeto, prostorske in časovne narave. Spomnimo se, da lahko v različnih življenjskih obdobjih isti tekst beremo na povsem različne načine, da ga torej vsakokrat lahko dojemamo korenito drugače. Bralec z leti pač spreminja svojo jezikovno kompetenco, gradi svojo občutljivost in nabira bralske izkušnje, vse to pa se kaže v spreminjajoči se tvorbi in zaznavi jezikovnih gest.

In tretjič. Lektoriranje kot branje je vizualna jezikovna dejavnost, vizualna analiza pisnega besedila, od tod tudi ime zanj.[2] Brati je v glavnem možno samo pisna besedila. Govornih jezikovnih tvorb ne beremo, temveč jih večinoma poslušamo, in jih je spričo tega tudi nemogoče »lektorirati« v bralskem smislu, torej popravljati »za nazaj«, ker se govor nepopravljivo sproti dogaja v zdajšnjosti, v nenehno potujoči časovni točki nič. Napisan tekst pa je prostorsko stabilen, ulovljiv, v tvorbi in zaznavi bolj ali manj »časoodporen« rezultat jezikovne dejavnosti, ki se lahko kot komunikacijski objekt podvrže analizi v času. Pisno besedilo je torej *lahko* objekt lektorske analize, ima svoje razsežnosti in določene prvine, ki mu omogočajo formalno prepoznavnost, zato ga je mogoče prebrati in razumeti kot avtonomno jezikovno enoto. Na podlagi bralske analize se lektor odloča, ali bo v besedilo posegel ali ne.

Jezikovnih dejavnosti s specifično razliko drugotnega, sekundarnega avtorstva je kar nekaj: bistvena skupna značilnost **branja**,[3] **lektoriranja** in **prevajanja** je ta, da gre v vseh treh primerih za takšno ali drugačno poseganje v tekste, ki jih je tvoril nekdo drug. Če sklenemo, da to velja, potem moramo ugotoviti tudi to, da vsaka od teh treh jezikovnih oziroma komunikacijskih dejavnosti v določenem smislu predpostavlja proces razpoznavanja in razumevanja besedila, s katerim je nosilec dejanja soočen: če že ne gre za predhodno temeljito analizo, pa v vsakem primeru vsaj za bolj ali manj koncentriran sprotni postopek razbiranja lastnosti teksta in njegovega smisla. Analiza pisnega besedila je večplastno početje, kakor je večplastna tudi vsakršna jezikovna tvorba. Kompleksnost pisnega besedila od bralca poleg vsega terja sposobnost, da vsakršno strukturo v tekstu sproti umešča v tisto, kar je zmožen prepoznati kot globalni besedilni smisel. Sleherna jezikovna tvorba je strukturirana tako, da v njej lahko razberemo posamezne jezikovne ravni: fonološko (ali grafemsko), morfološko, skladenjsko (slednji sta med seboj neločljivo povezani in kot taki v tesni povezavi z leksikalno, besedno ravnijo), semantično in pragmatično. Za učinkovito prepoznavanje in naposled tudi razumevanje besedilnega smisla je ključna zadnja raven, namreč pragmatična razsežnost teksta.

Prevajanje je obdelava, predelava oziroma prenos izvirnega besedila v ciljni jezik, lektoriranje pa obdelava oziroma predelava enega besedila znotraj istega jezika. V prevajalsko samorefleksijo je po tradiciji zakoreninjeno merilo zvestobe izvirnemu besedilu: gre za kriterij, ki ga je spričo bistvenih razlik med jezikovnimi sistemi mogoče upoštevati le načeloma in brez možnosti resnejše utemeljitve, kvaliteten prevod pa ga nikakor ne more koristno uporabiti. Brez rezerve pa je možno v prevajalski aktivnosti aplicirati kriterij odgovornosti do izbranega izvirnika, do

2 Tudi gledališkim, radijskim ali televizijskim jezikovnim svetovalcem, ki se ukvarjajo z uravnavanjem in normiranjem katere od oblik medijskega govora, rečemo »lektor«, vendar o tej neposrečeno poimenovani dejavnosti tu ne bo govora.

3 Načeloma je vsakršno branje že tudi poseganje v tekst. Ponavadi sicer ne gre za materialno preoblikovanje besedila oziroma njegovega nosilca, v vsakem primeru pa gre za interpretacijo, kar pomeni, da vsak bralec na svoj način gnete in umeva smisel teksta.

občinstva in do ciljnega jezika. So, recimo, besedila (posebej v poeziji), ki so neprevedljiva zaradi specifične zlitosti formalnih označevalcev in njihovega pomena. To je, zlasti v literaturi, temeljna značilnost besedila, pri čemer forme niti načelno ni mogoče ločiti od vsebine. Prevajalec mora kot poglobljen bralec izbranega besedila to dejstvo jasno uzavestiti in se po temeljitem razmisleku odločiti, kako bo ravnal. Včasih je odsotnost prevajalskega posega odgovorno dejanje.

Primerjava z lektoriranjem je na dlani: preplet lektorjeve jezikovne zmožnosti, njegovih profesionalnih ingerenc in jezikovne občutljivosti proizvede odnos, ki ga lektor vzpostavi do obdelovanega besedila. Princip zvestobe je tu mogoče zvesti na navidezno banalno, a ključno, če že ne apriorno lektorjevo spoštljivost po eni strani do besedila in njegove koherentnosti, po drugi pa do avtorja in njegovih komunikacijskih strategij. Seveda je lektorjeva naloga, da v danem besedilu korigira[4] morebitne pomanjkljivosti v različnih plasteh jezikovnih mikrostruktur teksta (pravopis, skladnja). Tu zadostuje lektorjevo poznavanje jezikovnega sistema, pa seveda normativnih prvin, ki naj bi krasile večino oblik javnega jezikovnega izvajanja. Vendar se nobena lektorska jezikovna analiza ne more ustaviti pri obdelavi stavčnih struktur. Koherentnost *besedila* narekuje kompletnejši uvid v gradnjo besedilnega smisla, pri čemer mora lektor sprožiti vzvode svoje jezikovne senzibilnosti in večplastne odgovornosti, posebej odgovornosti do avtorjevih jezikovnih strategij, kolikor so (in večkrat res so) razvidne iz tekstovnega rezultata. Jezikovna senzibilnost je oblika inteligence. Lektor je posebej usposobljen bralec, branje pa je v njegovem primeru le druga beseda za razpoznavanje koherenčnih mehanizmov, ki osmišljajo besedilo. Lektorski poseg, ki branju morebiti sledi, je sintetičen, upošteva rezultate analize in iskanja smisla – in je v končni posledici utrjevanje in nadaljnja tvorba tega smisla. Včasih je odsotnost lektorskega posega odgovorno dejanje.

> /.../ Šalamun, čeprav predstavnik elite, nima ne kapitala ne ideološke pozicije in moči, ne more biti odgovoren drugače kot tistemu, s čimer razpolaga, o čemer ima določeno znanje, kar obvlada – njegov kapital je fiktiven, pač pa ima na voljo vse, kar se dogaja z besedami. (Brejec 1989: 13. V: Tomaž Šalamun, *Poker*)

Udeleženci v jezikovni komunikaciji uporabljajo svojo jezikovno kompetenco kot fiktiven, vendar spričo tega nič manj ekskluziven in določujoč mentalni material. Jezik je vse, kar imajo – in ta kapital pač ni tako majhen. Njihov svet je formuliran izključno skozi jezik, pri čemer pa jezika ne gre razumeti po saussurjevsko, temveč bolj wittgensteinovsko, torej v splošnejšem smislu raznih oblik jezikovnega izraza. Vendarle so svojemu jezikovnemu čutu tvorci in sprejemniki jezikovnih dejanj zelo konkretno zavezani, še več, skozenj so kot takšni tudi neovrgljivo določeni: od lastnega jezikovnega občutka v nobenem trenutku ni mogoče zbežati. Lektorji so, podobno kot producenti javnih jezikovnih sporočil, neke vrste elita jezikovne skupnosti in se gibljejo v jeziku, ki je po drugi strani zavezujoč samo toliko, kolikor omogoča učinkovito komunikacijo, pri čemer ponavadi (ne pa nujno) upoštevajo tudi socialna pričakovanja v zvezi z javnimi besedili. Znotraj jezika je možno marsikaj in prav ta odprtost jezikovnih zmožnosti omogoča kreativne presežke v tvorbi in percepciji jezikovnih dejanj. Naloga receptorja je, da prepozna besedilne mehanizme, ki jih avtor uporablja na poti k bolj ali manj presežnemu rezultatu. Naslednja navedka sta vzeta iz znanstvenega besedila, ki govori o naravi in funkcijah prevajalskega postopka,

4 Kadar se lektor kot poklicni bralec sooči s koherentnim tekstom, ki ima na vseh ključnih ravneh učinkovito zgrajen smisel, takrat mora to koherentnost prepoznati, jo brezpogojno upoštevati in se večinoma »zadovoljiti« s posegi, ki morda običajno sodijo v delokrog korektorjev. In morda res kvečjemu pogledati, kako v tekstu stojijo vejice.

vendar trditvi nič manj ne veljata za lektorsko dejavnost.

> Izdelana *makrostrategija* je važna tudi zato, ker prevajalca ščiti pred tem, da bi absolutiziral pomen *mikrostrategij*, t.j. tistih »strategij«, ki se nanašajo zgolj na mikroraven, brez ozira na zahteve globalne besedilne funkcije. (Ožbot 2006: 44)

> Če prevajalec nima dovolj *znanja* o besedilnem svetu, da bi zmogel *razumeti* sporočilo, enkodirano v *izhodiščnem* besedilu, in ga zaradi pomanjkanja čuta odgovornosti razumevanje tega sporočila sploh ne zanima, najbrž ne bo uporabil svoje raziskovalne kompetence in si pomagal do dekodiranja sporočila. Pričakovati je, da bodo zaradi tega *oškodovani* naslovniki, ki jim bo ponujen sporočilno neustrezen prevod.« (Ožbot 2006: 45, poudaril P. V.)

Seveda mora lektor čim natančneje poznati pričakovane sistemske in normativne prvine jezika, znotraj katerega deluje, vendar mora obenem natanko vedeti, kdaj, čemu in v kolikšni meri mora svoje znanje uporabiti. Pri svojem delu se nanaša na veljavne normativne priročnike, kolikor so ti na voljo, je pa od njegove jezikovne senzibilnosti in uvida v formalno in pragmatično kompleksnost besedila (in jezika nasploh) odvisno, kako bo pravila apliciral. Vzemimo primer: ko je lektor, ki deluje pri slovenski založbi Mladinska knjiga, leta 2003 dobil v obravnavo besedilo Tomaža Šalamuna s krovnim naslovom *Od tam*, je v pesmi Šolo predro slavčki prebral verz: »Zaspim nebo in narišem ogromne / trepalnice na njegovo glavo.« Zelo verjetno je opazil, da je običajno neprehodni glagol »zaspati« tu rabljen kot prehoden in ima objekt »nebo«. Morda je najprej pomislil, da je avtor storil napako in glagol uporabil napačno, nemara neustrezno. A najbrž ga je hitro pomirilo dejstvo, da gre za pesniški tekst, besedilo pesnika Šalamuna, ki že desetletja slovi po preigravanju najrazličnejših jezikovnih kombinacij v povezavi z zvokom in pomenskimi presenečenji. Sploh pa ga je moralo od morebitne lektorske intervencije odvrniti to, da je le nekaj verzov zatem naletel na podoben skladenjski prijem, namreč: »Dlaka umre potico in upre brajdo.« Tedaj je prav gotovo sklenil, da izbrana formulacija ne more biti ne napačna ne neustrezna, temveč jo je avtor smiselno uporabil v skladu s siceršnjo posebno koherenčno naravnanostjo svojega jezikovnega sveta.

Seveda je zgornji primer pesniškega besedila nalašč potencirano odpiranje vprašanja o lektorjevih pooblastilih. Se pa pri lektorskih intervencijah, podprtih z obstoječimi normativnimi referencami, na splošno dogaja, da so njihova določila uporabljena suho, dobesedno, brez ozira na besedilne prvine teksta, ki je v obdelavi. Iz bolj vsakdanjih lektorskih praks je razvidno, da so nekatera jezikovna sredstva bolj, druga pa manj predmet obravnave ali zamenjave, vendar je odločitev o tovrstnih popravkih praviloma sprejeta na podlagi eksplicitnih[5] normativnih določil, ki jih lektor brez posebnega truda najde v priročnikih, pa tudi

5 Iz izkušenj z rabo jezika včasih dobimo utemeljen vtis, da so normativni predpisi, navedeni v obstoječih jezikovnih priročnikih, kakršen je na primer *Slovenski pravopis*, določeni arbitrarno. Dejstvo je, da so predpisi zdajšnje eksplicitne, publicirane norme plod dela enega ali več avtorjev, ti avtorji pa seveda niso izvzeti iz občestva jezikovnih uporabnikov, čeprav seveda tudi oni sodijo v eno izmed njegovih elit in so – že samo zato, ker so avtorji teh predpisov – tako ali drugače kvalificirani za vzpostavitev metajezikovnih pravil. Vendar pa so po drugi strani tudi oni zgolj jezikovni uporabniki, ki so razvili svojo individualno jezikovno kompetenco in občutljivost, temu subjektivnemu čutu pa se seveda niso mogli izogniti niti v trenutkih, ko so skušali presojati in domnevno objektivno formulirati te predpise. Šele v zadnjih letih slovensko jezikoslovje pripravlja teren za normaliziran opis slovenskega jezika, ki bo temeljil na korpusnem pristopu, zajemal slovenščino, kakršno lahko opazujemo v realni rabi, in nazadnje skušal ponuditi oblikovne in strukturne jezikovne prereze. Posebej aktualen je znanstvenoraziskovalni projekt Sporazumevanje v slovenskem jeziku, ki poteka prav zdaj.

implicitnih pravil, ki jih je lektor ponotranjil iz svoje profesionalne tradicije in rutine.

> Podobno usodo doživljajo tudi vse druge tako ali kako drugače in večinoma po krivici ožigosane lepe slovenske besede, npr. ***četudi***, ***čeravno***, ***dasi***, če omenim samo tri nedolžne žrtve programiranega favoriziranja veznika ***čeprav***, pa tudi t. i. kulturne tujke, kakršna je npr. ***kriterij***, ki je zaradi jezikoslovskih kapric prav tako letela iz mojega članka v KL.

> In potem, ko lektorski aparat večino besedil očisti 'nebodijihtreba' sopomenk, dvojnic in fraz, njegovi programerji in njihovi kolegi staknejo glave in modro ugotovijo, da 'raba [teh besed/fraz] peša'! (Lenarčič 2009)

Tu gledamo začaran krog: jasno, da raba jezikovnih sredstev, ki so pogost predmet lektorskih popravkov, peša, ko pa k temu tvorno prispeva lektorska intervencija sama. Dejstvo je, da se jezikovni sistem v času spreminja; da se tisto, kar opeša, včasih tudi polagoma zgubi; da se lahko krepijo rabe, ki jih določeno jezikovno okolje v danem trenutku zaznava kot nove. A tu gre za vprašanje zavedanja. Pomembno je, da poklicni uporabniki jezika (in med njimi seveda lektorji) vedo, da ti procesi v jeziku potekajo – in se ob tem tudi zavedajo, kako absurdna je sklepna izjava iz zgornjega navedka.

A vrnimo se k besedilnemu smislu in poglejmo, kako uničujoče posledice ima lahko lektorski poseg, ki se z jezikovnimi mikrostrategijami, torej analizo mikrostruktur, ukvarja na račun razumevanja teksta kot avtonomne jezikovne celote. V spodnjem primeru gre za odlomek iz spremne besede h Queneaujevim *Vajam v slogu*, natančneje za opis kreativnega jezikovnega postopka, imenovanega lipogram, pri katerem se avtor teksta zavestno odpove enemu od jezikovnih sredstev – in da je naloga zahtevnejša in bolj zabavna, gre ponavadi za sredstvo, ki sicer zagotavlja visok izrazni izkoristek. V tem smislu je, na primer, eden izmed znamenitih članov oulipojevske literarne druščine Georges Pérec napisal tristo dvanajst strani dolg roman z naslovom Izgin (*La Disparition*, 1969), v katerem ni niti enkrat samkrat uporabil črke *e*, sicer najpogostejši grafični znak v francoskih pisnih tvorbah. Navajamo najprej izvirnik, nelektoriran odlomek iz spremnega besedila, za njim pa še enkrat isti del teksta, kakor ga je prevedla lektorska intervencija.

> V slovenščini bi se na ta način lahko **malček** pomučili s sistematičnim izpuščanjem strešic, ki stojijo na črkah č, š, in ž. Na primer takole: 'V slovenskem jeziku bi se tako lahko **malce pomatrali** z doslednim izpustom **strehic**, ki stojijo nad pisnimi znaki c, s, in z.'

> V slovenščini bi se na ta način lahko **malce** pomučili s sistematičnim izpuščanjem strešic, ki stojijo na črkah č, š, in ž. Na primer takole: 'V slovenskem jeziku bi se tako lahko **malce pomučili** z doslednim izpustom **strešic**, ki stojijo nad pisnimi znaki c, s, in z.' (Vitez 2001: 26. V: Raymond Queneau, Vaje v slogu, poudaril P. V.)

Posebej značilno je dejstvo, da se navedeni tekst ukvarja prav z *Vajami v slogu*, literarnim besedilom, jezikovno umetnino, ki izrablja vse mogoče variacije mikrostruktur za to, da na podlagi izjemno skromnega semantičnega materiala izoblikuje izredno bogat jezikovni svet in na ta način zgradi svoj globalni smisel. Postopek je poetičen, kolikor uporablja zgostitev omejene forme za doseganje neslutenega razprostrtja vsebine. Brez bralske makrostrategije je takšen tekst popolnoma nemogoče razumeti. Spremna beseda je v navedenem segmentu ilustrativno uporabila podobno zlivanje variacije mikrostruktur v besedilno poanto: v izbranem, z narekovaji označenem pasusu, je avtor izvedel tisto, kar je v besedilu vnaprej napovedal, namreč napisal slovenski lipogram z določeno formalno omejitvijo – tekst brez strešic. Ta postopek je šel mimo lektorja karseda neopažen. Lektorski poseg se je osredotočil le na popravljanje tistega, kar je iz mikrostrukture na določen način »zaštrlelo«, pri

čemer je bila strateška intenca tega štrlenja ravno v službi besedila kot nosilca smisla. Izvajalec lektorskega dejanja je preprosto odmislil dejstvo, da je smisel njegove službe prav v iskanju besedilnega smisla. Skratka: njegova intervencija je bila prhko utemeljena na svojem parcialnem mikrostrukturnem fokusu in je z nonšalantno odmerjeno gesto ta smisel izničila. Ne gre le za to, da je naredila bebca iz avtorja, ki ni imel možnosti vpogleda v lektoriran tekst in je pred njim lahko le ostrmel in absurdno nemočen opazoval, kako se je v nesmiseln blebet razsulo tisto, kar je v svojem produkcijskem postopku načrtoval. Bolj moteče je spoznanje, da odsotnost celostne lektorske strategije utegne nepopravljivo škoditi bralcu, ki mu je pisanje namenjeno, in mu odvzeti možnost tekočega prepoznavanja besedilne koherence in smisla. Lektorski poseg kot jezikovno dejanje je tu pač s seboj prinesel vse razloge za razmislek o odgovornosti.

In smo naposled pri vprašanju jezikovne etike, zato tale poskus sklepne definicije: odgovornost je etični vzgib mislečega subjekta oziroma njegov poglobljen, nepovršinski odnos do nečesa/nekoga drugega in samega sebe. Je vzgib, ki predpostavlja visoko stopnjo zavedanja o relativnih lastnostih in vrednotah, ki določajo kvaliteto objekta (in subjekta), na katerega se odgovornost nanaša. Odgovornost je obenem zaveza, ki jo subjekt zavestno sprejme, namreč da bo sebi in drugim odgovarjal oziroma stal za svojimi dejanji in sprejel vso težo posledic, ki jih njegovo dejanje lahko povzroči. Še več: subjekt mora svojo odgovorno držo vzpostaviti predvsem v odnosu do samega sebe, za svoje ravnanje mora torej najprej odgovarjati samemu sebi, pri čemer je nujno, da pri vzpostavljanju odgovornosti samega sebe pozna. Z drugimi besedami, odgovoren človek ve za svoje omejitve in ve, da je kot subjekt (lat. *sub-iectum*) najprej in predvsem podvržen samemu sebi. Občutek oziroma čut za odgovornost je torej moralna kvaliteta, zrasla iz kompleksnih dejavnikov, ki so skozi čas celostnega razvoja oblikovali osebnost, ki je odgovorno držo bolj ali manj razvila. Odgovornost je v najširšem pomenu ključna socialna konvencija. Je, najsplošneje rečeno, sposobnost sprejemanja, upoštevanja in spoštovanja drugega. Brez te temeljne odgovornosti bi bilo sobivanje v človeških skupnostih neznosno in nemogoče.

V tem smislu je treba razumeti odgovorno držo pri izvajanju jezikovnih dejanj, zlasti v primerih, ko človek s svojo jezikovno dejavnostjo neposredno posega v tako ali drugače že zgrajene jezikovne tvorbe. Poklicni lektor je tu še posebej izpostavljen, ker ima lektorska dejavnost to bistveno posledico, da njen poseg vsakokrat sproti postane javen. S tem vede ali nevede oblikuje jezikovno podobo avtorja, ki tekst podpisuje. Težava je namreč v tem, da bralec ne ve, kaj je lektor v izvirnem besedilu spremenil. Odgovornost je torej večsmerna: lektor je najprej odgovoren za tekst, ki ga pošilja v javnost; nato za avtorja, ki ima ali pa (običajno) tudi nima možnosti vpogleda v lektorjev poseg; predvsem pa je odgovoren zase. Vsakršna jezikovna gesta govori predvsem o človeku, ki jo je proizvedel. Jezikovna dejavnost je tisto, kar najbolj odločilno izoblikuje podobo njenega nosilca – in to velja enako za tako imenovane primarne in sekundarne avtorje. Zato je toliko bolj pomembno, da nosilec jezikovne intervencije temeljito razmisli, kam in kako bo usmeril svojo odgovornost. Problem lektorske dejavnosti, kakor smo jo skušali kritično predstaviti s pomočjo navedenih primerov, je namreč v tem, da lektor prepogosto abstrahira možnost vnaprejšnjega ali vsaj iskateljskega zaupanja v besedilo in tekstovno kompetenco njegovega avtorja: rutinskemu lektorju se že načeloma zdi, da je treba lektorirati vsak tekst. Od tod občutek, da se lektor, ki svojo dejavnost in predmet intervencij reflektira manj zadostno, predvsem čuti zavezan dvojemu. Najprej se na videz odgovorno, a nekritično nanaša na sisteme normativnih pravil, ki so, kot rečeno, formulirani v obstoječih jezikovnih priročnikih (SP, SSKJ),

pa v marsičem poljubni in večinoma neprožni, mestoma tudi oleseneli. Po drugi strani pa lektorji pogosto skušajo biti odgovorni uslužbenci posplošene kategorije »jezik« kot identifikatorja fiktivne (kolektivne? nacionalne? kulturne?) čistosti, skrbniki njegove »lepote« in domnevni borci proti skrunitvam jezikovnega estetskega ideala, kakor so si ga izoblikovali na podlagi lastne percepcije, jezikovne občutljivosti, tendenc, poklicnih izkušenj in okusa. Lektorjev profesionalni problem je torej problem neudobne, marsikdaj protislovne in mučne razpetosti med tistim, kar racionalno prepoznava kot eksplicitno jezikovno avtoriteto, in tistim, kar ga implicitno, intimno določa kot jezikovnega slehernika. V tej zagatni poziciji gre najbrž iskati problemsko srž lektorskega poseganja v tekste.

Vendarle pa je treba za popolnejše uvidevanje pragmatičnih razsežnosti lektorske odgovornosti pogledati tudi onstran lektorjevih jezikovnih in besedilnih kapacitet. Poklicni lektor je zmeraj vpet v določeno organizacijo, ki usmerja in pogojuje produkcijo in obdelavo besedil. Tako se, na primer, v časopisnih hišah in založbah lahko zgodi in pogosto tudi dogaja, da mora lektor spričo organizacijskih omejitev v izjemno kratkem času obdelati relativno ogromno količino tekstov. To pomeni, da mora delati hitro, prekomerna hitrost pa ga nujno pahne v rutinsko nezbranost, površnost in branje z zmanjšano občutljivostjo. V teh primerih torej tudi zelo odgovoren lektor, ki je sicer lahko pozoren in inteligenten bralec, zadani nalogi ne more biti kos. Zato sklenimo, da eden bistvenih delov pragmatične odgovornosti v poklicnih lektorskih procesih v resnici odpade na delodajalca, ki mora vsem vrstam *jezikovnih delavcev* zagotoviti znosne pogoje za osmišljeno delo.

Literatura

AGAMBEN, Giorgio, 2009: *Le sacrement du langage. Archéologie du serment*. Pariz: Vrin.

AUSTIN, John L., 1990: *Kako napravimo kaj z besedami*. Ljubljana: Studia humanitatis.

BREJC, Tomaž, 1989: *Tomaž Šalamun in Julian Schnabl*. V: Šalamun, Tomaž: *Poker*, druga izdaja. Ljubljana: Cankarjeva založba.

HÖNIG, Hans. G., 1995: *Konstruktives Übersetzen*. Tübingen, Stauffenburg. Lektoriranje: http://lektoriranje.net/lektoriranje.html.>. (Dostop: 19. 10. 2009.)

LENARČIČ, Simon, 2009: Bo kdo ustavil in popravil lektorski aparat? *Delo* 51/52. Ljubljana. 22.

OŽBOT, Martina, 2006: *Prevajalske strategije in vprašanja koherence ob slovenskih prevodih Machiavellijevega Vladarja*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.

STABEJ, Marko, 2008: Kako pa govoriš!? Spis o normi in normalnem. Vitez, Primož (ur.): *Spisi o govoru*. Ljubljana: Znanstveno raziskovalni inštitut Filozofske fakultete. 87–100.

VITEZ, Primož, 2001: Queneau: umetnik, izumitelj, patafizik. V: Raymond Queneau, *Vaje v slogu* (prev. Aleš Berger). Ljubljana: DZS. 26.

SLOVENŠČINA V OSNOVNI ŠOLI – PRILOŽNOST ZA MEDKULTURNI DIALOG

Marijanca Ajša Vižintin
Pedagoška fakulteta, Ljubljana

UDK 373.3.016:811.163.6'243:376.7(497.4 Hrpelje)

Poučevanje slovenščine kot drugega/tujega jezika je eden najpomembnejših dejavnikov za uspešno integracijo otrok priseljencev, a ne sme biti edini. Pomemben je medkulturni dialog: pogovor o procesih preseljevanja, o različnih jezikih in kulturah, o pomenu ohranjanja maternega jezika in večjezičnosti, težnja po preseganju predsodkov. Srečanja z drugimi jeziki in kulturami pri urah slovenščine kot učnega predmeta maternega jezika ponujajo možnost refleksije slovenskega jezika in kulture. Prispevek prinaša primere slovensko-albanskih in slovensko-makedonskih ur na Osnovni šoli DBB Hrpelje, s pomočjo katerih pripomorejo na šoli k uspešnejši integraciji otrok priseljencev, obenem pa razvijajo medkulturno okolje in medkulturno zmožnost vseh otrok.

medkulturni dialog, slovenščina kot drugi/tuji jezik, integracija otrok priseljencev, medpredmetno povezovanje, medkulturno okolje, medkulturna zmožnost

Teaching Slovene as a second/foreign language is one of the most important factors affecting the integration of immigrant children, but it should not be the only one. Intercultural dialogue is also important: discussion of migration processes, of different languages and cultures, of the importance of preserving one's mother tongue and multilingualism, and striving to overcome prejudice. Encounters with foreign languages and cultures during Slovene lessons in school offer the possibility of reflecting on Slovene language and culture. The paper offers examples of Slovene-Albanian and Slovene-Macedonian lessons at the Dragomirja Benčiča Brkina Primary School in Hrpelje, which contribute to a more successful integration of immigrant children at school, at the same time helping to develop a multicultural environment and intercultural competence in general.

intercultural dialogue, Slovene as a second/foreign language, integration of immigrant children, intercurricular connections, multicultural environment, intercultural competence

1 Uvod

V slovenski vzgojno-izobraževalni sistem je vključenih vedno več otrok priseljencev, ki se integrirajo v slovensko šolsko in širše družbeno okolje na različne načine. Če pomeni asimilacija priseljencev stapljanje z večinsko družbo preko prevzemanja značilnosti in lastnosti večinske družbe (na jezikovnem, kulturnem, socialnem, političnem, ekonomskem, pravnem in drugih področjih), razumemo na drugi strani integracijo

> kot večsmeren proces, ki zahteva medsebojno prilagajanje priseljencev in sprejemne družbe. Priseljenci v tem procesu sprejmejo nekatere norme in pravila, ki veljajo v novi družbi, večinska družba pa mora odpreti svoje institucije, jih prilagoditi novi situaciji in zagotoviti priseljencem enake možnosti za sodelovanje v njih, kot jih imajo preostali prebivalci.[1] (Bešter 2007: 108)

Če se otroci priseljenci učijo slovenščino kot jezik zanje novega okolja, kar je zagotovo

1 Poznamo različne oblike vključevanja priseljencev v novo okolje: integracija, alienacija, adaptacija, akulturacija, inkorporacija, absorpcija, (prisilna) asimilacija, ekstremni multikulturalizem idr., med seboj pa se

eden najpomembnejših dejavnikov uspešne integracije v slovensko družbo, so enako pomembne tudi dejavnosti z ostalimi otroki, predstavniki večinskega prebivalstva. Soočanje z drugimi jeziki in kulturami se lahko izvaja v osnovni šoli tudi pri urah slovenščine kot učnega predmeta, za večino prebivalstva v Sloveniji maternega jezika.

> Namen povezovanja vsebin drugih kultur z elementi slovenskega jezika in kulture (predvsem literature) pri pouku slovenskega jezika kot materinščine ni zgolj spoznavanje tujih kultur, pač pa predvsem ozaveščanje slovenskih kulturnih (in jezikovnih) posebnosti. Spoznanja socialne psihologije in sorodnih družboslovnih ved namreč govorijo o tem, da se šele ob soočenju z drugo identiteto intenzivneje zavemo lastne. (Mikolič 2004: 42)

2 Medkulturno okolje in medkulturna sporazumevalna zmožnost

Vzpodbudno medkulturno okolje, neobremenjeno s predsodki in nestrpnostjo, vpliva na položaj otrok priseljencev in njihove dosežke pozitivno. Uspešna integracija otrok priseljencev pomeni vključenost otrok priseljencev v vse pore (osnovno)šolskega življenja, njihova uspešnost bi morala biti (po začetnem obdobju prilagajanja) enakovredna uspešnosti večinskega prebivalstva pri doseganju ocen, enakopravnem sodelovanju na različnih tekmovanjih, dosežkih na nacionalnem preverjanju znanja, sodelovanju pri interesnih dejavnostih in na šolskih (kulturnih) prireditvah idr. Vendar pa so, sodeč po evropskih poročilih, otroci priseljenci v evropskem vzgojno-izobraževalnem procesu v slabšem položaju in dosegajo nižje rezultate kot otroci večinskega prebivalstva (Heckmann 2008). Evropska unija je leto 2008 proglasila za leto medkulturnega dialoga – postavlja pa se vprašanje, kaj se v šolah dejansko stori za uspešno integracijo otrok priseljencev.

Medkulturna zmožnost lahko obsega poznavanje kulturnih tradicij in običajev oziroma navad neke jezikovne skupnosti, lahko gre globlje do kritičnega razmisleka o izhodiščni in ciljni kulturi, najglobljo medkulturno ozaveščenost pa predstavlja poznavanje razlik v jezikovnih sredstvih izhodiščnega in tujega jezika, ki so posledica kulturnih razlik. Obstajajo različne ravni medkulturne zmožnosti, ki so posledica različno intenzivnega usvajanja kulturne stvarnosti nekega jezika pri vsakem posamezniku posebej in različnih pristopov k obravnavi in doseganju medkulturne zmožnosti. Zavedati se moramo, da medkulturna zmožnost temelji na poznavanju lastne kulture (Mikolič, Marc Bratina 2009). Primerjanje, soočanje tujega in izvornega jezika ter kulture je postalo običajno pri učenju tujih jezikov – upošteva pa se lahko tudi pri iskanju poti za čim bolj uspešno integracijo otrok priseljencev.

Le-ta je na posamezni šoli odvisna od mnogih okoliščin: od medkulturnosti okolja, v katerega so vključeni otroci priseljenci, vzpodbujanja strpnosti pri celotni (šolski) populaciji, kulturne zmožnosti učiteljskega zbora in njihovega poznavanja zakonodajnih možnosti idr.[2] V učnem načrtu za slovenščino je zapisano najprej poznavanje lastnega jezika in naroda, obenem pa je podana možnost za razvoj medkulturnega okolja in medkulturne zmožnosti:

razlikujejo glede na stopnjo ohranjanja izvorne kulture priseljencev in stopnjo vključevanja v novo družbeno okolje. Vendar imata tudi termina integracija in asimilacija veliko različnih definicij (Bešter 2007).

2 Zakon o osnovni šoli (1996, 10. člen), Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o osnovni šoli (2008, 10. člen), Pravilnik o preverjanju in ocenjevanju znanja ter napredovanju učencev v osnovni šoli (2007, 19. člen). Zakonodaja ponuja nekaj rešitev, vendar je v marsičem nedorečena, npr. ponuja možnost učenja slovenščine ter maternega jezika in kulture, ne predlaga pa oblik izvajanja (kdo, kje, koliko ur). K uspešnejši integraciji otrok priseljencev pripomore tudi poznavanje *Strategije za uspešnejše vključevanje učencev migrantov na področju vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji* (2007).

> Učenci se zavedajo, da je slovenski jezik državni jezik v Republiki Sloveniji, poznajo pa tudi ustavni položaj drugih jezikov v RS ter položaj slovenskega jezika v zamejstvu; oblikujejo si narodno in državljansko zavest, ob tem pa tudi spoštovanje ter strpnost do drugih jezikov in narodov. (Učni načrt: program osnovnošolskega izobraževanja. Slovenščina (v nadaljevanju UN slovenščina) 2009: 9)

Naveden je primer z Osnovne šole Dragomirja Benčiča Brkina Hrpelje (OŠ DBB Hrpelje), kjer se izvajajo različni načini spodbujanja medkulturnega okolja in razvijanja medkulturne zmožnosti, v tem prispevku pa so posebej izpostavljene dvojezične ure pri urah slovenščine.[3]

3 Slovensko-albanske in slovensko-makedonske ure

V razredih, ki jih obiskujejo otroci priseljenci, so na OŠ DBB Hrpelje izvedli več slovensko-makedonskih in slovensko-albanskih ur, včasih v sodelovanju z učiteljema albanskega ali makedonskega jezika, ki prihajata poučevat otroke priseljence materinščino, vedno pa v povezavi z razredniki ali učiteljicami slovenščine. Na dvojezičnih urah, kjer je prihajalo do konkretnega dialoga med dvema jezikoma in kulturama, so otroci spoznavali razloge za selitev otrok priseljencev, geografsko so umestili Slovenijo in državo/pokrajino, iz katere so prišli otroci priseljenci (zato je poleg vedno zemljevid), spoznavali so podobnosti in razlike med državami/deželami in jeziki, se seznanili z morebitno drugo pisavo ali drugimi črkami, glasovi, ki jih v slovenščini ni, prisluhnili umetnostnim besedilom v več jezikih. Predstavljeni so trije primeri ur medkulturnega dialoga, izvedenih v devetem, petem in tretjem razredu pri urah slovenščine z otroki priseljenci, ki so v Sloveniji že vsaj dve leti.[4]

V devetem in tretjem razredu so izvedli slovensko-albanski uri. V zadnjem razredu devetletke so se navezali na že dosežene standarde znanja ob zaključku tretjega triletja pri jezikovnem pouku: učenec »navede nekaj bistvenih podatkov o začetkih slovenskega jezika in o začetkih slovenskega knjižnega jezika«, »našteje samoglasnike in soglasnike slovenskega knjižnega jezika« (UN slovenščina 2002: 122); upoštevali so tudi standarde znanja ob zaključku prvega triletja: učenec »pove, kateri jezik je v Republiki Sloveniji državni jezik« in »loči materni jezik od tujega/drugega« (UN slovenščina 2002: 113). Pri književnosti učenec »prepozna književne zvrsti, kar pokaže tako, da jih poimenuje (poezija, proza, dramatika)« ter »zazna in doživi pesem« (UN slovenščina 2002: 123). Vsak učenec je dobil učni list s potekom slovensko-albanske ure. Najprej so določili lego Kosova, spregovorili o razglasitvi samostojnosti 17. 2. 2008 in primerjali razmere z razglasitvijo samostojnosti Republike Slovenije. Dva učenca, ki sta sodelovala pri vodenju ure, sta se predstavila in povedala, koliko časa sta že v Sloveniji, kako sta se počutila ob prihodu ter zakaj sta se priselila v Slovenijo. Skupaj sta nato predstavila albansko abecedo, ki ima 36 črk (29 soglasnikov in 7 samoglasnikov). Posebej sta izpostavila drugačne glasove in črke. Ugotovili so, da sta si samoglasniška trikotnika podobna.[5] Tretja naloga je bila povezana s prvimi tiskanimi knjigami v slovenščini in albanščini. Podatke za slovenski knjigi so morali zapisati učenci in učenke sami. Pisec prve albanske

3 Na OŠ DBB Hrpelje sem bila zaposlena od septembra 2003 do oktobra 2009.

4 Za izvajanje dvojezičnih ur je potrebno zadostno znanje slovenskega jezika otrok priseljencev, zato takšna oblika razvijanja medkulturne zmožnosti ni primerna za otroke priseljence takoj po priselitvi. Pri vseh navedenih urah medkulturnega dialoga gre hkrati tudi za medpredmetno povezovanje (slovenščina, knjižnično-informacijska znanja, geografija, spoznavanje okolja).

5 V albanščini se s svojo črko zapisuje tudi polglasnik (ë), obstaja en dodaten samoglasnik, ki »se izgovarja tako, da jezik namestimo, kot da bi izgovorili črko *u*, izgovorimo pa črko *i*. Podoben je nemškemu *ü*, München« (Maliqi 2003: 5), v albanščini ga zapisujejo s črko *y*.

knjige Gjon Buzuku je bil že zapisan, otroci pa so morali po predstavitvi sami dopolniti letnico: 1555. Naučili so se predstaviti v albanščini, zaigrali so dialoge.[6] Za zaključek so prisluhnili uglasbeni pesmi *Čenčačeva uspavanka* (Pavček 2007) in poskušali ugotoviti pomen nekaterih besed (npr. librat/knjige, shtallë/hlev, staja, tramvai/tramvaj).

V tretjem razredu so se odločili za drugačen pristop. Poleg dveh otrok s Kosova, ki sta pomagala voditi uro, so bili povabljeni tudi drugi otroci s Kosova in njihovi starši. Kosovska otroka sta predstavila v svojem maternem jeziku *Muco Copatarico* Ele Peroci. Po znani slovenski pravljici, tokrat v albanščini, so vprašali otroke, kako se reče po albansko *muca* in *copati*; številnim sta pogosto ponovljeni besedi ostali v ušesih (macja, papuçe). Tudi tokrat so otroci dobili učni list, na katerem je bilo razloženih v mini slovarju še nekaj besed (pylli/gozd, dekle/vajza). Predstavitev v albanščini so poenostavili, naučili pa so se šteti do pet, saj so števila potrebovali za izštevanko v albanščini.[7] Starejše otroke iz drugih razredov, ki so prišli k slovensko-albanski uri, so prosili, naj se med vajo z dialogi in števili razkropijo po razredu ter pomagajo vaditi pravilno izgovarjavo. Kosovske starše, ki so prišli ponosni poslušat svoje dvojezične otroke, so prosili, da se predstavijo v slovenščini. Za zaključek so prisluhnili Pavčkovi *Čenčavi uspavanki* v albanščini in slovenščini.

Pri slovensko-makedonski uri so se osredotočili na podobnosti med državama (skupna zgodovina v Jugoslaviji, podobna velikost, število prebivalcev, najvišji gori, oba jezika sodita v južnoslovansko jezikovno skupino, samostojni sta od leta 1991).[8] Prisluhnili so pesmi *Pogumna Lenka* (Pavček 2007), najprej v makedonščini, potem v slovenščini. Najbolj so jim ostale v ušesih besede *mama*, *avtobusi*, *kamioni*, *vozovi*. Presenečenje je sledilo, ko so makedonski otroci predstavljali cirilico, saj večina drugih otrok ni vedela za drugo pisavo. Ob vsaki razloženi črki so otroci povedali za primer tudi besedo – in znova so ugotavljali podobnosti. Po predstavitvi so se vsi prisotni (otroci, starši, učitelji) podpisali na velik plakat v cirilici. Prisluhnili so makedonski ljudski pesmi in se naučili reči »hvala/blagodaram«. V razredu so pripravili razstavo približno dvajsetih knjig v makedonski cirilici, ki jih je šolski knjižnici podaril učitelj makedonščine.[9]

4 Ob soočanju z drugimi kulturami spoznavamo svoj jezik in kulturo

»V luči opozoril o pomenu jezika za ohranjanje kulture in vzpostavljanje kulturne in jezikovne identitete na novo spoznavamo globino sprejetega načela o temeljni pravici vsake etične skupnosti do svoje posebne kulture in jezika« (Grosman 2004: 21). Ure slovenščine ponujajo veliko priložnosti, ko lahko otroci priseljenci ob spoznavanju slovenskega jezika, slovenskih umetnostnih in neumetnostnih besedil, slovenske kulture in tradicije predstavijo svoj jezik in kulturo. Če damo otrokom to možnost, pride do prepleta dveh jezikov in kultur, s tem pa do medkulturnega dialoga: otroci priseljenci so ponosni na svojo kulturo in jezik, prav tako slovenski otroci na svoj jezik in kulturo, obojestransko spoštovanje pa je temelj medkulturnega okolja. Slovenski otroci v devetem razredu so bili presenečeni nad

6 Dober dan/Mirëdita. Jaz sem .../Unë jam ... Star/-a sem ... let./Jam ... vjeçar/-e. Živim v .../Jetojë në ... Govorim slovensko, albansko, angleško, nemško .../Flas sllovenisht, shipt, anglisht, gjermanisht. Za pomoč pri pregledu prevoda se zahvaljujem učiteljici Almi Bejtullahu.

7 Števila: ena/një, dve/dy, tri/tre, štiri/katër, pet/pesë. Izštevanka: Hu du me ngje//deri në 5//çokollada ku m'ka mbet//hu 1, 2, 3, 4, 5.

8 Prebivalstvo: Slovenija 1.986.000, Makedonija 2.011.000. Površina: Slovenija 20.253 km^2, Makedonija 25.713 km^2 (Mason, Antony, 2004: *Ljudje z vsega sveta*. Tržič: Učila International). Najvišji gori: Triglav 2.864 m, Korab 2.753 m.

9 Učitelj Zekirija Šainoski je podaril knjige v sodelovanju z Veleposlaništvom Republike Makedonije.

dejstvom, da je bila prva albanska knjiga natisnjena le pet let za prvima slovenskima knjigama – in albanščina je pridobila na veljavi. Prisluhnili so osebnima zgodbama sošolke in njenega brata, izraženi stiski ob izgubi prijateljev, spoznavanju novega okolja in navad, težavah ob učenju novega jezika (ko so bili vsi prijazni, a jima je bilo vseeno zelo težko, ker nista na začetku ničesar razumela), s čimer so dobili uvid v osebno priseljensko zgodbo svojega vrstnika. Slovenski otroci so se poskusili naučiti izgovoriti pet povedi v albanščini in ugotovili, da je težko. Spregovorili so o večletnem procesu učenja jezika novega okolja in o prednostih večjezičnosti. Otroci v tretjem razredu so bili nad slovensko-albansko uro odkrito navdušeni, z radovednostjo so se naučili predstaviti in šteti do pet, kar so potem z veseljem, ker so nekaj že znali, uporabili v izštevanki. Z zanimanjem so prisluhnili znani slovenski pravljici v tujem jeziku in bili presenečeni, ko so ugotovili, da so nekaj razumeli. Še več podobnosti pri besednem zakladu so odkrili otroci pri slovensko-makedonskih urah, obenem pa so se soočili z drugo pisavo. Starši priseljenci, ki so bili povabljeni, so bili ponosni na svoje dvojezične otroke. Tudi to je oblika sodelovanja šole s starši, nekateri starši so v šolo prišli prvič.

Na OŠ DBB Hrpelje se izvajajo še številne druge dejavnosti: poučevanje slovenščine kot drugega/tujega jezika za otroke priseljence, poučevanje maternega jezika in kulture otrok priseljencev (albanščine in makedonščine s pomočjo dveh zunanjih sodelavcev) za otroke priseljence, vpisovanje novega knjižničnega gradiva v maternem jeziku otrok priseljencev, vključevanje otrok priseljencev v interesne dejavnosti, vključevanje vsebin drugih jezikov in narodov v različne šolske predmete (npr. predstavitev izvorne države pri zemljepisu, zgodovini, tipične hrane pri gospodinjstvu idr.), sodelovanje otrok priseljencev na šolskih prireditvah tako v slovenskem jeziku kot v svoji materinščini idr. Cilji dejavnosti so premagati strah pred neznanim, vzpostaviti stik med otroki ter s tem pripomoči k uspešnejši integraciji otrok priseljencev, razvoju medkulturnega okolja in medkulturne zmožnosti pri vseh otrocih.

Za dosego teh ciljev obstaja več poti, pri slovenščini kot učnem predmetu maternega jezika pa predlagam še obravnavo umetnostnih besedil, ki tematizirajo preseljevanje. Preko umetnostnih besedil se lahko razvija senzibilizacija otrok za migracijske procese in izzive, s katerimi se spopadajo otroci priseljenci ob vključevanju v novo okolje in obenem otroci večinskega prebivalstva, ki so soočeni z vrstniki iz drugačnega okolja, z drugim jezikom, tudi z drugo poltjo, navadami in veroizpovedjo.[10] Domače branje ponuja možnost poglobljenega branja, doživljanja in analiziranja besedila. Z izborom ustreznih umetnostnih besedil lahko skupaj ugotavljajo, kakšno podobo o priseljencih ponujajo leposlovna dela: kako večinsko prebivalstvo sprejme/zavrne priseljence, s katerimi predsodki je obremenjena večina ali manjšina, če se le-ti poudarjajo ali presegajo, kako (ne)uspešno se priseljenci vključujejo v novo okolje in kakšne težave imajo ob tem v umetnostnih besedilih.[11] Cilj je senzibilizacija mladih za procese preseljevanja, podpiranje komunikacijskega procesa med literaturo in bralci ter spodbujanje kritičnega branja, in sicer v smislu književne didaktike kot vzgoje za mir (Wintersteiner 2006), strpnost (Blažić 2006), medkulturnost (Grosman 2004).

10 Da otroci o prebranem razmišljajo, se pogovarjajo, iščejo odgovore in različne možnosti za pojasnjevanje sveta okoli sebe, izvem kot mentorica bralne značke (Vižintin 2008), knjižničarka in učiteljica slovenščine.

11 Predlagam naslednja umetnostna besedila: Bradman, Tony (ur.), 2006: *Barva kože: zgodbe o rasizmu*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Cave, Kathryn, 2001: *Drugačen*. Ljubljana: Educy. Fries, Claudia, 2000: *Pujsa imamo za soseda*. Radovljica: Didakta. Marchetta, Melina, 2004: *Kdo si, Alibrandi?* Dob pri Domžalah: Miš. Neuerdorf, Silvio, 2000: *Niko Nosorog pa že ni pošast*. Ljubljana: Kres. Vidmar, Janja, 2004: *Princeska z napako*. Ljubljana: DZS. Vojnović, Goran, 2008: *Čefurji raus!* Ljubljana: Študentska založba.

5 Zaključek

Integracija otrok priseljencev je večsmeren proces, ki vpliva tako na otroke priseljence kot na večinsko družbo. Pomemben je razvoj medkulturnega okolja in medkulturne zmožnosti, uspešna integracija otrok priseljencev pa pomeni njihovo vključenost v vse pore (osnovno)šolskega življenja. Navedeni so trije primeri slovensko-albanskih in slovensko-makedonskih ur na Osnovni šoli DBB Hrpelje, izvedenih v devetem, petem in tretjem razredu. Pri urah slovenščine kot učnega predmeta maternega jezika so soočili slovenski, albanski in makedonski jezik; pisave in glasove; se naučili predstaviti ali povedati izštevanko v albanščini; poslušali uglasbene pesmi Toneta Pavčka v vseh treh jezikih, makedonsko ljudsko pesem, se podpisali v cirilici. Prisluhnili so izkušnjam otrok priseljencev in njihovi stiski ob vključevanju v slovensko okolje ter se strinjali, da je večjezičnost prednost. Spoštovanje ter strpnost do drugih jezikov in narodov sta zapisana v učnem načrtu za slovenščino; srečanja z drugimi jeziki in kulturami pri urah slovenščine kot učnega predmeta maternega jezika pa ponujajo možnost refleksije slovenskega jezika in kulture. Otroci priseljenci se počutijo bolj sprejete, z večjim veseljem se učijo slovenščino in sprejemajo slovensko kulturo, medtem ko si slovenski otroci širijo obzorje, razvijajo spoštovanje in strpnost do različnosti ter medkulturno zmožnost v celoti. Naštetih je še nekaj drugih dejavnosti šole za razvoj medkulturnega okolja in podan predlog za obravnavo umetnostnih besedil, z namenom senzibilizacije mladih za procese preseljevanja, podpiranje komunikacijskega procesa med literaturo in bralci ter spodbujanje kritičnega branja.

Literatura in viri

BEŠTER, Romana, 2007: Integracija in model integracijske politike. Komac, Miran (ur.): *Priseljenci: študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 105–134.

BLAŽIĆ, Milena Mileva, 2006: Vzgoja za strpnost in umetnostno besedilo pri književnem pouku v devetletni osnovni šoli. Šlibar, Neva (ur.): *Barve strpnosti, besede drugačnosti, podobe tujosti: vzgoja za strpnost in sprejemanje drugačnosti preko mladinske književnosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Center za pedagoško izobraževanje. 159–170.

GROSMAN, Meta, 2004: *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

HECKMANN, Friedrich, 2008: Strategies for integrating migrant children in European schools and societies: a syinthesis of research findings for policymarkers: report submitted to the European Commission by the NESSE network experts (April 2008). European Commission's Directorate-General for Education and Culture: <http://www.nesse.fr/nesse/social-aspects-of-education-and-training/insights-from-european-research.>. (Dostop 10. 6. 2009.)

MALIQI, Abedin, 2003: *Slovensko-albanski dialogi*. Ljubljana: samozaložba = vetëbotim.

MIKOLIČ, Vesna, 2004: Medkulturna slovenistika – realnost ali izziv? Stabej, Marko (ur.): *Moderno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 37–47.

MIKOLIČ, Vesna, MARC BRATINA, Karin, 2009: Različni pristopi k medkulturni zmožnosti. Tašner, Veronika (ur.): *Brez spopada: kultur, spolov, generacij*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta. 43–56.

Pravilnik o preverjanju in ocenjevanju znanja ter napredovanju učencev v osnovni šoli, 2008. Uradni list Republike Slovenije, 73/2008.

Strategija za uspešno vključevanje učencev migrantov na področju vzgoje in izobraževanja v RS (2007). Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije: http://www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/razvoj_solstva/projekti/enake_moznosti/?type=98%20(23.7.2008).>. (Dostop 16. 10. 2009.)

PAVČEK, Tone, 2007: *Sonce in sončice po vsem svetu: zvočni posnetek*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Zavod Sploh.

SUŠEC, Zdenka, 2005: *Knjižnična informacijska znanja: program osnovnošolskega izobraževanja*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Učni načrt: program osnovnošolskega izobraževanja. Družba, 2006. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Učni načrt: program osnovnošolskega izobraževanja. Geografija, 2003. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Učni načrt: program osnovnošolskega izobraževanja. Slovenščina, 2002. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Učni načrt: program osnovnošolskega izobraževanja. Spoznavanje okolja, 2005. Ljubljana: Ministrstvo

za šolstvo in šport, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

VIŽINTIN, Marijanca Ajša, 2008: Bralna značka s filmi, gledališkimi predstavami in literarnimi večeri. *Otrok in knjiga* 35/73. 83–96.

Zakon o osnovni šoli (ZOsn), 1996. Uradni list Republike Slovenije, 12/1996.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o osnovni šoli (ZOsn-F), 2007. Uradni list Republike Slovenije. 102/2007.

WINTERSTEINER, Werner, 2006: »Sprejeti življenje«. Literarna didaktika kot vzgoja za mir. Šlibar, Neva (ur.): *Barve strpnosti, besede drugačnosti, podobe tujosti: vzgoja za strpnost in sprejemanje drugačnosti preko mladinske književnosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Center za pedagoško izobraževanje. 81–99.

SLOVENSKO PRAVOPISJE IN KORPUSI

Peter Weiss
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 811.163.6'35:811.163.6'271.1:81'322

Slovensko korpusno jezikoslovje je v zadnjih dveh desetletjih pri obravnavi pisane leksike in pregledu nad njo gradivsko res zelo napredovalo, vendar pa je ob tem ostal zelo zanemarjen pogled na slovenski pravopis. Zdajšnji korpusi izkazujejo nekatera pravopisne pojave glede na izvirnike v okrnjeni obliki (nenatančno povzeta ločila, zveze presledkov in ločil, simboli) in na ravni, ki je uporabnikom s trenutnimi računalniškimi iskalnimi orodji nedosegljiva (nizi ločil, simboli).

slovenski pravopis, korpusno jezikoslovje, pisani jezik, govorjeni jezik

In terms of material, Slovene corpus linguistics has taken huge strides forward in the last two decades in its awareness and treatment of written lexica, but at the same time Slovene orthography has been considerably neglected. Current corpora show certain orthographical phenomena in relation to the original versions in truncated form (imprecise punctuation, relations between spaces and punctuations marks, symbols) and at a level that is inaccessible to users with the current computer search tools (strings of punctuation marks, symbols).

Slovene orthography, corpus linguistics, written language, spoken language

1

Pravopis kakega jezika obravnava v ožjem smislu (1) predpisano zaporedje črk oz. izbiro črk, (2) pisanje skupaj oz. narazen, (3) pisanje z veliko in malo začetnico in (4) ločila (Christian Stetter po Levin-Steinmann 2007: 41). V slovenskih razmerah je slovarski del pravopisnega priročnika vsaj po drugi svetovni vojni (z izdajama v letih 1950 in 1962 s ponatisi) nadomeščal slovar knjižnega jezika, ki ga nismo imeli in ki je začel kot *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) izhajati šele leta 1970, končan pa je bil dobri dve desetletji pozneje. Zato je bil pravopisni slovar razširjen s pravorečnimi, oblikoslovnimi, stilističnimi in sopomenskimi podatki, čeprav so bili slednji zapisani bolj kot skrajnosti *pravilno – nepravilno* na premici s prav malo odtenki. Zadnja izdaja *Slovenskega pravopisa* (iz leta 2001) kljub medtem končanemu *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* nadaljuje širitev na stilistično področje ob ohranitvi vsega drugega, v marsičem z naslonitvijo na SSKJ. V slovenskih razmerah tak pravopis ni več specializirani jezikovni priročnik, ampak poskuša biti osrednje priročniško orodje za jezikovno načrtovanje. Ker je to preobloženo z najraznovrstnejšimi podatki, je komajda še obvladljivo za uporabnike in pisce; prevelik obseg zahteva kleščenje vsaj pri prikazovanju pomenov in pri označevanju besedja.

2

Odnos uporabnikov slovenščine do pravopisa knjižnega jezika je protisloven, kar ni nikakršna posebnost zadnjega časa in tudi ne samo naših krajev. Pravopisna določila, ki so utemeljena in zapisana, npr. v *Slovenskem pravopisu* kot zbirki objavljenih pravil s konkretizacijo v pravopisnem slovarju, so pri uporabnikih

slovenskega jezika večinoma upoštevana: določila rabo usmerjajo, hkrati pa jih raba v jedru potrjuje. Sožitje obojega je jezikovna norma. V posameznostih in v vsakdanji praksi pa so določila marsikdaj nezadostna. Če uporabnik ustrezne rešitve ne najde v pravopisnih pravilih in priloženem slovarju, se (lahko) ravna po vzorcih, da bi se približal tistemu, kar sorodnega je v pravilih in slovarju že zajeto. Na ta način se iščejo nove, boljše rešitve, kar je dobro, saj pri slabo premišljenem (SP 2003 predpisuje *okolijski* namesto široko rabljenega in brez težav izgovorljivega *okoljski*, pač v skladu z edino možnim *ladijski*), nesistemskem (v SP 2003 *obsoteljski* nam. *obsotelski*, kar je v nasprotju s pravopisno uveljavljenim *podeželski*; vezalne zloženke, ki naj bi se po novem pisale z vezajem, npr. *kupo-prodaja* in *kupo-prodajen*, toda *gluhonem* in *gluhonemnica*, *severozahod*, *knezoškof*, *generalmajor* ...; o vsem tem Weiss 2003: 203–204) in napačnem (*daljnjovzhoden* v slovarskem delu SP 2001, kar je bilo v izdaji SP 2003 popravljeno v *daljnovzhoden*) v pravopisu pač ni mogoče vztrajati. Vendar pa nekateri uporabniki slovenskega jezika v posameznostih pravopisno normo knjižne slovenščine bolj ali manj zavestno zavračajo in pišejo v skladu s svojimi pogledi na jezikovno predpisovanje ali pa katerega od določil ne sprejemajo, recimo zaradi odločitve za sleng (npr. v esemesih), zaradi pretirane vneme po jezikovni pravilnosti (v dnevniku *Delo* uporabljano *talib* nam. *taliban*, kar da je množinska oblika že v jeziku dajalcu; prim. Weiss 2002) ali preprosto zaradi odpora proti normiranemu, ki v leposlovnih besedilih s stilizacijami dosega umetniške učinke (ali pa deluje mimo njih). Če jezikovno svobodo jemljemo resno, jo je treba dopustiti vsakomur, hkrati pa ne smemo nikomur kratiti pravice do jezikovne solidarnosti. Ta se izraža v skupni rabi jezika in privrženosti normi (ob hkratni možnosti do utemeljenega odstopanja od nje), ki bi ju resno jezikovno načrtovanje moralo spodbujati.

3

Jezikovni korpus kot sistematična zbirka besedil, ki dokumentira rabo jezika ali jezikovnih različkov, je lahko le namenski in zamejen in ne more dokumentirati jezika v celoti, saj je njegovih pojavnih oblik za hkratni zajem preprosto preveč (Bergenholtz-Mugdan 1989: predvsem 142–143; 1990: predvsem 1620–1621).

Slovensko korpusno jezikoslovje je sploh v zadnjem desetletju z računalniško podporo pri obravnavi zapisanih besedil, besedja iz njih in pregledu nad njim ter nad slovničnimi, vezljivostnimi ipd. podatki o upoštevanih besedah in besednih zvezah gradivsko zelo napredovalo (prim. Gorjanc 2005), vendar pa je ob tem ostalo tako rekoč povsem zanemarjeno korpusno upoštevanje ločil in simbolov, kar vodi v pomanjkljive opise rabe ločil, ki bi jih morali najti v pravopisnih priročnikih. Ločila kot opazovani predmet v korpusih je težko proučevati, ker so ločila kljub (možni) standardizaciji (v računalnikih in v elektronskih besedilih) glede na izvirna besedila poenostavljena, korpusni iskalniki pa ne omogočajo iskanja po njih. Taki so npr. začetni in končni narekovaji (» «, „ “ in “ ”), ki po navadi sovpadejo (v "), pomišljaj (–) ali dolgi pomišljaj (—) in vezaj (-), ki v korpusih prav tako sovpadejo (v vezaj), tri pike (...), ki se v računalniških programih lahko pišejo tudi kot en sam znak (v SP 2003 imenovan »tripičje«), standardiziran v unikodu, znak za ‘(kotna) stopinja’ ali ‘stopinja Celzija’ (°, namesto katerega nekateri pišejo tudi nadpisani o, tj. ᵒ) in opuščaji (’, ‘ in ʻ), ki jih v korpusih nadomešča resica ('). V pravopisne priročnike zato ne bo mogoče zapisati najnovejšega korpusnega stanja ločil in ponazarjalnih primerov, torej jih bo treba še naprej zbirati namensko ali jih izpisovati ročno in torej izbirno, kar je v primerjavi s korpusnim pristopom velika slabost. (Po ločilih, kakršna so pač zapisana v korpusu Nova beseda, bo s prilagoditvijo korpusa in iskalnika menda vendarle mogoče iskati, kot je

oktobra 2009 zagotovil njegov skrbnik Primož Jakopin.) Pravopis naj bi opisal rabo ločil v kombinacijah, recimo v nizu vprašaj in končni narekovaj (in morda še vejica, ki jo nekateri pišejo, drugi pa ne) na koncu dobesednega navedka premega govora, uvedenega z dvopičjem, pred novim stavkom v isti povedi: *Kot bi hotel zavpiti: »Mi pa že nismo takšni!«, a bi potem izdahnil le potihoma: »Mi pa že nismo takšni?«* (*Delo – Sobotna priloga* 19. 7. 2003. 27), pa tudi: *Palček in veverica sta kričala: »Nehaj, nehaj!« velikan pa ju sploh ni slišal*. (*Pikapolonica: revija za radovedne, ustvarjalne in igrive otroke* 4 (2002–2003), št. 11–12. 41). Zdajšnja največja slovenska korpusa – FidaPLUS (http://www. fidaplus.net/) in Nova beseda (http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html) – poleg črkovnih in številskih znakov sicer izkazujeta tudi ločila, ki se jih posamezne v korpusu FidaPLUS da iskati. Vendar pa se v korpusih ne da najti nizov ločil (npr. *?!«,*) ali nekaterih problematično zapisanih ločil (npr. - namesto –) ali zveze presledka, ki naj bi bil kot pravopisno marsikdaj problematičen vreden upoštevanja tudi v zbirkah besedil, in ločila (npr. <presledek>...), kar vse z nadpisanimi ali podpisanimi črkovno-številskimi znaki (npr. v m^2, CO_2, 19^h, 8^{15}) vred ostaja v korpusih na ravni, ki je jezikoslovcem in drugim uporabnikom s trenutnimi računalniškimi iskalnimi orodji nedosegljiva v obliki, ki bi izkazovala tisto v izvirniku.

Za (slovensko) pravopisje bo ob tem potrebno tudi širše, usmerjeno in prilagojeno zajemanje ustreznih pisnih pojavov v slovenskih besedilih, kot je npr. členjenje besedil na naslovje in odstavke, kakršni so v izvirnikih, kar bi pomagalo npr. pri raziskovanju ločil pri naštevalnih enotah.

Največji primanjkljaj korpusnega pristopa pri zajemanju virov in primerov za slovensko pravopisno in tudi siceršnjo slovaropisno rabo se kaže pri težavnih glasoslovnih mestih (kot sta npr. posebni izgovor črke l, ki mora biti v priročniku, kot je pravopis, jasno razviden, ali naglasno mesto *vôdami* ali *vodámi*) in pri stilistični predstavitvi besedja in oblik (z najrazličnejšimi označevalniki). Korpus govorjenih besedil je za slovenščino trenutno še želja. Poleg tega naši nastajajoči ali zasnovani korpusi očitno ne bodo omogočali glasoslovne analize govora. Stabej in Vitez (2000: 81) sta napovedala, da bo korpus KGB omogočal morfološko, skladenjsko in semantično analizo govora, pa tudi iz objav Jane Zemljarič Miklavčič (2007) in Darinke Verdonik (2007) ter iz dokumenta Sporazumevanje v slovenskem jeziku – govorni korpus (http://www.slovenscina.eu/Vsebine/Sl/Kazalniki/K4.aspx, dostop 15. 10. 2009) ne izhaja za glasoslovje (ki je v slovenskem pravopisu vse pravorečno, torej poleg posebnega izgovora posameznih črk tudi vse naglasno, recimo z razlikovanjem med *meščán* in *meščàn*) nič obetavnega.

Še naprej bodo korpusi v slovaropisju (in slovarski del pravopisa, kakršen je zadnji, iz leta 2003, ni nikakršna izjema) le omejeno uporabni za označevanje besedja, torej se bodo slovaropisci morali večinoma zanašati na opazovanje drugih in sebe, vrednost označevalnikov v slovarjih pa je tako ali tako le relativna, ne absolutna (Franz Josef Hausmann v Weiss 2000: 31).

4

Tule ob korpusu spet govorim (prim. Weiss 2001) o podrobnostih (Gorjanc 2005: 54: idejni osnutek Petra Weissa se namreč veliko bolj »ukvarja s tehničnimi detajli, ki pa za samo vsebinsko zasnovo korpusa niso zanimivi«), ki pa vendarle kažejo na relativnost trditev, kako recimo skuša korpus FIDA »posredovati vsestranske informacije o sodobnem slovenskem jeziku, torej z besedili skuša zajeti čim bolj celovito podobo današnje slovenščine, ob jasnem zavedanju, da je nemogoče predvideti in v korpus zajeti vse jezikovne variante« (Gorjanc 2005: 47). Slovaropisci vejo, da se kakovost slovarja ne meri toliko po številu gesel kot po načinu in predstavitvi podatkov v njem, in tudi

pri korpusu niso toliko odločilne stotine milijonov besednih oblik, kar se v zvezi s korpusi pretirano poudarja, kot možnost pridobitve včasih na videz drobnih podatkov, ki v njem zagotovo so. V korpusu je jezik, če nanj res gledamo vsestransko, zajet le delno. Zavedanje tega dejstva se dotika družbene odgovornosti korpusnega jezikoslovja ter odgovornosti korpusnih jezikoslovcev in graditeljev korpusov za svoje delo in navsezadnje tudi za delo drugih (Wiegand, Jesenšek 2006: predvsem 362).

5

Brez korpusov in dosežkov korpusnega jezikoslovja v slovnici, slovaropisju in pravopisju ne gre več, vendar pa bo treba povečati in spodbuditi sodelovanje med graditelji korpusov in korpusnimi jezikoslovci ter slovničarji, slovaropisci in pravopisci. Slednji se kljub upoštevanju korpusnih podatkov v svojih izdelkih ne smejo zbati uporabiti tudi podatkov, pridobljenih na druge načine, če v korpusih, kot vidimo, niso dosegljivi ali pa nikoli ne bodo zadovoljivi (npr. razmerje med vezajem in pomišljajem, ki je v korpusih trenutno zabrisano zaradi prepisa v vezaj v vseh položajih). Posebne, namenske zbirke besedil s kar se da natančnim zajemom pravopisno veljavnih podatkov za raziskave slovenskega pravopisja so ob problemskih izpisih in introspektivnem pristopu možnost, ki bi z izboljšanimi računalniškimi iskalniki dala optimalne rezultate. Korpusi govorjenih besedil bodo uporabni za sestavljanje pravopisnih priročnikov, če bodo dovolj natančno upoštevali ustrezno glasoslovno problematiko. Pri vsem tem (tudi svarilni) izsledki klasičnega korpusnega jezikoslovja seveda lahko samo koristijo. Čakanje na boljše čase na trenutni korpusni strani bi lahko pri raziskovalcih pravopisja, ki potrebujejo podatke o jezikovnih dejstvih za konkretne raziskave v tem trenutku, pomenilo zastoj, ki pa si ga zaradi vendarle skupne, jezikoslovne stroke ne smemo ne želeti ne privoščiti.

Literatura

BERGENHOLTZ, Henning, MUGDAN, Joachim, 1989: Korpusproblematik in der Computerlinguistik: Konstruktionsprinzipien und Repräsentativität. Bátori, István S., Lenders, Winfried, Putschke, Wolfgang (ur.): *Computational Linguistics/ Computerlinguistik* (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 4). Berlin, New York: Walter de Gruyter. 141–149.

BERGENHOLTZ, Henning, MUGDAN, Joachim, 1990: Formen und Probleme der Datenerhebung II: Gegenwartsbezogene synchronische Wörterbücher. Hausmann, Franz Josef, Reichmann, Oskar, Wiegand, Herbert Ernst, Zgusta, Ladislav (ur.): *Wörterbücher/Dictionaries/Dictionnaires* 2 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 5.2). New York: Walter de Gruyter. 1611–1625.

GORJANC, Vojko, 2005: *Uvod v korpusno jezikoslovje*. Domžale: Izolit.

LEVIN-STEINMANN, Anke, 2007: Orthographie und Phraseologie. Burger, Harald, Dobrovol'skij, Dmitrij, Kühn, Peter, Norrick, Neal R. (ur.): *Phraseologie/Phraseology* (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 28.1). Berlin, New York: Walter de Gruyter. 36–41.

STABEJ, Marko, VITEZ, Primož, 2000: KGB (korpus govorjenih besedil) v slovenščini. Bavec, Cene idr. (ur.): *Informacijska družba IS 2000*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 79–81.

VERDONIK, Darinka, 2007: *Jezikovni elementi spontanosti v pogovoru: diskurzni označevalci in popravljanja*. Maribor: Slavistično društvo.

WEISS, Peter, 2000: Označevanje v slovenskih narečnih slovarjih. Keber, Janez (ur.): *Jezikoslovni zapiski* 6. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. 27–44.

WEISS, Peter, 2001: Slovenski nacionalni korpus Maks na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: utemeljitev. Keber, Janez (ur.): *Jezikoslovni zapiski* 7/1–2. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. 419–428.

WEISS, Peter, 2002: Talibi in obzorje. *Delo. Sobotna priloga* 44/9. 31.

WEISS, Peter, 2003: Slovenski pravopis 2003 – priročnik na stranpoteh slovenskega jezika. Jesenšek, Marko (ur.): *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 201–206.

WIEGAND, Herbert Ernst, JESENŠEK, Vida, 2006: O družbeni odgovornosti znanstvene leksikografije. Jesenšek, Marko, Zorko, Zinka (ur.): *Jezikovna predanost: akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*. Maribor: Slavistično društvo, Ljubljana: SAZU. 361–378.

ZEMLJARIČ MIKLAVČIČ, Jana, 2007: *Načela oblikovanja govornega korpusa slovenščine*. Doktorska disertacija. Ljubljana.

BESEDNE SKICE ZA SLOVENŠČINO. KRITIČNI POGLED

Olga Yeroshina Pobirk, Petra Zaranšek, Simon Šuster
Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Škofja Loka

UDK 811.163.6'374:811.163.6'322.3'324

Prispevek obravnava ozadje delovanja Besedne skice, ki je ena temeljnih funkcij orodja Sketch Engine, z vidika leksikografskega dela. Avtorji poleg opisa besedne skice kritično presojajo vlogo, ki jo imajo pri izdelavi in prikazu besednih skic označenost korpusa, njegova besedilna sestava, slovnična razmerja, določena v slovnici besednih skic, in nenazadnje tudi nastavitve pri prikazu kolokatorjev.

besedna skica, označenost korpusa, sestava korpusa, slovnična razmerja, statistični izračuni

The article discusses the functioning of Word Sketch, one of the basic functions of the Sketch Engine web-based application, particularly with regard to lexicographic work. In addition to describing an individual example, the authors assess the role that other factors play in the creation and display of Word Sketches, such as corpus annotation, corpus composition, the grammatical relations that are determined in the sketch grammar, and the settings regarding the arrangement of the displayed collocates.

Word Sketch, corpus annotation, corpus composition, grammatical relations, statistical scores

1 Uvod

Uporaba korpusov za opis jezika v leksikografske in druge raziskovalne namene tudi v slovenskem prostoru ni več novost, kar potrjuje vedno več študij, ki obravnavajo to tematiko. Korpus nudi obilico jezikovnih podatkov, vendar potrebujemo za njihovo obdelavo in interpretacijo zmogljiva ter »pametna« orodja. Primer takšnega sistema je večfunkcionalno orodje Sketch Engine (v nadaljevanju: SkE), ki omogoča različne prikaze in načine obdelave podatkov v jezikovnem korpusu.

SkE je orodje za prikaz in analizo jezikovnih podatkov v besedilnem korpusu, ki obsega naslednje osnovne funkcije, predvidene za vsebinsko delo z izbranim korpusom: Konkordance (*Concordance*), Seznam besed (*Word List*), Besedna skica (*Word Sketch*), Tezaver (*Thesaurus*), Primerjalna skica (*Sketch-Diff*). Od naštetih sodita med dve bistveni funkciji Konkordance in Besedna skica, ki je tudi predmet tega prispevka. V nadaljevanju bo najprej na kratko predstavljeno delovanje in namen besednih skic, nato pa bomo osvetlili ozadje njihovega delovanja, ki ga je treba vsaj do določene mere poznati, da znamo pravilno interpretirati dobljene podatke.

2 Besedna skica

Besedna skica predstavlja velik korak v smislu pomoči pri leksikografskem delu, odkar so prišli v rabo korpusi. Besedna skica prikazuje leksikalni profil izbrane iztočnice s podatki o njenem tipičnem sobesedilnem okolju (Gantar idr. 2009: 33). Gre za avtomatske, na korpusu temelječe sežetke slovničnega in kolokacijskega vedenja neke besede (Krek, Kilgarriff 2006), ki leksikografu dajejo hiter pregled nad dogajanjem okoli iztočnice. Leksikografu na ta način pomagajo tako pri pomenskem

razdvoumljanju kot pri odločanju o tem, katere informacije naj tudi neposredno predstavi v slovarju oz. bazi, ki ga/jo sestavlja (Atkins, Rundell 2008: 110).

2.1 Sestava besedne skice

Slika 1 prikazuje del besedne skice za lemo *ogenj*.

Številka 39.083 nad besedno skico pove število pojavitev iskane leme, tj. besede v vseh njenih oblikah, v izbranem korpusu. Iz prvega stolpca z oznako *a_modifier* je mogoče razbrati, da je iztočnica *ogenj* v korpusu Fida-PLUS 8.961-krat rabljena kot samostalniško jedro v kombinaciji s pridevnikom. Spodaj sledi seznam pridevniških kolokatorjev, ki jo najpogosteje modificirajo in z njo tvorijo samostalniško besedno zvezo (npr. *taborni ogenj*). Stolpci *prec_z-d*, *prec_na-d* in *prec_v-d* prikazujejo besede, ki se običajno pojavljajo pred predlogi *z*, *na*, *v*, ki skupaj z iztočnico tvorijo predložno besedno zvezo (npr. *odstaviti z ognja*). V stolpcu *gen_2* so našteti samostalniški kolokatorji, ki skupaj z iztočnico v rodilniku tvorijo samostalniško besedno zvezo (npr. *prekinitev ognja*). Stolpec z oznako *is_obj4* vsebuje glagole, ob katerih se *ogenj* pojavlja kot samostalnik v tožilniku (npr. *zakuriti ogenj*). Podobno stolpec *is_subj* navaja glagole, ki so najpogosteje rabljeni ob iztočnici v imenovalniku, a ker je zgornja meja absolutne pogostosti v želji po bolj strnjeni besedni skici nastavljena na 50 pojavitev, imamo le en glagol, ki presega to mejo – *goreti* (*ogenj gori*). V stolpcu *prec_prep* so našteti najpogostejši predlogi, ki se pojavljajo ob iztočnici *ogenj*.

S klikom na »podčrtano številko« (Slika 1), je mogoče dostopati neposredno do konkordanc za izbrani kolokator. Številčne vrednosti desno od kolokatorjev pomenijo naslednje:

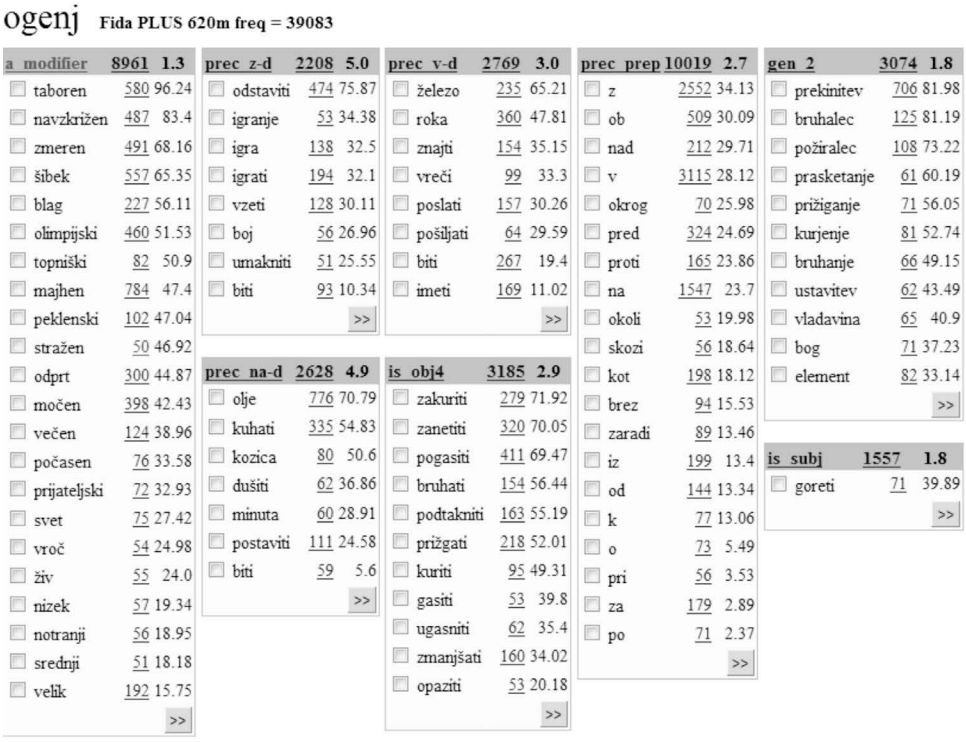

ogenj Fida PLUS 620m freq = 39083

a_modifier	8961	1.3
taboren	580	96.24
navzkrižen	487	83.4
zmeren	491	68.16
šibek	557	65.35
blag	227	56.11
olimpijski	460	51.53
topniški	82	50.9
majhen	784	47.4
peklenski	102	47.04
stražen	50	46.92
odprt	300	44.87
močen	398	42.43
večen	124	38.96
počasen	76	33.58
prijateljski	72	32.93
svet	75	27.42
vroč	54	24.98
živ	55	24.0
nizek	57	19.34
notranji	56	18.95
srednji	51	18.18
velik	192	15.75
>>		

prec_z-d	2208	5.0
odstaviti	474	75.87
igranje	53	34.38
igra	138	32.5
igrati	194	32.1
vzeti	128	30.11
boj	56	26.96
umakniti	51	25.55
biti	93	10.34
>>		

prec_v-d	2769	3.0
železo	235	65.21
roka	360	47.81
znajti	154	35.15
vreči	99	33.3
poslati	157	30.26
pošiljati	64	29.59
biti	267	19.4
imeti	169	11.02
>>		

prec_prep	10019	2.7
z	2552	34.13
ob	509	30.09
nad	212	29.71
v	3115	28.12
okrog	70	25.98
pred	324	24.69
proti	165	23.86
na	1547	23.7
okoli	53	19.98
skozi	56	18.64
kot	198	18.12
brez	94	15.53
zaradi	89	13.46
iz	199	13.4
od	144	13.34
k	77	13.06
o	73	5.49
pri	56	3.53
za	179	2.89
po	71	2.37
>>		

gen_2	3074	1.8
prekinitev	706	81.98
bruhalec	125	81.19
požiralec	108	73.22
prasketanje	61	60.19
prižiganje	71	56.05
kurjenje	81	52.74
bruhanje	66	49.15
ustavitev	62	43.49
vladavina	65	40.9
bog	71	37.23
element	82	33.14
>>		

prec_na-d	2628	4.9
olje	776	70.79
kuhati	335	54.83
kozica	80	50.6
dušiti	62	36.86
minuta	60	28.91
postaviti	111	24.58
biti	59	5.6
>>		

is_obj4	3185	2.9
zakuriti	279	71.92
zanetiti	320	70.05
pogasiti	411	69.47
bruhati	154	56.44
podtakniti	163	55.19
prižgati	218	52.01
kuriti	95	49.31
gasiti	53	39.8
ugasniti	62	35.4
zmanjšati	160	34.02
opaziti	53	20.18
>>		

is_subj	1557	1.8
goreti	71	39.89
>>		

Slika 1: Del besedne skice za lemo ogenj.

»podčrtana številka« pove absolutno pogostost kolokatorja ob izbrani iztočnici, številka desno od nje pa izpostavljenost posameznega kolokatorja. Izpostavljenost (ang. *salience score*) je statistična vrednost, ki daje podatek o tem, kako močna je vez med kolokatorjem in izbrano iztočnico – večja ko je vrednost izpostavljenosti, močnejša je vez (prav tam).[1] Kolokatorji so v našem primeru razvrščeni glede na izračun izpostavljenosti in ne po absolutni pogostosti, zato se npr. sicer dva izmed najpogostejših glagolov *biti* in *imeti* v stolpcu prec_v-d nahajata na zadnjem mestu.

Pri razbiranju in interpretaciji podatkov, pridobljenih z besedno skico, je poleg poznavanja same uporabe orodja zelo pomembno tudi, da uporabnik pozna ozadje njegovega delovanja, zato bodo v nadaljevanju predstavljeni dejavniki, ki odločilno vplivajo na dobljene rezultate: besedilna sestava korpusa, naloženega v SkE, označenost korpusa in slovnična razmerja, definirana v datoteki s slovničnimi razmerji.

3 Ozadje delovanja besednih skic

3.1 Slovnica besednih skic

Za funkcije Besedna skica, Primerjalna skica in Tezaver potrebujemo *slovnico besednih skic* (ang. *Sketch Grammar*, dalje SBS), ki je nabor slovničnih razmerij, za katera želimo, da so prikazana v besednih skicah. Ta razmerja so definirana glede na zakonitosti v konkretnem jeziku, namen jezikovnih poizvedovanj ter nabor oznak, uporabljenih pri označevanju posameznega korpusa. Slovnico, ki je osnova za izdelavo besednih skic za slovenščino na 621-milijonskem korpusu FidaPLUS, je leta 2006 napisal Simon Krek (Krek, Kilgarriff 2006).

Kot primer slovničnega razmerja za korpus FidaPLUS navajamo recipročno zvezo pridevnika in samostalnika:

```
*DUAL
=a_modifier/modifies

2:[tag="P.*"] [tag="P.*"|word=","|word="se"
|word="si"]{0,5} 1:[tag="S.*"]
```

Razmerje je sestavljeno iz elementov, ki se začnejo in končajo z oglatimi oklepaji [], predstavljajo pa potencialne pojavnice v realnem besedilu. Znotraj elementov in med njimi so uporabljeni znaki iz regularnih izrazov :.,"|*{} v kombinaciji z oblikoskladenjskimi oznakami, uvedenimi z atributom *tag*, ali dejanskimi koščki besedila, uvedenimi z atributom *word*. Zgoraj opisano razmerje predvideva naslednjo situacijo: na prvem mestu se mora pojaviti pridevnik v katerikoli obliki, sledi mu od nič do pet mest, na katerih se lahko pojavijo pridevnik, vejica, *se* ali *si*, na koncu pa mora biti samostalnik, ponovno v katerikoli obliki. S številkama 1 in 2 označimo ključna elementa, tj. iskano iztočnico (št. 1) in element, ki ga želimo prikazati v obliki kolokatorja (št. 2). Recipročnost razmerja (*DUAL*) pomeni, da če je npr. naša iztočnica pridevnik (št. 2), bodo v skici prikazani vsi samostalniški kolokatorji (št. 1), in obratno, če nas zanima samostalnik, bodo prikazani vsi pridevniški kolokatorji. Recipročnost je upoštevana tudi pri poimenovanju razmerja.

Rezultat tega razmerja je en stolpec besedne skice za posamezni samostalnik ali pridevnik (iskano lemo), ki za samostalniško lemo poda najpogostejše pridevnike, ki jo modificirajo, za pridevniško lemo pa najpogostejše samostalnike, ki ji sledijo. Na sliki 2 so tako na levi navedeni najpogostejši pridevniški kolokatorji za lemo *ogenj*, na desni pa najpogostejši samostalniški kolokatorji za lemo *navzkrižen*, ki so razvrščeni glede na izpostavljenost.

1 Statistična izpostavljenost je prilagojena oblika Diceovega koeficienta in v grobem temelji na seštevku sopojavljanja besed v nekem slovničnem razmerju. Natančna enačba je dostopna na http://trac.sketchengine.co.uk/attachment/wiki/SkE/DocsIndex/ske-stat.pdf?format=raw. (Dostop 8. 7. 2009.)

ogenj

Fida PLUS 620m freq = 39083

a_modifier	8961	1.3
taboren	580	96.24
navzkrižen	487	83.4
zmeren	491	68.16
šibek	557	65.35
blag	227	56.11
olimpijski	460	51.53
topniški	82	50.9
majhen	784	47.4
peklenski	102	47.04

navzkrižen

Fida PLUS 620m freq = 21

modifies	2352	6.9
ogenj	487	71.39
skladnost	176	64.05
zaslišavanje	110	63.88
lastništvo	108	47.4
zaslišanje	72	43.32
poizvedba	51	42.5
interes	131	37.85
reakcija	64	36.95
povezava	57	26.69

Slika 2: Vzorec rezultatov za recipročno razmerje pridevnik-samostalnik.

Na dan pisanja tega članka je v slovenski SBS definiranih 18 slovničnih razmerij, osem izmed teh je recipročnih.[2] Trenutno je v pripravi nova verzija SBS, ki bo obsegala več slovničnih razmerij (vključena bodo recimo razmerja z vezniki), tokrat s slovenskimi poimenovanji in izboljšavami, ki so se pokazale za smiselne pri delu s SkE v začetni fazi gradnje leksikalne baze za slovenščino v okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku.[3]

Priprava SBS je jezikovnotehnološki postopek, ki ni vezan samo na poznavanje tipičnih jezikovnih pojavov v konkretnem jeziku in nabor oznak, uporabljenih v posameznem korpusu, temveč je pri tem zelo ali celo predvsem pomemben namen, za katerega želimo orodje oz. funkcijo izrabljati. Večina slovničnih razmerij v slovenski SBS, tako trenutni kot nastajajoči, je naravnana izrazito leksikografsko, se pravi za namen izdelave leksikalne baze za slovenščino. Slovnična razmerja so torej definirana glede na vnaprej določene vzorce, za katere predpostavljamo, da so v (slovenskem) jeziku tipični in posledično zanimivi za izdelavo slovarjev in podobnih leksikografskih del.

Zgornji pristop k definiranju slovničnih razmerij seveda ni edini možen. Kot primer manj vnaprej določujočega pristopa navajamo del skice iz poskusnega 20-milijonskega dela korpusa FidaPLUS za lemo *mesto* (Slika 3).

V ozadju te skice je slovnica, ki je nastala po vzoru slovaške slovnice besednih skic, ki jo je napisal Vladimir Benko in jo je Simon Krek poskusno prilagodil za slovenščino. Primerjava razmerij, opredeljenih na osnovi slovaške SBS, z razmerji iz slovenske SBS, ki je trenutno v rabi za 621-milijonski korpus FidaPLUS, pokaže, da so v slovaškem primeru razmerja zastavljena ohlapnejše. Iskani kolokatorji namreč niso ločeni glede na besedne vrste ali druge slovnične/jezikovne oznake, ampak so v skupni stolpec združeni samo glede na mesto pojavljanja v relaciji do iskane leme.

Na sliki 3 so v levem stolpcu prikazani izrazi, ki se pojavljajo pred povezavo predloga *za* in iskano lemo *mesto*, v desnem pa izrazi, ki

mesto Fida PLUS 20m SLOVAŠKI freq = 20946

Y za-d X	1543	1.3
boj	63	34.65
tekma	81	30.5
dežuren	16	30.32
potegovati	23	29.4
kandidat	27	23.8
napredovati	12	21.05
razpis	18	20.31
boriti	12	19.32
služba	16	15.67
veljati	11	11.9
da	12	8.98
iti	8	5.84
le	11	5.74
v	79	5.49
in	18	4.56
se	37	4.07
biti	115	2.82
še	8	1.1
tudi	9	0.44

v-d Y X	2438	1.3
nov	506	44.85
središče	145	44.62
glaven	78	30.44
knežji	10	24.79
bližina	28	23.66
osvojiti	27	22.4
okolica	21	20.29
zasesti	16	20.03
velik	73	19.19
center	30	18.4
večen	10	17.08
francoski	14	16.32
rojsten	10	16.16
star	26	15.29
svet	8	13.06
naš	33	13.0
nemški	13	12.99
bližnji	9	12.71
majhen	15	11.49
ta	90	10.68
italijanski	8	10.53
drug	30	9.91
nek	11	9.17
sam	15	8.85
del	17	8.22

Slika 3: Del skice za lemo *mesto*.

2 Več o drugih vrstah razmerij glej v Krek, Kilgarriff 2006.
3 www.slovenscina.eu.

se pojavljajo med predlogom *v* in iskano lemo *mesto*. Iskana lema je zmeraj označena z oznako *X*, njena sobesedilna okolica, ki jo želimo prikazati, pa z oznako *Y*. Ker razmerje ni omejeno na nobeno od besednih vrst, se med njimi pomešano znajdejo samostalniki, glagoli, pridevniki, členki, vezniki, predlogi in zaimki.

Ker se poskuša oddaljiti od obstoječih zakonitosti in predvidevati čim manj, tak pristop po eni strani pušča odprtih več možnosti, da odkrijemo obrobnejše, morda nepričakovane pojave v jeziku, po drugi strani pa je prav zaradi tega potrebno več pozornosti in časa za pregled in interpretacijo množice nediferenciranih jezikovnih podatkov, zaradi česar je v praksi, predvsem v splošnoleksikografskih projektih,[4] kjer so časovni in finančni okviri jasno zastavljeni, tak pristop manj primeren.

3.2 Označenost korpusa

Za iskanje in povezavo besed v slovnična razmerja, ki so nato predstavljena v besednih skicah, mora SkE vedeti, kako najde besede, ki so v nekem razmerju. Če npr. razmerje predvideva zvezo pridevnika in samostalnika, potrebujemo oblikoskladenjsko označen korpus, kakršen je FidaPLUS (gl. nadaljevanje). Strogo gledano je sicer edini predpogoj za vključitev korpusa v orodje SkE tokeniziranost, tj. razdeljenost besedila na pojavnice, kar pomeni, da bi lahko zelo osnovna oblika SBS delovala že na korpusu, ki ni ne lematiziran ne oblikoskladenjsko označen, seveda pa bi tako dobili zelo osiromašene in leksikografsko ne prav uporabne rezultate.

Ker so besedne skice za slovenščino izdelane na osnovi oblikoskladenjskih oznak, je torej zelo pomembna pravilna označenost korpusa. FidaPLUS je bila označena avtomatsko, kar s seboj prinaša določen odstotek napak, saj je slovenščina zaradi obremenjene morfologije, pri kateri prihaja do prekrivnosti končnic, zelo težaven jezik za označevanje.[5] Posledica tega je pojavljanje napak v besednih skicah, kjer se lahko v nekem razmerju znajdejo izrazi, ki tja ne sodijo (Slika 4).

Primeri na sliki 4 prikazujejo napačno uvrščene kolokatorje, ki so posledica napačno pripisane leme in oblikoskladenjske oznake, saj je samostalniški kolokator prepoznan kot glagol in je tudi umeščen v stolpec z razmerjem *pridevnik-polnopomenski glagol*.[6] Spodnje okno

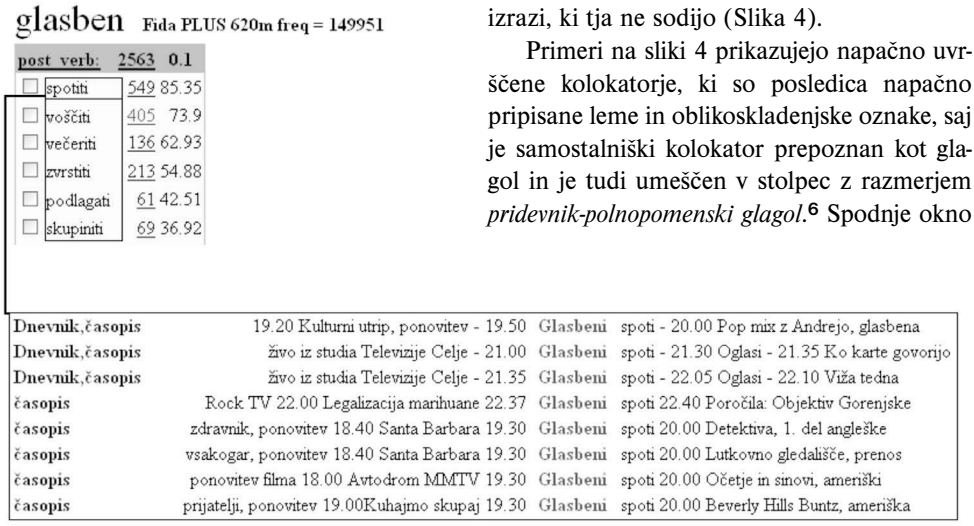

Slika 4: Napačna lematizacija kolokatorjev *spot*, *voščilo*, *večer*, *zvrst*, *podlaga* in *skupina*.

4 Z izrazom *splošnoleksikografski projekti* so mišljeni projekti, usmerjeni v opis splošnega jezika.

5 O tem, da je slovenščina v primerjavi z angleščino težaven jezik za označevanje, priča tudi dejstvo, da slovenski nabor oblikoskladenjskih oznak obsega okoli 2.000 elementov (Erjavec, Krek 2008: 51). Za primerjavo, standardni nabor britanskega nacionalnega korpusa vsebuje okoli 160 oznak (Označevalni sistem CLAWS).

6 »Spoti« je mogoče razumeti kot samostalnik v množini in kot obliko glagola *spotiti*.

s konkordancami potrjuje, da gre v resnici za razmerje *pridevnik-samostalnik*, k napaki pa je najverjetneje prispevalo tudi pomanjkanje konteksta, ki pomaga pri avtomatskem razdvoumljanju.

Naslednji izsek besedne skice za glagol *pobirati* (Slika 5) prikazuje razmerje *samostalnik v imenovalniku-polnopomenski glagol*, v katerem želimo najti osebke, ki se tipično pojavljajo z zadevnim glagolom. Na vrhu zadetkov smo označili kolokatorja, ki sta sicer pravilno lematizirana, vendar napačno označena kot samostalnika v imenovalniku namesto kot samostalnika v tožilniku, kar potrdijo konkordance v spodnjem oknu.

Nekatera mesta s pogosto napačno označenimi besedami so:

a) pridevnik ženskega spola v tožilniku v krepkem tisku je napačno označen kot prislov (*... označili ... za »**pogumno** žensko in veliko državnico.«*);

b) samostalnik srednjega spola je napačno označen kot glagolska oblika v tretji osebi srednjega spola (*Kakovost slike je osnovno **merilo** pri nakupu digitalnega fotoaparata.*);

c) samostalnik v imenovalniku ali tožilniku množine je napačno označen kot samostalnik v rodilniku ednine (*Nekje sem zasledila, da **ženske** že po naravi težje prenašamo vročino ...*; *Dobro poznam ta občutek: gledaš mlade **ženske**, toda one te sploh ne opazijo.*);

d) samostalnik moškega spola v tožilniku je napačno označen kot samostalnik moškega spola v imenovalniku (***Prispevek** pobira javno komunalno podjetje ...*);

e) pridevnik moškega spola v imenovalniku je napačno označen kot samostalnik srednjega spola v rodilniku množine (*Pričakovali bi, da bo sin **vesel** takšne materine požrtvovalnosti.*).

Orodje SkE sicer prepoznava tudi odvisnostnoskladenjsko razčlenjeni korpus, za kakršnega je mogoče napisati še kompleksnejšo in s tem natančnejšo SBS od trenutno veljavne za slovenščino, ki upošteva le oblikoskladenjske oznake (Krek, Kilgarriff 2006).[7] V tem primeru so tudi rezultati, dobljeni z besedno skico, pravilnejši, saj so prav odvisnostnoskladenjska razmerja ta, ki bi jih v besedne skice radi zajeli, vendar trenutno nimamo dovolj natančnega sredstva za njihovo razločevanje. Če bi lahko odvisnostnoskladenjske oznake uporabili vzporedno z oblikoskladenjskimi, bi to zelo zmanjšalo število napak zaradi napačne lematizacije.

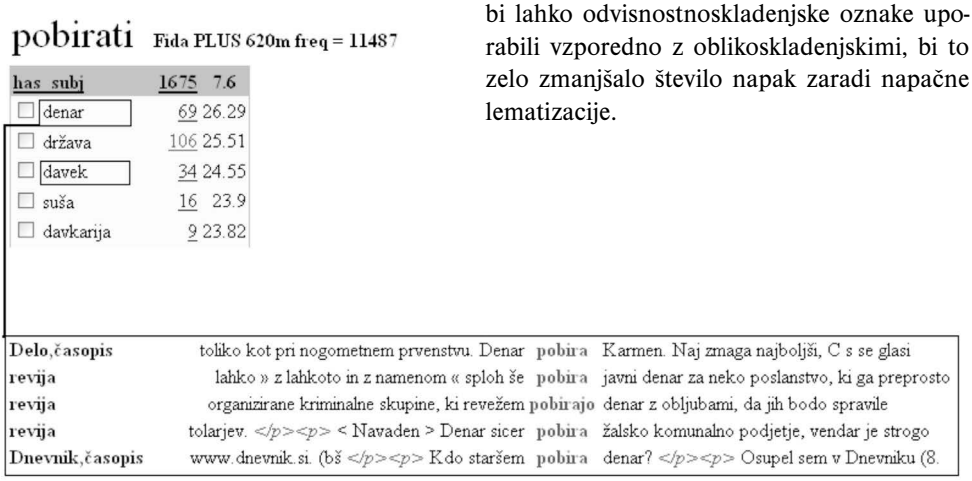

Slika 5: Napačna prepoznava sklonov kolokatorjev.

7 Za korpus FidaPLUS, kot je v SkE, velja nabor oznak MULTEXT-East v.3, v prihodnje pa bo uporabljen izboljšani nabor oznak JOS v kombinaciji z natančnejšim označevalnikom (Erjavec, Krek 2008).

3.3 Besedilna sestava korpusa

Ena temeljnih reči, ki najbolj vpliva na to, kakšne rezultate bo dala besedna skica, je besedilna sestava korpusa, saj analiza ne more pokazati ničesar drugega kot preoblikovano sliko tega, kar je bilo vanjo poslano. Pod besedilno sestavo razumemo vrste besedil, ločene glede na zvrst (leposlovje, stvarna besedila) in prenosnik (govorno, časopis, internet itn.), njihov obseg ter razpršenost virov znotraj posamezne vrste besedil.

FidaPLUS kot referenčni korpus vsebuje zelo raznolika besedila, med njimi tudi televizijske sporede, male oglase ipd. Tovrstna besedila zaradi svoje ponavljajoče se narave vsebujejo veliko istovrstnih zadetkov, poleg tega pa v njih tudi primanjkuje konteksta, ki bi pomagal razdvoumiti, zaradi česar so včasih rezultati, dobljeni iz takšnih besedil, manj relevantni za splošnoleksikografske namene. Danes se tovrstna besedila (vključno s cenami delnic, križankami, športnimi rezultati, kazali ipd.) vsaj pri leksikografskih korpusih običajno odstrani (Atkins, Rundell 2008: 85, Kilgarriff, Rundell, Dhonnchadha 2006).

Na sliki 6 so označeni kolokatorji, ki, kot potrjujejo konkordance, izvirajo predvsem iz omenjenih besedil.

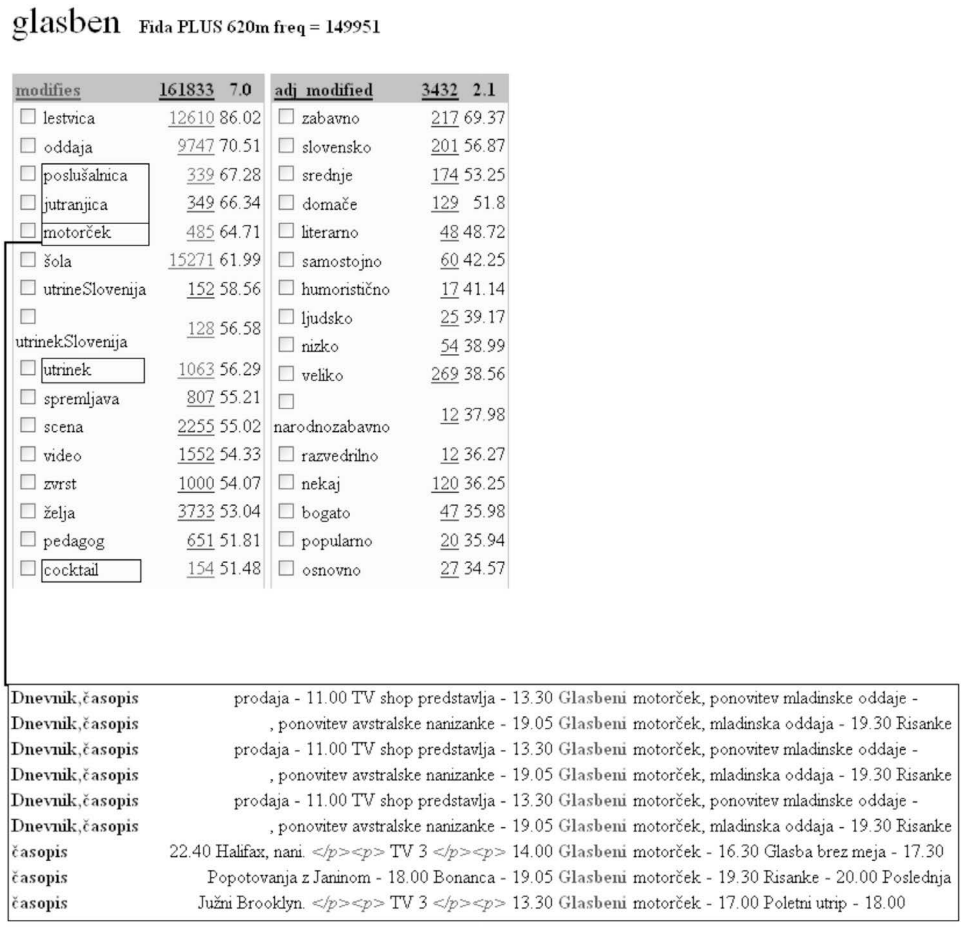

glasben Fida PLUS 620m freq = 149951

modifies	161833	7.0
lestvica	12610	86.02
oddaja	9747	70.51
poslušalnica	339	67.28
jutranjica	349	66.34
motorček	485	64.71
šola	15271	61.99
utrineSlovenija	152	58.56
utrinekSlovenija	128	56.58
utrinek	1063	56.29
spremljava	807	55.21
scena	2255	55.02
video	1552	54.33
zvrst	1000	54.07
želja	3733	53.04
pedagog	651	51.81
cocktail	154	51.48

adj_modified	3432	2.1
zabavno	217	69.37
slovensko	201	56.87
srednje	174	53.25
domače	129	51.8
literarno	48	48.72
samostojno	60	42.25
humoristično	17	41.14
ljudsko	25	39.17
nizko	54	38.99
veliko	269	38.56
narodnozabavno	12	37.98
razvedrilno	12	36.27
nekaj	120	36.25
bogato	47	35.98
popularno	20	35.94
osnovno	27	34.57

Dnevnik,časopis	prodaja - 11.00 TV shop predstavlja - 13.30 Glasbeni motorček, ponovitev mladinske oddaje -
Dnevnik,časopis	, ponovitev avstralske nanizanke - 19.05 Glasbeni motorček, mladinska oddaja - 19.30 Risanke
Dnevnik,časopis	prodaja - 11.00 TV shop predstavlja - 13.30 Glasbeni motorček, ponovitev mladinske oddaje -
Dnevnik,časopis	, ponovitev avstralske nanizanke - 19.05 Glasbeni motorček, mladinska oddaja - 19.30 Risanke
Dnevnik,časopis	prodaja - 11.00 TV shop predstavlja - 13.30 Glasbeni motorček, ponovitev mladinske oddaje -
Dnevnik,časopis	, ponovitev avstralske nanizanke - 19.05 Glasbeni motorček, mladinska oddaja - 19.30 Risanke
časopis	22.40 Halifax, nani. TV 3 14.00 Glasbeni motorček - 16.30 Glasba brez meja - 17.30
časopis	Popotovanja z Janinom - 18.00 Bonanca - 19.05 Glasbeni motorček - 19.30 Risanke - 20.00 Poslednja
časopis	Južni Brooklyn. TV 3 13.30 Glasbeni motorček - 17.00 Poletni utrip - 18.00

Slika 6: Prikaz tipičnih kolokatorjev iz televizijskih sporedov.

Poleg zgoraj omenjenega na dobljeno skico odločilno vpliva tudi odločitev snovalcev korpusa glede velikosti posameznih besedilnih komponent v korpusu (npr. knjižni proti časopisnemu prenosniku). S ponazoritvijo na sliki 7 želimo pokazati, kako se s spremembo besedilne sestave korpusa spremeni tudi besedna skica.

glasben

modifies	30167	3.9
lestvica	7648	10.06
scena	640	6.62
šola	1765	6.32
industrija	597	6.22
zvrst	320	5.9
datoteka	363	5.86
skupina	950	5.55
kariera	280	5.4
plošča	321	5.33
spremljava	191	5.2
festival	311	5.15
založba	227	5.15
okus	192	4.86

Podkorpus revij

modifies	110134	5.8
oddaja	9451	9.95
lestvica	4951	9.43
šola	13259	9.23
želja	3559	8.61
video	1479	7.98
scena	1604	7.94
skupina	4507	7.8
večer	1709	7.76
utrinek	1054	7.63
tv	1495	7.53
utrip	868	7.25
gost	1276	7.17
uganka	762	7.16

Podkorpus časopisov

Slika 7: Različni kolokatorji glede na podkorpusa revij in časopisov.

Prikazan je vzorec prvih trinajstih zadetkov za razmerje *pridevnik-samostalnik* za lemo *glasben* v dveh podkorpusih: s črno so označeni tisti kolokatorji, ki jih ne najdemo v drugem podkorpusu. Situacija je v tem primeru seveda skrajna, saj imamo na eni strani le podkorpus vseh časopisnih besedil iz korpusa FidaPLUS, na drugi strani pa vsa revijalna besedila iz korpusa, referenčni korpus pa je kombinacija obojega. Kljub temu je razvidno, da z izdelavo dveh podkorpusov oz. tudi z manj izrazito spremembo deležev v referenčnem korpusu sprožimo spremembe v razporeditvi kolokatorjev v besednih skicah. Tako lahko glede na sestavo korpusa FidaPLUS – 65 odstotkov besedil nosi oznako časopisno, 23 odstotkov oznako revijalno –[8] sklepamo, da bi se s krčenjem časopisnega dela korpusa zadetki iz televizijskih sporedov znašli *nižje* na seznamu kolokatorjev. Televizijski sporedi se namreč pogosteje pojavljajo v časopisnem kot pa v revijalnem gradivu, o čemer pričajo podatki o izvoru levo od konkordanc na sliki 6.

3.3.1 Razpršenost virov

Kot že omenjeno, je za to, da dobimo relevantne podatke, pomembno tudi, da so viri čim bolj razpršeni. Besedna skica ne nudi podatkov o razpršenosti virov, v katerih se pojavljajo kolokatorji, je pa ta podatek mogoče najti v konkordancah.

Za kolokator *kredit* (Slika 8), ki je del razmerja *samostalnik-predlog* '*glede*', ob vpogledu v konkordance ugotovimo, da vsi zadetki izhajajo iz enega vira. Kadar so viri za zadetek nerazpršeni, kolokator za splošnoleksikografske namene najverjetneje ni relevanten.

3.4 Statistično razvrščanje zadetkov v besedni skici

Poleg besedilne sestave in označenosti korpusa, na kar kot uporabniki nimamo vpliva, je za rezultate, ki jih dobimo v besedni skici, pomembno tudi to, kakšne nastavitve izberemo pri uporabi orodja. Vsakič ko želimo izdelati besedno skico, izberemo tudi možnosti prikaza, kar presega zgolj število izpisanih kolokatorjev ipd. (Gantar idr. 2009: 34), ampak zadeva tudi določitev tega, kolikšni naj bosta vrednosti najnižje absolutne pogostosti kolokatorjev in statistične izpostavljenosti oz. po katerem od statističnih izračunov naj bodo kolokatorji v skici razvrščeni.

Na sliki 9 prikazujemo mesta, kjer se skici za isto iskano lemo razlikujeta glede na izbrani statistični izračun.

Z besednih skic za lemo *obdobje*, okrajšanih na 16 kolokatorjev, je v slovničnih razmerjih *samostalnik-samostalnik v rodilniku* in *pridevnik-samostalnik* mogoče razbrati, da se skici precej razlikujeta – s črnimi kvadratki so

8 V novem referenčnem korpusu slovenščine, ki nastaja v okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku, so besedilna razmerja zastavljena drugače, predvsem je načrtovan manjši obseg časopisne komponente (Logar Berginc, Šuster 2009).

vprašanje Fida PLUS 620m freq = 331775

a_modifier	123348	2.2
nerešen	1554	72.33
referendumski	1737	70.62
pogost	3672	70.23
odprt	5049	69.51
zastavljen	1708	69.32
mandaten	827	66.59
nagraden	2464	64.56

post_glede-d	1006	25.6
kredit	43	35.99
usposabljanje	17	23.75
meja	19	16.37
financiranje	9	14.48
zdravje	10	13.83
pravilo	9	12.42
>>		

post_o-d	10554	9.9
smiselnost	155	55.67
veroizpoved	134	54.86
smisel	148	33.45
umestnost	13	29.86
primernost	32	29.35
upravičenost	36	29.08
dopustnost	15	28.98

FPsplet,internet Jožef Kvas Odgovor župana na svetniško vprašanje glede stanovanjskih kreditov Ob dnevu samostojnosti
FPsplet,internet Jožef Kvas Odgovor župana na svetniško vprašanje glede stanovanjskih kreditov Ob dnevu samostojnosti
FPsplet,internet Jožef Kvas Odgovor župana na svetniško vprašanje glede stanovanjskih kreditov Ob dnevu samostojnosti
FPsplet,internet Jožef Kvas Odgovor župana na svetniško vprašanje glede stanovanjskih kreditov Ob dnevu samostojnosti
FPsplet,internet Jožef Kvas Odgovor župana na svetniško vprašanje glede stanovanjskih kreditov Ob dnevu samostojnosti
FPsplet,internet Jožef Kvas Odgovor župana na svetniško vprašanje glede stanovanjskih kreditov Ob dnevu samostojnosti
FPsplet,internet Jožef Kvas Odgovor župana na svetniško vprašanje glede stanovanjskih kreditov Ob dnevu samostojnosti
FPsplet,internet Jožef Kvas Odgovor župana na svetniško vprašanje glede stanovanjskih kreditov Ob dnevu samostojnosti
FPsplet,internet Jožef Kvas Odgovor župana na svetniško vprašanje glede stanovanjskih kreditov Ob dnevu samostojnosti

Slika 8: Prikaz kolokatorja in konkordanc iz istovrstnih virov.

obdobje Fida PLUS 620m freq = 159035

Izračun absolutne pogostnosti

a_modifier	100616	3.1
prehoden	5810	92.95
zadnji	5793	51.77
dolg	5269	58.19
nov	2661	24.43
časoven	2526	68.96
lanski	2493	53.81
življenjski	2428	55.36
določen	2389	50.37
različen	2129	37.99
naslednji	1979	42.99
kratek	1723	45.01
sušen	1565	77.49
pripravljalen	1398	69.38
pretekel	1361	50.74
mandaten	1029	72.98
prihodnji	972	33.13

Izračun statistične izpostavljenosti

a_modifier	100616	3.1
prehoden	5810	92.95
sušen	1565	77.49
mandaten	1029	72.98
pripravljalen	1398	69.38
časoven	2526	68.96
obračunski	515	65.96
petleten	690	58.21
dolg	5269	58.19
štirileten	672	57.43
življenjski	2428	55.36
lanski	2493	53.81
primerjalen	498	52.44
starosten	836	52.02
zadnji	5793	51.77
povojen	719	51.44
desetleten	435	51.21

gen_1	16561	2.1
leto	669	24.46
življenje	391	28.68
tranzicija	275	58.34
razvoj	237	23.92
rast	209	32.81
delovanje	174	25.13
odraščanje	170	53.42
mirovanje	155	52.36
prilagajanje	145	40.31
priprava	145	23.11
vladavina	138	41.54
oda	134	33.58
mir	133	27.61
razcvet	117	40.45
renesansa	115	47.66
zgodovina	115	21.08

gen_1	16561	2.1
tranzicija	275	58.34
odraščanje	170	53.42
mirovanje	155	52.36
januarjulija	24	47.87
renesansa	115	47.66
puberteta	92	47.65
barok	87	46.43
dinastija	107	43.78
osamosvajanje	81	42.71
cvetenje	102	42.51
vladavina	138	41.54
razcvet	117	40.45
prilagajanje	145	40.31
razsvetljenstvo	46	40.13
adolescenca	45	38.93
najstništvo	21	38.69

Slika 9: Primerjava rezultatov glede na dve vrsti statističnega izračuna za lemo *obdobje* v dveh slovničnih razmerjih.

označeni kolokatorji, ki jih skica pri drugem statističnem izračunu ne pokaže, s črtami so povezani kolokatorji, pri katerih je porazdeljenost precej različna. Beseda, ki je v korpusu relativno redka, a se pogosto pojavlja prav z iskano lemo, bo imela zelo visoko vrednost statistične izpostavljenosti. Tako se na sliki v drugem stolpcu znajde kolokacija *obračunsko obdobje*, ki se v korpusu pojavi 515-krat, kar je premalo, da bi se uvrstila na vrh seznama zgolj po absolutni frekvenci (levi stolpec). Sklenemo lahko, da pri prvem izračunu najdemo pri vrhu bolj splošne kolokatorje (*zadnji*, *dolg*, *nov*), pri drugem pa kolokatorje, ki so sami zase redkejši v korpusu (*sušen*, *mandaten*, *pripravljalen*) (gl. tudi Atkins, Rundell 2008: 110). Iz vsega tega je mogoče zaključiti, da je izbira statističnega izračuna in ostalih nastavitev, enako kot večina drugih stvari, prav tako odvisna od namena uporabe.

4 Zaključek

V prispevku smo predstavili možnosti, ki jih ponuja uporaba besednih skic pri raziskovanju jezika, s poudarkom na leksikografskem delu. Splošni način njihove uporabe in zlasti njihova neprecenljiva vrednost pri leksikografskem delu sta bila v preteklosti že opisana, zato smo v tem prispevku predvsem opozorili na uporabniku manj očitne vidike in ozadje njihovega delovanja, ki pa pomembno vplivajo na dobljene rezultate. To na prvi stopnji obsega besedilno sestavo in označenost korpusa ter razpršenost virov, ki morajo biti dobro premišljeni, da odsevajo čim bolj realno podobo jezika. Dobljeni rezultati so nadalje odvisni od načina obdelave podatkov, kjer igra ključno vlogo slovnica besednih skic, in čisto na koncu tudi od uporabnika samega, ki na rezultate vpliva z izbiro nastavitev orodja. Neizpodbitno dejstvo je namreč še vedno to, da kljub neizmernemu delu, ki ga z uporabo tega in podobnih orodij za nas opravi računalnik, za vnosom podatkov, potrebnih za nastanek besednih skic in jezikovnotehnoloških aplikacij nasploh, še zmeraj stoji človek, kar pomeni, da to, kar surovim oziroma neobdelanim jezikovnim podatkom pripišemo, tudi (v nekoliko spremenjeni obliki) iz njih dobimo nazaj.

Literatura in spletni viri

ATKINS, B. T. Sue, RUNDELL, Michael, 2008: *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.

ERJAVEC, Tomaž, KREK, Simon, 2008: Oblikoskladenjske specifikacije in označeni korpusi JOS. Erjavec, Tomaž, Gros, Jerneja (ur.): *Konferenca Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 49–53.

GANTAR, Polona idr., 2009: *Specifikacije za izdelavo leksikalne baze za slovenščino: opis analize referenčnega korpusa*: <http://www.slovenscina.eu/Vsebine/Sl/Kazalniki/Kazalnik5/Kazalnik5.pdf.>. (Dostop 8. 7. 2009.)

KILGARRIFF, Adam, RUNDELL, Michael, UÍ DHONNCHADHA, Elaine, 2006: Efficient corpus development for lexicography: building the New Corpus for Ireland. *Language Resources and Evaluation Journal* 40/2. 127–152.

KREK, Simon, KILGARRIFF, Adam, 2006: Slovene word sketches. Erjavec, Tomaž, Gros, Jerneja (ur.): *Konferenca Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 62–67.

LOGAR BERGINC, Nataša, ŠUSTER, Simon (v tisku): Gradnja novega korpusa slovenščine. *Jezik in slovstvo* 54: 3–4.

Označevalni sistem CLAWS: <http://ucrel.lancs.ac.uk/claws/.>. (Dostop 3. 7. 2009.)

Sketch Engine beta: <http://beta.sketchengine.co.uk/.>. (Dostop 3. 7. 2009.)

KAJ IN ZAKAJ V REFERENČNI GOVORNI KORPUS SLOVENŠČINE

Jana Zemljarič Miklavčič*, Marko Stabej*, Simon Krek, Ana Zwitter Vitez*****
*Filozofska fakulteta, Ljubljana
**Amebis d. o. o., Kamnik; Institut "Jožef Stefan", Ljubljana
***Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Škofja Loka

UDK 811.163.6'271.16'42:81'322

Eden izmed ciljev nacionalnega projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku je nastajajoči referenčni korpus govorjene slovenščine. V prispevku bo predstavljena shema za zajem gradiv, ki temelji na demografskih in besedilnovrstnih kriterijih. Pojasnjena bodo izbrana izhodiščna razmerja zastopanosti govorcev in besedilnih vrst, ki po prepričanju avtorjev v okviru danih možnosti zagotavljajo referenčnost in uravnoteženost govornega korpusa.

govorni korpus, referenčni korpus, govorjeni jezik, demografsko uravnotežen korpus, besedilnovrstno uravnotežen korpus

One of the goals of the Communication in Slovene project is the compilation of a reference corpus of spoken Slovene. The paper describes the rationale for material collection which focuses on demographic and text genre criteria. The basic speaker vs. text genre ratios will be described, which in the opinion of the authors ensure that the referential and balanced character of the spoken corpus is maintained within the limits of the project framework.

spoken corpus, reference corpora, spoken language, demographically balanced corpus, typologically balanced corpus

1 Govorni korpus slovenščine – čemu in za koga

Govorno sporazumevanje je primarna oblika sporazumevanja tako s stališča posameznika kot s stališča družbe, poleg tega je oblika, v kateri se jezik najpogosteje udejanja. Kljub temu v raziskanosti zaostaja za pisnim jezikom, po eni strani zaradi tradicionalno prestižne vloge knjižnega jezika, po drugi strani pa zaradi akustične pojavnosti, ki otežuje zbiranje gradiva in njegovo analizo. Večje raziskave govora je omogočil šele razvoj digitalnih tehnologij v zadnjih desetletjih: digitalno snemanje in shranjevanje podatkov, možnost urejanja in analize z računalnikom – vse to prinaša mnoga sodobna orodja za raziskovanje govora. Uporabnost govornih korpusov je usmerjena tudi v prihodnost, v razvoj govornih tehnologij (razpoznave/sinteze govora ...) in z njimi povezanih aplikacij. Ne nazadnje pa predstavlja govorni korpus tudi nadvse dragocen vir kulturne dediščine za naše zanamce. Številne jezikovne skupnosti so že zgradile govorne korpuse in s tem omogočile raziskovanje govorjenega jezika, gradnja referenčnega govornega korpusa pa je stekla tudi na Slovenskem.

Potreba po izdelavi govornega korpusa je bila v zadnjem desetletju v slovenskem jezikoslovnem prostoru večkrat eksplicitno izražena. Prvi je na to opozoril Stabej, ko je pri predstavitvi besedilnovrstne sestave korpusa FIDA poudaril, da bi bil »seveda v slovenskem prostoru še bolj dragocen korpus, ki bi vseboval tudi govorjena besedila« (Stabej 1998, 100); ideja je bila podrobneje predstavljena l. 2000

(Stabej, Vitez 2000, 79). Tudi Weiss (2001, 422) je poudaril nujnost vključevanja govorjenih besedil v elektronsko zbirko. Gorjanc je pozival k začetku gradnje: »Čim prej bi bilo treba oblikovati skupino, ki bi začela s pripravami govornega dela korpusa.« (Gorjanc 2005, 53) Tudi v okviru dialektoloških študij je novo tisočletje vzbudilo pričakovanja po govornem korpusu: »/.../ širitev korpusa na spontani nejavni govor vzbuja upanje na drugačne čase« (Kenda Jež 2004, 271), v okviru govornih tehnologij pa je bila potreba po vključitvi spontanega govora v raziskave izražena med drugim v Verdonik (2006, 40). Teoretična izhodišča gradnje govornega korpusa, preizkušena na manjšem učnem govornem korpusu, so bila izdelana l. 2007 (Zemljarič Miklavčič 2007). Leta 2008 so bila v okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku (SSJ, 2008–2013)[1] zagotovljena sredstva za izgradnjo govornega korpusa slovenščine v obsegu enega milijona besed ali 110 ur govora, s čimer so bili natanko desetletje po prvem pozivu h gradnji izpolnjeni vsi pogoji za njen začetek.

2 Govorni korpusi

Začetki gradnje sodobnih govornih korpusov segajo v devetdeseta leta prejšnjega stoletja. Dolgo najvplivnejši referenčni vir za gradnjo govornih korpusov je bil *Britanski nacionalni korpus*, ki vključuje govorni podkorpus velikosti 10 milijonov besed;[2] zgrajen je bil v letih 1990– 1994, sestavljen pa je iz demografsko in kontekstualno uravnoteženega dela. Drugi britanski referenčni govorni korpus je *Bank of English*, ki pa je zelo skopo dokumentiran.[3] Med neangleškimi korpusi lahko omenimo *Češki govorni korpus*,[4] ki ga sestavlja več enot skupne velikosti čez tri milijone besed in ga postopno gradijo že več kot desetletje. Enega večjih pravkar začetih projektov gradnje govornega korpusa predstavlja *Poljski nacionalni korpus* (Przepiorkowski idr. 2008), ki bo vključeval govorni podkorpus javnega govora v obsegu 30 milijonov besed, tri milijone besed pa naj bi obsegal podkorpus vsakdanjih pogovorov. *Švedski govorni korpus*[5] obsega 1,4 milijone besed, *Nizozemski govorni korpus*[6] pa skoraj 9 milijonov besed. *Korpus govorjene italijanščine*[7] obsega 100 ur govora ali okrog 900.000 besed, drugi večji govorni korpus za italijanščino LABLITA[8] pa sestavlja govor odraslih in govor otrok v starosti od 15 do 36 mesecev. *Referenčni korpus sodobne portugalščine*[9] vključuje govorni podkorpus približno 2,5 milijona besed, gradivo pa je bilo zajeto v vseh portugalsko govorečih deželah po svetu. Navedli smo le nekaj najzgodnejših in največjih govornih korpusov, iz kratkega pregleda pa je razvidno, da je govorni korpus danes nujni jezikovni vir oziroma standard za raziskovanje govorjenega jezika.

Tudi za slovenski jezik že obstaja nekaj srednje velikih in manjših govornih zbirk in korpusov. Zajemajo televizijske dnevnoinformativne in pogovorne oddaje (BNSI Broadcast News, Broadcast News Speech Database), parlamentarni diskurz (transkripcije razprav iz Državnega zbora v FidiPLUS ter baza Sloparl), telefonske pogovore s turističnimi agencijami (Turdis), izdelan pa je bil tudi osnutek referenčnega korpusa (Zemljarič Miklavčič 2007). Poleg navedenih obstaja še nekaj drugih govornih baz, ki ne vključujejo avtentičnega govora, in nekaj transkripcij sicer avtentičnega govora,

1 http://www.slovenscina.eu/Vsebine/Sl/Domov/Domov.aspx.
2 http://www.natcorp.ox.ac.uk/corpus/creating.xml.
3 http://mycobuild.com/about-collins-corpus.aspx.
4 http://ucnk.ff.cuni.cz/english/index.html.
5 http://www.ling.gu.se/projekt/tal/index.cgi?PAGE=3.
6 http://lands.let.kun.nl/cgn/doc_English/topics/design/design.htm.
7 http://www.alphabit.net/Glottophilia/2007/02/clips-corpus-of-spoken-italian.html.
8 http://lablita.dit.unifi.it/corpora/descriptions/lablita/.
9 http://www.clul.ul.pt/english/sectores/linguistica_de_corpus/projecto_crpc.php.

ki pa niso urejene tako, da bi omogočale avtomatsko iskanje brez dodatnega urejanja.

3 Temeljna izhodišča za zajem besedil

Referenčni govorni korpus je namenjen raziskavam govorjenega jezika (in jezika nasploh). Velikost načrtovanega korpusa za slovenščino (1 milijon besed) izhaja iz razpoložljivih finančnih sredstev in časa. Avtorji se zavedamo, da je zaradi omejene velikosti referenčnost korpusa pogojna, vendar smo prepričani, da bo dobra uravnoteženost gradiva omogočila relevantne raziskave govorjenega jezika, hkrati pa verjamemo, da se bo korpus v prihodnosti nadgrajeval in širil.

Na zasnovo govornega korpusa pomembno vpliva njegova namembnost znotraj projekta SSJ, kjer predstavlja govorni podkorpus referenčnega korpusa, ta pa bo vir za izdelavo leksikalne podatkovne baze s podatki o frekvenci, pomenski strukturi in zgledi rabe ter izdelavo pedagoške korpusne slovnice. Seveda naj bi govorni korpus v čim večji meri omogočal tudi korpusne raziskave, neodvisne od projekta SSJ, zlasti v uporabnem in teoretičnem jezikoslovju.

Glede na navedena izhodišča ima gradnja govornega korpusa tri osnovne cilje:

- zajeti vzorčne primere različnih govorjenih diskurzov v različnih situacijah,
- zajeti govorjeni diskurz demografsko reprezentativnega vzorca govorcev,
- zajeti predvsem tiste govorne situacije, v katerih so uporabniki jezika najpogosteje produktivno-receptivno udeleženi.

Pri zbiranju gradiva si prizadevamo ohraniti avtentično dolžino diskurzov. Zajeti želimo diskurze, ki potekajo v naravnem govornem okolju in niso zrežirani. Pri tem pa je treba upoštevati nekatere ovire: s pravnega in etičnega vidika je zajemanje gradiva omejeno, ker je pred snemanjem po zakonu treba zagotoviti soglasje vseh govorcev. Izkušnje kažejo, da vsi govorci niso pripravljeni za sodelovanje, poleg tega se praviloma vsaj na začetku snemanja vedejo drugače kot sicer. Za snemanje je treba ustrezno namestiti snemalne naprave, kar prav tako vpliva na avtentičnost diskurza. Ker je za transkripcijo potreben kvaliteten zvok, je problematično snemanje v okoljih z veliko šumi ali z velikim številom govorcev. Brana ali na pamet naučena besedila v govorni korpus ne bodo za jeta, pogoj za vključitev je namreč najmanj delna spontanost.

Določene omejitve obstajajo tudi glede govorcev: govor otrok in mladostnikov se pogosto zbira ločeno od govora odraslih. Ker bo govorni korpus SSJ vir za izdelavo pedagoške slovnice, bo ne glede na to pomemben del korpusa zajemal tudi šolski govor otrok od 10. leta naprej. Zajet bo tudi delež govorcev, za katere slovenščina ni prvi jezik, pri čemer bomo skušali upoštevati realno demografsko sestavo govorcev slovenščine. Prav tako bo zajet ustrezni delež govorcev, ki živijo v zamejstvu; govor Slovencev po svetu pa v prvi fazi ne bo vključen v korpus.

3 Kriteriji za zajem gradiva v korpus SSJ

Glede na namen govornega korpusa smo se odločili, da pri zajemu kombiniramo demografske in besedilnovrstne kriterije. Demografski kriteriji so uravnoteženi na podlagi najnovejših podatkov Statističnega urada Republike Slovenije (SURS), besedilnovrstni pa deloma na podlagi hipotez, predvsem pa tako, da so ustrezno zastopani glede na namen govornega korpusa.

3.1 Demografski kriteriji

Demografski kriteriji, ki jih upoštevamo, so: spol, starost, izobrazba in regijski izvor. Gre za kriterije, ki glede na obstoječe raziskave v slovenskem jezikoslovju (prim. Zemljarič Miklavčič 2007) in glede na hipotetična predvidevanja najbolj vplivajo na razlike v govoru. Pri tem ni upoštevan kriterij socialnega statusa, ker je za slovenske razmere težko določljiv in vprašljiv.

Demografski kriteriji in izhodiščna razmerja v odstotkih:[10]

1. prvi jezik:

a. slovenščina	98 %
b. drugi jeziki	2 %

2. država bivanja:

a. Slovenija	97 %
b. Avstrija	1 %
c. Italija	1 %
d. Madžarska	1 %

3. spol:

a. moški	50 %
b. ženski	50 %

4. starost:

a. do 34 let	40 %
b. nad 35 let	60 %

5. dosežena izobrazba:

a. nižja (osnovna in srednja šola)	70 %
b. višja (več kot srednja šola)	30 %

6. regijska pripadnost:

Regijsko pripadnost označujemo glede na večja regionalna mestna središča, h katerim gravitira posamezno področje in ki sovpadajo z registrskimi območji v Sloveniji.

A. zasebni diskurz:
a. govor JZ Slovenije brez ljubljanske regije (NM, KK, LJ, KR, GO, PO, KP) – 35 %
b. govor ljubljanske regije – 25 %
c. govor SV Slovenije brez mariborske regije (MS, SG, CE) – 25 %
d. govor mariborske regije – 15 %

B. javni in nejavni nezasebni diskurz:
a. JZ Slovenija – 60 %
b. SV Slovenija – 40 %

3.2 Besedilnovrstni kriteriji

Definiranje besedilnovrstnih kriterijev je težavnejše kot definiranje demografskih kriterijev. Možni kriteriji so struktura besedila (monolog, dialog/multilog), okoliščine (javna besedila, zasebna besedila), govorni položaj (formalni, neformalni), prenosnik (osebni stik, telefon, avdio, video), namernost, tematika itn. Vendar v jezikovni rabi pogosto prihaja do prekrivanja več lastnosti (npr. prevladuje monolog, ki pa občasno preide v dialog), tako da gradiva ni mogoče nedvoumno razvrščati v kategorije. Ob upoštevanju zastavljenih ciljev govornega korpusa, potreb korpusnih raziskav in statistične reprezentativnosti posameznih skupin glede na predvideni obseg korpusa smo se odločili samo za dva osrednja besedilnovrstna kriterija: javnost diskurza in prenosnik.

Besedilnovrstni kriteriji in izhodiščna razmerja v odstotkih:[11]

1. javnost:

a. javni diskurz		60 %
i. razvedrilni	20 %	
ii. nerazvedrilni	40 %	
b. nejavni diskurz		40 %
i. nezasebni	15 %	
ii. zasebni	25 %	

2. prenosnik:

a. osebni stik	50 %
b. telefon	10 %
c. radio	20 %
d. televizija	20 %

Za javni diskurz štejemo diskurz, ki je odprt za širšo javnost ali naslavlja veliko skupino ljudi. Nejavni diskurz ločimo na zasebni diskurz (v okviru družine, prijateljev, znancev), nejavni nezasebni diskurz pa vključuje uradne in poluradne diskurze (v uradih, trgovinah, ob storitvah, v profesionalnem življenju ipd.). V javnem diskurzu ločimo medijske vsebine, ki so predvsem razvedrilne, ter medijske vsebine, ki so predvsem informativne/izobraževalne/družbene.

10 Odstotki pri demografskih kriterijih so izraženi glede na tisti del gradiva, ki bo demografsko uravnotežen, tj. zasebni diskurz, razen če je drugače navedeno.

11 Odstotki pri besedilnovrstnih kriterijih so izraženi glede na celoten korpus.

3.3 Dodatni kriteriji za zajemanje pedagoškega diskurza

V skladu s cilji govornega korpusa v okviru projekta SSJ bo znaten del korpusa zajemal pedagoški diskurz v osnovni in srednji šoli. Ta del bo zasnovan kot podkorpus, ki sledi spodaj predstavljenim dodatnim kriterijem za zajem. V besedilnovrstni klasifikaciji zgoraj je zajet v kategoriji javni nerazvedrilni diskurz, zajema pa 15 % celotnega korpusa. Kriteriji so uravnani glede na podatke Ministrstva za šolstvo in šport RS in SURS.

1. stopnja šolanja:

a. osnovna šola		8 %[12]
– 2. triletje	4 %	
– 3. triletje	4 %	
b. srednja šola		7 %
– gimnazije	3 %	
– nižje in srednje poklicno, srednje strokovno in poklicno-tehniško izobraževanje	4 %	

2. regija:

a. JZ	9 %
b. SV	6 %

3. učni predmet:

a. naravoslovni in tehnični predmeti	7,5 %
b. družboslovni in humanistični predmeti	7,5 %

4 Zaključek

Navedena shema je po prepričanju avtorjev v okviru danih možnosti takšna, da zagotavlja visoko stopnjo referenčnosti in uravnoteženosti govornega korpusa, hkrati pa služi namenom korpusa znotraj projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku. Specifikacije, v katerih je bila definirana shema zajema (v nadaljevanju pa tudi načela transkribiranja in urejanja gradiva, ki bodo predstavljena v drugih prispevkih), so bile izdelane do aprila 2009. Gradnja korpusa – zbiranje in transkribiranje gradiv – je stekla spomladi 2009, končana pa bo decembra 2010. Predvidoma od takrat naprej bo referenčni govorni korpus tudi dostopen raziskovalni in drugi zainteresirani javnosti, ki ga, kot smo videli, že nestrpno pričakuje.

Literatura

GORJANC, Vojko, 2005: *Uvod v korpusno jezikoslovje*. Domžale, Izolit.

KENDA JEŽ, Karmen, 2004: Narečje kot jezikovnozvrstna kategorija v sodobnem jezikoslovju. Kržišnik, Erika (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstnostne teorije na Slovenskem. Obdobja 22. Metode in zvrsti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Oddelek za slovenistiko. 263–276.

PRZEPIORKOWSKI, A., GORSKI, R., LEWANDOWSKA - TOMASZCZYK, B., LAZINSKI, M., 2008: Towards the national corpus of Polish. *Proceedings of 6th Language Resources and Evaluation Conference*. Maroko: Marakeš.

STABEJ, Marko, VITEZ, Primož, 2000: KGB (korpus govorjenih besedil) v slovenščini. *Informacijska družba IS'2000: Jezikovne tehnologije*. Ljubljana, Institut Jožef Stefan.

STABEJ, Marko, 1998: Besedilnovrstna sestava korpusa FIDA. Kačič, Zdravko (ur.): *Uporabno jezikoslovje 6. Jezikovne tehnologije* (tematska številka). Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 96–106.

VERDONIK, Darinka, ROJC, Matej, 2006: Are you ready for a call? Spontaneous conversations in tourism for speech-to-speech translation systems. *5th International Conference on Language Resources and Evaluation*. Genova.

VERDONIK, Darinka, 2006: *Analiza diskurza kot podpora sistemom strojnega simultanega prevajanja govora*. Doktorska disertacija. Mentor: Marko Stabej. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko.

WEISS, Peter, 2001: Slovenski nacionalni korpus Maks na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: utemeljitev. *Jezikoslovni zapiski* 7/1–2. Ljubljana: Založba ZRC. 419–428.

ZEMLJARIČ MIKLAVČIČ, Jana, 2007: *Načela oblikovanja govornega korpusa za slovenščino*. Doktorska disertacija. Mentor: Marko Stabej. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko.

ŽGANK, Andrej, ROTOVNIK, Tomaž, VERDONIK, Darinka, KAČIČ, Zdravko, 2004: Baza Broadcast News za slovenski jezik (BNSI) in sistem za razpoznavanje tekočega govora. Informacijska družba IS'2004: Jezikovne tehnologije. 94–98.

12 Odstotki so izraženi glede na celoten korpus.

ŽGANK, Andrej, ROTOVNIK, Tomaž., GRAŠIČ, Matej, KOS, Marko, VLAJ, Damjan, KAČIČ, Zdravko, 2006: Slovenska govorna baza parlamentarnih razprav za avtomatsko razpoznavanje govora. *Informacijska družba IS'2006: Jezikovne tehnologije*. Ljubljana, Institut Jožef Stefan. 115–118.

ŽIBERT, Janez, MIHELIČ, France, 2004: Development, evaluation and automatic segmentation of Slovenian Broadcast News Speech Database. *Informacijska družba IS'2004: Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 94–97.

Priloga: Skupna preglednica zajetih tipov govorjenega diskurza

Sestava celotnega korpusa (odstotki so izraženi glede na celoten korpus):

OKOLIŠČINE	**%**	**NAMEN**	**%**	**PRENOSNIK**	**%**	**REGIJA**	**%**
javni govor	60	informativno-	40	TV[13]	10	SV	4
		izobraževalni					
						JZ	6
				radio	10	SV	4
						JZ	6
				osebni stik	20	SV	8
						JZ	12
		razvedrilni	20	TV	10	SV	4
						JZ	6
				radio	10	SV	4
						JZ	6
							60
nejavni govor	40	nezasebni	15	telefon	5	SV	2
						JZ	3
				osebni stik	10	SV	4
						JZ	6
		zasebni[14]	25	telefon	5	SV	1,25
						MB	0,75
						JZ	1,75
						LJ	1,25
				osebni stik	20	Italija	1
						Avstrija	1
						Madžarska	1
						Neslovenci	2
						SV	3,75
						MB	2,25
						JZ	5,25
						LJ	3,75
SKUPAJ:	**100**				**100**		**40**

13 Seznam TV in radijskih oddaj, ki jih bomo zajeli v GK, zajema predvsem programe in oddaje z najvišjo gledanostjo.

14 Govorci v zasebnem diskurzu, razen tujejezičnih govorcev in Slovencev v zamejstvu, bodo uravnoteženi glede na spol, starost in izobrazbo.

KOLONIZACIJA SLOVENSKE LITERARNE ZGODOVINE

Alojzija Zupan Sosič
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 378.21(497.4):821.163.6(091)

Slovenska literarna zgodovina ima v bodoči infrastrukturi slovenščine in slovenistike precej negotov položaj. Ta je v članku premišljen ob predlogu univerzitetnega dokumenta habilitacijskih meril z naslovom Merila za volitve v nazive visokošolskih učiteljev, znanstvenih delavcev in sodelavcev, ki ne ogroža samo slovenskega znanstvenega jezika, ampak celotno slovensko literarno zgodovino. Tako so habilitacijska merila eden od obrazov postmoderne globalizacije, ki prekriva nacionalni interes z nadnacionalnim in tira slovensko literarno zgodovino v proces kolonizacije.

habilitacijska merila, slovenska univerza, znanstvena slovenščina, kolonizacija slovenske literarne zgodovine

In the future infrastructure of Slovene Studies, Slovene literary history has an uncertain role. This assertion is considered in the light of the proposed document entitled Criteria for election to academic titles for university teachers and academic staff, which threatens not only Slovene academic language, but also the whole of Slovene literary history. These 'habilitation' criteria are one of the faces of post-modern globalisation, which places supranational interests above national ones and turns Slovene literary history into a vicitim of colonisation.

'habilitation' criteria, Slovene university, academic Slovene, colonisation of Slovene literary history

»Univerza v Ljubljani – to je bil življenjski sen naših najboljših mož, ki so se zavedali, kaj so narodom univerze, to je bil zlati sen naše akademske omladine, ki je gledala po tujih univerzah ponos in razmah tuje narodne kulture. Sto let smo čakali nanjo, z ujedinjenjem smo jo učakali. Ali še prezgodaj, še premalo pripravljeni? Morda, – a to je gotovo, če sedaj propade, da nam ne vstane nikoli več!« Razglas narodu, ki ga je izdala univerzitetna uprava v študijskem letu 1920/21, ko ji je zaradi finančnih težav grozila ukinitev univerze (Zgodovina 1929), se zdi kljub časovni oddaljenosti še vedno aktualen. Apokaliptičnost tokrat ni finančne narave in ne ogroža obstoja slovenske univerze, pač pa obstoj znanstvenega jezika, ki bi lahko resno zamajal temelje slovenske univerze. Ker kot literarna zgodovinarka ne morem napovedati natančne usode različnih znanosti v smeri zamiranja znanstvene slovenščine, se bom v članku omejila le na ogroženost slovenske literarne zgodovine. Da bi globlje zarezala v ta problem, bom najprej predstavila splošno (jezikovno) nevarnost, nato pa to povezala z nekaterimi učinki nasilne evropeizacije, ki jih bom premislila ob predlogu habilitacijskih meril. Analiza tega dokumenta bo tudi priložnost za premislek o vlogi slovenske literarne zgodovine v infrastrukturi slovenščine in slovenistike ter celotnega visokošolskega študija.

Na nekem sestanku slovenske fakultete je slovenski znanstvenik nekaj terminov povedal v angleščini in poleg ponosno vzkliknil: »Teh izrazov se ne da prevesti v slovenščino, ne, po slovensko jih ne znam povedati!« Ton njegove

izjave ni izražal zadrege, da je slovensko znanstveno polje spet ostalo na določenih predelih neobdelano, niti sramu, da se prav on sam ni potrudil posloveniti znanstvenih terminov, s katerimi se že dlje časa intenzivno ukvarja. Ker se podobni sestanki odvijajo skoraj na vseh slovenskih fakultetah, tovrstne izjave pa se bodo še namnožile, naj za začetek poskušam analizirati ponosni ton izrečene izjave. Neimenovani znanstvenik, imenujmo ga kar intelektualni slehernik, se je na tak način pohvalil, da ne zna več znanstvene slovenščine, saj spada v skupino izbrancev, »mednarodno uveljavljenih znanstvenikov«, ki pomembnejše izsledke objavljajo le še v tujini, domačemu znanstvenemu tisku pa »velikodušno« ponujajo drobtinice.

Primerov, ko slovenski znanstvenik, ki je doktoriral s štipendijami in drugimi finančnimi podporami Slovenije, najprej objavi znanstveno monografijo ali pomemben članek v tujem jeziku, je kar nekaj. 11. člen slovenske Ustave, Zakon o visokošolskem šolstvu in Statut univerze, ki določajo slovenščino na univerzi za učni jezik, izgubljajo svoj pomen z bolonjsko zahtevo po izmenjavi (tujih) študentov in profesorjev. Praktično ta zahteva pomeni, da se lahko univerzitetni učitelj kot nosilec določenega predmeta po lastni presoji odloči za tuji jezik. Ne samo da Univerza v Ljubljani tovrstno dvojezičnost podpira, v prihodnosti namerava slovenščino kot znanstveni jezik skoraj izkoreniniti. To novico, seveda v zlasti bolj orokavičeni podobi, smo izvedeli februarja 2009, ko smo prejeli predlog habilitacijskih meril, ki bi lahko močno spremenil podobo celotnega slovenskega univerzitetnega sistema. Imenuje se **Merila za volitve v nazive visokošolskih učiteljev, znanstvenih delavcev in sodelavcev** (v nadaljevanju Merila[1]) in se, kot je za tovrstna uradna besedila značilno, spretno izogne glavnim problemom, ki jih s spremembami povzroča. Na tem mestu me ne bo zanimalo, koliko je Univerza v Ljubljani sploh upoštevala bolonjsko reformo in novo vlogo univerzitetnega učitelja, saj so predlagana merila zgolj zaostrovanje že obstoječih meril prejšnjega univerzitetnega sistema, prav tako ne bom analizirala nepravičnega točkovanja pri napredovanju: posvetila se bom razvrednotenju domače znanstvene misli.

Predlog dokumenta Merila je še toliko bolj zaskrbljujoč, ker ni upošteval večletnih prizadevanj slovenistov, slavistov in drugih strokovnjakov po določitvi ustreznega položaja slovenščine v znanosti. Glede na to, da sta zgodovinska izkušnja in aktualno razumevanje znanosti pri njeni institucionalizaciji predvsem izključujoča, se je treba vprašati, ali želimo slovensko univerzo ali pa nas konkurenca kapitala sili le še k Univerzi na Slovenskem. Že Ada Vidovič Muha (2007: 4–5) je idejo postmoderne globalizacije primerjala z idejo ilirizma, kritična pa je bila tudi do primerljivosti srednjeveške univerze s postmoderno globalno univerzo, ki jo zagovarjajo nekateri strokovnjaki, ko primerjajo pomen latinščine s pomenom angleščine. S svojimi prispevki o znanstvenem jeziku so se ji v posebnem razdelku *Jezika in slovstva* z naslovom Slovenščina v znanosti in na univerzi pridružili še Marko Stabej, Monika Kalin Golob, Tomo Korošec, Maca Jogan, Neli Dimc in ostali. Kot pereče vprašanje se je vprašanje znanstvenega jezika porodilo spomladi 2006, ko so univerzitetni učitelji in sodelavci Katedre za novinarstvo Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani ter Oddelek za slovenistiko

1 Zaposleni na Filozofski fakulteti v Ljubljani smo prejeli habilitacijska merila in Amandmaje k tem Merilom. Slovenisti smo svoje pripombe zbirali na spletni diskusijski skupini oz. virtualnem časopisu »SlovLit«, med katerimi je svoje opombe B. Krakar Vogel objavila tudi v *Slovenščini v šoli*. Objava odlomka iz moje (še neobjavljene) študije je sprožila na SlovLitu (11. 5. do 22. 5. 2009) odzive različnih intelektualcev, ki so se zavzeli za ohranitev znanstvene slovenščine; nekaj odmevov je povzročil tudi članek v *Delu* In English We Trust. Usoda Meril je v času pisanja tega članka še nejasna.

in Oddelek za slavistiko Filozofske fakultete v Ljubljani na javnost in univerzo naslovili listo odprtih vprašanj v dokumentu *Strategija univerze ter slovenščina kot znanstveni in učni jezik*. Temu dokumentu je sledilo še več skupnih akcij (npr. radijska oddaja Intelekta 2006, Posvet o jeziku znanosti in visokega šolstva na Slovenskem, 2006 ...), katerih posledica je bila *Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011*; njen deseti cilj je utrditev slovenščine v slovenskem visokem šolstvu in znanosti (Kalin Golob, Stabej 2007: 88). Kljub vsem prizadevanjem različnih znanstvenikov, ki jih zaradi zgoščenosti svojega članka ne morem omenjati, so Merila pokazala stanje, ravno nasprotno od zaželenega in izborjenega.

Slovenski znanstveni jezik ogroža[2] predvsem absurdno točkovanje slovenske znanstvene monografije in ostalih znanstvenih ali strokovnih prispevkov. Znanstvena monografija, tiskana v tujem[3] jeziku, je po predlogu Meril vredna 25 točk, domača 20 točk, medtem ko šteje v Amandmajih k Merilom monografija v tujem jeziku 30 točk, domača pa le 20. Še bolj nedemokratično razmerje se odpira pri točkovanju dela monografije, v katerem je del tuje monografije vreden 8 točk, del domače pa le 4 točke. Največja diskriminatornost je obljubljena vabljenim objavljenim predavanjem, kjer so mednarodna označena s 5 točkami, objavljena predavanja na domači znanstveni konferenci pa le z 2 točkama. Merila ocenjujejo slovenske dosežke s polovičnimi točkami tudi pri strokovni in uredniški dejavnosti, saj je domača strokovna dejavnost ovrednotena s 3 točkami, tuja s 6, uredništvo/ souredništvo domače revije, knjige, zbornika konference le s 3 točkami, medtem ko si urednik ali sourednik tuje revije, knjige ali zbornika lahko pripiše kar dvakratno število točk, tj. 6 točk.

Degradacija slovenske znanosti do arhaičnega, preduniverzitetnega stanja, bo bolj razvidna v nadaljevanju, ko bom predstavila razvoj slovenske univerze, s kratko predstavitvijo pa bom poskušala odgovoriti tudi na naslednja vprašanja: Ali se intelektualni slehernik, ki se je na začetku mojega članka postavljal z angleško terminologijo, hkrati pa je sodeloval pri pisanju Meril, zaveda, da je njegov ponosni ton le krinka njegovi majhnosti, s katero želi prekriti patološki (osebni in narodnostni) manjvrednostni kompleks? Kako preprečiti, da se evropeizacija znanosti po vstopu v EU ne bo spremenila v tiho asimilacijo »majhnih« znanosti? Ali lahko vsaj delno omejimo globalizacijo in internacionalizacijo, ki sta v obliki bolonjske deklaracije zasidrani v slovenski visokošolski sistem in s tem preprečimo kolonizacijo slovenske znanosti? Kako preprečiti kapitalistični logiki, da ne bi z zahtevo po konkurenčnosti zavrla slovenske znanosti in s tem slovenščino spremenila v kuhinjski jezik?

Boj za premestitev slovenščine iz kuhinjskega jezika v omikani znanstveni jezik se je začel že davno pred ustanovitvijo Univerze, zato s pljunkom v njeno enakopravnost ne bomo umazali le njenega rojstnega dneva, ampak skoraj petstoletno prizadevanje za lastno univerzo, saj segajo začetki tega boja kar v 16. stoletje. Programsko utemeljene zahteve po univerzi so se pojavile kot del slovenskega narodnostnega programa v revolucionarnem letu 1848, ki je vpeljalo zahteve po novem in obsežnejšem študiju (Melik 1989: 11); boj za slovensko univerzo se je okrepil predvsem v času taborov (1868–1871). Pravi začetek slovenske univerze praznujemo 3. decembra, ko se je leta

2 Slovensko znanost ogroža tudi nesamozavestno sprejemanje tujih študentov. Slovenske fakultete so jim pripravljene ponuditi celotna predavanja v tujem jeziku, čeprav jih bodo k študiju bolj privabile zgledne študijske razmere. Te naj bi poleg vzornih študijskih pogojev zagotovile uvodna predavanja v angleščini za študente, nevešče slovenščine, nato pa jim s tečaji slovenščine omogočile vključitev v slovenski znanstveni prostor.

3 Privilegiranje tujih založb pred domačimi je vprašljivo zaradi hitrega spreminjanja njihovega statusa in tržne naravnanosti – če plačaš tisk lastne knjige, ne preverjajo relevantnosti njene vsebine.

1919, v sredo ob 9. uri v nekdanji deželni zbornici zgodilo prvo predavanje. Profesor Fran Ramovš, tudi tajnik novonastale univerze, je predaval o historični gramatiki slovenskega jezika.

Izbira teme prvega predavanja seveda ni bila naključna. Predavati o slovnici slovenskega jezika je pomenilo zanikati očitke, da slovenščina zaradi nezadostne znanstvenosti še ni primerna za jezik univerze, izbira jezikoslovca za prvega predavatelja slovenske univerze pa simboličen poklon »očetu« celotne znanstvene misli: jeziku. Izbira znanstvenega jezika tudi danes ne bi smela povsem zanemariti nacionalne identitete, čeprav nas pragmatična Merila hočejo prepričati, da je izbira znanstvenega jezika le še simbolna. Ker Merila kot (bodoči) dokument univerze upoštevajo pretežno nadnacionalni, ne pa več nacionalnega interesa, se je treba vprašati, kakšno vlogo bo v tem antiutopičnem scenariju slovenske znanosti odigrala slovenska literarna zgodovina.

Ta se lahko po vključitvi Slovenije v EU, v duhu gradnje evropske zavesti, popolnoma stopi v sintagmo evropska književnost. Različica omenjenega antiutopičnega scenarija nam vabljivo šepeta na uho, da je tako najbolje, saj bomo končno del vélike književnosti in soustvarjalci kanona angleške, nemške, francoske, italijanske ali španske književnosti. Hkrati nam obljublja, da bomo z večkulturnostjo, torej z vraščanjem v druge nacionalne književnosti, razširili svoje obzorje, se odprli Drugemu in prekvasili nekatere, že zastarele, literarne modele. Gledati skozi rožnata očala medkulturnosti ali večkulturnosti pomeni videti samo žive barve globalizacije slovenske literarne zgodovine, a hkrati spregledati sivino očitne nevarnosti tega procesa. Če rožnata očala snamemo, nas najprej zmoti že sam razvoj večkulturnosti, ki ne upošteva kriterija vzporednosti različnih kultur in v tem smislu tudi enakopravnosti njihovih književnosti, ko ne spoštuje posebnosti in tipičnosti vsake posameznice. Ne samo da se mora slovenska literarna zgodovina v tujini in celo domovini promovirati v tujem jeziku, tudi svoj predmet raziskovanja mora prilagajati tujemu znanstvenemu obzorju.

Že površni pregled trenutnih mednarodnih projektov nakazuje, da so znanstvene teme večinoma sociološke, kulturološke, zgodovinske ali antropološke. Ali naj bi si eno izmed njih slovenski literarni zgodovinar izbral samo zaradi nove zahteve Meril po mednarodnem sodelovanju, čeprav pri tem ne bi ničesar doprinesel k razvoju slovenske literarne zgodovine? Da so celo literarnozgodovinski projekti zelo splošni in ukrojeni po meri germanskega prostora, bom ponazorila s predstavitvijo dveh projektov, h katerima smo bili povabljeni preko spleta. Oba je organizirala HERA (Humanities in the European Research Area), prvega pod oznako Classical Myth Reception in Humanities, Law and Science, drugega pod delovnim naslovom Colonialism Across Europe: Colonial History and European Postcolonial Memory in Transnational Perspective.

Prvi projekt, za področje literarne zgodovine natančneje opredeljen z naslovom Medea: Mutations & Permutations of Myth, je za slovensko literarno zgodovino preozko zastavljen, saj bi lahko znatno več ustvarjalnih povezav s slovensko književnostjo odkrili pri raziskavi mita Orfeja in Evridike (npr. ljudska pesem Godec pred peklom), Oresteja (npr. ljudska pesem Rošlin in Verjanko) ali Antigone (Dominik Smole, *Antigona*; Dušan Jovanović, *Antigona*). Drugi projekt, ki slovensko literarno zgodovino nagovarja k raziskavi evropskega kolonializma, pa je zastavljen za naše razmere preveč superiorno in diskriminatorno, saj razume Slovenijo kot kolonijo v avstro-ogrski monarhiji oz. žrtev kolonizacije v bivši Jugoslaviji.

Tovrstne napačne predstave niso samo posledica nepoznavanja slovenske književnosti, pač pa tudi političnih, ekonomskih in nacionalnih predsodkov, ki bi jih morala EU že

zdavnaj izkoreniniti v smeri mehčanja meja med Vzhodom in Zahodom oz. med staro in novo Evropo, uveljavljenimi in pravkar pripojenimi članicami. Da tudi književnost ni imuna na napačne družbenopolitične interpretacije, dokazujeta evropski literarni in metaliterarni kanon, ki sta še vedno, kljub številnim prispevkom ostalih narodov, le zahodni kanon. Najbolj demonstrativno potrjuje to tezo knjiga ameriškega raziskovalca Harolda Blooma (1930) *Zahodni kanon* (1994). To knjigo bi zaradi politične nekorektnosti in neprikritega favoriziranja anglosaških avtorjev zlahka zanemarili, če ne bi razkrivala dominantnega stališča evropske literature in literarne zgodovine. *Zahodni kanon* je namreč monografija, v kateri od 493 omenjenih imen (mnoga so večkrat ponovljena) ni niti enega slovenskega ustvarjalca. Ta podatek ni posledica pogoste napake v svetovnih enciklopedijah, antologijah in preglednih študijah, ko se slovenska književnost še vedno obravnava v kontekstu jugoslovanske književnosti – v Bloomovi knjigi ni omenjen niti eden jugoslovanski pesnik, pisatelj ali dramatik, pozabljen je celo Nobelov nagrajenec Ivo Andrić. Od slovanskih literatur priznava mednarodni uveljavljeni strokovnjak le rusko (sedem avtorjev), Poljaka/Ukrajinca Josepha Conrada pa prefinjeno vključi kar v anglosaško literarno področje.

Podobna nepoučenost o obstoju slovenske literature in literarne zgodovine diha tudi iz različnih enciklopedij, ki se predstavljajo kot pregledne študije. V knjigi *Who's Who* in *Twentieth-century World Poetry* sta obravnavana samo dva slovenska pesnika, Edvard Kocbek in Tomaž Šalamun, v monografiji *Who's Who of Twentieth-century Novelists* pa se pičlo vedenje o sodobni slovenski literaturi popolnoma izniči, saj v enciklopediji ni omenjen niti en slovenski romanopisec, od (bivših) jugoslovanskih pa samo dva, Ivo Andrić in Danilo Kiš. Prav tako nezadostno poznavanje in vrednotenje slovenske književnosti odraža enciklopedija *Encyclopedia of Utopian Literature*, v katero ni uvrščena niti ena slovenska utopija ali antiutopija. Medtem ko je antiutopični roman Margaret Atwood (1939) *Deklina zgodba* (1985) natančno analiziran, se roman slovenske pisateljice Berte Bojetu (1946– 1997) *Filio ni doma* (1990) s podobnimi sporočilnimi jedri, družbeno perspektivo in antiutopičnim determinizmom sploh ne omenja.

Ne morem se iznebiti vtisa, da internacionalizacija literarne zgodovine tudi v metaliteraturi (ne le v literaturi) ni samo kolonizacija slovenske, pač pa tudi različnih slovanskih literarnih zgodovin. V slovanskem prostoru ustvarja veliko uglednih in ustvarjalnih znanstvenikov, katerih imena ne prodrejo čez slovanske meje. Čeprav ti pišejo ali objavljajo v tujih revijah, zbornikih in knjigah, so v preglednih študijah, enciklopedijah ali leksikonih prezrti. Medtem ko je npr. v knjigi *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory* (1993) omenjenih le sedem slovanskih raziskovalcev, se v slovarju *A Glossary of Literary Terms* (1999) upoštevajo samo štirje slovanski raziskovalci, podobna situacija je tudi v sicer zgoščeni in znanstveno kvalitetni enciklopediji *Routledge of Narrative Theory* (2008 – v vseh treh ni omenjen niti eden slovenski literarni zgodovinar). V njej npr. mednarodno priznani hrvaški teoretik in literarni zgodovinar Vladimir Biti, ki je v številnih študijah analiziral pripovedno, pripovedno besedilo in pripovednost, ni niti omenjen.

Razlogov za tovrstno literarnozgodovinsko diskriminacijo je najbrž veliko, poleg nepoznavanja »manjših« književnosti naj omenim le še ustaljeno hierarhizacijo različnih nacionalnih književnosti, v kateri je slovenska književnost krepko na dnu ali pa celo izpade iz nje. Glede podobnih politično-kulturnih kontekstov se zdi povezava slovenske književnosti s slovanskim prostorom še najbolj smiselna, če je ne bi Merila skoraj popolnoma relativizirala. Večina slovanskih znanstvenih revij ali zbornikov ni indeksiranih tako, kot zahteva predlog Meril, ki se zgleduje le po

angloameriškem prostoru in priznava revije, indeksirane v SSCI, SCI oz. AHCI, sodelovanje v mednarodnih projektih nekdanje Jugoslavije (Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Srbije, Makedonije in Črne Gore) pa je ovrednoteno z nič točkami, saj te novonastale države še niso članice EU.

Ne samo da Merila absurdno vrednotijo mednarodno sodelovanje slovenske literarne zgodovine, ko njene prispevke točkujejo po nareku angloameriškega prostora, pretežno gluhega za slovensko literarno zgodovino, z novo zahtevo po citiranju celo pehajo slovensko literarno zgodovino v kolonizacijo. 21. člen Meril določa za napredovanje visokošolskega učitelja mednarodno odmevnost, merjeno s kazalci mednarodne odmevnosti. Med kazalci so tudi dokazljivi citati v znanstvenih revijah po že omenjenem nareku angloameriškega prostora. Najbrž je nova zahteva po citiranju[4] v nekaterih znanostih utemeljena in spodbujevalna, povsem groteskna pa je za razvoj slovenske literarne zgodovine, če se ne bodo upoštevali citati v slovenski metaliteraturi. Ne samo, da je težko prodreti s slovensko literarnozgodovinsko temo v mednarodni prostor, še težje je od tujih literarnih zgodovinarjev pričakovati, da citirajo slovenske literarne zgodovinarje. Že tako je vsakršno raziskovanje literature v današnjem času tržne kapitalistične logike potisnjeno na obrobje, pri čemer so marginalne književnosti le redko predmet središčnih literarnih zgodovin. Tuji literarni zgodovinar, ki bi lahko citiral slovenskega, bi tako moral poznati vezi med slovensko in svojo literaturo ter biti naklonjen »manjšinski literaturi« in demokratični evropeizaciji. Že vnaprej predvidevam, da temu profilu znanstvenika najbolj ustreza slovanski znanstvenik, katerega objave pa v predlogu dokumenta Meril ne štejejo.

Če ogroža slovenski znanstveni jezik negotovost slovenske države in univerze, ki nihata med slovensko univerzo in univerzo na Slovenskem, ogroža slovensko literarno zgodovino poleg negotove usode slovenščine še nekaj drugih nevarnosti. Ena izmed njih je tiha asimilacija slovenske literarne zgodovine, ki naj bi se v mednarodnih projektih, v duhu gradnje evropske zavesti, stopila v sintagmo evropska književnost. Kolonizacija slovenskega znanstvenega jezika in slovenske literarne zgodovine pa se zdita še toliko bolj pereča, ker ju spodbuja celo slovenska univerza, ki je v svojem predlogu dokumenta Merila ovrednotila slovensko znanstveno misel s polovičnimi točkami. Za kolonizacijo slovenske literarne zgodovine so tako v Merilih »poskrbele« kar tri zahteve tega dokumenta: polovično vrednotenje znanstvenih prispevkov v slovenščini, zahteva po vključevanju v mednarodne projekte ne glede na njihovo koristnost za slovensko literarno zgodovino in nova zahteva po citiranosti v mednarodnem (pretežno angloameriškem) prostoru.

Literatura

HOWARD, Meyer (Mike), 1999[7]: *A Glosary of Literary Terms*. Orlando: H. B. C. Publishers.

GOLOB, Monika Kalin, Stabej, Marko, 2007: Sporazumevanje v znanosti in na univerzi: uboga slovenščina ali uboga jezikovna politika? *Jezik in slovstvo* 5. 87–91.

HERMAN, David (ur.), 2008: *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. New York: Routledge.

KRAKAR VOGEL, Boža, 2009: Habilitacijska merila. Podcenjujoča in nestvarna. *Šolski razgledi* 8 (17. 4.). 3.

MAKARYK, Irena R., 1993: *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory*. Toronto: University of Toronto Press.

4 Zahteva po citiranju prispevkov slovenske literarne zgodovine izven lastne države je edinstvena v Evropi: francoski, italijanski, španski, nemški in angleški literarni zgodovinarji ne poznajo tako absurdne zahteve, prav tako jim za napredovanje citiranost v tujini ne šteje. To so pred leti želeli vsiliti tudi ruskim in hrvaškim literarnim zgodovinarjem, a so jo zelo samozavestno zavrnili. Moj skeptični odnos do tovrstne zahteve ne izvira iz lastne slovenske samozazrtosti (v tujini sem objavila kar nekaj razprav, prav tako sem izven Slovenije tudi citirana); pač pa iz primerljivosti z ostalimi literarnimi zgodovinami.

MELIK, Vasilij, 1989: Predhodniki in začetniki ljubljanske FF. *Zbornik Filozofske fakultete 1919–1989. 70 let Filozofske fakultete*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

SNODGRASS, Mary Ellen, 1995: *Encyclopedia of Utopian Literature*. California: ABC-CLIO Literary Company.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 2007: Aktualna vprašanja slovenske univerze in znanstvene razprave v slovenščini. Orel. Irena (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24. Metode in zvrsti*. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 3–11.

Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929, 1929. Ljubljana: Rektorat Univerze kralja Aleksandra prvega.

ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2009: In English We Trust. *Delo*, *Književni listi* 108. 21.

WILLHARDT, Mark (ur.), 2000: *Who's Who in Twentieth-century World Poetry*. London and New York: Routledge.

WOODS, Tim (ur.), 2001: *Who's Who of Twentieth-century Novelists*. London and New York: Routledge.

NAČELA TRANSKRIBIRANJA IN OZNAČEVANJA POSNETKOV V REFERENČNEM GOVORNEM KORPUSU SLOVENŠČINE

Ana Zwitter Vitez*, Jana Zemljarič Miklavčič, Marko Stabej**, Simon Krek*****
*Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Škofja Loka
**Filozofska fakulteta, Ljubljana
***Amebis d. o. o., Kamnik; Institut "Jožef Stefan", Ljubljana

UDK 811.163.6'271.16:003.035

V okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku nastaja referenčni govorni korpus slovenskega jezika, ki bo govorni vir za nekatere jezikovne priročnike in različne jezikoslovne raziskave. Zaradi praktične namembnosti govornega korpusa so ključni cilji njegove gradnje čim bolj pregledne iskalne možnosti in čim lažja berljivost transkripcij. V prispevku predstavljamo načela označevanja posnetkov ter segmentiranja in transkribiranja govora.

govorni korpus, govorjeni jezik, transkribiranje, segmentiranje

The project Communication in Slovene includes the construction of a reference corpus of spoken Slovene, which will function as a resource for certain language guides and research projects. Due to its practical goals, key aims of the corpus are straightforward search options and easy-to-read transcription. This paper presents the method to be used for the mark-up of recordings, and for segmenting and transcribing speech samples.

spoken corpus, spoken language, transcribing, segmenting

1 Referenčni govorni korpus slovenščine

Med pisnimi besedili in spontanim govorjenim diskurzom so bistvene razlike. Včasih jih opazimo ob prebiranju spletnih forumov[1] in kratkih telefonskih sporočil, ki v pisni prenosnik prenašajo govorjeno podobo jezika. V takih primerih je tvorcu sporočila popolnoma vseeno, kako ga bo napisal, važno je, da naslovnik razume njegov pomen. Pri večjih sistematiziranih zbirkah besedil pa so natančna pravila označevanja in transkribiranja posnetkov ključnega pomena, ker lahko uporabniku le tako omogočajo kvalitetno iskanje.

S tovrstnimi nalogami smo se spopadli v okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku (SSJ; www.slovenscina.eu), kjer nastaja referenčni govorni korpus v obsegu enega milijona besed (ali približno 112 ur posnetkov). Predstavljal bo govorno komponento referenčnega korpusa slovenskega jezika in bo v projektu govorni vir za dva jezikovna priročnika:

- leksikalno podatkovno bazo (s podatki o frekvenci in pomenski strukturi ter z zgledi rabe),
- pedagoško korpusno slovnico.

Referenčni govorni korpus bo omogočal tudi druge korpusne raziskave govorjene podobe slovenskega jezika v najrazličnejših govornih situacijah, zlasti v leksikografiji, skladnji, analizi diskurza, govornih tehnologijah in sociolingvistiki, pa tudi v tradicionalnem opisnem jezikoslovju. Zato pravila gradnje in označevanja posnetkov upoštevajo tudi njegovo drugotno namembnost.

1 Na primer, ko na forumu www.cveka.com v okviru debate o mozoljih zasledimo tri sporočila istega najstnika, prvič *hwala*, drugič *tnx* in tretjič *thnks*.

V prispevku bomo po kratkem pregledu transkripcijskih praks govorjene slovenščine in ključnih mednarodnih priporočil predstavili načela označevanja in transkribiranja posnetkov pri referenčnem govornem korpusu.

2 Pregled obstoječih praks

2.1 Transkribiranje slovenskih govorjenih besedil

V slovenskem prostoru skupnega standarda transkribiranja še ni, zasledimo pa lahko tri usmeritve bistveno različnih praks transkribiranja govorjenih besedil:

1. V slovenski dialektologiji se običajno uporablja t. i. tradicionalna slovenska fonetična transkripcija oz. fonetična transkripcija OLA (Slovanski lingvistični atlas) z dodanimi različnimi diakritičnimi znaki. (Zorko, 1995).

2. V besediloslovnih in pragmatičnih raziskavah govorjene slovenščine, pa tudi v spletnih forumih, klepetalnicah, blogih in nekaterih literarnih delih se večinoma uporablja ortografski zapis pogovornega jezika z naslednjima skupnima značilnostma:

– raba slovenskega knjižnega črkopisa brez dodatnih posebnih znakov (npr. za polglasnik),

– zapis ponazarja pojave moderne vokalne redukcije in druge pogovorne in narečne prvine govorjene slovenščine (npr. maš čevle, to je zloml, jes mam, notr držim ...).

3. V jezikovnotehnološki praksi (Žgank idr., 2004, 2006, Zemljarič Miklavčič, 2007) se uporablja v glavnem poknjižen zapis govorjenega jezika, iz katerega niso več vidni pogovorni in narečni pojavi. V tej smeri je nastal tudi poskus definiranja pravil za transkribiranje govornih korpusov (Zemljarič Miklavčič, 2007).

Avtorji se zelo različno odločajo tudi o tem, s kakšnimi podatki o govorcih in posnetkih opremljajo svoje transkripcije.

2.2 Mednarodni standardi

Za referenčni govorni korpus so najbolj relevantna priporočila evropske iniciative EAGLES (Expert Advisory Group on Language Engineering Standards),[2] ki priporočajo tri ravni transkripcije:

S1 – ortografska predstavitev besedila v standardni (knjižni) normi,

S2 – fonemska predstavitev besed v citatni obliki (tj. v obliki, kot so besede izgovorjene v izolaciji),

S3 – fonetična transkripcija, ki predstavlja dejansko glasovno podobo izjave.[3]

Skupina EAGLES se zavzema tudi za označevanje identitete govorca, menjavanja govorcev in hkratnega govora. Pri zapisu govora priporočajo zapis glasovnih polleksikalnih enot (eee, mhm, aha itn.) in neleksikalnih enot (smeh, kašljanje, jok itn.), samopopravljanj, besednih fragmentov in nerazumljivih fragmentov. Na prozodični ravni priporočajo označevanje premorov.

3 Izhodišča za definiranje pravil transkribiranja

Referenčni govorni korpus slovenskega jezika predstavlja zbirko govorjenih besedil, pri kateri lahko predvidevamo zelo različne iskalce z zelo različnimi predznanji, koncepti in interesi. Zato smo pri označevanju posnetkov skušali ohraniti tiste kontekstne informacije, ki so pomembne kot potencialni iskalni pogoj za uporabnika (podatke o diskurzih, podatke o govorcu, dejansko govorjeno podobo diskurza). Hkrati pa želimo, da bi uporabnik glede na pravila zapisa govora čim hitreje našel želeno obliko.

4 Označevanje in transkribiranje posnetkov

Glede na različne metode in cilje jezikoslovnih raziskav bo lahko uporabnik po govornem

2 http://www.ilc.cnr.it/EAGLES/home.html.

3 Za fonemski in fonetični zapis priporočajo uporabo fonetične abecede SAMPA oz. X-SAMPA.

korpusu iskal z različnimi kriteriji. Zato je vsak posnetek opremljen z naslednjimi podatki:

1. podatki o govorcih,
2. podatki o diskurzu,
3. transkripcija govora s strukturo diskurza.

4.1 Podatki o govorcih

Podatki o govorcih v govornem korpusu vključujejo naslednje:

1. identifikacijsko kodo govorca,
2. spol,
3. starost (do 10, od 10 do 14, od 15 do 18, od 19 do 24, od 25 do 34, od 35 do 59, nad 60, nedoločno (ni podatka)),
4. regionalno pripadnost govorca glede na registrsko območje (če posamezen govorec zaradi daljšega bivanja na različnih območjih čuti pripadnost različnim regijam, so zabeležene vse ustrezne regije):
   - SV (MS, MB, SG, CE),
   - JZ (NM, KK, LJ, KR, GO, PO, KP),
   - ostale (Italija, Avstrija, Madžarska, tujina, nedoločno (ni podatka)).
5. izobrazba (OŠ ali manj, SŠ, višja ali visoka šola, fakulteta ali več, nedoločno (ni podatka)),
6. prvi jezik (slovenščina, angleščina, nemščina, italijanščina, madžarščina, južnoslovanski jeziki (brez slovenščine), albanščina, drugi: slovanski, germanski, romanski, neindoevropski, nedoločno).

4.2 Podatki o diskurzu

Podatki o diskurzu vključujejo naslednje:

1. identifikacijsko kodo diskurza,
2. dolžino posnetka v minutah in sekundah,
3. tip diskurza glede na kriterije, definirane v specifikacijah za zbiranje gradiva (javni informativno-izobraževalni, javni razvedrilni, nejavni nezasebni, nejavni zasebni),
4. vrsto situacije (npr. televizija, radio, osnovna šola, srednja šola, fakulteta, telefon, osebni stik),
5. opis diskurza (npr. ime televizijske hiše in ime oddaje, ime radijske postaje in ime oddaje, tip institucije, kjer poteka nejavni nezasebni diskurz itn., tip interakcije, npr. doma/družina, doma/prijatelji, delovno mesto/sodelavci itn.),
6. regijo (kjer poteka diskurz):
   a. za javni diskurz: SV Slovenija, JZ Slovenija, celotna Slovenija,
   b. za nejavni diskurz: MS, MB, SG, CE, LJ, NM, PO, KR, KK, KP, GO, Italija, Avstrija, Madžarska, Neslovenci,[4] nedoločno,
7. vir (v primerih, ko prejmemo posnetke od zunanje institucije ipd.),
8. kraj: zemljepisni kraj (mesto, naselje, vas itn.), kjer je potekal diskurz,
9. čas: datum in okvirna ura, ko je potekal diskurz,
10. udeležence: število aktivnih udeležencev,
11. opis govornega dogodka: opis najvažnejših kontekstnih značilnosti (npr. tema, namen pogovora, razmerja med udeleženci ...).

4.3 Transkripcija

4.3.1 Struktura diskurza

Diskurzi v govornem korpusu so segmentirani na manjše enote, vloge in izjave. Izjava je osnovna enota govora, ki približno ustreza pojmu povedi v pisnem jeziku in je prozodično, semantično in skladenjsko prepoznavna in analizabilna enota. Vloga pomeni govor enega govorca, dokler ga ne prekine drug govorec. Vloga je lahko sestavljena iz ene ali več izjav.

Pri hkratnem govoru dveh ali več govorcev ne označujemo natančno, kateri deli besedila so izgovorjeni hkrati. Za začetek hkratnega govora štejemo začetek izjave, v kateri se vključi drug govorec, za konec hkratnega govora

4 Posebna oznaka za diskurze, v katerih sodelujejo pretežno tuji govorci slovenščine, prilagojena določilom v specifikacijah zbiranja gradiva.

štejemo konec zadnje izjave, v kateri se pojavlja hkratni govor.

4.3.2 Zapis govora

Pri zapisu govora se je hitro pokazalo, da nekaterih ciljev (hitro in enostavno transkribiranje, dejanska podoba diskurza, avtomatsko iskanje po besednih oblikah z enako oblikoslovno in semantično vlogo, a različnimi glasovnimi podobami) ni mogoče rešiti z eno samo rešitvijo. Zato smo ustvarili dva nivoja zapisa govora: na prvem nivoju zapisa, ki ga imenujemo »pogovorni zapis«, zapišemo besede sicer ortografsko (ne fonetično!), vendar tako, kot so izgovorjene; na drugem nivoju, ki ga imenujemo »knjižni zapis«, pa »poknjižimo« zapis na tak način, da različnim variantam neke besedne oblike (npr. *mam*, *jemam*) pripišemo krovno knjižno obliko (npr. *imam*). Tako s prvim nivojem omogočimo dober vpogled v besedje in oblike govorjenega jezika, z drugim nivojem pa razširimo iskalne možnosti ter omogočimo uspešnejše nadaljnje avtomatsko označevanje besedil.

4.3.2.1 Prvi nivo zapisa govora – pogovorni zapis

Osnovni cilj pogovornega zapisa je čim bolj zvesta predstavitev glasovne podobe govora na čim bolj berljiv način. Zato govor zapisujemo v veljavnem slovenskem črkopisu, od pravopisne norme pa zapis odstopa na mestih, kjer določena izgovorjena beseda odstopa od t. i. zborne izreke.

Najpogostejša odstopanja od zborne izreke so predstavljena v naslednjih točkah:

1. Redukcije:
   a. Glasov, ki niso izgovorjeni, ne zapisujemo, npr. *tud*, *neki*, *tko*, *mam*, *čevli* ...
   b. Polglasnika ne zapisujemo posebej pri:
      i. zvočnikih r, l, m, n: *sn*, *pr*, *mislm*, *hitr*, *prjatlci* ...,
      ii. enoglasovnih predlogih, členkih ipd.: *s*, *z*, *d* ... (tudi če so izgovorjeni zložno, s polglasnikom),
      iii. enozložnih besedah: *jz*, *nč*...
   c. Polglasnik lahko zapisujemo z »e« v dvo- ali večzložnih besedah, npr. *kešni* (*kakšni*), razen pred zvočniki m, n, r, l (*zloml*, *mislm*, *hitr* ...).
   d. Zapisovanje oblik pomožnega glagola »biti«:
      i. redukcije »bi« v »b« zapisujemo kot samostojno besedo, npr. *ne b* (*ne bi*), *če b* (*če bi*), *pa b mene* (*pa bi mene*), *najraj b vidu* ...
      ii. redukcije in premene oblik za prihodnjik (*bom*, *boš*, *bo* ...) zapisujemo na naslednji način: *čev* (*če bo*), *navm* (*ne bom*), *nav* (*ne bo*) ...
2. Premen po zvenečnosti v pisavi ne upoštevamo (*podplutba*, *grandž scena* ...).
3. Dvoustnični v zapisujemo s črko »v« (*prov*, *nav*, *navm*, *odpravt*, *davn* ...) oz. tudi z »l«, če tako izhaja iz knjižne norme (*kosil* (v pomenu *kosilo*), *mel* (v pomenu *imel*)). Če je u samoglasniški, ga pišemo s črko »u« (*pršu*, *vidu* ...).
4. Pokrajinsko specifične foneme pišemo z najbližjimi ustreznimi črkami, odvisno tudi od izgovorjave v konkretnih primerih, npr. »*šiest*«, »*šuola*«; »*h*« za zveneči primorski h (hriem).
5. Podaljšane neleksikalne enote pri iskanju formulacije pišemo s tremi črkami, in sicer: *eee*, *eem*, *mmm* ... oziroma z nizom črk, ki najbolje ustreza dejanski izgovorjavi.
6. Prekinjene besede označimo s praznim oklepajem stično za besedo, npr. *lju()*.
7. Ločil ne uporabljamo, izjemi sta:
   a. vprašaj za vprašanja,
   b. klicaj za izrazito ukazujoč govor oz. ob zavpitju ali vzkliku, z namenom, da si uporabniki lažje predstavljajo zvočno podobo govora in lažje razumejo pomen.
8. Izjave začenjamo z malo začetnico.
9. Lastna imena:
   a. Domača lastna imena zapisujemo tako, kot so izgovorjena, vendar z veliko začetnico skladno s pravopisom, npr. *Delo*, *Brežice*. Večbesedna lastna imena

dodatno označimo z zavitimi oklepaji (npr. *[Novo mesto]*, *[Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije]* itn.).

b. Tuja lastna imena zapisujemo tako, kot so izgovorjena, vendar z veliko začetnico, npr. *Bler*, *Hjuston*. Če so večbesedna, jih označimo z zavitimi oklepaji, npr. *[Nju Jork]*.

10. Osebne podatke, izrečene v posnetkih, anonimiziramo, tako da označimo samo vrsto podatka (npr. *[ime]*, *[priimek]* ...).

11. Kratice pišemo tako, kot so izgovorjene, vendar skupaj, če gre za eno kratico, npr. *erteve*, *teve*. Če je kratica lastno ime, jo pišemo z veliko začetnico, npr. *Sazuja*, *Tevetri* itn.

12. Pragmatično pomembne nejezikovne zvoke (npr. zvonjenje telefona, na katerega se odzove govorec), označimo z oznako »zvok«. Če zvok ne vpliva na diskurz, ga ne označujemo.

13. Prozodičnih lastnosti govora, kot so jakost, intonacija, trajanje glasov in krajši premori, ne označujemo. Daljše premore (več kot 1,5 sekunde) označimo kot prazno izjavo brez besedila in brez govorca ter dodamo oznako »premor«. Ne opisujemo posebej, kaj se je v premoru dogajalo (npr. tišina, reklame ipd.).

4.3.2.2 Drugi nivo zapisa govora – knjižni zapis

Zaradi boljših iskalnih možnosti bo uporabniku dostopen tudi drugi nivo zapisa govora, ki bo vsaki besedi pripisal najbližjo knjižno besedno obliko.

Osrednje vodilo pri tem je, da pri pretvorbi pogovornega zapisa v knjižni zapis odpravimo glasoslovne premene, ki so prisotne pri posamezni besedni obliki, da dobimo knjižno različico istega leksema. Na drugih jezikovnih ravneh besed ne spreminjamo. Če določenega leksema ni v knjižni normi, ga ohranimo v obliki, ki se pojavlja v govoru. Ker se faza drugega nivoja zapisa šele začenja, bodo natančna načela transkribiranja še dodelana.

5 Zaključek

Označevanje in transkribiranje besedil je torej zasnovano v funkciji uporabnosti govornega korpusa, ki zahteva čim lažjo berljivost transkripcij in preglednost iskalnih kriterijev pri zajetih besedilih. Seveda pa je prvi, pogovorni nivo transkribiranja, še vedno kompromis, ker ne omogoča fonetične transkripcije in prozodičnih oznak. Zato bo za raziskovanje fonetične podobe jezika v letu 2009/2010 vzpostavljen konkordančnik, ki bo omogočal kompleksnejše iskanje in pregledovanje gradiva ter povezavo transkripcij s pripadajočimi zvočnimi datotekami, ob dodatnih zagotovljenih sredstvih pa so v naslednjih letih mogoče tudi razširitve funkcionalnosti korpusa s fonetično transkripcijo (vsaj za del gradiva), oblikoslovnim in skladenjskim označevanjem ter seveda dodajanjem novega gradiva.

Literatura in viri

GARG, Saurabh, MARTINOVSKI, Bilyana, ROBINSON, Susan, STEPHAN, Jens, TETREAULT, Joel, TRAUM, David R., 2004: Evaluation of transcription and annotation tools for a multi-modal, multi-party dialogue corpus. *Proceedings of 4th Internation Conference on Language Resources and Evaluation '04*. Lizbona.

KRAJNC, Mira, 2005: *Besedilne značilnosti javne govorjene besede: Na gradivu sej mariborskega Mestnega sveta*. Maribor: Slavistično društvo.

KRANJC, Simona, 1999: *Razvoj govora predšolskih otrok*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

ROHLFING, Katharina, LOEHR, Daniel, DUNCAN, Susan, BROWN, Amanda, FRANKLIN, Amy, KIMBARA, Irene, MILDE, Jan-Torsten, PARRILL, Fey, ROSE, Travis, SCHMIDT, Thomas, SLOETJES, Han, THIES, Alexandra, WLLINGHOFF, Sandra, 2006: Comparison of multimodal annotation tools – workshop report. *Gespraechsforschung - Online-Zeitschrift zur verbalen Interaktion* 7. 99–123.

SMOLEJ, Mojca, 2006: *Vpliv besedilne vrste na uresničitev skladenjskih struktur: Primer narativnih besedil v vsakdanjem spontanem govoru*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

ŠAROTAR, Dušan, 2007: *Biljard v Dobrayu*. Ljubljana: Študentska založba.

VERDONIK, Darinka, 2006: *Analiza diskurza kot podpora sistemom strojnega simultanega prevajanja govora*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

VERDONIK, Darinka, ROJC, Matej, 2006: Are you ready for a call? – Spontaneous conversations in tourism for speech-to-speech translation systems. *5th International Conference on Language Resources and Evaluation*. Genova.

VITEZ, Primož, ZWITTER VITEZ, Ana, 2004: Problem prozodične analize spontanega govora. *Jezik in slovstvo* 49/6. 3–24.

ZEMLJARIČ MIKLAVČIČ, Jana, STABEJ, Marko, 2005: Building a pilot spoken corpus. Garabik, Radovan (ur.): *Computer Treatment of Slavic and East European Languages*. Bratislava. 229–240.

ZEMLJARIČ MIKLAVČIČ, Jana, 2006: Korpus govorjene slovenščine. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Jezikovne tehnologije: zbornik 9. mednarodne multikonference Informacijska družba IS 2006*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 124–127.

ZEMLJARIČ MIKLAVČIČ, Jana, 2007: *Načela oblikovanja govornega korpusa za slovenščino*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

ZORKO, Zinka, 1995: *Narečna podoba Dravske doline*. Maribor: Kulturni forum.

ŽGANK, Andrej, ROTOVNIK, Tomaž, VERDONIK, Darinka, KAČIČ, Zdravko, 2004: Baza Broadcast News za slovenski jezik (BNSI) in sistem za razpoznavanje tekočega govora. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Informacijska družba IS'2004: Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 94–98.

ŽGANK, Andrej, ROTOVNIK, Tomaž, GRAŠIČ, Matej, KOS, Marko, VLAJ, Damjan, KAČIČ, Zdravko, 2006: Slovenska govorna baza parlamentarnih razprav za avtomatsko razpoznavanje govora. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Informacijska družba IS'2006: Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 115–118.

ŽIBERT, Janez, MIHELIČ, France, 2004: Development, evaluation and automatic segmentation of Slovenian Broadcast News Speech Database. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Informacijska družba IS'2004: Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 94–97.

WELSH, Irvine, 1997: *Trainspotting*. Prevod: A. Skubic. Ljubljana: DZS.

TERMINOLOŠKO SVETOVANJE MED TEORIJO IN PRAKSO

Mojca Žagar Karer
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 811.163.6'374.26

Prispevek obravnava terminološko svetovanje, ki poteka v različnih oblikah. V prvem delu opozori na nekaj osnovnih vprašanj, ki zadevajo naravo terminologije, v drugem delu pa sta opisana dva terminološka problema, ki smo ju v zadnjem času obravnavali v Sekciji za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Prvi je z vojaškega področja, drugi pa s področja andragogike.

terminologija, terminološko svetovanje, vojaška terminologija, andragoška terminologija

The paper deals with the offering of terminological advice, which is carried out in different ways. First, some basic questions dealing with the nature of terminology are highlighted. Then two examples that have been discussed recently in the Section for terminological dictionaries at the Fran Ramovš Slovene Language Institute are described: from the military field and the field of andragogy.

terminology, advising on terminology, military terminology, andragogical terminology

1 Uvod

Hiter napredek znanosti prinaša vedno nove pojme in te pojme je treba poimenovati in uskladiti starejša, že uveljavljena poimenovanja z novimi. Zelo pomembno je, da je pred poimenovanjem jasno, za kakšen pojem gre in kje je njegovo mesto v pojmovnem sistemu stroke: »Za terminologijo /.../ je ukvarjanje s pojmi nujna predstopnja ukvarjanju s termini, saj dobra strukturiranost znanja na nekem področju pripomore k poimenovalni učinkovitosti« (Vintar 2008: 34). Urejen poimenovalni sistem stroke pa je bistven za učinkovito komunikacijo med strokovnjaki. Strokovnjaki se pri svojem delu pogosto srečujejo s terminološkimi problemi, pri katerih jim lahko pomagajo jezikoslovci, zlasti tisti, ki se ukvarjajo s terminologijo. Poleg strokovnjakov so pomembna skupina uporabnikov terminologije tudi prevajalci, ki ob prevajanju strokovnih besedil pogosto opravljajo še terminološko delo.[1]

Terminološko svetovanje ni omejeno le na nekaj institucij, saj poteka na različnih ravneh, npr. v obliki jezikovnih kotičkov v strokovnih revijah (Pravna praksa), spletnih jezikovnih svetovalnic (ŠUSS),[2] sistemov pomoči za prevajalce v EU (načrtovani nacionalni mehanizem za potrjevanje terminologije EU),[3] pa tudi z vprašanji strokovnjakov po telefonu ali elektronski pošti, pri lektoriranju, mentorskem

1 Za prevajalce, ki imajo sami dovolj jezikoslovnega znanja, je pri terminoloških problemih bolj kot pomoč jezikoslovcev dragocena pomoč področnih strokovnjakov.
2 ŠUSS najdemo na spletnem naslovu <http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/index.html>.
3 Predlog za vzpostavitev nacionalnega mehanizma za potrjevanje terminologije EU je dostopen na spletnem naslovu <http://www.svrez.gov.si/si/dejavnosti/koordinacija_evropskih_zadev/jezikovna_vprasanja/jezikovna_vprasanja/>.

delu itn. Jezikoslovce strokovnjaki pogosto sprašujejo za nasvete v zvezi s terminologijo – večinoma bi radi izvedeli, kaj je »prav«, oziroma kateri termin je »pravilen«. Odgovor je ponavadi bolj zapleten in nikakor ne enoumen. Zato bomo v prispevku najprej obravnavali nekaj osnovnih vprašanj, ki zadevajo naravo terminologije. Kaj sploh je termin? Katere so njegove glavne značilnosti? Ali veljajo za vse stroke? Nato bomo opisali dva terminološka primera, ki smo ju v zadnjem času obravnavali v Sekciji za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

2 Termini in njihove značilnosti

Z vidika terminološke vede so termini jezikovna poimenovanja pojmov, ki so del pojmovnega sistema stroke. Termini se od splošnih leksemov razlikujejo po tem, da označujejo pojme, ki se nanašajo na posebno strokovno področje, in da jih uporabljajo predvsem strokovnjaki pri strokovni komunikaciji.[4] Za razliko od splošne leksike, ki »je nastajala /.../ z govorno prakso določene jezikovne skupnosti« (Leder-Mancini 1984: 83), terminološka leksika nastaja in se razvija z dogovorom.[5] Zato terminološka veda – za razliko od leksikologije, ki ima praviloma opisovalni pristop –, zagovarja usklajeno, dogovorno nastajanje in razvoj terminologije.

Različni avtorji (Poštolková idr. 1983: 62–84, Masár 1991: 37–58, Gorjanc 1996: 252–254, Vidovič Muha 2000: 116–119 ...) terminom pripisujejo številne lastnosti. Kot najpomembnejša načela lahko izpostavimo ustaljenost, ki omogoča trdnost terminološkega sistema, jezikovnosistemsko ustreznost, ki omogoča vključitev termina v sistem jezika kot celote, na izrazni ravni pa tvorjenje novih poimenovanj, in gospodarnost, ki daje prednost krajšim oz. enobesednim izrazom. Druge pomembne značilnosti terminov so še neodvisnost termina od besedilnih in pragmatičnih okoliščin, nezmožnost izražanja konotativnega pomena, enopomenskost, pomenska predvidljivost itn. Pri tem gre seveda za idealiziran opis, saj termini v praksi pogosto ne izpolnjujejo vseh zahtev.

O težavah, ki se pojavljajo pri praktičnem terminološkem delu, pišeta Hudeček in Mihaljević (v tisku). Navajata devet splošnih terminoloških načel, ki naj bi se jih držali strokovnjaki: domači termini imajo prednost pred tujimi;[6] termini latinsko-grškega porekla imajo prednost pred prevzetimi iz sodobnih jezikov; prednost ima v stroki bolj sprejet termin; termin mora biti jezikovnosistemsko ustrezen; krajši termin ima prednost pred daljšim; prednost ima tisti termin, iz katerega je mogoče tvoriti izpeljanke; izogibati se je treba večpomenskosti termina; termina ni dovoljeno zamenjati brez dobrega razloga; prednost ima termin, ki ustreza pojmovnemu sistemu stroke. Ob tem ugotavljata, da se mora terminolog pogosto odločiti, kateremu načelu bo dal prednost. Tako avtorici v primeru, da je termin, prevzet iz tujega jezika, krajši od (izvorno) hrvaškega termina, kljub temu dajeta prednost domačemu terminu. Odločitev, katera načela bodo imela prednost v konkretnem primeru, je torej odvisna tudi od subjektivne odločitve.

Upoštevati je treba, da so terminološki sistemi bolj ali manj trdni in da so med različnimi vedami velike razlike. Machová (1995: 144) vede in njihove termine deli na dve skupini. V prvi je večina naravoslovnih in tehniških ved, za katere so značilni t. i. preskriptivni termini, v drugi skupini pa so zlasti humanistične vede, za katere so značilni t. i. psevdopreskriptivni termini. Avtorica opozarja, da se psevdopreskriptivni termini razlikujejo od preskriptivnih terminov. Psevdopreskriptivni termini namreč

4 Meje sicer niso povsem neprepustne in zaradi procesa determinologizacije (glej še opombo 10) se vse več terminov pojavlja tudi v splošnih besedilih.

5 Seveda gre za idealizacijo, stanje po strokah je namreč zelo različno, v nekaterih strokovnjaki relativno uspešno usklajujejo in usmerjajo rabo terminologije, v drugih precej manj ali pa sploh ne.

6 Problematika domače oz. prevzete terminologije (in leksike nasploh) je v nekaterih jezikovnih okoljih bolj izpostavljena kot v drugih, za angleščino recimo to načelo ni relevantno.

pogosto niso enopomenski, ustaljeni, jezikovnosistemski, gospodarni, neodvisni od besedila itn., zato jih je treba obravnavati drugače, veliko težje jih je tudi normirati.[7]

2.1 Terminološko svetovanje

Pri terminološkem svetovanju jezikoslovci poskušamo pomagati strokovnjaku, da bi čim ustrezneje, tj. v skladu s pravili terminološke vede, poimenoval novi pojem ali izbral najustreznejše poimenovanje med že obstoječimi. Pri tem si pomagamo zlasti z ustreznimi terminološkimi slovarji, standardi in specializiranimi korpusi. Informacije, ki jih najdemo v terminoloških slovarjih in standardih, so relativno zanesljive, saj so jih pripravili področni strokovnjaki in so praviloma plod dogovora. Povsem drugačen tip jezikovnega vira so specializirani korpusi, ki prinašajo podatke o realni rabi termina v stroki, kar je pri terminološkem svetovanju zelo pomemben podatek,[8] poudarimo pa, da je pri uporabi specializiranega korpusa podatke treba ustrezno interpretirati.[9] V idealnem primeru se ti viri dopolnjujejo, a se pogosto zgodi, da stroka, katere termin nas zanima, nima urejene terminologije, vsaj ne v hitro dostopni obliki. V takih primerih si lahko pomagamo tudi s splošnimi slovarji in korpusi, a se je treba zavedati, da podatki iz teh virov pogosto niso relevantni za terminologijo, saj se (lahko) raba termina v splošnem jeziku razlikuje od rabe v strokovnem.[10]

Slovenski strokovnjaki se najpogosteje znajdejo v zadregi pri prevajanju terminov iz angleščine v slovenščino. S terminološkega vidika pravzaprav ne prevajamo termina iz angleščine, ampak pojmu pripišemo izrazno podobo v slovenščini (ali izberemo eno od tistih, ki za isti pojem že obstajajo). Zato je pri tem treba izpostaviti jezikovnosistemsko ustreznost termina in ustrezno umestitev novega termina v poimenovalni sistem stroke.

2.1.1 Terminološko svetovanje v praksi

V nadaljevanju prispevka se bomo posvetili terminološkemu svetovanju, ki ga občasno opravljamo tudi v Sekciji za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Sodelavci sekcije se sicer ukvarjamo z urejanjem terminoloških slovarjev različnih strokovnih področij, pa tudi s splošno terminološko teorijo. Ogledali si bomo dva primera, v prvem gre za termin s področja vojaške terminologije, v drugem pa za termin s področja andragoške terminologije.

2.1.1.1 Transformacija : preoblikovanje : preobrazba : predrugačitev

Vprašanje iz vojaške terminologije nam je postavil sodelavec Slovenske vojske, ki se ukvarja s prevajanjem vojaških strokovnih besedil in ob tem nastajajočim angleško-slovenskim terminološkim slovarjem. Težava se je pojavila pri

7 V splošnem velja, da je za družboslovne vede in humanistiko primernejši opisovalni pristop. Za predstavitev opisovalno naravnanega terminološkega dela v družboslovnih znanostih glej npr. Riggs, Mälkaiä, Budin (1997: 184–196).

8 Zaradi pomanjkanja specializiranih korpusov smo pri podatkih o rabi pogosto odvisni od mnenja strokovnjakov, ki ni vedno zanesljivo, in od rezultatov iskanja po spletu, za katere prav tako ni zagotovila, da odražajo pravo stanje rabe termina v stroki. S kvalitetnimi specializiranimi korpusi bi bilo torej terminološko svetovanje oprto na bolj objektivne podatke o rabi termina.

9 O interpretaciji korpusnih podatkov glej npr. Teubert (2005/1999: 108), Gorjanc (2003: 20) idr. O uporabi korpusov v terminografiji glej npr. Logar in Vintar (2008: 3–17).

10 Seveda ni z uporabo terminov v splošnem jeziku nič narobe, nasprotno, determinologizacija, tj. proces prehajanja terminov v splošna besedila oz. besedila, namenjena najširšemu naslovniku, je pogost in običajen pojav, povezan z razvojem sodobne družbe. Termini, ki preidejo v splošni jezik, se sčasoma začnejo obnašati kot splošni leksemi, kar pomeni, da so podvrženi različnim pomenskim prenosom, da lahko dobijo tudi povsem nove pomene, se frazeologizirajo ipd. Zato ti podatki pogosto niso ustrezni, če nas zanima, kako se termin uporablja v strokovnem jeziku.

angleškem terminu *transformation*,[11] ki bi ga prevajalci radi dosledno prevajali kot *preoblikovanje*, nekateri vojaški strokovnjaki pa menijo, da je primernejši izraz *transformacija*. Da bi bila zmeda še večja, nekateri strokovnjaki trdijo, da obstaja razlika med *preoblikovanjem* in *transformacijo* (pri čemer so mnenja o tem, kakšna naj bi bila ta razlika, različna), drugim se zdi boljši izraz *preobrazba*, nekateri pa celo predlagajo nov termin *predrugačitev*.

S stališča terminološke vede je bistveno, da se problem najprej reši na pojmovni ravni. Če gre za dva različna pojma, sta primerna oba izraza, *transformacija* in *preoblikovanje*,[12] vendar morajo biti v tem primeru razločevalne značilnosti obeh pojmov jasno razvidne. Problem na pojmovni ravni lahko rešijo le strokovnjaki z dogovorom. Ker pa tega dogovora očitno (še) ni, sklepamo, da gre kljub vsemu za en pojem z več poimenovanji.[13] Temu se v terminologiji poskušamo izogniti, saj se s tem ustvarja poimenovalna zmeda. S stališča gospodarnosti in jezikovnosistemskosti so primerni vsi obstoječi izrazi (*preoblikovanje*, *transformacija*, *preobrazba* in *predrugačitev*), vendar pa je treba upoštevati tudi merilo ustaljenosti – zato smo preverili rabo teh izrazov v specializiranem korpusu, tj. v Korpusu slovenskega vojaškega jezika Grizold.[14] *Preoblikovanje* se pojavi 741-krat, *transformacija* pa le 65-krat. Na drugi strani se *preobrazba* v korpusu pojavi 74-krat, *predrugačitev* pa se sploh ne pojavi.[15] Izraz *predrugačitev* bi torej prišel v poštev le, če bi namenoma hoteli izbrati izraz, ki ni obremenjen z dosedanjo rabo v stroki. V praksi pa se pogosteje izbere en od že obstoječih izrazov – če je tudi sicer ustrezen, seveda tisti, ki ga uporablja največ strokovnjakov.[16] S terminološkega vidika je torej priporočljivo, da se raba poenoti, pri čemer se zdi najprimernejši termin *preoblikovanje*, saj je v strokovnih besedilih najpogostejši in zaenkrat ni razloga, da bi ga zamenjevali s *transformacijo* ali *preobrazbo*.

2.1.1.2 Aformalno učenje : informalno učenje : priložnostno učenje : naključno učenje

Na nas se je obrnil strokovnjak, ki se ukvarja z andragogiko, natančneje z vseživljenjskim učenjem. Težave so nastale pri pojmu, ki označuje učenje, ki ni namenjeno pridobivanju formalnega izkaza (spričevalo, diploma itn.), ampak zadovoljitvi drugih izobraževalnih potreb in/ali interesov tistega, ki se izobražuje in ima pri tem najnižjo stopnjo namembnosti in formaliziranosti. Angleški termin je *informal learning*, v slovenščini pa so trenutno v uporabi kar štirje izrazi: *naključno učenje*, *priložnostno učenje*, *informalno učenje* in *aformalno učenje*.[17] Strokovnjak, ki je želel naše mnenje, se zavzema za to, da bi izraz *informalno učenje*, ki se v stroki uporablja najpogosteje, zamenjali z izrazom *aformalno učenje*, ki se mu zdi primernejši, kar utemeljuje s pomensko razliko med predpono *in-* (nasprotje, zanikanje tega, kar je pomen besede) in *a-* (odsotnost tega, kar je pomen osnovne besede).

11 Gre za redefiniranje pristopov k vojskovanju v času, ko nekonvencionalne grožnje vedno bolj nadomeščajo predvidljive grožnje iz obdobja hladne vojne.

12 Izraza se sicer razlikujeta po izvoru – *transformacija* je latinskega izvora (v slovensko vojaško terminologijo je prišla iz angleške vojaške terminologije), *preoblikovanje* pa ni prevzeta beseda.

13 Ker gre za novejši pojem, si z obstoječimi vojaškimi terminološkimi slovarji ne moremo pomagati.

14 Korpus slovenskega vojaškega jezika Grizold najdemo na spletnem naslovu <http://ksvjg.fdv.uni-lj.si>.

15 Po pregledu konkordanc se izkaže, da se vsi trije izrazi, ki smo jih našli v korpusu, pogosto uporabljajo v enakih ali podobnih besednih zvezah (npr. *preoblikovanje* oboroženih sil, *transformacija* Slovenske vojske, *preobrazba* naših oboroženih sil).

16 Kot smo že opozorili, je za ugotavljanje pogostosti rabe najbolj primeren specializirani korpus, ki smo ga v tem primeru s pridom uporabili.

17 Opozarjamo, da tega pojma ne smemo zamenjevati s pojmom *neformalno učenje* (ang. *non-formal learning*), ki je v stroki že ustaljen termin in je nadpomenka pojma, ki ga obravnavamo.

Pri svetovanju si ne moremo pomagati z andragoškim terminološkim slovarjem, ker ta ne obstaja, poleg tega pa gre za termin, o katerem v stroki še ni dogovora. Prav tako ne obstaja specializirani korpus andragogike.[18] Tudi v tem primeru je osnovni problem na pojmovni ravni. Strokovnjak, ki se je obrnil na nas, trdi, da gre za dva različna pojma, tj. *naključno/priložnostno učenje* in *informalno/aformalno učenje*, saj naj bi bilo *informalno/aformalno učenje* za razliko od *naključnega/priložnostnega učenja* vsaj deloma namembno. Nasprotno nekateri drugi andragoški strokovnjaki menijo, da gre le za en pojem in da je primerneje ohraniti najpogosteje rabljen termin, tj. *informalno učenje*, če pa ga je že treba zamenjati, se nagibajo k izrazu domačega izvora, tj. *naključno učenje* ali *priložnostno učenje*. O tem, ali gre za en pojem ali za dva različna pojma, morajo seveda odločiti strokovnjaki.

Za potrebe tega prispevka predpostavimo, da gre za dva različna pojma. Vsekakor je v paru *naključno/priložnostno učenje* smiselno izbrati eno varianto. V splošnem jeziku pridevnika *naključen* in *priložnosten* nista čisti sopomenki, čeprav sta si po pomenu zelo blizu – *naključen* je bolj povezan z nepričakovanimi, med seboj nepovezanimi dejanji, dejstvi, medtem ko je *priložnosten* bolj povezan s posledicami ugodnih okoliščin. Ta pomenska razlika, o kateri se lahko poučimo iz SSKJ, je za terminologijo pomembna v smislu izpostavljanja bistvenih značilnosti pojma – je torej tovrstno učenje bolj naključno ali bolj priložnostno? V skladu s tem se lahko strokovnjaki odločijo, katera varianta je ustreznejša. V paru *informalno/aformalno učenje* dajemo prednost bolj uveljavljenemu poimenovanju *informalno učenje*,[19] saj ni nobene potrebe, da bi predpono *in-*, ki izraža nikalnost, zamenjali z predpono *a-*, ki izraža odsotnost (obe sta latinskega izvora), saj pomenska razlika s terminološkega stališča ni tako bistvena, da bi upravičila uvedbo novega izraza.

3 Zaključek

V prispevku smo ugotavljali, da terminološki problemi niso le poimenovalne narave, ampak lahko neusklajenost obstaja tudi na pojmovni ravni. Šele ko so pojmi med seboj jasno razmejeni, je smiselno preiti na poimenovalno raven. Tu je aktualen problem nedostopnosti oz. neobstoja terminoloških virov za mnoga strokovna področja (npr. andragogika), kar gotovo vpliva tudi na neusklajenost terminologije, ki je za strokovnjake očitno moteča. Pri terminološkem svetovanju torej opozarjamo na morebitne pojmovne nedoslednosti, na poimenovalni ravni pa poskušamo najti kompromis med najpomembnejšimi terminološkimi načeli, tj. med ustaljenostjo, gospodarnostjo in jezikovnosistemsko ustreznostjo.

Literatura in viri

GORJANC, Vojko, 1996: Terminologija novejših naravoslovno-tehničnih strok (ob primeru računalništva in jedrske fizike). Vidovič Muha, Ada (ur.): *Jezik in čas*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 251–260.

GORJANC, Vojko, 2003: Korpusi in jezikoslovje. *Jezik in slovstvo* 48/3–4. 19–27.

HUDEČEK, Lana, MIHALJEVIĆ, Milica (v tisku): Načela normiranja hrvatskih naziva s primjerima iz medicinskog nazivlja. Humar, Marjeta (ur.): *Terminologija in sodobna terminografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Korpus slovenskega jezika FidaPLUS: <http://www.fidaplus.net.>. (Dostop 25. 9. 2009.)

Korpus slovenskega vojaškega jezika Grizold: <http://ksvjg.fdv.uni-lj.si.>. (Dostop 25. 9. 2009.)

18 Zato smo uporabili še splošni korpus FidaPLUS (<http://www.fidaplus.net>), kjer ni nobenega zadetka za *informalno učenje* in za *aformalno učenje*. *Naključno učenje* se pojavi enkrat, *priložnostno učenje* pa trikrat (pomenske razlike nismo zaznali).

19 Kot že omenjeno, si s splošnim korpusom ne moremo pomagati. Strokovnjaki – o tem terminološkem problemu so razpravljali tudi na posvetu *Vpliv koncepta in strategije vseživljenjskosti učenja na strokovno izrazje v vzgoji in izobraževanju*, ki je potekal 1. 12. 2008 v Ljubljani in na katerem je bila prisotna tudi avtorica članka – pa se strinjajo, da se v stroki najpogosteje uporablja *informalno učenje* (čeprav mnogi z izrazom niso zadovoljni).

LEDER-MANCINI, Zvonka, 1984: O nekaterih lingvističnih pogledih na terminološko problematiko. Pediček, Franc (ur.): *Terminologija v znanosti: Prispevki k teoriji*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. 81–89.

LOGAR, Nataša, VINTAR, Špela 2008: Korpusni pristop k izdelavi terminoloških slovarjev: od besedilnih seznamov in konkordanc do samodejnega luščenja izrazja. *Jezik in slovstvo* 53/5. 3–17.

MACHOVÁ, Svatava, 1995: Terminografie. Čermák, František, Blatná, Renata (ur.): *Manuál lexikografie*. Jinočany: H&H. 137–157.

MASÁR, Ivan, 1991: *Príručka slovenskej terminológie. Bratislava*: VEDA.

POŠTOLKOVÁ, Běla, ROUDNÝ, Miroslav, Tejnor, Antonín, 1983: *O české terminologii*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd.

Predlog za vzpostavitev nacionalnega mehanizma za potrjevanje terminologije EU: <http://www.svrez.gov.si/si/dejavnosti/koordinacija_evropskih_zadev/jezikovna_vprasanja/jezikovna_vprasanja/.>. (Dostop 25. 9. 2009.)

RIGGS, Fred W., MÄLKAIÄ, Matti, BUDIN, Gerhard, 1997: Descriptive Terminology in the Social Sciences. Wright, Sue Ellen, Budin, Gerhard (ur.): *Handbook of Terminology Management, Vol. 1*. Amsterdam: John Benjamins Publishing. 184–196.

Slovar slovenskega knjižnega jezika: Elektronska izdaja v. 1.0, 1998. Ljubljana: DZS.

ŠUSS: <http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/index.html.>. (Dostop 25. 9. 2009.)

TEUBERT, Wolfgang, 2005, 1999: Korpusno jezikoslovje in leksikografija. Gorjanc, Vojko, Krek, Simon (ur.): *Študije o korpusnem jezikoslovju*. Ljubljana: Krtina. 103–136.

Korpuslinguistik und Lexikographie. *Deutsche Sprache* 4/99. John Benjamins Publishing.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

VINTAR, Špela, 2008: *Terminologija: Terminološka veda in računalniško podprta terminologija*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete v Ljubljani, Oddelek za prevajalstvo.

JEZIKOVNO SVETOVANJE, PRAKSA IN IDEALI*

Rok Žaucer, Franc Marušič
Fakulteta za humanistiko, Nova Gorica

UDK 811.163.6'272:004.738.5

Jezikovno svetovanje v obliki jezikovnih kotičkov ima pri nas dolgo tradicijo. Z internetom se je kotičkarstvo še poenostavilo, olajšala se je tudi distribucija jezikovnih nasvetov, saj je vsak odgovor, postavljen na splet, dosegljiv tako rekoč vsakomur. Zato ne preseneča, da se je v zadnjih letih pojavilo več spletnih jezikovnih svetovalnic. Ob primerjavi nekaj jezikovnih svetovalnic prispevek omenja prednosti in slabosti posameznega tipa svetovalnice, kot tudi nekaj implikacij obstoja svetovalnic za jezikovno politiko.

jezikovno svetovanje, demokratično svetovanje, jezikovna politika

Offering language advice, mostly in the form of newspaper columns, has a long tradition in Slovenia. The Internet has made such Q-&-A language consulting and the dissemination of such advice much easier; anything posted on the Internet becomes available to virtually anyone. It is thus no surprise that in recent years several online language consultancies have been set up. This paper contrasts some of these consultancies, discusses the strengths and weaknesses of particular types, and notes some implications for Slovene language planning.

language consulting, democratic consulting, language planning

1 Uvod

Jezikovno kotičkarstvo na Slovenskem poznamo že dolgo (prim. Kalin Golob 1996). V 90. letih prejšnjega stoletja in še posebej po prehodu v 21. stol. se je pri nas močno razširila uporaba interneta, kar je seveda ponudilo tudi nov, zelo učinkovit in poceni medij za izvajanje jezikovnega kotičkarstva. Za jezikovni kotiček načeloma potrebujemo le svoje spletišče, prek katerega lahko na primer objavljamo besedila o temi po svoji izbiri, vabimo obiskovalce, da nam postavijo vprašanje in tako naprej. Zato ne preseneča, da se je v zadnjih letih pojavilo več spletnih jezikovnih kotičkov oziroma svetovalnic. Ker si te med seboj niso enake, obstoj več svetovalnic že sam po sebi vabi h kritični primerjavi različnih pristopov in izvedb. Hkrati pa se postavlja tudi vprašanje, ali je ob »samoiniciativnih« spletnih jezikovnih svetovalnicah še smiselno ustanavljati tudi uradno/institucionalizirano jezikovno svetovalnico, kot je predvideno v *Resoluciji o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011* (v nadaljevanju *Resolucija*). In ker je odgovor na to vprašanje odvisen predvsem od tega, ali »samoiniciativne« spletne svetovalnice zadovoljivo opravljajo nalogo, ki naj bi jo opravljala uradna jezikovna svetovalnica, je kritičen pregled dela obstoječih svetovalnic še bolj na mestu. Preden se lotiva pregleda in primerjave obstoječih svetovalnic, še nekaj ozadja.

* Zahvaljujeva se anonimnemu recenzentu za komentarje. Zaradi dolžinskih omejitev je prispevek krajši, kot bi moral biti, če bi zatrjevano hotela podkrepiti z dovolj velikim vzorcem vprašanj in odgovorov ter vsaj minimalno kvanitativno analizo. Daljša predrecenzijska verzija je na voljo na spletni strani svetovalnice ŠUSS.

Pri jezikovnih vprašanjih ljudje pogosto iščejo strokovno pomoč, zato se zdi obstoj svetovalnice koristen in upravičen. Hkrati ima lahko obstoj svetovalnice tudi druge pozitivne učinke, npr. razkritje priročniško še neobdelanih tem, jezikoslovno-teoretsko relevantnih vprašanj itn. (Marušič, Žaucer 2000). A po drugi strani že sam obstoj svetovalnice nekomu podeli avtoriteto, da ve o jezikovnih rečeh več od običajnih govorcev, kar govorcem znižuje jezikovno samozavest in tako niža ugled, ki ga slovenščina v njihovih očeh uživa (prav tam); to pa je ravno nasprotje tistega, k čemur naj bi stremela naša jezikovna politika (prim. *Resolucijo*). Zato je način svetovanja nadvse pomemben, saj morajo konkretni nasveti ta potencialni negativni učinek nevtralizirati.

V luči tega sva v Marušič, Žaucer (2000) trdila, da bi morala biti glavna naloga izobraževanje uporabnikov in posledično spodbujanje njihove jezikovne samozavesti, ne le servisiranje. S preprostim servisiranjem se ustvarja slika, da je jezik za običajnega govorca tako neobvladljiv, da v jezikovnih zadevah nujno potrebuje pomoč nekoga, ki mu pove, kaj je prav in kaj ne. Govorce tako vzgajamo v vedno bolj nesamozavestne in boječe uporabnike, ki jezikovno svetovanje ne le potrebujejo, temveč so od njega pravzaprav odvisni. Nasproti običajnemu enoznačnemu odgovarjanju sva v duhu Orešnikovih (1995) opisov skandinavskih uradov za jezik postavila »demokratično svetovanje«. Glavna značilnost tega je, da ne poda le osamljenega odgovora, temveč spraševalcu predvsem poda razlago za obstoj nekega jezikovnega elementa in argumente za in proti njegovi uporabi, oziroma da če sta na voljo dve možnosti, razloži, kateremu vzorcu sledi ena in kateremu druga, kakšne sociolingvistične postavke spremljajo rabo ene in kakšne rabo druge, kaj dosega npr. s kršenjem ali sledenjem uveljavljeni oziroma najbolj razširjeni normi itn. Odločitev za eno ali drugo dvojnico pa je vedno prepuščena spraševalcu, ki naj se na podlagi razlage in predstavljenih argumentov odloči, katero bo uporabil.

Po principih demokratičnega svetovanja so vse slovnično tvorjene dvojnice načeloma enakovredne, ne glede na izvor, zvrst itn. Pomembno je poudarjanje načelne »nenapačnosti« pogovorne različice, ki je popolnoma legitimna v pogovornem kontekstu, ob vnosu v nepogovorne kontekste pa se mora govorec pač zavedati odziva, ki ga bo predvidoma sprožil pri povprečnem sogovorcu. Pomembno je uzaveščanje, kaj v jeziku »prav/narobe« sploh pomeni oziroma kaj je strukturno jezikovno pravilo in kaj je socialna norma v jeziku. Pri tem ne gre za odrekanje knjižnemu jeziku, temveč predvsem za širjenje zavesti o sistemskosti, »nenapačnosti« tudi pogovornih in narečnih zvrsti ter za zoperstavljanje jezikovno osnovani nestrpnosti in diskriminaciji. Oženje možnih odgovorov le na knjižni jezik je v tem smislu neustrezno.

2 Primerjava svetovalnic

Na spletu najdemo več slovenskih in tujih spletnih svetovalnic. Med domačimi navajava tiste, ki zgledajo aktivne in/ali imajo na straneh omembe vredno količino gradiva.[1] Ker so domače vse »samoiniciativne« in neuradne, od tujih omenjava le dve, ki sta obe tako ali drugače uradni, da vidimo, ali z uradnostjo vedno sovpade tudi določen način svetovanja.

Vprašanja o pravopisu in rabi jezika: <http://www.eknjiga.si/.>.
Forum *Al' prav se piše ...?*: <http://med.over.net/forum5/list.php?125.>.
Forum *Vprašajte slovenista*: <http://www.centerslo.net/slvnforum/messages.asp?FID=4.>.

1 Iz obravnave izpuščava ŠUSS. Ker sva pri ŠUSS-u aktivno vpletena, bi bilo primerjanje ŠUSS-a z drugimi svetovalnicami lahko pristransko. Za predstavitev koncepta in načina delovanja ŠUSS-a glej Marušič, Žaucer (2000). Pri ŠUSS-u se trudimo podajati čimbolj demokratične in razlagalne odgovore, kar pa ima za posledico še posebej v zadnjem času žal odbijajoče dolge odgovorne roke.

Accademia della Crusca: <http://www.accademiadellacrusca.it/clic.shtml.>.
Office québécois de la langue française: <http://www.olf.gouv.qc.ca/ressources/bdl.html.>.

Za vsako teh svetovalnic bova navedla kak vzorčni odgovor in ga pokomentirala.[2]

Vprašanja o pravopisu in rabi jezika (*eKnjiga*)

Svetovalnica je v okviru založbe eKnjiga pričela z obratovanjem 15. 11. 2002. Od takrat so v arhivu zbrali skoraj 1200 vprašanj in odgovorov. Ker je odgovorov res veliko, sva si ogledala nekaj najnovejših in nekaj prvih. Kot bo razvidno spodaj, so odgovori kar se da kratki, enoznačni in, še posebej novejši, tudi praktično brez razlage – verjetno zaradi hitrosti odgovarjanja. Če naj bo namen svetovalnice to, kar je opisano v uvodu, je odsotnost razlage seveda slabost. Hkrati hitrost in enostavnost odgovora pri nekaj vprašanjih pokažeta tudi druge slabosti. Kot vidimo v primeru (1), najdemo v arhivu te svetovalnice tudi dva odgovora z istim vprašanjem (prim. (1a) in (1b)), kjer gre pri drugem odgovoru očitno za popravljanje prvega. Verjetno se je avtorjem prvemu odgovoru zdelo potrebno dodati še drugega zato, ker je prvi namesto o priimku »Zajšek« govoril o priimkih »Zajček in Zajec«.

(1) Zanima me, če tudi v tem primeru sklanjamo priimek: 'Zlata poroka Marije in Janeza Zajška' ali je pravilno 'Zlata poroka Marije in Janeza Zajšek'.

a) V slovenščini prevzame »vodilno vlogo« moški spol – ker pri tem sklanjamo ime in priimek, bi morali sklanjati: Zajček, Zajčka ... Ker pa Vas moti, priporočamo obliko: Zlata poroka zakoncev Zajec, Marije in Janeza ...

b) Zlata poroka Marije in Janeza Zajška – priporočamo: zlatoporočenca Marija in Janez Zajšek ...

V (1) je napačna že razlaga prve verzije odgovora (tj. da v slovenščini vodilno vlogo prevzame moški spol), saj se že z obrnjenim vrstnim redom imen, torej *Zlata poroka Janeza in Marije Zajšek*, nesklanjana oblika priimka ni nemogoča, take zglede najdemo tudi v korpusih (npr. *Biserna poroka Janeza in Terezije Štrakl*). Nesklanjan priimek pa je precej slabši/nemogoč, ko je bližje priimku moški spol **Marije in Janeza Zajšek*. V primeru možnosti, ki jo nudi drugi odgovor, tj. *zlatoporočenca Marija in Janez Zajšek*, pa brž ugotovimo, da se takoj, ko bi to zvezo hoteli uporabiti v npr. orodniku, spraševalčev problem ponovi: *z zlatoporočencema Marijo in Janezom Zajšek* ali *z zlatoporočencema Marijo in Janezom Zajškom*? Hkrati pa sta tako prvi kot drugi odgovor zanimiva predvsem še zaradi pristopa, ki bi mu lahko rekli »obhodna možnost«: namesto izbire med možnostima, po katerih sprašuje spraševalec, mu odgovarjalec ponudi tretjo možnost. Obhodne možnosti se pri tej svetovalnici pojavljajo v več odgovorih, običajno pa iskanje obhodnih variant sovpada s pomanjkanjem obrazložitve. Namesto da bi spraševalcu pojasnili, kakšen problem tiči za njegovim vprašanjem, je za odgovarjalca namreč pogosto lažje in precej hitreje, če ponudi neko tretjo možnost, ki se vprašanju izogne (na strani najdemo celo primer, kjer se treh možnosti, ki jih je ponujal spraševalec, odgovor sploh ne dotakne, ponuja le četrto možnost, ne da bi razložil, zakaj je ta boljša ali slabša od spraševalčevih). Ponujanje obhodne možnosti – vendar vedno s hkratno razlago izvirnih možnosti – se zdi smiselno, če spraševalec neposrednejšo možnost eksplicitno zavrača, češ da se mu ne zdi ustrezna, ali pa kot dodatna možnost ob bok razlagi izbire med prvima možnostima. Vendar

2 S prednostmi in pomanjkljivostmi tehnične izvedbe posameznih svetovalnic (npr. način arhiviranja nasvetov) se v tem prispevku načeloma ne ukvarjava, če niso zelo neposredno povezane s kvaliteto nasvetov.

v gornjem primeru ne gre za to, temveč le za odgovarjalčevo izogibanje razlagi.[3]

Še en tip odgovora, ki se pojavlja v tej svetovalnici in ni v skladu z idejo, da naj bo svetovanje demokratično in izobraževalno, so preprosti navedki sklonskih paradigem brez kakršne koli razlage. S takim odgovorom, kjer niti ne navedemo, kje smo odgovore na vprašanja dobili, se spraševalca še dodatno »razvaja« in razizobražuje. Če mu ne povemo, kje smo odgovor dobili, implicitno sporočamo, da smo mi ta odgovor dobili zaradi naše usposobljenosti, ki je sam očitno nima in je tudi ne more imeti, čeprav je po vsej verjetnosti rojeni govorec slovenščine. Tudi ko so v tej svetovalnici izrecno vprašani, ali se morda neka beseda sklanja na več načinov – kar seveda sugerira, da se ali spraševalcu ali komu v njegovi bližini očitno zdi vsaj potencialno mogoča še kakšna možnost – odgovarjajo samo s paradigmo in brez razlage, (2):

(2) Zanima me, kako se sklanja ime trgovine Hofer. Ali se osnova podaljšuje z -j ali ne oziroma ali je mogoče oboje?

Hofer
Hoferja
Hoferju
Hofer
o Hoferju
s Hoferjem

Na odnos do jezika pri odgovarjalcih te svetovalnice lepo kaže odgovor pod (3).

(3) Pogosto vidim napisano (oglas za mobilni telefon HALO) in tudi slišim (M. Galunič ZOOM) besedno zvezo ‘kaj dogaja’. Ali ni ‘kaj se dogaja’?

Oblika ‘dogajati se’ je nedovršna; navadno jo rabimo v 3. os., in sicer v pomenu ‘večkrat se zgoditi’: v ustanovah se dogajajo napake; to se mi dogaja pogosto ipd. Iz navedenega je razvidno, da **je pravilna raba le z obliko se** (s povratno obliko).

Zakaj ‘se jim dogajajo’ navedene napake? Če pobrskamo po leto dni starih reklamnih plakatih, se nekako takrat v ljubljanskem območju pojavi ‘kva dogaja’, in sicer predvsem pri mladih, nato pa se s pomočjo medijev (reklam) širi. Njihov cilj je seveda pridobiti mlade – jih nagovarjati z jezikom, ki naj bi jim bil zelo blizu. Če to delajo ‘resne’ ustanove, katerih cilj je tudi oblikovati materinščino, potem se ne smemo čuditi, da je vse več takih, ki govorijo polomljeno, da jih je težko poslušati in tudi razumeti. Sicer pa za ta pojav ne najdem druge razlage kot te, da posamezniki hočejo biti prikupni določeni ciljni skupini, zato jih pač nagovarjajo v ‘dopadljivem’ jeziku.

Kako reagirati? Če se to dogaja na javnem zavodu, kot je Televizija, potem pošljite podobno mnenje/vprašanje (kot nam) lektorski skupini na televiziji, mogoče se bodo zamislili nad svojim delom in opozorili svoje ‘zvezde’ na napake, ki jim ne morejo biti v ponos.

Odgovor jasno kaže na nestrpen odnos do sprememb v jeziku in naiven odnos do jezikovne zvrstnosti (omenjana slovenščina je npr. oklicana za »polomljeno«, pogovorna prvina pa ne za pogovorno prvino temveč za »napako«). Odgovor torej ne izraža le konzervativnega pogleda na jezik – kar samo po sebi ne bi bilo sporno, vsak ima pač pravico do lastnega pogleda na jezik – temveč spodbuja tudi nestrpen in nedemokratičen pristop, ki je hkrati še jezikoslovno naiven (kar je v eni fazi nesprejemljivo, nujno ostane nesprejemljivo za vselej, če se pojavlja, pa gre za aberacijo –

3 V odgovoru je sicer zapisano »Ker pa Vas moti, /.../«, vendar gre pri tem za sklepanje odgovarjalca, ki ni nujno utemeljeno. Zgolj po vprašanju sodeč na primer ni izključeno, da se spraševalcu zdita sprejemljivi obe različici, le ne ve, ali naj bi bila morda ena ali druga neustrezna (morda zato, ker se mu v zgledih z nesestavljeno svojilno zvezo zdi sprejemljiva le različica *poroka Janeza Zajška*); izključeno ni tudi, da se spraševalcu zdi sprejemljiva le prva različica, vendar mu je kdo v tem nasprotoval, češ da je ustrezna le druga različica; in tako naprej.

kar seveda pomeni, da naj se jezik sploh ne bi mogel spreminjati). To pa je oboje pomembno, če tovrstne svetovalnice presojamo kot potencialen nadomestek uradne spletne jezikovne svetovalnice.

Al' prav se piše …?* in *Vprašajte slovenista

Poseben tip spletnih jezikovnih svetovalnic predstavljajo forumi, kjer lahko na vprašanja odgovarja načeloma kdorkoli, podobno kot to velja pri raznoraznih uporabniških forumih za računalništvo ipd. Po principu forumov vsi, ki forum berejo, vprašanje opazijo in lahko nanj odgovorijo takoj, ko je objavljeno. Med tovrstne svetovalnice spada forum *Al' prav se piše ...?*, kjer se je v petih letih delovanja zvrstilo že preko 2000 tem (podatek s 13. 7. 2009). Skrbnica foruma je Nataša Purkart, profesionalna lektorica.

Svetovalni forumi so po eni strani dobrodošli zaradi večanja demokratičnosti, saj ima preko foruma možnost odgovarjanja prav vsak z računalnikom in internetno povezavo; vendar po drugi strani ni nobenega zagotovila, da bodo na forumu predstavljena mnenja izražala demokratičnost. Sodeč po vprašanjih in objavljenih odgovorih različnih avtorjev so na forumu *Al' prav se piše ...?* vsaj aktivni uporabniki foruma usmerjeni precej preskriptivno in nedemokratično oziroma se ne ukvarjajo z vprašanjem, kakšna slovenščina je, temveč predvsem z vprašanjem, kakšna naj bi bila. Dejansko se zdi, da na takih forumih na splošno raje sodelujejo uporabniki z manj demokratičnim pogledom na jezik, torej tisti, ki iščejo in dajejo enoznačne napotke. Neglede na to, da sodeč po forumu *Al' prav se piše ...?* na posamezno vprašanje tipično odgovori več kot en uporabnik, torej forumski način svetovanja ne daje nikakršnega zagotovila glede poglobljenosti in demokratičnosti skupka vseh odgovorov.

S tem povezana pomanjkljivost spletnih forumov oziroma klepetalnic je tudi to, da – kot sugerira že ime – uporabniki stvar pogosto jemljejo manj resno oziroma bolj na hitro in nepremišljeno. Posledično lahko dobimo na isto vprašanje več hitrih, a povsem nasprotujočih si odgovorov, ki so na nek način neuporabni, saj si povprečen uporabnik z njimi težko kaj dosti pomaga, prim. (4).

(4) Kaj je jedro v zvezi 'pol kozarca mleka'?

Odg1: Pol kozarca, ker brez tega poved ne bo smiselna:
Spil sem pol kozarca mleka.
Spil sem pol kozarca. (To gre.)
Spil sem mleka. (Ne gre.)
'Mleka' je desni ujemalni prilastek.

Odg2: A ni jedro samo 'pol', medtem ko sta 'kozarca' in 'mleka' desna prilastka? Jaz bi rekla, da je jedro samo 'pol'?

Odg3: Jedro stavka/povedi/besedne zveze je običajno nosilna beseda, na kateri sloni pomen te enote. V zvezi pol kozarca mleka je treba najprej razumeti, za kaj gre, zato jo je najbolje umestiti v kak stavek.
Če pa poskušamo razložiti samo to besedno zvezo, se ponuja več interpretacij, nekako pa izhaja, da je jedro *mleko*. Zakaj? V zvezi pol kozarca mleka se vprašamo: koliko mleka? – pol kozarca. Ključno je, da smo se vprašali po *mleku*. Lahko bi se tudi vprašali: pol kozarca česa? – mleka. Torej je jedro kozarec oz. pol kozarca. Vendar je vse tole bolj kot ne ugibanje, za pravilnejši pomen potrebujemo sobesedilo, da bi lahko točno vedeli, kateri pomen je ustreznejši.

Ker lahko na odprtih forumih na vprašanja odgovarja kdorkoli, pa tak način svetovanja seveda spremlja tudi problem jezikoslovne usposobljenosti svetovalcev. V primeru (4) se ta vidik jasno pokaže kot problematičen v vseh treh odgovorih, vključno z zadnjim (ki se sicer edini trudi biti tudi razlagalen).

Podoben forum je tudi *Vprašajte slovenista*, ki ga izvajajo študentje slovenistike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Tudi ta forum je precej aktiven, v petih letih se je na njem zvrstilo blizu 1000 tem. Tudi tukaj velja,

da ker gre za »klepetalniški« tip svetovalnice, kjer lahko vsak na hitro doda svoje mnenje, so tudi odgovori često nepopolni, nerazlagalni in enostranski, saj se pogosto odgovarja z enim stavkom.

Zanimivo je torej, da forumi očitno ne delujejo prav dobro pri jezikovnem svetovanju, čeprav je znano, da so precej učinkoviti pri različnih tehničnih težavah, ko uporabniki sprašujejo, kako se reši tak ali drugačen problem pri uporabi računalnika. A medtem ko na računalniških forumih ljudje posredujejo svojo izkušnjo (kako so sami postopali, ko se jim je zgodilo kaj podobnega), uporabniki jezikovnih forumov pogosto posredujejo svoja prepričanja. Za razlagalne in argumentirane odgovore o jezikovnih vprašanjih potrebujemo poznavanje literature, teorije, uporabe korpusov itn., tako da se nam uravnotežen odgovor ne more niti posrečiti niti ni rešitev skoraj nikoli črno-bela.

Na kratko, dobre lastnosti forumskega svetovanja so torej možnost hitrega odgovora, velik nabor potencialnih svetovalcev in potencialna različnost mnenj, vendar se vsaj pri »samoiniciativnih« forumskih svetovalnicah te prednosti tipično izničijo s pomanjkljivo jezikoslovno podkovanostjo svetovalcev in s kratkimi, enoznačnimi in nerazlagalnimi odgovori. Zato tovrstne svetovalnice ne morejo služiti kot nadomestek uradne spletne jezikovne svetovalnice.[4]

Accademia della Crusca – Consulenza linguistica

Italijanska *Accademia della Crusca* do neke mere deluje kot italijanski urad za jezik. Je osrednja ustanova, na katero se obračajo raziskovalci italijanščine. Med glavne naloge spadajo raziskovanje italijanskega jezika in jezikoslovja ter izobraževanje jezikoslovcev, raziskovanje zgodovine italijanščine ter spremljanje njenega razvoja. Že od 17. stoletja *Accademia* izdaja tudi italijanske slovarje, danes pa ponuja tudi spletno jezikovno svetovanje, z obsežnim arhivom odgovorov.

Njihovo svetovanje oz. odgovarjanje na vprašanja je zgledno. Na prvi pogled enostavno vprašanje (5), ki bi si v duhu prej omenjenih svetovalnic najverjetneje zaslužilo le preprost odgovor »prav je tako: ...«, je tu odgovorjeno s pravo malo razpravo. Vprašanja so se lotili pri samem začetku, povedali, od kod beseda prihaja, kako je prišla v italijanščino in kako se je uporabljala v zgodovini italijanščine. Odgovor pove, kaj pravijo slovarji, ki jih je v primeru italijanščine seveda precej, ter nekaj o tem, kako se takšne besedne dvojnice razvijajo. V odgovoru so navedeni tudi rezultati iskanja po korpusu, ki povejo, kakšen je najočitnejši razvoj pomena oz. do kod je razvoj že prišel. (Odgovora tu zaradi dolžine ne navajava; dosegljiv je na navedeni spletni povezavi.)

(5) Sprašujejo nas, ali obstaja razlika v pomenu ali načinu uporabe med oblikama cioccolata in cioccolato. [najin prevod]

Office québécois de la langue française – Banque de dépannage linguistique

V okviru québeškega vladnega urada za francoščino (Office québécois de la langue française), ki od leta 1961 na različne načine skrbi predvsem za jezikovno politiko in upoštevanje jezikovnih pravnih določil v kanadski provinci Québec, deluje tudi spletna baza jezikovnih nasvetov. Svetovalnica sicer deluje drugače od zgornjih, saj načeloma ne odgovarja na vprašanja uporabnikov, temveč v bolj tradicionalnem kotičkarskem slogu ponuja nasvete o problemih po svojem izboru.

Na strani pišejo, da so nasveti napisani tako v pedagoškem duhu, zaradi česar problemi niso le navedeni, ampak tudi razloženi, kot v normativnem, vendar ne doktrinarnem duhu, zaradi česar svetujejo ustreznejše različice

4 To pa ne pomeni, da obstoj tovrstnega foruma ni hvalevreden projekt z mnogimi koristmi za študente, kot je vzpodbujanje k izvenrazrednemu delovanju, k soočanju strokovnih mnenj itn.

in tako rabo vodijo do upoštevanja jezikovnih nians.

Ta zapis se sicer trudi, da pristop kljub omembi normativnosti ne bi izpadel preskriptivistično, a vendarle že privzema, da so govorci, katerih intuicija občuti razne razložke, ki očitno niso posplošeni skozi vso jezikovno skupnost, po svoje boljši od govorcev, katerih intuicija teh razločkov ne pozna; to seveda že izkazuje nedemokratičen pogled na jezik, ki govorcem z določenimi intuicijami podeljuje vlogo jezikovno elite. V ne ravno demokratičnem duhu pa je dejansko sestavljen tudi marsikateri nasvet. Na temo rabe glagola *quitter* 'zapustiti' zapišejo, da se sliši ta glagol uporabljan neprehodno v pomenu 'oditi', a da se to rabo smatra za napačno. Napačnost pa razlagajo s tem, da naj bi bil ta glagol v moderni francoščini vedno prehoden, in kot rešitev ponujajo ali uporabo predmeta ali zamenjavo glagola s *partir* 'oditi'. V dejanski québeški francoščini je torej glagol *quitter* pri nekaterih govorcih polje svoje rabe razširil in se uporablja tudi prehodno, svetovalci pa v isti sapi omenjajo, da je ta glagol v moderni francoščini vedno prehoden. Namesto da bi opisali novo, razširjeno rabo, omenili podoben razvoj v kakšnem drugem jeziku (npr. v angleščini: *leave* 'zapustiti, oditi'), ponudili kak korpusni podatek o pogostosti in omenili, da raba očitno ni sprejemljiva za vse, svetovalci neprehodno rabo preprosto okličejo za napačno.

Praksa québeškega urada za francoščino kaže, da tudi uradnost spletne svetovalnice ni porok, da bo svetovanje izkazovalo v uvodu omenjena načela demokratičnega svetovanja, ki uporabnike izobražuje in osvešča o jezikovni raznolikosti, toleranci, spremenljivosti itn.

3 Sklep

Dobra praksa v svetovanju pomeni spoštovanje načel razlagalnosti, demokratičnosti in ekspeditivnosti. Pomembnost zadnjega načela je sama po sebi umevna, prvi dve načeli pa sta pomembni tako zaradi uzaveščanja jezikovne tolerantnosti kot zaradi jezikovnega izobraževanja s ciljem samopomoči, dviga jezikovne samozavesti in posledičnega dviga ugleda slovenščine pri njenih govorcih. Jezikovna samozavest in ugled slovenščine med njenimi govorci bi morala biti gotovo med najpomembnejšimi cilji naše jezikovne politike (zapisan je tudi v *Resoluciji*). Kot izhaja iz Uvoda in tudi iz diskusije o posameznih svetovalnicah, razlagalni in demokratični odgovori vodijo proti temu cilju, preprosti in enoznačni odgovori pa ravno v nasprotno smer.

Če sledimo tem sklepom, potem odločitev jezikovne politike, ki se je v *Resoluciji* opredelila za spletno jezikovno svetovalnico, pomeni, da potrebujemo jezikovno svetovalnico, ki ponuja razlagalne in demokratične nasvete, in to v razumnem času. Pregled obstoječih svetovalnic pokaže, da nobena od obstoječih slovenskih svetovalnic tem kriterijem ne zadosti, saj nobena ne združuje tako razlagalnosti in demokratičnosti kot ekspeditivnosti. Odločitve jezikovne politike za jezikovno svetovalnico torej kljub obstoju več spletnih svetovalnic zaenkrat ne moremo šteti za realizirano.

Obstoj »samoiniciativnih« svetovalnic, ki demokratičnim kriterijem ne zadoščajo, dejansko vsaj deloma deluje *proti* idealom uradne jezikovne politike (dvigovanje ugleda slovenščine, samozavesti govorcev, promoviranje tolerantnosti do sogovorcev). Tako predstavlja celo dodatno motivacijo za ustanovitev dodatne svetovalnice, ki bo tem kriterijem zadoščala in bo v tem smislu delovala kot protiutež »samoiniciativnim« svetovalnicam.

Samo po sebi je umevno, da je za dobro prakso svetovanja potrebno financiranje: razlagalno svetovanje zahteva visoko usposobljen kader in precej časa, in če naj bodo odgovori kljub temu razumno ekspeditivni, volonterstvo ni dovolj. To sicer samo po sebi še ne pomeni potrebe po uradnem, javno financiranem svetovanju. En način zasebne pobude, ki prinaša tudi financiranost, izkazuje npr. svetovalnica v okviru založbe *eKnjiga* – založbi

namreč svetovalnica lahko služi kot reklama za njeno primarno, komercialno dejavnost. A v tem primeru bi s širjenjem demokratičnih pogledov na jezik založba kakšnega uporabnika celo odvračala od nakupa vsaj svojih komercialnih jezikovnih priročnikov. Zato lahko sklep, da je dodatna svetovalnica vsekakor potrebna, interpretiramo samo na en način: potrebna je uradna svetovalnica z namenskim javnim financiranjem.

Ob tem pa je vseeno treba še kako paziti, da bo uradna svetovalnica kriterijem dobrega svetovanja tudi res zadoščala. Primer italijanske *Accademie della Crusca* kaže, da razlagalno in demokratično uradno svetovanje obstaja, primer québeškega urada za francoščino pa, da uradnost sama po sebi tega ne zagotavlja. Če bi se uradna svetovalnica izkazala za še eno svetovalnico, ki omenjenima kriterijema ne zadošča, je bolje in ceneje, če je ni.

Literatura

KALIN GOLOB, Monika, 1996: *Jezikovna kultura in jezikovni kotički*. Ljubljana: Jutro.

MARUŠIČ, Franc, Rok Žaucer, 2000: Jezikovnosvetovalna služba kot vzdrževalec jezikovega prestiža. Štrukelj, Inka (ur.): *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*. Ljubljana: DUJS. 269–279.

OREŠNIK, Janez, 1995: *Uradi za jezik v Skandinaviji*. Ljubljana: SAZU.

ENOJEZIČNI SLOVARJI – SLEDENJE POMENSKOSTI BESED OZ. KAJ IN KAKO PRAVI RABA

Andreja Žele
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 81'374.3:81'27:81'373.43

Nujno nastajanje enojezičnih razlagalnih slovarjev je povezano s pomenskim širjenjem že obstoječega besedja in seveda tudi z domačimi in prevzetimi neologizmi. Pričujoči prispevek seznanja s fazami uslovarjanja novih pomenov že znanega izrazja in novih leksemov nasploh; slovar kot aktualni priročnik pa mora seveda upoštevati tudi informativno uporabnost predstavljenega. Glede na jezikovno rabo, metonimične in metaforične zmožnosti in na razvojno širjenje funkcijskosti jezika, pa se zdi, da tako terminologizacija kot determinologizacija spodbujata t. i. širšo terminološko rabo, tj. širitev terminološke rabe že uveljavljenega termina na druga strokovna področja.

enojezični slovarji, jezikovna raba, metonimične in metaforične zmožnosti, jezikovna gospodarnost

The need to compile monolingual explanatory dictionaries is a result of the broadening of the semantic potential of the existing vocabulary, as well as of the emergence of domestic and foreign neologisms. This paper presents the phases involved in presenting new meanings of existing vocabulary, and of meanings of new lexical items in general, in the explanatory dictionary of Slovene which is in the process of being compiled. Bearing in mind how words are used, their metonymic and metaphoric potential, as well as the fact that the linguistic-discursive functions of the language are expanding, it seems that both terminologisation and determinologisation encourage broader terminological use of established terms in other specialised areas.

monolingual dictionaries, use of words, metonymic and metaphoric potential, linguistic economy

V okvir aktualne leksike oz. v prepoznavalno-razlagalno-poimenovalni proces sodi navadna širitev ali ožitev pomenja že ustaljenega besedja oz. leksemov in nove možne tvorbene različice. Pri različnofunkcijski širitvi besedil in besedja pomensko-tvorbene lastnosti današnje (novejše) leksike predvsem zaradi visoke stopnje prevzetosti posegajo tudi v sistemskost slovenščine – vse takšne ali drugačne jezikovne težnje mora prikazovati ali vsaj ustrezno nakazati razlagalni slovar kot aktualna sinteza sistema in rabe.

1 O lastnostih današnje leksike v slovenščini in o zmožnostih ter težnjah v nadaljevanju[1]

1.1 Pomenotvorje, povezano z jezikovno metaforizacijo in metonimijo

Novopomenke oz. neosemantizmi (po Rangelova (2005: 159–161) sémantické neologizmy ali neosémantizmy) se pojavijo zaradi potrebe označiti novi denotat ali zaradi potrebe jasneje izraziti/zaobjeti vso pomenskost izraza; vsekakor se jih lahko obravnava tudi kot pojav jezikovne ekonomičnosti v smislu, da v stare oblike vnašajo nove pomene. Pomenotvorje je

1 V tem poglavju je raba navajane leksike potrjena tudi s pojavnicami v korpusih slovenskega jezika Nova beseda in FidaPLUS, z dostopom 21. 4. 2009.

torej povezano predvsem z jezikovno metaforizacijo, ki jo sproža jezikovna gospodarnost v smislu, da jezik pomensko izkoristi že obstoječe izrazje – tj. bodisi da aktualno izrazje pridobiva še nove pomene v zvezah kot *abstinirati volitve*, *blago v akciji*, *užiti tudi precej balasta*, *s sosedom montirati dvojčka*, *uporabljati kresničko v prometu*, *na cestni trasi narediti deteljico*, bodisi da se pomensko oživijo oz. revitalizirajo besede, kot so npr. *namizje*, *novičar*, *cukrček*, *dacar*, *dražbenik*, *financar*, *borzništvo*, *hribolazec*, *izvoljenec*, *martra*, *mladec*, *naraščajnik*, *bukvarna*, *mesečnik*, *postrešček*, *gospodinjska pomočnica*, *dostavljavec*, *župan*, *obrtniški ceh*, *kreposten*, *lahkoumen* ipd. Jezikovna metonimizacija je v pomensko novih besednozveznih enotah, ko se z novo skladenjskopomensko kombinacijo besed spremeni pomenskosestavinska zgradba eno- ali večbesednega leksema in s tem se spremeni tudi stopnja pomenske trdnosti oz. zlitosti večbesednega leksema, npr. *azilni dom*, *pisemska bomba*, *elektronski denar*, *snežna deska*, *medijski linč*, *bankomatski mrk* ipd.

Metonimizacija ali metaforizacija v jedru in prilastku pogosto izraža že leksikalizirane večbesedne enote tipa *čip kartica*, *bar koda*, *črtna koda*, *siva ekonomija*, *računalniška maska*, *zelene/rdeče baretke*, *topla greda*, *črna luknja* ipd.[2]

Za t. i. vzporedne poimenovalne procese (»kosémii« po Rangelova (2005: 174)) pa je tipično, da zaradi motivacije z neodvisno novo predmetnostjo oz. neodvisnim novim denotatom in s tem hkrati z novopomenko vzporedno z že obstoječim poimenovanjem razvije enako pomeno- in besedotvorno poimenovanje, npr. *travarji* 'uživalci drog', *truga*, *fazan/ fazanka* 'novinec/novinka', *jutranjik* 'napovedovalec', *mesečnik* 'prodajalec mesečnih nalepk', *civil(nik)* 'fant na služenju vojske v civilu';[3] iz pomensko in besedotvorno novih pomenk in posledično poimenovanj se lahko v nadaljevanju razvijejo nova besedotvorna gnezda, npr. *olistati avtomobile*, *ozvezditi gostinske storitve*, *lisičiti vozila* ipd.

Širitev pomenja lahko povzroča postopno depolisemizacijo, tj. osamosvajanje oz. leksikalizacijo posameznih pomenov, in hkratno homonimizacijo, ki prek depolisemizacije lahko poteka vzporedno s terminologizacijo oz. s širšo terminologizacijo. Slednja omogoča rabo homonimnega termina oz. strokovnega izraza v okvirih različnih strok.

1.2 Terminologizacija in determinologizacija

Razvojno širjenje funkcijskosti jezika in s tem širjenje tudi specializiranega pomenja na različna področja – t. i. širša terminologizacija gre lahko (ponovno) tudi v smer determinologizacije; gre za pomensko razširjanje oz. posploševanje, npr. *nadgradnja*, *abstinenca*, *pismenost (različna funkcionalna pismenost)*, *penale*, *šok (šok terapija)*, *terapija*, *stabilizirati napetost* (elektr.) / *snov* (kem.) / *politične razmere* (publ.) ipd. Stalno stopenjsko obojesmerno prehajanje med terminologizacijo in determinologizacijo je še posebno eksplicitno pri glagolih kot glavnih usmerjevalnikih in organizatorjih sporočanega v različnih tipih besedil: *absorbirati vlago/pline/svetlobo/kisik* (fiz.) > *Tržišče ni absorbiralo vse industrijske proizvode* (pren.), *Mesta so absorbirala vse podeželsko prebivalstvo*; *akcentuirati besede* (jezikosl.) > *Vulgarnost v svojem delu premočno akcentuirajo* (pren.); *blokirati tekoči račun* (fin.) > *blokirati cesto*; *kanalizirati reko* (teh.) > *kanalizirati družbene interese* (publ.) ipd.

Očitno razširjanje rabe v nespecializirana besedila se potrjuje pri besedah kot determi-

2 Znani leksemi dobijo nove pomene v novih besednih zvezah, npr. *čakalec* (čakalec na potni list), *metalec* (metalec vode/snega, snežni metalec), *pomikalec* (pomikalci ur), *sprehajalec* (sprehajalec psov), *blazina* (vakuumska blazina za poškodbe hrbtenice, zračna blazina /prevzeto *air bag*/), *jež/ježevka* (zapeljati na ježa/ježevko), *kovček* (strešni kovček) ipd.

3 Treba pa je poudariti, da gre največkrat samo za relativno mlade novopomenke, ki se v slovenščini uporabljajo tudi že dvajset in več let, pa še niso bile slovaropisno obravnavane.

nologizacijo potrjuje današnja raba besed *anevrizma*, *antioksidant*, *antagonist*, *genom*, *energent*, *forenzik*, *lustracija*, *akvatorij*, *solni cvet*, *trajnostni razvoj*, *tarčno zdravilo* ipd.

Pomensko zakroženje leksema iz splošnega pomena v strokovni pomen in potem spet v splošni pomen, tj. splošna leksika > terminologizacija > determinologizacija > splošna leksika pa potrjujejo primeri kot *črna luknja*, *topla greda*, *verižna reakcija*, *zvezda stalnica* ipd.[4]

1.3 Priložnostne tvorjenke

Vedno bolj uporabljane, v nekem smislu zagotovo tudi zaradi pomenotvorne gospodarnosti jezika, so tudi kvazitvorjene oz. nesistemsko tvorjene priložnostnice neposredno iz govora, to so npr. prilastkovno uporabljani sklopi tipa *pica datekap*, *bar bikofe*, *mim'grede kafe*, *malica k'rneki*, *čistomimo/čistbrezveze zabava*, *tvojihpetminut agencija*, *nočindan trgovina*, *adijopamet sistem* ipd., hkrati se z njimi bolj neposredno in očitno odpira razmerje med govorjenim in /za/pisanim jezikom.

Iz slenga prek pogovarjalnosti v zapisani standard so prodrli ali prodirajo izrazi kot *žurirati*, *skenslati*, *muvi*, *frendica*, *starčica* 'starikava ženska', *suhica* 'pretirano suha ženska', *superca* in na *-ič* kot *kafič*, *pornič*, *krimič*, *narkič*, *mobič* ipd.; tudi povedkovodoločilno rabljeni *in*, *fit*, *fensi*, *mega*, *fora*, *profi*, *car*, *fen*, *faca*, *štala* v *To je zdaj in*, *Ta je car*, *To je prava štala* – *Tam ima štalo* ipd.

1.4 Nadaljnje besedotvorne težnje

Pri združevanju pomenotvornega in besedotvornega procesa odpira dodatne pomenotvorne možnosti tudi priponsko obrazilo, npr. pri *miška*, *ročka*, *ježek* (nasproti *miš*, *roka*, *jež*) ipd. – v tovrstnih primerih dodatne pomenotvorne možnosti odpira tudi priponsko obrazilo. Današnje tvorjenje nudi možnost dvojnic tipa *favlirati/favlati igralca*, *slovenizirati/sloveniti pisavo/imena* ipd. Pozitivno smer novotvorbnega slovenjenja nakazujejo tudi tvorbenobesednozvezno-tvorbeni poteki *televoting* – *telefonsko glasovanje* – *teleglasovanje* ipd. Višja tvorjenost pri glagolih navadno zoži vezljivostno polje, npr. *strankariti*, *vinariti*, *udružbiti*, *ufilmiti*, *utvariti*, *užitkariti*, *downloadati*, *prednastaviti digitalni izenačevalnik*, *prenamestiti programsko opremo*, *preoštevilčiti stavbo* ipd.

Aktualne so zlasti zloženke tipa *akva-*, *avdio-*, *avto-*, *bio-*, *eko-*, *evro-*, *hidro-*, *kiber-*, *multi-*, *samo-* (*akvakultura*, *avdiosignal*, *avtocitat*, *bioterorizem*, *ekoturizem*, *evroposlanec*, *hidroterapija*, *kibertrg*, *multikino*, *samocenzura*); sistemska posebnost so zlasti t. i. e-tvorjenke: *e-bančništvo*, *e-knjiga*, *e-potrošnik*, *e-turizem*, *e-zasvojenec*.[5] Vedno bolj razširjene zloženke z zaimenskim sam-, npr. samoaktualizirati potrebe, samoorganizirati se.[6]

Vedno pogostejše so še zloženke tipa *-fil*, *-holik*, *-mat*, *-net* (*pedofil*, *teveholik*, *kavomat*, *infomat*, *parkomat*, *zdravkomat*, *kondomat*, *telnet*, *udbanet*).[7]

Raba narekuje nastajanje celih besedotvornih skupin tipa *hendikepirati*, *hendikepiranost*, *hendikepizem*, *hendikep*, *internet*, *internetizirati*,

4 O determinologizaciji (delni, popolni in individualni) v slovenščini v zadnjih letih piše tudi M. Žagar (2005).

5 Tu sicer e-tvorjenke kar dodajam drugim zloženkam, čeprav je bilo že ugotavljano, da e-tvorjenke ne sodijo med zloženke – po zgradbi podstave namreč ne sodijo med zloženke z medponskim obrazilom, temveč je njihova podstavna beseda ali zveza krnjena (z opombo, da je zaenkrat samo *elektronski* predvidljivo krnjen na *e-*, druge krnitve so še pretežno nepredvidljive), ti krni pa so nato združeni v tvorjenko. Kljub temu, da že zaradi e-tvorjenk ne moremo govoriti o popolni sistemski nepredvidljivosti, pa so tovrstne tvorbe izven sistema tvorbeno-pretvorbenih postopkov (Logar 2004: 130–131).

6 Za zloženke z določujočo sestavino *sam-* je že ugotovljeno, da gre za novejše zloženke (Vidovič Muha 1988: 163–164), ki pa jih ima že Bajec (1952: 108, 120, 124).

7 Podobne zloženke so aktualne pri Čehih, v *Slovníku neologizmů* (Martincová 1998, 2004), npr. *akvacentrum*, *audioprogram*, *biobar*, *biostrava* 'biohrana', *ekotaška* 'nakupovalna ekotorba', *e-žurnalistika*; *jídloholik*, *workoholik*, *eurofil*, *bankomat*; za naš *parkomat* pa imajo npr. Čehi izraz *parkovník*.

internetski, *internetizacija*, *internetovec*, *interpelirati*, *interpeliranec* ipd.

Zdi se, da z intenzivnim prevzemanjem tujega izrazja postaja oz. ostaja drugotna in ne več tako pomembna več- ali enobesednost leksema, npr. pri *baby boom* prevladuje pisava narazen, sledi pisava z vezajem *baby-boom*, redki so enobesedni izpisi tipa *babyboom*, podobno še *baby phone* nasproti *babyphone* ipd.

2 Novejša leksika z vidika ciljnega zbiranja in obravnave za nov razlagalni slovar slovenščine

Danes Leksikološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v smislu ene svojih osnovnih nalog ohranja oz. ponovno vzpostavlja (v obdobju od 1991 do 2005 skoraj prekinjeni) kontinuum pri beleženju in zbiranju leksike v slovenščini in s tem omogoča osnovno sistematično preglednost nad leksikalnim stanjem sodobne slovenščine.[8]

Zbirka *Novejša slovenska leksika (v povezavi s spletnimi jezikovnimi viri)*, nastala v okviru istoimenskega projekta (2007–2009),[9] zajema leksikalni fond, ki se je v slovenščini pojavil in uveljavil v zadnjih dvajsetih letih in v tem smislu pomeni novejšo leksiko.

Novejša slovenska leksika izhaja – gledano z vidika njenega generiranja – iz naslednjih osnovnih skupin:[10]

2.1

Dobi se nov eno- ali večbesedni izraz oz. neologizem za novo predmetnost oz. nov predmetni ali pojmovni denotat, npr. *internet*, *blog*, *blogati*, *evro*, *klonirati*, *ekotržnica*, *klementina*, *osamosvojitvenik*, *pametna hiša*, *potopni stebriček*, *bolonjska reforma*, ni več tako redka tudi slovenska ustreznica k prevzetemu neologizmu, npr. *medmrežje* kot novejši leksem za *internet*, *dobro počutje* za *wellness*, in prek *debuta* do *debija* do *prvenca* ipd. S širjenjem pomenja z dodanim pomenom glede na SSKJ pa dobimo »zgolj« novoopomenjeni izraz oz. neosemantem, npr. *kolesarke* ('hlače'), *kresnik* (lit. 'nagrada'), *podjetniški inkubator* (pren.); *akcijski* v zvezah *akcijska cena*, *akcijska ponudba*; medtem ko so novi in glede na SSKJ-jevska gesla homonimni neologizmi npr. *ježek* ('zapenjalo; frizura'), *klepetalnica*,[11] *klikniti* (rač.: 'pritisniti') ipd.

2.2

Posledica sodobnih globalizacijskih teženj in medkulturnih povezav se kaže (1) kot precejšnji delež tujejezičnih, zlasti angleških besed, prevzetih bodisi citatno (*brainwashing*, *deadline*) bodisi v dvojnični obliki citatno/podomačeno (*bodybuilder/bodibilder*; *catering/katering*) ali le v podomačeni obliki (*heker*,

8 Mišljena je predvsem splošnopomenska in splošnorabljena leksika, medtem ko specializirane leksikalne zbirke za dialektološko oz. terminološko področje urejata Dialektološka sekcija oz. Sekcija za terminološke slovarje. Poleg leksemsko oz. pomensko izbirno (glede na SSKJ) urejene listkovne kartoteke (prim. Listkovna kartoteka in manjše interne elektr. zbirke Inštituta za slovenski jezik 1990–2004), za katero je dragocene gradivne vire zlasti v obdobju 1991–2004 prispevala prof. M. Janežič (ena pomembnejših redaktoric SSKJ), je primarni in temeljni spletni vir inštitutski besedilni korpus Nova beseda. Kot dodatni, sekundarni spletni jezikovni vir se upošteva spletni iskalnik Najdi.si (izjemoma tudi Google) zlasti v primerih, ko v besedilnem korpusu Nova beseda za določeno besedo ni ustrezne besedilne potrditve.

9 Na podlagi sprejetega triletnega projekta *Novejša slovenska leksika (v povezavi s spletnimi jezikovnimi viri)*, ki ga v letih od 2007 do 2009 sofinancira Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, je letos, tj. 2009, pri Založbi ZRC izšla tudi publikacija z istim naslovom sodelavcev oz. soavtorjev pri projektu: A. Gložančev, P. Jakopina, M. Michelizza, L. Uršič in A. Žele. Publikacija je deljena na dva glavna dela: na pomenotvorni in besedotvorni – skupaj s seznami in strokovnimi komentarji obsega 408 strani.

10 Tu poleg upoštevanja monografije o leksikalnem pomenoslovju Vidovič Muha (2000) povzemam nekatere ugotovitve iz poglavja v prispevku Gložančev, Kostanjevec (2006) Novejše besedje slovenskega knjižnega jezika – seznam A–O, objavljenega v *Jezikoslovnih zapiskih* 12/2, 89–159.

11 Beseda *klepetalnica* je registrirana v *Besedišču* (Šircelj - Žnidaršič 1998); v novejšem času je njena raba pogostejša, zlasti v zvezah, npr. z računalniškega področja (*elektronska klepetalnica*, *e-klepetalnica*, *internet klepetalnica* ipd.).

dejt), tudi iz francoščine (*sommelier/ somelje*, *mousse/mus*) ali japonščine (*karoshi/ karoši*); prevzete besede označujejo tudi predmetnost oz. pojavnost iz drugih kultur (*ajurveda*, *bušido*, *haiku*, *feng šu*, *suši* ipd.).

2.3

Besednodružinske širitve povzročajo novejše tvorjenke tipa *aferaštvo* (< *afera* (v SSKJ), *okoljevarstvenik* (< *varstvo okolja*, v SSKJ: pri geslu *varstvo*), *karkolizem* (< *karkoli*), *vseenost* (< *vseeno*) in novejše besedne zveze, npr. s *širitven* v *širitvena politika*, *širitvena pogajanja*, *širitveni načrti*, podobno še *ciljna publika*, *ciljna raziskava*, *ciljna skupina*, *ciljni program*, *ciljni trg*, *ambasador športa/znanosti*, *anoreksična denarnica*, *snežna freza*, *bypass podjetje*, *bypass območje* ipd.

2.4

Specifična glede na motivacijo in sorazmerno produktivna skupina novejše leksike so primeri, nastali s poobčnobesedenjem lastnoimenskega izhodišča, npr. *barbika* < *Barbika*, *nokia* < *Nokia*, *veniš/vanish* < *Vanish*, *frutek* < *Frutek*, *patria* < *Patria*, *šengen/schengen* < *Schengen* ipd.

Vse zgoraj nakazano in še vse druge takšne ali drugačne leksikalne spremembe in novosti mora prikazovati ali vsaj ustrezno nakazati razlagalni slovar kot aktualna sinteza sistema in rabe.

Literatura in viri

BAJEC, Anton, 1952, 1959: *Besedotvorje slovenskega jezika. III Zloženke. IV Predlogi in predpone*. Ljubljana: SAZU.

GLOŽANČEV, Alenka, KOSTANJEVEC, Polona, 2006: Novejše besedje slovenskega knjižnega jezika – seznam (A–O). *Jezikoslovni zapiski* 12/2. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 89–159.

GLOŽANČEV, Alenka, JAKOPIN, Primož idr., 2009: *Novejša slovenska leksika (v povezavi s spletnimi jezikovnimi viri)*. Zbornik na podlagi istoimenskega projekta 2007–2009. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Korpus slovenskega jezika FidaPLUS: <http://www.fidaplus.net/.>. (Dostop 21. 4. 2009.)

Korpus Nova beseda: <http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html.>. (Dostop 21. 4. 2009.)

Listkovna kartoteka in manjše elektronske zbirke iz obdobja 1990–2004. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.

LOGAR, Nataša, 2004: Nove tehnologije in nekateri nesistemski besedotvorni postopki. Kržišnik, Erika (ur): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Obdobja 22. Metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 121–132.

MARTINCOVÁ, Olga idr., 1998, 2004: *Nová slova v češtině (Slovník neologizmů)* 1, 2 – *NSČ* 1, 2. Praga: Academia.

RANGELOVA, Albena, 2005: Neosémantizmy a neosémantizační procesy. *Neologizmy v dnešní češtině*. Praga: Ústav pro jazyk český, Akademie věd České republiky. 159–179.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) I–V, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.

ŠIRCELJ - ŽNIDARŠIČ, Ivanka (ur), 1998: *Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki A–Ž (po gradivu za slovar sodobnega knjižnega jezika zbrane besede, ki niso bile sprejete v Slovar slovenskega knjižnega jezika)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 1988: *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženk (SSB)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja (SLP)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

ŽAGAR, Mojca, 2005: Determinologizacija (na primeru terminologije fizike). *Jezik in slovstvo* 50/2. 35–48.

ANALIZA ZAKONA O JAVNI RABI SLOVENŠČINE IN NJEGOVEGA URESNIČEVANJA*

Ahac Meden, Gita Zadnikar
Inštitut za civilizacijo in kulturo, Ljubljana

UDK 340.130.55:811.163.6'26'272

Zakon o javni rabi slovenščine (Ur.l. RS, št. 86/2004) je zakon, ki določa temeljna pravila o javni rabi slovenščine kot uradnega jezika v Republiki Sloveniji. Temeljni namen njegove analize je bil preveriti ustreznost zakonskih ciljev, oceniti primernost zakonskih rešitev, analizirati izvajanje zakonskih določb, prepoznati in analizirati razloge, ki so v preteklosti bistveno ovirali implementacijo posameznih določb ter pripraviti priporočila za spremembe in dopolnitve zakona.

slovenski jezik, zakonodaja, javna raba, inšpekcije

The Public Use of the Slovene Language Act (*Official Gazette* No. 86/2004) sets out the basic rules on how Slovene as an official language in used publicly in the Republic of Slovenia. The main purpose of this analysis was to examine the adequacy of legislative objectives, to evaluate the appropriateness of legislative solutions, to analyse the implementation of legislative provisions, to identify and analyse factors that have significantly hindered the implementation of individual provisions in the past, and finally to make recommendations for changes and amendments to the present law.

Slovene language, legislation, public use, inspection

Uvod

Temeljni namen *Analize Zakona o javni rabi slovenščine in njegovega uresničevanja* je bil preveriti ustreznost ciljev *Zakona o javni rabi slovenščine* (Ur.l. RS, št. 86/2004), oceniti primernost zakonskih rešitev, analizirati izvajanje zakonskih določb, prepoznati in analizirati razloge, ki so v preteklosti bistveno ovirali implementacijo posameznih določb ter pripraviti priporočila za spremembe in dopolnitve zakona. *Zakon o javni rabi slovenščine* (v nadaljevanju ZJRS), ki je bil sprejet leta 2004, je zakon, ki določa temeljna pravila o javni rabi slovenščine kot uradnega jezika v Republiki Sloveniji, zaradi ugotovljenih težav pri njegovem izvajanju pa se je Ministrstvo za kulturo, njegov Sektor za slovenski jezik, odločilo za oblikovanje predloga novele ZJRS, ki bi odpravil obstoječe pomanjkljivosti. Njihov cilj je bil s predlagano analizo pridobiti podlago za strokovno pripravo predloga in obrazložitve Zakona o spremembah in dopolnitvah ZJRS, saj je njegovo oblikovanje mogoče le na podlagi strokovne analize zakona tako na pravni in sociolingvistični ravni kot na praktični ravni njegovega izvajanja.

Analiza Zakona o javni rabi slovenščine in njegovega uresničevanja je potekala v več sklopih. V prvi fazi je raziskovalna skupina proučila ZJRS s poudarkom na analizi ustreznosti

* Prispevek je analiza izvajanja Zakona o javni rabi slovenščine. Raziskavo je naročilo Ministrstvo za kulturo, Sektor za slovenski jezik. V času oddaje prispevka analiza še ni bila v celoti zaključena, zato prispevek ni bil podvržen enakim recenzentskim postopkom kot ostali prispevki v zborniku.

zakonskih ciljev in primernosti obstoječih zakonskih rešitev. Po izvedeni prvi fazi se je lotila analize izvajanja zakonskih določb tako, da je podatke o kršitvah najprej pridobila pri inšpekcijskih službah, ki so bile pristojne za nadzor področij, na katera se posamezne zakonske določbe nanašajo. Analiza baze pridobljenih podatkov in intervjujev s pristojnimi uradniki je nakazala, katera področja izvajanja zakona so se v preteklosti izkazala za bolj problematična in bi jih bilo treba podrobneje proučiti ter kakšni so razlogi, ki onemogočajo implementacijo zakonskih določb. Prav inšpekcijski nadzor različnih področij je ponudil začetne kvantitativne in kvalitativne podatke, ki so predstavljali izhodišče za analizo izvajanja določb ZJRS in razlogov, ki so potencialno ovirali njihovo implementacijo. Podatki, ki so jih z nadzorom zbrali državni organi, so nakazali, kateri vidiki obravnavanega zakona bi utegnili biti najbolj problematični v svojem udejanjanju in jih je bilo treba nadalje proučiti. Podatki, ki jih je raziskovalna skupina pridobila pri izbranih uporabnikih (podjetja, organizatorji prireditev, oglaševalci, trgovci idr.) pa so pokazali, v katerih primerih najbolj pogosto prihaja do kršitev in kakšni so razlogi za to, da je določene zakonske določbe težje izvajati.

Inšpekcijski nadzor in njegovo izvajanje

Osnovna težava ZJRS z vidika opravljanja inšpekcijskega nadzora je že v določilu, ki določa pristojnosti posameznih inšpektoratov za izvajanje nadzora. Pristojnost za inšpekcijski nadzor nad nekaterimi določbami ZJRS je urejena v raznih področnih zakonih in na tej podlagi so bile med inšpekcijami (Inšpektorat RS za kulturo in medije, Tržni inšpektorat RS, Inšpektorat RS za delo itn.) razdeljene pristojnosti za inšpekcijski nadzor nad izvajanjem posameznih zakonskih določb. Tudi 29. člen ZJRS določa, da inšpekcijski nadzor nad posameznimi določbami opravljajo pristojne inšpekcije za področja, na katera se te določbe nanašajo, konkretno pa jih ne določi. Razdelitev pristojnosti med posamezne inšpekcijske organe je bila namreč doslej urejena le z dogovorom, ki je bil sprejet na 11. seji Inšpekcijskega sveta decembra leta 2004. Ker pa je slednji predstavljal le dogovor, ki ni imel ustrezne pravne forme in ni predstavljal zadostne podlage za inšpekcijsko ukrepanje, je bilo mogoče v primeru morebitne pritožbe zoper izrečeni ukrep slednjega izpodbijati že iz povsem formalnih razlogov.

Dogovor Inšpekcijskega sveta iz leta 2004 je določil, da je nadzor nad izvajanjem zakona predvsem v pristojnosti štirih inšpektoratov: Inšpektorata RS za kulturo in medije, Inšpektorata RS za delo, Tržnega inšpektorata RS in Inšpektorata RS za notranje zadeve, vendar so nadzor nad posameznimi določbami izvajale tudi druge inšpekcijske službe: nad 10. členom (*poimenovanje javnih funkcij in naslovov*) glede strokovnih nazivov Inšpektorat za šolstvo in šport, ki nadzira tudi izvajanje 12. člena tega zakona (*raba slovenščine v vzgoji in izobraževanju*); nad drugim in tretjim odstavkom 15. člena (*besedila ob prodajnih izdelkih*): poleg Tržnega inšpektorata RS tudi Inšpektorat RS za kmetijstvo, gozd. in hrano (*glede živil*), Zdravstveni inšpektorat RS (*glede živil*), Agencija RS za zdravila in medicinske pripomočke (*glede humanih zdravil*) ter Veterinarska uprava RS (*glede veterinarskih zdravil in FF sredstev*).

Povpraševanje o zabeleženih kršitvah ZJRS smo v okviru raziskave naslovili na vse inšpekcijske službe, ki so bile po dogovoru o razdelitvi pristojnosti inšpekcijskega nadzora nad ZJRS pristojne za izvajanje nadzora. Odzvali so se na Inšpektoratu RS za kulturo in medije, Inšpektoratu RS za delo in na Tržnem inšpektoratu RS. Na Zdravstvenem inšpektoratu RS, Veterinarski upravi RS, Inšpektoratu RS za notranje zadeve in Agenciji RS za zdravila in medicinske pripomočke kršitev v obdobju od uveljavitve zakona (2004–2009) niso obravnavali, odgovorov Inšpektorata RS za šolstvo in šport in Inšpektorata RS za kmetijstvo, gozdarstvo in hrano pa nismo prejeli.

Inšpektorat RS za kulturo in medije je pred sprejetjem Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o javni rabi slovenščine izvajal inšpekcijski nadzor nad izvajanjem določb, ki se nanašajo na rabo slovenskega jezika v mednarodnem poslovanju, na poimenovanja oseb javnega prava, na poimenovanja poklicev, na slovenščino na spletnih straneh, na poslovanje s strankami (delno), na splošne akte pravnih oseb in oseb zasebnega prava, na javna obvestila in navodila, novinarske konference in medije, na oglaševanje (delno) in na javne prireditve. V letih 2005–2008 so na inšpektoratu zabeležili največ kršitev 1. odstavka 24. člena ZJRS, v zvezi z napovedovanjem oziroma predstavljanjem javnih prireditev. Sektor za slovenski jezik Ministrstva za kulturo, ki jim prijave praviloma posreduje, jim je letno posredoval približno dvajset prijav domnevnih kršitev. Običajno so jih poizkušali reševati s predhodnim opozorilom kršitelju s predlogom, da se nepravilnost odpravi, kar pomeni, da se oglasna sporočila nadomestijo z novimi. V primerih, ko je bila prireditev že zaključena in kršitve ni bilo več mogoče odpraviti, je inšpektor lahko le uvedel postopek o storjenem prekršku. Ugotavljajo tudi, da »zakon nima ustreznih določb, ki bi poleg represivne omogočale tudi preventivno oziroma korektivno funkcijo inšpekcijskega nadzora«.[1] Možnost »reparacijskega ukrepa, v smislu izdaje opozoril, odločb o odpravi nepravilnosti, oziroma odločb, s katerimi bi inšpektor zavezancu naložil določeno (drugačno) ravnanje«,[2] deloma dopušča le določba 31. člena (*posebni inšpekcijski ukrepi*), ki pa je pomanjkljiva. Določba drugega odstavka 31. člena ni dovolj natančno definirana, določa sicer, da lahko odstranitev javnega napisa ali drugega javnosti dostopnega besedila, ki ni v skladu z določbami ZJRS, po inšpektorjevem naročilu opravi ustrezna javna služba, stroški odstranitve pa bremenijo kršitelja, pri čemer pa ni nedvoumno določeno, katera je takšna *ustrezna javna služba*, zato na podlagi te določbe na Inšpektoratu RS za kulturo in medije še niso ukrepali. Ugotavljajo še, da je določba 30. člena ZJRS (*pravica predloga*) nepotrebna, ker postopek pri opravljanju nalog inšpekcijskega nadzora že ureja Zakon o inšpekcijskem nadzoru (Ur.l. RS, št. 56/02). Hkrati menijo, da je »neustrezen oziroma vsaj v praksi za izvajanje problematičen tudi način, da so posamezne kršitve določene za vsako področje javnega življenja posebej«.[3] 10., 17., 22. in 23. člen določajo, da tujejezične različice zapisov ne smejo biti izrazno bolj poudarjene kot slovenski, medtem ko v 20. (*javna obvestila in navodila*) in 24. členu (*javne prireditve*) zakona te zahteve ni. Slednje je inšpektoratu na primer »onemogočilo ukrepanje v primeru javnih napisov na Letališču Jožeta Pučnika, kjer so na vseh obvestilnih in opozorilnih tablah napisi v angleščini zapisani pred slovenskimi«.[4] V preteklosti so tudi ugotovili, da se je v okviru nekaterih postopkov inšpekcijskega nadzora (na primer: raba jezika na mednarodnem simpoziju *Almanach in slikarstvo druge polovice 17. stoletja na Kranjskem*, ki sta ga pripravila Narodna galerija in ZRC SAZU) izkazalo, da ZJRS »vsebuje tudi nekatere omejitve, ki ne prispevajo k doseganju ciljev, ki si jih je zakonodajalec zastavil pri sprejemanju tega zakona« in »predstavljajo nepotrebne administrativne ovire za gospodarske in druge subjekte«.[5] Med takšne ovire sodi tudi prepoved, da bi predavanja na slovenskih univerzah in drugih znanstvenoraziskovalnih institucijah v primerih, ko gostujoči

1 Mag. Aleksander Vidmar, glavni inšpektor Inšpektorata RS za kulturo in medije, v elektronskem sporočilu, 16. 9. 2009.
2 Prav tam.
3 Prav tam.
4 Prav tam.
5 Vir: Poročilo Inšpektorata RS za kulturo in medije za leto 2006.

predavatelji prihajajo iz tujine, ob soglasju študentov potekala v tujem jeziku.[6]

Inšpektorat RS za delo je bil pristojen za nadzor nad izvajanjem 8. člena (*znanje slovenščine v postopku za pridobitev državljanstva*), drugega odstavka 14. člena (*poslovanje s strankami*) ter drugega in tretjega odstavka 16. člena (*akti in notranje poslovanje pravnih in fizičnih oseb*) ZJRS. V 14. členu je urejena raba slovenskega jezika pri poslovanju s strankami in med drugim določena dolžnost zasebnega delodajalca, da glede na predvidljivo pogostost in zahtevnost jezikovnih stikov s strankami določi za posamezno delovno mesto potrebno zahtevnostno stopnjo znanja slovenščine, prav tako pa mora pri objavi prostih delovnih mest, na katerih se predvidevajo jezikovni stiki s strankami, kot pogoj izrecno navesti zahtevnostno stopnjo znanja slovenščine. V 16. členu ZJRS pa je določeno, da morajo biti vsi splošni akti pravnih oseb zasebnega prava in fizičnih oseb, ki opravljajo registrirano dejavnost, v slovenščini, v skladu s področno zakonodajo. Te pravne in fizične osebe tako pri razpisih za zasedbo delovnih mest ne smejo od kandidatov in kandidatk zahtevati pisnih vlog samo v tujem jeziku. V slovenščini mora potekati tudi notranje poslovanje teh oseb, ki se nanaša na urejanje pravic in dolžnosti delovnega razmerja, na dajanje navodil in obveščanje delavcev ali delavk ter na varstvo pri delu. Če gre za delovno razmerje s tujcem, ki opravlja sezonska dela, pa je dopustna souporaba tujega jezika. Ugotavljajo sicer, da so prijave in ugotovljene kršitve v zvezi z ZJRS zelo redke. V letu 2005 niso ugotovili nobene kršitve, v letu 2006 pa je bila ugotovljena ena kršitev 16. člena. V letu 2007 so ugotovili dve kršitvi 16. člena, ki sta se nanašali na akte in notranje poslovanje v slovenščini. V prvem primeru je delodajalec predložil plačilne liste v nemškem jeziku, v drugem primeru pa je inšpektor za delo pri večjem trgovskem podjetju ugotovil, da imajo na oglasni deski v nemškem jeziku objavljena navodila v zvezi z opravljanjem seminarjev, ki so se jih morali udeležiti nekateri delavci. V letu 2008 so inšpektorji ugotovili tri kršitve določbe 14. člena ZJRS, ki se nanaša na obveznost, da ima delavec, ki pri delodajalcu posluje s strankami, določeno stopnjo znanja slovenščine. V zvezi z določbo 16. člena ZJRS pa so inšpektorji ugotovili štiri kršitve. V prvem primeru ugotovljenih kršitev notranja komunikacija zaposlenih ni potekala v slovenskem jeziku, temveč v angleškem oziroma srbohrvaškem jeziku, v drugem in tretjem so bila delavcem posredovana delovna navodila v tujem jeziku, v četrtem pa je prišlo do kršitev sklepanja pogodb s tujci, kjer je bila pogodba civilnega prava sklenjena v angleškem jeziku. V prvi polovici leta 2009 je bila zabeležena ena kršitev 16. člena ZJRS, ko je delodajalec v inšpekcijskem postopku predložil evidenco dela v francoskem in angleškem jeziku. Na Inšpektoratu RS za delo so opozorili, da so globe, ki jih predpisuje ZJRS visoke ter da Zakon o delovnih razmerjih dejansko določa nižje globe za vse naštete prekrške. Inšpektorji v primerih ugotovljenih kršitev ukrepajo z izdajo ureditvenih odločb, s katerimi delodajalcu v upravnem postopku naložijo odpravo nepravilnosti v roku, v prekrškovnih postopkih pa največkrat delodajalcu izrečejo opomin v skladu z določbami Zakona o prekrških.

Tržni inšpektorat nadzoruje izvajanje tistih določil ZJRS, ki se nanašajo na poslovanje s strankami, besedila ob prodajnih izdelkih, poimenovanje pravnih oseb zasebnega prava, imena obratov, lokalov in drugih poslovnih prostorov ter na oglaševanje. V letih 2005, 2006, 2007 in 2008 so prijeli 35 prijav ter opravili 412 inšpekcijskih pregledov. Izdali so dvanajst upravnih odločb in štiri opozorila po Zakonu o inšpekcijskem nadzoru. Zaradi storjenih prekrškov so bile v treh primerih

6 Prav tam.

izrečene globe, v petnajstih pa je bil izrečen opomin. V prvi polovici leta 2009 so prejeli tri prijave in opravili 163 inšpekcijskih pregledov. Zaradi ugotovljenih nepravilnosti so bile izdane tri upravne odločbe ter 71 opozoril po Zakonu o inšpekcijskem nadzoru, izrečen je bil tudi en opomin ter 103 opozorila po Zakonu o prekrških. V večini primerov, ko so bile ugotovljene nepravilnosti in kršitve, so podjetja kršila določila 23. člena ZJRS o javnem oglaševanju izdelkov in storitev, ki mora biti v slovenskem jeziku. Gre za kršitve, ko je oglaševanje izključno v tujem jeziku kot tudi za oglaševanje v tujem in slovenskem jeziku, kjer je tujejezična različica izrazno bolj poudarjena kot slovenska. V ostalih primerih so se ugotovljene nepravilnosti in kršitve nanašale na predstavljanje podjetja na spletu le v tujem jeziku, poslovanje s potrošniki v tujem jeziku in uporabo tujega prevoda firme brez uporabe slovenske firme.

Glede na izkušnje in težave tržnih inšpektorjev pri izvajanju nadzora nad zakonskimi določili je Tržni inšpektorat Ministrstvo za kulturo kot predlagatelja ZJRS že v letu 2006 opozoril na nedorečenosti zakona, ki tržnim inšpektorjem ne daje ustrezne pravne podlage za ukrepanje – kot npr. tujejezično poimenovanje proizvoda, označitev obratov, razlike med velikostjo obvestila v slovenskem in tujem jeziku. Nadzor na področju javne rabe slovenščine se je opravljal predvsem na podlagi prejetih prijav. Prav zato, ker na tem področju ni veliko prijav in ugotovljenih kršitev, na Tržnem inšpektoratu menijo, da je spremljanje področja zgolj na podlagi prejetih prijav primeren način nadzora. Vendar so hkrati prepričani, da je treba področje javne rabe slovenskega jezika podrobno spremljati, saj se na slovenskem trgu pojavlja vedno več tujih podjetij in podjetij, ki oglašujejo in ponujajo tuje izdelke, vedno več slovenskih podjetij pa skuša s svojo ponudbo prodreti tudi na tuje trge. Posledično je mogoče v vsakdanjem življenju zaslediti večjo uporabo tujega jezika (predvsem posameznih izrazov, poimenovanj, sloganov), ki seveda ni sporna, če se ob tem spoštujejo pravila o javni rabi slovenskega jezika, kar v praksi običajno pomeni, da mora podjetje v vsakršnem stiku s potrošniki vedno uporabljati tudi slovenski jezik.

Seznanjenost z ZJRS in predlogi za njegovo izboljšanje

Podatki inšpekcijskega nadzora in pogovori s pristojnimi inšpektorji so ponudili kvantitativne in kvalitativne podatke, ki so pokazali, katere zakonske določbe pomenijo neustrezne oziroma v praksi za izvajanje problematične rešitve z vidika opravljanja inšpekcijskega nadzora. Hkrati so ti podatki nakazali, kateri vidiki obravnavanega zakona bi utegnili biti bolj problematični tudi za uporabnike, ki morajo pri svojem delovanju omenjene zakonske določbe spoštovati. Prav uporabniki (podjetja, organizatorji prireditev, oglaševalci, trgovci idr.) so namreč tisti, ki lahko podajo povratno informacijo o tem, zakaj je določene zakonske določbe v praksi težje izvajati ter predstavijo mnenja o tem, kako bi jih bilo smiselno spremeniti oziroma prilagoditi. Da bi omenjene podatke pridobili, smo med izbranimi uporabniki izvedli anketo, pri tem pa smo poseben poudarek namenili tudi naslednjim področjem, ki jih zakon obsega: besedila ob prodajnih izdelkih, poimenovanje pravnih oseb zasebnega prava, imena obratov, lokalov in drugih poslovnih prostorov, oglaševanje, javne prireditve in jezikovno znanje.

Spletna anketa med uporabniki

Vabilo za reševanje spletnega vprašalnika smo oktobra 2009 razposlali na 506 elektronskih naslovov. Vprašalnik si je ogledalo 131 uporabnikov, reševati ga je začelo 60, do konca pa izpolnilo 40 uporabnikov. Ker dva izmed njih nista izpolnila veh polj, je bilo končno število izpolnjenih vprašalnikov 38. Glede na področje delovanja je bilo največ tistih, ki so anketo izpolnili, iz trgovinskega sektorja

(28 %). Po pol manj odgovorov (14 %) so posredovali mediji, oglaševalci in organizatorji dogodkov. Ostale lahko po skupinah umestimo še v industrijske dejavnosti (11 %), založništvo (5 %), zavarovalništvo (5 %), špedicijo (3 %), logistiko (3 %) in inženiring (3 %), medtem ko se je en uporabnik izrekel za podjetje, podružnico tujega podjetja. Slabi dve tretjini vprašanih (61 %) je izjavilo, da ne pozna določb ZJRS. Na vprašanje, kako jih izvajajo, so nekateri podali splošne odgovore (dosledno, dokaj dosledno, skladno z zakonom, trudimo se), preostali odgovori pa natančneje opredeljujejo, kakšne obveznosti jim omenjeni zakon zapoveduje (izdajanje letakov, podnapisi, »regionalizacija« reklamnih oglasov ipd.).

Največ vprašanih (41 %) se je z obstojem ZJRS seznanilo iz medijev, skoraj pol manj iz Uradnega lista (22 %), ob opozorilu inšpekcijskih služb (14 %), preko svojega dela (3 %), spletne strani www.gov.si (3 %), ob otvoritvi podjetja (3 %), iz pogovorov (3 %), preko elektronske pošte (3 %) in ker jih je področje zanimalo (3 %), 5 % vprašanih pa z zakonom ni seznanjenih. Pri tistih, ki so na naša vprašanja odgovorili, so pristojni inšpektorji kršitve ugotovili le v dveh primerih. Znano je, kdo ju je prijavil, vendar je prijavitelj poimensko naveden le v enem primeru – ker oddaja ni bila podnaslovljena, jih je prijavila Agencija za pošto in elektronske komunikacije (APEK). Pri odgovorih na vprašanje, kako ocenjujejo delo inšpekcijskih služb, ki so zadolžene za nadzor nad izvajanjem ZJRS, se podatki delno pokrivajo s tistimi o poznavanju določb zakona, saj 62 % ne pozna delovanja omenjenih služb. Največ jih meni, da slabo (21 %), 8 % je delovanje označilo kot dobro, ostali pa zadovoljivo (3 %), primerno (3 %) in odlično (3 %).

Nadalje 18 % vprašanih meni, da zakon otežuje oziroma omejuje delovanje njihovega podjetja. Opozarjajo na »nesmiselnost prevajanja besednih zvez«, ki imajo jasno konotacijo, zato naj bi bili po njihovem mnenju ti primeri predmet uredniške odločitve (in ne zakonskih določil), ter menijo, da je sporno, da so bili zaradi tega že kaznovani nekateri avtorji in mediji, ki so »prispevali k dvigu najmanj publicistične zvrsti jezika, avtorji, katerih besedila so sicer na izjemni slovnični in slogovni ravni«. Opozarjajo tudi, da pogosto prevajajo »stvari, za katere v slovenščini ni ustreznih besed«, da ZJRS »omejuje umetniško svobodo piscev, oblikovalcev, preprečuje kreativnost« in da so določila »nesmiselna (močno preostra)«. Poudarek so anketiranci namenili tudi imenovanju podjetij in blagovnih znamk z izključno slovenskimi imeni, kar, kot pravijo, škoduje njihovi uveljavitvi na svetovnem trgu, saj tako »Slovenija omejuje podjetništvo na najvišji ravni in tako škodi lastnemu razvoju«, ter da je obveznost »registracije podjetja, ki želi nastopati v tujini, s slovenskim imenom nepotreben purizem«. Težave so tudi tehnične narave, saj »včasih pri izvedbi manjših dogodkov s tujimi predstavniki zaradi tehničnih ovir ni mogoče zagotoviti simultanega prevoda«, upoštevanje določil pa občasno terja tudi »naporno usklajevanje s poslovnimi partnerji«. Odgovor »prisilili so nas, da smo bolj pozorni pri upoštevanju njegovih določil« pa potrjuje vpliv zakona na samo delovanje podjetja.

Anketiranci so podali tudi konkretne predloge za spremembe zakona. Na področju trženja predlagajo, da se »uzakoni, da so vse reklame, ki so namenjene slovenskemu potrošniku in se predvajajo oz. so natisnjene v slovenskih medijih, dosledno prevedene v slovenščino, razen imen blagovnih znamk«. Nadalje bi »zagotovo ukinili omejitev uporabe tujega imena za ime družbe ali blagovne znamke«, saj so »franšize po franšizni pogodbi dožne uporabljati ime trgovine, ki je lahko tudi tujka« in »da se le-to v zakonu jasno zapiše«. Predlagajo tudi »delno dovoljeno uporabo izrazov v tujem jeziku, saj prevod v slovenski jezik včasih potencialnemu kupcu, od katerega je odvisna uspešnost podjetja, pove manj kot izraz v tujem jeziku«. En predlog se nanaša na že omenjeno uredniško delo in nesmiselnost obveznega

prevajanja »npr. naslovov člankov, saj to ni funkcionalno, podcenjuje tako tvorca kot naslovnika besedila«, kajti »če se avtor (in urednik) za to odločita, že vesta, zakaj je to potrebno«. Zakon naj bi tako moral biti »napisan popolnoma jasno, brez kakršnihkoli sivih predelov, tako da je vedno in v vseh primerih nedvoumno jasno, kdaj inšpektor lahko ukrepa (in kako) – tako da ne more nikoli sam tolmačiti zakona (se pravi, da bi tudi deset različnih inšpektorjev vedno presodilo enako in v nobenih okoliščinah ne drugače)«. Spremembe bi morale biti usmerjene v »smer življenjskosti« zakona, saj je slovenščina »ogrožena, ker šolski sistem po 16 letih šolanja spušča v družbo nepismene ljudi, ne pa zaradi kakšne tujke«. Tudi drugi anketiranci menijo, da bi bilo treba »dvigniti splošno zavest o uporabi jezika« ter da sta »z vidika zakonodaje potrebna večja prožnost in smiselno branje določil«. Nekaj besed je bilo namenjenih tudi delovanju inšpekcijske službe, saj bi ta »morala delovati najprej po načelu ozaveščanja o jezikovni kulturi, opozorila, šele nato po načelu kazni«, torej delovati bi morala izobraževalno, ne pa restriktivno. Nekateri so z navedbo »ukinitev« tudi jasno pokazali, da spremembe niso zadosti in da zagovarjajo ukinitev zakona.

Sklep

Analiza pridobljenih podatkov in intervjujev s pristojnimi uradniki in uporabniki je pokazala, katera področja izvajanja zakona so se v preteklosti v praksi izkazala problematična za izvajanje ter kakšni so razlogi, ki so v preteklosti onemogočali implementacijo zakonskih določb ter kakšne ovire je izvajanje zakonskih določb povzročalo uporabnikom pri njihovem delovanju. Inšpekcijski nadzor je kot glavne omejitve pri izvajanju nadzora nad izvajanjem zakona izpostavil predvsem ohlapnost razdelitve pristojnosti inšpekcijskih služb, pa tudi to, da zakon nima ustreznih določb, ki bi poleg represivne funkcije, omogočale tudi preventivno oziroma korektivno funkcijo inšpekcijskega nadzora. Obenem večinoma menijo, da je neustrezen tudi način, da so posamezne kršitve določene za vsako področje javnega življenja posebej. Uporabniki med bistvene težave izvajanja zakona v praksi prištevajo njegovo poseganje v uredniško delo in svobodo piscev, težavnost simultanega prevajanja v slovenski jezik v primerih izbranih javnih dogodkov, zakonsko neurejeno uporabo tujega jezika v bogoslužju, zakonsko nefleksibilnost pri poimenovanju blagovnih znamk in podjetij, želijo si predvsem sprememb v smeri »življenjskosti« zakona in večje prožnosti posameznih zakonskih določil, pa tudi vpeljave drugih – ne le represivnih – načinov za širitev splošne zavesti o pravilni rabi jezika. Na pravnem področju je glavne težave ZJRS mogoče prepoznati v neusklajenosti njegovega 15. in 23. člena s pravom Evropske unije, predvsem s prakso Sodišča Evropskih skupnosti, ki jo kot nesistemsko rešitev sicer odpravlja Pravilnik o izvajanju 15. in 23. člena ZJRS (Ur. l. RS št. 112/07). Tudi pristojnost za izvajanje inšpekcijskega nadzora (29. člen) ni bila določena ustrezno, saj ni bila zadostna za učinkovito izvajanje inšpekcijskega nadzora, podobno ni bilo nedvoumno določeno, kateri javni službi lahko inšpekcija naroči prisilno odstranitev neustreznega napisa (31. člen) in kako se za to zagotovijo finančna sredstva. Na podlagi navedenih primerov je mogoče zapisati, da je v primeru sprememb ZJRS treba dopolniti zakonske rešitve, ki niso usklajene s pravom Evropske unije, in tiste, ki niso nedvoumno določene, zato v praksi nastajajo težave pri njihovem izvajanju ali sankcioniranju njihovega neustreznega izvajanja ter jih je v bodoče treba natančneje in ustrezneje definirati. Osredotočiti se je treba na natančnejšo opredelitev področja, ki ga zakonski predpis obsega, konkretno je treba opredeliti pristojnosti posameznih inšpekcijskih služb za posamezna področja, navesti javne službe, ki so zadolžene za odstranitev nepravilnosti na terenu, odpraviti je treba pomanjkljivosti na področju sankcioniranja, omogočiti več ukrepov

korektivne in preventivne narave, sankcioniranje in višino glob je treba uskladiti s področnimi zakoni, zakon in njegovo izvajanje pa je ne nazadnje treba tudi ustrezneje umestiti in povezati z ostalimi dejavnostmi v sklopu nacionalnega programa za jezikovno politiko.

Recenzentke in recenzenti

Kozma Ahačič, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
Tatjana Balažic Bulc, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Mirjana Benjak, Filozofski fakultet u Puli, Ulica I. Matetića Ronjgova 1, 52100 Pula, Hrvaška
Aleksander Bjelčevič, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Ursula Doleschal, Alpen-Adria-Universität Klagenfurt, Fakultät für Kulturwissenschaften, Universitätsstrasse 65–67, 9020 Klagenfurt, Avstrija
Tomaž Erjavec, Institut "Jožef Stefan", Jamova cesta 39, 1000 Ljubljana, Slovenija
Ina Ferbežar, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Polona Gantar, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
Miran Hladnik, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Niko Jež, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Monika Kalin Golob, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenija
Carmen Kenda Jež, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
Simona Kranjc, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Simon Krek, Amebis d. o. o., Bakovnik 3, 1241 Kamnik, Slovenija; Institut "Jožef Stefan", Jamova cesta 39, 1000 Ljubljana, Slovenija
Erika Kržišnik, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Vesna Mikolič, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenija
Martina Ožbot, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Anita Peti-Stantić, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Lučićeva 3, 10000 Zagreb, Hrvaška
Nataša Pirih Svetina, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Erich Prunč, Karl-Franzens-Universität Graz, Geisteswissenschaftliche Fakultät, Merangasse 70/I, 8010 Graz, Avstrija
Marko Stabej, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Mojca Stritar, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Darinka Verdonik, Univerza v Mariboru, Fakulteta za elektrotehniko in računalništvo, Smetanova ulica 17, 2000 Maribor, Slovenija
Primož Vitez, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Alenka Žbogar, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Avtorice in avtorji

Kozma Ahačič, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
kozma.ahacic@guest.arnes.si
Špela Arhar, Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Partizanska cesta 5, 4220 Škofja Loka, Slovenija
arhar.spela@gmail.com
Lidija Arizankovska, Univerzitet "Sv. Kiril i Metodij", Filološki fakultet "Blaže Koneski", Bul. "Krste Misirkov" b. b., 1000 Skopje, Makedonija
larizankovska@yahoo.com
Tatjana Balažic Bulc, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
tatjana.balazic-bulc@guest.arnes.si
Kasilda Bedenk, Karl-Franzens-Universität Graz, Geisteswissenschaftliche Fakultät, Merangasse 70/I, 8010 Graz, Avstrija
kasilda.bedenk@uni-graz.at
Simona Bergoč, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenija
simona.bergoc@guest.arnes.si

Elizabeta Bernjak, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
elizabeta.bernjak@siol.net
Marja Bešter Turk, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana, Slovenija
marija.bester1@guest.arnes.si
Maja Bitenc, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
maja.bitenc@ff.uni-lj.si
Milena Mileva Blažić, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana, Slovenija
milena.blazic@pef.uni-lj.si
Gaja Červ, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenija
gaja.cerv@fdv.uni-lj.si
Ursula Doleschal, Alpen-Adria-Universität Klagenfurt, Fakultät für Kulturwissenschaften, Universitätsstrasse 65–67, 9020 Klagenfurt, Avstrija
ursula.doleschal@uni-klu.ac.at
Marijan Dović, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
marijan.dovic@zrc-sazu.si
Maja Đukanović, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Studentski trg 3, 11000 Beograd, Srbija
majadj@eunet.yu
Tomaž Erjavec, Institut "Jožef Stefan", Jamova cesta 39, 1000 Ljubljana, Slovenija
tomaz.erjavec@ijs.si
Ina Ferbežar, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
ina.ferbezar@ff.uni-lj.si
Darja Fišer, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
darja.fiser@guest.arnes.si
Polona Gantar, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
apolonija.gantar@guest.arnes.si
Miran Hladnik, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
miran.hladnik@guest.arnes.si
Nataša Hribar, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenija
natasa.hribar1@guest.arnes.si
Jan Jona Javoršek, Institut "Jožef Stefan", Jamova cesta 39, 1000 Ljubljana, Slovenija
jan.jona.javorsek@ijs.si
Mateja Jemec Tomazin, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenija
mateja.jemec@guest.arnes.si
Elizabeta Jenko, Universität Wien, Philologisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, Spitalgasse 2–4, AAKH Hof 3, 1090 Wien, Avstrija
elizabeta.jenko@univie.ac.at
Damjana Kern, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
damjana.kern@ff.uni-lj.si
Mihaela Knez, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
mihaela.knez@guest.arnes.si
Zuzanna Krystyna Kobos, ul. Niemojewskiego 23/26, 91-849 Lodž, Poljska
zuzia.kobos@gmail.com
Simon Krek, Amebis d. o. o., Bakovnik 3, 1241 Kamnik; Institut "Jožef Stefan", Jamova cesta 39, 1000 Ljubljana, Slovenija
simon.krek@guest.arnes.si
Anita Laznik, Šolski center Celje, Pot na Lavo 22, 3000 Celje, Slovenija
anita.laznik@gmail.com
Nina Ledinek, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
NLedinek@zrc-sazu.si
Nataša Logar Berginc, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenija
natasa.logar@fdv.uni-lj.si

Karin Marc Bratina, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija; Università degli Studi di Trieste, Scuola superiore di lingue moderne per interpreti e traduttori, Via Fabio Filzi 14, 34123 Trieste/Trst, Italija
karin@emporos.si
Jasmina Markič, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
jasmina.markic@ff.uni-lj.si
Franc Marušič, Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko, Vipavska 13, 5000 Nova Gorica, Slovenija
franc.marusic@p-ng.si
Ahac Meden, Inštitut za civilizacijo in kulturo, Beethovnova 2, Knafljev prehod 11, 1000 Ljubljana, Slovenija
ahac.meden@ick.si
Majda Merše, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
majda.merse@guest.arnes.si
Vesna Mikolič, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenija
vesna.mikolic@fhs.upr.si
Sara Može, Ulica Generala Levičnika 52/a, 6000 Koper, Slovenija
moze.sara@gmail.com
Mojca Nidorfer Šiškovič, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
mojca.nidorfer-siskovic@ff.uni-lj.si
Matija Ogrin, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
matija.ogrin@zrc-sazu.si
Mladen Pavičić, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija; Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Muzeum körút 4/D, 1088 Budapest, Madžarska
mladen.pavicic@gmail.com
Monika Pemič, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija; Universität Hamburg, Institut für Slavistik, Von-Melle-Park 6, 20146 Hamburg, Nemčija
monika.pemic@uni-hamburg.de
Anna Perďochová-Sklárová, Akademia Techniczno-Humanistyczna, ul. Willowa 2, 43-309 Bielsko-Biała, Poljska
sklar@wp.pl
Anita Peti-Stantić, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Lučićeva 3, 10000 Zagreb, Hrvaška
anita.peti-stantic@ffzg.hr
Nataša Pirih Svetina, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
n.pirih@ff.uni-lj.si
Erich Prunč, Karl-Franzens-Universität Graz, Geisteswissenschaftliche Fakultät, Merangasse 70/I, 8010 Graz, Avstrija
erich.prunc@uni-graz.at
Olga Sabo, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Studentski trg 3, 11000 Beograd, Srbija
bgsmile2002@yahoo.com
Mojca Schlamberger Brezar, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
mojca.brezar1@guest.arnes.si
Julija A. Sozina, Institut slavianovedeniya RAN, Leninsky prospekt 32/a, korp. B, 119334 Moskva, Rusija
juliasozina@gmail.com
Marko Stabej, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
marko.stabej@guest.arnes.si
Nadežda Starikova, Institut slavianovedeniya RAN, Leninsky prospekt 32/a, korp. B, 119334 Moskva, Rusija
nstarikova2009@yandex.ru
Mojca Stritar, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
mojca.stritar@gmail.com
Mojca Šorli, Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Partizanska cesta 5, 4220 Škofja Loka, Slovenija
mojca.sorli@trojina.si
Simon Šuster, Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Partizanska cesta 5, 4220 Škofja Loka, Slovenija
simon.suster@trojina.si
Hotimir Tivadar, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
hotimir.tivadar@ff.uni-lj.si
Elena Tomova, Institut za književnost Bolgarske akademije znanosti, Šipčenski prohod 52, bl. 17, 1113 Sofija, Bolgarija
elenatom@abv.bg

Marko Trobevšek, Gimnazija Poljane, Strossmayerjeva 1, 1000 Ljubljana, Slovenija
marko.trobevsek@guest.arnes.si
Špela Vintar, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
spela.vintar@ff.uni-lj.si
Primož Vitez, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
primoz.vitez@guest.arnes.si
Marijanca Ajša Vižintin, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenija
marijanca.ajsa@gmail.com
Tatjana Vučajnk, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija; Karl-Franzens-Universität Graz, Geisteswissenschaftliche Fakultät, Merangasse 70/I, 8010 Graz, Avstrija
tatjana.vucajnk@uni-graz.at
Peter Weiss, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
peter.weiss@guest.arnes.si
Olga Yeroshina Pobirk, Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Partizanska cesta 5, 4220 Škofja Loka, Slovenija
olga.pobirk@trojina.si
Gita Zadnikar, Inštitut za civilizacijo in kulturo, Beethovnova 2, Knafljev prehod 11, 1000 Ljubljana, Slovenija
gita.zadnikar@ick.si
Petra Zaranšek, Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Partizanska cesta 5, 4220 Škofja Loka, Slovenija
petrazar@gmail.com
Jana Zemljarič Miklavčič, Univerza v Ljubljana, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
jana.zemljaric@ff.uni-lj.si
Alojzija Zupan Sosič, Univerza v Ljubljana, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
alojzija.zupan-sosic@guest.arnes.si
Ana Zwitter Vitez, Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Partizanska cesta 5, 4220 Škofja Loka, Slovenija
ana.zwitter@guest.arnes.si
Mojca Žagar Karer, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
mojca.zagar@zrc-sazu.si
Rok Žaucer, Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko, Vipavska 13, 5000 Nova Gorica, Slovenija
rok.zaucer@p-ng.si
Andreja Žele, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
andrejaz@zrc-sazu.si